

szebecskén vmivel szebben; mai frumos cu ceva; etwas netter/schöner. 1748: miolta Ferenczi Uramhoz ment férjhez, az ólta maga szebbetskén jár, mint az előtt [Torda; Borb.].

szebedkén kibetűzhetőbben, olvashatóbban; mai citeț/lizibil; leserlicher. 1670: Uram, én nem bálnám, bár maga írma, mert talám még is valamivel kevesebbet írma, csak írma egy kevésse szebedkén, ne kellettnek oly főtöréssel elolvasnom [TML V, 5 Nalácz István Teleki Mihályhoz].

szebben 1. ízlésesebben; cu mai mult gust; schöner, geschmackvoller. 1699: Ezen épületeket penigh minel jobban, erősebben, szebben és Tisztességessebben, úgy ügyekzenek el készíteni, es sietny az munkával, hogy az hydeg őszre ne szorulljo(n) az munka [Kv; BLt 7].

2. olvashatóbban; mai citeț/lizibil; leserlicher. 1672: kérélek, édes Komám uram, mikor írsz nekem, írj szebben, legyen lesibilis [TML VI, 279 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1676: Szebben is írjon Kegyelmed, mivel énnekem mostan csak egy szemem vagyon s el nem olvashatom [TML VII, 205 Bánfi Sigmond ua-hoz].

3. művészibben; mai frumos/artistic; schöner, mit mehr künstlerischer Begabung. **Szk:** ~ *esik*. 1636: Peldákot-is láttunk*, az Maria Propheta aszszonyban, az ki az ő meg szabadulásokért ... az Istent ének szóval ditsérvén, egygyik kezében dob volt, és hogy az rhythmusok végei szépen essenek [ÖGrA 8. — "A hangszeres zenével való istendicséretre"] * ~ *játszik*. 1823–1830: estve a Nemzeti Teátrumba mentem* s néztem egy olasz operát, neve Spiegel von Arkadien, ezt Bécsben is láttam volt, és ott bizonyosan szebben is játszották, mint itt [FogE 176. — "Prágában 1796-ban].

4. jobban; mai bine; besser, schöner. 1638: A Czeyt haz boltozasa allapottytis ertyük ... el szedetven alolla az arkusokat kgd, az felseő reszet teöltesse meghis, hogy az eles szebben allyon benne [KCSl 142 a fej. Kemény Jánoshoz].

5. emberségesebben; mai omenos; mit mehr Herz, menschlicher. 1664: (A regnikolákkal) hogy szebben bánjanak és az várakban való bejárásokat is mint alkalmaztasák, én általam küldé ordinántiát Cob uram [TML III, 91 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz]. 1761: A körtvélyesi Zsellérek ezen esztendő(en) meg szedvén egymást, hogy Sárpataki László Uram szebben bányák véleek szolgáljokat ne verje, 7. Márijást küldettek Zegrán Juvontól elő kglmének [F.körtvélyesi SzD; BK. Moldován alias Bosor György (44) zs vall.].

6. tisztességesebben; mai frumos/respectuos; artiger. **Szk:** ~ *szólhat*. 1573: Mond arra Tompa Istwan te Bestie kwrwaffy zebennis zolhatnal Nekem [Kv; TJK III/3. 77].

7. rendesebben; mai frumos/ingrijit; schöner, anschaulicher. 1811: Az Özvegy ... álmába mind a Férjít láttya ... Egyszer kezdi látni a Férjít gyérebbe, Néha már mosolyog, 's öltözködik szebben [ÁrE 203].

szebbik care este mai frumos; der/die/das schönere. 1633: monda Giarmati Marto(n) Szabo Jacobnenak hogi az keglmed ladajaba(n) uagio(n) ket szaru(m) ... arra monda Szabo Jacobne, en az szebbiket ueste(m) el [Mv; MvLt 290. 124b–125a].

szebeni a Zebe(n) -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Zebe(n)/Sibi(u); mit dem Ablei-

tungssuffix -i gebildete Form des ON Zebe(n)/Hermannstadt. 1. Nagyszebenben élő/működő; din/care trăiește în Nagyszeben; in Nagyszeben/Hermannstadt/Sibiu lebend/tätig. 1559: Haller Peter Zebe(ny) kyrál byro [Vizakna AF; TT 1881. 189]. 1566: Balas phyl raway, Zebe(ny) polgar mester Jobagya [Rovás NK; NsZALt Lad. 63. Nr 672 Nova col. post. — Dani János kijegyzése]. 1592: Wst Giarto Georgi Coloswari ... vallia ... Topanfalui olahok ... feier onnotis, vgimint fel masat adanak el az Zebe(ni) kannagiartoknak [Kv; TJK V/1. 240]. 1677: A' Szebeni Király Biro, tanquam Comes Universitatis Saxonicae, sőt a' tób Király Birák-is a' Szász gyalogokkal edgyút a' Hadban tartozzanak el — menni két két Polgár emberekkel edgyút, kik a' Fejedem mellet legyenek [AC 95]. 1704: Ugyan ma holt meg az szebeni folnagy, amaz igen híres feleségű Frank [WIN I, 77]. 1710: a lutheránusok közül a szebeni királybíró, Véber Péter* [CsH 425. — "Lett egyike a tizenhat főből álló guberniumi testületnek]. 1711: az szebeni Polgár mesterrel irattam az besztércei birora az interesem iránt [Ks 96 Kornis István feleségéhez].

Szk: ~ *szász*. 1677: A szebeni szászok gyalogi felől is írnak nekem szebeni polgármester uram, de mások is sokat [TML VII, 457 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

2. Nagyszebenből származó; care este originar din Nagyszeben; aus/von Nagyszeben/Hermannstadt/Sibiu (stammend). 1597: Zebe(ny) Kannagiarto Janos [Kv; TJK VI/1. 37].

3. Nagyszebenben lévő; care se află în Nagyszeben; in Nagyszeben/Hermannstadt/Sibiu befindlich. 1694: Az szebeni statio(n)ban quarteljozo Hajszer Regimentje számokra Aprilisre disponaltatott bor árabb(an) ... administált Szép-lak* fl. 20//48 [SLt AQ 34. — "KK]. 1818: a' Szebeni Piazan [M.fráta K; KLev. 11].

4. Nagyszebenben gyártott/készített; care a fost fabricat/făcut în Nagyszeben; in Nagyszeben/Hermannstadt/Sibiu hergestell(t). **Szk:** ~ *bokály*. 1743: Egy pár fris Zebe(ni) ejteles kék mázu bokáj ... Nro 2 ... Három fertályos kerek széllyes ugyan szebeni mázos bokály ... 1 [Szászkerd K; Ethn. LXXIII, 134 gr. Lázár Ferenc örököseinek javai között]. 1748: Cserép Edények Vinczi és Zebe(ni) bokáj 16 [Vargyas U; CsS] * ~ *condra*. 1806: szökött-el egy verheny Zebe(ni) avatag Czondrában [DLt 638 nyomt. kl] * ~ *cserép*. 1710 k.: én a szebeni cserép drága vecturájától akartam megmenteni az ecclesiát [BÖN. 889] * ~ *cseresnyéskosár*. 1746: Zebe(ni) Cseresnyés Kosár [Marossztkirály AF; Told. 19] * ~ *előruha*. 1768: Kolosvári egy szolgáló ... Egy főre való keszkenőire Dr 48 Egy szebeni rása előruhára Dr. 84 [K; DobLev. II/390. 20a]. 1778: adtam által ... Szederjes Zebe(ni) Rosás elő Ruhát egyet Fekete előruhát vaszonból valót egyet [Agárd MT; Told. 8] * ~ *fagygyúgyertya*. 1845: Zebe(ni) fagygyu gyertya [Dés; DLt 440] * ~ *fazék*. 1763: Zebe(ni) Veres Nagy Fazek Nro 000 Kissebb Főző Fazakak Nro 5 [Pókafva AF; JHb XXV/77. 2]. 1812: Egy szebeni Fazék xr 6 [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 7–8]. 1815: Rozsa Levelés hasadozott szebeni fazék [Nyárádszbenedek MT; Told. 50] * ~ *flanell*. 1796: (Vett) 1 ¼ Sing Zebe(ni) flanell 1 Rf 03 x [Mv; DE 3]. 1801: Zebe(ni) flanel 1 Rf 25 xr [Déva; Ks 120. III. 7]. 1829: 1 Sing Zebe(ni) fláner [CsS] * ~ *gyertya*. 1771: Fejér V(a)r(me)gyei Jóság Tisztye Cseh Mihály Ur(am) ... költött a Temetésre ... egy mása Zebe(ni) gertjára tokostol 1820 „68,, [Kendilóna SzD; TL. Teleki Pál hagy. Cseh Benjámin de Miske vall.]. 1796: Vétetett egy

fertály mása Szebeni gyertya, fontya 13 xr [Déva; Ks 95]. 1816: küldöttek ... 2 font Szebeni gyertyát [Bh; KLev.] * ~ *hám*. 1837: Egy pár két lóra való Szebeni hám [Mv; DLt nyomt.] * ~ *kartos*. 1753: Szebeni tsős kartos N 5 [Marossztkirály AF; Told. 18] * ~ *kosár*. 1850 k.: 2 szebeni kosár [Pk 2] * ~ *kupa*. 1783: Szebeni Kúpával két vedres Csebreketis mérvén [Mv; Told. 20/5] * ~ *pokróc*. 1787: Egy Szebeni fejr Pokrotz [Mv; MvLev.] 1789: Egy szebeni fejr Pokrotz Hf 3 Dr 60 [Mv; i.h. Nagy György hagy. lelt. 4] * ~ *posztó*. 1647/1648: az eoregh haz ... vagon abban ... Egy festett Aztal; egy darab Szebeni pozto raita [M.királyfva KK; BK 16]. 1656: Szebenj posztó tizen hett singh ... ulnae 87 no. 17 [UF II, 17] * ~ *posztószoknya*. 1736: ha penig egy rühös alávalo asszonyt vagy leányt akarsz fogadni szolgálónak, ne is emlits neki brassai vagy szebeni egyszer ványolt posztó szoknyát vagy mentét, hanem jó féle rásából valót [MeiTr 345] * ~ *rása*. 1720: Szebeni rását sem(m)i félét nem tanaltom most júven be az Rasa Csinalo 3. hetig keszit kék rasatis előb nem [Nsz; Ks 96 Bormemisza Imre lev.]. 1745: egy sing Szebeni rása [Torda; Tjkt II. 101] * ~ *sajt*. 1798: 1 Szebeni sajt 15 xr [DobLev. IV/800] * ~ *sváb rosta*. 1774: vagyon ... egy Szebeni Sváb Rosta is [Wlt.] * ~ *szoknya*. 1764: A' Leany közep rend Staturaju hymló helyes, orrában szollo nyunyógó (!) vekony szollasu Szebeni kék rása szoknyája [Torda; SzúvLt.] * ~ *szűr*. 1668: Egy végh Brossoj szűrtől f — // 20 Egy Végh szebenyi szűrtől f — // 15 [BfN Vect.]. 1683 k.: Egy Végh szebenyi szűrtől f — // 15 [Mv; MvRK Vect. 8] * ~ *talpbocskor*. 1845: Debretzeni vagy Szebeni jo talp botokorok 12. hüvelyk szélesek és 14 hüvelyk hoszak [Dés; DLt 440]. 1847: 250 pár Szebeni vagy Debreczeni jo talpbocskorok [Szúv; KLev.] * ~ *túró*. 1798: Déván Udvar Számára 10 font Szebeni Turoért per 7 xr 1 Rf. 10 xr [H; Ks 108 Vegyes ir. 79] * ~ *véka*. 1711: Az ország egy köböl buzát melylyel az katona jó (!) élhet és az magazinuban is bérelhető az szebeni vékával elütve és nem tetézve administraljon [SzO VII, 177 Steinvillle erdélyi főhadparancsnok latin nyelvű rend-ének ford.]. 1745: Vásárbíró ur(am)ék ... à piacra ... olyan vékát mérni ki adtanak, melly à Szebeni vékával nem edgyezik, hanem nagyobb [Torda; Tjkt II. 25]. 1785: Hány és minémű Hold Szántó földgye és Rettye vagyon egy egész Ház helyes Gazdának, és hány Szebeni Vékat Véthet egyik egyik hold Szántó Földgyében? [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 14b vk] * ~ *zabola*. 1768: Paripa jártatni valo kantár szebeni zabolával [Mezősztyörgy K; Ks 23. XXIIb] * ~ *zár*. 1763: Ezen ... Házbol ... jo Szebeni zárral meg erősítettett duplas Ajtó nytatik (!) bé a belső Tüzes Házba [Hortobágyfva Szb; Borm. XXIXa/9 néhai Hortobágyi Gergely György conscr. 27]. 1797: Az ebédli palotáról nyilik a' nappali házba egy fenyő deszkából készült festetlen ajtó ... régi modi Szebeni zár rajta, koltsával, bé rántójával együtt [Ajton K; CU IX/2. 10b].

5. Nagyszebenben v. környékén termesztett (almafajta); varietate de măr din ținutul Sibiului; in Nagyszeben od. Umgebung wachsend od. gezüchtet (Apfelsorte). Szék: ~ *tángyér(alma)*. 1802 k.: A' Szatsvay Sándornál találató oltványok(na)k Specificatioja. Paris alma ... Masántzker alma ... Szebeni Tangyer, Fekete Tangyer* [Kv; IB. — *Folyt. a fels.].

6. Nagyszebenben történt; care a avut loc în Nagyszeben; in Nagyszeben/Hermannstadt/Sibiu geschehen. 1662: hogy a felesége* Dévában, a szebeni obsidió, szorulás alatt meg-

holt volna, magát újabb házasságra vette vala [SKr 637. — *Barcsai Ákosnak]. 1680: Komsa Fraczilla még a Szebeni obsidiókor ment volt Fugitivi [A.porumbák F; Urb. 44]. 1722: A' kik a Lazaretumok(na)k valo Intimatiot a kozelebb valo Szebeni Gyűléskor nem vették ... a Gubemium ezuttalis com(m)unicallia [Ks 83 gub.]. 1756: (Az aranygyűrű) meg került volt még szebeni incaptivaltatása előtt [Kv; Mk IX Vall. 88].

Szk: ~ *sokadalom*. 1573: Gaspar deak Azt vallia hogy ... tawaly vyzkerestbe mykor az zebeeni sokadalomra Mennek, Emlekezyk eo neky gergel deak illen zowal ... [Kv; Tjk III/3. 155]. 1632: Azt is tudom, hogy ez az asszony az hűtös urának inget s lábravalót küldött szebeni sokadalomból [Mv; MvLt 290. 94b átírásban] * ~ *vásár*. 1705: Mind a két disznódi embereknek, amely igen rakott nagy két falu volt, amelyek tartották a szebeni vásárt, megparancsolta a generál, hogy ide bűjűjenek mindenestül fogva, minthogy ott a kurucoktól meg nem oltalmazhatja őket [WIN I, 478].

7. ~ *sing* egyharmad ölnyi; cotul de Sibiu; szebener/hermannstädter Elle. 1732: Minden Orgiakban avagy egy egy ölben három Szebeni Singet kell érteni [O.bogát AF; JHb XXVI/59].

szecernál elvlaszt; a despárti; sezernieren, absondern. 1766: a földeket borozdáról borozdara meg visgállyák ... és valami ... végső executioban vétetni parantsoltattott; azt a' tobbitól secernallia [Kp I. 240 gub.]. 1771: Az mind ez ideig azon rész a melj a Felvinczi, Szentpáli és Bálpataki részekre jutottak, nintsenek Secernálva, és distingválva edgik részre is [Girbó AF; JHb Vonja Rula (46) jb vall.].

szecernáltatik elkülöníttetik; a fi separat/despártit; abgeondert werden. 1828: a' Reformáta Eccl(esi)a javai, az osztály alá menendőktől Secernáltassanak, azok edgik osztályos Vének is, nyiljába ne tétetődgyenek [Cege SzD; WassLt].

secessus árnyékszék; closet; Abort, Abtritt. 1676: Nyilik innen az secessus függő labokon álló deszkás tornáczára vas sarkon, pánthon, egy kis feketén festett beltet aytó [Fog; UF II, 726]. 1680: Az Pitvarbol is ... nyilik bé az secessusra ... beltet ajto, mely secessusban vagyon két ember ala valo szék hozza valo apparatusával [A.porumbák F; ÁLt Inv. 11]. 1694: Ebbol az hazbol az Lapos fele nyilik ki az Secessusra egy felszer Ajto [Kövár Szt; JHb Inv.]. 1714: Török Sátor ... Más secessusn(a)k valo Török Satorotska, Pamuk Vaszonybul, mar szakadozott [AH 47]. 1744: A nagy Udvarháznak egy része ... egy Palota. A Palotának secessussa régen el romlott [Csicsó Cs; Ks 65.44.12]. 1750: Videmann Mihálynak az Secessus ki rakásáért HFlor 7 d 44 [Ks 70. VIII. 19]. 1756: a Secessus ... Also részin kettős ülő helye áll Gyalult fenyő Deszkából | Ezen három Pitvar, Bolt, és Secessus nem lévén a Pintze felet építetett különös Fundamentumra hasonló köből és Téglából [Branyicska H; JHb LXX/2. 22–3].

Szk: *deszkás* ~. 1676: Nyilik ezen házbul egy deszkas secessusra vas sarkon pánthon egy parkányos fejer retezes ajto [Sárkány F; UF II, 754] * *kettős* ~. 1694: egy Deszkazatlan Karfas Folyoso ... az Közepi fele Közönseges kettős Secessus megyen ki az Faljan [Kövár Szt; JHb Inv.] * *köből rakott* ~. 1676: Nyilik ezen házbol köből rakott sece-

susra egy fel szer vás retez fejes ayto [Sárkány F; UF II, 754] * *közönséges* ~. 1680: Ezen eleb menvén az Szugolyaba(n) vagyon suppos fedél alatt boronából fel rova egy közönséges secessus [A.porumbák F; ÁLt Inv. 25].

szecska, szacska tocáturá, furaje tocate mărunt; Häcksel. 1840: Orsova ... Gyalagassai öllfát és szatskát vágtak [MT; Born. G. XXIVb].

szecskametélő I. *mn* a szecskaavágóhoz való/tartozó; pentru/de tocat nutreț; zum Häckseln, Häckslern, vom Häckslern. Szék: ~ *kasza*. 1648: Szecska metélő kasza nro 3 [Komána F; UF I, 928]. 1735: Két szecska metélő kasza [Királyhalmi NK; Ks 23. XXIIb] * ~ *láda*. 1681: Szecska metélő Láda, kaszaja nélkül Nro 1 [Vh; VhU 505]. 1685 e.: Szacska metélő láda Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 15] * ~ *vas*. 1744: Szatska metélő vas egy pár [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

II. *fn* szecskaavágó eszköz/gép; tocător, mașină de tocat nutreț; Häckslern, Häckselmaschine. 1647: Vagyon egy Szacska metélő ahoz való eszközzel [Marosillye H; VLT 55/5415]. 1648: Vagyon az hazuk heyan ... ket zetska metélő vas nélkül idest nro. 2 [Porumbák F; UF I, 889]. 1732: Találtunk ... három kés nélkül való szacska metélőt [Kv; Ks 40. XXVIIIc Néhai gr. Kornis Zsigmond lelt.]. 1735: két Szacska metélő kasza nélküli való fával [Kv; Ks 40. Varia XXVIIIc]. 1747: Szacska metélő Vasával edgyűt 2 [Királyhalmi NK; Ks 23. XXIIb]. 1753: Szacska Metélő nro 1 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

szecskametész szecskaavágó; tocător, mașină de tocat nutreț; Häckslern. 1749: Szacska Metső 1 [Királyhalmi NK; Ks 23. XXIIb].

szecskaavágó I. *mn* 1. szecskaavágásra való; pentru/de tocat nutreț; Häcksel-, zum Häckseln. Szék: ~ *gép*. 1848: Egy nagy szecska vágó gép [Bilak BN; LLt]. 1850: Egy darab szetska vágó gép — Kolozsvárról hozatva, srof kulsal, s készekkel egészen felszerelve új 115 vft [Algyógy H; Born. F. II]. 1858: Egy új szecska vágó gép [Nagynyulás K; TGsz 1] * ~ *mašina*. 1810: Egy Szatska vágó mosina vasával egyűt Rf 2 xr 2 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 18].

2. szecskaavágó géphez/eszközhöz tartozó/való; de la tocător, pentru/de tocat nutreț; zur Häckselmaschine gehörend. Szék: ~ *deszkaláda*. 1820: Egy Szatska vágó deszka Láda [Koronka MT; Pf] * ~ *kapa*. 1796: Egy Szatska Vágó kapa [A.preszaka AF; MkG] * ~ *kasza*. 1770: Szatska vágó kasza Nro 1 [Királyhalmi NK; Ks 23. XXIIb]. 1837: Egy Szatska vágó kasza [Szentbenedek SzD; Ks 73.55] * ~ *kés*. 1848: Szatska vágó kés három ... 1 rft 12 xr ... Szacska vágó késhez való olyan kerék, mint a' Cséplő gépé ... 2 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] * ~ *láda*. 1812: Egy hitvány Szatska vágó Láda vas nélküli [Körtvélyfája MT; LLt] * ~ *szék*. 1842: egy otska szatska vágó szék [Csekelaka AF; KcsL 3] * ~ *vas*. 1788: 1. Szatskaavágó vas [Szentmargita SzD; Ks 67. 47. 27]. 1848: Szacska vágó vashoz való fa tengely régi egy ... 48 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIV d].

3. a szecskaavágó működésére, a szecskaavágásra szolgáló; în care se ține mașina de tocat nutreț (pentru vite); zur Betätigung des Häckslers gehörend. Szék: ~ *szín*. 1847: egy szacska vágó szín [M.fenes K; KLev. 18].

II. *fn* szecskaavágó gép/eszköz; tocător, mașină de tocat nutreț; Häckselmaschine, Häckselmesser. 1737: Szecska vágó [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.]. 1746: A belső pincében ... Egy szacska vágó [Vargyas U; DanielAd 259]. 1782: Egy Szacska vágó kaszájával (!) egyűt [Nalác H; CsS]. 1788: Két Szatska vágó minden készülékével, az harmadiknakis kaszája s villája [Mv; TSb 47]. 1804: Egy Szatska vágó kasztrástol (!) [Borosbenedek AF; SLev.]. 1816: Szatska vágó ... 1 Rf 6 xr [Kv; Born. IV. 41]. 1827: A' Konyha Hiján ... Egy transerozo Asztal, egy szatska vágó [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. 1840: A Gabonásnál ... Szatska vágó [Mocs K; Told. 36]. 1849: Vagyon egy jo Szatska vágó — hozzá tartozó eszközeivel [Somkerék SzD; Ks 73/55].

szed 1. gyűjt(öget), szedeget; a aduna/strînge; pflücken, klaben, abreißen. 1572: Markos Antal ... valya ... Seres Martonne ... tanitya erre ... hogy zedye(n) harom Zemeten harom kapza foltot es főzze Meg a leűeul Mossa a faya-dalmas helt" es Az kapczat kösse rea [Kv; Tjk III/3. 86 c. — "A lábán]. 1629: En nem lattam soha Szabo Andrasnéhoz semmi boszorkánsagot, bűbajosságot, sem nem hallottam ... hanem lattam hogy apro gyermekeket gyogyított füvel mit szedet | en semmi boszorkánsagot hozzá nem lattam, hane(m) hogy süly ellen zedet füvet s azt teorte hajban [Kv; Tjk VII/3. 116–7]. 1734: Barany ürnot eleget szettünk [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.]. 1736: az Spárgát is még galamb ganezatom csak hogy Sparga magotis szédgyenek [Ohába F; ApLt 4 Apor Péter feleségéhez]. 1785: E' mellett kell szednünk minden esztendőben s.v. Seg vakarot két kupát, vad almát négy vékát. Kértek Gyöngy virágot, Magyarot, Komlot [O.zsákok KK; MvAlt Urbéri összeírás 154.9]. 1800: Feleségét ... midőn ... kertjében ... orvosságnak vgy nevezett Annyok = Laput szedett volna én magam fogtam el [Décs SzD; Ks Vegyes ir. 92]. 1806: Az erdei gyümölsöt, és Makkot, valaki a' fel szabadittásig szedi 's hordgya 3 Mforinttal és 25 tsapásokkal büntetődgyék [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115]. 1825: Mikor a' kőmény virázk aztis szedjenek 's a' Felesége gyurja bé viznek: kőmény magvatis felesen szedjenek [Kv; IB gr. Korda Anna lev.]. 1841: Egy a Tavaszon készitendő eleven kerthez ákátz magot szedett 2 Napszám [Pókafva AF; Born. F. O. II].

Szék: *galambbegy* ~*ni*. 1585: Zemet Adam es Warady Imreh chaplarok valliak ... Menenk ky vasarnap io Reggel Hassongarba p(rae)dication Alat Galamb begy zedny [Kv; Tjk IV/I. 391].

Szék: *Isten vki könnyhullatását tömlőjébe ne ~je*. 1678: én az én Istenemet azon kérem, hogy ellened való sok sűrű könnyhullatásimat tömlőjében ne szedje, hanem legyen irtalmas, kegyelmes [TML VIII, 107 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz] * *a maga(a) más kosarába ~(i az) eperjét a maga/a más hasznát nézi*. 1658: én nekem volna jobban tetszésemre, hogy jobb volna az magad kosárjában szedned az eperjét, sem mint az máséban [TML I, 309 ua. ua-hoz]. 1667: Most is valóban háborgat minket az persuatio, más kosarába eperjét nem szednénk örömet [TML IV, 43 Bethlen Miklós ua-hoz]. 1670: Úgy látom, maga kosarában kívánja szedni az eperjét [TML V, 88 Bánfi Dienes ua-hoz] | nem kell az pápista uraimnak hinni, mert ők az magok kosarában szedik az eperjét [i.h. 148 Bornemisza Anna ua-hoz] * ~*ik az ugorkát* közöszlnek. 1635: látám hogy ... az kertben, az edgik Kathona ezzel az Azzonnyal nyilván

páráználkódek és én be menek es mondek ... Uraim ide hátrá ige(n) szedik az ugorkát [Mv; MvLt 291. 51a].

2. (össze)gyűjt, összeszed; a stringe/aduna; (ein)sammeln, einbringen. 1583: Margit Tordaj Antalné vallia ... Az teó zeoleő keőzt karot zedwe(n) meg Rakodanak es vgy viwek haza [Kv; TJK IV/1. 161]. 1586: Az melj Talakot Kendj Sandor vram meniekzeoie zettwuk vala vgian azon Talakot Bochikaine Azoniom leania hazasitasara vitték vala [Kv; Szám. 3/XXIV. 71]. 1597: Fogattuk meg Dabo Leorinczet es Vas Leorinczet hogy Az baczy torokban keouet szednenek tiz zekereuel egy forintert [Kv; i.h. 7/V. 2]. 1606: Hasongarti zeőleőhöz az Jspotaly beli zegeniek zedtenek, hajtani ualo uezzőt [Kv; i.h. 12a/l. 41]. 1752: Oloján Tivadar nevű Diosadi Csordástul, hallottam mondani hogj egj alkalmatossággal, Furu Györmé Veres Ersebet Aszonj az Diosadi Csorda előtt a mezőn mezitelen szedte az harmatot [Diósd Sz; Ks Varga András (52) ns vall.]. 1763: akkor forgácsot szedtem az udvaron [Mv; Told. 16/51]. 1776: parantsolt nekünk ... Vlása Ignáth, hogy szolgálatban szednénk Szőlő kötő veszszőköt ... szedtünk [Mihálcfa AF; MvRK]. 1807: a Bányai Ur, kertjebeis bé mentünk ... hangya tojást szedtünk [Dés; KMN 366]. 1823–1830: (A szerzetesek emberei) a hajó oldala mellé menvén, a kezekben lévő rúdra kötött zacskót bedugván a hajó ablakán, szedik az alamizsnát [FogE 262]. 1840: a' Feleségem Testvére Molnár Tamás hozzám jöve ... el kellett véle menem a' Tora vérszipot szedni [Homoródszmtárton U; KLev. Szász István (30) szabad székely vall.].

Szk: *fejébe ~i a dolgot*. 1570: Heltay Gáspár ... vallya hogy Mykor Eotet Segeswary Damokos Betegh voltban ... az kerte volna azon hogy megh Jma az eo akaratyat ... az mynt feyebe zette wolt az dolgot, hazahoz Ment es ithon megh Jrtá [Kv; TJK III/2. 130b] * *lajstromba ~*. 1636: az irott Graduált ... sok helyeken meg jóbitám ... az ki hányt fogyatkozásokat lajstromba(n) ne(m) akarom szedni [ÖGr Aj. 1a] * *summába ~i a dolgot*. 1619: en azt akarom, hogy minthogy immár ennyi rövid summába szedtük ennyi beszéd után az dolgot, erről való választ nagyságod tulajdon szájából halljak, mit mond nagyságod az hatalmas császár akaratjából? [BTN² — "Borsos Tamás szavai a török vezérhez"] * *testimonium ~ni*. 1843: Kegyelmed ... a Kertszéi Fogadoba Ejszakának idejen testimonium szedni Regiusokat vitt ki [Bágyon TA; KLev.] * *vérszipó ~ni*. 1840: a Sogorom Molnár Tamás ... vér Szipo Szedni hívutt engemett [Homoródszmtárton U; KLev. Szász István (30) szabad székely vall.].

Sz. 1717: Semmi újsággal pedig nem udvarolhatok az Asz(ony)n(a)k, hanem Simon pál Ur(am) begyébe Szedvén az újságokat ... elé fogja Számlálni [Nsz; ApLt 2 Haller János Apór Péterhez].

3. (búzá) szemenként (ki)válogat; a selecta grűl; auslesen, nottieren (Weizen betr.). 1753: Az búzá nagyon szedik máris, de nem kenyérnek, hanem Sernek [Szászváros; Ks 96 Baló Antal lev.].

Szk: *~ni való buza*. 1684: Szedet buza vagyon Sax Cub 10. Szedni való buza vagyon Sax Cub 14 [Ebesfva KK; UtI]. 1688: Szedet buza vagyon S. cub 10// — Szedni Fejermek való buza vagyon S. cub 20// — [uo.; UtI].

4. (nádat) szed; a culege stufel; Schilf/Rohr schneiden. 1731: Az halaszatrol ir Ngod hogy varsával es vészszel Probállak varsakkalis ... veszet Most nem Csinál az ember ha Télben nem széd nadat [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.].

5. (kukoricát) szed; a culege porumbul; Mais brechen/ernten. 1731: Somkut fele fordulob(an) lévő Törőbuza szedés determináltatott holnaphoz két hetre ugjmint ad 22dum 8bris addig Senki ne mereszellen szedni [Dés; Jk 422b]. 1757: mondom miért hatalmaskodnak, s miért szedik az eo Natsága török buzáját [Omlásalja SzD; Ks 19/IX. 12]. 1765: az el mult Esztendőben az Törög buza földön volt szedve egy kevés Törög buzám [Marosbogát TA; Mk V/V. 97 Komári (?) Komán (28) jb vall.]. 1793: láttam hogy a' Törökbuzát egészen szedi semmit sem hágy el benne [Mezőbánd MT; MbK XII. 94]. 1804: Kádár Kretsun ... az ő Nsga több embereit fel gyűjtven, azokkal együtt a' Bozintán Kosztán Maléját szedték és elis vitték [Bereksző Sz; BfR III. 12/7 Pagyna Györgyi (40) col. vall.]. 1808: én a' Ferjemmel edgyütt a' magunk Málé Földünkbe Faszujka Szedés végett menvén ... zsákokba Málét Szednek [Felőr SzD; BetLt 6 Zsiczelár Marinka cons. Timár Kertész Vonnuk (20) zs vall.].

Szk: *kukorica ~ni*. 1782: ritkán esett meg az is ... hogj hetességre kukuruza kapálni vagj szedni, vagy széna tsinálni ki mentenek az approb tselédek [Torockó; Thor. XX/5]. 1782/1799: Szóts Getzi Nénjjet ... le hagyta volt ő Nagysága, de Praefectus Uram elé vette, 's az őszszelis kukuriza szedni hajtotta [uo.; TLev. 5/16 Transm. 389] * *málé ~ni*. 1808: Törökbuza Szedés idején parantsolván nekem a' Földes Uram ... hogy ide vagy harmad magammal Málé Szedni jónék — ki [Felőr SzD; BetLt 6 Zsiczelár Todor (36) zs vall.] * *törökbúza ~ni*. 1782 k.: Urszuj ... Alakor Gyomláni 4 Nap ... Ujfalub(a) Törökb(uz) szedni ... Szőlő szedni ... 3 Nap ... Törökbuza Szedni ... 2 Nap [Ne; DobLev. III/567. 1b].

6. leszed; a culege; (ab)pflücken. 1606: Gagjon keouyl az Hegjreől kialta megh illyen zoual Janos vram jeőjen ki kegđ mert zedik az keőrtuelt [Uoszt 20/196 Blasius Kouacz de Rugonfalua lib. vall.]. 1664: Ladtam ... hogy szedi vala az Szilvat [Kercsed TA; Borb.]. 1674: enis harmad iden őszzel latta(m) Fodor Marczit ... hogj ... Letai Istva(n) Ura(m) tulso kertib(en) ... körtvelyt szedet [Asz; Borb. I Rakosi Vagias Miklos (18) ns vall.]. 1772: egy Vasárnap Egres szedvén a Czicz hegyb(en) ... [Dés; DLt 321. 76a Petrus Etsedi (45) ns vall.]. 1803: a' Testvér Hugom ... Henter Márisko ... a' kapun belől fuszujkát szedett [Dés; DLt 82/1810]. 1814: a' Köz Kertre fel mászván, a' Megy fákrol Medgyeket szedtem [Dés; Ks 79. 29. 795].

Szk: *fuszulyka ~ni*. 1803: Magamis jelen voltam a' Czitz Hegyin fuszujka szedni [Dés; DLt 82/1810] * *gyümölcs ~ni*. 1782: oda jár gyümölcs szedni [Buza SzD; LLt Csáky-per 187. L. 9] * *körtvély ~ni*. 1596: megjek uala az meszőre keőrtuélj zedni [Uoszt 11/7] * *szilva ~ni*. 1779: Székről mentem vala Apahidára, hogy Zsigmond fiammal holmi dolgomról <beszéljek>, de nem találtam se magát, se ángyomat; szilva szedni jártak Csepegőmacskásra [RettE 402]. 1844: Parajdrol fel jöttem szilva szedni egy kis joszágunkra [DLt 1441. — "Sófálvára U] * *vackor ~ni*. 1792: ezen joszágra bé mene Sz. Ersébethi Szabo Mihálj egy tarisnya Vatzkor szedni [U; Borb. II Olésza Tamás lib. in M. Sákod residens (80) vall.].

7. felszed; a aduna de pe jos; aufheben, aufklauben. 1690: lattam tavaly az Borbely Istva(n) Ur(am) Gyümölcsös kertib(en) vaj almat szedet a földön [Aranyosrákos TA; Borb. I Komaromi Ferenc (13) ns vall.]. 1768: vad alma fájáról a vad almát verte kosztolta a' Leánykája pedig a' földön szedte [Nyáradkarácsonfva MT; Told. 3a].

8. szüretel; a culege via; lesen, fechsen. 1588: Az Zwret dolgarol zolwan ... vegheztek hogy az zedes Ne halagzion towab hanem ezen kedden ky keoltoozzenek az Alhegiekre ... es zereda(n)* zeggynenek [Kv; TanJk I/1. 87. — "Szeptember 21-én]. 1599: Amy nezy az zeoretnek dolgat ... Jspotaly mester Vram az vy calendarium zerenh valo zent mihaly nap vtan valo zombaton Jdest 2 die 8 bris zedgyen [Kv; i.h. 344]. 1606: Az Hasongarti zöleöreöl semmit ne(m) zedtwk, mert mind le uezet uala rolla meg Egres koraban [Kv; Szám. 12a/I. 46]. 1607: Zekely moyses el veszesse utan megh zettek az szeöleöt, de nem tudgia ki zette ki zedette [Dés; Ks I. 20]. 1636: Szent Mihály napja előtt másfél héttel szedtenek, úgy megért az szölő [Kv; KvE 169 SB]. 1752: ezen szölők(nek) termésé (!) ... két esztendőben olly böv volt, hogy egész két hetekigis minden esztendőben) meg erte szedni [Backamadaras MT; Told. 37/44]. 1806: mitsoda hatalamnál fogva szedi ... egyedül a' szöllőt a' terminált idő előtt [M.sáros KK; DLev. 4/XXXVIII].

Szk: szölő ~ni. 1782 k.: Urszuj ... Ujfaluba Törökb(uz) szedni ... Szölő szedni ... 3 Nap [Ne; DobLev. III/567. 1b].

9. rekvirál; a rechiziționa; requirieren, einnehmen. 1564: felit az lw feieknek w felsege hadaba külte és feluel az zegin nip között iart es hodolatot es maganak louanak elst zedet" [Cszs; SzO II, 180. — "Marton Peter]. 1621: Jeouenek Enjedi Meszarosok kiket G.V. eo Naga kuldeot az falukra Teoreok Czazarnak hogy olczo barmokat zednenek az falukon az eles melle, mellet az Orzag kuld [Kv; Szám. 15b/IX. 64]. 1647: Mikor zabot zednekis az joszagon az szolga renden leveők, mint egyéb szabadosok es Boerokis nem tartoznak administralni az parasztsagal együtt [Fog; UF I, 830]. 1704: Az éjszaka a kurucok Kistorony és Disznód nevű falukra útvén, amely marhákat az militia számára az országban szedtenek volt, elhajtották egynéhány száz juhokkal együtt [WIN I, 94]. 1705: Havasalföldében erősen szedik az árpát, zabot és egyéb gabonát a bójóvő armada szükségére [WIN I, 585].

10. begyűjt/szed; a stringe/aduna; abliefern heißen, einnehmen, eintreiben. 1638 k.: Panaszolkodnak keozeonsegheskeppen hogi az tisztarto mindenteöl egi egi meh kosart szedet szokás kiueol penz nelkw [Szászfenes K; GyU 36]. 1640: mikor ő Nagok Fogarásban jönek az tisztet imposițioia szerent szednek ellest raytok" [Betlen F; UF I, 693. — "A betlenieken]. 1642: Szokas keozteok, hogy Zwretkor mindenik Vr reszen az Gonduseleo eliaria coket es kiteol 3 kiteol 6 kiteol penig leg felyeb 10 veder bort szednek az Ur szamara [Bh; GyU 73]. 1661: asszonyomnak mondtam, nem ártana kiküldeni bérest keresni s tyúkot szedni s kacsát [TML II, 132 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. 1664: Az Tatár Chamnak az orszagbba jarasa utan pedigh rendeltetet vala hogy minden jobagy egy egy tyúkot adgyon, de mar az első rendelés szerint kel szedni [UF II, 290]. 1677: kereskedésre valo mézet és viaszszat es Országban senki szedni es venni, annál inkább ki-vinni ne mérészellyen Fejedelmek engedelmek nélkül [AC 230]. XVIII. sz. eleje: vajat, mézet es egyéb Culinárekotis szoktak rajtok" szedni [BfN Kszegi cs. — "A jobbágyokon]. 1729: az első Fatens ... ugj igazított belé, hogj miképpen szedjen falu szeriben a Kapitánj Konyhájára valo Culinálekot [Sövényfa KK; TSb 51]. 1735: a Culinarekot most szedik mihent be hajtathatom mindgyart meg tudgya Ngd [Imecsfva Hsz; ApLé Imecs Antal Apor Péterhez]. 1760: (Sándor uram) a' Falubol szedett bor Interest ... de hogy meg elegyitette, vagy más által meg zagy-

valtatta volna eo Keglme nem láttam [Gógánváralja KK; Ks 92]. 1809: Tétsi és Kövendi is vittek Nagy Bányára szalonnát, melyeket imitt amott szedték (!) [Szu; UszLt Com-Gub. 1753u].

11. adósságot, adót, bért, bírságot, váltásdíjat, vámot behajt/szed; a percepe/incasa; eintreiben, kassieren, beheben. 1571: Kerjk azon eo keget az tanachbely vraitmat hogy zedyek waloba az adot [Kv; TanJk V/3. 40b]. 1590 k.: en szom utan megh gondoltak magokat az fel peresek es egy mason ugy zedtenek teob adot [Szu; UszT]. 1591: farkas ... az bironak ... aztis mo(n)da hogy sokat szettel az varoso(n) kit nem kellett volna szedned [Szk; i.h. Berczikj (!) Mate fej-i jb vall.]. 1603: Meg etettek ő Kk ezts Biro W(ram) szoabol ... hogy szorgalmatosan zedgyek mind az Satz adot, mind penig az fel vetet adot [Kv; TanJk I/1. 450]. 1658: Az mely rabok váltáságára való pénzt mostan szednek közönségesen az országban, cselekedjék Kegyelmed okossága és bölcs ítéleti szerént úgy, hogy az szegény uram is azzal változandó raboknak számok közül ki ne rekesztessék [TML I, 161 Bornemisza Judit Teleki Mihályhoz]. 1660: Bartsai fejedelem irja Erdélyben, hogy az adót szedjék ugyan, de az meddig az portáról athnamét nem hoznak, addig el ne küldjék [TML I, 545–6 Rhédei Ferenc ua-hoz]. 1677: A' Dézmások per abusum magoktól talált szegénység terhére, a' Fiscusnak-is semmi hasznára valo egyéb abususokat le-tegyenek, nevezet szerint, a' mellyet ők szoktak hini, keresztényen pénznek, aszak pénznek, penna kévének, pennabornak; nékiek valo gazdálkodáson kívül, tyuk, kenyér, fűszerszám, avagy azok helyén, pénzt szedni [AC 217]. 1739: Vámos K. Szűcs Mihály atyánkfia ő kigyelme ... a Nms Városhoz nem Hites Személlyel szedeti az Hidvámot; melly a Nms Városnak nem tettzik; azért, ő kglme, a vámot ... maga szedje [Dés; Jk 518a]. 1746: Négy Utza kapitány 8 tizedessel kik fizetetlenek es portiot szednek s rolla ratiotinalnak [Kv; Ks 12. XLVI. 25]. 1784: az Thorotzkai Birák ... Deliberatumokat is ... executioban vésznek: Büntetnek, mulctáznak és Birságumokat szednek [Torockó; TLev. 2/6]. 1803: Midőn a pásztorok bért szednek, ha akárki is olyan kenyeret vagy gabonát fizet, amelyt a pásztor elégségesnek lenni nem ismér, háborúságot ne szerezzen [M.hermány U; RSzF 192]. 1823–1830: A hid" igen pompásan s jó móddal kikészítve s kifestve, rajta egy kis ház, melyben a vámos szedi a vámot [FogE 167. — "A Dunán, Budapesten].

Szk: adósság ~ni. 1588: 18 Marcy Zaz Georgy witte 4 Louon az Teorokot (!) kyk az Adossag zedny voltanak Hunyadra atta(m) f. 2 [Kv; Szám. 4/III. 50] * *exekúcióval* ~. 1786: az Szegenyseg ... az Királyi adot se fizetheti könnyon ambár Executioval szedik [Torockó; TLev. 4/13. 29] * *szedten* ~. 1602: Az Sattcz Adonak restantia fel zedese rendelték eo kgmek varosul ket vraitmat az ket Natiobol, Intikis eo kgmeket hogy szorgalmatosan mellynel hasznosabban lehet zetten zedgyek [Kv; TanJk I/1. 403].

12. (fel)vásárol; a cumpăra/achiziționa; kaufen, abnehmen. 1595: 24 Octobris ... Zettem volt az piatzo(n) Tyúkot, mellyet bizon igen vekonya(n) hozanak az taiban | ekkorba fogya el az varos Tyúky, az mellyet Azzonnyunk ő fge ide jöüet szettem vala [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 22, 190]. 1596: Zekel Tamas vrunk zamara vizen Tordaigh hars dezkat az kii ittegieten (!) az Aztalosoktól zedtek ... vizi 12 Eokreon f l d 50 | Talan vegbe sem vihettvk volna az sok kufároktól, ha Biro vram erejewel hazrol hazra nem zettwnk volna eggjet mast [Kv; i.h. 6/XXIX. 25, 114 Bachi

Tamás sp kezével]. 1740: Kurtány Istokot esmértem ... hallottam hogi tavaly nyárba ... Tordán ökrött szedett a vásárba [Cege SzD; WassLt Szekely alia(s) Gavrila Tögjer (50) zs vall.]. 1764: perceptor koromban kétszáz forintot adtam, hogy ökröket szedjünk s eladjuk [RettE 172]. 1793: Gubitsot ... a' Jozsáiban egy egy Garasson vékáját, eleget próbáltam, de a szopori Hutánál egy Sido mostis szedvén vékáját egy egy petákon, oda hordják a' Gubitsot és az a Sido meg gátolt, hogy nem szedhettem [Hadad Sz; JF 36 LevK 371 Benkő Elek lev.]. 1818: Az idén is alkalmasint termet Gabona ... de mihejt szedni kezdették a' pálinka főzők, mindgyárt fel hágatt [Fog.; Konst.].

Szk: *gyapjú ~ni*. 1777: Egy ide valo ember ... Gyapju szedni ment véle* [Kincis SzD; KS. Bájes Vaszilie (40) zs vall. — "A lóval] * *pénzen ~*. 1704: Ma egyéb újságot nem látunk, hanem a szegénységnek szörnyű romlását a vecturázás miatt, kiket Graven uram szekeresűl, ökröstől behajtott volt felesen, kikkel is a szomszéd helyekből szénát, szalmát és a vámtól fogva militiának való sok havasalföldi búzát és árpát, kit is pénzen szedtenek [WIN I, 309].

13. toboroz; a recruta; (an)werben, rekrutieren. 1745: Thordai István vr(am) ... a Ns Vármegye számára Militiát szedvén assistentiaival volt, és Sokat fáradott [Torda; TJKT II. 51].

14. elvesz; a lua (cuiva ceva); wegnehmen. 1767: Lengyelországban a muszka rútul gazol, a templomokat, melyek régen a protestáns és görög valláson valóké voltak, szedi s adja azoknak vissza [RettE 212–3]. 1783: Torotzko igen meg lévén terhelve, a Creditoroktól a Just szüntelen szedik [Torda; TLev. 15/6 Nagy István szb kezével].

15. (madarat) fog, fészekből kiszed; a prinde păsări; aus dem Nest (Vögel) holen/nehmen. 1735: Szöcs Janosnit valo Nemetnek a ki madarat szedet attunk enek bort [Kvh; HSzj]. 1806: tsoka fiakat szedtünk, kürtöltünk [Dés; KMN 319].

16. (fejet) levág, lefejez; a tăia capul, a decapita; (jdm den Kopf) abhauen, köpfen. 1653: És mikor immár, a mi volt, öttek volna, inné! nagy hirtelenséggel némely gonosz székelek megüték őket, és mind fejedelmestől fejeket szedék [ETA I, 53 NSz]. 1680 k./1715 k.: A hízkelődő Táncz, doloztal tör fejeit Harczon vítez kardgya honorral széd fejet [Rosnyai, HorTurc 174]. 1685: az jenciek, az árulók, megérdemlenék, hogy mindegyik fejeket szednék [TML I, 275 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. 1710: A fejedelem penig Carafa intimatiójából commissáriusokat küldvén Brasóban, akik indítóit valának a dolognak, megfogdosák, törvényt látának rájuk s fejeket szedék | Rákóczi Ferenc is arany numismákot verete, Herculest íratván rája, a hétfejú hidrának mint szedi a fejeket [CsH 210–11, 361].

17. (húst) lemétél/vág; a tăia bucăți (din carne); schneiden (Teile aus Fleisch). 1689: az Barány husnak javát Apopecsenyet nem szedven rolla, kilencz kilencz penzen adgyak, az alabb valojat hat hat penzen. Pünkösöd után pedig apro peccenyet szabad legyen szedni [Dés; Jk].

18. kioperál/vág; a îndepărta (ceva) prin operație; herauschneiden, entfernen (durch Operation). 1594: Borbeli Georgi, Borbeli Peter zolgaia vallia: Tudom hogi Baba ferencnek veseouel vestek az feiet, és vgi zedet chontot az vram az feiebeol [Kv; TJK V/1. 253].

19. szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: ~i a lábái lépteit szaporázza; devine mai sprinten; rennen, sich auf die Beine machen. 1807: Az el-loptott Kantza Lo ... lé-

pésben nem sebes, de kivált tropba lábait jól szedi [DLT 674 nyomt. kl] * *külön ~* elkülönít; a separa; absondern, separieren. 1654/1696: Leveleimet látogassák meg bizonyos hű emberek, az melljek praecise engemet és gyermekemet illetik, és az melljekben libera dispositiono vagion, és lehet, azokat külön szedvén Regestrum szerén Feleségem, és az kit Törvény szerént illet gyermekim közül az tartása; az tartsa [Medgyes; BálLt 46]. 1730: Nehai Cziko Pál Atyánkfia Felesége Veres Ersebeth Aszszony kezínél maradt mindenféle levelek(ne)k regisztrálására ... delegáltanak, Nztes Zilahi István, Notarius Dobolyi István és Pap Ferencz Atyánkfiak elő kgl(me)k azokat regisztrálván külön szedvén a Cziko familiát illető leveleket administrallyák Cziko János Atyánkfiak[na]k [Dés; Jk 405b] * *örökség ~* örökök hagy; a lăsa moștenire; als Erbschaft hinterlassen. 1735: Ebben az esztendőben kezd megromlani az ezüstkohó műveltetése, az erdőt is örökségre szedték (így!) [Torockó; Jankó, TAszT 189] * *ráncba ~* a. redőz, ráncol; a plisa; in Falten legen, plissieren. 1761: Kovács Agnes aszszonj ... egy megy szín bársonj szoknját tudom hogy vitt volt el azt magam szedtem volt ránczban [Mezőbánd MT; MbK IX. 28]. — b. megreguláz; a pune (pe cineva) la punct; sich jmdn her-/vornehmen, jmdn aufmöbeln. 1763: ez^a ráncbaszedte volt gróf uramat^b, igen éles, nagy nyelvű, nagy haragú, magrák férfi módon viselő, kemény asszony lévén [RettE 156. — "Halász Borbála. "Teleki Sándor] * *rendbe ~* elrendez; a aranja, a pune în ordine; ordnen, in Ordnung bringen. 1768: Leveleimet is jó rendben szedtem, Fasciculusok szerint Regestráltam [Kp III. 149 Havadtűi Máthé Izsák kezével]. 1843: Varga Katalin ... azt adta elő a falusi közönségnek, hogy már minden leveleket rendbe szedett, s azok készek a felküldésre [VKp 92] * *szert ~* sorrendet megállapít; a stabilí ordinea/succesiunea; die Reihenfolge bestimmen. 1574: Pitter Bemük (!) Júrat(us) fass(us) est: ... Az korchiomán Lang Symoniss ot wolt: mikor Estvere kelnek zert kedet (!) zedny Lang Symon Az Töb vrainon Es nem Erik volt el az zert menyere zette volt [Kv; TJK III/3. 389] * *verse ~* versformába önt; a transpune în versuri; in Verse setzen/bringen. 1777: Kinek^a aktáit, jeles tréfás mondásit, ha voltak, ha nem, versekbe szedvén Kolumbán^b kinyomattatta Károlyban [RettE 381–2. — "Vida Istvánnak. ^bKolumbán János].

szedál lecsendesít; a calma/potoli; beruhigen, besänftigen. 1676: Én már péntekre convocaltattam az egész széket annak az commissionának promulgálására, mely felett is elhíszem nem kevés zajgás leszen, noha én, a mint lehet, addig is sedálom az dolgot [TML VII, 287 Nemes János Teleki Mihályhoz]. 1761: Zalakna körül több hatezer oláhnál verte össze magát, kiket hogy sedáljanak, a méltóságos gubernátor úr s thesaurarius Bornemisza Ignác úr együtt elmentek volt, de semmit sem tehettek vele [RettE 117].

szedálódik lecsendesedik; a se calma/potoli; sich beruhigen, besänftigt werden. 1752: a két végén és közepén meg mérék ezen két földeket, és minthogy egyenlő szélességűek(ne)k találák azon meg nyugovának, és köztök való Controversia sedalodék [Nagylak AF; DobLev. 1/251 Moldován Paschuly (35) jb vall.] | velem perlekedvén nevezett Nehai Nemes Gábor, én sokszor objiciáltam néki szemben Jobbágyi sorsát ... nem perelhetvén Jobbágy mint Felperes Nemes emberrel, melyre nevez nemis perle velem

tovább se maga, se Gyermeki nemis kerese(ne)k meg engemet ezen objectionért sem Jóság iránt felesége jussán ellenem formált p(rae)tensiojáért, sőt még ezekkel sedalodott [Menyő Sz; Ks 101].

szedáltat lecsendesített; a dispune să fie calmat/potolit; beruhigen, zur Ruhe bringen. 1748: Nem tagadhatom Sokakban Sokakból lett diffamatiomat, melyeket az urnak is repraesentaltom vala, ezeket az Úr az Én Felséges Aszszonyomhoz való hűségemért illő hogy sedáltassa [TKI gr. Teleki Ádám lev.].

szedegél szedeget; a culege pe îndelete/încet/fără grabă; sammeln, klaben (ohne Rasch). 1800: Zilahi Juliánát ... a Szekely Andras kertibe Annyok = Laput Szedegélt volna, el fogak [Décs SzD; Ks 92 Vegyes ir.].

szedeget 1. szedegél; a culege pe îndelete/încet/fără grabă; langsam sammeln, lesen, pflücken. 1629: en semmi bú bajossagat nem lattam sem hallottam, hane(m) fűvet lattam hogy szedegetet es gyermeket mit keoteozgetet velle [Kv; TJK VII/3. 117]. 1729: en is az magam szükségemre asszu fat szedegettem nyersétis mikor kaphattam [Karácsonfva AF; Told. 31]. 1756: az njergeről ... két ember egy nap v. két nap sem tudt egy szeker fat v. tseplest szedegetni [Melegföldvár SzD; SLt XXXVII]. 1790: Semmiféle Finakok, Gyermek, vagy Léányok sőt még nagy emberek is ... Vírágot Gombát vagy akár minémű leg kisebb ott lévő Dolgokat, a más Szőlőjében Szedegetni is, abban járnak ne mérszellyen [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76]. 1800: Varga Jánosné ... orvoságnak való fűvet Szedegetett volna [Décs SzD; Ks 92 Vegyes ir.].

Szk: embercsont ~ni. 1724: montam Pekri Ur(am)nak, mi Szüksége volt kgl(d)ne)k, h(ogy) a Klastromba ment ember tson szedegetni, ezt felelte ezért Szedtem, m(ert) nekem orvos(sá)g(na)k kell [Nyárádszbenedek MT; BK. Butze Gergelyné (56) ns vall.].

Sz. 1811: Egrest szedeget a' szurós tövis közül, A' buja életben a' ki eből őszül [ArÉ 32].

2. toborozgat; a recruta din mai multe locuri; werben, rekrutieren. 1662: Barcsai Gáspárnak parancsolta vala, hogy egyűnnen, is másunnan is az ott benn való várakból vagy háromszáz gyalogot akárhogyi csak szedegetvén, Váradá éjjel-nappal küldene ki [SKr 561. — "Barcsai Ákos].

szedegetett összegyűjtögetett; adunat/cules cu migală/perseverență; gesammelt, entnommen. 1753: az Nagy Anyám Kis Dobai Dobai Péter Fejérvári Captalanbol szedegetett annotatiojiból lattam, hogi Catharina Fejedelem adta ... Zacharias Istvánnak az Almás víz mellett való Fabulabeli portioikat [JHb XXX/9 Steph. Rettegi de Kis Budak jur. not. com. Dobocensis (39) vall.].

szedegethet következtethet; a putea deduce/trage o anumită concluzie; entnehmen können. 1662: Mindezekből nem egyebet szedegethetnek vala, hanem hogy mentül tovább azon sánchban mulathatnának, annyiival közelebb jutna az ármáda romlásához [SKr 252].

szedegettetetik következtethetik; a puta fi dedus/concluzionat; lassen sich entnehmen, sind zu entnehmen. 1662: Barcsai öregebb gróf Csáky Istvánnak írt leveléből magamentő punctumi Rákóczi fejedelemnek ellene való

vádjai ellen, Rákóczi fejedelemnek azon 29 vádoló punctumiból többek között micsoda dolgok is szedegettetetnek [SKr 459].

szedegettetik egybeszedetetik/gyűjtetik; a fi adunat; (ein)gesammelt werden, zusammen getragen (werden). 1802: 1780ba Februariusi Holnap 27kén ... hasznos, és igen ditséretes Constitutioink jó rendben szedetettétvén az Mlgos Familia általiss Aprobáltattak s meg erősítettettek [Torockó; TLev. 9/35].

szédeleg 1. szédül; a fi cuprins de amețeală, a simți o amețeală ușoară; Schwindel haben. 1620: Enis othlen alua(n) az hazba(n) ... beteges állapotall valék, es feyemis szédelegni kezdé, ki menék az hazból [Disznajó MT; TSB 21].

2. kóvályog; a umbla amețit; herumschweifen, taumeln. 1570: otth zedeleg volt az eb az vchan, Azonba az zeoch peter felesége, Az hazból kezd kiye hogy my choda chigan Bestie kwrwafy wtthe Megh az Ebeth [Kv; TJK III/2]. 1802: ki is jöve a' kortsomából Forro Lajos, de ... ugy meg üti főbe ... eő Nagysága kotsissa ... hogy a' Fején nagy hasadás lett ... szédelegve haza menegetet [Mv; Born. XXXIX. 53 St. Buzási (29) vall.]. 1853: Én és Trézsi a' sok nyugtalanság, álmatlanság miatt bizony alig állunk a' lábunkon, szédelgünk ide tova mint a' legyek [Kv; Pk 7].

3. ténfereg; a-și pierde vremea umblând fără nici un rost; gammeln, herumlungern. 1806: G. Betlen Josef nállunk volt ebéden, mi külön ettünk, amíg p(e)d(ig) a többiek ettek az asztal körül szédelegtünk nyálánkottunk Stig [Dés; KMN 327].

szédelgés szédülés; amețeală; Schwindel(gefühl). 1671: Naláczí uram ír most nekem ilyen szóval: „Most is írhatnék egy emberről, de az fejem szédelgése miatt sokat nem írhatok ...” [TML V, 475 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1705: Én maga is az érvágástól fogva szörnyű főfájás és szédelgésben vagyok [WIN I, 429].

szédelgős kerge; capiu, căpiat; närrisch. 1754: a Szovai quartélyos Katonák egy Szédelgős erdőben el maradtott juhót is hozának [Marokháza K; Ks 5. IX. 4 Marsinan Nisztor (40) zs vall.].

szedelőzik (fel)készül, szedelőzködik; a face pregătiri pentru ceva, a (se) pregăti; sich aufrufen, sich vorbereiten. 1710 k.: Apór István ... jött ki Háromszékről Búnra Bethlen Gergelyhez, és annak a dolgot úgy adta fel, hogy szedelőzzék, mert maholnap egynehány száz vagy ezer szekély léssen vendége [BÖN. 698].

szeder, szederj murá; Brombeere. 1725: (Az Oltnak) mikor az innetső ágán által usztunk Szederjért vagy vad Szolőért nekünk Gyermek(ek) azt mondták; Bizony meg vér a' Tisztartó [Hévíz NK; JHbT].

Hn. 1734: Az Szederj bérin (sz) | Az szederj mező(en) (sz) | Az szederj oldal nevű hejben (sz) | az szederj oldalán (sz) [Oltbogát NK; EHA]. 1864: Szeder Pataka tartománya [Gyergyócsoma fva Cs; EHA].

szederfa szederbokor; mur; Brombeerstrauch, Maulbeerbaum. 1787: Itten a Szederfák plantálása nem usualtatik [HSzj selyem-bogár al.].

szederjes I. mn 1. szederszínű; de culoarea murei, muru; dunkelblau, bläulich, verfarbt, schwarzblau. 1530: Item suba pantherina tecta cum Erews szederjes [Vh; MNy XXXI, 125]. 1567: in Veste zederyes, alol fekethe kek [Kv; Tjk III/1. 27]. 1588: Egy Selyem Imegh zederjes f 4 [Kv; Inv I/2. 14]. 1597: Kis ferenczne Orsolia wallia ... mikor az giermek halwa fezkiz wala ... Lattam az testetis hogi az eoweteol fogwa az terdeigh tizta zederyes wala az teste [Kv; Tjk VI/1. 40]. 1625: Az vargamesterekről miképpen adják el az sarukat ... Egy asszony-embernek való sarut, jót, juh, vagy czapbőrből csináltatottat, verest feketét vagy szederjest, két talpút, 75 pénzen [Gyf; EOE VIII, 277–8 árszabályzatban]. 1660: egy hitvan szokniat szederjest zalogul advan ... nem akarvan ki váltani [Kv; Tjk VII/3. 304]. 1685 k.: Zamoczi meghe érkezett hozott ilyen Orvos-sagok (!) ... Szederjes Viol(a) olajat p f. 1^a [Utl. — *Fels-ből kiemelve]. 1688: Türkéses Aranyos Palloss ezüstel borítva szederjes Bársonyos [Bom. II. 28 Mikola László inv.]. 1710: Mikor a jámbor császár meggyönt volna, és már a páter a mérges ostyát elévénne, hát a méregtől megszederesedett ... nem akará az ostyát acceptálni, látván mely szederjes [CsH 94. — *I. Lipót]. 1766: annyira meg volt Tetétől fogva talpig verve ... Sáfáranos Palko Gábor, hogy a hol a pálczaerte, mindenütt szederjes volt a teste [Koronka MT; Told. 3a]. 1790: Egy kaput Szederjes [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c]. 1804: Gáspár András ... nadraga szederjes, flanerrel bérelve [DLt nyomt. kl]. 1807: el fogattatásod után meg mutatad éppen az ütésnek vak, és szederjes helyét [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. 1809: Mihály György(nek) és Feleségének Mihok Borinak Léányok Ilona meg halt 8 napra születése után Szederjes pokol var szokvén a feje lágyán [Nagykapus K; RAK 11].

Szk: ~ *aba*. 1629: Egy vég szederjes aba tt f. 3 d. — [Kv; RDL I. 146] * ~ *angliai süveg*. 1723: Szederjes Angliai nusztos süveg. Férfinak való [Koronka MT; Told. 29/2] * ~ *angliamente*. 1734: Egy rongyos Szederjes Anglia mente 15. apró kerek ezüst gombokkal [Kv; Pk 6] * ~ *angliapoztókáput*. 1790: Szederjes Anglia posztó kaput két Színű vékony nyári Arany poszmóntba szegett 1 [Sv; Ks] * ~ *atlaszdolmány*. 1651: Vagyon egy szederjes töltöt, Atlaczk Dolmani [WassLt Wass Judit kel.]. 1674: Vagyon egy szederjes töltöt, atlaczk Dolmány mely az Apamé volt [Beszt.; i.h.] * ~ *atlaszszoknya*. 1598: Balassy Thamas ... vallia ... nallunk vala egy veres Attlaz es egj zederyes Attlaz Zokniak [Kv; Tjk V/1. 253b] * ~ *bagazia*. 1739: Egy hollo szín Kamuka szoknya ... szederjes bagazia az bérlése [Szászkerked K; LLt Fasc. 96] * ~ *bársony*. 1627: Egy darab szederjes Barsoni viragos Egy sing Egy fertalj [Kv; RDL I. 132]. 1651: Vagyon három Kesztyűczke, edgik Szederjes Barsony, az Masik Med szín Barson, az Harmadik Zöld Arannys Terczinilla [WassLt Wass Judit kel.] * ~ *bársonygaland*. 1652: Egy Megj szín Kamuka szoknya ket rendel Cipzke premes, Az valla szederjes Viragos barsoni galannal czifrazot [Mihályfva NK; JHb XXII/41] * ~ *bársonymente*. 1670: Egy szederjes bárson bellet mente [WLt]. 1759: Egy szederjes sima bársony Aszszonyi mentét, széles ezüst csipkével, meg varva, és szép uj nestekkel prémezve s meg bélelve, s ezüst szkofium gombocskákkal meg gombozva [Ns; Tsb 7] * ~ *bársony misemondó ruha*. 1576: Zederyes Barson Mysse mondo Rwha [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 9] * ~ *bársonyos kard*. 1688: Egy szederjes bársonyos, ezüstös Aranyas kard Bathori Andrásé volt [Bom. II. 18 Mikola László ielt.] * ~

bársonysuba. 1633: Egy szederjes Barsoni kis Suba szeles Arani premes Nuztal bellet [Ks Vessellini Kata kel.] * ~ *bársonyszoknya*. 1608/1610: Mjkola Ersebett Aszonj ... Mjkola vramnak hagyta ... az szederjes Barsonj szoknjajatis [M.gyerőmonostor K; JHbK XLVII/49]. 1673: Egj szederjes bársonj szoknya palástjával edgjt [Marossztkirály AF; IB] * ~ *bécsi moldon*. 1833: 11 Sing Szederjes bétsi moldon ... 13 Rf 45 xr [Kv; Bom. Ia] * ~ *cafrang*. 1759: Egy szederjes s Angliai posztora arany fonallal és szkofiummal gazdagod ki varrott fecske farku magyaros czafrangot [Ns; Tsb 7] * ~ *csemeletdolmány*. 1655: Egy szederjes czörmölyet dolmanj. — f. 12 [Kv; RDL I. 29] * ~ *csemeletmente*. 1651: Edgy Szederjes Czemeletyete Mente Kiraly szín kamukaval bellet [WassLt Wass Judit kel.] * ~ *csemeletszoknya*. 1627: Pozto Ruhazatból, Jutott Sofianak Egj szederjes chomoliet szoknia aestimatu(m) ad f. 16 [Kv; RDL I. 134] * ~ *csizma*. 1679: Kirem kglmedet edes Ura(m) csinalytasson Kglmed énnem egy szederjes Czizmat [Ajton K; WassLt Ebeni Éva férjéhez] * ~ *dolmány*. 1628: Egy uiselt Zederiez moly eötte Dolomanj [Gyalu Kv; JHbK XII/44. 11]. 1747: Pap Mihály ... falumbéli ... szederjes dolmányban és mentében Veres hosszu kalpagban öltözve vala [Csicsópoján SzD; Ks 27. XVII] * ~ *fajlandis dolmány*. 1628: Egy kis hituan szederiez fajlandis Dolomanj [Gyalu Kv; JHbK XII/44. 7] * ~ *fajlandis mente*. 1637: Egy szederjes fajlandis menteből ... Jutot Peternek Penzbelj resze ... [Kv; RDL I. 24] * ~ *fajlandis szoknya*. 1651: Tudok egy Szederjes Fajlandis szoknját az mely(ne)k az allja(n) 3 rendel volt Bárson Perem [Borb. I. Uárfalua(n) lako Aytony Jstua(n) Nemes szemely Felesége Czok Ersebet (25) vall.] * ~ *fejtő*. 1746: Egy tányér alá valo Szederjes fejtővel vetegetett gyapot vaszon asztal keszkenő [Zalán Hsz; SVJk] * ~ *felsőruha*. 1658: Vagyo(n) egy Sederjes Granat felszer felseő ruha(m) [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.] * ~ *frakk*. 1823–1830: Juniusnak 29ik Napján Posonbol el indultunk, advan az Ötsémnek egy igen fain szederjes Frackomat, melyet még Lipsiába tsináltattam volt [FogEK 465]. 1839: Egy szederjes frakk, fényes gombokkal, bársony gallérral [KLev. 12] * ~ *francia posztónadrág*. 1760: Edgy szederjes Frantzia Posztó Nadrág [Mv; Tsb 2] * ~ *gránátdolmány*. 1628: Egy viselt Zederies granat Dolmanj [Gyalu Kv; JHbK XII/44. 13] * ~ *gránátköpenyeg*. 1628/1635: Egj zederjes uiselt granat keopenegh tizen egj ezust go(m)b rajta [Bodola Hsz; BLt 5 Béli Kelemen inv.] * ~ *gránátposztó*. 1619: eoteod fel sing szederjes granat pozto [Hidvég MT; LLt Fasc. 70] * ~ *gránátsüveg*. 1637/1639: 1. szederjes Granat nústal bellet sweg aestjm(áltuk) f. 12 [Kv; RDL I. 111] * ~ *gránátszoknya*. 1674: Egy Szederjes gránát szoknya, zöld prémes az valla [Szászvárosi ref. lt. Halics Mihály ielt. — *Fels-ből kiemelve] * ~ *hernác-palást*. 1589: Egy zederies hernacz palast mind vegigh Arany parthas f. 12 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 34] * ~ *kakader*. 1811: Lázár Deutsch Lébel nevezetu 'Sido ... szederjes Kakadert visel [DLt 46 nyomt. kl] * ~ *kamuka*. 1576: Wagion ket Singh Jgen zep zederyes kamoka [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 7]. 1651: Edgy Zöld Jskallat Mente Szederjes Kamukaval bellet [Wass Lt Vass Judit kel.] * ~ *kamukadolmány*. 1595: Egj zederjes Halhew (!) kamuka dolmanj pupplikán zijneo zeold tafotawal bellet veres Atlach keoreolle ... f. 26 [Zsombor K; SL. Sombori reg.]. 1629: Egy szederjes kamuka kurta dolmanj [Kv; RDL I. 143] * ~ *kamukasuba*. 1562: Az ruhakrwl walo ozlas. Egy

zederyes Kamoka Nesth swba* [K; KP. — *Fels-ből kiemelve] * ~ *kanavászkönyve*. 1560: Az ket kys Leannak amely marhat az annyok hagyoth ... Egy zederyes kamuka zoknya weres atlach az allian* [JHb QQ Temeswary János reg. — *Fels-ből kiemelve]. 1661: hagiok ... Az Kis Leanianak Pannanak egy szederjes kamuka szokniamat, viseltest [Kv; BLt 1 Maitoni Andrásné végr.] * ~ *kanavász*. 1811: 1 darab szederjes kanavász [CU 113. 1]. 1830: 15 Sing Szederjes kanavász 12 Rf [Kv; Born. Ia] * ~ *karbonári köpenyeg*. 1827: Szederjes karbonári köpönyeg melynek gallérja fekete matska bőrről volt prémezve [DLt 1156 nyomt. kl] * ~ *karmazsin*. 1678: Lelkem Uram, ha a szederjes carmasint kihozzák, küldjön nekem [TML VIII, 62 Vesselenyi Pál Teleki Mihályhoz] * ~ *karmazsinkapca*. 1654: Adtam Auner Gáborné asszonyomnak egy szederjes karmazsin kapcáért az lábára* fl. 1., 35 [Kv; EM XLVII, 136. — *A halottéra] * ~ *katonasüveg*. 1812: szederjes aranyal bordírozott Katona süveget visel [DLt 684 nyomt. kl] * ~ *katrinca*. 1762: láttam ... egy béletlen mentet is a' Ládája fenekén ... Szederjes karintzában vala takarva [Olt-szem Hsz; Mk IX. 109] * ~ *kazimir*. 1806/1818: 7. Sing Szederjes Kaszimir [Mv; Told.] * ~ *kissuba*. 1628/1635: Az Zegeny Azzonj* eolteozeti ... Egy zederies ... kys Suba, ket rend aranj perem rajta* [Bodola Hsz; BLt 5. — *Néhai Béli Kelemené Bánffy Mária. *Fels-ből kiemelve] * ~ *kitnicer*. 1628/1635: Egy uegh zederies kitniczer [Bodola Hsz; BLt 5 Béli Kelemen inv.] * ~ *kozáksapka*. 1823: Jár ... szederjes kozák Sapkában [DLt nyomt. kl] * ~ *könitő*. 1747: Pap Mihály nevű katona ... katonás szederjes kötőbe hosz(szu) veres kalpagban ... kevés ideig nállom mutatott [Csicsópojan SzD; Ks 27. XVII] * ~ *köpenyeg*. 1798: egy szederjes ujjas Köpenyeg [Drassó AF; TSb 24]. 1845: Duduj Annis ... szine hagyott szederjes köpenyeg [DLt 52 nyomt. kl] * ~ *közposztó*. 1701: az Szederjes köz Posztot ne légyen szabad az meleg Sajtoban tenni, és kétszer ványolt Posztó gyanánt el adni, azon Posztónak el vesztése büntetésse alatt [Kv; PosztCart. 10] * ~ *kreditor-szoknya*. 1790: Egy rendbéli szederjes eriditor Szoknya vállostol ezüst kötéssel [A. jára K; BLt II. 12] * ~ *lájbi*. 1820: Szókött el ... egy szederjes: schirmledezes sapkába, szederjes kerek lájbiba [DLt nyomt. kl]. 1831: Szolgálatomból hátra maradt béremet ... egy Debretzeni szederjes Lajblit és egy Kalapomat kérttem ki adni [Dés; DLt 439] * ~ *landis*. 1687: küldtünk Segesvári órás Janosnak négy sing szederjes Landist ull 4 [Utl] * ~ *lazúr*. 1637/1639: aestimalt(uk) ... Hett sing szederjes Lazúrt, 1 p. f. 3 1/4 f 24 d. 50 ... masfel sing szederjes lazur nadragnak ualo — f. 6 [Kv; RDL I. 111] * ~ *lazúrnadrág*. 1628: Egy Uiselt Zederies Lazur Nadrag* [Gyalu Kv; JHbK XII/44. 10. — *Fels-ből kiemelve] * ~ *lazúr-papdölmány*. 1629: egy szederjes Lazur pap dolmant, kek bagaziawal bellettet ... orszagh teoruenyre szerent rea eskünni keszek [Kv; TJK VII/3. 171] * ~ *lepedő*. 1759: Egy pár szederjes és fejer Selymes Lepedőre valo hajtást, hasonló egy pár páma hajra valoval edgyütt [Nsz; TSb 7] * ~ *leptika-párna*. 1733: Edgj viseltes szederjes Leptika párna [Marossztkirály AF; Told. 2] * ~ *lincercáj*. 1804: 3 Sing Szederjes Lintzertáj [Kv; CsS] * ~ *lovaglónadrág*. 1802: visel hammu szin kerek Köpenyeg, kek viseltes Láiblit, szederjes Lovagló-Nadrágot, le-türt száru Stiblit és kerek Kalapot [DLt nyomt. kl] * ~ *lusztrinszoknya* szeder színű fényes félgapjűszövet-szoknya. 1773: Szederjes lusztring Szoknya arany kötéssel keskeny Paszamántal, ához valo vállal mejtartoja-

val szeles arany kötesel [RLt Salánki Ráchel lelt.] * ~ *magyar lájbli*. 1845: Szamosfalvi Nyikuláj ... öltözte volt ... kolozsvári gombos szederjes magyar lájbli [DLt 515 nyomt. kl] * ~ *mellény*. 1839: Farkas Mihály ... visel ... magyarországi kotsisok öltöztettek szerénti hányatos szederjes mellényt [DLt 120 nyomt. kl] * ~ *mellrevaló*. 1778: adtam által ... Szederjes melyre valot Barany bőrel premézve [Agárd MT; Told. 8]. 1802: a' velle el-szókött Felesége ... járt fekete Darotzba oláhos szederjes mejre valóba, Vászón-fersingbe, és Csizmába [DLt nyomt. kl] * ~ *mente*. 1603: Talala meg dienes georgy Egj zederies mentet [UszT 17/22 Koronkai Peter Etédi Zabab Zekel vall.]. 1799: Deák Thodor, vagy Szóts Miklos ... mintegy 22 esztendő ... szederjes rövid mentébe jár [DLt nyomt. kl] * ~ *moharszoknya*. 1573: (Az apa lányának) adot egy Zederyes Mohar Zoknyat es egy veres Iglert [Kv; TJK III/3. 193] * ~ *moldon*. 1840: Egy lékri szederjes moldonbol [Dés; DLt 1590] * ~ *mor*. 1770: 3 1/4 Sing Szederjes Mor [Gyf; Berz. 7. 69/1] * ~ *mundér*. 1747: Láttam ... két katonát ... egy forma szederjes Mundérban valanak [Alör SzD; Ks 27. XVII] * ~ *nadrág*. 1614: 1. Rozzas szederjes Nagydragh [Kv; PLPr 1612–15. 114]. 1803: 'Siboi Tiszt Buzgo Janos ... visel ... Gyöngyszín kurtá Kurkát ... néha fekete, néha Gyöngy szín, hol pedig szederjes Nadrággal [DLt nyomt. kl] * ~ *pádovai posztó*. 1733: Edgj Sing Szederjes Padvai posztó [Marossztkirály AF; Told. 2] * ~ *palást*. 1625: az edes aniamtól sebe giöngyretol marat ... egy szederjes palast, mely megh ert uolna f. 9 [UszT 8a] * ~ *paplan*. 1789: egy szederjes mór közepű kitsin paplan [T; LLt]. 1805: Egy Szederjes Trakét közepű paplány [M. macskás K; RLt Majteni Istvanné Rettégi Sára kel.] * ~ *perkal*. 1854: 4 s(ing) Szederjes Percál ... 3., 23 [Kv; Pk 6] * ~ *perpéta*. 1627: Egy vegh szederjes perpeta [BLt Béli Kelemen inv.] * ~ *perpétadölmány*. 1637/1639: 1. Szederjes viselt perpeta dolmany — aestjm(áltuk) f. 8 [Kv; RDL I. 111] * ~ *perpétaszoknya*. 1627: Egy sederies perpet (!) szoknia, ezwt premes [BLt]. 1673: Egy szederjes viselt perpeta szoknia vál nélkül [WassLt Borsai István hagy.] * ~ *posztó*. 1688: egy Török nyeregű csak pusztan szederjes posztóval borított [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. 1817: 3 Sing Szederjes posztó [Mv; DE 3] * ~ *posztómente*. 1793: szederjes mellertes fain posztó mente [TL]. 1824: Szederjes posztó mellertes készületű görény prémmel valo mente [Fugad AF; HG Mara lev.] * ~ *posztónelson*. 1803: egy szederjes fain posztó nelson [Felör SzD; BetLt 7 Wass Anna kel.] * ~ *posztósisak*. 1811: Egy arany paszamanos szederjes posztó Sisak [Görgény MT; Born. XXXIX. 43] * ~ *posztószoknya*. 1679: Brassai, szederjes, viseltes posztó szoknya váll nélkül nro 1 [Uzdizpéter K; TL. Bajomi János inv. 79] * ~ *posztós szék*. 1753: szederjes posztós szék N 1 [Marossztkirály AF; Told. 18] * ~ *rásaszoknya*. 1648: Az leaniok Szokniaja ... Szederjes rassa Szokniak kek selie(m) premes Nr 3 [Mk Kapi Klára kel. 5] * ~ *rőzsájú szőnyeg*. 1628/1635: Zeonegek ... Egy zederies rosaju fejer zeonegh* [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kelemen inv. — *Fels-ből kiemelve] * ~ *selyem*. 1574: Vagion Egy viselt mereő Jngual zederies Seliemmel [Gyf; JHbK XXI/12. 5]. 1700: Egy Szederjes selyemmel varrot ágyra valo [Hr 1/20] * ~ *selyempatak* öv. 1698: Egy szederjes selyem sinor ö [Köröspatak Hsz; HszJP] * ~ *sapka*. 1837: Kereszturi Dávid ... Elszókött ... szederjes sirmes sapkában [DLt 111 nyomt. kl] * ~ *skárlát*. 1688: Egy Szederjes skárláttal borított varrott Katona Nyereg [Born. II. 108 Mikola

László inv.] * ~ skárlámente. 1627: Egi szederjes eoregh galleros Skallat mente nestel bellet [BLt I Béli Kelemen inv.] * ~ spencel. 1823: Lajos Urfinak egy szederjes spentzel varni valo Sejjemél juk varroval egjütt 1 Rf [Kv; Pk 6]. 1840: visel ... magyar szederjes spenczelt [DLt 221 nyomt. kl] * ~ suba. 1614: 1 Zederyes hattal bellet Súba [Kv; PLPr 1612–15. 114] * ~ surc. 1852: Egy házi szötes és egy szederjes surczok Becsű ára váltóban 2 flo [Zabola Hsz; HSzjP] * ~ szín superlát. 1748: Szederjes Szín viragos, aranyos, ágy eleib(e) valo supellát [Ks 8. XXVIII. 5] * ~ színű atlacdolmány. 1611: Ferkeőnek iutot egy zederies zineo atlacz kúrta dolman meljet beczwltek — f. 3 [Kv; RDL I. 88] * ~ színű selymekeszkendő. 1728: egy elegies kek es szederjes szinu sellyem keszkeno Boga Annok collatuma [Uzon Hsz; SVJk] * ~ szoknya. 1572: iatta hogy az Menegzeo eleot egy zederyes zoknyat kwldeot neky Eotthues Janos^b [Kv; Tjk III/3. 42. — *A menyaszonyinak, Bonchoknenak. — ^bpaxay Tamasne Anna vall.]. 1629: Vagio(n) Egy fay londis szederjes szoknia melynek az Allian haro(m) rendel Zeold Barsoni prem [Kv; RDL I. 146] * ~ tafota. 1615: Vagion Negy singh szederjes Taphota, es egyeb dolmanj ala valo dupla tafota ueresis ... f. 1. [Kv; i.h. 96b]. 1654: Vöttem 3 fertály szederjes tafotát vánkosnak ... fl. 2., 25 [Kv; EM XLVII, 136 temetési jegyzék] * ~ télikabát. 1850: egy szederjes viselt téli kabát 15 f — [Algyógy H; Born. F. II. — *Fels-ből kiemelve] * ~ török mente. 1637/1639: 1. Roka hattal bellet szederjes lazur teoreok mente — f. 16 [Kv; RDL I. 111]. 1642: egy hiuz labbal berlet szederjes granat Tórok mente [Koronka MT; Told. 1a] * ~ uniformis. 1806: Okrugich Ilyes, Fő Furir ... visel ... szederjes Uniformist [DLt 295 nyomt. kl] * ~ veritékfőgő. 1754: Baro Radack Lörintz Umak ... Nye-reg szerszámai. Egy arannyal varrot szederjes veriték fogo [Nsz; Told. 19] * ~ szakétti. 1788: Fekete szőz matéria szederjes flanérral bérelt Sakétti [Mv; TSb 47].

Sz: olyan, mint a ~ máj. 1716: az szemérem teste ... szinten olyan vala mint az szederjes máj [Nagyida K; Told. 22] * olyan, mint a ~ posztó. 1779: (A jobbágyot) vitték el Csesztvére az hol miképpen bántak véle a feneke meg bizonyítja, mert mostis olyan mint a fekete vagy a szederjes posztó [M.lapád AF; Mk 5/3 Bolha Anniska cons. Tzigány alias Kovács Peti (19) jb vall.].

2. szederbokros; acoperit cu rugi de mure; mit Brombeersträuchen bewachsen. Hn. 1391: ad qua(n)dam vallem vlgo Zederyeswelg appellation [Körösfő K; KHn 65]. 1455: vnum vallem Zederyes wewlg appellata(m) [uo.; KHn 66]. 1639: Szederjes új véginél (sz) [M.köblös SzD; DHn 47]. 1676: az Szederjes völgyen által [Körösfő K; KHn 66] | az szederies oldal (e) [Melegsamos K]. 1758: A Szederjes völgyben (sz) [Sárvásár K]. 1762/1779: A Szederjes mezőn (sz) [M.csaholy Sz]. 1763: A szederjes Bértz alatt (sz) [Backamadaras MT]. 1797: Szederjes padban (k) [Tordátfva U]. 1802: a Szederjes Vápában (sz) [Meggyesfva MT]. 1823: Szederjes mezein (sz) Szederjes mező oldalában (sz) [Szépkényerűsztmárton SzD]. 1863: Szederjes domb alatt (sz) [Étéd U].

II. fn szederbokros terület; desiş cu rugi de mure, murîş; Brombeer Gebüsch; Stelle, wo Brombeeren wachsen. 1662: A Szederjessen (k) [Csicsómihályfva SzD]. 1654/1789: A felső Szederjesben (sz) [Dálnok Hsz]. 1656: Az szederiesben (sz) [Kézdisztkereszt Hsz]. 1665/1753: Az szederjesben az felső Feőlt [Dálnok Hsz]. 1697 k.: Szederjes alatt (sz) [Makfva MT; MMatr. 189]. 1720: Nyomás

szederjesen [Baca SzD]. 1767: a Szederjesbe egyenes közönséges helylen (sz) [Pókakeresztúr MT]. 1795/1807: A' Szederjesbe (sz) [Kispetri K]. 1799: A Szederjes nevu Lábban (sz) [Csomortán Hsz]. 1823: A' Szederjesbe (sz) [Marossztkirály AF]. 1825: Szomszedjai ... a Szederjesre járo ut [M.felek U]. 1855: a' Szederjes felé Forduloba Gálgya mezőbe (k) [Újszékely U].

A szócikk forrásjelzet nélküli adatai az EHA-ból valók.

szederjesbéli szederszín öltözetű; îmbrăcat cu haine de culoarea murei; dunkelblau gekleidet. 1747: jött által az szamoson két szederjesbéli sárga sinoros, es rez gombos kontósú katona [Mikeháza SzD; Ks 27. XVIIb].

szederváll szederszínű ruhaváll; umăr de rochie de culoarea murei; dunkelblaues Skapulier. 1778: adtam által ... Szeder (!)* vállot Sárja premel egyet [Agárd MT; Told. 8. — *Alább szederjest ír].

szedés 1. gyümölcszedés; culesul fructelor; Pflücken, Obstlesen. 1596: Vaida Peterne monda nekünk hogy az keortuelyre ne menyünk ... En azert oda mentem vala de ne(m) Jeóuenek el a' zedesre [Uoszt 11/8]. 1797: a Fejér és azon apro fekete Szilvának a szedését ma és holnap el fogjuk végezni a kit pedig eddig szedtünk 272 véka [Szilágy-cseh; IB].

2. kukoricaszedés/törés; culesul porumbului; Maisernte. 1854: A Törögbúza alá valo földekben ő* köteles mag Törögbuzát adgyon fuszujkát vessen az ugar földekben az fele részben én adgyak magot, az Törögbuzát zedéskor rakja 2, egyenlő részre [Egerszeg MT/Mv; DobLev. V/1773 Dobolyi Bálint kezével. — *A hasznóbérlő].

3. szűret; culesul strugurilor; Weinlese. 1571: az petresffaluj plebanos hordaton horgia az Mustot mj helt nyomiak, kinek nem kellene lenni addig amig az zedest el nem vezeknek [Kentelke SzD; BesztLt 3572 Joan. Thorma provisor Caspar Zwch beszti főbíróhoz]. 1582: Az waros borat teoltette(m) meg az zedes eleoteol fogwa zent marto(n) napig keolt rea d. 28 [Kv; Szám. 3/V. 29 Lederer Mihály sp kezével]. 1584: Anna Zekeres Mihály feleséghe Magdalena Nyary Barthosne Rosa Gazdagh Georgne egy Arant valliak hogy Zedeskort estwe Jeonek volt az Mesgyen [Kv; Tjk IV/1. 227]. 1593: Az zwret dolgat eo kegmek vezektek jeoueo pintekre, hagi Jspotali mester vram az nap kezgiel (!) el az zedest [Kv; TanJk I/1. 222]. 1600: Az harom hold zeoleore ... Lewelesesere, Keotesesere, es keüeresere, zedesere, Mechesere, es elfedesere minde(n) Myewel egytemb(en) keolteottem f 57 d 68 [Kv; Szám. 9/XIII. 3 Damokos Máté isp.m. kezével].

4. begyűjtés/hajítás; percepere, stringere, adunare; Einsammeln, Einbringen, Lese. 1571: ele zamlalhatatlan rajtok valo ado es birsag zedes ... nagy sok kylemb, kilemb es giakron raitok valo eles zedesek ... pamaba valo tollaknak is zedesse ... kasaknak vikankint keoblenkint valo zedessek es mak viragnak keresesse es zedesse varba vitele [SzO II, 329–30 a székely nemzet foly. az ogy-hez]. 1592: Talaltanak ez eztendeo által az Ado Zedesben defectust, az Satz adonak hertelen Zedesse miath f 9/58 [Kv; Szám. 5/XI. 8]. 1604: mikor valami zedes vagio(n) mj egy egy rez adánk, az ő hazarúl ne(m) adnak egy rez [Uoszt 18/63]. 1664: én az ország végezéséből ezen holnap indulok Máramaros felé az adónak szedésére [TML III, 82 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz]. 1666: Császár adója szedésének csak neve

forgott most is, mint másszor, hanem magoknak húztak, vontak az ebek [i.h. 632 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1843: Mely ilyen ingerlő és csábító beszédjeit Varga Katalinnak a királyi ispánságnak feljelentvén, azon parancsot kaptam, hogy újabb rendelkezésig a globák szedésével hagyják fel [VKp 71–2].

5. toborzás, katonafogás; luarea tinerilor în armată (cu forța); Rekrutierung. 1772: Ez^a ugyan nem úgy folyt éppen, nehogy onnat^b vettnek mondassék, hanem többire a régi rómaiaknál és görögöknél micsoda szokás volt a katonáknak szedésében [RetE 280. — ^aSzathmári Mihály gyászbeszéde gr. Bethlen Ádám temetésén. — ^bVerestői György beszédéből].

6. nyomdai szedés; text cules, za; Schriftsatz. 1896: Hálával venném, ha a korrektúrát elküldhetné Méltóságod, hogy a szedést javítsam át [PLev. 176 Petelei István Gyulai Pálhoz].

7. *vminek rendbe való* ~ vminek rendbe tévése; punerea la punct a unui lucru; Ordnen, Zurechtlegen. 1776: a' Constatutioknak is rendben való szedését meg újítását munkában vévén edgy rovid terminusra el készítjük [Torockó; TLev. 7/5].

szedés-vedés, szedés-vevés 1. adóbehajtás/begyűjtés; stringerea impozitelor; Steuereintreibung. 1599: Az heteseknek, kiknek continué kellett iarniok az fertallyokat, mint illye(n) hadas időben, az sok szedes Vedős (!) közt, hollot az kösseg ne(m) tutta Birajától hadnagyától, aúagy Ado szedőktől halgassó(n) ... költöttünk f 18 d 72 [Kv; Szám. 8/VII. 7].

2. adózás, (pénzbeli v. egyéb) szolgáltatás; plata impozitelui, prestații (în bani sau în natură); Abgaben, Tribut. A. 1604: az Actoris forgattia hogy Regen eleg zolgalat volt arról az hazrúl most is mi(n)d kert chinalasba, zedes vedesbe egyenleo terhet vonnak [UszT 18/64]. 1605: kertek magokat eoreok Jobagyal ... ugy hogy w kinekis hadakozastol es minden zedestool vedestool meg oltalmazsak es gongyokat visellyek [Vécke U; Bállt 61]. 1661/1681: Naja Farkast, es hazat ... az Alszegeh Uczaban ... mindennemű ado, szedés, vedés, dézma es kilenczed adas alol Immunitaltak [Vh; VhU 259]. 1676/1681: Dan Milotin nevű és örökös őstül marat jobbagyunknak ... hűséges szolgálatyát ... megh tekéntvén, ez idegh való Jobbagyi es paraszti allapotyabul eximalvan immunitalom, hazatis ... Haczi Varosomban az praetitultalt varmegyeben ... mindennemű adozas szedes Vedés alol eximalom [Vh; VhU 367].

B. 1590: Lukacz Janosnakis ninczien egez nyla Zondj Janosnakis ninczien az Bereczjki Janos hazarais ninczie(n) melyben mi nekeonk ado ado Jobbagiunk vagion es az falu mellet falu hataranak megh oltalmazasara minden szedesben vewesben falu mellet vagion [UszT]. 1592: Az Monostory hegien valo zeoleink ... dezma kyweol valo zedes Wewesek miatt puztulni kezdettenek [Kv; KvLt DiosyInd 43]. 1604: hazam uagio(n) fanczjalban ... mely hazbol enys mindenben egyenleo terhet uiselek az falual (!) mind(en) zedesbe ueuesbe, mind ueteskapu czjnalasba [UszT 18/63]. 1606: Deliberatú az Actor bizonicha meg felelety zereht hogi az ő Jobagian Selleren az falú keoz való zedesbe veuesbe az eo erdeme zereht vőttek raita [i.h. 20/9]. 1610: az mig ele Pal Gergi ha szwksige volt a falunak nagi iszak kienieret rakot fel sert, s penztis, uit minden szedesben ueuesbe [Farcád U; i.h. 37c]. 1648: Ez idegh semmi szedes ueues nem volt raytok, mellyet necessario administralni kellett volna [Porumbák F; UF I, 853]. 1664/

1681: megh tekéntvén Vajda Hunyadi Klocka alias Miklos Deaknak, Vajda Hunyadi Váramban, es ahoz tartozo Joszagomban ... jambor szolgálatyát ... az mely hazban mostan lakik ... mindennemű paraszti szolgálat, ado, szedés, vévés dézma es kilenced adas alol ki veszem, es örökös Nemességgel megh ajandékozom [Vh; VhU 267–8 Zolyomi Dávid ad.lev.]. 1711: a sok szedes vevest es Falu közü valo sok adást, es az Ur eo kglmé szolgálatyát, ha az Ur eo kglmé még nem orvosolia ne(m) subportalhatom [Impérfa Cs; BCs].

Szk: *aprólék* ~. 1603: Myert hogy ez napokban sok Aprolek zedések vedések voltanak: Tetzet hogy affele Aproleknek zamadasara valasztassanak negy Vraim kik ... leowendo gywlesre referaliak az varosnak [Kv; TanJk I/1. 447] * *közönséges* ~. 1677: A' Székelységen lévő Egyházi rendek, kik magok személyekre nézendő külső jóságokat es örökségeket bimak, azokrol, a' faluval értsenek edgyet, a' közönséges szedés, vévés, es egyéb szükséges köz dolgokbol [AC 10].

szedéses színes pamuttal mintásan szőtt, szedettes; care este întrețesut cu fire colorate de bumbac; bunt durchwirkt. 1710: Vagyon egy szedéses gyapottas szőnyeg Maros Vársárhelyi Miklos Kovacsne adta [Nagyernye MT; MMatr. 281]. 1730: Egy vankos haj szódoses [Kórispatak U; Pf]. 1737 k.: Edgy veres Szedesses Lepedő ... 1 Szedet kendő [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.]. 1756 k.: Kövendre^a vittem egy Fejér lepedőt szedésest [Borb. — ^aTA].

szedesz árnyékszéki ülőke; scaun, loc pe care stă la closet; Leibstuhl. 1589: 26 Febr. ... az nagy amiek zeke frankennek kylene chinaltunk egy sedest, Arra valo retez es lakatal attunk f. — d. 12 [Kv; Szám. 4/IX. 11–2].

szedet 1. gyűjtet; a pune (pe cineva) să strîngă ceva; pflücken lassen. 1659: szóljon Kegyelmed Kaszáné asszonyomnak, hogy szedessen ű kegyelme köszvénytűl való füvet [TML I, 420 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1664: Posta mester uram is nádméz es étkekhez szokván ... Kegyelmed, ha másszor beküldi, adja idején értésemre, hadd szedessék egy fálka fejer eb szort ... nádméz helyett számára, mind hogy bőiben vagyon a féle Erdélyben [TML III, 316 Nalácz István ua-hoz]. 1822: Borza Virágott Szekfü Virágott szarazott Comlotts felesen szedessen [Mv; IB gr. Korda Anna lev.].

2. leszedet; a dispune să fie cules; abnehmen/pflücken lassen. 1596: az alperes mind hattalmawal zette zedette^a [UszT 11/5. — ^aA körtét].

3. összeszedet/gyűjtet; a pune (pe cineva) să adune/să strîngă ceva; sammeln lassen. 1679/1681: a havasoko(n) a szokás szerint fenyő magot, es fenyő szurkotis szedesse(n)^a [Vh; VhU 673. — ^aAz udvarbíró]. 1710 k.: Saláti András tisztartóm tiz, tizenkét szekér követ, azt mondta, az utcán szedette volt csak a Maros partjáról [BÖn. 905]. 1736: hetfőn Fejer Szamuel uram Zendei Szeget Szedetet [HSzj bárány-cimer al.].

4. szüreteltet; a pune (pe cineva) să culeagă strugurile; (Wein) ernten/lesen lassen. 1598: forgott elseoben eo kgmek eleott az zeoretnek dolga ... Tetzet azert eo kgmeknek hogy ez Jeowendo penteken zobaton (!) Espotaly mester vram zedessen [Kv; TanJk I/1. 321]. 1806: mikor szedette Agg Joseff Ur a' szállót miert nem kiállott Tolvajt, 's miert nem köttette meg [DLev. 4].

5. lenyeset; a dispune să fie tăiat (câte o ramură tânără); beschneiden lassen. 1724: mind itt az városson valahol tudtam kedves ízű és szép gyümölcsöket termő fákat, azokról oltó ágakat szedtettem [Ne; Ks 95 Brulljai György lev.].

6. rekvirátat; a dispune să fie rechiziționat; verlangen, requirieren, abfüllen lassen. 1705: az kurucok ... szedetik és hordatják a bort [WIN I, 586].

7. (adót, pénzt) beszedet/hajtat; a dispune să fie strîns; entreiben, zahlen lassen, erheben. 1571: az Iffy W. Zaz v. v. az ely oslasnak vtanna Mindiarast zalogot zedesse-nek azoktól k. wakmeroszegre vetyk magokat [Kv; TanJk V/3. 31a]. 1590: az varos Ennekem az ado elrende-
lest Irúa attá, es az mint ott meg Jrtak az registrómban en azra zeódtem es zeódtemem [Szu; UszT]. 1620: Eznep beszéllék azt is az divánban, hogy ... egész Kanizsa felé való holdott falukon urunk élést, pénzt szedetett az had népének [BTN 396]. 1829: a mostoni Notariusunk ... gyakor-
izben szedetett a Kis Birákkal költségre való pénzt, de me-
nyit, és azokat hová költették s tették, nem tudom [Mező-
kölpény MT; TSb 48].

8. (pénzt) összegyűjtet; a pune pe cineva să strîngă/să adune (bani); einsammeln, zahlen lassen (Geld). 1847: Annyit hallottam, hogy Varga Kata többször szedetett pénzt a három helységekben lakó emberektől [VKp 241].

9. toboroztat; a dispune să fie recrutat (cu forța); Soldaten anwerben (lassen)/ausheben. 1596: 14. Octob(ris) Boczkai W. mikor az Legenyeket szedete az Tatarok eleiben. 200 puskát: Biro W. nem akara hogy el oszolyanak 6 km(e)k Tanacszul [Kv; Szám. 6/XXVII. 19].

10. fejét ~i lefejezteti; a ordona să fie decapitat; köpfen lassen. 1614: Az szegény ártatlan haza fiainak s ország gondviselőinek <nevek>, kiknek az kolozsvári perengér alatt fejeket szedeték, ezek⁹ [BTN⁴ 40. — *Báthori Zsigmond, aki kivégeztette a törökbarát főurakat. ⁹Köv. a nevek fels.]. 1705: eddig is megérdemlettek volna, hogy mind megölette volna a generális őket, de az hateret forint meg-
legyen estére, azt mondotta nekik, mert bizony fejeket sze-
deti [WIN I, 577. — *Az Inczédieket és Toldalagiakat, állítólagos rebellió indítása miatt]. 1710: A rab uraknak⁴ azért hóhér által fejeket szedetik [holmi egyéb malefactió-
ért erdélyi várakban levő rabokat válogatván ki, azokat ka-
tona köntösben öltöztetik, s ... fejeket szedetik [CsH 96, 147. — *Zrinyinek, Frangepánnak és társaiknak].

11. szedetesen szótet; a dispune persoanei pare țese să facă un material întrețesut; (mit Gold und Silber) durchwirkt. 1574: vagion masodik ingual teőreők varrassal varroth ezwt Arannial gazdagon vagion zedetue [Gyf; JHbK XXI/12. 5].

szedethet 1. leszedethet; a putea/reuși să culegă cu muncitorii săi; kann/mag pflücken/lesen lassen. 1716: az Ménji éperjet, szédéthéte(m) ... borso, es égrésély egyűtt, alá Küldötém [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.].

2. (adót) beszedet/hajthatat; a putea dispune să fie perceput/încasat; entreiben (lassen). 1590: ez varos ez myreől ennekem registrumoth adoth ez kwwl en nem zeódethettem wala⁸ [Szu; UszT. — *Adót].

szedetik 1. beleszedetik; a fi cules; (ein)gesammelt/eingebracht werden. 1806: Azon edények mellyekben szedetett a' Szőlő bizonyosan el nem voltak készitve [DLev. 4. XXVII].

2. (vám) behajtatik; a fi perceput; eingezogen/eingetrie-
ben werden. 1784: Most Gorbon sem Határán Vám soholtis nem szedetik | Vám az én értemre első(en) itt a Falub(an) szedetett, annak utánna egy Dimbu gylá váma nevű hely-
re vitetett a' Vám szedés [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 25-
6, 48].

3. feje ~ lefejeztetik; a fi decapitat; geköpft werden. 1662: mind kik az országnak olyan bástyáját pogány kézbe akarták adni, megszenteltiáztatván, egy hajnalban a kastély kapuja előtt fejek szedetett vala⁸ [SKr 651. — *Radnóton (KK) kivégezték Fodor Jánost, Jánosi Istvánt, Rafai Tamást és a dévai prédikátort, akik Dévát török kézre akarták ját-
szani].

szedetlen 1. *mn* leszedetlen; necules; ungelesen, nicht eingebracht. 1688: Az eo Felsege Taboranak első be jöve-
telekor, szedetlen szőlőimet szedetlen kelletven hadni, kitys az eo Felsege hadai el praedaltak [Kv; Utl]. 1778: Azt is beszélük, hogy egy száz valahol Segesvár felé, minekutána ... még sok szőleje volt szedetlen, nekibúsult, hogy mitévő legyen s ... magát felakasztotta [RettE 392]. 1790: a' Szőlő Pásztor ... mind végig a Szedetlen és hátra maradt Szőlőt, mig meg Szedődhetik, a Kártol őrizni és oltalmazni köteleztetik [Karácsonfva MT; Told. 76]. 1791: Ő Nga sze-
detlen Máléja éppen a' tarlok szélb(en) volt [Almásalgó Sz; JHb I/23]. 1805: Nagy ho esett, a Szőlőt mely még sze-
detlen volt oda lepte [Dés; KMN 35]. 1846: emberei sze-
detlen Törökbúza földlein hatalmasul keresztül úsztatott [KLev. 13].

II. hsz leszedetlenül; (rãmas) necules; ungepflücht. *Szk:* ~ *hagy*. 1688: Az eo Felsege Taboranak első bejövetelekor, szedetlen szőlőimet szedetlen kelletven hadni, kitys az eo Felsege hadai el praedaltak [Kv; Utl]. 1778: Bor pedig mindenütt annyi termett, hogy nem találták helyét, sok helyeken szedetlen hagytak sok szőlőket [RettE 392-3]. 1804: betsültetett a' kár négy szekér Máléra ... mert ... az uton fel 's alá hullatták, szedetlenis hagyták [Berekszó Sz; BfR 12/7 Avasán Szimu (60) col. vall.].

szedett 1. kiválasztott; ales, selectat; entnommen, aus-
gesondert. 1656: Marhak ... jóságbol szedett fejeős tehen nro. 2. kiknek ez idej tehen borujok (!) nro. 2 [Fog; UF II, 149]. 1718: azon pusztát ... szépen megtisztították, megver-
melik és magok szőlőjőkből szedett jó szép kés allya fák-
kal beültetik [MNy XXXVIII, 53].

Szk: *külön* ~. 1594: vittek egy nehany atalag külön sze-
det Bort, Wrunknak ő fgének Thordaig vittek [Kv; Szám. 6/III. 18].

2. begyűjtött/szedett; care a fost perceput; eingebracht, erfaßt. 1572: Vegeztek volt eo k. Arrolis hogy az Adoert zedet zalogokat meg kyaltanak és hagiót Napra ky meg Nem valtana ely adnak [Kv; TanJk V/3. 66b]. 1663: higgye Kegyelmed, ha az kevés vidéken szedett élest az magyar praesidiumtól elfogják, mentest ki kell innét az gyalogság-
nak <vonulni> [TML II, 654 Teleki Mihály Bánfi Dienes-
nek]. 1700: feles emberei voltanak eo keglimének ... min-
dennek kinek Légeje, kinek penig egyéb edényetskéje volt és azokat mind meg töltögették az Aszony eo Nga számára szedet Borbéli Intereből [Szászörményes KK; Ks 92].

3. toborzott; care a fost recrutat (cu forța); ausheben/zum Kriegsdienst herangezogen. 1677: Torma Mihály uramnak is vagyon még három zászló alja új szedett katonája, azok-

nak is és a többinek is, a kiknek ki nem telik, miből fizessék? [TML VII, 535 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

4. szedetesen szőtt; întrețesut; (bunt) durchwürt. Szk: ~ *abrosz*. 1725: Egi szedett kekes abrosz [Bikfva Hsz; SVJK]. 1744 e./1770 k.: conferalt ... Flúzei Szabó Mihály-né egy kék fejtővel szedett három nyűstös Abroszt [Fekete-lak SzD; SzConscr. 109] * ~ *festékes*. 1653: Vagion Egi falra való uy Giapiu festekes, Vagion Egi uy aztal felől szédet festekes (így!) [Ilencfva MT; DLev. I. 11–2 Szeles Mihály árvája, Szeles István javainak inv.] * ~ *ing*. 1629: Egy szep Aranyas szedet Jngh alliaistol tt f. 3 ... Egy vyotlan szedet Jngh tt f. 1 d. 25 [Kv; RDL I. 132] * ~ *ingváll*. 1627: Egy szedet Jng vál, Alliaistol tt f. 2 [Kv; i.h. 132] * ~ *kendő*. 1728: Vagion ... Edg himes abrosz; edg kendő köteses ... Más szedet kendő kék veres fejtős [Mogyorós Hsz; SVJK]. 1748: Egy veres fejtővel szedett kendő [Koronka MT; Told. 11/92] * ~ *pántlika*. 1761: Öt darab szedett pántlika, melynek szélén arany és ezüst botokán vert kötéseske vagyon [uo.; Told. 8] * ~ *rokolya*. 1737: az en Uram el mvenen el hoza Marti Janosnenak egy szedet rokolyáját [Kézdiztlélek Hsz; HSzJP Beretzk Istvanne Kata (30) jb vall.].

5. szemenként kiválogatott (búza); care a fost ales bob cu bob; auserlesen. Szk: ~ *búza*. 1684: Szedet buza vagyon Sax. Cub. 10 [Ebesfva; Utl]. 1689: Szedet buza vagyon Sax cub 5/—Szadni Fejernerke valo buza vagyon S. cub 20/— [uo.; Utl]. 1690: Szedet mosot Buzat Sax Cub 1 [BK Kenteiki inv. 4].

6. elrendezett; care a fost aranjat în ...; (an)geordnet. Szk: *ábécé után* ~. 1710 k.: (Keresztúri Pál) egy nem tudom micsoda írást ada kezünkbe, abc után szedett vagy irt vocabulárból állott [BÖn. 536–7].

7. szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: *ránca* ~ rancokba rakott; plisat; in Falten gelegt. 1736: Nem volt akkor rancban szedett egész mellýű ingek az asszonyoknak, hanem az ingek elől meg volt hasítva, annak kötője volt s úgy kötötték meg az nyakoknál [MetTr 342] * *rendbe* ~ *rendbe* hozott; inzdravenit, care a prins puteri; in Ordnung gebracht. 1811: A' rendbe nem szedett hitvány rüdeg Lóba, Által látni, mire van hajlandósága? Jó, rossz szesz, durva szesz, vagy szesz fáinsága? Ez a' mesterség! [ArÉ 153].

szedetett 1. leszedett; a dispune să fie cules; pflücken/lesen lassen. 1811: A közelebb volt Hetfőn mult egy Hete kezdette mű velünk Sellerekről szedetetteti vereni a Szilvát [Aranyosrákos TA; Pk 7].

2. rekvirált; a ordona să fie rechiziționat; requirieren lassen. 1663: az németiség ő felsége profontjával élt, a magyaroknak az vidéken szedetettetem egy keveset, avval élt [TML II, 470 Teleki Mihály a fej-hez].

szedetettik 1. törettetik, leszedettetik; a fi cules; geerntet/abgenommen werden. 1791: az Urunk elő Nga Allodiális Töröküzája még nem szedetetteten, a' tarlo sem szabadulhatott meg [Almásgalgó Sz; JHb I/23].

2. beszedetettik/hajtatattik; a fi perceput/incasat; eingetriben werden. 1786: A Taxa ... szedetettett, szokás szerint a' Tisztartok által, admonéaltatván arra a' Lakosok az Szabadosok által [Torockó; TLev. 4/13. 55].

3. gyűjtetik; a fi adunat/strîns; gesammelt werden. 1831: A' Salisburgi Trauni Austriai kerulletekbe az idő Mostoha járás miatt nagyon meg károsodott Lakosok számára Alamisna szedetessék [Nagykapus K; RAK 40].

4. *rendbe* ~ elrendeztetik; a fi pus la punct; wird in Ordnung gebracht/geordnet. 1753: (A) Sessiok után ... feles Mezei örökség lévén másoknál zalogban, minthogy azon el zálogasított Földek meg ez előtt régestráltattan(a)k és rendben szedetettetenek volt, azon Regestrum az Várallyai Lakosoktól mostan is approbáltattott [Bálványosváralja SzD; JHb IV/12].

szedhet 1. szüretelhet; a putea a începe culesul, a putea culege; lesen/ernten können/dürfen. 1587: Az Zwret Napiat ... vegeztek eo kgmek hogy ezten vasarnap del Vta(n) ky keolteozzenek, hetfeón az Al hegieket Zedhessek az eleobi hatarigh [Kv; TanJk I/1. 55]. 1671: Ide, Uram, nehezen szűrhetni; délig olyan az szőlő, mint az csont, úgy fagy meg, délután ha megolvad, úgy szedhetnek [TML V, 638 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. beszedhet/hajthat; a putea percepe/încasa; eintreiben können. 1584: Az Sellerek Adaya mindenesteol fogwa az eot fertaljbán Akit Zedhettenek teot, Summaba f 536/50 [Kv; Szám. 3/XIV. 8]. 1585: Zedhettenek ezen fertalyban mindeneosteol az Sellereken mind Lakosokon s mind Budosokon In Summa f 56/93 [Kv; i.h. 3/XXIII. 1]. 1592: Zedhettenek ez fertalyban lakos es Budoso Sellereken az Ado Zedeo Vraim f: 100/66 [Kv; i.h. 5/XI. 1. — "A Monostor utcaiban]. 1710: En mitt attam(m) mitt nem aszt nem tudom(m) hallotta(m) Zugolodot akkori Biro hogy nem szedheti" [Aranyosrákos TA; Borb. I Székely Miklós (30) ns vall. — "A szolgáltatást]. 1780: mig Szebenből Ordert nem véssen, addig nem szedhet [Baca SzD; TSb 24].

szedíció lázadás; răscoală; Aufstand, Aufruhr. 1705: Az mely kuruc trombitást tegnap felakasztata, azt beszélük, hogy azért akasztották fel, hogy a generálisnak szóló leveleken kívül más seditióra való leveleket hozott volna a Guberniumnak, a statusoknak és a szászoknak Rákóczi uramtól [WIN I, 565].

Szk: ~*ban* részesül részt vesz a lázadásban. 1671: Talám, Uram, nem árt ezeknek kedveskedni ő nagyságának, mivel híven eljűttek és az seditioban is részesülni nem akartanak [TML V, 554 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * ~i *moveál* lázadást szit, lázít. 1671: (Az alperesek) az el mult napokban ... (con)tra decreta Civitatis et edicta in Ar(ticu)lis Albae Iuliae emanatis, magok között titkos tanácsot forralva(n) rebelliót és seditiót akartanak movealni ez városba(n), köteleességek ellen [Kv; TJK VIII/11. 145].

szedő I. mn szőlőszedő; de cules struguri; Weinlese-; Trauben fassend. Szk: ~ *szerszám*. 1596: Hogi az kadokat zedeo zerszamat haza hozattatúk fizetünk teolle f — d 28 [Kv; Szám. 7/II. 43].

II. *fi* 1. szőlőszedő munkás; culegător de struguri; Weinleser. 1580: Zeódeonek bot hordonak es niomonak senky Zolet ne aggio(n) hanc(m) el vegiek Idege(n) zedeoteol Bot hordotol es Niomotul Az kapuk alat [Kv; TanJk V/3. 230b]. 1587: Az Zeoleokre walo keolchyege Ezen deoth altal. Hasongarth ... Harom Zeodeonek attam I d. 4. tezen d. 12] | Az Kayanto wty Zeoleohez walo keolchyege ... Harom zedeonek attam ... d. 12 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 4–5 Zabo György isp. m kezével]. 1595: Bot hordonak, zedeonek, niomonak senki zeoleowel ne fizessen [Kv; TanJk I/1. 263]. 1606: Szwrth 3 bbris Szedtem megh az Szent György hegy es kayanto utbeli zoleót ... Szedeoim voltak hato(n), attam(m) ... d 18 [Kv; Szám. 12a/I. 45].

Szk: napszámos ~. 1588: 1588 Eztendeoben Keouetkezik az Zeoleore ualo keolchieg ... Az Zeoleinek megh Zedése ... Voltanak napszamos Zedeok 6 fizettem ... d. 24 [Kv; i.h. 4/V. 17 Gr. Veber sp kezével].

2. betűszedő; culegátor, zejar; Schriftsetzer. 1881: Egy éjjel született^a, s a szedők darabonként kapkodták ki a kezem alól | A Réttivel való ostoba tréfámat a szedő rontotta össze. A levél alá R.L. volt jegyezve, ami azt is teszi, hogy r.l.: rendes levelező, meg azt is, hogy Réthy Lajos. Aztán a barmok R.K.-t szedtek [PLev. 86, 89 Petelei István Jakab Ödönkhöz. — ^aA levélíró egyik novellája].

3. '9? 1805: Tíz kupa pálinkát elküldvén a szedőben, eladta [HSzj kupa és pálinka al.].

szedőkanál merőkanál; polonic; Schöpföffel. 1849: Egy Szedő kanál [Dés; DLt].

szedő-vedő, szedő-vevő 1. (pénzbeli v. egyéb) szolgáltatás; prestatii (în bani sau în natură); Leistung(en), Prästation. **A. 1582:** az Doctornak ... az Boltot megh aggyak neky, es az haz bert fizessek megh erte, azonkywol adotwl, es egieb zedeo vedetwl zabadsagba tarchyak [Kv; TanJk V/3. 251b]. **1596:** Az három falunak yeowedelme mind adobol maiorsagbol, dezmalasbol es egieb zedeo wedeobol ez eztendeoben (en) kit penze toottenek tezen f 253/82 [Kv; Szám. 6/XIX. 17]. **1597:** Gergh Alczernek az Gorbo vidék jiozagrol valo zam adassa. Ez iozagnak zokot adaya es egieb zedeo wedeó ez eztendeoben mindenesteol tt f 314//84 [Kv; i.h. 17/III. 20]. **1615/1616:** Monda Gaspar Uram^a bezzegh az nem leszen, Jöznenk (!) mj Esztendőnkent misilesre költenünk, annelkülis elegh szedő vedő vagyon az szegeny varosson [Kv; RDL I. 100. — ^aA kolozsi esküdt]. **1626/1681:** Erdőhati Porkolabnak Esküttei ... mi öröкке azt tudtuk s tudgyuk hogy mind az előtis kenésségekkal szolgaltuk mind ez oraigh, semminemű szedő vedővel, sem semminemű dézma adassal nem tartoztak sem nem adtak mind ez oraigh [Vh; VhU 349]. **1643:** az haznak adaiat fizessek ketten egy arant ... ha mi Epites penigh az hazon keuantatik, es minden zedeo vedeotis ketten egy arant Epitsek, fizessek [Kv; RDL I. 131]. **1654:** Szedő Vedőjek az szerent mint az töb olah faluknak [Nagyoroszfa MT; Ks Bánfi Anna urb.]. **1689:** Következendő István király napi Desi sokadalomigh az Sellerek(ne)k is az portio(an) vagy egyeb szedő vedőben contribualtak az Desi Borok-(na)k arulataasa megh engedtetik [Dés; Jk].

B. 1615: Kováts Gergely ... erős hittel meg esküvén kötelezi magát ... a Nyárádtói Templomhoz jobbságságra ... a Megyével égyütt a Templom(na)k építésib(en) munkálódik, ha mi szedő vevő a templomhoz lesze(n), abbanis édyget ért a Megyével [Nyárádtói MT; MMatr. 6]. **1623:** az székelésen semmi szedő vevő ne legyen [Usz; SzO VI, 15]. **1666/1681:** Faczadrul Török földéről ki bujdosot Hunyadi Városomban ... bizonyos ideigh Taxa adozasba(n) lakot Sebbasan alias Racz Janosnak ... Házát ... az Görögh Uczaban ... mindennemű adozas, dézma, kilenczed, szedő vivő külső vagy paraszti szolgálat alol eximalom [Vh; VhU 258]. **1671:** (A) Hazheljeket ... minden Ado es szedő vevőtől rendes es rend kívül valo Adozástol ... kglesegünköl üressekké tettük és meg-nemessítettük [Berz. 17b Bornemisza Anna ad.lev.]. **1688:** Varosokon valo sok aproklos szedő vevőbenis s nemelleyk vonogatnak magokat [Dés; DLt 449]. — L. meg UF II, 502.

2. jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: szolgáltatásbeli; de diferite prestatii; prästand, leistungspflichtig. 1649/1681: HaczoK neV Városomban megh telepedet Jövevény kereskedő Görögöket es Olahokat ... minden paraszti szolgálatul, adozastul, szedő vevő expensaktul egyéb arant Immunitaltam, hanem csak esztendőnként négy négy forint Taxat tartozzanak adni, es ket napi aratassal, egy napi kaszalással ... szolgálai [Vh; VhU 311–2].

szedria 1. törvényszék; tribunal; Gericht. 1734: Litigalodvan az I. az Actor ő kglmével ennek előtteis ezen Repuliojaért assignalt ratioit ezen sedrian proponalta, az mely ratioirol judiciumotis vévén acquiescalt ... dolgat halmi hadta [Torda; TJkT I. 39]. **1737:** Minthogy az Inctának az elsőbb Sedriánnis volt Constituált Plenipotentiariusza ... ugjan azonn sedrián(n) jelen volt, még is a Caussahoz nem szállott; most azért, második Sedria lévén idejét el mulatván az Incta a Pár keresnek. Pár nem adatik [Dés; Jk 252a]. **1738:** Dilatitot kívánok a Ns Sedriától minthogy Pestises a Városunk az én Causam(na)k tueálására (!) bé nem jöhetet Procuratorom [Torda; TJkT I. 154]. **1743:** Természeti szokása lévén ezen sedriának, hogy az olyan gabonának valo oppignorált vagy quoquo modo elocalt szánto földeket régi usussa es praxissa szerint, akkoron szokta az legitimus Praetendensek(ne)k adjudicálni, midőn az gabona belőlők fel takarodik, nem pedig medio tempore, az mikor az Zalogosító Fél ki adott pénze iránt periclitálódik es Economiájábanis meg fogyatkozik [Kv; TJk XVI/3. 90]. **1784:** még a Sedria is egy Esztendőre valo árandat itélt [Msz; MbK XI. 71]. **1815:** a Fejerik pere a Sedriara Apellalodott, és már responsiora szorittatunk [M.köblös SzD; RLt O. I Rettegi Miklós lev.]. **1823–1830:** Aki prokurátor akart lenni, annak Kolozsvárt az universitásnál kellett cenzurázni. Ezen a sedrian csupáncsak a peres dolgok folytak, egyebek a tisztségen vagy officialatuson [FogE 92].

Szk: generalis ~. 1748: Certificalam meg ... Olajos Judith Asszonyt az Exponens ő kglme nevével N(e)m(e)s Maros szek(ne)k Mvásárhelyen közölőb Celebralandó G(e)ne)ralis Sedriájára ad 8vum Diem Törvényre mint Evictrixet [Mv; SLt 16 MV. 20].

2. ítélőszék/bizottság; judecatorie; Richterstuhl. 1823–1830: egy alkalmazottsággal az oeconomust (ma apparitort) reánk küldik, hogy fizessük meg a 60–60 pénzt, melyet nem akarván, sedriába provocáltak [FogE 127. — ^aBüntetésként a meg nem tartott órákért].

3. tanácsülés; şedinţă de consiliu, sedrie; Sitzung des Senats, Ratssitzung. 1723: az Exponens elő keggjelme Kegjelmedet Citaltattya ... az N: Enyedi Nemes Tanács eleiben ... Nemes N.Enyed Várossának leg közölőb <celeb>-ralandó Sedriájára [Ne; DobLev. I/104]. **1746:** Ezen Causa a jóvő Sedr(ian) ele vétetődik [Torda; TJkT III. 98].

4. tanári és tanítói értekezlet/gyűlés; consiliu profesoral; Professoren Konferenz, Konferenz/Beratung des Lehrkörpers. 1870 k./1914: Sedria: iskolai törvényszék, mely felegyelmi esetekben ítélkezett. Hívták conferentiának is; de ez inkább a tanári s tanítói didaktikai értekezletek neve volt [Mv; MvÉrt. 43].

szedukál elcsábít; a seduce; verführen, verleiten. **1781:** Mi oktol viseltetuen, és kicsoda seducalta ezen ifjabb Turmus Adamot nem tudom [Vingárd AF; Mk 34 Michael Fakner sen. (72)jb vall.].

szeduktor csábító; seducător; Verführer. *XVIII. sz. v.: a' Nagy Grofné és Ngtok közt eddig folyt minden versengéseknek nem más, hanem a' kis Grofné az fő oka és B. Zeb-berg a' Ngtok Seducatora, roszt Tanátsloja* [GyL N. Solymosi Kontz József lev.].

szedűl 1. a avea amețeli; Schwindel haben. *Szk: ~ a feje. 1600: Volphgangus Balogy recognovit ita: ... az meg holt embernek fia Jeowe hozzam ... mondwan Im vgimond felle meg nehezede ... zedeol az fejem* [Kv; Tjk VI/1. 497]. 1676: *Úgy szedűlt az fejem, hacsak írást kezdettem is nézni, mintha az ház kerengett volna, másképpen bizony Kegyelmednek való válaszomat el nem halasztottam, annál inkább el nem mulattam volna* [TML VII, 260 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

2. (juhnak) szedűlése van; a prezenta semne de amețeli; drehkrank sein. 1821: *a' káptya az Mikor a' Junok olyan nagy fő fájása van hogy szedűl s nem lát belé ... kovájog míg el gyengül s el vesz* [Llt].

szedűlés amețelal; Schwindelanfall. 1879: *Nem szabad semmit dolgoznom. Bolond szedűléseim vannak* [PLev. 38 Petelei István Jakab Ödönhoz].

szed-vesz elszed/vesz; a lua/confisca; wegnehmen. 1766: *Siskovics generális ahol akarja, ott viszi el a lineát, akinek a jószágai abba esnek minden törvény nélkül szedi-vészi* [RettE 196].

szeg¹ ige 1. beszeg; a tivi, a face tiv; (ein)säumen, einfassen. 1700: *Egy Veres bársony Melyre valo keskeny Ezüst Csipkevel merőben Liliomoson Czifrázva körül ezüst galandosan szegve nestel berlet* [Hr 1/20]. 1793: *egy ... nyereg takaro Karmasin szín skarlat posztoból, ezüst s arannyal ki varva, a' széle poszamantha (!) szegve, molyette* [TL Conscr.]. 1798: *ígertem" ... egy Ujjas komodlit Flanerból azaz Moldomból pantlikába szegve* [Banyica K; IB. Gombos István lev. — "A frájnak fizetésibe]. 1803: *Vagyon egy Len gyolts Keszkenő, két végén egy elő Araszni Toth tsipke kesken tsipkében szegve* [Nagyteremi KK; UnVJk 203]. 1850 k.: *egy fekete bujbélű bársonyba szegve parkét bélléssel* [Pk 2]. 1864: *a melyet (!) a vállig veres hárasszal kivarrott ingelő takarja alól kék muszuj (fersing) alján öt ujnyi szines posztóval szegve* [Nagypetri K; NrErt. XXXIII, 273, NNy 299].

2. (követ) fejtű/vág; a extrage/scoate (piatra); (Stein) hauen. 1581: *Az keo Banya felől pengi A honna(n) az ko-wet kellie(n) zegnj vegeztek hogy Biro vra(m) az komy-wesseket hywassa, es twdakozzek tollek es a mint lehet közölbe(n) zegassek a' kowet* [Kv; TanJk V/3. 238]. 1585: *Nagy Janos vallia ... eokis mondat hogy egiebwwe Nem vizik Az keowet Azert senki zamara Ne(m) zegték hane(m) a' varosserah* [Kv; Tjk IV/1. 458]. 1586: *keo zegoó Istvan-nak, es Szasz Christophnak, hagi az keozép kapwhoz eoreg padimentom keoveket zegnene, melliet megis zégtenek, es haza is hoztanak hat zekerrel benne adtam az keozegeok-nek f 3/50* [Kv; Szám. 3/XIV. 41]. 1589: *20 (Septembris) Zektek volt 12 zeker keovet az hid kapuba az be hozasaert fizettem f. 3/ —* [Kv; i.h. 4/X. 37]. 1591: *25 May. Az keozegeok-nek az kyk Monostor kapwhoz keowett zegenek padimentomnak valo keo hanyastwl attam f 1 d 75* [Kv; i.h. 5/X. 20]. 1597: *Keresletnek Az keozegeok-nek attunk f 6 ... Az kaianto veolgyben zeket padimentom es fundamentom-ba valo keoet (!)* [Kv; i.h. 7/V. 2].

3. levág; a tăia; (ab)schneiden. 1583: *eg' kis darab karot ... hulladekot veot ot az arant fel, de hwthire monta hog semmit Nem Zeget sem teoreót Maga, hanem Amit teoretet zeri(n)t el hullatot benne az veotte egkor fel ot eleo Mentebe* [Kv; Tjk IV/1. 162].

4. elválaszt; a despărți; (entzwei) trennen. *Szk: kétfelé ~. 1844: a' meg nevezett két Falu' határait egy mástól kétfelé szegi az ... ugy nevezett Gorbo-pataka* [Km; KmULev. 11 Opra Vaszilika (41) col. vall.].

5. vmerre folyik; a curge într-o anumită direcție; (in eine Richtung) fließen, verlaufen. 1592/1593: *látom hogy ki zara-da az viz ... az porond melleol, es az dirik viz, vgy kezdé inkab ide zegnj Zent Benedek fele valo hatarra* [Szásznyí-res SzD; Ks].

6. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *kedvét ~i elveszi a kedvét; a-i lua/tăia cuiva pofta; einem die Lust verderben. 1614/1616: Nem akarvan azert ez dologban igassagok mellet kedűeket szegni, az dologhra igr emléke-zünk* [Kv; RDL I. 100]. 1665: *Az huszti praesidium dolgából, úgy remélem, talán nem fogja Nagyságodnak kedvét szegni* [TML III, 374 Teleki Mihály a fej-hez] nem (aka)-rám Kegyelmednek kedvét szegnem [i.h. 536 ua. Kapi Györgyhöz] * *nyaka ~i nyakát tőri; a-și rupe/fringe gîtul; sich den Hals brechen. 1742: az eo kglme lova ugi szókék ki alolla, az mikent nyaka szégék eo kglmek* [Mv; Told. 15/24].

◇ *Sz. 1662: addig rugánk port az őfelsége szemibe, hogy im, valóban szájunkba kezdé szegni nyakasságunknak ize* [SKr 697].

szeg² fn 1. cui; Nagel, Stift. 1565: *Pentek Janosnak ma-ratak adossa hogy w felseghenek mywelt zeghet patkot ... hf 2 d 96* [Kv; Szám. 1/VIII. 179]. 1582: *Az kowach hog' meg' forraztotta az kerek Talpan valo wasatt es zegeketis vertt fizettem f — d. 25* [Kv; i.h. 3/VIII. 30]. 1587: *Napon-kent az Cziganoknak zetek Egiengetesereol fizettem — /88 | Szetek olaioszasara apronkent attam — /14* [Kv; i.h. 3/XXX. 19–20 Seres István sp kezével]. 1599: *Az Czigany gyermekeknek attam hogy az Szeket kiuntak es igazgattak d 20* [Kv; i.h. 8/XIII. 25 Szabó András sp kezével]. 1604: *walamy lön aso, weső furu, chiak Egi zögygis mindent be hordata wellwnk az tizt tarto* [UszT 18/138 danka marton kereszturfaluj lib. vall.]. 1703: *Az varbelj kapura Gemre ajtokra szegnek vettem ... vasat fl: 3/6* [Szu; UszLt XIII/94]. 1756: *Patkó, es más egiebb szetek(ne)k valo forma l* [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 15] [csak ... vasat veretünk száljában, es azontul abbol egy szeket sem tudunk csinálni, hanem azt benn a' Városban a Mihálybeli kovátsok, es Cziganyok készittik [Torockó; TLev.].

Szk: ~be hág. 1581: Az Taligas lo egy zegenen hagot volt giogitassara fizettem d. 14 [Kv; Szám. 3/III. 7 Chyanady Thamas mb kezével] * *~et ver. 1582: Attam az Chigannak hog' zezett wertt es meg' liggatta az vasatt f. — d. 8* [Kv; i.h. 3/VIII. 45–6] * *~et veret. 1625: az ó vasak igen ros-zszak uoltak szegét verettem belölle* [Kv; i.h. 16/XXXIII. 7] * *~ hordani. 1621: Egi nap Zamost kellett az Aczok mellet tartanu(n)k Lecz, Zaru fa, Sendelj Es Zegh hordani* [Kv; i.h. 15b/IV. 22] * *~ kenni. 1581: Esmeg Olajt voettünk zeg keny d. 2* [Kv; i.h. 3/IV. 12]. 1585: *olaiat zek kennj hozattunk p(ro) f 0 — d 3* [Kv; i.h. 3/XIX. 38] * *apró ~. 1618: Az aiton alloknak attam egy szing uasat apor szeket czinaltak beleölle d. 8* [Kv; RDL I. 103]. 1684: *Hintóhoz való apro szögekre adtunk ... f 8/ — nyolcz forintot* [Utl]

* *apró száru* ~. 1609: Attam ... ket darab vasatt d 10 meliekbol az Sylithez chinaltattam Apro zaru zegett [Kv; Szám. 126/IV. 64] * *aproszerű* ~. 1593: attam az Czigan waidanak hogy az zwczy gaspar kertinel walo palohoz apro zerü zeget Czinnallion kiwel az dezkatat le zegeznek ... d 16 [Kv; i.h. 5/XXI. 30] * *arany/aranyosfejú* ~. 1736: az koporsót ezüst, aranyos fejú szegekkel igen gazdagul külyel bé verték, és hogy az aranyos fejú szeg jobban kiadja magát, a koporsót fekete biborral vonták be s azt szegeztek az koporsóra az arany fejú szegekkel [MetTr 404] * *bogláros* ~. 1652: a Tarhaz ... avatag bellet, gyalult, ritkan bogláros szegekkel vert, vas sarkon panton forgo retezes retez fejes ajtaja [Görgény MT; Törzs] * *egy ~et érő*. 1748: Eltető Ur(am) ... az harangot reám felre vereti, melyre a' Falu fel kelvén ... egy szegget érő Kárt sem találtnak, még is a Falu reám lázzasztotta [Szentgyed SzD; WassLt Pap Péter (33) zs vall.] * *fekete* ~. 1711: 1 kötes hintoba valo fekete szeg 1/180 [ApLt 5 Apor Péter inv.] * *gombos* ~. 1592: (Vettem) Darabos Janostul 69 Gombos szegert kiert attam f 1/38 [Kv; Szám. 5/XIV. 376 Eppel Péter sp kezével] * *gömbölyeg* ~. 1632: Vagion raita' fejer berlet parazt ayto geömbödielh szegekkel vert, zaros kolczios uas sarkos pantos kilinczes [Fog.; UF II, 135. — 'A szuszékon] * *hólyagos (fejú)* ~. 1623: Zep bellet az vagy keczeres kaputt keth fele nyolt gyalult dezkaoll mellyet zep megh onnozott eoreg hollogos feyw zegekkell veressen megh swedon [BGU 123]. 1656: Ezen süteő hazbol nilik az elso kasomata egy vas sarkos panthos holliagos szegekkel vert bellett vas retezes retezfejes ayto [Fog.; UF II, 96]. 1676: Jnnen eléb menvén nyilik az udvarbirák házok félére vas sarkon panton hollogas szegekkel vertt, bellett Bécz zaros ajto [uo.; i.h. 711] * *lancos* ~. 1667: Tengely vegiben valo lanczos szegek nro. 26 [uo.; i.h. 340]. 1753: Bérés Joszip szekeri(ne)k ... Rud végin valo marok vas hatlo lantzos szeggel edgütt [Mezőzáh AF; Told. 18] * *lapos (fejú)* ~. 1590: veottem 3 vassat chynaltattam belolle Lapis zeget f. — d. 90 [Kv; Szám. 4/XX. 10 Hooz Lörinc sp kezével]. 1592: Az Monostor Kapuban az Keó kert aitaia el romlot vola ... Peter kowachi chinalt 32 lapos few zeget fizette(m) f 0 d 16 [Kv; Szám. 5/XIV. 140 Eppel Péter sp kezével]. 1780 k.: A' Frajjok kotsijának ... a' pakjára' 4. lapos fejú szegert belé igazítottam Xr. 12 [Szászváros; BK. — 'Négyszer is így, de nyilván bak h.] * *nagy* ~. 1796: Az also Csümél lévő kotarkanak vagyis Törökbuzás kas meg erősítésére nagy szegekre ... 19 Vas [Déva; Ks 95] * *öreg* ~. 1587: weottem ... Eoreg Zegnek 6 Apro vassat f. — d. 48, vgian Azon vasbol Chinalt Georgy Kowachy 24 Eoreg zeget attam Nekje f. — d. 22 [Kv; Szám. 3/XXXIII. 15]. 1676: filegoria ... czövekjei, awagy lábjaiss sűrű kötessekkel vadnak megh erősítve, jo eöreg szegekkelis szegesztettek kötesi [Fog.; UF II, 698] * *reccorri* ~. 1851: A' malom hriján egy avatég kéregben találtatt 255 káva készen és hozzá való récce orru szeg [Erdősztyörgy MT; TSb 34] * *sárga (fejú)* ~. 1717: En Brassaj Szent János uczában lako Hinto csináló András alkuttam meg Tek(intetes) Nemzetes Uzonj Béli Kelemen urammal hogy készitek ő K(e)-(ye)(me)nek egy fél hintott tizenkilenc forintért ilyen conditionnal, hogy ... belől sárga szeggel verjem meg [Brassó; BLt 1]. 1732: ezen Palotában találtunk Asztalt nro négyet, az edgijken ... egy darab virágos viaszszos török vászon Sárga szeggel rá szegezve [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc]. 1748: Veres kordoványal bé vont, s körül sárga fejú Szegekkel meg vert, töltött Széke, vagy-is térdeklő [Ks

8. XXVIII. 5] * *satus* ~. 1656: Jnnett ... nilik be job kezre rosas vas sarkon panton forgo, kívül belől partazatosson rakot reghi festett bellet ayto az melinek praenotalt rosas pantia sutus szegekkel vagyon az ajtohoz foglalva [Fog.; UF II, 120] * *srofos* ~. 1788: Dirib darab Vasak, srofos szegek, karikák, és más hulladék vasak [Mv; TSb 47]. 1849: két muteres srofos szeg hidhaz valok [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * *szorító* ~. 1609: Vottem Egi kus Vasat zoritto zeghnek d 10 [Kv; Szám. 126/IV. 64] * *vasfejes* ~. 1694: ezen Germ is hatulso ket Agu fa oszlopaban nagy erős Vas fejes Szegen forog [Kővár Szt; JHb Inv. — 'A kapu levonó géme].

Sz: *~et üt a fejébe/az elméjébe*. 1664: Híreivel, hidgye, itt nagy szegert ütött az emberek elméjében [TML III, 341 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — 'Egy Moldovából jött lengyel püspök]. 1671: az is nagy szegert ütött az én fejemben, hogy az gyalogok felől ő nagyságok nekem semmit sem írtak volt [TML VI, 617 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz]. 1823–1830: E' nagy szegert ütött az apámnak fejében [FogE 82. — 'A hír, hogy felesége megcsalja] * *~re tételt vkinek a süvegét ellátja vkinek a baját*. 1592: Zabo Marton ... vallia ... Mikor teoruenire ki hoztuk volna Lukachot, megh lata Niari Martont, es monda, megh lad te Niari Marton hagi megh azt a zep bellet swveget, ki fedbe vagion, az zegre tetetem [Kv; Tjk V/1. 201] * *hegedűvel kőfalba ~et ver*. 1702–1764: Senki hegedűvel nem ver szegert kő falban ha vas ütő nincs kezében [Torockó; MNy IV, 234].

2. szindelyszeg; cui pentru şindrilă; Schindelnagel. 1582: harom leginjnek hogj harom napra Segythenek. Sendelt hordanj, es zegett kywonthanak attam d. 36 [Kv; Szám. 3/VII. 9]. 1697: a harangláb fedeléről levert zsendelyeknek őszvehordásáért és a szegeknek kiszedéséért adtam két nap-számosnak ételével együtt két napra den. 48 [Kv; ETF 107. 13]. 1699: vagy hat embereket, vagy nap számosokatt adaso(n) Beldj Ur(am), segitenj ... sendelyezés(ne)k jdejen, sendely fel hordani, szegert fel vinnj [Kv; BLt 7]. 1855: a palotának nintsen nagy baja, Sajgo malmának van a Fedelinek, azt a monár megdugdosa, Vit Szeget, zsendejt [Etd U; NkF].

3. szaruszeg; cui pentru căpriori; Sparrennagel. 1585: Az Achoknak ... Zarü Zeget attünk tizen eotet, akylwel az gerendakat az zarü faban be zezegtek, eoregh zegh, az arra f 0 d 20 [Kv; Szám. 3/XIX. 35].

4. lécszeg; cui pentru şipci; Lattennagel, Bretttnagel. 1823: bé ment a ház hata meg ... és onnan a' Kamara eszterhejá(na)k a' Letzei(ne)k szegzeit fűrészel el vagdalta [Firtosváralja U; Borb. II].

5. pántszeg; cui pentru fixarea benzilor; Bandnagel, Fischbandstift. 1592: Vóttunk az Illies Vaida fiatal kett panth vasat aitora valot, sarkaul zegeuel eggiut f. /22 [Kv; Szám. 5/XII. 10]. 1593: lakatos balintnak fizetem hogy az waras Jstaloia kapuiat fel Czinalta, az sarkanak az Eoreg keowet altal fwrt, az Retezt masua Czinalta es az pantokhoz zegeget (!) Czinalt f — d 50 [Kv; i.h. 5/XXI. 64]. 1656: vagyon ... egy agosos vasas loszeker elejben valo rud, kinek vas rud orara valo pantia megh vagyon szeg nélkül [Fog; UF II, 105].

6. (kocsi/malom kerékszeg); cui pentru (fixat) cercuri (la roţi); Radnagel, Lünse. 1591: Gaal kowachy wasazot kochyi kerekett ő wasal attam f — d 32 Kett wossalt Zeeghoz f — d. 16 [Kv; Szám. 5/I. 19]. 1592: Az Malomhoz ... Egy kerekre ket wy falt Chinaltnak vonatta(m) Reyaya, harom Oh wassat attam Zegre 2 Apro wassat f — d 18 [Kv; i.h.

5/XIV. 38–9 Eppel Péter sp kezével]. 1594: Az malomhoz ... Az kerekhez Attam zegnek 4 Apro wassat ... d 32 [Kv; i.h. 6/VII. 5]. 1600: Hogy az bel kereknek az zeghe el teőreöt, aztis Jakab molnar chenala megh [UszT 15/265 Kowach Janos Lengyelfalui Lofeő ember vall.]. 1621: Az oh vasat adta(m) szeghnek es karikanak es kerekagyra [Kv; Szám. 15b/V Voghner Mihály mb szám.].

Szk: *vassrófos* ~. 1840: A Henger tengelyit közvetlenül forgattya, egy sok fa fogakkal el latott fa kerék a melynek kaláts és kereszt fajt 24 vas srofos szegek foglalják össze [Km; KmUlev. 2].

7. nyújtószeg; cui la inima carului, cuiul inimii; Lünse. 1587: Az Nywtoba es tengel vegere valo zeget Chinaltata(m) f. — d. 8 [Kv; Szám. 3/XXXIII. 20].

Az idézett forrásban a *nyújtószeg* összetételre is van adat: 1585: az malom zwkszegere ... Veottem egy Apro vasat egy Nyuto zegnek es az Tengely vegere egy zegnek p(ro) f — d. 8 [Kv; i.h. 3/XXI. 3–4].

8. tengely(vég)szeg; cuiul osiei carului, cocoșel; Achsnagel, Achsenstift, Lünse. 1587: Az Nywtoba es tengel vegere valo zeget Chinaltata(m) f. — d. 8 [Kv; Szám. 3/XXXIII. 20]. 1637: uagyon kett eőkeőr szek; eggiknek első vas derek szegh, es három tengely uegeben ualo szegh hiya uagyon [Fog; UF I, 418]. 1667: Eőt tengely végiben valo szegh [UF II, 336]. 1679: Tengely tövire valo viseltes marok vas, szeghestől nro 4 [Uzdiszt Péter K; TL. Bajomi János inv. 71].

9. patkószeg; caia, cui de potcoavă; Hufnagel. 1586: 30 die decembri (!) az kowachj legenieknék fizettem hogj zégett ereztetnenek az lowak labakba [Kv; Szám. 3/XXVI. 1]. 1628: Egy kis Vendely teli Patkoual szeggel [Kv; JHbK XII/44. 13]. 1707: egy pár lora valo patko felverve szegestől 30 d. [HSzj]. 1780: A Barna lovakra két patkot vertem fél magam szegemél 24 Dr. [Gyulakuta MT; GyL].

10. boronaszeg; fog; dinte de grapă; Eggenzinke. 1782: egy huszanhat fogu vas Borona is maradván, a Boronát felhasagatván, szegzeit mind el vitték [M.fodorháza K; KvRLT VII. 27 Pop Nyisztor (50) zs vall.].

11. csőrlőszerszám-szeg; cuiul sucalei; Windenarm. 1804: kétt pár tekerő Ketske azon Csőllő szerszám 8 Szegei (így!) [HSzj *tekerő-kecske* al.].

12. vadászpuskaszeg; percutorul puștii de vânătoare; Bolzen, Hahnbolzen. Szk: *általjáró* ~. XVIII. sz. v.: Esmet hozot az jáger ... egy kis flintátskat melnek egy által járo szeg-et csinaltam [Kv; BK. Gyarmati Samuel lakatos kezével].

13. zsilipszeg; cui de scindură fosolit la stăvilarul morii; Schleusen(brett)nagel. 1579: Az 27 May eg schyn (!) vassott wettetem kyboll Erők zegekket chenaltam az Tora walo Sylybre [Kv; Szám. 1/XVIII. 16]. 1592: Chynaltata(m) Kis Petter kouachyal, 180 Silip Zegett, Egyk zektől fizette(m) az kouachynok p(er) d 3 tt f 5 d 40 [Kv; i.h. 5/XIV. 271 Eppel Péter sp kezével]. 1600: Az Silip dezkey fél zakadoztak Eoregh zegnek veottem Egy Apro wassat d 12 [Kv; i.h. 9/VIII. 5].

14. akasztó/kampósszeg; cui de care se atîrnă ceva, cîrlig; Riegel | fogas; cuier; Kleiderhaken, Haken. 1568: Cate-rina c(on)sors blasy gruz, Jure fassa est, Az porozlo benedek felesége ... egy palastot wón le az zegről es el viúe [Kv; TJK III/1. 153]. 1585: Zeold Markos vallia ... be leowe az Lazlo zolgaia Pal es veon egy fegywert le az zegről ... ket pallossa vala Nalla(m) az zeghen [Kv; TJK IV/1. 532]. 1621: az Tüz miat ... Biro vram eő kglme czinaltasson húsz Beőr vidret az keőzőnsegesbeől, meliek itt az

Varos hazanal az kapuk keőzeőt alat rüdo(n) vagj szegeken legienek [Kv; TanJk II/1. 319]. 1654: Miha(ly) deak az szegről egy kardot le kapa, az Kiralj biro elejbe alla, s nem boczatak ki [Ksz; BLT 7 Mihaly Andrasne Katha Asz(ony) (32) pp vall.]. 1668: szegre valo kendő tiz? [Szentsimon Cs; CsALt F. 1 I/27. — *Fels-ből kiemelve]. 1681: Vajda Hunyad vára ... Bethlenek^a czimere, deszkara ki meczeve, a szegen Nro 1 [Vh; VhU 502. — *Az Iktári Bethlen családé]. 1704: Nékem is itt a szegen állván egy nyusztos süvegem, a feleségemnek is egy nyusztos kozák süvege [WIN I, 232]. 1724: mikor Néhai Idősbik Jéremiás ki hala az kérédéb(en) forgo Kő köből uczaiz házból ... egy legenj fel akasztá az Czeglédi Szabó Mihály pallosát egy szegre [Ne; DobLev. I/106. 7a Sára Kis rel. nob. quond(am) Stephani Berzi (!) (54) vall.]. 1779: Fegyver elég van a szegen, de számát nem tudom [A.csemáton Hsz; HSzjP Agneta Molnár (14) jb vall.]. 1823–1830: Viselt^a rókatorkos prémmel, bőrből bérlett hosszú tógát és három egyenlő szegre felakasztott kalapot [FogE 75. — *Kovácsnai Sándor mv-i ref. kollégiumi prof.]. 1829: el küldé engemet ... hogy a musikásokat vinném a Vardára, a musikájokot akaszszam fel a Szegre [Szárhegy Cs; LLt].

Sz. 1678: az muszka ... készületi a táborra oly nagy, hogy még soha olyan nem volt ... midőn objiciáltam ... minek való az nagy haszontalan költség, ha az békesség meg lesz, azt felelték rá: noster imperator et bellandi semper promptus et pacificanti paratus, talál más szegyet is hatalmas császár maga kardját az hová függessze [TML VIII, 72 Kapi György Teleki Mihályhoz].

15. cővek; járű; Pflock. 1617: Tudom azt hogj a To el uagasert az szent simonj Lofeyek s Veres drabantok Any feőldet fizettek uala hogj megj lon s egy szekeren eligh hoztuk uala kj a fa szegeket, eő magok mutogattak ki — hogj wsd ide az szegyet, mert en attam azt kgnek azonkeppen rendel minden Emberek feőlde uegibe egy nap estig teőbet szaz fa szegnel, Nyir mezeőn kezdtek el ... azért ez feoldeket Cziukas feőldnek hittuk [Szentmárton Cs; BLT 3 Blasius Debreczj de zent Marton pix. vall.].

16. tutajheveder-ék; pană pentru plută; Floßverbandkeil. 1840: Szegyet hoztak a Tutajakhoz [Hodák MT; Born. G. XXIVk].

17. zászlószeg; cui de prins pînza drapelului de prăjină; Fahnnagel. 1586: Feier Zazlonak wöttem az Toronyban 7 ½ szing Trupay Giolcsot f. 1 ... Zegre es bőre Attam az Trombitasnak hogj megh Czinallia f. — d. 4 [Kv; Szám. 3/XXVII. 15a].

Szk: *fényes* ~. 1848: Fényes Szeg az ör Sereg Zászlója-hoz [Dés; DLt].

18. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *mind egy ~ig* az utolsó szálig; pînă la ultima bucată; bis auf einen. 1785: a Homorodiak a Nsgtok szállője körül a kertit es a szállő karot mind egy szegig el hordottak, keresztül kasul járnak rajta [Szászváros; BK. Bara Ferenc lev.] * *az utolsó ~ig* az utolsó szegbeverésig; pînă cînd va fi bătut și ultimul cui; bis auf letztes Nageleinschlagen. 1846: Minden szükséges reparátioit az utolsó szegig en tartozom ... meg tétetni [Kv; KmUlev. 2].

Vö. *kerék-, léc-, pánt-, patkószeg*.

szeg³ 1. terület, földdarab, település része/vége; capătul terenului/parcele/ășezării; Feld, Ortsteil, Flecken, Schlag. 1626: Hallek dobogast ... fel futanak az en kertem mellett, az kert zegihez, enys oda futek az kert melle beleől

[Szentgyörgy Cs; BLt 3]. 1736: adank ő kegyelmenek egy darabocsa gaz erdőt ... az also hatara egy kűs patakacsa, a felső határat tartja az szanto föld, es az köszikla az meleg oldalrol egy kűs foljam tartja az also szegit [Gyertyános TA; Bosla]. 1738: mostoha Fiam ... azzal fenyegetőzött, hogy addig nem nyukszik, míg Bándot a' négy szegin meg gyujtja [Mv; MbK XI. 68]. 1811: A' régi szölőnek szeginél kezdettém, 'S Kertel az itt Dombot körül keritettem | A' föld négy szegibe négy vén Bábák álnak [ArÉ 46, 162].

Hn. 1407: in cacumine unitus collis Keselzeghalma vocata ... eundo quandam vallem Kesel vocatam [MNY X. 372]. 1435: virgulto Thewighzeg vocato et piscina Galya app(e)lata [Radnót KK]. 1465/1539: sub monte farzegewarahale sita [Bh; KHn 5]. 1508: Insulam nostram Keskenzeg appellatam prope illud oppidum nostram^a [Dés. — *Ti. Dés]. 1547: fluuium feketeyg pratum quoddam Syposmyklosszeg (igy!) appellatum [Márkosfva Hsz; SzO III, 283]. 1573: ky mene<n>k az föld zynre ... kit To foldinek Gatt zegnek kendeor foldnekis hjnak [Nagyernye MT]. 1582: Mel darab feoldnek hatara es Zomzedsaga Nap tamadatul az lspotal feolde kit Baratok zeghének hinak [Dés]. 1598: út, ki kijő a Harokallj pataka mellett a Harminczember-erdeje szegire [Dálnok Hsz]. 1613: Zegben (sz) [Ne]. 1615: A Bartak szege uege felol [Szentimon Cs]. 1627: Almás szegeti tudom hogy kaszaltatta [Gyszm] | Az Uarga szegit tudom hogy ide szantottuk [Ditró Cs]. 1636: Viz elwe az Kupan zegiben (sz) [Uzon Hsz]. 1646: Az Berekbe, Janos kouacz szeghj elóott [Aranyosgerend TA]. 1663: Kut szegheb(en) is (csűrös kert) [Gyalu K]. 1669: Also hatarban Czerjek eosvenje szegin (sz) [Szentivánlaborfva Hsz]. 1671: Pal szegiben egy kűs fundus [Szentimre Cs]. 1674: Nadas szeghe elej nevű heljben egy rét [Kóród KK]. 1695: Az Nagy Szegben (k) [O.csesztve AF]. 1696: Akasztó szegben való Föld [Szeszárna SzD]. 1718/XVIII. sz.: Veresszeg tavánál (k) [Sülelmed Sz]. 1730: Keresztur-szegiben (sz) [M.décse SzD]. 1734: Bogát patakáb(an) az nagy szegben (k) [Oltbogát NK]. 1751: a Szeg Cserénél (sz) [Szentháromság MT]. 1752: Zeg Erdőnek nevezünk (e) [M.nádas K; KHn 222]. 1768: Az oltovány szegben (k) [Sarmaság Sz]. 1772: Zsidó szegben (sz) [Tusnád Cs]. 1780: Akasztott szegben (sz) [Szentimre Cs]. 1791: Kerülő szegen (sz) [Uzon Hsz]. 1801: Toszegbe (ke) [Bibarcfva U]. 1816: Az árok szégbe (sz) [Hídvég Hsz]. 1818: Oltár Szegbe (sz) [Szemerja Hsz]. 1820: A' Jeger Szegbe (sz) [Baca SzD]. 1826: A Szórós zegben [Datk NK]. 1838: Három szegibe (sz) [Kissolyos U]. 1847: a' Szunyogszeg uttza nyugati során (telek) [Ákos Sz]. 1859: Az orotás szögén (sz) [Bodok Hsz]. 1875: a kökényszög nevezetű helyen (sz) [Backamadaras MT]. 1882: Borjuszeg (sz) [Csokfva MT]. 1891: Szénamezőszeg [M.bikal K; KHn 72].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

2. sarok; colt; Ecke, Winkel. 1585: Monta Mihaly, Michoda penz ez ... Az penzt Az Aztal zeghire vete [Kv; TJK IV/1. 532 Filep Georgy vall.]. 1600: Az Baratok molnath tudo(m) hogy zinten az bastia alat wolt, mostis ott vagy(o)n az zeghe [UszT 15/263 Nicolaus Jakob Primipilus Farczadiensis (60) vall.]. 1629: Az Farkas Ferencz majorja nevő csűrös kertben Vagyon egy négysegű lészás búza aszt(ag), egyik szegit megtépték [SzO VI, 102 Székelytámadt vár lelt.]. 1759: felele Bartok Mihályne Aszszonyom én bizony fiam nem attam^a ott hanem tsak az h<á>z szegiig [Albis Hsz; DobLev. 1/292. 3a. — *A jószágból egy darabot].

1781: láttam szemeimmel mikor az Aszszony a maga falattyát edgyik Asztal szegiről a másíkra átal nyujtotta^a [A.csernátón Hsz; HSzJP Koszti Istvánné Fazakas Susa (30)jb vall. — *A tisztartójának]. 1811: Vagyon egy Ház, szegén a' ki-menő köznek Melyben az el-menő szemek meg-ütköznek [ArÉ 28]. 1850: az Unitarius Tiszt Cántor pajtája szeginél [Aranyosrákos TA; Borb.].

szeg⁴ I. mn barnás (ló); de culoare murgă; braungelb, braunfarbig. 1665: vitt el Széplaki Istvanne Széplakrul ... kett lovat edgi szegh holdost s edgj Vercze kik lovat [CsV]. 1673: gyermek Lovak ... Szegek: 2 Szegh ló [Utl]. 1679: Tavalí Csödör Csitko ... Szég, fejár az Csiklob(an) az egyik laba [Fog.; Utl]. 1692: Öregh kancza Szegh. serénye farka fekete. bélyeges [Öregh kancza szegh hodos, serénye farka hasonló, bélyeges [Mezőbodon TA; BK Inv. 17, 20]. 1811: a' Gróf ... mondá ... Ménesembe legyen a' Faj három; A' fel tett szandek nem sokára halada, Gróf Bethlen Gergelynél egy Lóra akada; Szeg vólt, Bethlen Páltól való, és Spitz fajta [ArÉ 139].

Szk: ~ gyermeklő. 1755: adott vala eő Nsga innen az Istállóból edgy szép Szeg Gyermek Lovat Cserébe, edgy Barna pej Spanyol metzetlen lóért [Gernyeszeg MT; TGsz 35 Alexander Varró (24)jb vall.]. * ~ kancsa. 1684: Pej Kancza no 2. Szeg Kancza no 2 [Fog.; Utl]. 1696: Öregh szégk kancza [Gyeke K; LLt Fasc. 75]. 1786: Három esztendőš Szeg kantz [MkG] * ~ kancacsikó. 1766: Tavalí kancza csikok ... Egy szegh tavalí kancza csiko [A.szombatfva F; UF II, 763] * ~ló. 1659: Az szeg loamat gyógyittatnád édes Sőfikám, mert nem igen leszen paripám [TML I, 472 Teleki Mihály feleségéhez, Pekri Zsófiához]. 1681: Posoritai János szeg lovai nro. 6 [Utl]. 1684: Szürke lo. Az Uercze lo. Az szegh Szarkalábu lo [Utl] * ~ ménlő. 1719: Az Szeg Sikari Spanyol Mén Lo, le tette officiumat és á mint á Számártó írja megis nyuzták [KJ. Rétyi Péter lev. Ebesfalváról]. 1820: Szeg Menlo Nagy Csészás 2 [Bom. F. Ig].

II. fn barnás ló; murg; Brauner, Falber. Án. 1659: Az lo-vaírmra gondot viseltess, kíváltképpen az Szegre, gyógyítsák [TML I, 459 Teleki Mihály feleségéhez, Pekri Zsófiához] | Az Kegyelmed lovai jól vannak, az Szeg is nem sántál annyira [i.h. 465 Pekri Zsófia férjéhez, Teleki Mihályhoz].

szegbástya sarok/szegeletbástya; turn de colt; Eckbastei. 1605: Az Szegh Bastiaban uagion 27 cziupor Puska por, vagion wres czuprok Numero (!) 100 [Gyalu K; Sennyei II/17 fej-i inv.].

szegbéli földvégbeli; de la colțul pământului; örtlich, im/vom Dorf, markseitig. **Hn.** 1608: az Cziato zegbéli eorög-seg az fel labban (sz) [Szentimre Cs; EHA]. 1694: A' Nagi szegbéli széna Fű berkevel egyűt Tilalmas [O.csesztve AF; EHA]. 1699: Az Nagi Szegbéli Szenafű Berkivel edgűtt [uo.; EHA].

szegcsinálás szegkészítés; făcutul cuilor; Nagelschmieden. 1582: Attam zénre az czyganoknak zeg' chynalastol es az wasak igazitasatol d. 14 [Kv; Szám. 3/V. 19 Lederer Mihály sp kezével]. 1792: Az árkosi közönséges falugyűlésiben feles panaszk adván elő magokat a kovácsoknak felettébb drágán való munkájokért. Mely szerint közönséges egyezésből mindennemű munkáknak árok a régi usus sze-

rint való árokra meghatározottatott eszerint ... szegcsinálás egy párba den. 6 [Árkos Hsz; RSzF 292].

szegdarab szegtördék; bucata ruptă dintr-un cui; Nagelstück. 1840: Az elromlott Hidasból ki szedett szkábák és szeg darabok [Dés; DLT 87].

szegecske kis szeg; cuișor, cui mic; Nägelchen, Stift. **Szk:** rezes ~. 1714: Ló szerszám barsonnal burított és atzéljos halhéval rezes szegetsékekkel, három darabbal álló fl Hung. 12. — [AH 22].

szegedi a Szeged tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szeged; mit Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szeged. 1. Szegedről származó/való; din Szeged; aus/in/von Szeged, Szegediner. Szn. 1453: Nicolaus Zegedy [Kv; TT 1882, 528]. 1591: Szegedy Gaspar [Kv; Szám. 5/I. 17]. 1593: Zeögedi Gaspar. Zegedy gergelne. Zegodi Gergi [Kv; i.h. 5/XIX. 2, 10]. 1597: Zegedy Gaspar [Kv; TJK VI/I. 63].

2. Szegeden készült; (care a fost) făcut la Szeged; in Szeged erzeugt. **Szk:** ~ bokály. 1714: Simon Mihályné egy zöld selyemmel varrott kendőt, s székely terített, s ön fedelű szegedi bokajt, s fehér csipkés kendőt adott [Désfva KK; NrNyt VII, 126]. 1753: Szegedi onos fedelű tarka Bokaly N I [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1756: Szegedi Bokály I [Branyicska H; JHb XXXV/35]. 1761: Kék mázu tarka szegedi bokály [Szentmargita SzD; Ks CII. 16 gr. Komis Ferenc kúriájában]. 1787: 10. szegedi fedeletlen Bokaj* [Mv; MvLev. Császár György hagy. 6. — "Az árverésen darabja 20-20 dénáron kelt el"] * ~ kancsó. 1747: a Tisztarto uram mostani lakó Házában ... találtunk ... Szegedi Kantsot Nro 3 Ezek (ne)k kettejének a szája el romlott. az harmadik rosz önn fedeles [Spring AF; JHb XXII/88. 3]. 1754: Szegedi kantsó nro 10 ... egyik ön fedeles [Borsa K; Told. 51]. 1761: On Fedelű fél ejteles szegedi kancsó I [Kéménd H; JHb XXXV/39. 28]. 1787: három on fedeles szegedi Kantsó Dr 90 [MvLev. Nagy György hagy. 3]. 1804: önfedeles szegedi kancsó [NrNyt VII, 126]. 1818: szegedi kancsó [i.h.] * ~ kanna. 1804: Vagyon egy Szegedi kanna onos fedelű [Szentkirály Hsz; i.h.] * ~ tányér. 1799: Egy szegedi Tányér, egy finsia 's két kis kantsó [M.igen AF; DobLev. IV/795. 1].

szegegyenetés szegegyenesítés; îndreptare de cuie; gerademachen von Nägeln. 1592: Trimbanok attam Zeg Jgyenetestol es az Zeg kywonastol f — d 6 [Kv; Szám. 5/XIV. 265 Eppel Péter sp kezével].

szegelet, szeglet 1. tárgy sarka/pereme; colțul/marginea unui obiect; Ecke. 1585: Anna Aztalos Imrehne vallia ... My ... Negyen Az twz eleot Wleonk vala, Tapazto Istwa(n) penigh le Wle az Aztal zsegeletire [Kv; TJK IV/1. 536]. 1648: Az Oltvizen egy eoregh hajo jar ... az negy szegeletin negy vas karika, s — negy foglaló vas pant [Porumbák F; UF I, 902]. 1656: az Olahokat Ozdy Tha(m)as ... ur(am) hazához hiuatua(n) ... az asztal szegeletin keresztet met-czet, es kezwnkedt ra tetette, es magáis ra teötte, es mun-keöt magához még eskuttetet, es eö magais Ozdy Thamás nekwnk még eskwt [Kv; CarTr II. 904 St. Razmany alias Ada(m) (41) vall.]. 1676: egy eöreghe masa, melynek kétt felöl vagion két mérő ösze szegezet deszkája, azoknak nyolcz szegeletin vadnak nyolcz lánczocskak [Fog.; UF II, 708]. 1679: öreg Láda, egy másb(an) téve nro. 2. az öreg-

bik(ne)k szegeletin foglaló vas pánt. 8 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 22]. 1726: (A) belől szenező kemence ... tűz helyl párkánya fából van czifrán tsinálva, és az szegelete vas kaptsokkal öszeve kaptsolva [Görgény MT; Born. G. VII. 23]. 1767: Egy béletlen, és bőretlen, négy szegeletin való karika forma vasakkal, régi féle nagy karos szék [Marossztkirály MT; Berz. 5. 38. P. 2]. 1816: A' Prédikálló Szék felett való Szegelet bütujén [Csittsztmárton MT; UnVjk 140]. 1840: Ezen két táblák(na)k* 4 szegeletei 4 kötelek által akasztatnak a compona karjainak 2 végei(hez) [Krn; KmUlev. 2. — "A kompona tábláinak]. 1852: a pitvar ... ablakai mind jok csupán egy üveg tábla szegelettye hibázik [Marosfalu MT; DE 4].

2. (abrosz, keszkenő, takaró) sarka; colț; Ecke, Rand, Zipfel. 1666/1687 k.: Vagyon egy tsellyán Gyolts keszkenő, kinek a négy szegeletin tenger szín selemből varrott him vagyon [Moson MT; MMatr. 262]. 1699: Ket keszkenő egyik ... A másikon puplikany szín sellyemből s arany fonalbol kötöt szegeletek vadnak [Szárhegy Cs; LLT Fasc. 150]. 1714: Török Nyereg takaró Skarlat Posztobul körnjül aranj szivekkel és virágokkal 4 szegeletin ki varrott fl. Hung. 15 [AH 15]. 1721 e.: Galambfalvi György Deák adott á Gegesi Ecclanak egy galler gyolcs keszkenőt az Ur asztalára, mely(ne)k négy szegeletin vago(n) szkophiummal varrot, négy gazdagon varrott ág [Geges MT; MMatr. 173]. 1732: a' Keresztet ... kezében vevén meg hajtja, és a' Keszkenő(ne)k szegeletib(en) jól viszsza kötötte [Kv; MvRK-Lev.]. 1747: Conferála a Böi* Refr Ecclesiában az Ur Asztalára ugyan Böi Györfi Márton Uram egy gyolcs keszkenőt; melynek négy szegeletin karmasin színű sellyemmel egy virág van varva arannyal elegi [MMatr. 264. — "MT]. 1751: Meltgs Groff Urfi Rhedi Mihály ... Conferál a Samsondi Ref. Ecclesiab(an) az Ur Asztalára egy patyolat Keszkenőt, melynek negy szegeletin aranj és ezustel varva van négy nagy ág, a szélye körül aranj varás van [Mezősámsond MT; i.h. 384]. 1788: az Erdő Sz: Györgyi Praedikator Tisztel. Tudos Décei Sámuel uram ö kglme ada az Ur(na)k asztalára egy Stkofiummal mind a négy szegeletiben varrott potyolat keszkenőt [Erdősztygyörgy MT; i.h. 45]. 1816–1817: Vagyon egy 3 szélyből töt kötésekkal egybe foglalt kotzkás kender Abrosz, melynek egyik Szegeletin veres fejtövel illyen varrott Betük találtatnak: „ M. J. ly. D: B. M [Szentgerice MT; Palotay 21].

3. sarokcsempe; placă ceramică pentru colț; Eckkachel. 1780: Husz J. 20 paraszt kájhat küldettem, nyoltz kájhat Laposat zödet. nyoltz parkányt, Nyoltz szegeletet [Kv; SLT XXXIX Fr. Ferentzi lev.].

4. (könyv) sarka; colțul unei cărți; Kante/Ecke des Buchdeckels. 1758 k.: A' Graduálrol le szakhat egy szegelet, ezüst szegieivel együtt [Kv; KvRLt X. H. 43c].

5. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ekben berő szögletesre berő; cu colțurile crestate; eckig einkerben. 1756: vagion a Majorságnak valo Rekesz mely Bikfából alacson modra szegeletekben bé rova [Branyicska H; JHb LXX/2. 25] * ~re metszett négyyszögletűre metszett; táiat in formá pátrátá; viereckig geschnitten. 1736: Veres, és Arannyos Fenekő szegeleltre metszett virágos borotválkozni való tálotska I [Mikefva KK; CU XIII/1. 157].

6. épület/épületrés sarka; colțul unei clădiri/părți de clădiri; Ecke des Gebäudes, Hausecke. 1570: Es latta hogy az Molnar az azzony állapot Beh vontha egy zsegelethe az Zakok keozze [Kv; TJK III/2. 83]. 1597: Chizar ferencz ... wallia ... mikor feizeyet az zselete(n) megh pergete, akkor-

is veressel fenyegeti wala az feleseget [Kv; TJK VI/1. 74]. 1637: Az bastya epp s jo, az keőfalan vagyon 31 teőltőő kas, az szegelyetin egy kws, keőbeől eppített uigyzocsyka [Fog.; UF I, 395]. 1638: az Lakatos Giőrgy Talpfaja kilieeb Csusztot anira hogy az haz szegeletiből ugia(n) ki latni [Kv; MvLt 291. 163b]. 1669: Ezen haz szegeletiteől fogva az derek hazok alat valo pincze torkaigh vagjon sindeljes palankal altal rekesztve [Királyhalmá NK; Ks 67. 46. 24a]. 1799: Pohár széék. Az Erkély szegeletiben egimashoz vagyon ragasztva nro 2 [Uzdizsptér K; TL. Bajomi János inv. 50]. 1716: ezen haznak del felől valo szegeletin egy arnyék Szék [Grid H; BfN 92/4]. 1748: egy nagy Hinto Szin ... Gabonás felől való Szegeletib(en) vagyon Czipő tartó egy nyári Kamarácska [O.kocsárd KK; Ks 8. XXVI. 5]. 1765: A Lo Oskolának Dél és Nap Nyugot közire néző szegeletiig, melynek ujj suppal kötött magos ép fedele [HSzj]. 1799: az Emberek kender földének felső széle bé rugott régen a tájáig az hól most a Dominalis Biro által lakott Háznak alsó szegelete vagyon [Győressztkirály TA; Ks 89]. 1845: Husvét harmad napján estve a Madarasi Adámné háza szeglete meg gyujtásáról mit tudsz és ki gyujthatta fel? [Dés; DLt 502. 2–3 vk]. 1852: Az Udvarháznál fogatkozik két kő gomb, és a szegeletnél egy pár Téglais hiányzik [Backamadaras MT; CsS] | A malom viz felől valo falai, és szegletei hasadozott és süllyedő állapotba vannak [Km; KmULev. 2].

7. (bánya)sarok/zug; colf, ungher (íntr-o mină); Gruben-anteil, Bergeck. 1743: a megh irt Istallyosi Czimbora Vendedorok adának ... Bartok Andrásnak Nagy Istallj nevű Bányában 's annak alsó felső torkában annak minden szegeletib(en) és résziben a' közönségéből egy bánya részt prof. 80 ./. nyolczvan Magyar forintokért [Torockó; Bosla].

8. kiszögellő föld/terület; teren în forma unui unghi prominent; keilförmiges Grundstück, Landteil | szélföld; parcellă marginaşă/lăturalnică; Handtuchfeld. 1684: Az Borbándi patak mellett egy szegelet [Borbánd AF; Incz. V. 59a]. 1701: az Nagi Ajtai Határból az Patak tőnél való helyből edj darab szegeletett az Ólt el Szakasztá az Apáczai Határhoz [Miklósvár Hsz; BNB Joh. Gyenge pp vall.]. 1719/1730: A Nagi rétben a Vizen túl Gelencze felől való Szegelet, es Haralj felől való Szegeletet hajgom az Ecclesianak Imecsfalvának meg irt Zallagiáj [Imecsfa Hsz; Borb. I]. 1777: ezen lrtásnak ... Szegeletiben láttam ... Kretson Trifült, á kivel itt aláb Bányászokdram, irtogattam [Dupepiatra H; GyK]. 1801: egy szeglet részetskéjét a Falu Közönséges Hellyéből fogta bé az Mls Béli Részhez [Nagynyulas K; DLev. 5].

Hn. 1582: az bozay zegeletiben (sz) [Borsa K; BHn 108]. 1620: attam el egy hazat az Alperet szegeletben az en io akaro Bizodalmas Vramnak [Kv; RDL I. 110]. 1663: az Szegeletnél (sz) [Egrestő KK]. 1665: Az To kőzót egy szegelet (berek) [Vaja MT]. 1672: az szegelet kutban (k) [Sztána K; KHn]. 1692: az Apor molnan fellyel Szegeletben (sz) [Torja Hsz]. 1711: a Szent Egjház erdeje szegeletin (e) [Mezőmadaras MT]. 1718: A Szegelet Toora (sz) [Szélszeg Sz]. 1722: A' Bod Egriben a' Kozma szegeletin [Zágon Hsz]. 1738: Eszakon az két árok között valo Szegelet (sz) [Bőződújfalú U]. 1744: Kert szegeletinél (k) [Székelyszállás U]. 1746: a Csere szegeletinél [Nyárádsztlászló MT]. 1761: A Szurdok Szegeletiben (sz) [Maroskisfalu MT]. 1764: A Csere alyán alol a Szegeletben (sz) [Szövérd MT]. 1772: Az Szegeletben egy Szegletben (sz) [Bánfa Sz]. 1773: A Tompák szegeletiben (sz) [Ditrő Cs]. 1783: A

Körtvéj fáknál valo szegeletek (k) [M.köblös SzD]. 1813: A' Locch Hidjánál a' szegelet (ke) [Vista K; KHn 272]. 1817: Rétbeli kis szegelet [Bádok K; BHn 28]. 1825: A Cserépi Szegelet [Válaszút K; BHn 172]. 1826–1827: A' Malom Szegeletben (sz) [Szamosfva K]. 1836: A Falu alatt a' Teleki Tanorokja also és belső szegeletinél egy nyil (k) [Makfva MT]. 1859: A barkutz szegeletébe (sz) [Kisesküllő K; BHn 75]. 1864: Cseresznyész szeglet (k) [Etéd U]. 1877: Szőlő szeglet (szó, sz) [Marosújvár AF].

Szk: ~et csinál. 1766: a Poklostelki^a határ szél felől tsappanolog jöven le az erdő, a széle ... nagy szegeletet tsinál [Mk III. 30. — "SzD].

9. (kert) sarka/széle; coltul unei grădini; Ecke des/eines Gartens. 1636: Ezen tul az kertnek másik ueghseő szegeletiben egy Jegh uerem [Siménfva U; JHb Inv.]. 1680: Vagyon ezen Csüres kertnek Olt felől valo szegeletben fűreszen meczet, tölgy fa deszkával fel rova egy szép eleven forras [A.porumbák F; ÁLT Inv. 34]. 1694: Hogy pedig az határ(na)k osztasához közönségesen nyultunk ... egy darabot köz hely(ne)k hadtak, mely(ne)k is barazdalása kezdődik az üdösbik Vas György Ur(am) csüres kertinek felső szegeletin kívül [Mezőméses TA; WassLt]. 1732: a kert szegeleti felé menvén egy Sövényből font s.v. kopok ollya [Buza SzD; LLt 244]. 1738: Ezen Vetenyes kertnek az Felső résziben ... egy szegletben van egy Méhes Kertecske [Szászvevssződ NK; Bom. XX. 12]. 1780: estve az akkori Öreg Aszszony a kertnek az uttza felől valo szegeletin a Sido felől ki hágot [Bethlen SzD; BK. Anna Lakatos (39) conj. St. Ersek vall.]. 1860: Kámány árka bükkes erdő a' falu erdejétől csaknem a' járasza (!) szőlő felső szegeletéig terjed ... alsó része ... kigyentit, vesszős erdő [Szentdemeter U].

Hn. 1763/1779: A Szőlő Szegeletinél (sz) [Marosbogát TA]. 1769: a' Szőlő Szegeletire [Székelybos MT].

10. (erdő) sarka/széle; coltul/marginea pădurii; Waldsaum, Waldrand. 1807: ezenn Erdonek ... talaltatott ... az Északi oldala, minthogy hajloson jár, a' szegeletin lévo Mátás Vad alma fátol, a' ... Gyulai rész erdő Szegeletin alo keresztes Vad alma faig 81 ölnék [Harasztkerék MT; MMatr. 475].

Hn. 1820: a' Lábokán a' Nagy mérezt vagy az ugy nevezt erdő szegelettyinél (sz) [M.fodorháza K; BHn 155].

11. udvarsarok/szél; coltul curții; Ecke des Hofes, Hofrand. 1676: az szegeletiben az udvarnak bornakból fel rott jo sendelly fedel alatt egy sütő ház [Fog.; UF II, 737]. 1694: az belső Var Udvaranak az felső szegeleti mellett (vagy) egy Kösziklából ki vagot Kut [Kővár Szt; JHb Inv.]. 1783: az Udvarnak Nap kelet és Eszak felől való szegelete jó tágoson valami hitván yalag kertel rekesztett el [Mocs K; JHbK XXXI/1. 7].

12. tér/utcasarok; coltul pietii/străzii; Straßenecke, Ecke eines Platzes. 1615/1628: Vagion egy Ház Hyd uczaiban az Kapu(n) beleol ualo szegeleten [Kv; RDL I. 96c]. 1623: az Kodor ucza Zegeletinél [Dés]. 1669: Catharina Eperjesi teszen tisztaságot ... Czipő Szabo Miklosnak Kolosvárat az kerítésen belől Sz: Egyház Uca szegeleten leveő házára [Kv; TanJk II/1. 437]. 1691: az Varczagos utca Castel felől valo szegeletinn [Ne]. 1710 k.: Kolosvárott a hid-utca szegletén akarának a miéink egy templomot építeni [BÖn. 888]. 1737: ennek előtte való számos Esztendőkkel is mostann sollicitált Hejeken árultanak Pap Dávid és Pap Gergely ő kglmek; melly Helly vagion Nms Dés Városa Piatzán(a)k Dél felől valo részinn, a kalodánn alóll, a szegeletenn [Dés; Jk 484b]. 1751: Piaczi Szegeleten [Ne]. 1779:

Kolozsvárt a Király utcára menő sikátor szegeletire ezek az haszontalan paniperda minorita monachusok ... két házat magokévá tettek [RettE 403]. 1823–1830: gróf iktári Bethlen Sámuelné gróf Korda Anna hívné kezdte az apámat lakni a Szent György utcabeli házához, mely volt a Rózsa utcában bemenet a bal felől való szegeleten [FogE 99].

13. városzél/vég; marginea/capătul oraşului; Stadtrand. 1653: Városunk bírāja volt Nagy Szabó Mihály uram; csináltatá a szegelet-bástyát a patak felől ... és a város felől való szegeleten is egy fa-bástyát csináltatá [ETA I, 124 NSz. — *1620-ban]. 1659/1799: a Toldalagi Mihály haláláért segessvári négy száz ember itt a városnak négy szegeletin keresztül vonattak az nyársban Barcsai Gáspár akaratjából [Mv; EM XVIII, 453]. 1662: a városnak dél felől való két szegletin, mellynek napnyugot felől való szegletiben az fejedelmi udvar és házak foglaltatnak vala, két igen nagy, hosszú szárnyas bástyákat téglából meg is épített vala | Kolozsvárat a napkelet és dél felől való szegeletben régtől fogva pusztában állott öreg egyházat ... nagy szép vesszős faragott kövekre merőn megboltoztatta [SKr 96, 293].

14. országsarok/szél; colţul ţării; Eck, Winkel (als Landesteil). 1660: Én csak arra vigyázok, mit fognak ő kegyelmek mivelni, én is ahhoz szabom magamat, ha látom, hogy ugyan elmennek, én is valamely föld szegletire elmegyek [TML I, 511 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. 1662: Itt, Uram, mi éjjel-nappal félünk s rettegünk, az török alá s feljár minduntalan a Tiszáig; félő, ez eddig megmentett szegelet is oda ne legyen [TML II, 379 Bánfi Dienes ua-hoz]. 1823–1830: Ennek fundamentoma vettetett meg 1780. és építette II. József császár Csehországnak egy szegeletére [FogE 177–8].

15. zug; locşor, ungher; Winkel. 1879: Azt hiszem, szükségem volt tárcára*, s valamelyik szegeletből elérántotta* s el sem olvasván lenyomtatta [PLev. 65 Petelei István Jakab Ödönhez. — *Agai Adolfnak. *A régi írást].

16. div búvóhely; ascunziş; Schlupfloch, Winkel. Szk: szubtilitások ~e. 1710: A császári sas nem fog legyeket, és a császári szent szókat szentül és helyesen s kegyelmesen kell magyarázni, nem pedig olyan szubtilitások szegeletibe szorítani [CsH 86].

◊ Szn. 1640: Szegelet Szabó István [Mv; MvLt 291. 233a–251a átrásban]. 1641: Szegelet al(ia)s Nagi Szabo Istua(n) [Mv; i.h. 291. 289b].

A szócikk jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók

szegelet-almárium sarokszekrényke; dulăpior de colţ; Eckschrank. 1810: Egy szegelet almárium ... Xr 50 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 19]. 1817: Innét bé men-vén az hatulso v(agy)is cseléd Házba ... vagyon még egy régi avatég szegelet almárium, 3 Rekeszszelet kolcs nélkül [Ördögösfüzes SzD; ÖrmMuz. 3]. 1840: Egy szegelet almárium [Mocs K; Told. 36].

Szk: kisded ~. 1848: A nagy palotán ... Egy kisded szeglet almárium [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIV]. * üveges ~. 1846: a Palotáról nyílik egy jól készült ajtó az elő Nagysága szállására — Vannak benne ... egy üveges szeglet almárium* [Szászkerék K; LLt gr. Lázár László udvarházában. — *Fels-ből kiemelve].

szegelet-asztalocska sarokasztalka; masută de colţ; Eck-tischchen. 1819: egy szegelet cserefa kis asztalocska, rajta lévő kétfelé nyíló ajtajuk kiísi tékátskával [Baca SzD; Tsb 6].

szegeletbástya sarokbástya; turn de colţ; Eckbastei. 1653: Városunk bírāja volt Nagy Szabó Mihály uram, csináltatá a szeglet-bástyát a patak felől, és akkor még a palánk vala; és a város felől való szegleten is egy fa-bástyát csináltatata, és azt földdel megtöltette | Nagy Szőcsi István volt ez esztendőben városunk bírāja, és a szőlő felé való szegelet-bástyát — ki most a kádár uraimé — rakatni kezdé | Én is a görgényi szegeletbástyát continuáltam építeni [ETA I, 124, 144, 148 NSz]. 1662: Ezen kőkapun kimenet a kőfal előtt jobb kézre térve szintén a szegeletbástya előtt a derék Körösön is ... egy négy körre forgó igen derék fő malom vala építve [SKr 418]. 1676: az szeghlet boltos Bastiara [Gyalu K; EHA]. 1681: Vajda Hunyad vára ... Nap nyugot felől való szeglet Bástyaja ... Ez alsó felső Contignatiojával együtt kőből eppettetett [Vh; VhU 5021]. 1743: Az épületnek, a szőlő felől való részében egy Ujj szeglet Bástya rakatik fel a fundamento [Déva; Ks 107 Vegyes ir.]. 1777: a mig ... Férjem Turban járt Pakulárokodni ... a kapu felől való szeglet Bástyában ... estem meg ... Filep Antal Uramtól [Szentbenedek SzD; Ks 30. 28]. 1785: Ezen felső tractuson nagyobb és kisebb Szabák a Palotákkal, és a Szegelet Bástyákban lévő házakkal edgyütt tiz ... házak vagyis annyí Szobák vagynak, mellyek bolt hajtásos házak [Szamosfva K; Born. XXIXb. 20 Korns Krisztina conscr. 13–4].

szegeletbástya-forma sarokbástya-forma; de forma unui turn de colţ; ein Art Eckbastei. 1681/1748: a' Liszt tarto bolt egy szeglet Bástya forma, vagyon égi szép bolt árnyékszékelvel edgyütt [Balázsfva AF; KvAkKt Mss lat. 236].

szegeletbeli 1. sarki; din/de la colţ; in Wandeck befindlich, Eck-. Szk: ~ ablak. 1710 k.: Az asszony Telekiné házában szegletbeli ablaknál keresztülvont supellát alatt volt a szembenlétel tisztességesen [BÖn. 752].

2. kb. szélföldbeli; din marginea unui teren; am Ortsende/Ortsrand liegend, Saum-, Rand. Szk: ~ rét. 1844: Szegeletbeli rétek [Gernyeszeg MT; EHA].

szegeletbolt sarokbolt; prăvălie amplasată pe colţ/la colţul unei clădiri; Eckgewölbe, Gewölbecke. 1684: Az Tömlőcz Kapun belől jobb kéz felől egy szeglet bolt, mely(en) sidok arulnak [Gyf; Incz. V. 60a].

szegeletbongárd szélső gyümölcsös; livadă de pomi de la marginea unui teren; seitlicher Obstgarten. 1779: az édes Anyánk Allodialis nagy Bongardjának két Részit ... hadják a' második Nyílnak. Azon Bongard(na)k innetső harmad Részt pedig az első Nyílnak u. m. a' Dornbiék Házához ... A' Tsuppon lévő Kis Szegelet Bongard maradván az harmadik Nyílnak [Szászssombor SzD; RLt O. 4].

szegeletcserep kupáscserep; olan; Nonnenziegel, Gratziegel. 1849: Fedélre való szeglet tserepek [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

szegeleccske 1. szélföldccske; parcelă mică lăturalnică; Handtuchparzelle. 1643 u./1770 k.: A' szőlő alatt való kútnál vagyon egy szegeletettske [SzConscr.]. 1667: az Kapolnan kívül, az ket vt közdött való szegiletecczike me marada közre [Imecsfa Hsz; LLt]. 1676/1687 k.: volt Pápai Péter Vr(amna)k egy ülés helye rajta való épületeivel edgyütt ...

egy kis szegeletecske, melyet ő kglme ada a' megyének örökösön hogy legyen a Schola Mester lako helye [Mezőcsávás MT; MMatr. 412]. 1739: adattatott egy darabotska rét, egy Szegeletetske, minthogy a jövő járókól Semmiképpen azon szegeleletetskét meg nem tarthattuk ... azon Vámosok vagy Révészok usualtak eddigis [Dés; Ks 28. V]. 1757: Vagion egy kis szegeleletetske mint egy Fertály szekér szénára való [Szentmihály Cs; SándorConscr.]. 1782: azon ... retnek tsak egy szegeleletetskéjére tétetet az eő Naga Malma [Torockósztyörgy TA; Thor. XX/2 Ványa Gergely tt lev.]. 1796: Vagyon még más Káposztás Kertnek usualt egy Kis Szegeletetske [O.solymos KK; Told. 39/30]. 1826 k.: a Kelelmentelki Csulak agy nevű Patak ... a Gyalakuti határunknak csak egy szegeleletetskéje mellett a téren folyván ... a Természettől jo ágyába ... Nap nyugot felé foly [Gyalakuta MT; GyL].

Szk: *bokros* ~. 1733: Az Nyárád marton egy kis bokros Szegeletetske [Lőrincfva MT; EHA] * *kopaszos* ~. 1768/1801: egy kis rövid suhartos kopatzos szegeleletetske [Timafva U; Pf] * *pusztá* ~. 1780: vett Cserében ... Buzás Besenyőben" egy pusztá szegeleletetskét [DobLev. III/550. la. — *KK] * *suharcos* ~ → *kopaszos* ~ * *telekbéli* ~. 1776: a' Porondi felső síkátorb(an) ... lévő kis Telekbéli szegeleletetske részecske [Ne; DobLev. II/484. 1b].

2. (erdő)szélecske; bucática (de teren) de la marginea pădurii; Waldramm, Lisière. 1785: Az Sorostelyi Erdőből Farkas el adott egy szegeleletetsket 55 M forinton [Nsz; Tsb 13 Bethlen Zsuzsánna lev.].

szegeletecske-erdő szélerdőcske; parcelă mică de pădure la marginea terenului respectiv; Randgehölz, Waldparzelle. 1775: Maradat Magyar Peterlaka felől egy kiss szegletetske erdő [Körtvélyfája MT; LLt]. 1818: a mostani vágás alatt lévő Táblában fel járo uton alol lévő szegletetske erdő adattassék által, ugy mindazonáltal hogy az a helybéli Is-pány által mutatassék ki a Bácsiának [Kv; KmULev. 3]. 1823: a' kitsin szegletetske erdőnek fele [Kakasd MT; DLev. I. II. 19].

szegeletecske-föld szélföldecske; parcelă mică de la marginea unui teren; Handtuchparzelle, Feldstreifen. 1845: a' Sospatak hidja végénél lévő Szegeletetske föld [Dés; DLt 657]. 1848: egy darabatska Füzessel bé nót Szegeletetské föld [Dés; DLt].

szegeletecske-hely szélföldecske; parcelă mică de la marginea unui teren; Bodenflecken, Randstück. 1716: egy kús szegeletecske helyet adtak [Erdőcsinád MT; Told. 52]. 1758: egy kis szegeleletetske tizen négy őlni hely vagion [Nyárádkarácsonfva MT; Berz. XXVII/11]. 1852: egy Szegeletetske helyet két kupa törökbuzát vetett [Magyaró MT; LLt] | az malam ősvénye mellett egy Szegeletetske hely [uo.; EHA].

szegeletecske-jószág szélbirtokocska; moșioară marginașă; kleines Gutstück. 1810: azon Kús Szegeletetske jószág [Tarcasfva U; Pf].

szegeletecske-szenafű szél-szenafűecske; fineafă mică de la marginea unui teren; Heu vom Feldrand. 1717: ada ... egy köblös földcskéjét ... és három szegeletecske szena fűvetis [Pálos NK; Hr 1/42].

szegeleterdő szélerdő; parcelă de pădure la marginea terenului respectiv; Saumwald, Randteil des Waldes. 1718: A' Köből kutba(n) egy darab Szegelet erdő [Udvarfva MT; EHA]. 1723 k.: A' Párgyán a' nyilak végében egy Szegelet erdő, melyet Néhai Tövissi Mihály és András testvér Atyafiak adtanak a Bodoni Megyének örökösön [HbEk]. 1823: egy darabatska szegeleterdő [Dés; DLt].

szegeleterdőcske szélerdőcske; parcelă mică de pădure la marginea unui teren; Randwäldchen. 1756: engedők az Néhai Horváth Bodisar Posteritási rész nyilnak ... az felső bütűin az bérczen az ket utak között lévő három szegű kis szegeleterdőkét [Széplak KK; SLt 20 Sz. 14].

szegeleles, szegletes szögletes alakú; pátrat; eckig, kantig. 1714: Egy fa Pálca ... meg aranyozott keszötskekkel fa futralban, mellyn(e)k a gombja Cseh országi Szegletes Adamas köbül való fl. Hung. 8 [AH]. 1724: (a föld) felső fele szegeleles levén duplatzatot, jutot az Pap retti [Türe K; Told. 21]. 1764: Egy ablak rámkra szegeleles Sorkokért, által foglaló vesszőkért, kivono gombocskákkal és bezáró fordítókkal 1 Rfl. 8 Xr [HSzj által-foglaló — vessző al.]. 1772: Szegeleles ónba foglalt úveg karikákból allattanak Ablakai [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. 1806: Edgy Setét zöld festékű koppadtotska (!) rostélyos Scriptorium szegeleles négy lábakon [Ne; DobLev. IV/837. la Árva Szántó Sándor lelt.].

Szk: ~ *almárium*. 1841: Egy Körisfából készült szegeleles üveges almárium [Egeres K; Ks 89] * ~ *asztal*. 1713: egy szegeleles ládás asztal [HSzj ládás-asztal al.]. 1726: kisdéd hársfa deszkából tsinált szegeleles fias asztal lábastól [Görgény MT; Born. G. VII. 23] * ~ *asztalka*. 1724: egy szegeleles fias asztalka [Koronka MT; Told. 29/12] * ~ *bástya*. 1679: szegeleles apro bástyák [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.]. 1758: Szolgák házából jöttünk szintén mostan Jnspector Ura(m) által oratorium(na)k két felé kő fállal szakasztott szegeleles boltos bástyába [Déva; Ks 76. IX. 8] * ~ *csésze*. 1743: On szegeleles Csésze Nro 3 [O.fenes K; JHbK XXIX/28] * ~ *csövű*. 1782: Egy kopot damaskos szegeleles Csőű ezüstel munderozott könnyebbszerű flintátka [Mv; NkF] * ~ *fenyőfa-almárium*. 1790: Szegeleles Fenyő Fa Almárium 1 [Sv; Ks] * ~ *föld*. 1655: engede eő Kegle az maga hatarabol bizony darab szegeleles feőldékett, azon Tatrangh uize arkanak igyeneseben való el asasara [Hsz; BLt] * ~ *fűtő*. 1732: zöld mázas kájhákból csipkesen szegeleles fűtővel együtt rakot kemencze, het kölabakra egy singni magosagulag all [Nagyida K; Told. 11/70] * ~ *gerezd*. 1757: Rakatatott az Istáló Rakofából, Szegletes Gerezdekben rotatván, Közepette Sasok között [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129] * ~ *gyémántos gyűrű*. 1648: Egy Szegletes hoszu giemantos gyűrű [Mk Kapi Kata kel. 2] * ~ *kaszáló*. 1751: A' Czine hegye Gödriben az Erdő felé tsappanolag fel menő szegeleles darab kaszáló [Koronka MT; EHA] * ~ *kemence*. 1816: Egy zöld kályhás szegeleles Kementze [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. 1836: Vállaltam fel, hogy készitek Három kerek kementzét ... és három szegeleles kementzét ... a szegeleles kementzéknek két-két vas ajtojok legyenek [HSzj kemence al.] * ~ *keszkenő*. 1629: Egy Aranyas szegeleles kez keneo ér tt f — d. 50 [Kv; RDL I. 143] * ~ *kisasztal*. 1744: Szegeleles kis Asztal [Branyicska H; JHb 103/151 Jósika László conscr.].

* ~ *kristályüveg*. 1694: az Palota Haznak három Ablaka va[gi]on onban foglalt szegeletes Kristály Uvegekkel [Kővár SzD; JHb Inv.] * ~ *láb*. 1803: Egy Bikfa szegeletes Lábakon álló jo ki huzo ágy [Ne; DobLev. IV/858. 1b] * ~ *(ön)palack*. 1648: Gerezdés sarga s fehér palack nro. 110 ... Nagiub fejer szegeletes palack nro. 48. Apro sarga szegeletes palack nro. 40 ... Negy szegeletw palack nro. 8 [Porumbák F; UF I, 892–3]. 1685 e.: nyilik az nagy házra Záros bellet ajto. Melyben vadnak Eöreg Pohár Szék Nro 1 ... Szegeletes on palack Nro 3* [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 12. — *Fels-ból kiemelve]. 1730: Ket Szegeletes Palack, edgyik Herbathae nek a' más Badiannak valo [Kv; Ks 15. LVIII. 6] * ~ *rét*. 1789: A Bosi patakon tul valo szegeletes rét [Koronka MT; EHA] * ~ *szék*. 1857: Szegeletes kartalan szék [Bodola Hsz; BLt II. 11] * ~ *tányér*. 1688: Juhar fabul csinált szegeletes Tangyer no 19 [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 3] * ~ *üveg*. a. kb. szögletes üveg-palack. 1813: Egy szegeletes hasatt üveg l [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. — b. szögletes üveg-tábla. 1756: Három ablakai ... 4. 4. Táblákból álván szegeletes Uvegből ön közé foglalva, minden Tablái két két vás Rudatskák üveg karikáihoz Onnal ragasztva erősítik [Branyicska H; JHb LXX/2. 20]. — c. '?' 1848: Üveg Némük. Egy gőz főző szegeletes üveg l [Szászkerked K; LLt].

szegeletesen négyszögletesen; pátrat; viereckig, vierkantig. 1679: a Bástyá. Az Udvar Kerítésének Tő felől valo szegeletesben, del felől szegeletesen építettett [Uzdisztóter K; TL]. 1732: a ... hazak oldala, kívül, belől szépen meszelt, szegeletei fokontként fekete festékkel szegeletesen alternatim cizfraztattak [Nagyida K; Told. 11/70]. 1756: a kapu Nap kelet felől valo sorkánál ... a kert szegeletesen vitetett [Branyicska H; JHb LXX/2. 11]. 1768: A falu szabad gyepei e szerént következnek ... A Sárfaiva felől való mezőben a Bardócz gyepe 12 öl, a Hosszú gyepe 12 öl, a Csegelyen való gyepe szegeletesen 19 öl [Oroszfalu Hsz; RSzF 134].

szegeletfa-mérték sarokfa-mérték; vinclu; Kantholzmaß. 1777: Szegelet fa mérték Nro 1 [Mezőméses TA; WassL].

szegeletfogaló vas sarokszorító vas; fier-colțar (pentru consolidarea colțurilor cercevelelor ferestre); Winkelseisen. 1810: ezen Istállon ... vas sorkokon forgo Ablakok, vas horgolokkal, kihuzokkal, Szegelet foglaló Vasakkal [Doboka; Ks 76 Conscr. 31].

szegeletföld szélföld; parcelă mărginașă; Ranafeld, Randstreifen. 1618: attam volt Egy Darab Zegelet feoldet kin lovakath tarthot az en meg holt atthyam Donat Janos attam volt Neky [HSzj ló al]. 1648: attam egi kús szegelet földet [Doboka; Mk Reg. III. XXXVIII. 999. 19]. 1655: adának az prasmáriak ujonnan egy jó darab szegelyet földet, úgy hogy az is legyen jure perpetuali incorporalva az nyeni határhoz [Uzon Hsz; SzO VI, 202]. 1700: Ez nagy föld mellett az Küküllő felől valo Szegelet földnek az belső része [Kelemenfelke MT; EHA]. 1720/1770: A' Mely darabb haszontalan szegelett földgyek vagyon a' Szt Lászlóinak a Széplaki révnél, hol a' Széplaki hajo jár azt adgyák a' Széplakiaknak [KK; SLt évr. Transm. 236]. 1740: also hatarb(an) a vizre Jaro nevű helyben a Nyárad vize kerületib(en) egy darab Fűszfás szegelett Földe [Lőncfva MT; EHA]. 1752: Tkts Ribiczei Albert Uram Expo-

sitioja ... Beksza György, Beksza aliás Hendru Peter, Beksza Vasília, és Beksza Danila ... azon Szegelet földgyeket, mellyis vagyon az Bradi és vályebrádi Határok között 6 Esztendőkre 8 vonás forintokban nékem által adták [Vályebrád H; Ks 62/22]. 1762: a két hidnál egy szegelet föld [Szentháromság MT; EHA] | az felső végében ezen ... helynek a mint a szamos el szaggatta vagyon egy kis szegelet Föld [Virágosberek SzD; SLt XXIV. 6].

szegeletföldecske szélföldecske; parcelă mică la marginea unui teren; kleiner Randstreifen, Handtuchfeld. 1751: a' Szőlőre ki járó úton alól lévő szegelet Földtskével együtt [Koronka MT; EHA].

szegeletfű szélső szénafű; fineață la marginea unui teren; rand-/saumseitige Heuwiese. 1685/1792: Az Daru árkanál egy darab szegelet fű [BLev. Transs. 14].

szegeletgyepű szélső határsóvény/kerítés; gard de hotăr din nuiela la marginea unui teren; äußerer Hag, Seitenhecke. 1752: (A földnek) az allya Eszakrol ütközik az Sztánts Vonul irtott kaszálojában az innetső also szegelete jó a Szőlők also oldalában lévő szegelet gyeplűg ... az tulso also szegelete pedig ütközik egy mietlen szántó Földre (!) [Káptalan AF; DobLev. I/248. 1b].

szegeletház 1. sarokház; casă de colț; Eckhaus. 1584: Eothweos Pal Boncziday Gergel zolgaia vallia ... Monda Mikanda ... haza keserlek en ... Mikor így eleob eleob Mennenek Az Balassy Lazlo zegelet haza féle vgy leót oza(n) az vagas Istvan deakon es eoche(n) [Kv; Tjk IV/1. 311]. 1597: Laurentius Hoz ... fassus est ... mikor en ado zedeo walek az 93. es 94. eztendeobeli adaiat az zegelet haznak Lukach vram fizette [Kv; Tjk V/1. 125]. 1618: az piaczon az Szentegihazra meneo üczia menteben Szegeletház [Alvinc AF; EHA]. 1625: vindanj Ferenczj Monostorrol vyolagh az Harminczad Zaszlott ala hozta, es kijwl keözep vciabi(n) az szegelet haznal kj teöte [Kv; Szám. 16/XXXIV. 241]. 1629: Jantsi ... Annak az megh mondot szegelet haznak az ket reszet biria [Kv; RDL I. 132]. 1631: Eözüegj Borbely Lukacze az Nagi szegelet haznal az eözüeönjben megien vala [Mv; MvLt 290. 50b]. 1653: Rákóczi György fejedelem Zólyomi Dávidot arestáltatja ... és ide a szegelet-házamhoz ... a maga szállására kísérek a német és magyar gyalogok [ETA I, 144 NSz]. 1844: Vartázgas Uttzai szegelet Háznak Contractussa [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1248]. — L. még BÖn. 981; ETA I, 16, 140; SzO VI, 96–8; UF I, 930, 931.

2. sarokszoba; cameră de colț; Eckzimmer. 1629: az derék várkapu felől vegső szegelet-haz. Ajtaja fejer béllet, jó ép kiléncses zár rajta | ő Felsége ebédülő háza ... Azon belől az szegelet ház [Szu; SzO VI, 96 Székelytámadt vár lelt.]. 1648: Ezen describált szegelet házbolis, nylik be egy keözep házra, zeöld festékes, ezeleöit említett aytohoz hasonló ajto [Komána F; UF I, 930]. 1758: mentünk az Virágos kért felől valo szegelet házba, mellynek ... jó erős Záros, kolcsos jo státusban lévő ajtaja vagyon [Déva; Ks 76. IX. 8].

szegelethely sarkon/szálen levő földdarab, szélföld; parcelă mărginașă; seittliches/äußerer Feldstück, Randfeld. 1625: uagion ennekem egy kerem ... giepw neuu zegelet helybe(n) [Uzst 64a]. 1742: egi kis Szegelet hely ... vagion a verő fény soron az Baczka szőlő végire ki járó Falu

Uttya mellett [Backamadaras MT; EHA]. 1765: a' Csorgora jaro ut mellett a' mely ... darabotska pusztá Szegelet hely vagyon [A.szovát K; JHb VI/16]. 1790: Léven ... Mogyorosi László úrnak ... Dupe Rity nevezetű helyen egy szegelet haszon vehetetlen oldolos helye [O.asszonynépe AF; DobLev. III/673]. 1832: A' Szent Péter Hegyin a' Prágai Gödre, és az én szállóm Teteje között vagyon a' Nemes Városnak egy szegelet tövisses helye [Dés; EHA].

szegelethelyecske sarkon/szélen levő földdarabocska, szélföldecske; parcelă mică de la marginea unui teren; Feldstreifen, Fleckboden/Grund. 1727/1790: tudgyaé a Tanu ... hogy az mely kús Szegelet helyetske vagyon az olahok Tempломán alol ... ezen kis helyetskére ... ki engedel-méből csinált egy kis házat egy Gyermány nevű Ember [Ádamos KK; MvLev. vk]. 1803/1804: Hát azon kis utzatska, mely a' Refor(matum) Templom alatt lévő Kolosi Farkas Ur veteményes kertye és a' kérdés(en) ki tett Szegelet helyetske között megyen fel; falu utzája volt é eleitől fogva ... ? [Kv; RLt vk].

szegelethomp sarkon levő határhalmocska/dombocska; movilă de hotar la marginea unui teren; Erdhügel als Markgrenze, Hottereckhügel. 1790: a To mellett egy tövis bokorra hompot tsinálnak a felső Nap keleti végén ... meg allván ottis egy szegelet hompot tsinálnak [Kebelesztiván MT; CsS].

szegelet-jószágocska széljószágocska/birtokocska; mică proprietate funciară la marginea unui teren; Grundeckchen, Randparzelle. 1803: áltál adom örökös birtokába Tks Dosa Gergely Urnak ... azon kis szegelet jószágotskamot [Kaskad MT; DLev. I. 1. 6].

szegeletkályha sarokcsemp; placă ceramică pentru margini; Eckkachel. 1595: Az Tanaczhaznak also Zobaiban czinaltattam l. kemenczet ... Czinalta Zakmarj fazakas Janos ... f l ... zegelet halyat adot hozza p(er) d 10 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 54 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1737: szegelet kájhakkal zöld mázu kájhakkal, Koronakkal és Cspikkel ékesült füttös Kementze [Széplak KK; CU]. 1745: Kementzéhez való ... Nagj mázos ujj Szegelet kályha nro 5 ½. Item egy avatég oldal kályha nro 1 [Marossztkirály AF; Told. 18].

szegeletkemencécske sarokkemencécske; sobă (de cărămidă) instalată în colțul unei camere, colțar; Ecköfchen. 1697: Melly házban vagyon egy zöld tserépből kerekdeden tsinált szegelet kementzétse az első része egy vas lábonn áll az Szemöldókeis vas [O.brettye H; Born. XXIXa. 2 néhai Bodoni Balázs conscr.].

szegeletkert szélső kert; grădină aflată la marginea unui teren; Eckgarten. 1665: vagyon Hidelvén az Szabó Gáspár uram majora mellett egy kertecském, szegletkert [Kv; KvE 199 LJ].

szegeletkertecske szélső kertecske; grădină mică aflată la marginea unui teren; kleiner Eckgarten, Gartenwinkel. 1775: szegelet Kertetske [Dés; Pat.].

szegeletkő sarokkő; piatră fasonată de colț; Eckstein. 1585: Chaplar Illies vallia ... Az vczan lengielek egy Nehania(n) tamadtnak Rea ... Az egik lengiel zinte elis Ery

volt, de egy zegelet keobe botlot megh, es el eset [Kv; TJK IV/1. 534]. 1591: 6 die July Zegelett kewet Zegódt Biro vram, hogy hordyanak zekerett p(ro) d 45 [Kv; Szám. 5/1. 101]. 1597: Az Fenesi Keo zegeoteol Lenart Tamastol veottwnk 45 Darab keouet f 4 d 50 Az szegelet keoueket es az kapu mellicet Es ket hozzu kapu mellicet f l [Kv; i.h. 7/V. 5]. 1656: Ezen p<a>lank vegeben vagyon ros z reghi sendeli hejazatt alat bastiaban valo szegelett es partas keő egi rakasban [Fog.; UF II, 142].

szegelet-kőbástya sarok-kőbástya; turn de piatră amplasat la colțul unei fortărețe; Eckbastei. 1681: Vajda Hunyad vára ... Delről valo Szegelet kő bastyaja ... az vár hidgya felől valo oldala ighen el hasadozott, ki felé kezdett dűlni [Vh; VhU 502–4].

szegelet-kőfal sarok-kőfal; zid de piatră la colțul unei construcții; Eckmauer. 1662: Az már leirt cajt- és élés-bástyaháznak is a külső öreg bástyán felül való eminentiájának, magasságának szegletit Újbécs utcán való egy sáncbul nagyon megrontották vala, úgy, hogy a cserepes héjjazatjától fogva alá, míg az külső bástya miatt hozzáférhetnének, a nagy temérdek szegeletkőfala egész a boltozásáig nagyon leszakadozna [SKr 597].

szegeletmérték szögletmérő, rég vinkli; vinclu; Winkelmaß. 1816: Egy szegelet Mérték ... Egy Átsi véső Fejsze [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. 1850/1851: Két vono, két Szegelet Mérték [Kv; Szathmári lev. asztaloszsorszámok között].

szegeletpánt sarokpánt; balama-echer; Winkelband, Scharnierband. 1825: Azon Királyi Sos Hajok(na)k 's Hajokbéli Requisitumoknak ... neme és Száma ... s azoknak árra ... Szegelet pánt [JHb ad 215 Jósika János főispáni ir.].

szegeletrét szélső rét; fineață la marginea unui teren; Wiesenrand/-saum; seitliches Wiesenteil. 1724: egy kis szegelet rét a reő helynél [Középlak K; JHb VI/3].

szegelet-szántóföld szél-szántóföld; parcelă marginașă; äußeres Ackerfeld, Ackerrandparzelle. 1836: Egy szegelet Szántóföld [Vámosgálfa KK; Ks 78. 21. Consr. 9].

szegelet-szarufa sarok-szarufa; căprior de colț; Gratsparren. 1766: A Szarvazatya a' ... külső nagyobb Háznak és Konyhának áll hat pár oldal, két pár szegeket és egy pár fár szarufákból [Hosszútelke AF; Kath.]. 1825: Vékonyabb fák 4 darab Szegelet Szarufák (Gradsparen) ... Fiok Szarufák (:Schiftsparen:) [Dés; DLt 3].

szegeletszorító vas ablaksarok-leszorító vas; colț încastat; Fensterscheinaken, Fensterscheinecke, Fensterhaspe, Haspe. 1810: (Az ajto) ablakjai ablak bérlessel, párkány-nyal, vas sorkokkal, két két vas horgolokkal, Szegelet szorító vasakkal [Doboka; Ks 76 Consr. 24].

szegelet-szőlő szélső szőlő; vie mărginașă; seitiger Weg. 1815: edgy Darabotska Szegelet Szőlőm [Backamadaras MT; Hr 1/9].

szegelet-út szélső út; drum lateral; Seitenweg. 1760: az erdőllő Szegelet Utig [Jedd MT; EHA].

szegélet-utca sarokutca; stradă laterală; Seitengasse. 1740: az belső Hidra járó kis Szegélet utza [Dés; Jk 348a].

szegéletű szögletű; cu colțuri lucrate într-un anumit fel; mit ...-ecke/-haue/-seite, ...-seitig/-randig. 1734: Egy ezüst szegéletű ezüst kapcsos Psalterium [Kv; Pk 6 néhai Pákei Jánosné Almási Judit javainak memorialisa]. 1736: Veres, és Arannyos Fenekű szegéletu metzett virágos beret-válkozni való tálotska [CU]. 1761: eő Nga ... Frantzia szarvazatú cserép fedél alá extruáltatott párkányozott oldalú és szegéletű ... szép Uri Udvarházat [Szászvevsszód NK; JhBk LXVIII/1. 210].

szegély szélföld; parcelă marginașă; Winkel, Randstück (eines Grundstücks). Hn. 1694: Az ravasz lyukban egy kis szegely 3 vékás (sz) [Mocs K; JhBk XLIX. 25].

szegélyföld szélföld; parcelă marginașă; Randteil (einer), Rand-/Seitenparzelle. 1590 k.: az oztas kül maradtanak oztatlan zegely feoldek az uaros zamara mellett tu fel Peresek uaros hirenelkul fel oztottatok magatok keozeot [Szu; UszT]. 1678: Az köles földön ... egy Darab szegely föld alol az patak [Kocsárd TA; DobLev. I/26. — "Annak szomszédságában].

szegélyke szélföldecske; parcelă mică la marginea unui teren; kleiner Feld-/Grundstreifen. 1758: ada ... ket darab Szanto földnek a lábán egy kitsin Szegeljket [Hsz; Hr 194].

szegelyuka zege-zuga; ungher; Ecken und Winkel. 1662: Nehéz volna leírni, még aki benn lakott volna is, minden szegelyukat, mindazáltal, amint lehet, rövideden illetem | Melly két bástyák között való egész oldalceigház ... meg is rakatott vala ... minden szegelyuka vas laptákkal, kapákkal, vas sok vas láncokkal ... és várban^b kívánthatható mindenféle szükséges materiálakkal [SKr 259, 298-9. — "Lichtenstein hercegenek várában. ^bA váradi várban]. 1673: az haznak minden szegelyukat el jarvan, es ultro citroque^(ue) jól meg ruminalvan annak mostani üdő szent-erem valo arrat ... aestimalok ... ad fl. 300 [Kv; RDL I. 154]. 1836: sokat pásztorkodván a' Hatodon igen jól esmerem minden szegely jukát, nagyon derék hely [Százajazta Hsz; HSzjP G. Bogdány senior (60) col. vall.].

szegélyű szélű; cu un anumit fel de margine; ... berandet, -randig. 1862 k.: Dessertes kékszegélyű tál 60 kr [Kv; SLt Vegyes perir.].

szegény I. mn 1. sárac, nevoiaș; arm, mittellos. 1585: Angalit Zaz Georgnē Vallia, Zentkiraly Andrast Ne(m) esmertem, hane(m) eoazwegy koraba(n) a' feleséget esmeret(m) De zegeny Azzony Vala, Giakorta kert Az Attiamtel egy kis gyermeckeyewel fat tely wdeobe(n) es keneretis [Kv; Tjk IV/1. 426]. 1614: Teczet orzagul hogi Publicum Aerariumot Institualiunk, meljben minden vr, es Nemes Ember eő Maga, nem az Jobbagi, minden ado fizeteo kapuiatol ket ket forintot adion ... Az egi hazi Emberek keozwl à kj maga biro, adgion niolczuan penzt, a' kj penigh zeginieb adgion Negiuen penzt [Ks 87 egy-i végzés]. 1649: Tudom azt hogi az szitajak^a Egi Nap arattanak Jt Nagj Debreken^b ... klakaban az szeginy Ecetj Orban Buzajaban, 32 kalongia Buzat [Kv; RDL I. 135 Nagj Debreki Marosan

Jonas (45) jb vall. — "Szita (SzD) lakosai. ^bSzD]. 1718: Minémű utolsó állapotjáb(a) Legien szegénj székünk még jrtuk ... az Vad almából, Cseremakból ki fogyván Mojgoru rügyre, Lo husra, s macskára is jutott ... az Militianak sem penz, sem naturalek jrant nem satisfacialhatunk [Somlyó Cs; Ks]. 1734: En nem Tudom ki Pusztította ki nem^a azt latom hogy bizony most tehetetlenebbek és szegényebbek az Jobbágyok mint Néhai Idvezült ur idejében voltak [Kővárhosszúfalu Szt; TKI Zombori István (50) zs vall. — ^aA jószágot]. 1751: a Sellérek ... mind szegény állapotú emberek voltak hanem három volt köztök tehetősebbeske [Székelybos MT; Told. 29/51]. 1755: énnékemis elég tribulatioim vadnak Szegény öreg szüleimmel együtt [Kendilóna SzD; TKI Perlaki András Teleki Ádámhoz]. 1780/1804: Jó Rendtartás nem lévén mind eddig elé a' Vas-kő vásárlásában, hanem a' Verős Kovácsok egymásnak, sőt mások is kik soha Verős Kovácságot nem folytattak a' szegényebb Verős Kovács rendnek nagy praejudiciuma^a s kárára, még előre kereskedés végett a' Vas követ meg vásárolván, igen dragították [Torockó; TLv. 9]. 1786: vadnak olly Szegény állapotban helylyeszett emberek hogy némelly Esztendőben el marad nállak az Vass Dézma ... az kinek modgya nincsen az meg adasba azt meg zálagallyák, s mind addig Zalagiat oda nem adgyuk, miglen az nalla heverő restantia Dezma vasat bé nem fizeti [uo.; i.h. 4/13. 24]. 1788: Tavaly abba(n) edgyeztünk vala meg ketten, hogy attól fogva a' szegény Erdély ne küldgve a' gazdag M. országra maga pénzét, hanem itt fordították az a' szükséges helyekre, a' jószág gyarapítására etc. [Sztré-zakercsóra F; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez]. 1817 k.: Nagyságos Groff Ur ... az emberek úgy anyira meg vagnak szorulva, hogy sokan még Ürdögára sem jöhetnek, de hát még a' szegény Tzigányok, ezek igazán szegények, mert soknak még egy hétig sintsen egy Kalán Puliska, sem egy falás kenyér a' házánál [Hédér-fája KK; IB. Ütő Bálint lt lev.]. 1866: nemzetünknek kiváló előnyére van ha mentől több szegény ifjú tanul, és emelkedik ki tanulása által a' porból [Gyalu K; RAK. 122 püsp. kl].

Szn. 1559: Georgius Zegen [Kv; TanJk V/1. 59]. 1602: Zeögen István darabont [Nagyborosnyó Hsz; SzO II, 201]. Zeögen István szab. Szögen Demeter szab. [Ozsdola Hsz; SzO V, 187].

Hn. 1678/1773: Szeginy szerben (k) [Mezőpanit MT; EHA]. XVIII. sz. köz.: A Szeginy szerben (k) [Gyalakuta MT; EHA]. 1761: A Szeginy szerben (k) [Náznánfa MT; EHA]. 1761/1818: A Szegény Szerben (sz) [Kisfalud MT; EHA]. 1781/1818: A Szegény Szer (sz) [Náznánfa MT; EHA]. 1792: A Patákon tul a' Szegény Szerb(en) egy nyilotska kászáló [uo.; EHA]. 1824: a Szegény Szerben a térben (sz) [uo.; EHA]. 1884-1887: Szegén Szerbe (sz) [Etéd U; EHA].

Szk: ~ ember. 1564: hirünknelkw el Iwnek es ... reggel mingiarast roia az zeginy nipet, es ilien modon roia hogy az mely zeginy ember meg holt, az vagy az mely meg nem adhatna mingiarast az zeginisg miat annak öröksigt es marhachikaia^t el foglalialia, es maganak nemesy^t es földön lakot hoz reaia [Csz; SzO II, 178 a cssz-i közzsékelység panasza a fej-hez a tisztviselő^k és főemberek törvénytenségei ügyében]. 1568: Az Lewelet az Zyghyn Emberek zabadsagawl (!) harom Eztendeigh Zabadsagoth hogy adoth Kyral, azth Chyaky wramtwl Nagy Neheze(n) Nagy wezellyel zezem ky [Torda; BesztL 31 Lucas Pyshaky de Bon-

garth" a beszt-i bíróhoz. — "BN]. 1666: szegény emberinket mostis fogdossák, büntetik bírsagolylák, hat forintra, nyolczra es Tizen kettőre is megh büntetik őket [Thor. III/3 Thoroczka Mihály, Péter és István a fej-hez]. 1687: Mikor Vár szükségére, az Nemes V(árme)g(y)e fel vetése szerint valamit kívánnais Hadnagy Vr(am), ha azt mondja az szegény ember, nem mehetek, mert az Ur dolgára vetettek, nem bánta, se nem bünteti érette [Szilágycseh; GramTr VIII Somogyi István (50) a szilágycsehi lovas sereg zászló-tartójának vall.]. 1807: Mi Vasmivesek, és Vasakkal kereskedő Szegén (!) emberek Vagyunk, Torotzko Sz: Győrgyen lakunk, Földes Uraságot Szolgálunk, a köz tere Vise-lés alatt Nyomorgunk [TLt Bír. ir. Torockói jb-ok perei föl-desuraikkal] * ~ *gazda(ember)*. 1723/1770 k.: a' Vajda-Kamarási Unitaria Religión való kösség el-fogyatkozván, és már tsak három vagy négy szegény gazda Emberre ma-radván, a Templomjokat, Parochiat, Czintermet, nem lehet conserualniok [Vajdakamarás K; SzConscr.]. 1817: Én Nagy András Urammal az V. Sz. Iványi Járásb(an) találta-to, és éhell halásra juto szegény Gazdákat fel irtuk [Póka MT; TLt 542 belekeverve az 1317/817 jelzetű csomóba] * ~ *jobbágy*. 1508: Az Zegen Jobagok wégének Zabod (!) [Kv; EM XXIX, 261, 263. — "Értsd: zabot]. 1580: Gabriel vram ... azt monda en chwdalkozom hofi illien nagi falu-ban illien zeginy iobbagim iütanak en nekem [M.palatka K; Jhbk XIII. 29]. 1748: Lévén kétt szegény Jobbágyom ... Kézdí sz: Léleken, kiket is eg adoval ... a' betsületes falu igen meg terhel, ugy az extraordinarium Servitiummal is feletéb aggravaljak [Csekefva U; ApLt I] * ~ *kézzel van*. 1607: Janos deak taplalta ugia(n) eóket, Mert Mezaros Balintne zegeni kezzel vala [Mv; MvLt 291. 438a] * ~ *kőznép*. 1788: Instályuk ... a' Tts Officiolatus, bóltis íté-letek szerint találjanak olly utat 's modot azon restantiank-n(a)k ki potolására hogy se mik', Se a' Szegény köznép a' agraváltassu(n)k ki fizetlőssel, hanem azon Summa Falu pénziből ... hadd pótlódjék ki [Nagyalmás K; Somb. II. — "A folyamodó falusbírák] * ~ *közönség*. 1843: Egyszers-mind meghagyá az alolirt alispány, hogy senki a csábító Varga Katalinnak, ki a szegény közönséget saját pénzéért vezeti veszedelembé, kemény büntetés terhe alatt szállást adni ne merjen [VKp 108–9] * ~ *közrend*. 1737: mint conser-váltassék a' Nemes Székelly Natio között a' Szegény köz rend, az illyen Vakmerőségben el bizalkodottak ellen, emlékezik az App. P. Tertia Tit. 74. Art. 4to [Darlac KK; ApLt 2] * ~ *község*. 1571: az zeginy keosse is vgy annyra meg predaltatott hogy vagion testek es lelkek kiknek fohaz-kodassok az hatalmas Istenhez fel hatott, feleo hogy az vristen zemyeo vezedelmes ostarat ne bochassa orzagunkra [SzO II, 323]. 1580: Az my az Dezmalast illety Miert hogy ez Ideig az dezmanal Idegen es Nemes deakok voltak vgya(n) az quartasok ... ekegdis is zegeny keossege(n) sok kwlen kwlen sarc esset [Kv; TanJk V/3. 228b]. 1677: mind a' szegény kösség, s' mind pedig egyéb rendbéli em-berek, a' magok dolgokban járo avagy küldőző emberektől ne terheltesenek [AC 244] * ~ *legény*. 1570: Margith Hennűgh (?) Jakabne, Es Orsolya fodor Janosne ... hallot-tak Nagy Nestetwl az Zabo Balintne Marhaia vezesekor, hogy azt Mongia volt hogy Amaz zegen legen Meltan kereskedhetik raythunk [Kv; TjK III/2. 66b]. 1591: Adorjan Gergelj zegenj legeni vala, my teóllünk kere penzt vgy kezdé perleni Tatar Miklostul az eórekeget [UszT]. 1823–/830: Azonban az úrfi zsmbelt, hogy miért csináltattam posztból, hiszen abból csak a kocsisok viselnek, De én

mint szegény legény azt gondoltam, hogy örökké csak posztót kell viselni [FogE 169] * ~ *nemes(ember)*. 1619: Erre mondott a követ: En egy szegén nemesember vagyok, én nem ígírem, hogy megvendéglem nagyságotat [BTN² 260]. 1721: meltoztassek ezen vásárlást ugj moderálni, hogy miis szegény Nemes emberek ... magunk kevesünk-(ne)k birodalmában meg maradhassunk [Gyula K; Ks T. 24]. 1744: N. Bihar v(a)r(me)gyéb(en) ... a Generalis Gyűlésen, viritim fel kiáltottak minnyájan, hogy Fegyvért fognak s fel ülnek mind Mlgok Fő Rendek s Szegény Ne-messekis nagy készületben vadnak [Déva; Ks 101 Pogány József Kornis Antalhoz] * ~ *nép*. 1573: Philep Ghereb zekely Jlyes Jobagy ... walla, hogy Mykor az Ambrws zegyny Nepe az Santha Menhartt hazahoz Mentek (!) wolt, Akkor Almady Andrast zemewel sem lattak [Simontelke BN; RLt O. 5]. 1765: (A regius perceptornak) reményked-vén, hogy ne facultállyá ennyire az Executor Commissarius s Executorokot, mert elszenvedhetetlen hohárságot visznek végbe a szegény Contribuens népen, de azt felelte: jól tes-zik ... s még keményebben bánnak velünk ha a portio ad-ministratiojával késünk [O.gorbó AF; Eszt-Mk Vall. 304] * ~ *rend*. 1652: igerenek ... Halott felett valo praedikalla-sert Flor Nro. 1. Az szegény rendek penigh a' mint alhat-nak s adhatnak [Borzás Sz; SzVJk 47] * ~ *rendű*. 1589/XVII. sz. eleje: az az igassagh, hofi az szegény rendű mesternekis, az ki az Cehet edgi arant tartia, iussanak, adat-tassanak szemely valogatás nélkül Legenyek es Jnasok [Kv; KómcArt. 20] * ~ *sorsú*. 1810: az Szegényebb sorsu Emberek kéntelenítettettek, a legrosszszabb metallumu Bá-nyákonis egy egy Lo tereh követ két Magyar forintyával meg venni, az magok károkrais [Torockó; TLev. 9/44]. 1862: komoly felelőség terhe alatt hagyatik meg a Czéelöl-jároságnak: lo Mind a hely béli rom: katolikus mind az év: reformatus vasárnapi iskolában járandó szegény sorsu in-asok számára ... a szükségelt könyveket és író eszközöket, a czéköltségén ... mulhatatlanul bévásárlani [Kv; ACLev.] * ~ *szolga*. 1584: az felseged regy zolgakhoz zokoth kegyel-mes yo akarathja kjth remjilek hogy felseged en thewlemjs zyginj regy zolgayathwl meg nem wonzon [Kómlód K; WLt Petrichewich Kozma lev.] * ~ *szellér*. 1640: Desertae et fugitivj et jnquilini ... Ztan Maria p. h. Ebbenis edgi szegeni szelliel kuldulo seller lakik [UF I, 761]. 1772: Sze-ba Mihály ... Egészes szegény Hurubás Gazda ... Varga Paall ... Egészes szegény Hurubás seller [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.] * *partikuláris ~ gazda*. 1700: a' Militia defectust ne szenvedgjen, és sem a' Particularis szegény Gazdákon elődni, sem a szegénységet Executiokkal terhelni ne kényszeritessék [UszLt IX. 77. 9 gub.].

Sz: *ostor a ~ legénynek egy rossz feleség*. 1794: Ostor a' szegény legénynek egy rossz feleség [Gyarmathi, Nyelvm. II, 145] * ~ *háztól őstővér bárány*. 1710: Nagyságos uram, szegény háztól őstővér bárány, azt szokták monda-ni, egyebem nincsen, amivel nagyságotat megajándékoz-zam, hanem ez a kis könyvecském [CsH 102].

2. szánnivaló, szerencsétlen; biet, sárman, nenorocit; arm, armselig, bedauernswert. 1555/1560: kerem Mykola Ferenczet az En Jambor wyr szerint walo Atyamfatis hog' ... legien mynden Otalommaly es gond visellessely, az eo. k. szegen Apro Arwaymmal egyete(m)be (így!) [Zsuk K; SLt A. 33]. 1557: asz szegény wyfalwyakon tyz forynoth wónek es dwlanak [Nagyfalu Szd; BesztLt 70] | Az zaz Wraym azon keryk Byro wramoth hogy mind az eges thanaczawal kyalne Azzonhoz mennyen, Ees aggyak

leyben mynemew therheth wyselth wyselys, az zegen waras ... Ees valamy kor walamy gonoz hyr wagon az zegen Mywes Nep(nek) Thomokba kel zolgalny ees wygyazny [Kv; TanJk V/1. 19]. 1606: az Vrist(en) keglmes feyedelmet mutatua(n) es rendelue(n) eleónkbe(n), eó fel(se)ge is az zegeny megh romlott magari nemzethnek kegyes indulattiat es keglmesseget megh mutatua(n), minde(n) rendeknek olly leüelet es gratiat adott* [Kálnok Hsz; UszT 20/13 St. Bedeo trium sed. sic. capitaneus aláírásával. — "Köv. a részl.]. 1636: az sziginy Vr egy nihanjszor beszélgette előtem* [Jára MT; Told. — "Köv. a nyil.]. 1658: Parancsollyuk igen serio kegl(ne)k ... Marus Vasárhelljen jelen lenni el ne mulassa, hogy szegény hazánk(na)k vegső romlásának megh előzessere való dolgok feleol Consultálkodhassunk Kglldel [WassLt fej.]. 1699: Kérem Isteni Szent Felsegedet légyen ez az én Rendelése, szent Felsegednek nevének ditsiretite, és az én szegény Lelkemenk üdvességére és csendességére Amen [Megyesfva MT; BálLt 93]. 1733: Sok Kárát tapasztalta a szegény Város sokadalmi alkalmatosságokkal, ugj akama időbennis, hogj sidok(na)k és akar-mely külső Emberek(ne)k az Egetbor, Palinka arulás megh engedtetett [Dés; Jk 436a]. 1794: ez a ' szegény Nemzet' ... a' tudatlan parasztság előtt olly iszonyu gyűlölségnek és tsufoltásnak vagyon kitéve ... hogy velek a' Keresztén-ségbeli parasztok társalkodni, együtt dolgozni vagy mulatni is iszonyodnak [Mv; Berz. 8 Fasc. 71. — "A zsidóság]. 1817: mikor már a tűz a mű utzáknann végig futott pusztítva, le jödegeltem az utzánn a Szegény el pusztultak Kárait nézni [Torda; AkLt 368]. 1823: Ma egész nap azután jártam, hogy a' szegény Tehenet menthessem meg azon huntuvtukn körmei közül, de híjába [Ne; DobLev. V/1077 Dobolyi Sándor a szüleihez]. 1861: (A vádlott) a' forradalom idején mint hallottam Hunyad megyébe 's egyebütt nyuzogatta a' szegény magyar embert [Msz; TSb 38]. — L. még Barabás, SzO 391; CsH 94, 301; MetTr 437; SKr 456; TML I, 137, 565.

Szk: ~ feje. 1689: Isten itiletiből súlyos adozás s nagy tereh levén Országosul rajtunk, nem csak szegény fejinken, hanem közönségesen minnyajunkan is [Nagybarcsa H; WassLt Barcsai György nyil.]. 1794: Hájdoné reménykedett Korponai Vramnak hogy ne verje a' Féjjét, mivel beteg szegény feje [Ne; DobLev. IV/728. 2a Groszuj Josi (47) vall.].

3. halottal kapcsolatos jelzőként; (despre mort) blet, regretat; (auf Verstorbene bezogen) arm. 1552: az zegin wra ew thewlek foglalta wolt el* [Tompa MT; AkLt. — "A jószágot]. 1555: En Komlo<d>y orsolya ... adom myndeknek tvtara hog az ky Leveleket az en megh holt zeghyn vram megh eltyben haghott volt Bezteren (!) Zyűcz Lenart Vramnal azokat az en Kezembe attya (!) mynden kar nélküi [Beszt.; BesztLt 23]. 1630: Tudom Bizonioson azt, hogj az zegin megh holt czegej Vas Gyeörgji Vramnak ... ada az Fejedelem Bathori Sigmond az Balashazi Doboka varmegyebeli rez Jozagot [WassLt Gr. Somaj de Apathi (60) judex nob. com. Dobocensis vall.]. 1661: az uj akkori donatiot magamis latta(m), kezembe volt nagy hartyara vala irva ... szegény Attya(m) Vra(m) vötte volt ki az kaptala(n)bol [Sófva BN; Ks 41. K]. 1674: Mivel az Vr Cornis Gaspar Vr(am) eo kgme szegény megh holt feleséginek minde(n) nemű Iouaiban tertialitast harmadosagot praetendalt ... engedett oda* [Szentdemeter U; Ks 90. — "Köv. a fels.]. 1712: az Grofságot ... még az szegény Attyáknak atta megh szegény Leopoldus Császár [Meggyes; Ks 96 gr. Hal-

ler Gábor lev.]. 1719: Minek okáért Kglket mint Kedves Sogor Vrajmat nagy bizodalmason kérem ... szegény Feléségém még hidegült Tetemít el késérni ne terheltelessék [Gyergyóalfalu; Borb. II Solyom István lev.]. 1734: hallottam gjakran szegény Idvezült Urto! ... hogj panaszkodott, micsoda kárával esik az itt való konyha tartás [Kv; TKI]. 1746: Relicta Danos Maria* ... a több egyet mását az megh holt Uramnak Leánya Boja Mihályné magához vette, alle-galwan hogj szegény Uram halálakor neki hagyta volna [Radulest H; Ks LXII/23. — "Exponálja]. 1854: Szegény édes Anyám temetésére tett költség ... Egyháziak jutalma [Kv; Pk 4]. — L. még BáthoryErdLev. 31; WIN I, 279.

4. udv rendsz levélzáradékban; in formula de incheiere a unei scrisori; (formelhaft in Briefen) untértánigst. 1575: Nagodnak zegn alazatos hyw zolgay Kerezturey Jakab Hunyad varmegye feő byraya, es Kerezturey miklos azon var-mege vycebyraya [JHbK XIII. 35]. 1584: yrtham Komlo-do(n) okthobernek 22 napya(n) 1584 felseged zegyny regy alazatos zolgaya Pethrythyeyuth Kozma mp [Komlód K; WLT]. 1615: Szolgalatunkatt Anyanyük kegielteknk mynt fő lspan vrainknak, uicze Jspanoknak, fő zolga biraknak, uice zolga biraknak, es az tób Zeek wleó nemes vrainknak. Kegielteknk zegeny Zolgay Balas Deak Doboka uarmegyének egyk hwteós (!) uice biraira, es Sos Mihaly Kideyek [Törzs]. 1636: Nagodnak szegeny, Alazatos, legh Kus-sebik szolgálja Tekey: Dezmas Simon György mp [Teke K; BK]. 1659: Kegyelmednek szeretettel szolgál, míg él, szegény atyjafia Apafi Mihályné Bornemisza Anna mp [TML I, 410 Apafi Mihályné Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1759: maradtam Mgos Groff Gratis ur Ngodnak alá-zatos szegény szolgálja Zágoni A. György [TL. Zágoni Aranka György ref. esp. gr. Teleki Ádámhoz]. 1771: maradván Excellentiád alázatos szegény szolgálja Gyulai Ist-ván, Monai vacans Mester [Monó Sz; BfR]. 1776: magunkat pedig kégyes jó indulattýában ajálván vagyunk a' Tekentetes Urnak alázatos szegény szolgálja a' Thorotzkai Communitas [Torockó; TLev. 7/5]. 1794: vagyok Natsa-godnak alazatos Szegény Szolgálja Fogarasi Istvan m. pr. [Szilágycséh; IB]. 1810: mely alazatos jelenteseim után alandoul vagyok es maradok A Tekintetes Prefectus Urnak alázatos szegény szolgálja Bukur Juon [Mezőrűcs MT; Borb. II]. 1817: midőn Feleségemmel együt Nagyságod kezei tsokolnám kegyes válaszá el várva kegyes Gráciájába alázatosan ajánlott maradtam Kegyes Patrona Aszszanyom Nagyságod alázatos Szegény Szolgálja Szmiklosi István mp. SzSombori R. Pap [Szászszombor SzD; IB. özv. Tol-dalagi Lászlóné gr. Korda Annához].

5. kb. gyenge; slab, fără putere; hinfällig, etwa: kraftlos. 1807: egész nap igen szegény és sovány voltam majd sem-mit sem tanultam mert nem volt kedvem [Dés; KMN 372].

6. ~ szállás menhelyi/szegényházi szállás; azil/szálas pen-tru săraci; armselig, dürrftig (Asyl). 1703: ugyan ked már Directorságra menendő, mindazaltal alazza meg magát az szegeny szallason jo szivel láttak kegyelmedett [Ne; Mv-RKLev. Alvinczi Mihály lev.].

7. szegénynek való; penru săraci; für Arme, Armen-. 1821: A nem régeben kegyetlenkedett elfelejthetetlen éh-ségben* nem győzván a korpa és csusza szegény eledel mellett a rendetlen és sullyos szolgálatot instántiákkal fo-lyamodtunk eo Ngához [K; KLev. — "Az 1817–1818 táji szörnyű erdélyi éhínségben].

8. vkire hivatkozó kif-ben; in construcții care se referă la cineva; (mit bescheidenes Selbsterniedrigung) arm. 1800:

a' Borból még kostolot-is előre küldeni méltoztatot! Meg is kostoltuk kedves Feleségemmel együtt ... azon kedves Italt; és olyann(a)k talált(am) hogy ha az én Szegény Geni-usom jelen-lett — volna ann(a)k ki-választásan, ennél Gus-tusommal egyezőbbet az sem találatot volna [Mv; IB. Borosnyai Lukás Simeon ref. pap lev.].

9. gyengén termő; neroditor; mager, wenig fruchtbar, karg. 1748: adott ... két darab szántó földet ... az második ... vicinussa fejlű az földek búttje, aloll pedig egy kis darab Szegénj [Mezőmadaras MT; IB]. 1756: Minemu Szegény légyen az Határunk fellyebb is elé számlálok minemű Nyomorúsággal a Hegyeknek tetején és Meredékény sovány oldalain Asoval kapával lehessen valami kevés Tavaszt, vagi Török Buzát vetnünk [Durnest H; JHb Consr. 91]. 1774: Szegények nállunk az Földök nem Buzának valo (!) [Tálasfva SzD/Mocs K; KS Consr.].

10. gyenge (gabonatermés/vetés); (despre recoltă, semănături) slab; (Ernte/Saat) mager, karg. 1597: Zabo Damokos ... wallia ... az teobit azután nem segítette(m) chepeli hogi ollian zegenyewl erezt wala. Thúdum ... ige(n) zegeny búza wolt mert em segítette(m) aratnys de ige(n) vado-czos zegeny búza wala [Kv; TJK V/1. 140]. 1606: 94 kalongiat, és 16 keuet, el cziepeltetűn, mint hogi zegeny ap-ro gazos töüsses buza uala ... igen zegeniwl erezte [Kv; Szám. 12a/I. 5]. 1674: az szeszermi hataron az falun alol valo buza igen szegeni azmint az tavasztol mutatja magat iobnak itiltem vona lenni [Bethlen SzD; BLt 9 Fileki Mihály Béli Pálhoz]. 1748: az ősi vetések ... igen szegények voltak, egészszen Tövissig el láttott a' mák virág a jo buza földeken [Marossztkirály AF; Told. 56]. 1753: minden féle gabona ki mondhatatlan szegény volt kivált képen az Zab olljan szegény volt hogy egy részt ugj njötettem mint a kendert [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1756: a Tavasz buza igen Szegénj el borsosodott volt [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. 1774: azon irt darab gabonák, hogy Szegényebbek voltak az Javát körül le aratván az többi oda veszt [Mocs K; KS Consr.]. 1792: fellyebb jöven a Papája Verőfényire ... ezt ... meg bésültetűn, szegény termése miatt tsak annyi termést adnak a mennyi mag belé vettetett [Msz; MbK XII. 87]. 1797: minthogy már a hordás ideje el következett volt, meg kaszáltatta a hol jobbacská volt (mint hogi igen szegény tavasz vetés volt benne:) azt békességesen haza is vitette, a mi pedig felette gyenge volt ott hagyta [Ne; DobLev. IV/790. 2b Timár Silip (40) zs vall.]. 1817: Járásomba az egy Gorgenyen kívül Árpát egy Faluba Sem vetnek, ot is Keveset, és az is Szegény ... A Török buzák, minden határon, lévén egy egy darab Szegényeb is közték, de ugy mondják ... jok [Oroszfalu MT; TLt 1470].

Szk: ~ állapottal van. 1737: mar minden órán az aratashoz fogunk de igen Szegenj alapotal vadnak a buzái Ngodnak [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez].

11. gyenge minőségű; de calitate slabă; minderwertig, schlechter Qualität. 1583: Senky keth fele bort egy czeger alath eg mas Vthan Ne merezellien ky korchomarlaný, Away az Jo vtan hithwant meerny Vag' a' Jot mas zegeny borral vag' Vizzel meg Elegytheny husz forint bwnytes alath [Kv; KvLt Vegyes III/2]. 1596: mint hogi az piaczrol valo kinier igen zegini volt, hoztak az piaczrol az leginieknek kinieret Tolnai Boldisarnetol 2. vam kinieret d 44 [Kv; Szám. 6/XXIX. 168 Bachi Tamás sp kezével]. 1598: Thawaly oh bor Vm(arum) 290 de igen zegeni egesrelew [Kv; i.h. 7/XVI. 67]. 1621: az Jo Buzanak kalongia-

jatol teőbbet senkj ne adio(n) d 2. Az Keözep rendw Buzanak kalongiajatol d 2 1/2 Az igen szegenjtől d 3 [Kv; TanJk II/1. 236]. 1695: A Dezmában jutot Borokrais szorgalmatos gondviselessel legyen*, a' dezmalasnak idején a' dézma mustot ... jó és tiszta hordokban egy aránt töltse, nem tévén válogatást benne egy felé szegényebbet más felé jobbat töltetűn [Kv; SRE 36. — "A kvártás]. 1705: a rabok ... már éhel halnak meg a szegény kenyértől, mert csak gazból sütik, és olyan volt, hogy a falhoz mázoltatták volna [WIN I, 468]. 1740: vagion Remetén Jutot igen szegén Csenkeszes rostalotlan buza [Szakatura SzD; TL]. 1798: A Pálínkának valo Gabonát ... itten tanáltam; a' melly nagyon szegény, tele vagyon minden fele fű manggal, a' mi pedig buza vagyon benne aztott a' Buza féreg meg ette [Roskány H; Ks 75. VII. 279a]. 1813: a midőn vitték a Buzát ki a mezőre kádákban ... meg Nézém, hát, olyan üszöges, konkójos, és Rosnyokos Szegény Buza [Killyén Hsz; MyRKLev.]. 1814: A Gabonás hijján 80 azaz Nyoltzvan véka Csős törőgbuza mely nagyon Szegény [Mezősályi TA; RLt]. — L. még AC 106; RettE 417; TML II, 646, III, 42.

Szk: ~ szabású. 1592: Az Piaczy haznal 1590ben termeth bor Zegheny zabasu vagion Vr. 80 [Kv; Szám. 5/XI. 17].

12. gyenge (vásár); (tírg) slab; schwach besucht. 1796: mint hogy már a Marhák döge miatt egy néhány Faluk bé vagynak tiltva igen Szegény vásár leve [Szilágycséh; IB. Fogarasi István lev.].

13. nem haszonhajtó; nerentabil; unrentabel. 1775/1781: mig idősb Néhai Kun Miklós ur mivellette azon Bányákat sokáig mind nagy haszon vehetők voltak, igaz az hogy mostanság mind Szegények [Nagyalmás H; JHb LXXI/3. 414–5].

14. ~ állapottal van gyenge állapotú; a fi în stare slabă; in schlechter Verfassung sein. 1637: Kosar mehek Mondran es Fogarasban Vagyon Mondran alu. ... nro. 38 kiknek negye igen szegeny allapattal vagyon, az teőbbi jobbak [UF I, 426].

15. (pénzben) kevés; (cu bani) puțin; arm an Geld, schwach bezahlt. 1823–1830: eddigelé az alsóbb classisbeli praeceptorok a rhetoricáig csak esztendeig, a rhetoricától fogva pedig a többiek két esztendeig viselték a praeceptorát. Ezeknek 50 mf. az alsóbbaknak 40 mf. volt a fizetések a kollégiumtól. Minthogy pedig az utánunk való gradus nagyon szegény volt, azért ebből némelyeket a második esztendőre is vagy meghagytak, vagy feljebb tették [FogE 125].

16. szegényes, szerény; sărăcăcios, modest; ärmlich, dürrtig. 1787: Midőn ... szegeny Qvartejamma meg érkezem ... midőn már futtatnám eszemet a jon és a roszszan ... Aszszony Anyamnak egy mosajgasabol minden jot hozek ki [Kackó SzD; Kp II. 27 Újfalvi Sámuel Máthéné Újfalvi Krisztinához].

17. "1806: délelőt sovány voltam a fordítást meg sirattam, a Letzke szegény, az irás rut volt [Dés; KMN 206].

II. fi 1. szegény ember, szegények; (om) sărac; Armer, armer Meusen, arme Leute. 1558: az en Jegy Rwhamat ky Jth Engem Jllethne hagyom harom fele, Egy rezet ozzak az Segenyeknek [JHbK XLIII/21 Mikola Ferencné Melyk Anna végr.]. 1569: az w felge jobagia dolga felwl ... kertermis kgdet hog kgmed zegenh elegyttetne meg az w kararol [Görgény MT; BesztLt 81]. 1592: Az többj penig az ki az Buzaban az odorbaliba meg marad, ozzak ki az szegenyeknek [UszT]. 1677: Az Országnak közönséges és

egyenlő akaratból való végezését, Articulusit, maga-is megtartja, másokkal-is meg-tartattja, szegénynek boldognak személyi válogatás nélküli igaz törvényt szolgáltat [AC 22]. 1692: az megye bíróságnak ... tisztiben ... megye székiiben igaz törvényt szolgáltat szegénynek, boldognak [Kozmás Cs; SzO VI, 432]. 1716: A városnak minden törvénykezésében impositioknak reparatiojában benne legyen, arra vigyázván, hogy ... a szegények az elsőb rendektől, bíraktól el ne nyomattassanak erejek, értékek felett ... ne bírságotassanak [Kraszna Sz; BfN Krasznai cs. Rhédei Pál ut. Mészáros Ferenc krasznai ub-hoz]. 1780: a' tehetősök ... elveszik a' szegénynek kenyerét ... meg válik osztan két s három száz szegény Jobbágy miként szolgálhat Királyt és Földes Urat 's miként élhet [Torockó; TLev. 9/16]. 1789: Minden Falu tartja a maga Szegényeit ... történik mind azon által néha, néha, hogy ... idegen koldusok vetődnek bé a Faluba [Kobátfá U; UslLt XIII. 97]. 1816: Bulzesd, Grohot, Ribitsora, és Uj-baresd falukban ... a' leg szegényebbek nagyon el széledtek élelmek keresése végett [Ribicsora H; Ks 118 Vegyes ir.].

Szk: földhözragadott ~. 1823–1830: itt már ostromolni kezdett az ötsém a' köntösnek valonak vételért, pedig földhez ragadott szegény voltam [FogEK 464] * városi ~. 1602: az kwlud gyermekek ... a' kyk varosy zegeniek azokat az Ispotalyban helyeztetsek es Az Jdegeneket Abarcealiak [Kv; TanJk I/I. 422].

Sz. 155: Szegény vagyok mint a templom egere [Bonchida K; BetLt 4 Grois Károly lev.].

2. (szegényházbeli/ispotálybeli) szegény ember; om sárac (dintr-un azil de noapte); Armenháusler. 1574: az meg holt Espotal Mester keotelezte volt Minden Marhaianak ket Reszet az zegenyeknek [Kv; TanJk V/3. 96b]. 1586: Zabo Lenart Vram Resignalwa(n) Az Also Espotalybeli gondwisseleset, Tablara larwa(n) eo kgmek varosul mind az ket Nemzet Voxa zerent Valasztatoh a' Zentlelekbely zegenieknek Gondwisselesere az Vnionak tartasa zerent es az Wdeonek változasa zerent Zabo Georgy Vram [Kv; i.h. I/I. 40]. 1589: Az Zamwewo vram ... Az Alseö(!) Ispitalban Meg latogatwan az Zegeniekett Taltanak (!) Eokme (!) Jllien Jossagott" [Kv; Szám. 4/VIII. 3. — "Köv. a fels.]. 1590: Keouetkezik az 1590 eztendeöbeli keölchegh az Zegeniekre ... Januariusba keölöttem mind husra halra es olayra ... fl. d. 31" [Kv; i.h. 4/XIX. 8. — "Folyt. a fels.]. 1658: Az Marus Vasarhely Segenyek(n)ek hagyok hogy az akkori Espotaly Biro, Jo lelki iszmerete zerent, az kik akkor Nyomorultabbak lesznek, oszsa azok(n)ak haro(m) feö Innepeken fl 12 [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1685: (A tehenet az) Ispitalyban valo szegenyek számára hadgyuk [Dés; Jk]. 1803: A' Spotálllyban lévő Szegények közzül midön valamellyik meg-halálodzik el ne mulassa az Ispány a 'Spotállly Papjától a' meg-halálodzás Napjáról Testimoniumot venni [Kv; AggmLt A. 117]. 1859: Tamás Szofia özvegy Czako Jánosné ... végrendeletében megnevezett felkelhető javai ... az egyház biztosai által el árvereztetvén, tőkésítésék, az egyház fő pénztárába ... kezeltessék s kamata évenként az egyház felügyelete alatti aggház szegényei közt egyenlően osztassék ki [Kv; Végr.].

Szk: ~ek barma. 1587: 24. 7br. Az zegynyek barmat haytottak volt be az Barnasibok attam teole d. 34 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 14 Zabo György isp.m. kezével] * ~ek bolja. 1675: Az Szegenjek buzaiait palloltatva(n), rostaltatva(n), az Szegenyek boltjabais hordottak [Kv; i.h. 35/I. 33]. 1829: A' Szegények Boltjában árultattak el ... Gyapot

Strimfli 7 pár ... Gyapot rékli 2 darab [Kv; BLt 12] * ~ek bora. 1675: Az Szegenjek bora ... töltöttem azo(n) borb(a), ismet ket Eytelt, apadasara f — d 20 [Kv; Szám. 35/I. 30] * ~ek búzája. 1606: Swttette(m) megh az szegeniek buzaiban, harom köbleöt tt cub: 3 [Kv; i.h. 12a/I. 15]. 1675: Az Szegenjek buzaiait palloltatva(n), rostaltatva(n), az Szegenyek boltjabanis hordottak [Kv; i.h. 35/I. 33] * ~ek dinnyéskertje. 1587: 15 luny. Az zegynyek Dynnyes kertet keuerte megh 3. Ember, kiknek attam d. 30 [Kv; i.h. 3/XXIV. 12 Zabo György isp.m. kezével] * ~ek földje. 1606: Harmadzoris szantatta(m) megh az szegeniek haro(m) köbleös földet [Kv; i.h. 12a/I. 33] | czipelttettem el az szegeniek földében termet buzát [Kv; i.h.] * ~ek háza. 1591: Az Zegeniek hazaba ... Ket harangochka [Kv; AggmLt A. 53]. 1829: Juh Gyapju ... A' Szegények Házában ványolatlan vagyon 112 Darab [Kv; BLt 12] * ~ek intézete. 1849: A Szamos Ujvári Szegények Intézetének örökös fundatioul ajállok 100 ~ Száz pengő forintot, hogy ennek évenkénti kamatja, a Szamos Ujvári Szegények közt osztodjon [Km; Végr. Tamás Bogdán végr.] * ~ek kasszája a szegények pénzalapja. 1823–1830: elmentem a prorektorhoz", Meiners Károlyhoz ... és ott immatriculáltatván magamat ... mint theologiae studiosus úgy subscribáltam, fizetvén az immatriculálásért 4 tallért 10 jó garast, a szegények kasszájába pedig 4 jó garast [FogE 210–1. — "A lipcsei egyetemen] * ~ek kerte. 1600: Beoyt keoszep vthan valo hetfeon Attam az zeginiek kerte keorwl valo Seowennek chinalasaert, es az fwz fa le vasaert, es kertt Jrtsertt f 3 d 80 [Kv; Szám. 9/XIII. 3 Damakos Máté isp.m. kezével] * ~ek ládája. 1606: Husuet napiaara oztöttem ki az szegeniek ladaibol az Ispotalybeli szegeniek(ne)k Eggik azzonnak attam egy hituan also lnget ... egy hituan kezelet" [Kv; i.h. 12a/I. 49. — "Folyt. a részl.] * ~ek pincéje. 1587: az Zegeniek Pinczeiekbeol vonattam egy hordo bortt kj az Jspütáljhaz zuksegerh [Kv; i.h. 3/XXVI Suweges Gergely isp.m. kezével] * ~ek sütőháza. 1600: Az Kiraly Vchabely zeginiek swteo hazaban chinaltatta(m) megh az kemenche fenekett [Kv; i.h. 9/XIII. 4 Damakos Máté isp.m. kezével] * ~ek szőleje. 1600: 15 May Kezdettem az szegyniek szeoleit homlittatni [Kv; i.h. 9/XII. 81 Igyartó Simon isp.m. kezével.]. 1673: fogattam uolt az szegennyek siday szőleyezhez egy balas Istuan Neuü uinczelert [Kv; i.h. 34/LII. 7] * ~ek téstájja. 1757: A Szegények Tésztájokból három, vagy négy vakarunál többet nem sütöttünk [Kv; AggmLt C. 20] * ispotálybeli ~. 1596: az zent Ersebet Espotaliabely zeginyek [Kv; RDL I. 65] | (Hagyok) Fejervári Ispotalybeli szegenieknek ötven vidres bort [Adámos KK; BálLt 93]. 1703: Ispotálllybeli Szegenyek(ne)k napjában Köz czipott nro 11 [Fog.; Ut]. 1855: halt meg Csehi Sámuelné Zágoni Katalin ispotálybeli szegény 60 éves korában süjes betegségben [Dés; RHak 67].

3. szánnivaló, szerencsétlen ember, állat; biétel om, animal; arm, bedauernswert (Mensch o. Tier betr.). 1571: Az Wram kowachianak wala walamy pery Moldoway wayda előth egy Attyaffia halala felől, Jw wolt Az wton Az nazodiak az kegtek Jobbágy Jgaz wtaban Megh fogtak, es haborgattak ... Kegtek Ne Nyomorgassa Bochiattassa el, merth Semy Gonozban ne(m) Jaarth zigin [Szeszárna SzD; BesztLt 3522 Fr. Lippainus Caspar(us) Zwch beszt-i judex regiushoz]. 1586: Sophia Tot Matiasne vallia az Arwak gazdagh Attiafiay Ne(m) foganak az Arwakhoz, hane(m) ez Mihaly Mester tarta fel zegenieket [Kv; Tjk IV/I. 542]. 1632: ha Farkas Gasparne mellette ne(m) lótt uolna pat-

ta(n)tusnak az nvuekis megh óttek uolna szegint [Mv; MvLt 290. 106b]. 1653: a közlegényekben ... ott, a hol a mezőben megszállottak vala ... ki aludt, ki mit csinált szegényekben — mint vert, futó és fáradt had dolga szokott lenni [ETA I, 64 NSz]. 1717: nemis tudtam hogj himlőznek ā varoson ... ha Isten éltet az után sem hajgom el szegényeket mert magamis sok betegségeket kostoltam [Usz; ApLt 2 Répasy^a Apor Péternéhez. — *Csak így!]. 1798: Nagy nyomorúságba estünk a Szegény Szarvas Marhákra nézve mert a Lább fájás és a Száj fájás meg ütötte; úgy hogy egy némely Szegény két nap sem eszik, mert a Nyelveről a forroság mián mind le koppad a Bőr és az orráról [Mezőbodon TA; IB]. 1853: szegény Lajos éppen vigasztalhatatlan — félttem szegény hogy ekkora tsapást meg nem fog lábolhatni [Kv; Pk 6]. — L. még ETA I, 47.

4. megboldogult személy; persoanā rāposatā; arm, dahingeschieden. 1657: szegény atyám ... buzgóságos imádkozása közt holt meg, s én szegént halva találtam [KemÖn. 131]. 1674: Szegény Forgács uram halálát bizony szomorúan értem. Isten nyugoszsza meg szegényt [TML VI, 591 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1705: Ugyan mára lévő terminálva a szegény kisleánykám koporsóba való tételének napja ... Ki felett énekelték Christushoz készülők, szerelmes szüleim, aki ugyan igen reája illet szegényre egészben [WIN I, 564]. 1760: Kolumbán Mihály is ... meghala. Ennél jobb barátom s Keczei Andrásnál soha sem volt. Isten adjon boldog feltámadást szegényeknek [RettE 108]. 1778: Ez az Bornemisza Pál második feleségétől, Haller Borbarától való volt. Nem is maradtott volt több gyermeke. Derék úriember volt, Isten nyugossa szegényt [i.h. 386–7].

◊ Szk: házi ~ ? koldus. 1604: Az Níomorult hajj Zege-nyeknek níomorgho ehelholtaknak, kik az küldulást Ze-ge-nylik (!)^a, az Tanach Commissioia, es magok io lelkj es-meretek Zerentis ezen íeouedelembeol^b dispensallassanak [Kv; RDL I. 77. — *Olv.; szegyenlik. *Az egyházfiaktól adott pénzből]. 1682: hadtam ... Az Ispotálybeli szegényeknek két forintot ... Az házi szegényeknek egy forintot [Kv; i.h. 160].

Ha. 1552: Zegyn [Bö MT; KvAkKt 344]. 1564: zeginy nip [Cszs; SzO II, 180]. 1570: zygyin [Dés; BesztLt 17 Joanes Ewtwes Judex constitutus ceteriq(ue) Jurati ciues ... Zewch Gaspar beszt-i bírőhoz]. 1571: zeginieknék. zegin [Rettg SzD; BesztLt 3514 Barius Janos Rettégi porkolab a beszt-i bírőhoz]. 1576: Zegyn [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 4]. 1584: Zegent [Kv; Tjk IV/1. 281]. 1590: zegini [UszT]. 1591: zegini [Déva; JHb 53f]. 1593: zegin [Dés; DLt 241]. 1597: zeginy. Zegenyek [Kv; Tjk VI/1. 39–40]. 1598: szegin [Pálíva Cs; BálLt 81]. 1599: szegeny. zeginel. zegent [Dés; Eszt-Mk]. 1602: zegennek [Kv; RDL I. 73]. 1604: Zegin [UszT 18/125 Török Balint nagj kedey Lo fw Ember vall.]. 1622: Zeginj [Mihályíva NK; JHb LXVI/11]. 1623/1624: szegint [Medvcs AF/Gyf; KCs IV/103]. 1628: szeginieknék [Kv; RDL I. 138]. 1644: Zegin [Mv; MvLt 291. 425b]. 1651: zeginj [Torda; Borb. I Simo(n) Ist-ua(n) (50) vall.]. 1656: szegen [HSzj becsü-marha al.]. 1669: szegént [Dés; Jk]. 1670: segín [Gyógy H; Born. XXXIX. 51 Údósbyk Waduduary Jstuan nyil.]. 1690: szegeny. szeginy [Szelecske SzD; Borb. I]. 1697: szeginyek [Szilágycseh; BK. Kúmvics Gergely Bethlen Gergelyhez]. 1710: szegjen (!) [Szentkirály Cs; BCs] | szeginy [Aranyos-rákos TA; Borb. I Vagyas György ns relictája, Szép Kata Aszszony (30) vall.]. 1716: szegént [Nagyida K; Told. 22]. 1724: szegént [Hidvég MT; Lúdvégi Ferentzné (48) ns

vall.]. 1731: szeginy [Ne; DobLev. I/142]. 1739: szegin [Csesztve AF; Ks 99 gr. Esterházi Kata lev.]. 1745: szeginy [Ujbárest H; Ks 62/3]. 1817: szeginy [Köteland K; SLt évr.].

szegényápoló szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: ~ intézet szegényház; azil pentru săraci; Armenhaus. 1863: (A) pénz tőkésítettén, annak évenként folyó kamatja a nevezett mindkét Ecclesia^a kebelében 's közvetlen felügyelete alatt fen álló szegény ápolo intézetben felvett legnyomorultabb szegények ápolására és ételmezésére fordítottassék oly moddal, hogy ezen segedelem azoknak havanként szolgáltatassék ki [Kv; Végr. — *A ref. és luth.].

szegénybeli szegényházbeli; dintr-un azil pentru săraci; aus/in/von einem Armenhaus. 1587: Fizettem esmeg az zegenbelj feozzeonenak (!) megh az eo megh zegeodeott ruhazattianban 1 ferső Ingett, 1 arso Ingett. 2 feore valo giolchiot, veottem p(ro) d. 40 | Az Zegen beli feozzeonenak (!) fizettem az eo megh zegeodeot fizetésiben f. 1 d. — [Kv; Szám. 3/XXVI. 54, 60 Suweges Gergely isp.m. kezévl].

szegényecske 1. kevéske; cam puțin, puțintel; ärmlich, ein Bißchen zu wenig. 1758: monda Udvar Istvánné Aszszonyom: luana ha süttöttél volna adnál nékem egy Kis kenyeret ... melyre én mondek: Jó szivel én Aszszonyom, tsak hogy bizony szegénetske a' kenyere [Bethlenszt-miklós KK; BK. Farkas Juana cons. providi Vintilla Petre (32) vall.].

2. a szokottnál kisebb; mai puțin ca de obicei; ziemlich klein. 1807: dél előtt szegényetske Repetitiot mondtam [KMN 220].

szegényedés (el)szegényülés; sārācie; Verarmung. 1597: Nyreő Miklos Coloswary ... wallia ... En Elek Janosnak sem kazdagsagat sem zeginseget ne(m) thúdom ... hanem wagy zeginyedat wagy kazdagodot de ennek az mostani relictajanak ideiebe(n) volt mind kazdagulassa zegenyedese [Kv; Tjk VI/1. 16].

szegényedik (el)szegényül; a sārācie; verarmen. 1592: Bathory Istwan lewele kiben az Magwa Zakattak Jowait é varosban Coloswamnak donalta ... Memoriale. Ezt á lewelet violagh kel impetralny amit it é varosban gywteot, az vgian á varosnak maraggion ... mert az egy nehany eztendeoben ez varos effele Jeoweweny marha keresek miath zegeniedeth [Kv; DiósyInd. 44]. 1597: Nyreő Miklos Coloswary ... wallia ... en Elek Janosnak sem kazdagsagat sem zeginseget ne(m) thúdom ... hanem wagy zeginyedat wagy kazdagodot de ennek az mostani relictajanak ideiebe(n) volt mind kazdagulassa zegenyedese [Kv; Tjk VI/1. 16]. 1736: mentől inkább szegényedünk, annál nagyobb titulusra és czifrább paszamántos köntösökre vágyunk [MetTr 315]. 1823–1830: Vajda Sámuelnél ... több jó órás nem lévő Marosvásárhelyt, a mestersége jól folyt, amit kért az óragazításért, azt fizették. Utoljára szegényedni kezdett volt [FogE 274].

szegényen szükösen, szegényül; in (mare) sārācie; dürf-tig. 1823–1830: (Borosnyai) az úgynevezett ispotály-templomban Vásárhelyt pappá lett, ahol a fizetés 80 forint s nem tudom hány véka gabona volt, ahol igen szegényen élt [FogE 68].

szegényes 1. egyszerű; sārācacios, modest; armselig, einfach. 1894: Én vettem Szóvátán egy fészket ... szegényes székely házikó. Mindenestől együtt pár száz forint [PLev. 167 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. gyenge; slab; schwächlich, nicht reich. 1751: a' termés ... mindenkor a' későség miá Szegénes volt [Marosztikályi MT; Told. 29].

szegényke 1. sajnálni való (kis)gyermek; sārācuțul de copil; das Ärmste, armer Kerl. 1662: ez a gyermek oly nagy szopható, hogy ugyan mód nélkül vagyon. Egyébaránt nem aránsom szegénykének semmi nyavalyáját [TML II, 242 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. 1670: Az én fiam, Uram igen elnyomorodék ... jártányi ereje sincs ... sőt az sáragság is látszik rajta ... ha az lsten nem könyörül szegénkén, én nem tudom, hova leszen [TML V, 407–8 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1717: En ... Tednap (!) del után érkeztem haza bekével másként bizony igen vekony egésegbén hattam légfökepén Josephet, Jankoczka Ugyan jobbáczkán vagyon Istennék hálá elég nagy Sirva maradának el Szegenkék [Altörja Hsz; ApL 2 Kálnoki Borbára férjéhez, Apor Péterhez]. 1851: kiti Titi is mostanság mind beteg volt el van pusztulva, féltünk hogy el vesszessük szegénykét [Kv; Pk 6 Pékei Krisztina férjéhez].

2. halott gyermekre von.; referitor la un copil răposat/decedat; das arme kleine Verstorbene. 1660: Én, édes Sógor uram, szegény édes kis fiacskám halála történnén ... tegnap tettemtett el szegénkét [TML I, 555 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1705: Ugyan a szegény kisleánykám testét bétőtötték a több testekhez az Ötves házába, holott is már négy koporsó vagyon téve: Székely Ádámné asszonyom teste kisgyermekesküül, az úr kisfia teste, a Józsefé, és az enyéme, szegénykéé [WIN I, 565]. 1777: Ez igen okos gyermek volt szegény ... Nem hihetni el micsoda sirást és szomorúságot vittek végbe szegénykének az halálán | Mi itt kesergünk felette szegénykének, ó pedig, tudom, a menyneknek országában örvendez [RettE 375–6. — "Az emlékiró kis unokájának, Eperjesi Juliskának holtteste felett].

szegénylegény közkatona; oștean, ostaș; Landsknecht, Landsner, Gemeiner. 1662: akik azelőtt a törökkel való hadakozást oly nagy fennen kívánák (ó, csak lenne török az ellenség ... nincs ilyen üdöben ... előmenetele, becsületi a jó szegénylegénynek! stb.), imhol mostan bátorságokat lsten mint elvette! [SKr 446]. 1663: Hiszem édes Asszonyom, ha ... én soha Erdélyben be ne mehessek ki ... noha tudom, ilyen szegény legény nélkül egynehány ezer nélkül el is lehet mind az a szegény haza, mind annak méltóságos fejedelme, de mintsem bestelenségre menjek, inkább kuldulok ide [TML II, 425 Teleki Mihály Teleki Jánosnéhoz].

szegénylegény-dohány kapadohány; tutun de calitate infieroiară, mahorcă; Bauerntabak, Knaster. 1719: Valamikor Hazabol Dögös időben Emberek közti kimegyen az Ember Szegény Legény Dohant. Basalicumot, melyet biszioknak is hinak vagy örmény Gyükeret, vagy Livisticum Gyükeret vagy tsak Fenyő magot ropogasson [Ks 54. 84 Medica instructio].

szegénység 1. szegények, szegény lakosság/nép; sārāci-me; die Armut, arme Leute. 1557: ty keg'elmethek emlékezhetyk Rola hog' Also Borgon a ty keg'elmetek zegynsege között es a myeyenk közot wala nemymemő egyenetlen-

seg [Apanagyfalu SzD; BesztLt 63 Blasius miko lev.]. 1580: Megh ertettek eo kegrnek az lspanol az harom falwn" valo zegensegnek nagy terhes es swllios adayat az Conumeratio myat [Kv; TanJk V/3. 232b. — "Asszonyfván, A. és F.füllén (TA)]. 1631: illien conditionaal hagyom az fellüü jedzet ioszaghimot, hofi ... az szegenseghet ... ne haborgassak, se semmi praetextus alat mas vallasa ne kenzeritsek [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 7]. 1668: az Váradí vitézek ... minden meghatározásnelkül akarjak az Szegenyseget Sanczoltatni, kenozni, már lopvais ki csapnak az szegenysegre, rabsagrais vittek mostansag benne [KJ. Székely Moyses a fej-hez Drinápolyból]. 1671: Mivel szegénysegin sok károkat vallanak a' Máramarosi Atyánkfiái miatt ... Végeztük egész Országul hogy ennek utánna ó kegyelmek ... senkit-is a' szegénység közzül igassagos dolgában kárának keresésében meg ne gátollyanak [CC 45]. 1703: ha ki penig ollyat hirdete, és az emberekné elmejeben rosszsz conceptust csinálna, az Szegényseget el ijesztene, csalardul el szöktetné, el futtatná, comperatá rei veritate, ha kesőre tudodikis ki; pro calitate delicti igen keményen, sőt halállalis meg büntettetik [UszLt IX. 77. 61 gub.]. 1717: mint hofi pedig az njárnak hevsege miatt az fü el pèrgelöddött, és sarju ném volt s jó füvet ne(m) vihetett az szegénység, még vérték, rongálták mellette ... executork mévén utánnok, vérték, Taxálták, és szántalan zabot pénzt Tjukot, Vajat huztak, vontak érette [INyR Cszs, Gysz és Ksz panasza]. 1719: az étlenség miatt megdöglött márhák húsát a szegénység az éhségtől kényszerítettén észí, úgy a ló- és macskahúst [Cszs; SzO VII, 257]. 1765: Borbándon lakós Sárdi Szabó Samuka nevezetu Executor Commissarius ... felettébb abutált kötelességivel, mert pogány modon kötözvén, satzolván minden uton modon kénozván a szegénységet [Vajasad AF; Eszt-Mk Vall. 202]. 1782: a helyiségnek az eleje pro lubito pusztította a szegénységet nyomorgatta, huzta vontá, a mint Tavally is esett, hogy harmintz forintnál is többet huztak a szegénységen, s azt az Elöl járok meg itták [Torockó; TLev. 4/6]. 1786: azt tudam s hallattam hogy nemely kegyetlen Darabtaknak kegyetlenségéért az Szegénység szollot és Zugalodott, elegetis panasztaltanak terhes hurtzoltatásakért és szolgaltatyakért [uo.; i.h. 4/13. 51]. 1819: a' Szegénységet hurtzollyák vonszollyak a' Királyi adományért, krumpil, árpa. árrát kész pénzt, melyet az éhség idején vettek, most egyszerre kell meg fizetnie [Vályebrád H; Ks 118 Vegyes ir. Gencsy Aloysius krájinik kezével]. — L. még AC 10, 14, 50–1, 54, 71, 117, 128, 218, 247; BGu 118; BÖn. 901; CC 30, 55; CsH 376; Hurm. XV/II, 859; KemÖn. 197; RettE 218; SKr 337, 443, 445; SzO II, 329, VII, 401; TML I, 370; VI, 403; VIII, 259; UF I, 333.

Szk: a ~ nyakán van a szegénységet sújtja. 1708: váár eppittetes, épültre valo és Tüzi fa hordás, fü hordás szüntelen a' szegénység nyakán vagion [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. * adminisztráló ~ beszorgáltató szegénység. 1691: Ha kik azon Statiobeli Commissáriusok közzül ... az Administralo szegénység(ne)k az mérésben, vagi egybe másba kárt tennének, azokat p(rae)missa admonitio(n)e érdemek szerént et cu(m) contento quaerulantium megh büntesse [Kv; Törzs. Militia-főinsp-i ut.]. * falubeli/falusi -. 1691: az Romai Császár eő Felsége, mostan Quartelyra fel menő Német vitézi, az mely Falukban meg szállottanak ... az Falu béli szegénységnek reájok micsoda Expensai és Kárai lehetne [M.bece AF; Told. 25]. 1778: mind életünk táplálása, mind ruházotunk meg szerzése, mind a

Királyi adonak fizetése egyedül csak a' Falu közönséges erdejének Fabéli hasznából tölt ki; melytől minek utánna a' Falusi szegénység meg fosztatott, kéntelenített, azokat marhája fajzásból ki potolni [Bányabükk TA; BLt 11]. 1812: Mivel tapasztaltatott ... hogy a' Mester emberek a' falusi szegénységet felettebb terhelték, ennek megzabolázása véget hoztatott ezen határozás [F. rákos U; Falujk 74b Sebe János pap-not. kezével] * *hódoltságon lévő* ~. 1677: A' hódoltságon lévő szegénység fél adót adgyon Kapu szám után való adót, az honnan ad suos terminos, administralni el-mulatnak, processus és poena [AC 261] * *ispotálybeli* ~. 1678: Küldtem Eoreg Aszszonyomtu az Enyedi Isputaly belü szegenysegnek ... f. 5/69 [Utl]. 1696: az Colosvári Ispitalybeli Szegenyisig [Kv; AggmLt A. 108] * *jószágbeli* ~. 1679/1681: Az Jószágbeli szegénységnek sok igye baja esvén, sem idegenek(nek) sem utanna valo Tiszteknek azokat huzni vonni eö kglme megh ne engedgye [Vh; VhU 676] * *közönséges* ~. 1585: Biro vra(m) ... Az Juh dolgarol ... igikezzek vrunk eö Nganal minden keppen panaszt tenny, hogy az luh larnasnak miatta Az keozeonseges Zegenysegnek Barma Ne fogiatkozzek [Kv; TanJk I/1. 16] * *városi* ~. 1580: Az my az Dezmalast illety Miert hogy ez Ideig az dezmanal Idegen es Nemes deakok voltak vgya(n) az qartasok ... ekegid is az zegeny keossege(n) sok kwlen kwlen sarc eset kewannyak azert eö kegmek hog ennek vtanna, e ne legien hane(m) Jambor varassunkbely fiakat is találnak eö kegmek, kiket oda wltethetnek, kik ... az varosi zegenyseget ne(m) saciolattatya mod nelkw [Kv; i.h. V/3. 228b]. 1817: A városi szegénység, mint más helységek nyomorult lakossai az utolsó inség, és éhel halás torkába szenvedeznek [DLt 213].

2. szegény állapot; sáracie; Armüt, Armsein. 1564: h-runknelkw el lwnek es ... reggel mingiarast roia az zeginy nipet, es ilien modon roia hogy az mely zeginy ember meg holt, az vagy az mely meg nem adhatna mingiarast az zeginisig miat annak öröksigyt es marhachikait el foglalja, es magának nemesyty es földön lakot hoz reaia [Cszs; SzO II, 178 a cssz-i közsékelység panaszja a fej-hez a tisztviselő és főemberek törvénytelenségei ügyében]. 1570: Martha Veres Antalne ... vallya ... Az Nagy dragaba ... Thartotta Markos Antal az attiafiayt es Nagy zegenysebe taplalta Ewket [Kv; TJK III/2. 137]. 1616: adtam eörkeös Jobagiul magamat az vitezleö Suki Benedek Vramnak ... miuel Hogi w kegielme az en szeginysigemnek Jdein megh segített ket keöböl buzauat el két keöböl arpauat [Melegföldvár SzD; SLt EF. 3]. 1677: Látván az szegény jobbágyok(na)k ügye fogyot, allapattyakat, Szegénységeket, kölczön osztattam ki nekik hogy el ne bujdossanak buzat Cub sax no 7 [Usz; Utl]. 1678: eo néki sem Szekely mojsesék, sem penigh Szegediek, sem az többi edgyis közüllök sem Eorökök sem penigh fejek kötöt Jobbági ninczen csak edgyis, hanem segénységekbem meg adosodván hozzája, eletéig fogották hogy szolgállyák [Cserefa MT; Ks]. 1735: Nyirö Marton Deak elegtelen leven, mind Szülei Szegenysegek mia, s mind egjeb akadalyok mia, hogy az Remekit B: C: artikulussa szerent el keszithesse [Kv; ÖCJk]. 1786: ha az Taxasak az Taxát az kézi Munkások s mások valami terhes okok mián, vagy az Szegénység mián nem praestalthattak s praestalthatyák mikor annak idege, tehát lovát el veszik, magokat arestomban Szent Györgyre^a ki viszik az Udvari Tisztek [Torockó; TLev. 4/13. 13. — "Torockósztygygyre (TA)]. 1804: szájából hallottam Drentye Mitrujnak ... azt a' fogásomat úgy mond Dotyriának adom, mert az Apánk

Marhái közzül ötet is illette volna egy Tehén, de a' szegénység töllem el huzta, el adtam [F.berekszó Sz; BfR III. 12/7 Pogyina Györgyi (40) col. vall.]. 1849: Mig Farkas Károly Ur az Andrád Doktorné Házához nem következett, adig az említett Doktorné és unokája nyommasztó szegénységbe éltek [SSzgy; HSzjP Gyárfás Istvánné Márton Rosáli (46) vall.].

Szk: ~gel van. 1629: igen szegenysegel valanak mikor eözue keölteznek vala, fazakas Gasparral azal az Borbely Kataval (igy!) [Mv; MvLt 290. 168a]. 1754: oly Szegénységgel volt Lajos Ur, hogy az én Házamból is vitetett kenyeret magához nem lévén mivel éllyen [Gernyeszeg MT; TGsz 16] * ~re jut. 1607: ha Az Jsten Cseffej Margit Azszont ... Hazas tarsul eö kemenek nem rendelte volna Az sok kar vallasok es fogiatkozasok miatt ... eö kemenekis ... vegseö zegensegre kellett volna Jutnj [Ks NN 30]. 1761: (Bárcsai János) minden jószágából kipusztitá magát ... Utoljára oly nagy szegénységre jutott, hogy fejr cémával volt megfoldozva az uniformja [RettE 118] * a ~ vizí arra. 1746: kérdi az Atjám ... Bodoni Mihájt mért atta volna el azon földet mondotta hogi az szegénység vitte arra [Szökefva KK; Ks 91].

Sz. 1764: Mind a gazdagság mind a szegénység különben az Urtól vadnak, Gazdag az aki meg nyukszik az (s-te)n akarattyán, s a maga kevéssét haladatáson (!) költi [Középlak K; BfR].

3. mulasztás; negligencia; Versäumnis. 1699: Nééb (!) István Mester mivel hogy ennek előtte feles üdökkal keszitette el remekjet, es az B. Cehnek articulussa szerent nem mutatta be mikor rendi lött, hanem eddigh diffaralodot azert az B. Ceh tekitven (!) szegenysegit ... büntetik ad fl. 1 [Kv; ACJk 27].

Ha. 1585: zegensegben [Kv; TJK IV/1. 429 Teomeoswary Balintne vall.]. 1614: zeginsegh [Lisznyó Hsz; BethU 231]. 1707: Szegenyseget. Szegenysegehez [Csehétfva U; Pf]. 1724: szeginseg [Ne; Ks 83] | szegénység [Veresegyháza AF; Ks 95 Borsaj N. Pál lev.]. 1731: szegenysegek [Varsolc Sz; Ks 83 Dacz Péter lev.]. 1838: szegenség [Usz; Pf. Matefi Károly lev.].

szegénységi szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: ~ bizonyítvány certifica/act de pauperitate; Armutszeugnis. 1869: a kérelemmel^a kellett egy szegénységi egy papi egy oskolai egy erköcsi bizonyitván és egy apai belégyezés [Kv; Pf. Pálfi Károly lev. — "Katonai szolgálatra való felvételi kérvény].

szegényül hsz 1. szegényen; ca un om sărac; armenmābig. 1847: Az utazási költségeket ... a községek nagyon csekélytül fizetvén ... Én nagyon szegényül utaztam, többnyire gyalog [VKp 170].

Szk: ~él. 1572: Sofia Zabo Janosne ... twgia hogy Eleg zegenywl elt germekestwl Rwhazatais zegenywl volt myglen Eozuegi volt [Kv; TJK III/3. 142a. — "Ti. Bonchokne]. 1585: Ilona Somkadj Matiasne vallia ... Zentkiraj Andrastis esmere(m) ... lowas legeny Vala, zegenywl ele [Kv; TJK IV/1. 426]. 1823-1830: Jánó József ... belézeretett egy teátrálistánéba, azt elvette, melyért szülétől holtáig is meg volt vetve, szegényül élt [FogE 79] * ~élhet. 1833: a' nagy nyeressegen nemis álmódazunk^a, tsak tsupán, hogy fardóságos Munkánk' s hirtulodásunk után miis naprol napra igaz szegényül élhessünk [Torda; TLt Praes. ir. 1534. — "A kenyérsütő-áruoló kofák].

2. szűkösen; relativ puţin, prost (din punct de vedere cantitativ); dürrtig, ärmlich. Szék: ~ *ereszt*. 1597: Zabo Damokos ... wallia. Legh elseoben en chepelte(m) el az Jspotali búzaiban hatwan niolcz kalongiat ... abbol het keobeol búza leon ... az teobit azútan nem segítette(m) chepelni hogi ollian zegenyewl erezt wala [Kv; TJK V/1. 140]. 1606: 94 kalongiat, es 16 keuet el cziepettetűen, amint hogi Zegeny apro gazos tőuisses buza uala ... igen zegeniwl erezte [Kv; Szám. 12a/I. 5].

szegez¹ szegezett; tintuit; genagelt, mit Nägeln. 1697: Egi mark (!) vasos szeges lo szekérb(e) valo Rud s egjéb szekérhez valo fa egjet masok s eszközők [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 5].

Szék: *hólyagos* ~ kb. nagyfejű szeggel szegezett. 1694: vas sarkas, pántos, fa hevederes, borított záros, vas ütközős, hólyagos szeges, bellett Ajto [uo.; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.].

szegez² 1. szegletes, szögletes; coltuross; eckig, unrund. Szék: ~ *csésze*. 1627: Ezwt Miuek ... Egy szeges Czieszse az Keozepibe Egy nyul forma nyom m. 3. p. 28. aestimaltuk tt. f. 89 d. 56. [Kv; RDL I. 131] * ~ *felsőjű findza*. 1846: egy Szeges felsőjű, aranyozott szélű bűdöskő színre festett virágos findsia tálastol [SLt 17] ~ *kályha*. 1586: fazakas peterteől hordottak volt paraszt kaljhakat ... Jllien Jegszest kwldéot ream hogi ez zeren veszi meg raita(m), zeges kaljhak, ket ket penszesek 45 teszen — 90 formas kaljhak, haro(m) penszes 38 tezen f 1/14 [Kv; Szám. 3/XXIV. 72] ~ *lakat*. 1587: 28. 8br. Veottem keet eoregh zeges Lakatoth eggyet p(ro) d. 20 ... d. 40 ... Chynaltattam meg vizontak egy Eoregh zeges Lakatoth meg (igy!) d. 10. [Kv; i.h. 3/XXXIV. 14–5 Zabo György isp.m. kezével] * ~ *nyelű kalan*. 1637/1639: 4. Szeges nyelvű kalanok ember feo raita ... f. 17 d. 32. Ittem. 4. szeges nyelvű Lengjel forma kalanok emberfeos ... f. 17 d. 32 [Kv; RDL I. 111] * ~ *palack*. 1589: egy zeghes palacz [Kv; KvLt Vegyes I/2. 39] * ~ *pecsénymó aranygyűrű*. 1627: Wiccy Mathenak adtunk ... Egy szeges pecziet nyomó Arany giwrwt meliben kék keo vagio(n) [Kv; RDL I. 132]. 1629: adtunk ... Egy szeges pecziet nyomó Arany giwrwt ... Egy befoglalatlan teorkest [Kv; i.h.] * ~ *próbakő*. 1637/1639: Egi Ezüst proba teo, egi szeges proba keouel egjütt aztis az gjerme(ne)k hattuk [Kv; RDL I. 111].

2. recés szélű; zimjat; geriffelt, gerändelt. Szék: ~ *tallér*. 1659: Az Ur Kemény Janos Ur(am) eő Nga paranczolatából Percipiáltunk Kornis Ferenczi Ur(am) eő Nga Sattzáb(an) valo penzt ... Gréczi Egész Tallérokat száz hetuen nyolczat ... Imperialis egész Tallérokat négi száz eőt Tallért ... Szegesz (!) egész Tallérokat hármat [Fog.; Ks 90]. 1662: 31 1/2 oroszianios Taller pro d(en) 180 f 56 d. 70. 10 szeges taller 3/4 f 20 d. 50 9 Imperiális taller f 18 [Kv; KvRLt X. A. 25].

szegez³ 1. fejtés; extragere; Ausbrechen, Steinbrucharbeit. 1590: Az warosnak owarban fokhanak Epiletire expensa ... 13 May vetűnk az Epiletnek Zwkgere ... 11 zeker keowet ... az arra f. 4 d. 40. Azoknak zegessetol attunk tt f 2 d. 42 [Kv; Szám. 4/XIV. 1].

2. feltört földdarab/rész; pämint destelenit; bearbeitete Bodenfläche, zertrümmerte Scholle. Hn. 1617/1687 k.: A' Gyep szegésben (sz) [Kövesd MT; MMatr. 395]. 1715: Az Szena fűben az Uj Szegésben (sz) [Pálos NK; EHA].

1815/1817: Az Ujj szegésbe (sz) | Az Ujj Szegésen küjjel (k) | A Gát Szegésbe (sz) [Miklósfva U; EHA].

3. nem megtartás, megszegés; incálcare; Brechen, Verletzen. 1620 k.: Zent leorincz napia(n)^a ... senky ne kazalylo(n), hogi az Isteny Myltosagh az Innep Zegessere my ellennwnk haragra fel ne gerjedgye(n) [Cszs; Ks 90. — *Augustus 10].

szeget követ kifejtet/termeltet; a pune pe cineva să extragă/scoată piatra; Steinbrucharbeit machen lassen. 1581: Az keo Banya felől penig A honna(n) az kowet kellie(n) zegny vegeztek hogy Biro vr(am) az kómywessekett hywasssa, es twdakozzek tollek es a mint lehet közölbe(n) Zegessek a' kowet [Kv; TanJk V/3. 238]. 1593: Az bekas patak kw hidhoz zegetet biro ura(m) keowet az kw zegeokel [Kv; Szám. 5/XXI. 25].

szegetlen beszegetlen; netivit; nicht eingesäumt. 1754: egy Csinálatlan vagyis szegetlen vég Abroszt ki vettenek [Gernyeszeg MT; TGsz 33].

szegett¹ szegélyezett; tivit; eingesäumt. XVII. sz. m. f.: Egy Bársony Palást téli petymettel béltett nyuszt az Elein Arany S ezüsttel egyvelegy egy Sor tenyérmi széles csipke az allyan Arannyal galandal szeghet [EMLT Klobusitzky lev.]. 1657: Vagion egi megj szín Arannias Terczalla valnelkül valo szoknia, az allia galonnal szegett [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. 1664: Egy fekete virágos bárszony muntlit, galonnal szegett mereon nestel bérlett [Beszt.; SL]. 1710: Egi Kiraly szín dufla Barsony, arany galadab(an) szegett szoknya [Told. 19]. 1767/1770 k.: egy arannyal szőtt, 's körödes körül arany rojtba szegett keszkenő [A.szovát K; SzConscr.]. 1803: Pánkán Avrámnál ... tanálatott ... egy ujj pántlikában szeget kalap [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.].

szegett² (használat, megművelés céljából) feltört (föld); (pämint) destelenit (cu scopul de a fi lucrat); bearbeitet (mit Egge u.dgl.). Hn. 1689: Szegett nevű helyben (k) [Szermerja Hsz; EHA].

szegez¹ megszegez, szegel; a bate/fixa în cuie; (fest) nageln. 1591: Az zekrent zegzyny kyben az kúpakat Roktak attam f — d 1 [Kv; Szám. 5/I. 14–5]. 1850: a' régi lájszynyikat ujra szegeztem és fodoztam [Kv; KLev.].

Szék: *apródeszka* ~ni. 1585: Vettem Letzeget Apro dezka zegenj p(ro) f. — d 10 [Kv; Szám. 3/XXI. 4] * *hajódeszka* ~ni. 1598: uottem ... 16 apro uasat f 1/60 az hayo dezka zegiezny [Kv; i.h. 7/XVI. 119] * *padlások* ~ni. 1593: az toromba padlasok szegeszni az felseo rendbe vettunk lecz zeget p(ro) f — d 3 [Kv; i.h. 5/XX. 122].

2. (szeggel) vhova rögzít; a tintui/fixa de ceva cu cuie; annageln, (mit Nägeln) an/auf etw. befestigen, annageln. 1573: Anna Zentlazlay gergelne, latta hogi Balasy Gergel az haz eleot al volt es kyalt volt Imre deaknenak kwld lde vgmmond az vradat az califactor kurwa fiat, mert az fwro lykba zegezem zakalat [Kv; TJK III/3. 232]. 1590: Attam Az Georgy kouachynak hogy az Sarkokat Chinalta, es az Chyatornara zezegte f. — d. 15 [Kv; Szám. 4/XX. 18 Hooz Lőrinc sp kezével]. 1629: Egy regy formara czinalt Lo nyakaba valo Ezwt remekel uadnak szyara szegezve [Kv; RDL I, 132]. 1679: Páripak hatulso labara valo panyva feles lancz, egi gerendaban szegezve nro 9 [Uzdiszpéter K; TL 89 Bajomi János inv.]. 1680: ez kamaraban vagyon ba-

kokra szegezve ket szal deszkabol hosszu asztalka [A.porumbák F; KvLt 29 Inv.]. 1732: a palota ... ket zaldog deszkabol tokos ablak rámai Csere ablak keresztekre vannak szegezve [Nagyida K; Told. 11. 70]. 1756: a Veteményes kertben bé szolgáló Ajtó ... Ajtó Táblája áll Hársfa Deszkából két Cserefa hevederekhez fa szegekkel szegezve, melyi is két fa sarkokon fa kilincsel Nyílik be a Veteményes kertben [Branyicska H; JHb LXX/2. 29–30]. 1766: egy hosszszatska régi fogass a' falra Szegezve [Hosszútelke AF; Kath.]. 1790: A' Pitvarban is három hitván festett fogas és egy paraszt a' falba szegezve [Mv; MvLev. 2 özv. Cimbalmos Ferencné hagy.]. 1817: a konyhabéli Kereszt Gerendához vagyon egy Deszka polcz szegezve [Ördögösfüzes SzD; ÖrmMúz. 2]. 1842: A papirus malom ... Az első kád mellett van egy Sajtó, mely két felfelé álló vastag tölgyfa oszlopokból, és három keresztül álló tölgyfa darabokból áll, also és felső Darabjai vastagok az also földben van helyezve, a felsőn négy vas abrants van és két erős srofos vas szegekkel a' felálló két oszlophoz van szegezve [Km; KmUlev. 2].

3. beszegez; a închide (în ceva) bătînd în cuie; zunageln. 1586: vagy Capitanok által vagy mikeppen az Varossy tellies keosseget ereós bwntetes alatt megh Intesse biro vra(m) hogy az holt testeket Ne tarchak sokara, hane(m) el siessek temetny seot mingyarast ladaba zegezzen [Kv; TanJk I/1. 31–2].

4. szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: ágy fenekébe ~ ágyba fekvésre kényszerít; a tîntui (pe cineva) la/în pat; an etw. festnageln, wie festgenagelt halten. 1766/1800: az Istennek ő Felségének sulyos és latogato keze engemet az ágy fenekében szegezett, a' Feleségem is világtalan lévén [Harasztikerék MT; Told. 30].

5. vki/vmi felé irányít; a tîntui asupra cuiva/a ceva, a în dreapta către cineva/ceva; auf jmdn/etw richten/zielen. 1664: Urunkkal és sok számú hadakkal menvén Kassa megszállására, kilenc nagy ágyúkat vonván az kassai téglaszínhez az városnak szegezvén [Kv; KvE 174 LJ]. 1776: Kurtján Petru melyembe szegezvén Vassvilaját, s azt kiáltja káromlással, hogy ha el nem bótátom mindgyárt raitam által Veri [H; Ks 114 Vegyes ir.].

6. vmerre irányul; se îndreaptă spre o anumită direcție; gegen etw. gerichtet sein. 1820: A Sópajtáknál levő hajos Malomnak kereké alól le tsapo viz arról (!) az utnak szegezvén magát kerengőt tsínált [DLt].

7. ~i magát (vki ellen/vmi ellenére) szembeszegül, ellentmond; a se împotrivi la ...; sich gegen etw. stemmen. 1786: Az Hetenként szolgálók vagyis kézi munkas Thoroczka Lakosok közül egyet sem tudak, nemis tapasztaltam, az ki maga Szolgálattját el vonta volna, vagy annak ellenére szegezte volna magát | hogy kezünk alatt lévő Emberek közül valamellyik Vakmerő képpen szegezte volna magát az Taxanak meg nem fizetésére vagy a kézi munkának nem tételére egyis nincsen [Torockó; TLev. 4/13. 29, 62]. XVIII. sz. v.: T. Gyujto ur ... miképpen szegezte akkoris magát Ngtok, mint háládátlan, fiak ellen, azt én le nem írom, 's nem is akarom [LLt N. Solymosi Kontz József kezével]. 1825: Domján György Ur — Interimális Fő Hadnagy Aty(a)nkfiát — külömb külömb féle illetlen molcskokkal — illetve — vakmerőül magát ellene szegezvén — az emlegetett Határozásnak leg kevésbé sem engedte eleget tétetni [Torda; TLev. 252/825 Közjg. ir.].

szegezés tîntuire, fixare în cuie, bătutul în cuie; Nage-lung. 1597: Az kozeb (!) kapwnak az kwlso kapwnak az

allia el bomlot wala wiob deeszkat faragot lwkacz Mester helieben Annak az fal zegaszisure adtam 1 Apro wassra ... f — d 109 [Kv; Szám. 7/XIV. 104 Th. Masass sp kezével]. 1859: Egy bekötőre fot és fel ránto 20 xr ... Egy fako kantarra strupli ... Egy pár fako sarkantju szija 20 xr. Egy prits nyeregbe három Darab és szegezés 20 xr [Kv; Ujf. 1/1].

szegezett, szegzett 1. megszegezett; tîntuit, bătut/fixat în cuie; genagelt. A. 1632: Az hid padlot, karos, gombos, uas szegekkel szegezeth [Fog.; UF I, 130]. 1648: Az megh irt czywkrertbeől nylik az majorhazra, egy fa sarkon forgo fa szegekkel szegezett felszer ayto, a' fele sendelyes, körwl mind jo lészás támaszos seóvényel keritve [Komána F; UF I, 936]. 1656: Az Sarkany patakja feleől valo rend hazaknak megette vagyon egy rekesz kert, melyre nyilik be bal kezre, fa sarkon forgo, fa szegekkel szegezett fel szer ajto [Fog.; UF II, 176]. 1667: Egy tölgy fábol csinált, vas szegekkel szegezett rostély vas sorkokkal edgyütt [i.h. 336]. 1677: Nyári ház ... vagyon minden felől fa szegekkel szegezett fenyő deszkákkal alól és fellýl meg padlot kötées oszlopokon álló egy tornác, melyből nyilik a nyári házra ... egy fél szer ajtó [Madaras Cs; CsVh 51]. 1736: Harom kis szegezett fogasok az falloldalon egy Szarazto rud [HSzj tüzelőház al.]. 1741/XVIII. sz.: Szegezett Vas Karikátskák [Somkerék BN; Berz. 7. 68. 280].

B. 1761: földben ásott, tsere Sasokhoz, fenyő fűresz rökönödött deszkából, vas szegekkel szegzett, hulladozott s meg rothadtott égi rend sendely fedelű kert | Vagion ... tiz tsere ágasokra szarvazott sövény lészával padlott, szalma fedelű, fenyő fűresz deszkából vas Szegekkel szegzett de meg hulladozott oldal, cir. nyoltz Lora valo didbáb Istálló [Szpring AF; JHbK LVIII/1. 501, 502].

2. vhoval rögzített/erősített; fixat în ceva cu cuie; (an etw.) angenagelt/befestigt. A. 1589: Vagyon egy Nyelbe zegezet Reez medencze kit patellanak hynak [Kv; KvLt I/2. 65 Vegyes ir.]. 1656: Ezen hazban fén az falban szegzett 3 darab szünjehg fűgezőt partazatt [UF II, 165]. 1676: Vadnak az falon negy fejer fogasok, azon folyúl szögjögök alá valo nyolcz darab falhoz szegezett festet parkányok [Fog.; i.h. 727]. 1688: Nyilik ezen Gabonás házra Tölgy fa hevederekhez fa szegekkel szegezett fellýl fa horog(an) alól peniglen vas csapon es serpenyoben jaro vas karikas sarkon fenyő deszkákból valo öreg kapu, mely egy örgő retez fön járva által hozza valo lakattya es kolcsia is meg vagyon [A.porumbák F; KvLt 20 Inv.]. 1697: vagyon három fenyő Deszkából valo falra szegezett fejr parkány fogas [O.brettye H; Born. XXIXa. 2 Néhai Bodoni Balázs conscr.]. 1736: Hinto Szin ... fa szegekkel Csekelly Hevederire szegezett kaputskája két felé nyilik [Várhegy MT; Consr.]. 1743: a kapu ... jobbkez felől való cserebábra szegezett, elétűt fazáral, vagyis gerezdz kolcsal jár [Erdősztyörgy MT; ETF 108. 14–5]. 1768: Vagyon egy ... agyaggal mind két felől meg tapasztatott, és mészszel kívűl belől fejeřitett, fenyőfa szarufához szegezett közép szerű Sendeljekkel bé fedett épület [Backamadaras MT; Ks 74/55 Consr. 75].

B. 1757: a Kapu ... Bal kéz felől lévő Két Kapu felei között Szolgál bé Fa sarkokon három fa hevederekhez Szegett Fenyő Fűresz avatag Deszkából valo két felé nyilo Kapu Levele vagyis Táblája [Budatelke K; LLt 129]. 1761: Szolgál az ... ország Vtyárol avatag Sendely fedél alatt lévő galambugos tserefa kötées zábék között hevederfáihoz

avatang fenyő deszkából szegzett, vas sorkokon ket felé nyíló nagy kapu [Pagocsa MT; JHbK LXVIII/1. 12]. 1763: (: Az udvarházhelyre :) vastag csere fából faragott, s cziff-rán kimettzett, Veres festésű galambugos Zsendely fedél alatt lévő kapu Zábék köztűt csere hevederekhez Lapos szegű vas szegekkel gyalult fenyő fűrész deszkából szegzett ... közönséges jószágú Kapu szolgál be [Szászvezessződ NK; JHb LXVIII/1. 197].

3. vki ellen ~ vki ellen felhasználni; (care a fost) îndreptat împotriva cuiva; gegen jmdn richten, jmdm zufügen. 1807: ezen Admonitióra tett feleletembe is az Levelek ki adását a' Törvény értelme szerént ajánlottam; sőt hogy Sombori Farakas Ur ellenem szegzett alkalmatlanságaitól menté tétethesem Readmonéáltattam az Levelek által vételére 15. napokig [F. esküllő K; Somb. II].

szegeztet a bate în cuie rînd pe rînd; der Reihe nach nageln. 1592: A trombitasnak az toromba zegeztetni At-tunk lecz zeget 40 tezen az arra f — d 4 [Kv; Szám. 5/XIV. 28 Eppel Péter sp kezével]. 1600: Esmett veottem az Zenas kertt kapuiara szeggett. Mint hogi az Olahok le vagdaltak vala, es Vyolagh kellett zegeztetne(m). veottem szegett d 15 [Kv; i.h. 9/XIII. 4. Damakos Máté kezével].

szegeztetés bătutul în cuie; Vernagelung. 1590: Lecz zeget allasnak vettünk es egietmas zegeztetesse zwksegere 200 p(ro) f. — d. 24 [Kv; Szám. 4/XIV. 10–4]. 1618: Az deskas szanak szegesgetesere attam Lecz zeget 50 ... d. 62 [Kv; RDL I. 103]. 1654: fizetet ... valami szegeztetéstől egy kőből buzat hat forintban [Kv; ACJK 67a].

szegeztettet megszegeztettet; a pune pe cineva să bătă cuie în ceva pentru a întări/consolida; Vernagelt, Beschlagen. 1599: Az kis templumban ualo statusokban zegeztet-tetünk valami zeket meg fizetünk attól fl — d 9 [Kv; Szám. 8/XVI. 41].

szegezű retesz; závor; Riegel, Sperre. 1587: Bornemisza Vramtolis kertem vala egi ladat az szegeszeoiel el loptak rolla az fedeletis meg czinaltatta(m) ... /8 [Kv; Szám. 3/XXX. 43 Seres István sp kezével]. 1595: Lakatos Benedeknek attam, hogy az közep kapúbélj örüze hazra az Zárnak 1. zegezűt czinalt lt(em) egy három szegű lakatnak, atzelyat, zaryat czinalta ... d 17 [Kv; Szám. 6/XVII. 136 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1599: Fejerdí Ach Janos Borsowaj Sigmond Jobbagya fatetur ... eo az keolseo Ajto mellet fekeott es eo verte volt az Zegezoejotis be [Kv; TJK VI/1. 316]. 1609: Mester vram haza kemenchyeinek Aytaiara zegezoeit czinaltatta(m) Lakatos Adammal fizet-m f — d 25 [Kv; Szám. 126/IV. 126]. 1636: Egy kapunk felseő sarka foglalója szeles vas kapocz vas kapczios rudas szegezű rayta [Siménfva U; JHb Inv.]. 1647: Ebbeol az elseo hazra nap nyugotra, egy paraszt, bellet aito, vas sarkú, pantú, fogotju, rosz tolyo Zarú beleol rajta ket vas pant, szegezoeonek valo [Meggykerék AF; BK 48. 16]. 1656: Az kerengő gradiczrol közep rend hazak eleőt valo bolt pitvararrol jöven az első hazra, nilik be balkezre az elseo hazra, rosas vas sarkon panthon forgo reghi kívül belől partazatos ayto 4 vas retezfjevel, keő mellekeben csinált vas ütközőjevel együt, zamelkül zegezű nélkül [Fog.; UF II, 120]. 1675: Ezeknek az haznak (így!) közből vago(n) egy pitvara ennek ki jaro ajtaja nap nyugotra vago(n) ... eze(n) pitvaro(n) vago(n) egy nagy keő ablak, ennek ajtaja

fel szér ajto ket vas sarkokon pantokon forogh vas kilincze szegezűje [Dés; Borb. II].

szegezűgerenda ? szegélygerenda; grindă marginală de centură; Streifbalken. 1647: Maga az Uduarhaz ... Az gradiczrol nyilik egy kis Tornaczra, egy festekes bellett bogla-ros, vas sarkú pantú vy aito, az melleke fa, kereztiw által egy szegezoe gerenda iar vas kapczokban [Mezőkirályfva KK; BK 48].

szegezűs retesz; cu závor; mit Riegel, verriegelbar. 1638: Az tornaczbol be menven az pitvarban, vagi Uduarlo palotaban, nilik rea eggi bellett festett aito, vas sarkos, pantos, szegezoeis kilinczies, vonitos es vas ütkeözös [A.porumbák F; UF I, 660]. 1648: Harmadikrais nyilik felszer deszkás fa sarku szegezoeis ajto, hasonló mint az másik, gyalultatlan deszkából az padlásá [Komána F; UF I, 924].

szegezűvas vasretesz; závor metalic; Riegel, Riegelstift/-stab, Sperrstange. 1595: 5. Juny. hogi az scolaban a kapwt meg chinaltattuk ... Hogi az vas sarkokat hogi teortene vala es es (!) az zegezoe vassot maskepe(n) chinaltattuk Attunk Georgi kóuachnak f — /12 [Kv; Szám. 6/XIII. 38]. 1677: Vagyon ... egy fűrész malom, melynek tőke tartó nyolcz karikás szekere, ... kupás jó víz kereke, hozzá való fűrész vasa, vas esztekeje, szegezű vasa no. 2 és kaptsa szegezűvel egygyütt meg vagnak [CsVh 54]. 1693: Czital-tatta(m) az lt ... oka czitatiomnak az hogy egy fűrész vasa-mot hadtam volt az hazanal mely az Ura(m) fűrészire valo volt két szegezű vasat is az melleket mégh kértém törvényre keresen mégh ném adta [Szentegyházasoláhfalu U; Törzs]. 1694: Ket felől az fel vono Kapun vono vas Lanczocskak függenek es az mellet ket felől ket Vastag Vas Retez, mellek(ne)kis Retez fejei az Kapufelben allanak, mellek-nek is fellyül közep tajba(n) negi negi szembol allo Lanczocskakkal függő Szegezű Vasak allanak [Kóvár Szt; JHb Inv.].

szegeztet 1. szegeltet; a pune pe cineva să bătă cuie în ceva pentru a întări/consolida; festsitzend machen, umzäuen lassen. 1597: B.V. hagiiasabol zegeztettem es chinaltat-tam az Tanachihaznal az also hazbeli padzekeket, megis festettem giontarozattam [Kv; Szám. 7/XII. 21 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1819: a kertyt szegesztette, és duggatta a kert Dészkaiba volt Götsők helyeit [Kv; Pk 2].

2. vhoval szeggel rögzített; a dispune să fie fixat cu cuie (de ceva); annageln, mit Nägeln an/auf etw. anbringen lassen. 1592: Zabo Ferencz ... valia, En az Aztalos Mihalne Jnassa voltam, Azzoniom oltalmaztatta velem az keo falt dezkatat zegeztetet velem az falra hogy az viz ne archion az falnak [Kv; TJK VI/1. 277]. 1595: Az feredős akarúan feredőt czinalni, az viz merőt az Ghem meg rantya mind vedrestől és csak alig hogy le nem eset ... És szegesztettem az Ghemen fellyül egy tilto Altal fat az Agashoz, alatt azonkeppen [Kv; Szám. 6/XVII. 250 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1623: Jo eőregh vas karikakott zegeztesse az lab-fakban kikhez louakott keőtteőzhessenek [BGU 124]. 1649: Safar Polgar Ur(am) ... ket szál padlő fűt ... szegeztet-et az Fördőhaz kutianak Agassahoz [Kv; Szám. 26/VI. 559]. 1662: És hogy a vezér Szejdi passa kétrendbéli hitel-vele is kopjára szegesztetvén, a Veres toronybánya oldalán kitétetvén, azt is egyszer a közelebb levő sáncból lelőnék, melleket más kopjára szegesztetvén, újabban annál fellyebb

szinte a torony tetején tétetett vala ki [SKr 598]. 1705: Ma az úr beszélé, hogy Forgách uram azt írja, hogy ... amely leveleket az urak Pekri uramnak és Mikes uramnak írtanak, az akasztófára szegzettné, hogy úgy akarják az embereket faszínálni [WIN I, 462].

3. vmire irányított; a dispune să fie îndreptat ceva asupra a ceva; auf/gegen etw. richten (lassen). 1657: Oda azért beférkezvén és az várostra lövészszármokat szegzetetvén, jjesztém őket tüzzel, fegyverrel is [KemÖn. 194–5].

szegzetetés vminek vmire irányíttatása; dispunere de a fi îndreptat ceva asupra a ceva; Anzielung, Richtenlassen gegen etw. 1662: A várbéliek látván a nagy faltörő álgúynak a vár oldalára való szegzetéseket, látván a temérdeki sokaságos ellenséget is ... azzal annak a sokaságnak, temérdeki jancsárságnak, lovagnak, csak mi részének is resistálhatna, ellene állhatna, de hogy csak meg is próbálhatná, lehetetlennek állítják vala [SKr 430].

szegzetetett vmire irányíttatott; care a fost îndreptat asupra a ceva; auf/gegen etw. gerichtet. 1736: Vagyon a' Küküllő parton egy darabotska pusztá Telek ... mind az küküllő éppen vgy foy réjá, és annyira vágja mint valami vár oldalának Szegzetetett ágyu [Mikefva KK; EHA].

szegzetetik 1. szeggel rögzítetik, rászegzetetik; a fi tintuit/fixat de ceva cu cuie; festgenagelt werden. 1645: (A fogolynak) az plenger alat nyelue kj vonattassek és á plangerre szegzetessek; Miuel penig ereos gyanuia vagyon reaja hogy Nem maga fejeteol czielekütte cziak ez nagi dolgot* azt kewannya hogy megh mondgya, aloqim per torturamis examináltassék [Kv; TJK VIII/4. 12. — *Az árulást]. 1647: az Actort J Eb lelkűnek Eordeogh lelkűnek Eordeogh Aniatol fajtornak, fel faszszal czinalt Esse lelek fianak szidalmazta ... megh keuannia á jure si juris in exemplu(m) aliorum az nyelue ki uonattatua(n) kj meczettessek s az pellergerre szegzetessek [Kv; i.h. 216]. 1662: És hogy a vezér Szejdi passa kétrendbéli hitlevele is kopjára szegzetetvén, a Veres toronybástya oldalán kitétetvén, azt is egyszer a közelebb levő sáncból lelőnek [SKr 598]. 1676: vagyon jobra az ... filegoria, melynek vizben alo czövekjei, avagy lábjai, sűrű kötessekkal vadnak megh erősítve, jo eöreg szegekkelis szegesztettek kötesi [Fog.; UF II, 698]. XVIII. sz. v.: Valahol marhadögi hallatik Sükséges hogy minden nap a' Marháknak, égetett so adassék, és meg nem betegednek, Varas béka Cseber fenekére szegzetessék s feljül Vászonnal a béka bé boritassék és a marhák at arrol itassák [UszLt X. 80].

2. ágyba ~ ágyba fekvésre kényszerítetik; a fi tintuit în pat, a fi obligat să stea la pat; ans Bett gefesselt. 1853: minő keserves dolog lenne egy tartos súlyos betegség által ágyba szegzetetni, távol mitőlünk, s nélkülözni kényeztetve a' mi ápolásunkat, dajkálódásunkat [Kv; Pk 7].

3. vmi felé irányíttatik; a fi tintuit/indreptat asupra unui lucru; auf etw. gerichtet/gezielt sein. 1662: Mindez akadályokra nézve azért, avagy hogy annak is a falnak erejéhez, mellynek a lövészszármok szegzetettek volna, hogy csak egy lövést is elviselhetne, csakugyan nem bizhatnának [SKr 431].

szegfakó barnás fakószínű (ló); șarg; braunfalb. 1692: Öreg kancza szegh Fakó [Mezőbodon TA; BK. Inv. 17, 20].

szegfejező szegfejkészítő szerszám; căpuitor de cuie; Nageldocke, Döpper. 1635: adtam mwszert nekj ... Egy Eoregh pörölt, egy fél kéz vereot, kett fogott, egy Ljukasztott, kétt szegh fejezőtt [Uzon Hsz; BLI]. 1681: Szeg fejező, edgy nro 1 [CsVh 93]. 1849: Egy Szeg fejező [DLT].

Szk: három lyukú ~. 1741: Egy Harom lyuku Nagy Szeg fejező [Kv; TL 90 lak.] * kettős ~. 1840: Egy nagy kettős szeg fejező 20 xr [HSzj kovácsműszer al.].

szegfűró burghiu pentru cuie; Nagelbohrer. 1782: Egy kis szeg furu Kilencz apro furu [CsS].

szegfű, székfű 1. Dianthus; garoafă; Nelke. 1682: Meg adák kgd levelét mind az füvekkel edgyüt ... ugyan ezen füvek felét ha meg virágoz(na)k ismét külgön elegendőképpen telre kötözni valot, mivel pedig az Tisztesfű, és székfű már meg virágozik kgd minél hamaréb külgön [Ebesfva; Utl]. 1814: Szegfű cserépbe 102 [Mv; Told. 18] | A Felső Virág Házba találtattak ezek a Virágok ... Rosmarint Cserépbe 42 ... Rosmarint Ládába 15 ... Szegfű cserépbe 102 [Szászvessződ NK; Told. 18 gr. Toldalagi Kata lett.].

2. szegfűszeg; cuișoare; Gewürznelke. | szegfűbors; ienibahar, cuișoare engleze; Nelkenpfeffer. 1591: 21 die January, Indült el B. vram es kyal B. vram feyer varah Az vy Ezztendeo Ayandeka(w) vettem ... Szeőkfywet ... d 50 | Zeeg fyett vettem f — d 12 [Kv; Szám. 5/I. 7–8, 46]. 1594: keölttem fü zerzamat ... giembert zek füet f — d 48 [Kv; i.h. 6/VIII. 95 Caspar Semel sp kezével]. 1597: Veottem ... Almat az fekete lehez ... d 1 1/2 Diot ... d 1. Zekfwuet a' fai tiükhoz ... d 2 1/2 [Kv; i.h. 7/XII. 34 Filstich Lörincz sp kezével]. 1609: Safrany, Geomber es zekfw d 22 [Kv; i.h. 12b/IV. 359]. 1625: Az minernü oda valo elest kesztettem itthon ... Szerecie(n) Dio viragott Lott 2 ... d 50 Szekfwvet Lott 1 ... d 25 ... Lemoniatt ... d 45 [Kv; i.h. 16/XXXIV. 237]. 1657: 2 Januar(ii) Balpataki Ur(am) ko glime haza jüue(n), vettem szek füuet, saffrant, per fl. —// 60 [Borberek AF; WassLT]. 1670: Adtam Borsolo Mathe(na)k ... szekfüvet egi fontot ... Adtam Gilanyine Aszonyo(m) szamara ... Két lot Szekfwet [UszT 10]. 1681: Fel font szekfwvet Flo: 2//80 Medgyesse(n) vöttem ... harminez font ris kását Flo: 1//80 [DLev. 2]. 1741: Colonelus Uram konyhajara ... szekfwvet szerezsendivot, borsot, safranyt d. 29 [Kvh; HSzjP]. 1745: testinek egész béborítására hosszú pármát készítetttem ... mely pármákat töltötték meg ő kegylmek az következendő jószágú kertbéli füvekkel; úgy mint ... mirhával, asszú rózsával, majoránnával, aspiknárttal, székfüvel, bisziokkal [Ne; DanielO 226 Daniel István apósához, gr. Teleki Sándorhoz]. 1802: 1/4 loth bors ... 2 Loth Szekfő [Déva; Ks 120. III. 8]. 1808: 1/8 Font száraz Kapornya ... 2 Loth székfű ... 2 Lott mindenfélé szer [Mv; Told. 22].

Szk: fonott ~. 1599: Pataky Janos Hozot Crakaj Marhatt ... 14 Fonutt zekfiatt ... //42 Egiemas Crakaj aprolekott ... —//96 [Kv; Szám. 8/XIV. 7 hj].

szegfűs szegfűmintás; cu model de garoafe; mit Nelkenmuster, mit Nelken. 1611: Egy zeolden festet zekfűes karkak oloz korsos [Kv; RDL I. 88]. 1633: Egi giapot va(n)kos, veres fonalla varrot szekfws f. — d. 70 [Kv; i.h. 103].

szegfűszín szegfűszínű; de culoarea garoafei; nelkenfarbig, nelkenrot. 1530: Item tunica de panno purpian szekfewszyn. Item una suba mardurina tecta cum panno pur-

pian szekfw szyn [Vh; MNy XXXI, 276]. 1629: Egy szekfw szyn kamuka dolman aestim: tt f. 28 [Kv; RDL I, 132]. 1634: Egy szegfű szín kamuka Zoknya az allyat het rendel Zeold barsony prem az valla ninczien [Kv; i.h. 105]. 1688: Kanavác Szégh fű szín szoknya valastol egy rend ezüst kötes az allyan [Beszt.; Ks Miss. 27]. 1705: Edgy szekfű szín aranyas materia szoknya elő ruhástul vallastól fűzőstül [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György kezével]. 1723: Egy szegfű szín Angliai Posztó Dolmány, fehér bogár hátú sinorral harmintz apró ezüst gombok s makos gombházakkal [Koronka MT; Told. 29/2]. 1728: Egy tarka szekfű szín sarga csillagos sellyem keszkenő [Gidó-fva Hsz; SVJk]. 1748: Sellyem öv Szek fű szín szkőfiummal gombozott [Vargyas U; Sándor conscr.]. 1755: adok által ... Lukáts Kata Öcsém Asz(szonynak) ... két mely fűzőt egyike Szekfű Szín az másik karmasin szín [Aranyosrákos TA; Borb. II néhai Székely György özvegye Csipkés Borbára végr. Szaniszló Zsigmond kezével]. 1850 k.: Miklos almáriumban 1 szekfűszin uj poszto gérok [Pk 2].

szegfűves 1. szegfűvel beültetett; plantat cu garoafe; mit Nelken (bepflanzt). 1692: Ezen vetemenyes kert ajtajan belől ket szek fűves tabla, körül szalyaval beültetve [Görngysztimre MT; JHb Inv.].

2. ~ lé szegfűszeggel v. szegfűborssal ízesített mártás; sos condimentat cu cuișoare sau ienibahar; nelkenwürzige Soße. 1595: Sütj ualo Zamos halath zekfűes lere fl —//13 | Negiedik tál etek swlt zek fwues lewel: 3 Fogoly madaat veöttem f — d 30 [Kv; Szám. 6/XIV. 15, 6/XVI. 3] | 7 January ... Ez Ebedre hittak vala az Birak Wraimat ... ehez az fekete lewhez és az Zekfűes lewhez ... d 25 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 16 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1621: azon olah keoueteknek konyhaiakra gazdalkotta(m) ... Ket ludat szekfwes lehez ... d 20 [Kv; i.h. 15b/XI. 18].

szegfűvirágos szegfűmintás; cu model de garoafe; nelkenartig gemustert. Szk: ~ abrosz. 1837: Szekfűvirágos rostélyos abrosz [Szentbenedek SzD; Ks 88. 7].

szegfűvíz szegfűvel illatosított víz; apă cu miros plăcut, preparat din garoafe; Nelkenwasser. 1648: Ezen hazbannis vadnak az falokon négy darab fogasok o szerűek ... kiknek az kettein vadnak ilyen fwvek és virágok vizei. Előő lapos wvegh palaczkban szekfw viz. 2. palaczkbanis szekfw viz ... 8-dik palaczk szekfw viz [Komána F; UF I, 931].

szeghaj sötétbarna színű haj; pár castaniu; (kastanien)-braunes Haar. 1795: Egy törpe termetű barna szeg hosszu haját befónva visel [DLt nyomt. kl].

szeghely szeg ejtette sebhely; rană cauzată prin împunsătură de cuie; Nagelstelle, Nagelwundfleck. 1710 k.: a kezén semmi sebhely nem vala ... kinyújtá a köntöse alól a bal lábát meztelenen, nézem, hát ott a szeghely kicsidég veres [Blm. 1028].

szeghet kifejthet/termelhet; a putea extrage/scoate; hauen/brechen können. 1592: az Monostory hatarban Annyé keoweth zeghessen Coloswar, amenyt akar, mindenkor [Kv; DiósyInd. 56].

szegholdas barnás homlokfoltú; cu pată brună în frunte; mit Blesse. 1587: duo equi curiferi, vnús gradarius, zegh

holdos paripa vocatus [Gyf; GyK]. 1680: Ez idej egy szegh holdos kancza csitko [Radnót KK; UtI]. 1684: Négy Esztendőő Gyermekek Lovak ... Szeg hodos szár lábú nro 1 [Fog; UtI]. 1692: Öregh kancza szegh hodos [Mezőbodon TA; BK. Inv. 17, 20].

szeghordó szeget vivő személy; persoană care transportă/duce cuie (la locul indicat); Leute, die Nägel brachten. 1621: Nap Zamosok, mez keouerök kő hordok Lecz, Zarú fa, es Zegh hordók voltak Heten ... d. 91 [Kv; Szám. 15b/IV. 20].

szegkivonás szegkihúzás; scoatere de cuie; Herausziehen der Nägel. 1592: Trimbanok attam Zeg Jgyengetestol es az Zeg kywonastol f — d 6 [Kv; Szám. 5/XIV. 265 Eppel Péter sp kezével].

szeglet 1. szegelet

szeglyuk kis hely, zug; ungher; Winkel, Ecken und Winkel. 1662: a gyalogság bétódulván, a várbélieknek nagy veszedelmek esett vala, mert minden szeglyukakat, főképpen a székelység, hogy a palatinus bágyadt legyekhez hasonlított vala és azzal igen felgerjesztette volna őket, szorgalmasan felbujván, valahol kit benne kaphatnának, mind levágják vala [SKr 231–2].

Vö. a *szegelyuka* címszóval.

szegmérték szögmérő; vinclu; Winkelmaß. 1655/1754 k.: Szükség azért hogy az el készült Remekre a Remekes Legény Lineat, Czirkalmat, Szeg mértéket, horgas mértéket, rá tégyen; ha pedig az Asztal valamí más műszerrel nyilik azis rajta légyen, a' melyel a' Láto Mesterek vizsgálására vihessék az el készített munkát [Kv; ACJk].

szegmérték-fa szögmérő-fa; vinclu; Schrögmäß, hölzeres Winkelmaß. 1656: Ezen saffar hazban vagyon egy negy szegre csinalt asztalos szerszarm tarto lada, kiben vagyon miveleő ezköz ez szerint: Eoregh gyalu nro. 8 ... Szegh mertek fa nro. 8 [Fog.; UF II, 114].

szegnyi szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: egy ~ egy szeg méretű; de mărima unui cui; (als Maß-/Mengenbezeichnung) ein nagellang/-wert. 1787: minden Verős Kováts a mennyi vasat a mivén tsinál, azt mind és egészzen tartozzék a rendelendő Vas valto hazhoz az Administratorhoz meg mérés vegett bé vinni, és abból a mérés előtt, ne legyen szabad senkinekis semmi szín és praetextus alatt meg tsak egy szegnyitis el rejtteni [Torockó; TLv. 9/25].

szegő köfajtő/vágó; pietrar, spărgător de piatră; Steinhauer. Szn. 1603: Nic. Szegő ppix [Jobbágytelke MT; SzO V, 258].

szegőd 1. szegődtet, szolgálatra felfogad vkit; a tocmi, a angaja ca slugă/ca lucrător; (ver)dingen. 1587: 3 Die Januáry Zegeottem egy leantt kinek Ersebett neue. p(ro) f 7 d — 1 arso Jng, 2 ferseo Jngh, 3 sing galler giolch, 1 feiereh valo giolch, 1 kéz Jgler frish, 1 Barson Parta, 1 vy sarw 5 Die Januáry Zegeottem esmeg egy Fözónett az Zege-nieknek p(ro) f 4 d — 1 Arso Jnng, 2 ferseo Jngh, 1 feiereh valo giolch, 1 Czondora [Kv; Szám. 3/XXVI. 13 Suweges

Gáspár kezével]. 1595: Biro W. szegődöt vala Siposokat* az gyalog népünk közze, egynek adata ő kme d 16 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 201 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. — *Alább két név szerint és egy névtelenül felsorolt sipos és járandósága jelzésével]. 1651: szegőttem ... het Camarakat öreg deszkával padolni fl. 6. den. 50 [Kv; EM XLVIII, 353]. 1673: Anno 1673 Karacson harmad napjan Szegőthünk egy szolgalo leant Aknan lako Kis Peter leanyat Catat [Kv; ACJk 15b]. 1684: Szegőtünk egy Szolgalt Klara nevűt Kövendi leant Szabo Andras leanyat, igirtunk karacsonigh fizetesebe egy köz perpeta Szokniat egy inget alyastol gioltz inget perpeta ruhat, egy hetven penzes partat [Kv; ACJk 82b]. 1742: Szegőttem lovásznak Molnár Praekup fiát Gávriillát Karácsonig fizetek e szer(int) Egi posztos szokmányt egy pár szőr és egy par vászon harisnyát egy pár csizmát, két véka buza vetést egy fekete Süveget egy pár ing lábravaló [M.köblös SzD; RLt 18 Rettegi István kezével]. 1751: Die 8 Septembris Szegőttem Béres Inasnak, Martin Gligort kinek fizetése lészen tizen egy Marjás, egy szűr egy pár harisnya nadrág [Ne; DobLev. I/246]. 1787: Jelentem alázatosan aztis, hogy a szászvárosi Bironé félett alkalmatlan gazdaszszonynak ismérven, egy obsitos káplárságot viselt embert szegőttem feleségestől együtt helyláb(e) [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1830: A két Esketést be vivén a Felperes Ur Enyredre ... Procuratort szegődött, és ekkor praenumeralt 5 Rfot, jövő, menő, helybéli költség 3 napotkót vévén fell 6. Rft edgyütt Rft 11 [Ne; DobLev. V/1165. 1b].

2. szerződést köt vmire/vmi elkészítésére; a face o comandă pentru diferite obiecte/lucruri; bestellen, in Auftrag geben. 1583: Az Hid kapwhoz 20 Junj az feierdiekkal hozattattam zegeoduen padimentom keoweket Eoregeot elseoben .6. zifferel hoztak .33. [Kv; Szám. 3/XXIV. 32]. 1652: Szegőttem Radicius Mathene Azonyomtól egy festet iratos menyezetet [Kv; ACJk 55a]. 1669: Edes Batyam vr(am) kerem kidet szegődyön kidgyelmed egy bokor kést nekem az kidgyelmed kése formajara [Novaly K; Ks 41]. 1716: az hidasnál valo rét(ben) hidasnak valo fát szegőttem [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. 1749: Az Apahidi Malo(m) Mester menven Malom köueket szegődni Cziczion, kert töllem szent Miklos penzre kett forintott, melliet adot az keovagoknak Id est f: 2d — [Kv; Szám. 26/VI. 484]. 1781: Requirálván benünket Titt. Nagy Samuel Ur(am) ... Groff Consiliarius Kendéffi Elek Ur eő Nagysága Nemes Hunyad Vármegyéb(en) lévő Jozságai(ban) Udvarbírája ... hogy Hoffmár Joseff kő farago Mester emberel bizonyos munkát szegődven ... O. Boldogfal(vi) résztit számba venük, és meg néznük [O.boldogfal H; Kf].

3. állatok őrzését elvállalja; a se tocmi ca păstor; sich als Tierhüter/Hirt/Schäfer verdingen. 1761: Tudom hogy az el mult esztendőben őszszel valami Juhokat szegődött Iván a' Falusiakkal együtt az Határban, de Havazás következtén, leg ottan a' Juhokat innét elvitték [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.].

szegődendő elszegődendő, elszegődésre készülő; care urmează să fie angajat ca slugă; sich verdingend. 1590: Amy peny az zegeodendeo Zolgáknak leanyok dolgat Ne-szy Az városnak Elebely vegeszese maragyon megh, hogy Effele zolga Rendnek szabadsagok myatt az gonossag ne neúekegyek [Kv; TanJk I/1. 121].

szegődés 1. szerződés; tocméală, învoială, contract; Verdingung, Dienstvertrag. 1570: Thwgia hogy Zabo Janos ketzeris volt az Thoromba vendegzebe Trombitas Deme-terrel mind feleségestwl zegedwseokis volt vgi laktak | Orsolya Zas orbanne Azont vallya mint az elseo az zegeodest (!) feleol hogy fely Eztendeo ely teluen fele beryt leh tegye [Kv; TJK III/2. 20, 140].

2. szerződéskötés; încheierea contractului; Verdingung, Schließen eines Dienstvertrags. 1579: Az Nagy harangot vezettek eo kegmek hogy meg chinaltassak, Az zegódés penig legie(n) Byro vram elót tanachyawal [Kv; TanJk V/3. 193a]. 1655/1754 k.: A' szegődés után tartozik az az Ifju a két Czéh Mestert Notáriussával és akiket az öreg Mesterek közül mellejek hivatnak egy asztalra tisztességes collatio-val és szabad borral megvendégelni; és szolgáljon négy esztendőt ha idegen [Kv; ACJk 13].

szegődéspénz (inasi) beszegődéspénz; bani de angajare (ca ucenic); Lehrlingslohn. 1693: Szegődttetet bé a Becsül-tes Céh előtt Bágyoni Konya Jancsi ... Aprod esztendőkre, adott szegódés penzbe f 2/16 [Kv; ACJk 14]. 1694: Barothi Joseph ... adot szegódés penzt be f 2 d 16 [Kv; i.h. 18].

szegődetlen 1. mn szegődés nélküli, beszegődetlen; care nu este angajat; unverdingt. 1592: Vegheztek eő kgmek hogy valamely zolga vagy zolgalo 15 Napigh Matol fogva el Ne(m) zegheodik, Ereős Adot vegyenek rayta ... Az Ado zedeo vramis Az zolgak Altal ighen megh Circaltassak az illie(n) zegeodetle(n) zolgakat zolgaloikat [Kv; TanJk I/1. 206].

II. hsz szegődés nélkül, beszegődetlenül; fără să fie angajat/tocmít (ca ucenic); unverdingt, ohne Verdingung. 1655/1754 k.: Ha valamely Ifjú az Asztalos Mesterséget akarja meg tanulni, ... hiteles és petsétes levelet hozzon hazájából a' hol született; Ez ilyen Ifjú két hétmél tovább ne lakhassék szegődetlen, hanem a' Czéh-mesterek előtt bé-szegődtessek [Kv; ACJk 12]. 1819: Ha a Mester Ember a proba hétnél tovább az Inast Szegődetlen tartaná 2. Rftal büntetessék [Kv; MészCLEv.].

szegődhetik a se putea tocmi/angaja (ca lucrător); sich (als Arbeiter) verdingen können. 1795: már annyira ment az állapot, hogy a' leg alább valóis ajándék nélküli szolgálmi nem akar, ennek számát p(edi)g annyira felvitték már, hogy egy Kovács(na)k Esztendei ajándéka a' negyven művelő het szerént ha nem többre, leg alább Negyven Rhenens forintokra fel mégyen, a' kik p(edi)g Rendelesekbe szegőd-hetnek azok(na)k discretioja a' 80 Forintokrais könnyen fel mégyen [Torockó; TLev. 9/29].

szegődik 1. elszegődik, szolgálónak áll; a se tocmi/angaja ca slugă; sich verdingen, in Dienst treten (bei jmdm). 1571: Az feo emberek vag' lo feyek zolgay keozzol az kyn zegedowe es fizetesert zolgallyak Vrokat, chyak azok ke-rewillyek el a rawast, De a kyweol wag' zabadoswl wagi altalomert, wagy egiebert, nem fizetesert zolgálljak, azok meg rotassanak, ky az rawok hyt zerént érchenek meg [SzO III, 335 fej.]. 1593: Tudom azt hogy Simo Janos ige(n) mo(n)dotta hogy ha megh ieóhet az fejedelemhez megie(n) Gegeó Balinth ura(m) hazához sem megie(n), de en neke(m) azt ne(m) m(o)ndotta zegődüe volte vagy ne(m)

[UszT 13/37 Michael Jone de Cichio pp vall.]. 1603: Az Sum(m)anak fel zedesse felől ... vezettek v klms Varossúl ... Az mely Azzonyallatok és Leanyok, bizonyos embernek zegődnie laknakak, Azokatis magok visselesse és ruházttyokban valo larassokból, Ezekenis az ő érdemek szerezten vegyenek [Kv; TanJk I/1. 454–5]. 1649: Szegődött hozzám ömbözi (!) Cata ... igirtem neki egy bagaszia mentet uy belessel, megenten egy gioltz inget [Kv; ACJk 61a]. 1802/1816: ami Meti Nagy Sándort a Lázár Kis Aszszonyoki, szegődék szolgálatyát ősszel fel hagyá [Dálnok Hsz; Kp IV. 317 Péter Anna (38) vall.].

Szk: béresnek ~: 1780: Egy Bukur János nevű Feleseges gyermekes és Jobbagyom ... hon nem letemben hírem s akaratom ellen Gagyban Miklosi Mihály Uramhoz szegődött esztendeig béresnek [Bözödújfalú U; Pf] * ~ *szolgának* ~. 1738: László Pista al(ias) Máté az Pálfi János Ur(am) Udvaráb(a) ment, és oda szolgá(na)k szegődött az mostani Feleségével edgiütt [Adámos KK; Ks 17/LXXXII. 2] * *szolgálónak* ~. 1747: Kerekes Susi ... szegődven szolgáló(na)k ... Lovas al(ia)s Kuti György étszaká(na)k idején szüntelenül hozzá járt [Torda; TJKt III. 184] * *taksára* ~. 1770: én Czigány Andris Taxára voltam szegődve, de az Taxamra fejül szolgáltam leg alábbis 15 napokat, de sokszor többetis, úgy meg szorítat [Mosóbánya Sz; BK].

2. szerződést köt; a incheia un contract, a contracta; einen Vertrag schließen, eine Vereinbarung treffen. 1570: Zeoch Benedekne Katalin ... valya hogy az lean ketzeris tartot zallast hazanal, Megis akarta fogadni ez zegődnny vele [Kv; TJK III/2. 87]. 1582: Az kayanthon patakara eó keglmek chinaltasson eg keó hidat Zegeoggiek eg' vag ket keomiwessel, kik mind keowenek Mezenek viselliek gongiat es Rakasanak [Kv; TanJk V/3. 253a]. 1590: Felseo Jaraban Zegeottem Az Kowachyal Chinalya az Perpenctet Serpenyot es az Korong vasat. fizettem Neki f. — d. 55 [Kv; Szám. 4/XVII. 9]. 1591: 6 die Jüly Zegelett kewart Zegődött Biro vram, hogy hordyanak zekertt p(ro) d 45 [Kv; i.h. 5/I. 101]. XVII. sz. m. f.: az Aszony ő Naga nalam letekor szegődöt velem egy egyes szeket az ő Naga czime-rere kifargva azt is megh kezittetem az aranyozasigh [Kv; ACJk 52a]. 1651: csinaltam egy Kalmar ladat szegődve f. 12 [Kv; i.h. 74b] | Szegöttem enis úgy mint Varadi Miklos es Szegedi Gergely Deak fő patronus Urammal, tölgy fabol nro 35 darab művet [Kv; EM XLVIII. 350]. 1672: Kovaznai Püspök Ur(amma) es Budai Mihály Fő Hadnagy es Hozz (!) Pal Uraimekkal Szegöttem [Kv; ACJk 66a].

Szk: cserép ~ni. 1600: hogi mind ketten cherep zegeodni mentwnk Bezterczere Az pwspeok három lowatol kochiatol fizettwnk teolle fl. 5 [Kv; Szám. 9/IX. 38].

szegődlen szegődés nélkül, beszegődetlenül; (care lucrează) fără contract; ohne Verdingung, unverdingt. 1752: mely mester Ember az Legényeket szegődlen (!) Muhelyiben tartya s Ché Atyahoz nem küldi, annak pőenája, hogi aban az Esztendőben Tseléd nem engedtetik [Kv; KCJk 17b németből való ford.].

szegődött 1. elszegődött; care lucrează cu contract; verdingt. **Szk:** ~ *béres*. 1701: A Bihalárt Pogány András hozassa le ő kglme ... szegődött Béres volt mostis a Bihalok mellett [H; UtI] * ~ *hegedűs*. 1767: (A korcsomában) Kis Vaszília, és Telegucza Juvon ... erővel el akarván venni a mi Hegedűseinket mik nem engedték mivel nekünk szegődött Hegedűseink voltak ezek, nekik pedig más sze-

gődött Hegedűsei voltak [Betlensztmiklós KK; BK. Kádár György (20) jb vall.] * ~ *kocsis*. 1644: egy Horuat Mihály neű szegődött kocziassa [Czege SzD; WLt 8]. 1685: Tudom hogy az Apám Bartha Balás szabados ember lévén Kálnoki Jánosné Aszsz(onyo)m(na)k szegődött kocziassa volt, s nem töltötte ki az esztendőt [Altörja Hsz; BS II] * ~ *kovács*. 1810: Mellyeket* minek utánna minden renden lévő dolgosok, ál(ta)l láttanak, hogy Senki az Törvény(ne)k al(ta)l hágásaért meg nem büntettetik, ezen abból bátorságot vettenek, és ujira az Verőkb(e) Szegődött Kovácsok, nagyon erőltetik az Verőss Kovács Gazdákat, az három poltra fizetésen folyúlis az vasnak meg adására [Torockó; TLev. 9/44. — "Ti. az előbb előadott visszaéléseket"] * ~ *míves*. 1780: Morosus Mívesekről és Szolgákról. Amely Gazdának Szegődött Mívesse, és fogadott Szolgaia, mindenkor maga <i>dejében, a Munkára el nem megyen, hanem gazdájával Veszekedik, morosuskodik, és a' Míves olyan Vasat nem készitt, a' millyent Gazdája kíván, az illyen Mívest és Szolgát a' gazda minden kedvezés nélkül a' Biráknak deferállya [uo.; i.h. 9a] * ~ *pakulár*. 1682: Stephán luon szegődött pakulárja volt Diosi János Ur(amma)k szám ádatlan szőkőtt, egy ideigh oda tekerget [M.köb-lős SzD; RLt Nagy Ferencz (60) jb vall.] * ~ *pásztor*. 1596: zegődeth paztoromoth kj mind az falúnak bardocz-falúnak zegődöth chiorda paztorúnk volt kinek Toth Janos wala neűe, meg feniegette s meg is zidogatta [UszT 11/70] * ~ *szolga*. 1570: Kerekes gal ... valia, hogy varga tamas Kadar petemenel lakoth es Kadar ferenchnel, de ő nem túdyja szegődöth Zolga volthe auagy nem, de mykor Kadar ferench testamentomoth thott akkor ő testamentomos volt [Kv; TJK III/2. 124a]. 1593: Malomfalui Galfi Mihálnak zegődött zolgaiaith ... kezében tartozik Adni harmad ezten nap [U; UszT]. 1677: Szegődött Szolgák esztendejeket jámborol el-töltvén, Testimonialissal bocsáttassanak-el Uroktol: Alioquin akarmely tisztéktől-is meg-fogattathassanak ... Szegődött Szolgák jámborol szolgálván, s' fizetések denegáltatván, a' Tisztek contentáltassák [AC 269] * ~ *szolgáló*. 1689: ennek előtte két esztendőkkkel szegődött szolgálója voltam Mihály Deák Ur(amma)k az Udvarában [Kopácsel F; BK. Vlád Muntyán Leánya Alixa (18) zs. vall.].

2. szegődéssel dolgoztató; la care este angajat cu contract; mit Verdingung beschäftigt/arbeitend. 1622: tenek my elettwnk illien wizegest ... Kowach gergely maga gondolatlansagabol talta (!) wolt el hozny egy zegedett wranak kett lowatt [Hsz; Kp].

3. szegődésben meghatározott; care a fost prevăzut/stabilit în contract; in der Verdingung festgelegt. 1648: <Ame>-lyik mesterember az másíkanak egy céhet tarto<zik> mester ember társa ellen szegődött munkájában magát nem egyenlítheti, mert ha az ilyen dologban valamelyik mesterember tudva azt cselekedné, valamint az ilyen munkáért fizetének, azzal büntetődik [Dés; DFaz. 13]. 1684/XVIII. sz.: mester ember társa ellen szegődött munkájában magát nem egyelíti [Dés; DFaz.]. 1769: Kelementelki Petrás Sigu Groff Lázár Antal eo Nga Jobbágy Czigánja ... az Szegődött Taxát az egy Aranyot minden esztendőb(en) ... betsó-llettel meg adja [Msz; Ks 67. 48. 31]. 1789: én a szegődött munkákat el nem végeztem volna [Dés; DLt]. 1864: Fő-Czéh-Mester Kedves atyánk fíja elé Terjeszti hogy mivel már Nadudvari Györgynek az szegődött ideje eltölt tehát most ulyjaban Kel gelét hordot fogadni [ZFaz.].

4. szegődés szerint adandó; ce i se cu vine cuiva conform contractului; laut Verdingungsvertrag leistend. 1756 k:

Történhetik az is hogy az Hontárnak (így!), és gondviselet-lensége miat bé esnek 'a Bánya, mely miat az Hontár akár szakaszszával, akár nap számmal szegődött hant köveit ki nem adhatná, olyankor tartozik mind az Hontár, mind a Bányász 'a hetet vagy restantiat ki potalni [Bom. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.]. 1771: az Kundi és G. Varalyai Lakosoknak a Titt. Simeny András uram Malmában ... akkoris mar meg volt volna azon szegődött kövök szegődve [Széplak KK; SLt évr. G.Sárdi (47) pastor eccl. nn. vall.].

5. megegyezés szerinti; care a fost stabilit/fixat pe bază de înțelegere; vereinbarungsmäßig. 1764: Jósika Imrénék gr. Székely Lászlónéval szegődött napja s órája lévén, Alamorra' megyén éjszaka be az házba, hát a cigánylegény az asszony mellett nyújtózik [RetE 163. — "AF].

szegődözik egyezkedik, alkudozik; a se tocmi/tirgui; handeln, feilschen. 1693: hallottam edgyszer hogi edgi ve-ka buza felett szegődöznek vala, az molnar hetven Penzen tartja vala az buzat, de Sorbán aszt mondgi vala hogi masuttis megh veheti ugj [Berz. 7. LXV. 38] | Nagj János vr(am) is ... Szegődözött az Tavalj szolgájával Földi Istvannal hogi egi kiss házat csinál neki afféle fábol [A.szo-vát Sz; SLt 30 Domokos Benedek (36) vall.]. 1721: Tartarian pengi hogy meg fogatott menten szegődözni kezdett a karossal ... marhaiból a károsnak contentumat tett [Ne; Ks 95].

szegődség 1. megállapodás, szerződés, szegődés; tocmelá, invoială, înțelegere, contract; Vereinbarung, Kontrakt, Abmachung. 1573: Veres Jacobne Borbara azzon ... vallia hogi ... ott kezdyk Bezelleny hogi Ely zeoket volna Myhal ... De eo Nem ertette zegoitsege Es fizetesse Mint volt [Kv; Tjk III/3. 76]. 1586: Az zegenieknek Zamatt megh Jelenchie Regestumaban" Az Lowazoknak, Barom pastoroknak, Juhaszoknak mind Szamokat, s mind zegoedseket rendel meg Iria [Kv; PolgK 20. — "Az isp. m.]. 1595: Közep útjai kapúnak czinaltatasa ra költettünk ... Az Zego-seg' felet Kőrmies Peter haza elől l. horogh követ hoztattak el, es czinaltak fell [Kv; Szám. 6/XVIIa. 241 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. — "Értsd: szegődség]. 1606: megh kivanom az zegocezeget es ell varja ezten Napigh [Nagyajta Hsz; HSzJP]. 1656: Más az pedig, késő szegődség ez az gerezna s még mikor hozzá ki [TML I, 34 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. 1777: Anno 1777dik die 9 9bris öreg gyűlése lévén a Nemes Céhnek, amikor Getse János öklg-me inasságra ... bészegődöttette ifjú Székelyhidi Sámuel az maga költségén ... tehát reá s szegőccségére tett költséget töle nem reportáljuk [Dés; DFaz. 29–30]. 1780: Ha valaki egyszer egész esztendőre mivist vagy Szolgát szegődött, 's ezt más szegődtségt után idő közben valami factioval el-hodittani, vagy Udvar erejével el-venni attitűllyá (!) ... az illyen flor. 12. büntetessék, a' mives pedig azon Esztendőben mellyre bé szegődött legelső gazdájánál maradjon [Torockó; TLev. 9b]. 1793: a' mi szegődségünk cő kelmevel nem ugy volt hogy Dézmát adjunk a' földről ... hanem egy részit lábán mas részit le aratva ... el adtam ... Nagy Marton Györgynek hatod fel forintba [Mezőbánd MT; MbK XII. 98]. 1810: olly dologra ... soha magunkot szegődségünkkel nem kötőltűtük [Adámos KK; Pk 5]. 1819: Ha valamely Inas Mesterét ... elhagyná ... s azután ujra kívánná Inasi Esztendejét folytatni, az illyen Inas ujra Szegődjön s a Szegődtségt meg határozott taxát ujra tegye le,

és az Inasi Esztendeje az utolszori szegődéskor kezdődjék [Kv; MészCLev.].

2. megállapodásban/szerződésben rögzítettek; plată/retributie stabilită la tocmelă/invoială; Vereinbarung, wie ausgemacht. 1568: Valentin(us) Kozta, iur(atus) fassus, Mikor az Vacey Janos kezetoł az Johoth kezbe veűek ... az en legenemet fogada meg demyen melleye, azon zegoitsegre ... f. Illig, 1 guba, 1. Jug, 2 halyosnyaba [Kv; Tjk III/1. 183]. 1584: Hannes Daurer vallia hogy semmy bizoniost Nem tud Orsolia a' felesege vallia ... egy Sophia Neweó hugomat tartam vala hazamnal, Az labat meg vesztek es 'a kezeis el zarada az creyet el veotték vala, kerem ez Katalin Azont hogi meg giogicha harmad fel forint león a' zegoed-segh [Kv; Tjk IV/1. 256]. 1590: Zegoitsege orasz mester-mestert eztendeig f. 32 fiztettem f. 24 [Kv; Szám. 4/XXI. 68–9 Kis István sp lajstr.]. 1598: Vettünk Diczegy Istuannak es Jgiarto Georgnek az zegoedsegre 2 keoból buzat ... f 4 d 50 [Kv; Szám. 7/XVI. 45]. 1606: Tapasztattam megh az Jspotaly hazat az czinterem feleől, zegođsdeg zerint az Tapasztok-(na)k Egi Nap hogi az Agiagotis eők niomtak megh attam f 1 [Kv; i.h. 12a/I. 31]. 1618: Az sátorot, Kegyelmes uram ... megvevők, de valamint adták volt Nagyságodnak értésére, mennyibe volt az szegődség, és mennyit adtunk volt meg benne ... én az keneső árából 28 ezer oszporát adtam neki [BTN² 163]. 1629: Louas Andras segoetcezekbe ... Kisniczer Dolmani. Ket ingh labra valeo (!) saru meni kel [Utl]. 1770: Bodó Páll el árvasodván nem volt modgya, hogy ... Testvér huga szegőtséget a Melgos Udvamnak meg fizethesse kéntelenített azon ... pártikula jószágotskát Örökös fundusából kiszakasztatni [Madéfa Cs; Ks 65. 44. 139]. 1810: Zselli Öröksegekbe ugyan Zselléri kitsin szolgálat mellett lévén szegődségünk mérsékelve tsak felettébb kevés [Adámos KK; Pk 5]. 1821: Anno 1821 die 28 Oktobris Duplán Joseff ... Fekete Josit őtt Esztendőkre fell Szegőtet-te, A mellet az fel tétel mellet hogy az őtt Esztendők el telése allat minden ruhazatyát meg adja Duplán Joseff Uram, Azon három Rénes forintokat az meljet Duplán Joseff Uram az Inasert le tett, Segőtséget tartazik az Inas Legénségibe le dolgozni ha az Edes Attya inasságába meg nem fordittya az Meiszerinek [Kv; KCJk 112a].

3. szegődés/szerződéskötés; încheierea contractului; Vertrags(ab)schluß, Abschluß des Vertrags. 1571: az kypyro ... az kyt w Ennek(em) mivelt Czzak (!) tizen ket forinttal sem Jr fellieb Jm az zegoczzig leueletis be kwldott(em) az mitn az zegin vramal volt az zegoczzik [Buza SzD; BesztL 3499]. 1593: Margit Keomiwes Esaiasne vallia, Az en vra(m) zertzette Maytini Istwant kochisnak Daniel deakhoz, de az zegoedsege(n) ot ne(m) volta(m), Mind az altal In-net tudhatom hogy zegődeot zolgaia volt. Mert eomaganak Istwannak zajabol halla(m) ezt [Kv; Tjk V/1. 361]. 1633: a mikor Vagasi Istua(n) meg szegődek azzal az Czauasi leannikauai, eztendeig szegődek, megh uelle, es keöz igler szokniat igire uala neki, az szegődczeg pedig st Leorincz nap uta(n) uala ket hettel [Mv; MvLt 290. 132a]. 1764: Hozzá adatván az főcéhmaster és öregek propositiójokra ez is, hogy megigazittassék, hogy tudni illik eddig az inasok szegődségéből esni szokott jövedelmecskének felosztása az nemes céhben közönségessé tétetett vola (!), mely ennek utánna abrogáttassék [Dés; DFaz. 23]. 1770: 1770 die 21ma (!) inasszegődség celebrálatván közöttünk a céhmes-ter Madarasi János uram házánál a fenn megirt excessusor-akat megújította, azon szegődségben részeg fővel jövén bé [Dés; i.h. 28].

szegődséglevél szegődés/szerződéslevél; tocmeară în scris; schriftliche Vereinbarung, Vertragsschreiben. 1571: az kypyro ... az kit w Ennek(em) mivel Czzak (!) tizen ket forinttal sem Jr fellieb Jm az zegoczizig leueletis be kwidot-(em) az mint az zegin vramal volt az zegoczizik [Buza SzD; BesztLt 3499].

szegődségpénz a szegődésben/szerződésben meghatározott összeg; suma stabilită în contract/la învoială; ausbedingene Summe. 1595: kerének az Aaczok ő kmektől borra valo penzt: panazolokoduan hogy ő k kart vallottak volna, mert az szegetseg penzel fel nem eruen, az őnmagoket kellett volna el költeni az hid czjnalaskorth [Kv; Szám. 6/ XVIIa. 141 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

szegődségtaksa szegődés/szerződéspénz; taxă de angajare (plătita breslei); Verdingungslohn/-taxe. 1840: Teslák Pál szegődség taxája 3 f | Szathmári Gyurika szegődség taxája 3 f | Mezei Andris szegődség taxája 3 f [Kv; ÖCLev.].

szegődtet (inasnak) be/elszegődtet; a tocmi/angaja ca ucenic; (als Lehrling) dingen/aufnehmen/anstellen. 1635/1650: valamely Eotues Mester Inast akar szegődtetni, az Eotves mwnek tanulasara, Elseoben azt tudakozza megh az Mester szorgalmatosson mikor hova fogadgia, ha nem Jobbagy fiue, ha nem budoso, es ha jo nemzet, az Ceh Mesterekis ezeknek vegere menven vgy szegőttessek be az Inast [Kv; ÖCJk]. 1641: Thoroczky Borbely Istuant ... az Attja Borbely Gergely ki Galfi Janosnak Borbellya volt, ugy szegődtette penigh mint maganak szabadost, es senkihez nem kötelest [Kv; Thor. XV/8]. 1655: Kouats Szabo Istuanhoz szegődtetteőnk egy Inast Uyska fiat, Gabor Simont [Kv; SzCLEv.]. 1662: Lengyelországban sok ezer forint summában szegődtetett vala, mindenestül fekete, fejr és veres márványkövekből igen szép kőfaragásbéli mesterséggel, angyal- és emberképekkel megékesítettet monumentum csinálására [SKr 305–6]. 1778: Szalma István szegődtette Szalma Marcit [CsCJk I. 177a]. 1794: Kovats Marton szegődtette Kovats Andri-t (inas) [MészCJk 1700–1835. 33a]. 1809: Kerekes Istvánné Blága Mária ... felel a kérdésekre. A kérdzett legény* az Apja Conventiora szegődtette az Ifj Aszszonyokhoz s ugy is szolgált [Homoródszmtárton U; UszLt 1749 ComGub. — *Oroszhegyi Janos fiát, Gyurkát]. 1838: Szegődtette Gyulai Sigmund Bodnár danit ... Szegődtette ... Esztergárus Kovats petit [Kv; ACSzám. 118].

szegődtetés (inas-)beszegődtetés; angajare, tocmire ca ucenic; Ansteller. 1702: mikor penig az szegődtetes leszen tartozik az Inas a Czehnek kezest alitani Tizenhét Magyar Forintig, hogy aprod Esztendeit jamborul el tölti [Dés; DLt]. 1748: Inas szegődtetésekor adatni szokott négy tál étkek(ne)k edgi veder bor(na)k s edgi forint(na)k Taxaja ... az Czehnek szokott adattani [Torda; TJKt III. 223]. 1823–1830: szombaton ... haza nem bocsátott, ott voltam vásárnapis, és így odaragadván, elmúlt a szabóinasnak való szegődtetés [FogE 88].

szegődtető a szegődést végző; care face angajarea (unui ucenic); Ansteller. 1628: Nagy Szabó Istvánhoz szegődték be inasságra Telegdi Mátyást 3 esztendeig szabó műre. Szegődtető mesterek voltak Szabó Ferencz és Fekete István [Mv; EM XVIII, 401].

szegőpántlika szegőszalag; panglică de tivit; Borte, Säumchen. 1832: 10 Sing Szegő pantlika ... 50 xr [Kv; Born. I]. 1847: Szegő pantlika „27 vatta a kaputba és lájibiba „18 [Kv; Pk 6].

szegőszalag szegőpántlika; panglică de tivit; Borte, Säumchen. 1859: Ujfálvi őnagsága részire Egy feketerek kijavittása 1 f. hozzá valo uja béllés szegő szalag és gombok 1 f [Kv; Ujf 1].

szegregál 1. különválaszt, elkülönít; a segrega/separa; aussondern, (aus)scheiden. 1661: egy leveles ladat hazamhoz hozatva(n) ... az leveleket segregaltuk ... es az Kövesdhez valo jóságrol valo leveleket, Bojer Ura(m) ... kezebe(n) adtam [Kv; Ks 41. 1 Val. Benkő lev.]. 1722: az Komani Gyermek lovakkalis dolga ván, azok szaporniczások, vagy hármat segregaltunk közülök, de félő hogy az többys el ne töltek legye(ne)k^a [Fog; KJ. Rétyi Péter lev. — *Szapornycával]. 1743: mind két félről Arbitrálnak bennünket, és authoralának e végre: hogi decidalnok és dirimalnok, mellyek legenen Lazarianum Bonumok és mellyek Csizériánumok ... Miis ... a Bonumokat reidealván ... ez ide alább megirt mod szerént Segregálok [Msz; Ks 15. LXIII. 16]. 1789: meg magyaráztattott, és formais adattattott miképpen vígyék a Protocollumokat, az aktákat hogy segregályák, hogy conservályák [Csehédftva U; UszLt XIII. 97]. 1804: kiki T. Professor Uraimék közül a maga spártájához tartozó könyveket segregálya, külön loculusokba egymás mellé a lehetséges legszebb renddel helyheztesse el [Mv; CsÁlt VI/14. 17 szu-i Ref. Kollégium lt Kuratori jk 1804. V. 31-i 17. sz. bejegyzés. — Jakó Zsigmond kijegyzése].

2. elválaszt; a despárti/separa; separieren, trennen. 1798: Az Fogadonak belső Fundussa ... egy része Veteményező kertnek tsak könnyű lézzattlan sövény Kerttel vagyon az Udvarról segregálva [Brád H; Ks 76. IX. 27].

szegregált különválasztott; despártit, separat; gesondert genommen. 1826: A Josa György Ur részire Segregált Jok ezek [Szászregén; Born. XIII. 40].

szegről-végről végül is; in cele din urmă; obenhin (etwa: letzten Endes). 1705: Ma felmenvén az úr és az asszony, szegről-végről magam is a generálhoz ebédre Szent Erzsébet napjára, a devotio végbenmenvén, a koldusoknak is szokás szerint ebédet adának [WIN I, 599].

szegsárga sárgásbarna; sárg; gelbfalb. 1704: Desen lako Vizaknai István Vr(am) Laszlo János Vr(am) Fiának Mártonnak egy szeg sárga gyermek lovát magáénak fogván ... magáénak lenni meg nem bizonyithatta [Dés; Jk 344a]. 1757: Egi 8 es(ten)dős szeg Sárga, Szőke szorenyu (!) kantz a pej paripa Csikojával [Mezőpagocsa MT; Berz. 3. 1. 9]. 1794: Világos Pej Kantza ... Szeg Sárga Csitkaja [Zentelke K; CU]. 1839: Mintegy 9. vagy 10. esztendő szeg sárga, kevésbé hodos, mind két hátulso lábai a siklojokból fejérek [Dés; DLt 233 nyomt. kl]. 1849: Szeg sárga ló [Kvh; CsS].

Szk: ~ szin. 1861: Egy szeg Sárga szín Igás 12. Eves kekes Kantza [Marosbogat TA; HG] * ~ szőrű. 1815: azon Szeg Sárga Szőrű Lovát tudakoltam; hogy el-adnáé [Dés; DLt].

szegszőrű barnás szőrű; cu părul negru-roșcat; falb. 1627: Az Meneseknek szamok ... Harmadfw szwrke kek gjermek lo Nro 2, eggik Pey, masik szegh szeorw [Rücs MT; BLt 1 Inv.]. 1761: Negy Ménlo ... Egy almás szürke szőrű Butzéfahos nevű ... Más Szég szőrű Anglus több husz esztendosnél. Harmadik ugyan szeg szőrű görbe hátú Török közél negyven esztendő [Spring AF; JHb XXIII/31. 34–5]. 1775: 1 Pej Szörö kantza Rf 5. 1 Szeg Szörö kantza Csitko Rf 4 [Déva; Ks 76. IX. 18 1/4]. 1805: egy fetlen jármos Bival Vfr. 60// ... egy szeg szörű 3. Esztendő Kanta Csitko Vfr 60 [M.köblös SzD; RLt].

szegte kifejtette/termelte; (care a fost) extras/scos de ...; (aus)gehaben. 1598: Coloswary fekete Pal eo maga zegte parlag keouet hozot [Kv; Szám. 7/XVI. 53].

szegtekerő szegcsavaró; un feldesculă; Schraubenzieher. 1741: Egy Hat lyuku öreg Szeg tekerő 1. Ket kisebb Szeg tekerő 2 [Kv; TL 90 lak.]. 1742: Egy szeg Tekerő [Kv; i.h.].

szegül-végül végső soron, végül is; la urma urmei; schließlich und endlich. 1665: Quo ad me, mind hazámnak, nemzetemnek, vallásomnak vagyok olyan igaz jóvát kívánója, mint az kik oly igen pengetik az szájokban az mások bestelenítését, szegül végül az enyimet is [TML III, 445–6 Teleki Mihály Kende Gáborhoz]. 1672: ha eddig is Kegyelmednek mind maga személye s gyermekeinek veszedelme s árvaságra való jutása nem forgott volna fel, szegül-végül mireánk nézve is félvén az ilyen esettől, könnyebben eddig is mi is hagyhattuk volna [TML VI, 307 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: nem is lön semmi derék dolog belőle, mert úgy volt a dolog intézve, hogy a haereditaria provinciákból, a niederlandiakból és Magyarországból és szegül-végül én is Erdélyből együtt conferáljunk de isto commercio Levantico [BÖn. 921]. 1759: Temetett Kozlováratt dicsőséges halotti solemnitással, az holott magam is szegül-végül szolgálatban voltam, a többi között keservesfogó, s fogtam br. Wesselényi Polixena kisasszonyt, kit is br. Kemény Simon urfi mátkásított el [RettE 85]. 1762: Lett candidatio is, az holott én is szegül-végül viceispánásra candidáltattam [i.h. 132].

szegvágó szegvágásra/készítésre használt szerszám; scula de tăiat/făcut cuie; Hauer, Nagelhauer, Stockmeißel. 1756: Az Kováts Méhelyben ... Szeg vágó allyastól 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 14–5].

szegvég 1. faluvég; capătul satului; Ortsende. 1603 k.: Janos Gerébteól hallotta(m) trefaba hogy Czialokafalwanak mo(n)dotta az Also zeghwégeth [UszT 16/65 Georgius Zabo de Vdúarhely (50) judex oppidi vall.]. 1751: Negyven negj esztendő el fojtában ezen Controversiáb(an) forgo oldalt (!) alatta levő Seppedekkel edgűtt a Falu nevezete alatt tartatott ... nyárban a Szeg vég ludai, disznai élöttek rajta [Kóródsztrmárton KK; Ks 17/LXXXI. 18].

2. a faluvég lakói; persoanele care locuiesc la marginea satului; die Bewohner vom Ortsende. 1751: a' más ösveny is nem az egész Falu, hanem az ott lévő szeg vég járogott [Koronka MT; Told. 14/46].

szegvégföld végföld; pământ la capătul unui teren; Grund in der Gemarkung/am Ortsende. 1835: egy néhány dinb darab, szeg vég földei [Dés; DLt].

szegvonás szeg(ki)húzás; scoaterea cuielei; Nägelziehen, Herausziehen der Nägel. 1587: 12 Julj az Varos fog hazához vittem ket zekert rendelt ... Az meg heiaszasara keolteottem f 1/75 szég vonastol fiztettem — 1/2 [Kv; Szám 3/XXX. 21 Seres István sp kezével]. 1597: Hogy Az Estallorol es az hatulso hazrol az Achyok le vertek az zindelt Az szeg vonastol Az cziganoknak es megh egiengeteseteol attunk f 0 — d 25 [Kv; i.h. 7/V. 9].

szegzett 1. szegezett

szegy levágott szarvasmarha mellrésze; carne de la piept; Bruststück. 1596: Hus vetel. Hozzu Petereből hozattam egy fel elejt, fel vtoliat egy zegiet merettem fel f 2 d 28 [Kv; Szám. 6/XXIX. 153 Th. Bachi sp kezével]. 1597: hozattam ... a' Vasar biroúal Egy tag húst es fel zegiet f 1 d 83 [Kv; i.h. 7/XII. 130 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1621: 20 May ... Aldoza Napian el erkezuen az vy kereztyenek ... Vagattam fel keozikben hust három tagot, és Egy szegyett, mellick Niomnak Libr: 269 ... tézen f 2 d 69 [Kv; i.h. 15b/XI. 46–7]. 1680 k.: Komanarol hajtot Ekrőt nro 1. Eből vittek ... Szegjet kétőt, Nyakat Felet, Lapaczka szelből ket ket vagast. Far tóbol negj vagast [Utl]. 1737: Kalnaki umi egy szeg(y)et vettünk [Kvh; HSzj bog al.].

szégyell, szégyenl 1. szégyent érez; a se rușina, a-i fi cuiva rușine, a fi cuprins de rușine; sich schämen, (wegen etw.) beschämend fühlen. 1570: Zeoch Gërgħ ... vallya, hogy ... ferdeos kelemen, kwlte volt hozzaya Eotet Zeoch Myha! hogy zolna Neky hogy Megh Bekelnek vele Mert eomagas zegenly hogy wgy ezzel az dologh keozth [Kv; Tjk III/2. 186]. 1597: Simon Janos ... wallia ... hiwa egizer cleombe Sardine az leankat, monda neki ... mond megh az gazda eleot mit chelekedet az vrad veled ... ne zegenlied [Kv; Tjk VI/1. 95]. 1632: Szabo Andras mondgia uala Kómies Istua(n)nak azt hog megh teis puskat hozs ki azt czudalo(m), csak az farodhoz kellene verni, czuda hog' ne(m) sienled [Mv; MvLt 290. 91b]. 1679: talan Kglmedis meg hallotta az Enyedi pan dolgat azt bizony valob(an) szegyenle(m) s Bisztelensignekis (!) tartom hogy ollyan Besztelenül bant hitvan Gyermekeimel [Ajton K; WassLt Ebenei Éva lev.]. 1724: Az Urnak töllem illy Sokszor valo busittatását mind levelemb(en) mind praesentiamb(an) majd immár szégyenlem [Sorostély AF; Ks 95 Bethlen Imre Komis Istvánhoz]. 1774: Király Biro Vr(am) ... igen Szégyenlette, hogy a Faluk bé nem jártanak a Conummeratoria [Kisajta Hsz; INyR Huszár János (52) ns vall.]. 1782: azon Contractust repetálták ő kglmétől ... szégyeli ha ott fogják meg kapni [Torda; KW]. 1818: szégyellem hogy a' Nsagod porontsolattyát illyen kesőre tellyesíthetem [Szemerja Hsz; Eszt-Mk Bora István gr. Mikó Györgyhöz]. 1853: szégyeltem hogy oly kentelen tsinált mindent [Kv; Pk 6].

2. -i magát vmiért szégyenkezik; a se rușina/a-i fi rușine pentru ceva; sich schämen. 1618: Ezután mene az maga zoldja felől való beszédre, és Görcsi Mehmet pasa szinte azonokat beszéllé ő magának is, azkit azelőtt való nap beszéltet vala Azkin Kamuti uram felette búsula, és szégyenlő magát, hogy ott kérkedtsége elő nem mene [BTN² 100]. 1640: Hallottam azt is Sombori Istvántól, hogy monda neki Vas János, hogy „az esze leánya nem adott senkinek, hanem csak Gulácsinak”. Ugyan magam szégyenlem [Mv; MvLt 291. 233a–251a átírásban]. 1665: Isten úgy áldjon

meg, én magam szégyelem, a mennyi ízben vádolnak bennünket ez előtt, az méltóságos úr előtt állhatatlansággal [TML III, 359 Teleki Mihály a fej-hez]. 1710: Bizony, magunk szégyenlettük a németektől, mert negyvenhat muskotélyos volt a várban, azok közül is néha-néha, de nem sokszor, tíz-tizenöt kijött velünk ellenkezni a kurucokra [CsH 349].

3. állal, restell; a se rušina/jena/sfii (în fața cuiva); sich scheuen, sich (nicht) entblöden. 1632: erre monda Szakolczaine hog' czudalo(m) hogi ne(m) szégenled mondani, szakalod vagio(n) s miért ne(m) beczóllód meg [Mv; MvLt 290. 94a]. 1662: Ne hagyja kegyelmed urunkat csak maga akarátjára, ne szégyenlje submittálni magát, kinek Isten hatalma alá vetette [SKr 389]. 1724: Susi beszélt nekem, h(og) Pekri mint akar véle banni ... és mondtam egykor a kertb(en) Pekrinek, Ugyan Ur(am), nem szégyenli é kglđ oly tatókó gyermekekhez* magát tenni [Koronka MT; BK. Csáki Ferencné (50) ns vall. — "A leány 14 éves volt]. 1736 u.: Ő mostani felfordult világ! egy nyomorult fő emberecske nemhogy más ember jobbagy asszonyát, de magát is jó nemes embert vagy annak gyermekeit szégyenlené atyafiának mondani [MetTrCs 481]. 1751: It az s.v. sertések me judice drágák voltak ... nem szégyenlettek kémi nagyab szerűert hfo. 8 s még 9 for. [Borbánd AF; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. 1799: ötet mind Örög Embert talám szégyenlette meg verni [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. 27]. 1805: (Az) egyenletlensegek nem volnának ha a Veros kovats Gazda á fogo Nyelit nem szegenlené meg fogni de ma a Veróskovacsok közül edgy sincsen a ki a tulajdon mesterségét Tudni ne szegenlene [Torockó; TLv. 9/41]. 1832: Erezvén a nagy Terhet — és az alaton városkosdatokat — volt eszembe — hogy instályam elbótsáttátasomat de Szégyellettem csak oly rövid ideig állani ki a sárt — 's oly hamar előbb állani [Torda; BfN Demény János udv. tiszt kezével].

szégyellhet 1. szégyent érezhet vmi miatt; a se putea rușina pentru ceva; sich wegen etw. schämen müssen/können, sich einer Sache schämen müssen. 1662: Holdolását is az haza nem szégyenlhetné, holott azt nálánál nagyobb és sokkal erősb népek is megcselekedték [SKr 489]. 1667: Én örömet szerkentgetém az ígirt néhány pénz megszerzésére; ha ők hazugok, mi is nem szégyenlhetjük az sollicitálást [TML IV, 243 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: Szégyenlhetné ezt sok keresztény had és annak tiszt; negyvenezzer magyar vagy német között ki keresné az olyat fel ... azért hogy nem akarják, nemhogy pogánynak, de a magyar nemzetének, hazafiának, keresztényeknek sem [BÖn. 735].

2. szégyenkezhet vmit megtenni; a se putea rușina; sich schämen können/müssen etw. zu tun. 1665: Ezekben Kegyelmed én nállomnál tudósb lévén, az dolgot inkább általértheti; kételenítették elrontásának annuálni, így abban szolgálni senki sem szégyenlheti [TML III, 370 Teleki Mihály Boldvai Mártonhoz].

szégyen 1. szégyenérzet, szégyenkezés, megszégyenülés; rușine, simț al rușinii; Schamgefühl, Scham, Beschämung. 1574: Ersebet oswald kowache az vallia ... hogy Mytwl fogwa eo Margitot esmerte Jo hirben Newben volt, hane(m) Mytwl fogwa ez Istvannal Esmerkedet az myat keolt szok Rea valo zaban zegenben [Kv; TJK III/3. 382. — "Olv.: szégyenben]. 1676: Mint egy kicsiny szégyen forog is

benne, ha már egyszer conclusumban ment s el nem követjük, mindazáltal Kegyelmed tudhatja jobban, az a föld mennyire nem lehet el oda ki való járás s kereskedés nélkül [TML VII, 177 Székely László Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: És immár ebből látszik ki, hogy a Mózes írása nem fabula, a köntös nemcsak hideg, meleg, hanem a szégyen ellen való találmánya is Adámnak [BÖn. 428]. 1736: hallottam az régi emberektől, hogy mikor valamely leányos házhoz leánynező ment, tyúktojást főztek s az legény eleiben tették, azt három szégyen nélkül kellett megenni. Elsőben azt kellett megtudni, hig-e vagy kemény, mert ha az hig tojást kemény gyanánt, vagy az keményt hig gyanánt bontotta fel, első szégyen volt* [MetTr 377–8. — "Köv. a második és harmadik szégyen leir.]. 1758: Jelenétem, hogy két esztendőtlől fogva mind ott járt az eszem, hogy tanulni visszamenjek a collegiumba, noha egy kis szégyen nélkül meg nem esett volna [RettE 66–7]. 1765: A szégyen Máriaffi Dávid decrepitus öreg ember lévén, nem várhatta halálát, hanem tízezer forinttal kicsinálá <az> udvarmál a Kolozs vármegyei főispánságból, azután csak hamar meghala, siettetvén szegénynek halálát a szégyen is [i.h. 194]. 1819: A Miolta azon rosz unokám iránt intézett Tudositásodat vettem, — azolta az érette valo igen keserves bánatom, nagyobbára pedig a' szégyen, sem álmot nem engednek szemeimnek, sem pedig az étel nem kell [M.régen MT; Pf]. 1823–1830: Erre én semmit sem szóltam, nagy szégyennel kimentem az házból, amikor engemet a grófné mosolyogva küldött ki, mert mikor jobban haragut, akkor mosolygott [FogE 158].

Szk: ~ben marad. 1827: immár olyan dolgaim adták elé magokat, hogi ma éppen semmit sem tudnék készülni, és a' Halgatok előtt szégyenben maradnék ... Béis vagiok rekedve [Nagykadács U; Pf] * ~ére esik. 1778: Utoljára megmondották neki expresse, hogy ne opponálja magát, mert annak bizony meg kell lenni s azután nagyobb szégyenére fog esni a dolog [RettE 386] * ~ér vkít. 1812: tiltotta a Grof hogy a Léánnyal titkos szövetséget és társalkodást ne tartsok 's kerüljem hogy szégyen ne érjen [Héderfája KK; IB. Varró György (29) grófi kocsis vall.] * ~, gyalázat. 1762: Az Örög Aszszony beszélt ... de az mind tapasztaltam igen jól el szokta az fűzfá Sujkat hajtani ő kigyelme ha meg tudná gondolni bizony szégyen gyalázat ökligyelmeinek olyan Szokad dicszedni az kinek hira sem volt [Gyeke K; Ks I Bíró János lev.] * ~t csinál vkinek/vminek. 1817: (Öcséd) azt is tekintse, hogy mitsoda sok Gavallera között idegenek között léven, se Hazájának, se Familiájának, se nékem Szégyent bűt, bánatot ne tsináljan, hanem örömet [Kv; Ks 101 gr. Komis Imre fiához, Lajoshoz] * ~t tesz vkín/vmin. 1573: Aztis vallia Eottues Georgne ... egy legény ... Mongia Az Zomzedsagnak ... az en Vra(m) es Azzoniom Jambor hazais Jambor, De Im egy Ember zegent akar vala rayta tenny [Kv; TJK III/3. 67–8]. 1635: meny el mert ne(m) bekellem, mert nagy zegent től ma en rayta(m) [Mv; MvLt 291. 39b]. 1658: Igazán nagy szégyent tett rajtam Annucza, hogy olyan rosszul mérte meg az lábomat [TML I, 145 Bethlen Mihályné Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz] * ~t üz vkín/vmin. 1797: instálom Ngodat alázaoson, mint oly Gratosus Patronus Vramat ... Executioval, a melyre Törvényes uttya vagyon, rajtam és Házomon valami szégyent üzzem, mert azt Ngodnak se Természete, se születése nem dictállyá [Gógánváralja KK; Ks I] * ~t vall. 1570: Myklos Nyrew Ambrus zolgaia, Orsolya olah Myklosne, Erzebeth Rez Janosne ... vallyak ... Thamas deakne ezt Montha Zabo Balinthenak, Esmet ely kezdetet

The zabo Balintne Az thawaly dolgot zabo balintne Mond Michoda tawaly dolgot, azt hogy leanyomat hytegeted De byzon zegenet vallo [Kv; Tjk III/2. 191]. 1589: Ennekem hagi bikit mert ezennel bizony kialtast tizek Nagi zigient vallaz [Dés; DLt 226]. 1723: Tudom kértem kölcsön deszkát Lukától, de azt monta hogy az Aszszonyäe, számb(a) kéri, szégyent val nem adhatt [M.hodák MT; VGy. Buta Flora (50) j b vall.] * *vminek a -e rajtamarad vkin.* 1892: S látja, Zoltán úr ... én nem tudom most ezt a dolgot eligazítani. S a szégyene rajtam marad [PLev. 158 Petelei István Ferenczi Zoltánhoz].

2. szégyellni való dolog; lucru ruşinos, ruşine; Schande, Schämenswert. 1597: Cathus kadar Mihaly iegiesse ... wallya Egizer Margit az veres pal zolgaloia ... monda hogy ... nehezes wagiok, de nem thúdom nekhome nagjok zegen awagy vramnak mert eowe [Kv; Tjk VI/1. 84]. 1653: megjelentének ... noha egyébképpen búsumt rajta — de másképpen semmiképpen nem mentegettem magamat, mert szégyennek tartottam [ETA I, 125 NSz]. 1679/1681: meg hányva(n) eő kglme à kezes leveleket, valamely jobbgi à kezességh után el szókott, annak kezesséi ellen obligatiojok szerint procedallyo(n), aszt penig eő Kglme el se mulassa; mert mind szégyen s mind kár azt csak ugi mulatni [Vh; VhU 678]. 1705: Bethlen Sámuel uram ... részegen ment Graven uramhoz ... és részegen mondotta neki ... hogy szégyen egy obersternek szalmáért járni, hanem keresse ellenségét magának, és azt igen apprehendálta [WIN I, 403]. 1724/1779: András fel menetlikor vitt fel hirem nélkül egy satsko borsot mennyen vegire kigyelme ki adta néki, és ki hirivel vitte fel adgyon számot rolla Szégyen az vén Kutyának hogy mégis lop [Gerend TA; KS. Bethlen Ágnes Székely Ferenc saját gondviselőhöz]. 1757: Nem tsak szegen, sok buslodással, böjti napokon hal után nyargaltatni [Déva; Ks 92. I. 23]. 1789: ugyan nagy szégyennek tartom azt hogy ugy kerestettek Ferentz oztant minden felé ezzel foguk Fejerit ki mutatták [Bolya NK; IB gr. Toldi Zsigmond gr. Iktári Bethlen Sámuelhez].

Szk: ~ esik. 1662: imez elhívén, hogy gyaloggal is valóban megerősítettet volna, és ha Kassa várasa alatt nem succdálna is, következnie is kívánatosan a dolog, az nagy híres — nevezetes erős váras lévén, sem magoknak, sem az ármádának oly nagy kisebbségére, mint imez egy urasághoz való váracska alatt, esnék a szégyen [SKr 225] * ~i tesz. 1573: Anthonius aztalos luratos fassus est ... az Kappa Myhal haza eleot ket legenj al ... Az egyk ... Mond hogi Im az vram hazanal cgi Nemes Ember vagion zegient akar vala tenni az vram hazanal az azzony Emberre Ment vala [Kv; Tjk III/3. 49].

szégyenít megszégyenít; a face (pe cineva) să se ruşineze; beschämen. 1599: az legenj Bochy Georgy ky vra(na)k hazat zegenitette (!) Agyas hazatt paraznasagawal meg zeplositette, az perenger ala vitessek, es ott mindeneknek peldaiokra feje el eottessek [Kv; Tjk VI/1. 372]. 1663: Bizony dolog, nagy örömmel értemtem mind Forgács uraméknak jó és istenes resolutiojokat ő felségéhez és ő felségének nagy készségét az megsegítésre ... tovább is Isten szégyenítse az pogány ebeket, ő felségét minden igyekezetiben boldogítsa [TML II, 614 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. 1668: Egyébiránt szolgálai, nem tudom, színbül-e, avagy realitásbül, gratiát sollicitálnak. Isten szégyenítse az gonoszokat [TML IV, 294 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1679: adjon Isten Nagk szent fiáért elégséges erőt és

hazánk s nemzetünk javára s szerencséjére számos esztendőig jó egészségben éltesse, gonosz akaróit s ellenségit szégyenítse [TML VIII, 428 Teleki Mihály a fej-hez].

szégyenkedés szégyenkezés; ruşinare, ruşine; Verschämtheit. 1815: 12. Esztendeje hogy ezen Nemes Torda Vármegyében ... mint Procurator szolgálók ... több Esztendőket ... Majd minden napi szégyenkedéssel keserűséggel ... töltöttem el [TLt Praesidialis lev. Csipkés Albert panaszos kérése gr. Teleki Domokos főispánhoz].

szégyenkedik szégyenkezik; a se ruşina; sich schämen/genieren. 1583: Kakas Andrasne, Es Sarlay Miklos deakne valliak ... Egzer Megien hozza (így!) Gergelj kowachne, es Inthik volt arra hogy meg Bekelliek Balas kowachnewal, mit zegenkednek [Kv; Tjk IV/1. 150]. 1634: kerem arra az Körtóuelyfai Martho(n)t, hogy ne szegenykedgiek, hanem menyen haza az Urahöz | enneke(m)is it kel szégyenkednem ... egy penztis nem költöttem [Mv; MvLt 291. 4a 26b]. 1635: Én egyebet dolgában nem tudok, hanem ez magam szállómtól hallám, hogy monda hogy pirongatom vala, miért szégyenkednek [Mv; i.h. 50a írásban, Selye Ferenc vall.].

szégyenkezik megszégyenül; a se face de ruşine; sich schämen, beschämt werden, es schämt jmdn. 1896: Hát ha valakinek szólnál a könyvről nem szégyenkeznél vele, s ha valakinek kellene, elküldeném az elbeszéléseket összeállítva [PLev. 177 Petelei István Jakab Ödönhez].

szégyeni I. szégyell

szégyenlés szégyenérzet, szégyenkezés; ruşine, simt al ruşinii; Schämen, Schandgefühl. 1710 k.: búneinek Isten és emberek előtt az ítélet napján való kinyilatkozása és annak irtoztató szégyenlése, mint búkált Ádám a fák között | Kivánék a fejedelemmel való szembenlélt gráciája megköszönésére supplicatio által, de rettenetes nagy méltatlanságnak proportionalis szégyenlése, és megháborodása miatt azt a választ írta: Más házuknál jó szívvel látjuk ő kegyelmét [BÖn. 466, 690–1]. 1823–1830: mikor a praeceptorunk éneket tanított, én nem tudván hozzá, János engem mindenkor lekacagott, melynél fogva belém olyan szégyenlés és félelem támadott, hogy belőlem soha egy hangot is kivenni nem tudtak [FogE 79].

szégyenletében 1. szégyenében, szégyenkezésében; de ruşine; vor Scham, sich schämen. 1619: Azután soha üdönk nem lön hozzája, hogy csak megpanaszoljuk is az pasának, hanem szégyenletünkbe egynehány napig csak arra az útra sem jártunk, maga az volt volna igaz utunk az pasa Kapujára [BTN² 285]. 1631: Szalontaj Gergely ... fogdossa az Czechezmet, es masua is kezde niulni ... ereszen pirongatak az emberek ... oztan szigienletiben ki mene az hazbol [Mv; MvLt 290. 237b]. 1662: Visszavárván azért az sáncból visszazaladott főrendeket és kevés népet, szégyenletiben a tractát Tokajba rendelvén ... maga az urakkal felmene nagy szomorúsággal [SKr 141]. 1742: nem lévén a' Béres Legények honn, ott hatta az vr(am) szégyenletiben a' szekeret szénástól édgýtt [Buza SzD; JHbB]. 1756: bé nézék ... az ablakon, s hát Molduán Vonya ... az akkori Joseff nevű Tisztarto Feleségivel az ágyban ... hirtelen vissza fordultam szégyelletemb(en) [Galac BN; WLt Kiri-

búl Györgye (45) j b vall.]. 1777: azonn Jirina igazán meg valva nagy Ringyo lévén azon Ferje Gligor szégyenletiben el hagyta volt [Szentbenedek SzD; Ks 30. 28]. 1804: instállok ne légjen kéréssem meg vettettetve az Urak előtt, mert vgj osztán egészen meg búsulva az Urakkal találkozni sem kívánok széjjelitembe [Ádámos KK; Pk 5]. 1814: Dobai Mihály Uram Horváth Josefet az egész Czéh előtt le gazolta, fattyu Gyermekek nevezte, mellyért Horváth Josef szégyenletiben el butsuzván el ment a' Czéhből [Dés; DLT 56. 4]. 1823–1830: (Reméltem) hogy ha már annyi eszten-deig idegen földön lakott, tsak okosodott, és haza jövé; szégyenletiben is el hagyja a' korhelséget [Fog. EK 462]. — L. még ÁrÉ; RettE 155.

2. átv. 1884: Hó a kerten, sugsugár a faágan, verekedő varjúk a kútkávn, verebek a fedelen ... s a Mikszáth könyvének csak egy lapja sem mozdult meg az asztalomon szégyenletében [PLev. 110 Petelei István Jakab Ödönhoz].

szégyenlő szégyenkező; rušinos, care se jeneazá; schamhaft, sich schämend, verschämt. 1761: Nemesembert szerető s azokkal conversálódni nem szégyenlő úri ember, nemem is jó méltóságos uram vala [RettE 120].

szégyenség szégyen; rušine; Schimpf und Schande. 1619: Hanem ugyan magam kérlek, hogy add bé azt az panaszt az dívánba, de az egész díván előtt megmutatom, hogy minden dolgotok-panaszotok hazugság, szégyenség [BTN² 232].

szégyenpolc pellengér; stílpul infamiei; Pranger. 1840: ha Csatoné és Gyurka nem keritgette volna a' Szégyen poltza ki nem tétetett volna [Dés; DLT 277. — "Asszonyra von.].

szégyenvallás megszégyenülés; rušine, rušinare; Bloßstellung, Zuschandenwerden, Beschämwerden. 1629: az lsten ne mencze nagio b szigien vallastol [Mv; MvLt 290. 34b]. 1662: És hogy hát megöl is a tisztviselőktől mégis nagyon urgeáltatának, kényszerítettének, a köfalakról is kényszerítették vala a városbéliek puskákkal jól megingatni őket is jól el hullatni benne, s azok is úgy kényszerítették vala dolgokban nagy szégyenvallásokkal s sok károkkal támogatni [SKR 683]. 1676: Ha Kegyelmednek kedve lenne hozzá, hogy megismertetnék Béli urammal, nem Kegyelmed miatt esett ebben ... mert mind Kegyelmed dolgának hiszik, Isten mindezeket megcsendesitené és az kik ezeket practikálták s practikálják, szégyen vallásra jutnának [TML VII. 260 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

szegyszij szügyelő; trágátorul űei; Brustriemen. 1843: Egy nyeret meg reparaltam 1 Rf 20 xr ... Egy nyeregze Szegy Szijat tettem 30 xr [Kv; Újf Nemessányi András szügyártó szám.].

széjjel 1. két v. több irányban/helyre; in mai multe direcții/locuri; hin und her, überallhin, auseinander. 1585: Mikoro(n) az olahokat fogva kj hozak, Akoron lntek oda Azomban my le wlenk zellel, az horwassokra (!) az Sebeseketis oda hozak [M.valkó K; KP. Jakab Boldisar j b vall.]. 1613: jutottunk Nikápolyba ... minden élést, fát, mit egyebet számáron, őszvéren, lóterhében, vizet tömlőkben hordanak az városba széjjel [BTN² 67]. 1631: az az Csiszar Miklos fia ... eleget niargaldoza szeliei az uczan megh

kergetekis az emberek [Mv; MvLt 290. 50b]. 1632: Az mikor ez az Boros Istua(n) ot az mezitelen szabliaval iar vala az ucza(n) ... latam hogi ot jar szeliei czapkodoz vala szeliei [Mv; i.h. 290. 83b]. 1640: Opra Kompost p.h. Szegeni ember leven el budosot szeliei kuldulasaval elt de a mint referalliak megh holt feleségeis regen niomorph ninczen semmieis [A.ucsá F; UF I, 806]. 1657: az evangelicus ember vala, s megmondá titkon, hogy viselnénk gondot magunkra, mert fejedelmünk táborának kevés voltát (és mint hogy az füvelés miatt szeliei el is oszlottak vala) és kedvetlenségeket s minden alkalmatlan állapotinkat jól tudnák [KemÖn. 210–1]. 1704: Ma küldék el a páteneket széjjel az országra [WIN I, 232]. 1705: a vizaknai káplán ... beszélé az úrnak, hogy Vizaknát, Alamort és mind a körül levő falvakat a kurucok egészben elkergették, úgy-hogy egy ember sem lakja, hanem csak eloszlottanak széjjel, ki hova mehetett [i.h. 414]. 1712: egy Széki Szabo Ferentz nevű Ember ... adig ny(ar)g(a)lodott az erdőn szelleyel; hogy az Utromb(an) forgo Ur ő kglme jobagy(ana)k marhait Találta ... és el hajtá [Páncéscse SzD; WassLt Dienes István (34) ns vall.]. 1740: Nms Városunk Lakosi közzül, mindenek ... mindenféle marhájokat, kit kit maga Csordájáb(a) adjanak, imitt amott Széjjel ne kboroltassák 's jártassák [Dés; Jk 599a]. 1756: a Falu Kapitánya Keregut György és a több Falusi Esküttek ... Istrangokat vivén magokkal, a Szegény Falusiaknak Lovait el fogdosták azokon szeliei a mezőn nyargodoztanak [Bencenc H; BK. Samuel Noptsa (34) ns vall.].

Szk: ~ való. 1657: Mindazáltal ezekben való állíttatásom közt is gyakrabban az udvart és széjyel való küldöztetést continuálnom kellett, hol tolvajok, csavargók s néha parasztság, néha téli időn csak farkasok miatt is ez ilyen postalkodások közben bizony sokszor szerencsém maradt életem meg [KemÖn. 106–7].

2. különféle helyeken; in diferite locuri; überall, hier und dort, durcheinander. 1569: Erthwin hogy ty .k. panazolkodot volna ew felsegenek hogy Az en zolgaim Az .k. falwin zellel Jarnanak es Mindent pinz nekwl vennenek el, ky ha Jgy vagyon Nem En akaratomból celekettek, merth En meg hattam uala Nekik hogy swkrwl^a sayora^b menyenek [In Arca.Hunyad; BesztLt 5 Christophorus Hagimas de Bereg-zo gr. Dawm besz-i bíróhoz. — "Valamelyik Zsuk (K), "Nagysajó]. 1574: Karaznay Janos Azt vallia hogi egi Zornbaton vele volt ferench az Zeoleoben, vasamap hallotta hogi meg vertek volna, Az vtan valo penteken meg holt azkor latta hogy Mind zellel ely kekwl volt az teste [Kv; Tjk III/3. 391]. 1584: Chizar Mihaly vallia egy lud miat megh haragwek a' vargane Annia Az Apamra ... Es fenieteges vtan Masod eyel illy dolgh esek a' Zegeny Attiamon, hogy eyel kialtany kezd, Es monda, Im Az essez Az vargané Annia Ream leowe es a' hiwelket A' Zememnek vete es ky tolia a zememet Mas Nap viradoglagh latok Az zemet hat mind el dagat zellel [Kv; Tjk IV/1. 281–5]. 1594: 30. Septemb(ris) ... Ez el múlt Eyel öltek vala meg az Apahidj lobbagyiuat: Zamosfalúan, az Gyilkosokra vitték az szolga Birakat, azokat szellel kerestek Csanig, és ott szellel postalkottak kerengettek [Kv; Szám. 6/III. 13]. 1604: Az medúe vere(m) patakba is szellel jartunk s birtuk valami(n)t akartuk [UszT 18/106 Franciscus Kouachj de S. Marto(n) (75) vall.]. 1638: latta(m) az aratas előtt hogi ez az Csiszar Ferencz fia hajadon füvel csak szőren egy lovon erőssen niargal uala, neha le esett s neha ismet fel keölt tapottatta az buzat szeliei [Mv; MvLt 291. 137a]. 1668: ök osztan él

méntének ... Béréndré hogh osztan anyra nőttének ott szolgattnak szíll, annyra hogh marhara kaptanak [A.hagy-más SzD; Ks 9. XXXIII. 4]. 1690: Joannes Georgius de Begmansfelt suae Caesariae Majestatis officialis es ... az Méltóságos Badensis Fejedelemtől el bocsáttatván az országba(n) Szelyel koborlo, es pusztitto Kuruczoknak fel keresésére, es meg fogására, azok közül deprahendalt elő Kglme ittis szekünkbe bizonyos szamu Kuruczokat [Szár-hegy Cs; LLt]. 1710 k.: Sőt valamig Németországban s széjjel peregrináltam, noha bizony sokat nyargaltam, éjjel is bolondul postálkodtam, de csak egyszer sem estem el [BÖn. 569]. 1752: Várcsán Páskuj ... szellyel imide amoda is eleget járt [Bikács Sz; Bfr Hodor Ursz (28) zs vall.]. 1790: az számadások(na)k el vitelere még az mult Péntekre rendelttem volt egy lovas embert, a kiis az le tett Plájások Kompaniájából való volt, és eddig szellyel keringett, most csak ugyan elé kerülven ... küldöm [Sztrezakercesora F; TL. Wesselényi Dániel gr. Teleki Józsefhez]. 1811: Ugy hogy, már mint Asudát, úgy beszéllek széjjel, A' ki sok bort iszik, 's mégis él-sok téjjel Bizony jobb lett volna a' Bort oda hadni [ArÉ 78]. 1843: (Varga Katalin) csak oda csepent egyszer a faluba valami három évvel ezelőtt, és onnan járogatott széjjel a három falu kerületeiben [VKp 106].

Szk: ~ való (...) 1600: az ifyakat biro vram coercelandasza zorgalmatoson mind az eyelly zellel való farsangolastol rezegeskedesteol torbezolaskodastol, de legh kiwalkteppen eodeo vtan feguierrel való zellel Jarastol [Kv; TanJk I/1. 353]. 1667: Az miolta ithon vagyok, házamnál nem sokat nyughatom széjjel való járásom miá, úgy annyira, hogy az szolgálaim lovai többire elálltak [TML IV, 81 Naláczai István Teleki Mihályhoz]. 1703: közöttök régtől fogva uralkodo Egyenletlenség és széjjel imide amoda való Csapongás miatt sok kára s hátramaradása lett közöttök vala kitsiny Reformata Eccle<na>k [Selye MT; MMatr. 217]. 1784: Rendeltetik azért ezen szükségtelen költségnek is el távoztatására, hogy valamint más Helyeken ... az efélék a Lakosok által sora praestaltassanak. Nem suffragálván az abéli Mentség hogy Télien az Bányászok, nyáron által az verős kovások mesterségek által az kereskedők pedig minden idő tájban az széjjel való járással akadályoztattnak [Torockó; TLev. 2/6. 3a].

3. a szokottnál nagyobb közt hagyva; depártat; (weit) aus-/voneinander. 1697: azon jószág igen szellyel, és távul van egy mástol [Marossztyörgy MT; BálLt 53]. 1747: a Sz: Mihályfalvi lakosok sok számból álló nagy sereggel fel készülvén, botokkal, vasvillákkal, tséppel, és hajgáló kövekkel magokat meg rakván, és magokat széjjel a' bokrokban meg vonván ... elsőben edgy Tordai ... ember(ne)k egy posztomentejit a' vágás szélből alattomb(an) s, himélkül el lopták [Torda; TJKt III. 165]. 1811: Fülei nem hosszak, inkább rövidetskék, Nem szélesek, hanem keskeny hegyessetskék Állanak nem széjjel, sőt öszve a' fejin [ÁrÉ 155–6].

4. elszórtan, összevisszaságban; ímprästiat; durcheinander. 1573: (Az) Eóczem faya zelel fekszik wala az nagy ho alat; es az hawat ki hordattam es onnat zettem az Eó fayat Eózze [Kv; TJK III/3. 198d]. 1598: Seress istüen vram Byrosagaban Megh iszene w kegelme hogy az Cyganok az dog wontatatast nem gioszik, hanem valami olahok igirtek Magokat el hogiak wontadtak el ma az temetokert elol es szíll az mit Talaltak az zabok Tormia felol az zanto feoldek kosztot czinaltak egy wernet 11 dogtwt ... d 88 [Kv; Szám. 7/XVIII. 57 Masass Thamás sp kezével]. 1634/1667:

egy Eél (!) Bálint nevű vér szerént való Bátyya ... deficiálván ... minden jovai ... gondviseletlenül szíll maradtanak [Ks N.N. 25 fej.]. 1651: az Tatrangh vize ebbe az Veres erbe eset itt folt szellyel ala [Lisznyó Hsz; BLt]. 1675: itt Colosvárat ... fenn járt szellyel, s részesegkedett [Kv; TJK VIII/11. 366]. 1692: Pávák feleslen vannak; de mivel nyári idő lévén mint teli időm enni ele nem jünek szellyel a Gyümölcsös kertekb(en) Szőlő hegyen, és a Gazon szellyel az udvarház tájékan elődnek s kölnek, mellyért számban is nem vetetődhet(ne)k [Mezöbodon TA; BK Inv. 26]. 1705: Maga pedig Forgách, azt mondják, hogy Vásárhelyett vagyon, Pekri uram Nádason, a hadak pedig ott körül szellyel [WIN I, 367]. 1715: Az Bunda Szalavasztra Szol-gajanak buzáját ... én arattam volt meg; mellyetis vatsora korra végezvén el fel sem gyűjtöttem volt hanem szellyel kevert kévéjében reggelre kelven az szolga kiment hogy fel kapangyálva de már el hordottak volt azon etczakán [Középfva SzD; SLt 29. J. 24 Mester Ursuly (40) jb vall.]. 1758: Kotsis Dani éjjel nappal sokat kallangott szellyel, Kortsomákon ivutt reszesegkedett, kétség kívül az Mlgos Udvar hire nélkül, mert az gazda nem azért fogadgya az Cselédet hogy szellyel kallangyon, ha nem hogy hasznát vegye [Kál MT; Berz. 12. 92. 61]. 1767: imit amot az tisztásán két harom borozdát fel szaggattatott igen hibáson s helyen helyen buza szemét is láttunk, szellyel az bokorban s szántásban egy vekanit el vethetett [Hidvég Hsz; Eszt-Mk]. 1771: (A fa) itt hevert imitt a' mott széjjel [Ádamos KK; JHb LXVII/168]. 1784: Még az Űrmös borokat nem küldtettem bé a Vármegye tiszteinek, mert alig tudtam átalagokat szerezni, és már mig bé nem gyűl a Tábla, nem küldtem hiába mert szellyel vagynak [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1797: az Udvaron Szellyel imitt, amat [M.igen AF; DobLev. IV/777. 18. — "Köv. a fels.].

széjjeláraszt szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: ~ja magát szétömlik, szétfolyik; a se întinde curgînd în toate părțile; überströmen, sich anseits ergießen, überlaufen. 1826: Ezen Nemes Megyében (így!) a' Kelemenelki és Gyatakuti határ közt a' Csukoláj völgyéből lefolyó zápor és nagy eső vize ki tojulása 's azzal való széjjel omlása, az ezzel szembe levő szántó földekbe, és kaszáló helyekbe, valamint az Ország útjába is, a' melyen széjjel szokta magát árasztani minémű tetemes kárt ... okozzon, annak mű ... eztet tapasztaljuk [Hsz; GyL].

széjjelbocsát kb. széjjelnéz; a se uita (uimit) de jur împrejur; (die Augen) herumschweifen lassen. XVI. sz. v.: Mikoron az asztaluál ül, szépen viselljen (!) magát, ... okosan, szemeit csatára szellyel ne bocsásson (!), az vitéz kapbanban vagy peccsenyében legelől ne öklellyen, sem alábvalo konczokkal ne vagdalkozzék [Hsz; Barabás, SzO 349. — *A diák].

széjjelfolyik szétfolyik, szétömlik; a se întinde curgînd în toate părțile; auseinanderfließen, zerfließen. 1592/1593: en zamtalanzor iartam eorlenj az Rethi Malomba, elejn, de az a' porond zygett ... Rigen ... tizta feouen' volt, chiak az Ludis talam rajta eleget nem chetet volna, Mert az Kvs zammos mikor megh aradot valamennyre azon folt zillel [Szásznyires SzD; Ks].

széjjelfut különböző irányba fut, szétfut; a fugi în toate direcțiile/părțile, a se împrăștiia fugind în toate părțile; aus-

einanderlaufen. 1630: Kekedi Sigmond Vram ... Kukura Thamast ... keményen vereti a szolgálai ... mi azt latua(n) a falubeli emberek, kik houa lattunk mind zellel futnak [Czeged; WassLt Gierman Juzup (40) jb vall. — *Mező-cikud TA]. 1710: Vellenstein minden tartózkodás nélkül a hajdúk sáncához felmene gyalog, mihelt a granátérosok hánni kezdék be a gránátokat, az a sok tolvaj, akasztófára való ezer hajdú megijede, fegyvereket, köpenyeket elhánnyak, s az erdőben széjjelfutának [CsH 428–9].

széjjelfutkos szétfutkos; a fugi în toate direcțiile/părțile; hin und her laufen, herumrennen. 1637: az Cziganok kezdenek szelyel futkosni [Noszoly SzD; WassLt Vajda Balintné Borbára Aszszony (50) jb vall.].

széjjelfutós szétfutós; a fugi în toate direcțiile/părțile; auseinanderstrebend. 1600: Zyu Balas ... vallia: Ammine-meo baromnak megh vetele es Arwja feleol engem Hozzw Janos vram Akar thwdakoztatny en Abban egyebet nem thwdok ... megh az vtunkban Boldoczna az chany olahok hajtának negy eokreot el minthogy zellel futostak vala a buzaban, en vthana sem menek [Kv; TJK V/1. 467].

széjjelfutott szétfutott; a face să fugă în toate direcțiile/părțile; in alle Winde zerstreuen (lassen). 1771: tudgyatok meg hogy ugy meg persellek titeket, hogy még a gyermekeiketis Széjlyel futattya [Bukuresd H; Ks 114. 61. 115].

széjjelgazol széthány; a împrăstia (aruncind în toate părțile); zertrampeln. 1748: edgj nagj kaszaly szalmát azon sertések széjlyel gazoltak [Torda; TJKt III. 240].

széjjelhány 1. széthány; a împrăstia (aruncind în toate părțile); durcheinanderwerfen/-bringen. 1586: latam hogy ez peres feoldéon Az Agasokott ky astak es zyllel hantak [Ugra KK; JHb XX/48]. 1665: Itt is, Uram rettenetes idő lön az éjle; egy asztagot kezdek volt tegnap, bezzeg annak megadat, kalondgyáimat mind itt, Czégben széjlel hánta s az házam tetejét egészen elvitte Czégben [TML III, 493 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1749: azok a' Legények hányták Széjlyel a' Szénát a' kiket megvert a' Tot, bosszuszággal tselekedték [Szentbenedek SzD; MvRK]. 1754: Láttam hogy Jépura az Ur Lugosi László Ur(am) Jobbágyival és Sellérivel reá menének fejszékekkel és kapákkal, s Széjlyel hánták, ezek mellett botokat és Vass villáktos vitenek volt magokkal hogy ha valaki fel kél resistálhassanak [Tóhát AF; JHb Avram Szász (40) zs vall.]. 1761: A Palántyát, és Veteményit pedig gyakor izben ki szaggatták, és a' Mezőn Tiz Kalangya buzáját ... széjlel hánták [Szász-sztiván KK; BK. Laurentius Kólcár (68) jb vall.]. 1771: találunk az általa le aratott és kalongyákba is rakott zabját széjlyel hánnya, és egybegázolva [Grohot H; Ks 80. XL. 12]. 1802: Cír(cí)(e)r 18. kótés 'Sendelly, melyből néhány kótét szeljel van hánnya [Ne; DobLev. IV/858. 9a]. 1844: Szalantai Ferentz és Szalantai Sándor mesterek kötelesek a Négy láto mesterek napi díját meg fizetni hogy azon helyről agyagot vajtanak, — valamint Szint az ot kivájt agyagot széjlel háni [ZFaz.].

2. (robbanás következtében) zersztör, széttöbbit; a împrăstia/risipi (în explozie); zersprengen, in die Luft sprengen (durch Explosion). 1653: die 14. Augusti délesti két óra tájban a goromba pattantyúsok ... aminémű port csináltak, azt próbálgatják ... az egész azon cajtházbéli

minden edényekbeli porok, számtalan tüzes szerszámok, gránátok nekigyúlván, az egész várnak rettenetes megrendülésével azon bástya, cajtháznak s azon felül valo egy singnyi temérdekségű boltozatú élésháznak sűrű ablakos külső felét, a belső kőfalaktól fogva egész a földig csodálatos nagy romlással széjjelhányta s öszzerontotta vala [SKr 602] | salétromot teremtett volt abba lsten a lyukas kőbe*, és a gyúlt meg abban az időben, és hánnya széjlyel azt a kőhegyet, semmi nem egyéb annál [ETA I, 154 NSz. — *A tűzhányóba]. 1779: 15. Junii Bécsben a puskaort tartó nagy machina épületben casualiter a por fellobbanván, iktóztató romlást tett. Sok épületet széjjelhányt, 400 embert találtak halva [RettE 398].

3. széttöbbit/szed; a demonta/dărîma; zerlegen. 1729: Az Kakas hegi ellenib(en) s allyáb(an) az kik Házakat építette-nek ... harmad napok alatt amoveállják Hazokat, külömb(en) Hadnagj Atyankfia eő kglme egy Tizedet reájok küldvén, az jövő hetfünn ... az eddig tött építéseket szelylel hánnyák [Dés; Jk 384b]. 1776: A faluban is nagy láрма esett, a sógorék Szentkirályi József és Szathmári József is odamentek ..., hogy valamiképpen igyekezzenek abban, hogy a házat hánnyák széjlel [RettE 369]. 1783: Csüret ... az Grohoti Lakosok le rontottak, és széjlel hánták oka nem egyéb volt le rontásának, hanem az, hogy az Falunak tovább nem szenvedhetne és várhatta az közte és Ribitsora között azon darab helyi felett valo controversiat [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1840: Egy Eszterga Masina szerszám széjlyel hánnya, eladatott 2 f. 4 xr [HSzj eszterga-masina al.].

4. széttöbbit; a împrăști; aufteilen. 1671: Bál Pataki János könyörög ... Kgl Aszszonyom ... Házammal által ellenben Borberekben vettem volt egy szegenj nemes Asszontol egy kis paraszt Fundust; melljnek már az előtt utánna lévő minden földet Zalogb(an) széjlel hánta ... az én kezemmel ket köből buza alá valo földetskenel több utánna nintsen [Törzs].

5. szétkerget; a împrăstia/alunga; auseinander jagen, zerstreuen. Sz. 1823–1830: Most mindjárt emberhalál lesz; ragadja a villát a szolga kezéből, messze elhajtja, maga pedig megyen a tépelődökhöz, mind debrecenieket, mind tótokat mint a pisleneket széjjelhánnya, s vége lett az üstökös harcnak [FogE 264].

széjjelhányat 1. széttöbbit; a face (ca ceva) să fie distrus prin explozie; zerstreuen lassen. 1662: mindenféle temérdeki sok gabonát szekerekre rakatván és belőle kitakarítatván, hogy ugyan valóban híret hagyassa Pocsaj várán, az földbástyáit rútol levonatta és széjjelhányatá, az köből mind boltozatokra épített, veres cseréphéjjazat alatt levő igen gyönyörűséges fejedelmi friss házakat is egész félig | De az igen nagy erő ismét mind sáncával, lövészerszámmal úgy nekifeszül vala az mieink öellenek épített erősségeknél, hogy az rettenetes lövéssel a várbeli bástyákban épített erős sáncokat egynéhányszor semmivé tennék, erős gerendákból valo épületit diribról-darabra szakgattatván, földtöltésit széjjelhányatnákn [SKr 546, 595].

2. széttöbbit; a dispune/face să fie dărîmat; zerstören lassen. 1754: a Funtine helyben a melly Kerte vagyon Josziv Buzillának azt ő s Szülei békességesen bírták mind az idénig, hanem tavasszal a Serbán Buzilla fia Házát építvén reá az Ur Lugosi László Ur(am) az ide való embereit mind fel költette Jobbágyait és Selléreit ... szelylel hánnya [Tóhát AF; JHb Gávilla Aldgye (50) zs vall.].

széjjelhányatik szétromboltatik; a fi dárímat; zerstreut werden. 1792: a' Kővári erősség ... széjlyel hanyatván, már most azoknak helyeken tsak a' falok, és épületek hanytai [Berkeszpataka Szt; TKHf 242. 50/l].

széjjelhányattatik szétromboltattatik; a fi dárímat; zerstört werden, niedergerissen werden. 1662: a kasamátá' erős földtöltéssel ugyan megújítatott és jól megcsináltatott vala, kívül is annak ablakai elől az kőfalnak nagy romlása vas lapátokkal széjlyelhányattatván [SKr 600. — 'A váradi várban].

széjjelhányt szétszedett; demontat, desfácút; ruiniert, zerfallen, demoliert. 1755: Jól el készült félviseltes Székér cum apper(tinentiis) l. Romladozott széjlyel hánt fáko Kotsi l [Batiz H; BK 1020 Nalaczi conscr.].

széjjelhasad széthasad; a se crăpa; platzen, aufreißen. 1807: A Fütő mind széjjel van hasadva a fütő szája alatt valo vas nints [DLt 44].

széjjelhínteg elterjeszt; a răspîndi; verbreiten, unter die Leute bringen. 1648: Illien oko(n) kellet citaltatno(m) az Inciat, hogi ... azt mondotta es híntegette szelliel, hogi három szolgalmot bocciatotta(m) volna el terhesen hamzától [Kv; TJK VIII/1. 266].

széjjelhíntetődik átv széjjelszóródik; a se împrăstia/risipi; voneinander wegkommen. 1703: Mihályfalváról jütemb(en) voltam szemben Fosztone ocsem Aszszonyal beszélle az szegény árva ocseim mind szellyel híntetődtek ... az Kis Sándor ... Héderfajan mezt láb rongyosan az Jobbágy Gyermekek között tegéreg [Székelykocsárd TA; ApLt Korda Barbara Korda Zsigmondhoz].

széjjelhordat széthordat; a face/dispune să fie dus undeva; wegschaffen (lassen), (irgendwohin) verschlagen werden. 1784: a Várhegyi hegjen nehaj Szabo Mihállynak itten laktában Bongorttya volt ... azután Cserébe menvén ... a Hegi élit felszántat<ta>, szelljel hordatta, mig szép térséget készítetett <bel>őlle [Várhegy MT; MNY XXXIII, 337].

széjjelhordoz 1. széthordoz; a distribui/duce; (Brieft) austragen, zubringen. 1663: Az oda bevaló leveleket Kegyelmed én kezemben dirigálja; most is nekem írván Cob uram, Szamosújvárban küldték, onnét paraszt embertől, ki én reám nem akadván, elhiszem, az levelet széjlyel hordozza [TML II, 626 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. 1671: Irják nekem is Szamosközből, hogy az németek hirdették, az hajdú városokat is feljárták, leveleket hordozván széjlyel [TML V, 492 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz]. 1719: Az Pestisről ... Minden nap az lako Házakat meg kell füstöltni lángolo Tüzzel, apron vagdalt faragott fenyő Tövissel vagy apron darabolt s meg hasogatott Kőris fát jo aszszu ... meg lyuggatott Serpenyőben vagy Vas melegítőben kell rakni, meg gyujtani es Szellyel hordozni az Hazban migh elegh [Ks 58. 84 Medica instr.].

2. sokfelé/mindenhova visz; a duce/căra peste tot/în tot locul; da- und dorthin bringen, vielerorts zustellen. 1584: Keomiwes Imrehne Ersebet Es Eotwes Peterne Anna valiak ... Ezeket mikor a' varganę Annia meg bezellette volna, Nagy Haragal ugj zola ez valloknak: De meg zoktátok thy hogy giernmekteket eoletkebe kapiatok, zellel hordozza-

tok, es mikor a' chorda be leó Altal vizitek keozteok, es igen art a' giernmeknek [Kv; TJK 4/l. 280–1]. 1642: Azt jól tudja az jó Tolvaj Mihály hogy ő hordozta szekerén széjlyel sokadalomból sokadalomban, s ő tudja, hogy micsodás volt ez az asszony [Mv; MvLt 291. 318a].

széjjelhordoztat széthordoztat; a face să fie dus în locuri diferite; vielerorts hinbringen lassen, vertreiben. 1677: Ugyanis nem kellett volna az urunk ő nagysága titkon írt leveleit ő kegyelmének széjlyel hordoztatni [TML VII, 511 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

széjjelhullik 1. szétesik, a se desface; zerfallen. 1697: én mondam hogy ha az a' sajt kezemben uolna ugy verném az földhöz hogy mind szellyel hullana [Kotormány Cs; CsJk 2–3 Peter Janos (37) vall.]. 1736: egy füst fogo Ház ... fellett nyulik ki Magossan, két kő kémény, de edgyik kéményének Sipja töb(en) le törött, és Szellyel hullott [CU].

2. széthasad; a se crăpa; sich spalten, auseinanderfallen. 1718: az Ur Josika Sigmund Ur(am) ... szidni kezdte s azt mongya hogy te igen prokatoros vagy de az fejedet szellel vere(m) evel az nad palczaval az mig szellel hul az palcza az Utan forditom az nagyob veget is azzal is addig verem az fejedet az mig szellel hul az fejed bőri [Branyicska H; JHb Fülei Csak Ferencz gondviselő vall.].

széjjelhullólag szétesőben; care este pe cale de a se dărîma; zerfallend. 1782: a' Kapum belől vala egy régiség miá széjlyel hullolog el romlott félben valo konjha [Ádamos KK; JHb XIX/22. 41].

széjjeljár sokfelé/mindenfelé jár(kál); a umbla peste tot; herumgehen. 1637: Many Pistyan ... Maga szellel jar koldulni ... Opre Monye ... Ez is hasonlo állapotu kodus ember [Netot F; UC 14/42. 111]. 1659: én hat hétig laktam némasszonynál, addig ő nagysága mind Déván lakott, mikor én eljöttem, akkor ment ő nagysága Désre, én sem késheettem tovább ott, mert szegény árva asszony vagyok, ha csak széjlyel járok, bizony rosszúl bántódom utána [TML I, 368 Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1676: Articulusa lévén (: tudgja hűségtek :) az nemes orszagnak arról, hogy az ollyan idegen kereskedők(ne)k az országb(an) szabadosan szellyel járnai, ne legyen szabad, hanem bizonyos helen meg állapodván ha kik(ne)k elado marhajok léssen az ott körül valok(na)k, vigyek oda az hol megh állapottanak [BesztLt 45 a fej. a beszt-i főbíróhoz]. 1703: Aminthogy kezesekül fel is izentünk az úrnak, hogy izenjen őnagysága a generálnak, hogy ne legyenek kétképpen fogva, hiszen aki kezesség alatt vagyon, eléggé fogva legyen. Azért hadd legyen szabad belől a kapun széjlyel járnai [WIN I, 461].

széjjelkerget szétkerget; a împrăstia; vertreiben. 1711: az szeki katona m(eg)haraguvan ... utana rugoszkodek az sz Egyedi szekerek(ne)k, az embereket szellyel kergetek, az szekerek elől [Szentegedy SzD; WassLt Moldovan Pavel (40) vall.]. 1766: Josika Imreh Uram ... fél éj tájban maga mellett lévő feles számból álló emberekkel fegyveres kézzel ... Udvarházomra és Curiamra ... réa ment ... és bé menvén ott lévő embereimet széjlyel kergette [H; JHb XXXV/54]. 1803: a' Remeteiek lohátan Fegyveresen ... a' Ploptyisba jöttek; a' mikor ezeknek dobogásokat az Ötsém észrevette, a' Juhokot széjjelkergette, 's vgj elis széleszet-

te, tsak egy néhánjot kaphattak elé [Toplica H; Born. XVc. l. 115 Nátve Vászilie a' Ilia (40) col. vall.].

széjjelkoldul mindenfelé koldul; a cerși peste tot; sich bettelnd herumtreiben. 1640: Bunul Muntanul, maga szelliel kuldul, p. all [UF I, 720].

széjjelkolduló mindenfelé kolduló; care cerșește peste tot; überall bettelnd. 1640: Desertae et fugitiv et inquilini ... Ztan Maria p.h. Ebbenis edgi szegeni szelliel kuldulo seller lakik az el mult eoszel iut ket fia maratak budosnak [UF I, 761].

széjjellézeg szerteszéjjel kóborol, kószál; a hoinări, a umbra haihui; herumlungern, gammeln, sich herumtreiben. 1593: Vasarnap pedig miertthogi mind p(rae)dicatio alat s mind egieb wdcoben sok hiuolko (!) iffiusagh, es egieb rendbeli hituansagh zellel zokot, mind itt ben, mind zeoleokban, kertekben, kertek keozot lezzegni, es egieb lederseget wzni, es aual az vrnak napiawal gonozul elni, eo kegeme biro vram teob sok gongaj keozot erejs visellien gondot [Kv; TanJk I/1. 220]. 1677: Urunk ő nagysága nevével egy levelet kellene írni, a ki szólana az ónodi kapitány, Tályai, szendrei kapitány, Uri uraméknak alattak levő hadnagyokkal együtt, hogy tartanak egy csoportban a végbelieket, ne engednék széjlyel lézengni se nőtelenjét se nössét, valaki ellenkezőt cselekeszik, megfogják [TML VII, 435 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

széjjellyuggat szétlyuggat/lyukaszt; a găuri în mai multe locuri; durchlöchern. 1705: Az aranyos palotának mind a felső, mind az alsó padlásdeszkáit leszaggatták, a falakat széjlyellyuggatták, kincset kerestek [WIN I, 655].

széjjelmegy 1. szétmegy/fut; a se împrăstia, a fugi în toate părțile; auseinanderlaufen/-gehen. 1749: én mondtam ed kglmé(ne)k hogy ússón jót a korbatsal reájok s majd széjlyel mennek [Szentbenedek SzD; Ks].

2. rendtelenné válik; a se desface, a deveni dezordonat; durcheinanderkommen, in Unordnung kommen. 1823-1830: A fésűvel gyakran kellett simítani, újra meg újra egybefoglalni, mert az elülről hátra fésült rövid haj gyakran kibújt és széjjelment, és ezt a nyírást nevezték calamistrálni [FogE 108].

széjjelmenő széteső; care se descompune ușor; auseinanderfallend/-gehend. 1775: Ezen Vas Hámor ... oly rozsvasat ad melynek hasznát nehezen lehet venni mivel rozszemlekes töredező, az Pörő alatt Szellyel menő és morsalodo erőtlen vas [Lövete U; Mk].

széjjelmetél szétvág; a tăia în bucăți; zerschnippeln, (klein) zerschneiden. 1811: Progné a' Testvérem boszszuval meg telve; Fogta Isis fiát 's azt széjjel metélve Megfőzte, süttötte, Férjével étette, Melyel minnyájunknak végét siettette [ArÉ 107].

széjjelmorzsolódó szétmálló; friabil, care se fărâmițează ușor; zerbröckelnd. 1775: Ezen Vas Hámor ... oly rozsvasat ad melynek hasznát nehezen lehet venni mivel rozszemlekes töredező, az Pörő alatt Szellyel menő és morsalodo erőtlen vas [Lövete U; Mk].

széjjelnéz szétnéz; a privi/a se uita împrejur; sich umschauen, umherschauen. 1811: 's a' mi nagyobb, szenvedéssel Járó munka alól, fel-kél, félemléssel A' Csitkó, széjjel néz, és leg-szebb állásba, Emelvén lábait, indul szaladása [ArÉ 147].

széjjelnézel széjjelnézeget; a privi împrejur pe îndelete; Umschau halten. 1662: Napkeletkor egy lovas a városból kijöven ... a kerteken kívül levő két halmoknál megállapodván és széjlyelnézelnéi kezdvén, a kertekben levő feles kopjás népet meglátván, azonnal visszarugaszkodván, nagy utána valóának, hogy elkaphatná [SKr 413].

széjjelnézhet szétnézhet; a putea privi împrejur; sich umschauen können. 1614: Sem általmenet, sem visszajövet nem nézhettem széjlyel a tengeren, hanem az hajó szélire borultam le és rettenetesen okádtam [BTN² 71].

széjjelomlás szétömlés/folyás; împrăstiere/curgere în toate părțile; Flut, Schlammflut, Murgang. 1826: Ezen Nemes Megyében (igy!) a' Kelemenetelki és Gyalakuti határ közt a' Csulokáj völgyéből lefolyó zápor és nagy esső vize ki tojulása 's azzal való széjlyel omlása ... minémü tetemes kárt ... és az Ország útjába való járhatatlanságot okozzon (igy!) ... mű ... eztet tapasztaljuk [Msz; Gyl].

széjjeloszlattatik fel/szétosztatik, a fi împrărtit; zerfällt. 1811: A' hol e' nints, vége ott' a' bődögságnak; Minden Ország, a' mely nem égyes magába, Széjlyel oszlattatik; e' van Bibliába [ArÉ 101. — *Egyezség].

széjjeloszlik, széjjeloszol 1. szétszéled; a se împrăstia/risipi; auseinandergehen, sich aus dem Staub machen, auseinander/davonlaufen. 1572: Rusa Mathe ... Ezt wallia hogy Mykron Az haborusag Jndultatoth volna ... teob Neomeos wraymatys Lattam, kyk az olahokath wyzza vertek hogy Zellel Ne ozlananak, Es hogy mynkyth tewlok Megh oltalmazhatanak [Zentelke K; KP]. 1612: eo Fge en altala(m) kegielmeteknek azt paranciolla hogi kegielmetek legie(n) ueztegsebbe(n), es egi keues ideiglen uario(n) eő Felsegetul, mert ez mostani állapot ne(m) szenved, hogi az kik az eő Fge hadaiban fel uadnak, azok szellel oszlanak [JHbK XLII/11 Wesselenyi Pál lev.]. 1671: Itt Huszton is az kik vadnak, mind széjlyel oszolnak, nem tudnak mivel élni, elfogytak [TML V, 609 Gyulafi László Teleki Mihályhoz]. 1704: Ugyan azmely ember jött volt Fehérvárról azt beszélté, hogy nagy hadak Fehérvár körül nincsenek, hanem széjjeloszolva vannak [WIN I, 142-3]. 1784: a Bor lvok széjlyel kezdettek oszloni [Szászkerked K; LLt].

2. szétoszlik/osztatik; a se împrărti; aufteilen. 1595: kerem azonis w keglmet hogi w kegielme ne haggia az en apro Aruaimat se penigh marhaiat se Jozagat az en Attiamfiai kezekben szellel ozlani [Diós K; JHbK XXIII/42].

széjjeloszlott szétszéledt; împrăstiat, risipit; zerfallen, verstreut. 1679: Addig is, míg én kimehetek, ő nga ... küldötte ki közikben becsületes úr hívét, régi tanult vitéz embert, tekéntetes, nemzetes Íspán Ferencz uramat egynéhány becsületes főrendekkel, hogy az én kimenetelemig a széjlyel oszlott magyarságot egyben gyűjtván, hatalmas császáruként adatot quartályokban beszállítsa [TML VIII, 404 Teleki Mihály az egri és váradai pasákhöz].

széjjelosztás szétszélesztés; împraştiere; Verteilung. 1774: nem maradtanak ... aratatlan a Földek, de ugyan Csak, hogy annak Ideiben le nem aratták az dolgokok széjel osztása mian Csak volt fogyatkozás eresztésiben [Mocs K; KS Conscr.].

széjjelosztogat szétsosztogat; a împraşti; verteilen. 1590: Ayandekoknak osztogatassa — Melyet en Hooz Lorincz Saphar Polgar Byro Akaratiabol osztogattam zellel [Kv; Szám. 4/XX. 32 Hooz Lőrinc sp kezével]. 1629: lakozas sem volt hanem hogy az kinel kalacz volt abban osztogattak szellel azt eottek [Kv; TJK VII/3. 104].

széjjelőnt szétönt; a vărsa; verschütten, vergießen. 1573: Garadicz Matias Azt vallia latta hoga az Korchoma haznal az peter Bort Eontet zellel az hazban [Kv; TJK III/3. 202]. 1801: az kortsomároné a mint a kalakásinak főzött a husrol le szedet Sirt röstölöstül kezébe vészi ... 's az röstöl- lőbe szedet Sirt széjjel önti a Setét pitarban [Kajántó K; FiscLt Latzi Samu (50) cig. vall.].

széjjelpozdorjázik apró darabokra török; a se rupe în bucăţele, a se rupe în surcele; zersplittern, zerbröckeln, zu Staub werden. 1592: Gruz Marton ... vallia ... Az chatlo kupa vgian pozdorjazzott zellel, vgi vertek velle^a [Kv; TJK V/1. 247. — ^aA céhmestert a szekerest legények].

széjjelránt széthúzó/ránt; a desfăce trăgînd; auseinanderreißen. 1811: Apolló serkeny-fel már nyugodalmadbol Mosolygva tekints ki ágyas házadból, Oszlads a' felleget előttd, 's az éjjel' Homályát okozó kárpitot rántsd széjjel [ArÉ 117].

széjjelrázog szétrázogat/szórogat; a împraştia; aufschütteln, zurechtschütteln. 1693: az be kötött sákb(an) levő portekaimat ... ki oldozta, kioldozvan pediglen szellyel rázogatta [Dés; Jk].

széjjelroncsol szétör; a sfărîma/fărîmiţa; zertrümmern. 1815: Ha a' fészek helyén lévő föld dorontos lenne, és elég puha nem volna, kapával a' dorontosokat széjyel kell roncsolni, 's a' földet egy jo kapavágásig meg puhítani, hogy a' mag krumpi alatt-is légyen parás föld [Kováts Sámuel, Utasítás a' Krumpi termesztésre. H.n. 1815].

széjjelszaggat szétszaggat; a sfîşia, a rupe în bucăţi; zerreissen, in Stücke reißen. 1794: Veres György ... meg vert és Ingemet széjlyel szaggatta [Déva; Ks 79. XXVI. 10].

széjjelszaggattatik szétépetik; a fi sfîşiat/sfîrticat; zerreissen, zerrissen werden. 1811: Diocletianus e' tájban adattott Keresztyének ellen egy parantsolatott, Alexandriába mikor el-hatott, Ott' Sz: György Püspöktől széjyel szaggattott [ArÉ 87].

széjjelszázugd szétszázugd; a alergia/fugi (în toate părţi-le); hin und her rasen. 1599: Az uta(n) ugy kezde az falún zellel zagüldanj, Jobbagyt ugy gyté fel, Az vian zolgastol jobbagyostol fegyüeres kezzel úgy Jeóúe az Nagy Janos hazara [UszT 13/106 Catherina Consors ns Imre (?) Veres de Ders vall.].

széjjelszakadoz szétzilálódik; a se împraştia; zerreissen, rissig werden. 1677: Istenért kérem Kegyelmedet, vgye

végben azt, hogy ő nagysága parancsoljon a végbelieknl is, jöjjenek mellém minél hamarébb, ne legyünk ily szakadozva széjyel, mert bizony egészen elveszünk, ha ily megoszolva leszünk [TML VII, 530 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

széjjelszalad szétfut; a se împraştia/a fugi în toate părţi-le; weglaufen, davonrennen. 1703: azok közül^a elvivén ... magával a német, azokkal üzette^b, akik némelyek el is érték, de széjjelszaladtak, egy esett csak el a mi embereink közül, a többi visszajött [Kv; KvE 277–8 SzF. — ^aA magyarok közül. — ^bA kurucokat].

széjjelszór szétszór; a face/dispune să fie risipit/împrăştia; zerstreuen (lassen). 1847: A tanú^a megnyervén a felséges kincstartótanácsból az aprósó-árlást, még azt is el kívánta tőle tiltani, az parancsolván, hogyha még vagy egyszer aprósót fog vinni Pojénba árlás végett, azt mind széjelszórátja [VKp 188. — ^aKolbászi Tamás (58), a bucsumi növendékek tanítója].

széjjelszórattatik széthányattatik/szórattatik; a fi împrăştia; zerstreut werden. 1662: az bástyák felhányattatának, úgy hogy ... a földnek nagyobb része pedig a pomak rettenetes erejéből a legmagasabb épületek felett az éltető égbe ragadtatván s széjlyel mintegy eső módjára szórattott vala [SKr 606].

széjjelszór szétszór; împraştia; verstreut, da und dort befindlich. 1843: Figyelmet érdemelvén még az is, hogy az annyira elszórva és egymástól távol lakó emberek az úri és vármegyei szolgálatra nagy bajjal állítottak ki, igen kívánatos és célszerű lenne a hat kerületekben széjjelszór bucsumi lakosokat a lehetőségig két vagy három kerületekben központosítani s az egész határt közöttök célszerűbben felosztani [VKp 124].

széjjeltapod széttapos; a strivi călcînd în picioare; zertreten, zerstampfen. 1630: aztis lata(m) hogy mind az Csűr fiaba(n), mind penigh az ket aztagbol vontak vala buzat s ot tapottak vala szelel [Mv; MvLt 290. 222b].

széjjelteként széttekint; a privi/a se uita împrejur; umherblicken. 1584: Varga Georgy vallia Aluzom vala eyel, fel serkenek ... Es tekintek az hazban zellel, hat Zakasztollia(n) testw es Abrasztw Azzony mint ez Lakatosne az twzhelien wl [Kv; TJK IV/1. 262–3].

széjjelterjed szétterjed; a se răspîndi; sich ausbreiten/verbreiten. 1762: A. intette, és okoson tiltotta az I. eökegyelmet, hogy ne gyujtana meg az bokrot, mert az tűz széjlyel terjed, a' mint megis esett [Torda; TJKt V/104].

széjjelterül szétterjed; a se întinde (tot mai mult); sich ausbreiten, aus-/verbreiten sein. 1811: Ama csillagot jöitibe Ugy nézem mint Vénust a' menyegzőibe, az ő ortzájának pirossága terül Széjlyel, oh mely szépen ama Hajnal derül [ArÉ 120].

széjjelütöget szétütöget; a lovi în stînga şi în dreapta; zerschlagen, mit der Hacke traktieren. 1597: Ifiabik Zigiar-to Balint Coloswary ... wallia ... chiak nagi hirtelen leön hogy Sarkeoz Janos fel kelue(n) az chiakannyal kezdé az

Vraim keozeöt zellel ewteogetny, eleozeor Gal lanoshoz ewte, ew az bottal vete ellent [Kv; TJK VI/1. 29].

széjjelvagdal szétvagdal; a tăia în bucăți, a face bucăți; in Stücke (zer)schneiden. 1773: Pedig ezelőtt valami hét-nyolc esztendővel reaménvén elszökött cselédjei és jobbágyai, úgy megkínózták, hogy holt számban hagyták, sőt ha tudták, volna, hogy meg nem holt, széjjelvagdalták volna [RettE 299].

széjjelver 1. szétver; a împraștia/risipi; zerschlagen, zer-schmettern. 1662: Az drabantok rájok ollykor érkeztek vala, egynéhányat már egymás között szembeménvén, rútul megsebesítettek volna. Az drabantok széjjelvervén, kergetvén és elszélesztvén őket, a katonákba és sebesekbe a várba be is ragadtak vala [SKr 629–30]. 1718: az Ur Josika Sigmond Ura(m) ... szidni kezdé s aszt mongya hogy te igen prokatoros vagy de az fejedet szellel vere(m) evel az nad palczaval az mig szellel hul az palcza az Utan forditom az nagyobb ueget is azzal is addig verem az fejedet az mig szellel hul az fejed bőri [Branyicska H; JHb Fülei Csak Ferenc gondviselő vall.]. 1769: ritka akár mifele gyülekezet volt, melyben ők jelen lévén fel nem háborították, s széjel nem verték volna [Bukureds H; Ks].

2. kb. összetör/ver; a bate foarte tare; zusammenschlagen, verhaufen. 1599: Kowachj Janosne Anna azzony Imreh kowach zolgaloia ... vallja ... az a Taligasne engemet(is) eolessé feniegetett ... engemet kergetetis fawal zellel ver ny akarva [Kv; TJK VI/1. 310].

széjjelverettetés szétverettetés; împraștire, risipire; Indie-Flucht-Schlagung, Niederlage. 1662: Végre egy bizonyos napra a viadalra úgy rákészlének vala, hogy ha a várból eloszlatatásokra, széjjelverettetésekre feles gyalog ki nem küldetnék, alig egynéhány emberhalál is közöttök esni nem talál vala [SKr 629].

széjjelvet szétvet; a despica; sprengen. 1811: valamint a' Menkö tüzesen Le üt, hogy egy magos Cserfát széjyel ves-sen ... Ugy jő az ártatlan emberre, gonosztól, Véletlen a' veszély [ArE 94].

szejkés salétromos/timsós vízzel teli; plin cu apă minerală puturoasă; salpeter/Alaun enthaltendes Wasser füllend. 1775: A Kováts Patakánál ... Vicinussa ... fellyül egy ingoványos Szejkés árok [Oklánd U; Mk. — "Egy szántó-föld].

szejmény l. szemény

szejminpasa (török) gyalogos zsoldosok vezére/pasája; paşa al seimenilor; Befehlshaber türkischer Söldnerinfanterie. 1619: 17 die Febr<uarii> adának az divánba 50 csorba-csiára 50 kaftánt és az szejmin pasának, kiket imide-amoda kiosztának ez nyárra. Az szejmin pasát 12 ezer jancsárral rendelék Budára magát, az hadába kit Kanizsára, Tömös-vára, az többit kit Miszirbe, kit Jeminbe, kit Bagdadba széjlel [BTN² 255].

szék¹ 1. scaun; Stuhl, Sessel. 1569: Aztat zek nyozolya keth zele oztassek közteök [Mányik SzD; IB VI. 225/13]. 1570: Blasius czigan hity zerent vallya hogy ez ely Mwlt Napokban Menthenek volt Zabo Andrassal az Bwdakarne

hazahoz korchomara Es hagi otth leh witek volna egy zek-re, lat Mas Zeketis otth Zabo Andras kerdy Bwdakarnet ky (!) volna az zek. Mond hogy Nem Enim hane(m) az Anyame, Mind Jarast Twdomant tezen ez vallanak es azt Mongia hagi eowek az zek az eo beliege vagion rayta [Kv; TJK III/2. 198]. 1594: Mikoron az legeniek es Eothwes Jnasok en nallam mulatanak regelő hettefn^a, valami talneros iatekot inditanak keozteok, teonek egi zeket le, es azt kezdek altal vgrani [Kv; TJK V/1. 457. — "Vízkereszt utáni vasárnapra következő hétfőn]. 1597: Az scholaba(n) a' mely kamarakat mostansag fel tiztittatunk volt chinalattunk egi Aztalt ket zeket, attunk az chinalassától Aztalos Lukachnak f —/69 [Kv; Szám. 7/III. 23]. 1630: Zalaj Gieorgy Arczul czapa janos Mestert Janos mester letaszita az zekről [Mv; MvLt 290. 205a]. 1672: Mihók igen nyargalodzik az székel; immár az asztalhoz is tud mosdani [TML VI, 188 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. 1710: Két székre való viselt szőrbáron [DanielAd. 88]. 1732: Valami aprolekom Vasnam Fonalom Talom Gyolcsom Szekem Pornam mindenfele Abrolekom Valamim Vagyon azokat ... Eöcsem Uramnak^a [Marossztkirály AF; Told. 18. — "Hagyom]. 1757: ami özeket vad ketskét nyuztak s fognak ide hátrébb is nyuzni az öz böreket irhanak, veressen Székek bő vonásokra, vad ketske bőrt kordovannak ki keszetessenek, és mind le nyirt marhák Serennyit ugy a' bőrék le tisztított Szőréket meg gyűjtsek Székek töltésekre [Déva; Ks 92. I. 23]. 1759: Kibédi István Uram fel kapa egy Széket, ... s a Házból ki dőfölt [Maroscsapó KK; Berz. I. 10/38]. 1798: A Nagyságod parantsolatyát vévén a' N. Sojmosi Asztaloshoz el mentem ... most előttem arra igiré magát hogy a' 12. széket a' kanapé eleibe valo Asztalt, ugy a kanapét is Husvétra meg kesziti [IB. Létzfalvi Tsákány László nagysolymosi ref. pap lev.]. 1804: a széken fészkelodvén el estem székes-től [Dés; Jk 41]. 1821: a Ttkts Fő Biro Ur adisistentiájával el vétettett K Monostoron lako Fusser Richter Miklos által készítettett 2. garnetura Székek és Kanapék [Kv; ACSzám. 5]. 1844: A' Palotán egy veres festékű bősös Canape hozzá valo ött Székekkel [Egeres K; Ks 89]. 1870 k./1914: A hetvenes évekig a contra-szolga volt a tanuló réme, mert megtörtént, hogy naponta 5–6, 8–10 alkalommal suhogott kezében a székrefestetett nebulok nadrág-fenekén a hajlós nádvevő [MvÉrt. 8].

Szk: borítatlan ~. 1836: Egy kanapé hozzá tartozó Négy borítottlan Székekkel [Szászkerked K; LLt] * borított ~. 1798: Harom borított Szék ugyan romladozott boritekjával [Vingárd AF; KCsl 5] * bősös ~. 1772: Azon Udvarhazok-nal ... minémű Házi Portékák, nevezetesen pedig Asztalok, Posztos és Bősös Székek, vgy Fa Székek, Kanapék, Ágyak, Almáriumok, Pohárszékek ... meg vadnak-é, mostis, vagy hova lettek ? [Szászfehes K; BethKt Mikes conscr.]. 1845: a bősös székeket pediglen összetörve rontva ki hagyítottak az udvarra [Kiskapus K; HG Br. Diószegi lev.]. * deáki ~. 1823–1830: Basa István ... Három esztendeig délelőtt mindennap egy-egy órát, mind csak dogmatikát tanította ... maga mint praeses a katedrán ült, a defendens a katedra előtt egy kis asztal mellett állott, az opponensek pedig ob-jekciojokat a deáki székekből ülve mondták elé [FogE 140] * egyes ~. 1637: Az Eoregh palotaba(n) ... Negy giontaros karos szek, es egy kiczin egyes szek [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. 1727: két karszék és két egjies szék, az edgjik egjies szeknek karja ki törött [DLt]. 1803: A Sárga kanapéhoz hat sárga posztos edgyes székek [Ne; DobLev. IV/858. 1] * egyes-ülésű ~. 1813: Tizen két veres

festékű búfka ántic (!) lábra tsinált fenyő deszka edgyes ülésű szék [Folyfva MT; Told. 18] * *faragott* ~. XVII. sz. m. f.: Kornis Gaspar Uramnak fogattak ismegh uyabban hat faragot szekeket aranyosson aszokal egyut megh aranyozom aztis" [Kv; ACJk 52a. — "A bejegyzésben említett másik széket] * *festékes* ~. 1656: Egy gyontaros festekes szek [Dob.; Mk Inv. 5] * *festett* ~. 1799: 12 Kradlival borított töltött és festett Szék [Doboka; Mk] * *gyontáros* ~. 1656: Egy gyontaros festekes szek [Dob.; Mk Inv. 5]. 1815: Tiz Gyontaros Szék [Nsz; Told. 19] * *hanyatlós* ~ hintaszék. 1656: a padimentumozason vagyon ... egy egy-szek haniatlós szék [UF II, 134] * *háromlábú* ~. 1648: Csinaltam ... egy három lábú szeket [Kv; ACJk 60a] * *hasas* ~. 1835: Egy bőrs 3 tarka iberzugu ocska hasas Szék [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] * *hosszú* ~. 1594: Az Maior haz zobaiban vagion aztal No. 1. Keőreős keőreől wadnak pad zekek lsmet vagion Hozzu zEEK No 2 [Kraszna Sz; UC 78/7. 19]. 1637/1639: az szobaban vagion az ablak alat ualo fal mellett egi hoszu szek [Kv; RDL I. 111]. 1869: Az ócska fogadó ház ... az ivo ház ... Két hoszu deszka ivo asztal és három hoszu Szék mellettük [Somkerék SzD; Ks 73/55] * *karatlan* ~. 1656: Egy karatlan egyes szék [Fog.; UF II, 108]. 1745: Hoszszu karatlan romlott szék nro 2 [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1813: Karotlan rosZ Szék 1 ... Karotlan edgyes Szék 1 [Veresegyháza AF; i.h. 18 Toldalagi Kata lelt.] * *kecskelábú* ~. 1779: Ketske lábú Zold párnával valo székek [Szu; UszLt XII. 87]. 1788: Fekete borított viseltes Ketske lábú Szék Flor 4 Den. 80 [Mv; TSb 47]. 1810: Egy bőr alá valo ketske lábú szék Rf 2 [Mv; MvLev. 18 Trincseni Mihály hagy.] * *kisded* ~. 1753: Kisdeg Tekenyő ... Kisdeg Szék [Buza SzD; LLt]. 1813: küsded székek Koporso alá szolgálok ... egy Keser-vesek alá valo hoszszu Pad [Betlensztniklós KK; UnVJk] * *őreg* ~. 1583: 10 february ... aztalos Benedeknek az Is-cholaban: a lectormak chynaltatt (!) es aztalt es keőtt orog zeket tezen f l. d. 20 [Kv; Szám. 3/IX. 12]. 1621: Egi Aztal fedelet, es Egi Eőreg Zeket [Kv; i.h. 15b/IV. 24] * *pántos* ~. 1666: Csinaltam egy egez deszka hoszany pantos szeket d. 122 [Kv; ACLev. 80a] * *politúros* ~. 1849: Egy körül karolt polituros tábori szék [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * *politúrozott* ~. 1849: A Malombol Sánta Vaszi egy pulitérozott széket, egy udvari Ágyat, hogy el vitt láttam [Héjjasfva NK; CsZ. Pap Ferencz (33) jb vall.] * *posztó* ~. 1763: Két posztos karjos szék Floh. 15 [Hsz; Ks 23. XXIIb]. 1797: Három avatag Zöld posztos szék [Náznán-fva MT; Berz. 4. 22/22]. 1810: Egy Zöld Kanapé, hat Posztos Székekkel [Mv; DLev. 2. XIXa] * *tábori* ~. 1681: Veres bagazias Tábori szék, onos apro szeggel czifrazot Nro 1 [Vh; VhU 545]. 1735: Tábori Veres bőrsz szék nro 6 [Királyhalmi KK; Ks 23. XXIIb]. 1849: Egy körül karolt polituras tábori szék az ülete hárasztból, rósát képezett virággal, ki varatt [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * *tarka* ~. 1791: Egy régi módí Teve szőrös tarka szék [Nagyalmás K; JHbK XXIX/37] * *tarkás* ~. 1849: három karas töltött, tarkás és rozás virágu massával be huzott székek politurasak [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * *teveszörös* ~ → *tarka* ~ * *töltetlen* ~. 1788: Fejér töltetlen Szék No 1 Flor. 1 [Mv; TSb 47] * *töltött* ~. 1799: 12 Kradlival borított töltött és festett Szék [Doboka; Mk]. 1823–1830: volt minden szobában egy kaszten, egy kanapé, egy asztal és hat töltött szék [FogE 225]. 1849: Négy totott székek veress virágu massával bé huzva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * *vagdaltábla-forma* ~. 1720: vagyon ... az Pitvarban egy

közönseges Sütő Kemencze, főző Tűzhely előtte, edgy közönseges vagdalo tábla forma szék [Alparét SzD; Ks 35. IV. 1] * *vállvető* ~. 1589: Borbely zerzam ... Egy valwetheo zek minden Zerzamawal Lanczostul [Kv; KvLt Vegyes ir. l/2. 71–2].

Sz: két ~ között a földön marad. 1670: ha ezt is postha-bealja ő nagysága s onnan sem leszen az segítség, két szék között, félő, az földön ne maradjanak [TML V, 388 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * két ~ között való földön maradás. 1663: Az Isten úgy áldjon meg, lelkem Uram, ha tudom, mint vagyok búmban. Az szükség, igyefogyottság, ez nagy dolgoknak bizantalansága, az télnék reám való kö-vetkezése és mindenképen való dolgaimnak, állapotocskámnak függőben való létele, az két szék között való földön maradásomnak reménysége környül vévén, nem tudom, mit kell mivelnem [TML II, 571 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez].

2. láb alá való ~ lábpihentető zsámoly; taburet, scaúnel pe care își poate ține picioarele; Fußraste, Fußkissen. 1652: csinaltam egy labala valo szeket d. 15 [Kv; ACLev. 50a].

3. templomi ülőhely; bancá (in-tr-o biserică); Chorstuhl, Gestühl (Sitzplatz in der Kirche). 1584: Ertik varosul az pechy Istwan vra(m) panazat is ... amikor magiar a Biro akkor az Magiar Nemzete legien az Nagy templumnak dominiuma, es akkor az Zaz Nemzet ot Ne dominallion se maganak coossiteol maradat zekitis el Ne foglalhassa [Kv; TanJk V/3. 278a]. 1636: Hallam hogy monda Istvan Uram, Tasziczky ki a székből, czio ki, czio ki az lsten házából [Mv; MvLt 291. 67a]. 1664: az Orbay szeki Baratosi Templomban ... olyan szeket tetetet be, a ki az en szekemnek ut-czaiban vagyon [Páké Hsz; HSzjP]. 1681: Kápolna, vagi régi Templom ... Leány Asszonyok s más rendbeliek szekys deszka könyöklőjével együtt, három rendbeli [Vh; VhU 525]. 1692: A Nyolczadik s kilenczedik rend maradgyon közönsegesse(n), hogy a' kik(n)ek székek nem lé-sze(n) az első rendekben, mennyenek azokban, mind az ál-tal ilyen rendel, hogy a' melly Asszony elsőben bé me-gyen a' Templomba(n), mennye(n) a fal felé mind addig mig üresség lése(n) | A Második rend széké' Bán Miklósé, azontul a' Praedikátóméjé | sokaknak most helyyek az Templomban nem leven meg engedtetett az Ecclesianak hogy ujjalag az székeket osszák fel, és az kiknek most székek nincsen adgya(na)k széket [Galambod MT; MMatr. 421–2. — "A templomban]. 1734 k./1770 k.: (A templo-mot) tsaknem ex fundamento fel-építette, bolt hajtással ékesítette, és pádimentommal nagyobb faragott kövekből valóval, ujdón uj székekkel, karral és a' Templom körül való Czinteremmel el — készítettette [Vajdakamarás K; SzConscr. 145]. 1823–1830: Szokásban vagyon az is, hogy egy rúdra zacskót kötnek, melynek aljában egy nagyon kicsiny csengettyű vagyon, azt a székekbe benyújtják az hallgatók eleibe a prédikáció alatt, aki észre nem veszi, megzörgetik az orra előtt, némelyek vetnek belé valamit, ... más ... azonban semmi alamizsnát nem ad [FogE 239].

Szék: a ~ homloka. 1776: A' Templomban taszigáldo lffjuságnak rendeletlenségéről rendeltetett: Hogy mátol fogva soha ezen tul egy is vállát bé ne vesse, Székbeli uto társát meg ne taszigállya; hanem karjait a' Szék homlokára ki tegye [Torockó; TLev. 16/1] * *asszonyember* ~. 1694: adának az Baczoni Templomban levő Asszony ember szé-kek közül egy Classist cserében [Nagybacon Hsz; HSzjP] * *asszonyi állatok* ~e. 1641/1687 k.: A Templom ujjitása után a Szék helyeketik meg ujjítsák ... Az asszonj állatok

széken felől pedig ez a végezés: Mivel hogy falu közönségese(n) tsinált ülő helyeket gerendákból, ki ki ülő helyét váltása fel; mellyet ha valaki violálna vagy a' Templomb(an) vagy a cziinteremb(en) valami zugolodást indittana Az az ország decretum szerint flor. 20. maradjon [Sóvárád MT; MMatr. 209] * *első* ~ első templomi széksor. 1551: En nem tudom hogj Sugo Mihaljnak allo helje löt volna az első szekben az fal mellett az hoz az Azzon nepek allnak [Angyalos Hsz; HSzJP Agh Tamás jb vall.] * *férfiak* ~e. 1595: Az kichin templumba az firfiak zekinek meg zegezessere vettunk letz szeget p(ro) f —/2 [Kv; Szám. 6/XIII. 34–5]. 1598: Az kiczin templumba hogi az firfiak zeket meg foldaztattuk fizettunk Aztalos Istwanak f — d 10 [Kv; i.h. 7/XVI. 28]. 1681: Vajda Hunyad Vára ... Kápolna vagi régi Templom; Kő boltos; Ajtó felett levő Keresztül valo Chorus (:meljb(en) regenten az Urak a cultust giakorlottak:) ... Férfiak széki három rendből allo, Könyöklős dezkaival együtt [Vh; VhU 502, 525] * *templombeli* ~. 1697: Mint hogy Isten aldasabol Só Varadi Uraimek annyira meg szaporodtak hogy előnkbe nagy veszekedes jött az Templom beli szekek mia ... Mentenek azert eő keglmek kozonseges meg edgyező akaratbol arra hogy az Templombeli szekeket mind fel bontsák, és az melly szekek szelessebbek egyenlőkke tsinallyak ... ugy hogy meg egy rend szekkel az szekek meg bővüllyenek [Sóvárád MT; MMatr. 210]. 1749: Conferált a' Mester Templombeli Székireis Söltyös Mihályne egy viseltes kecset [Bodola Hsz; SVJK]. 1801: Elé vétettetett ... a Templom beli Székek felett valo Controversiájak [M.köb-lös SzD; RLJ].

4. szószék; amvon; Kanzel. Szk: *Isten* ~e. 1705: Zilahi uram ... az urakat igen kipredikálá ... az egészben célzott az gubernátorra ... Kín az úr igen haragszik ... azt mondja, hogy nem igazat, hanem hazugságot mond az Isten székiből [WIN I, 547–8] * *papi/papok* ~e. 1798: a' Kis Templomban a' Papok Széken állott ... dirib darab Posztokbol egybe) varratott Takarót, adtuk az O Fenesi Matrizaltatt Nascens Ecclesianak [Kv; RGYL I, B. 1. 319]. 1811: a' külső Nemzetek most-is ezen Familiát mind így nevezik: Bethlehem; sőt a' Besztertzei Templomban lévő Papi Széken-is így találtatik egy Bethlen Abbának a' neve [ArE 191]. 1823–1830: 1790-ben innen épülvén Marosvásárhelyt a várbeli templomban az orgona, Bertalan ... azelett a papok széke előtt énekelt a földről [FogE 74] * *predikátor* ~e. 1643/1770 k.: Vagyon a' Predikátor székin egy tarka Keczecke [Bethlen SzD; SzConscr.]. 1735 k./1770 k.: Tiszteletes 's Tudós Igó György Uram a' Predikátor szekire adott egy szőnyeget [Szék SzD; i.h.] * *templomi szónoki* ~. 1834: ajandékozá meg Sz. Eklánknak templomi szonoki székét Özveggy Török Jánosné Kalo Kata egy ég-szín seylem takaroval — mely is Került 55 Rh fókba [Nagykapus K; RAK 41].

5. imaszék; scaunel foarte scund pe care stă în genunchi persoana care se roagă; Fußschemel, Schemel. Szk: *térdeplő* ~. 1849: A Kápolnába Egy térdeplő szék [Somkerék SzD; Ks 73/55] * *vecsernyemondó* ~. 1862: Vecsernyemondó szék behúzó damasz k. 2 [Bács K; RkAk 233].

6. vmiféle szék, állvány, asztal, pad; un anumit fel de scaun, suport, masă, bancă; Ständer, Stuhl, Stütze, Tisch. 1767: A' Fal alatt Só orlo Székivel együtt [Marosszékírály MT; Berz. 38. P. 2]. 1797: Szüretezni valo 4 székékre a' nyomó Kádak alá 1 Tutajfa [Déva; Ks 96].

Szk: *edénytartó* ~. 1679: Vagyo(n) ezen Kamoraban 8 szál deszkabul valo Edény tarto szek földb(en) vert fa lábakon allo nr 8 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János Inv. 58] * *fűvótartó* ~. 1677: Vas verőház ... vagyon az kő kémény mellett fuvó tartó szék minden pertinenciaival kettő no 2 [Madaras Cs; CsVh 50] * *húsvágó* ~. 1656: vagyon azon saffar hazban ... négy 4 labakon allo hus vago szekek, melinek keotelen fűgheő szkabas fa mertekje merő serpenjeje keő goliobis apro 6 merő fontjaival 's kétt tizenket fontos vas goliobisaval egy darab vas karikas negy fontos vassal njeles hus vagho bardal [Fog.; UF II, 113]. 1725: egy húsvágó vastag Szék [Pókafva AF; Told. 18]. 1756: Az Ujj Pintzében Hus vágó vastag szék [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 17] * *kerékfalazó* ~. 1826: Egy kerék Falazó Szék, láb nélkült [Szentdemeter U; Told. 41]. 1865: Egy kézvono bak, két kerékfalazó szék [Szárhegy Cs; LLt] * *koporsó alá való* ~. 1747: Koporsó alá való Szék [Borsa K; Told. 24] * *művelő* ~. 1676: Vagyon att kerekesekek valo művelő eőregh szék [UF II, 740]. 1680: ezen szeker szinben be lépven, talaltunk abb(an) kerekesek(ne)k es ascok(na)k valo miveló szekeket no. 9 [A.porumbák F; ALt Inv. 25] * *szedő* ~. 1840: A Kolos Monostori Pappiros Malomnak ... Inventariuma ... Terito szék 14 ... Enyvező Láda 1 ... Szedő szek 1 [Km; KmULev. 2] * *terítő* ~ → *szedő* ~ *tűrónyomáshoz való/tűrónyomó* ~. 1679: Vesling Turo nyomáshoz valo deszkas szék nro 1 | Vesling Turo nyomó szék nro 1 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 63, 154].

7. székféle kőműves állvány; capra care servește la susținerea schelelor de lucru; Rüstbock, Maurergerüst. 1761: kelletvén csak nem szüntelenül Állásokat, Kőmiveseknek kívántató kecskéket, vagy amaz magas lábu Székeket ... csinálni, Dolgoztanak ... Hatvan napokig [Mv; Told. 15/53]. 1780: Az kőmiveseknek Kévéntató Szekeket vagyis Ketskéket egyéb azokhoz kévéntató és Átsi Mesterségit illető dolgokat el kiszíti [Déva; Ks 78. 20/10].

8. árusító pad; teighea; Verkaufstisch, Budel. 1594: 15 Januar(y) Biro vram es az Egezh Thanacz Akarattiból ciznaltatak az vasar Biro vram az kenier Svteoknek zekeketh, kin az kenieret Arulyak attam az chinalastol f — /20 [Kv; Szám. 6/VI. 5].

9. muzsikáló ~ zenészek emelvénye; pupitru; Pult, Musikerpult. 1724: Musikáló szék; és azon két deszkában szegezett gyertya tartók [Koronka MT; Told. 29/12]. 1746: Felső Palotán lévő Musikal Széken vagyon szál deszka 7 [Marosszékírály AF; i.h. 19].

10. árusító bódé, kalmárszék; gheretă; Verkaufsbude, Marktstand. 1598: Tudom, hogy az Kozak Janos hazahoz valo birodalom az kalmar szek, melj feleől perelnek ... Thudom, hogy Kaidiczfaluán laktaban ellenzik uala varosul Zabo Emrehet, hogi az kalmar zeket bima, de mind az altal vgian ala jart és arult benne ... Nyreő Andras Wasarhely Nemes Ember fide mediant fatetur En azt tudom az dologban hogy miolta en Embery Emlekezőteth Emliteők azolta Zabo Imreh birta azt az peres zeketh meg az mikor Kadichfaluán lakoth Zabo Imreh meg az kor is eo birta | Az A p(ro)curatora forgattia hogy eő kiralybiro Vr(am) pechetiuel megh tiltotta volt hogy ne Arullyanak az Zekben, Az tilalom ellen ben(n)e Arult az eggik J Varga Ambrus ... De Ahogy megh vallyak hogy ez A hazahoz valo birodalom volt az zek eő hogy az hazat el Statuáltatta az A es ne(m) c(on)tradicaltak, per hoc megh Jtely az teorueny az kalmar Zeket az Actomak biria mi(n)t eoüt [Uzst 12/8, 13/59].

11. **mészárszék**; macélarie; Metzgerei, Fleischbank. 1573: Valasztottak eo k. keozzwiek Negiet az vrainba kyk Meg lassak az Mezaros vrain paytayt Mayoryt Miert hoki azt Mongiak hoki nem volna Barnok es azert Nem vaghatnak hwst az Zekekre | Niolec zekre tartozanak eokreot vagy az Mezarosok es az niolec zeken valo hwst zabadsagok legen teob zekekre oztany tagassagnak okaert [Kv; TanJk V/3. 79a, 84a]. 1579: (A hentelerek) tartozzanak ... az marhat hizlalt barmot is az varas zwkseger behajtani es az Mezarzeker le wagny My keppe(n) penigh ennek elotte is varosul el wegeztek volt es privilegiumba is be helyeztetek volt hogy minde(n)nap egez Nap estik niolec zeke(n) elegod keppen es bowe(n) hus legien ... fogiatkozasnel kwl [Kv; i.h. V/3. 191a]. 1595: Minden Mezaros, Amely barmot Az Coloswari hataron velen, azt addegh sohowa se ez varos Mezeyere se masuwa Ne haythassa, hane(m) eleob az lato Awagy beliegze Mesterrel megh beliegzettesse, es soha el ne Adhassa teosernek, hane(m) az zekre le vagia, mestersegenek el veztesse alat [Kv; i.h. I/1. 259]. 1782/1799: Prefectus Dési Uram ... minket Mészárosokat el tiltott, hogy a' Széket ne birjuk és ne nyuzzunk árenda nélkül, vgy kellett ő kegyelmével alkalomra mennünk, igérvén fél esztendőre Hetvenöt Nimet forintot árendába [Torockó; TLev. 5/16. 378]. 1819: a Székálló Czéh Mester kötelessége a' Székálló Legényekre ügyelni, hogy azok a magok köteleseket hiven, és az ahoz megkívántato tisztasággal tellyesítsék, a húst vásárokkal méltatlanul és gorombán ne bánynak ... senkit ... a Székből haza utosítani meg ne Szenvedjék [Kv; MészCLev.].

Szk: hátulso ~. 1774: a' mit Macellaltattat a' Hátulso Székben distraháltassék a' felett pedig a feles két féle Militia az első Székben a' Querulata Czéh által excontentaltassék [Kv; i.h.] * **mészárosok** ~e. 1694: az Város közönseges Meszarosok székib(en) rut illetlen mocskos szokkal szidalmozat [Dés; Jk].

12. **átv is** trónus; tron; Thron. **Szk: a** ~(é)be ül. 1562: 1527 esztendőben Ferdinandus egy néhány uraktól béhozáték Magyarorszába a királyságra János király ellen, és nagy erőt indítván, magát mekoronáztatá Székes Fejérvárrat és Budába székebe üle [ETA I, 12 BS]. 1653: Ión Havasalföldében ilyen dolog: Mikor elméne Mihály vajda a császárhoz, egy Ráduly vajda üle helyette a székebe, melyet megértvén tatár, hogy némethez tartaná magát, legottan kiveré onnat a vajdát | végbe menvén a gyűlés, elmene a balsa haza a törökkel, és Bethlen Gábor székebe üle a pusztá országban [ETA I, 62, 115–6 NSz] * (a) ~(é)be ültet. 1562: 1529 esztendőben Szulimán török császár, mikor meghallotta volna, hogy János király országából kifutott volna ... igiré arra magát, hogy ötlet esmét székebe ültetné [ETA I, 13 BS]. 1658/1794: az sokaságú török tatár Havasalföldét elrabolván, más vajdát ültettek a székebe [EM XVII, 451] * **császári** ~. 1662: Mert a mi kegyelmes császárunk kegyelmességével szokta azokat éltetni, akik szabad jó akarajtok szerént az ő császári székeihez folyamodnak [SKr 427] * **fejedelmi** ~. 1636: Istent ... mindennapi alázatos könyörgésimben kérem, hogy Nagyságodat ... Fejedelmi székit általmának istápjával minden felől támogassa [ÖGr Aj.]. 1653: Mert már ötlet fejedelemnek nevezik vala a Fejérvár megvétele után, mert ott volt a fejedelmi szék — csak hogy igaz pusztaszék volt [ETA I, 79–80 NSz. — *Székely Mózes]. 1661: eddigh valo Szokás kívül Fejedelmi Széket küldött [KJ] * **királyi** ~. a. **vall** királyi trónus. 1710 k.: Egykor álomban szót hallék ...

Nem ládd-é ? ... Mit ? ... A Jézus Krisztus, nézd hol ül. Fordítam a szememet balkéz felé, hát ott ül egy majd ölnyi szélességű királyi székeben, a fejében majd három fertály singnyi magas aranykorona [Blm. 1027]. — b. **királyi hatalom**. 1562: Mátyás király halála után a magyar urak mind Rákosra gyűlének*, hogy királyt válasszanak, holott némelek választák a királyságra ... a lengyel Kasimir királynak a nagyobbik fiát. Kit jól lehet azok béhozának, de a királyi székebe be nem ültetheték [ETA I, 10 BS. — *1491-ben]. 1662: Második tulajdona a jó magistratusnak az igazság. Igazsággal erősítettik meg a királyi szék [SKr 691]. — c. római pápai hatalom. 1776: Groff Lázár Janos Urffi ő Nga ... a' mi több füleim hallatára mondotta: hogy ezen Mlgs Kis Aszszont el nem hadgya, később inkább azért a' Királyi, és Romai Szék eleibeis menni, Semmi költségnek nem kedvez [Egrestő KK; GyL. Jos. Szalai (45) vall.]* **vajda** ~e. a. az erdélyi vajda bírósága/törvényszéke. 1553: ha pedig semy módon Bykesegh nem lehetne ... esmeth Az vayda z(eky)re tart(oz)n(an)ak [Kv; BfR VI. 295/1]. — b. a moldvai vajda trónusa. 1634: az Vayda szekeben vagion laszvassart Vasziilie Vaydanak hijak az eleb boiersagaban Lupul Mehedinczulnak hittak es az Aron Vayda fiának mondgiak lenni [Hurm. XVII. 1005 Besztercei Igyarto Mihály jelentése].

13. **ármékszék**, illemhely; privatá, latriná; Abort. 1817: a gabanas falához vagyon ragasztva az Arnyek Szék, melynek kő falait, zsendelly fedél fedezi, a két ülése fenyő Deszkából készült, és ugyan tsak fenyő Deszkákkal el vadnak egy mástol választva ugy, hogy két különös Székek formáltattván, külön külön lévő fenyő ajtokan járnak bé [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMuz. Conscr. 3].

14. **bíróság**, bírói/törvénykezési testület; scaun de judecată, instanță judecătorească; Gericht, Gerichtsstuhl. 1557: Er(them) hogy kthek en vellem az Zeken perelny akar ... en kkel Zeken nem perlek sem akarok kwltenem heyaba hanem az ktek penzeth megh adom es az Jozagnak helyet lelem ezerth en bozzoth nem akarok wallany [Apanagyfalu SzD; BesztLt 70 Apaffy lazlo nagyfalwrwl a beszt-i tanács-hoz]. 1562: az kegelmetek dolga Megy haladekba wolt az Zeken ha az vrsten megy meg gogyttya az kegelmetek prokatorat kegelmetek Bochyassa ala az Jowo zekre ez ki chothortok Jw az harmadikon lezen [Szűv; i.h. 67 Joan. Thorma comes com. Zolnok interioris Gr. Timar beszt-i bíróhoz]. 1592: Hogy az Coloswary Emberrel, Minden rend bely Nem egieb zeken, hanem a' Coloswary Biro eleött perellessen, s ha itth nem tezik a' teorweny, Beztercere, es onnat Zebebe appellallasson [Kv; DiósyInd. 16]. 1604: mely penzt vgyan az szeknekis be hoztunk volt, de az Ideonek haborus volta mija noha az pynz kezwnkel maradt volt [Kézdisztlélek Hsz; HSzJP]. 1640: Cziomaj Mihaly Boncidaj Predicator Protestal az Sz. Eccl(es)ia eleöt. Ud-uarheli Miklos Sz. Margitaj pastor ellen, fia, Cziomaj Balint ő ellene az Nemes zeken feien maradt volna, de remittalta sok fő nemes [SzJk 47]. 1667: Dali Miklos es Nagi Istwan mindgiarast az Kirali Birotol Tilalomra torvent kereknek, es szokot jussat az Kirali Bira(n)k megh advan ... vegezetre azt mondat hogy arra az Szekre tilt(na)k az mellien az az Causa forgot, melliet mys megh ertven hogi belseő zekre tilt(na)k igi sistalank es az executio tetel(en) cessalank [Asz; Borb.]. 1675: Tudom hogy egy Komán Görögh nevű ember hozott vala Cancellarian költ novumot, de ezen az szeken megh nem engedék az véle valo élet, vetvén okul azt, hogy itt nem szokás egyéb féle novummal

élni, hanem olyannal mellyet az Szék notáriussától vesznek ki [Fog.; UF II, 666 Egregius Gabriel (33) Literatus de Fagaras alter vice iudium Fagarasiensis Sedrae superioris vall.]. 1677: Mivel némely Vármegyéknek és Székeknek Fő Tisztei Udvari Szolgák lévén, gyakrabban a' Fejedelmek mellet kelletik mulatniok ... midőn Törvényes Székek celebráltak, edgyik Fő tiszt mindenkor hazabocsátassék, hogy azoknak absentiajok miat a' Székeknek celebrálása el ne mullyék [AC 175]. 1725: Eleitől fogva Szokása volt ennek az Széknek az Perfolyta minden levelekből párt adni azt kíváno felek(ne)k [Kv; Tjk XV/4. 174]. 1745: en ... Sem magamra Sem Hugomra fel nem czifraztam a Szék penzit ... tollem se Hugom, se frajam se szolgalom a Szék penzit el nem keritette [Árkos Hsz; ApLt Benkő Raphael Apor Péterhez]. 1749: 17 Esztendok alatt Exponens az Nemes Szeket hun Hazugsággal hun pedig Postasággal szolgálva mentette magát minden tereh viselésétől [Keresztúrfi szék; Sf]. 1844: meg hagyatik a Nemes Széknek, hogy ... legalább a népes helységeken ezen idves intézet létre hozatalát munkálni és eszközölni törekedjék [Usz; ÁLt XI. 85/1. 44].

Szk: ~ asszesszora bírósági/törvényszéki ülnöke. 1800/1802: A' ... Contractus költ 1800 ba November 26 kán sz. Imrén* ... Sellyei Katso Mihály és sz Imrei Meggyes Imre szék Assessorai, Regiusságok alatt [MMatr. 240. — "MT"]. 1814: Egy, a Sinfalui közönséget a Betsú mellé hivato Admonitoriol valo Relatoriát* ... Szék Assessora Rákosi Nemes Borbély János Ur Regiussága és Petséttye alatt költet [Asz; Borb. II Kövendi Létai Péter hűtes asszessor kezével. — "Juttatott kezünkbe"]. 1823–1830: mégiscsak járkált elé az anyámhoz, kivált mikor vette észre, hogy Szék assessorai jöttek oda, már mindjárt feljött s ő felett a regiussoknak [FogE 83] * ~ gyűlése. 1678: Az mi az Fejedelem eo Nsaga paronczollátj(ak) fel ne(m) olvasását illeti, az napról más napra azért halada el, hogy az szekgyűlésbe(en) kevesen valánk [Alfalu Cs; LLt]. 1727: Kovásznán lévén Szék Gyűlése hallattam*, hogy sokan azt agálták volna hogy a derék szék költségét a Jobbágyság fizette meg [Zabola Hsz; Ap I. — "Ti. gr. Teleki József]. 1744: a' Tavasszal Miklos várán Nemes Szék Gyűlése alkalmatosságával ... Adozó Rendül beszélgetvén ugy edgyezénk meg, hogy ha itt a Székben á mi dolgunk meg orvoslodik, el küldünk Szebenbe a' Mlgos Regium Guberniumba [Bölon Hsz; INyR Kis György Mihály Junior (47) ns vall.]. * ~ hagyása. 1592: az fanciesz rezis tudom hogy eoreoksegre eowek tudom hogy egycezer Janos Gereb ment vala fel oda határ Igazitani az szek hagiassabul [UszT] * ~ notáriusa. 1710: Fel Csik Szeki Domokosi Iffibbik Sándor Mihály Nobilis azon Széknek hűtös Notariussa [BCs] * ~ re apellál fellebbez. 1600: Cziki Simo ... epellala (!) az Zekre tv kegték eleibe [UszT 15/21] * ~ re apellálhat. 1665/1793: Ha kik pedig törvényt mozdittának az ilyen dologban egy forintig valo dolgot s pert Székre ne apellálhasson alioquin [A.csernátón Hsz; SzékFt 27]. 1790: Akár Törvényes, vagy akár mi némű dolog légyen igazittásra valo mellyek a szőlőkben történtek, mind azoknak meg orvoslása és Decisioja a Szőlős Gazdák előtt mennyen végben Ugy pedig hogy annak el igazittat voltat a Szőlős Gazdák elől se Székre, Sem akármelly Tisztnek is itélet tételire ne apellálhassa sem Szőlős Gazda, Sem Pásztor akár mi némű Tselekedetiert [Karcsonyfa MT; Told. 76] * ~ re citál törvénybe/bíróság elé idéz. 1670/1740: Közönséges falu dolgáról valo Szekre Citálásról. Végezek azt is hogy ha va-

laci falu káraért valo dologért az Szekre* Citálna a falut egy forintra büntetődgyék megis a pör vizsgálhatodgyék falu eleiben [Homoródsztpál U; WLt. — "Ez falusbíróság] * ~ re citáltat. 1616: (a föld) Zalagialual kenaltatta uoltis Barabassy Peter Glesan Judith azzont es hogy ki nem bochatotta volt, az Zekreis citaltatta volt [Mikefva KK; Berz. 3. 53/1] * ~ re hiv. 1589: Fanczali Peter az mint az fancieszliakat vrunk Jobbagit hitta volt ide zekre, part veott az Alperes, az zek el zabaditotta teorwenj vege zakattaigh a ki mit bir az eleott valo ezteendeoben abban [UszT]. 1604: be(ne)dek wramat Zekre hittak s azt akarnok eo kegielmeleol meg tanulnj ha lt lehetne zekes helwnken torueniwnk auagi oda fel kel wduarherre az törwinire tartozunk [i.h. 18/185] * ~ re int törvényszékre idéz. 1592: az Zekre in-teotte Istwan deakot [Péterlaka MT; BfN] * ~ re megy. 1595: Tilalmath teottem uolt ez alperes ellen ... huanak chikba az sperest (!) szekire en arrol teok Illien ualazt hogy enneke(m) szekem uagio(n) kapitano(m) tisztartom uagio(n) es esperestem uagion lt az szeken azok eleot kesz uagiok teoruert allani de mas szekre nem tartozom menny [UszT 10/95] * ~ re mehet. 1590: Mihaj Kouach ... Azt monda hogy te az zekre ne(m) mehettel volna panazlany mioltha ennek ez ket falunak vegezese vagio(n) hogy az Birak az hat eskettek előtt legie(n) teorwenj Effeli (!) dologban [UszT] * ~ re (rá)idezett. 1590: zent Andras nap eleot valo Zombaton keretett volna valast az zek teorwinye es modgia Zerint Zent Demeteri birank Rosa Benedek által es vgian azon Rosa Benedek által rais idezetetett volna az szekre, az ide ala megh lrt helyeknek oszlasanak nem engediesierth [Usz; Eszt.]. 1594: Mikoron my ez el mwlt napokban gywiteonk volna uylakra, mely wylak wagion Czazna varmegyeben, wgy myntt Koz Birak ... Nemymeo egyenetlenszegnek el igazitassaert ... kyertt Bathori Gaspar ez Czazna varmegye zekyre idezetetwe(n) Zilagy Barbara Azzont Theorwennyel kereste volna [WLt] * ~ szabadosa a székek szolgálattal tartozó személye/küldönce. 1710: Gergely Deák Vr(am) repaltialt vagy két Falut, eo kglme ugy akar (!) a Falukra ki mennyek es bé hajcsam*, hiszém ne(m) vagyok én a' szek(ne)k szabadossa, hane(m) ha eo kglme be hajtattya bé mérésiré es el takarítására gondot viselő [Vacsárcsi Cs; BCs. — "A „falu-örzö” zabot] * al-sól/alsóbb ~ alszék (parciális szék). 1668: Az Fogarasi fő kapitánságh után járandó jövedelmek ... Az also széken esett bírságoknakis két része [Fog.; UF II, 441]. 1677: Az alsob Székeken indittatott causakban, ha ki uj itélettel akar élni; minekelotte a' Transmissio ki-adatnék, annak elotte élhet vele | Semminémű Causakat ... a' peremptoriakon kívül, az also Székrol Táblára ne bocsásanak [AC 184, 187]. 1758: Minnyájan mi nekünk kezét adának Sub Vinculo flr.: hg: 20 hogy minden itéletunk(ne)k, általunk Celebralandó Divisionak meg állói lesznek ... hogy ha Valamellyik félnek itéletünk nem fogna tetzeni az említet Szék(ne)k irt Törvényes Also Szekire Apellalhassa [Asz; Borb.]. 1807: mind a Forum, mind az also Szék által in merito cassalt Zállogos Processus ezen Törvényes Királyi Tábla által meg állittatik ... egész Per folyás a további folytatás és a Meritumban hozando itélet végett az also Törvényes Székre vissza utasittatik [Mv; DobLev. IV/908. 1b] * árvai ~ gyámhatóság, árvaszék. 1830: A' Lutzai Elek defectussával Szállot M. és Ola Dellön fekvő Jok(na)k ... Conscriptionját 's az ebben végb(en) vitt Osztályrol Szollo Levelet két exemplárokb(an) Arva Szekünkre be adja, az egyik pámak ... Arvai Szekünk Levél Tárjáb(an) léendő bé

tétele vegett [Ne; i.h. V/1856]. 1831: Hogy ezenn Régestrum ... Tar Aron Umak kérésére a Nemes Aranyas széki Árvai Szék Leveles Tárából — az ottan pro Archivó depónatott eredeti Regestrubol ... iratott légyen ki tulajdon nevem ala írásával és szokott petsetem rea nyomásával ... az érdeklött ... Kérésére Kiis adtam Bontza Sámuelnek ... Nemes Aranyas Szék Árvai Székének választott Biraja s Actuariusza [Bágyon TA; Borb. II]. 1846: Néhai Szilágyi Gábor Jovainak Curatora Férjem Nagy Sigmond Ur helyében mi után Curatornak Tekties Szabo Josef Ur nevezetett ki ... minden javakat a tisztelt vj Curator Umak, az Árvai Szék akkori Biráinak közben jöttékkel számba adtam, törvényesen mindeneket transponáltam, a' Számadásomat ... 37 darab eredeti Záratékokkal bé adtam ... a' Tekties Árvai székeknek [Ne; DobLev. V/1258 Nagy Sigmondné kezével] * *belső* ~ kebeli/saját bíróság. 1667: Dali Miklos es Nagi Istvan ... azt mondak hogy arra az Szekre tilt(na)k az melien az az Causa forgot, melliet mys megf ertven hogi belső szekre tilt(na)k igi s instalank és az executio tétel(en) cassalunk [Asz; Borb.]. 1790: Irta be' ezen Vallomást Miklósfalvi András mtk A belső Szék hites Not. [Havadtó MT; MMatr. 146. — *A MMatr-ba] * *biró* ~e szabad/kiváltságos település bírósága. 1615: A. cum protestatione: Im, érte kegyelemtek és az biró uram széki, hogy az mire kikéredzettünk (volt), az sorokra, mindeneket világosan megbizonyítottunk [Gyf; GyfJk 310]. 1642: Tudom aztis, hogi More Laszlo vram Fodor Istuantol az Fodor Pal fiatal igaz teorueny szerent nyert el, ez megh nueuzet Nagi Keo Banyanak fele Résztét ahoz valo Retsgegyuel es Stompiayual egyetemben az Perch mester az hogi az Veres Patakj Banyaszok Biraja szekin mint igaz veris keres [Abrudbánya; Törzs. Rapolti Andras (70) vall.]. 1652: Nyelv Birsag f. 12/50 harmada a' Nyert fele, a ket resze az Biroke ha az Biro szekin megyen veg(ben) [Km; GyU 134]. 1733: Jöve nek mű elonkben ... Varosunkban lako peres szemeljik, kiknekis leven valami külső örökség felett valami Controversiak, az melljis az beczületes Birak szekin megh fordulván, az iránt valo törvenj ott nem tecczven appellátot volt az köz emberek eleiben [Torockó; Bosla]. 1816: Tetszik panaszokat a szárhegyi nemes bíró széke előtt gyergyószárhegyi Gáll Ferenc és Gáll Márton ... az kárért lett kezés Magdás János a gróf úr tisztartója és ez mai napon 2 die May (1816 az provintsialis (!) Illyés Ferenc utána menván, hogy előálljon a bíró székre, és tett ilyen feleletet: én a királybíró parancsolatja nélkül egyszer sem megyek a bíró székre [Szárhegy Cs; RSzF 95–6] * *dominális* ~ úriszék. 1748: Déván ... Haller János Ur eő Exja Középső Malmában lako Molnár János, tégedet ... az ő Excellja Felső Malmában lako Molnár Jozsvot ... legitimo Certificált ... Dominális Szekire ... törvényre [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. 1778/1779: A Jobbágyimnak hibás teledetiért megengedem hogy az Udvarba Dominális szék Celebráltásék [Kv; Ks 65. 44. 19]. 1797: Az Uradalmi (:Dominális:) székekre tartoznak Azon Törvényes ügyek, a' mikor valakinek paraszt cselédje más ellen vét, és azért a Földös Uraságtól Törvényi kéréti' [Hogy ha pedig történnék hogy valamelly Criminalis Actust cselekedő személly az Uradalmi (:Dominális:) széken pereltetnék ... köteles a' Földes Ur azon személlyt (in vinculis) fogva tartani a' Causának felsőbb kérdőre valo vitele után is s kezességis el nem bocsáthatja [Mv; MbK XII. 113. — *Folyt. a részl.] * *falufalubeli* ~ (e) falusi bíróság/törvényszék. 1651: tudo(m) hogi Budatelkj Bese Peter el lopot ket Eokrej feleől perle Kata

Istuannal Farkasal ... mégh Niere az karos ember az falubeli széken hogi 15 napra megh fizessenek az karos emberek [Fűzkút K; WassLt Fodor Jakab (50) jb vall.]. 1746: Tudom, hogy Triff Mihaila Surdi Tomat mind itt a' Falu Székin 's mind az két oklosi Székeken perlette [Runk AF; SzentGy Sztrotya Nyikula (50) jb vall.]. 1804: Panaszolja a nemes falu széke előtt gyergyószárhegyi Bartalis Imre gyalog katona, hogy a közelebb elmúlt nyáron 9 kalangya zabját a marhák elkárosították ... Bartalis Imre nem vár a nemes faluszéke ítéletit, hanem magának bírāja lett [Szárhegy Cs; RSzF 99]. 1821: Mint hogy a fennebbi Ítéletbe iffiabb Noda Máté vagyon inferálva, a nélkül hogy ő sístaltatott volna a Falu Ítélő Széke eleibe, s meg tehette volna a maga reflexioit, tehát ezen Ítelet visza vetetik a Falu széke [F. rákos U; Falujk 114 Könczei Beniamin szb kezével] * *felső* ~ fellebbviteli/másodfokú úriszék. 1657: Fogarassi feő udvarbiro N. Berivoi Nemzetes Boér Istvan Uram tiszti szerint protestaltat a' Fogarasi fiscalis procurator Illyes Deak uram altal, hogy mivel az eo Nga felső széki egészen nem consentialt az immediate praemittalt deliberratummal, hogy ha az mi Kglis Aszszonyunk eo Nga mas justitariusok altal akarnak ezen dolgot ujjolagh valo revisio-ban Vetetni, keső ne legyen, hanem valamikor eo Nganak fogh tettzeni, salvum legyen megh cselekedtetni [Fog.; UF II, 190]. 1689: N. Boér Thamás, és B. Péter Uraimék Propónálva(n) az eo Ngok Fogarasi Felső Székin Felső Venicei jóságokba(n) sokkeppe(n) valo megh bontodasokot, instaltak mi előttünk közönsege(n) [Fog.; Szád.] * *filialis* ~ vármegyei alsó bíróság, a nemtelenek bírósága. 1744: az paraszt emberek ellen, akár Communitas légyen, akár privata Personák, nints más Competens forum, hanem a' Nemes Vármegyének Filialis Széke, melyly vulgo Ispán Székinek szokott hivattatni [WassLt Czegei Vass Ádám kezével]. 1812: már hova hamarébb Filialis Szék lesz [Torda; Bosla] * *földesúr* ~e fellebbviteli/másodfokú úriszék. 1752: hallottam hogy Csehben az földes ura Székin törvényesen prosequaltat valamej dolgáért Várczán Páskuj [Bikács Sz; BfR Szász Gyurka (38) jb vall.] * *generális* ~ de-réksék, a vármegye első fokú fellebbviteli főtörvényszéke. 1701: Tekintetbe vétetvén ... Groff Al-Torjai Apór Istvan Vr ő Nga Arucularis (!) maga mentsége hogy az eő Felső és az Nemes Haza szolgálattában valo ő Nga Sollicituskodása miat mostan az Nemes Vármegje törvényes Generalis székén nem compareálhatot [Dob.; WassLt]. 1719/1724: mikor ... nemes Torda Vármegyének Generalis törvényes széki volt mind untalan jártá akkor Pesti Mihaljne Szilágyi Sophia Aszszonj Bánháziné Aszszonjomat, hogy alkudgjék meg velle az iránt az Szindi, Indalji, Bölyi portioi iránt [Torda; JHb XIV/6. 58–9]. 1749: néköms igen jól esőt volna ha maga ideiben kezemben jöhetőt volna' mivel éppen most érköztem meg Nemős Kólós vármegje Generalis szekiről ottis eő Excellencia Causait fojtatván [Gagy U; Ks 83. — *Péterfi Sándor lev.]. 1840: Tisztán lehet látni Tekties Generalis Szék ezekből, hogy az alperesi kívánságnak helye nintsen, mint olyannak, melyel a' Felperes semmi tekintetben a' fennebbi meg mutatók szerent nem tartozik [Dob.; Somb. II] * *kolozsvári* ~ kolozsvári városi bíróság. 1571: Vegeztek ... hogi eo kege Byro vram Zokatlan Birsagal Neh Terhelyek az Theorwenbe az pere-seket, Az fele pathwart es annak Birsagat semmy keppen Zenwedny nem akaryak eo k. Mert az koloswary Zek soha ez eleot pathwaros Nem volt ez vtan sem akaryak hogi legien [Kv; TanJk V/3. 29b] * *közemberek* ~e választott

közbírák fóruma. 1747 u.: Minthogy eddig is a' Bánya, Verő, koho dolgáb(an) az Torotzkai Forumrol masuva apellalni nem volt szabad, hanem Birák eloll Koz emberek széki-re, onnan az Familia eleiben, Tehát ezután is Var(me)gyere ne legyen szabad apellalni [Torockó; TLev. 2/1] * *krajnikális* ~ krajniki ítélőszék. 1818: a' Krajnicális Szék: Fodor Joseff volt Notarius Actuarius-sága alatt minden részre hajlás nélkül ítél [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.] * *külső* ~ úriszék. 1667: egyenesen executio tételre el indulank, melliet ezekb(e) veven Dali Miklos es Nagi Istvan, mindgiarast az Királi Birotol Tilalomra törvent kerenek es szotkot jussát az Királi Bira(na)k megh advan elso szekre el Tila(na)k, de külső avagi belseő szek legiene azt nem ape-rialtak [Asz; Borb. I] * *osztályos* ~ osztóztató testület/bíró-ság. 1807: Rákosan az osztályos széken Nemes Aranyas széki Csegezi Nemes Biro Jánosnének Székelly Sofianak és Biro Sigmondnének Csipkés Katának mint Pretendens Fel-pereseknek Rákosi Nemes Székelly Márton mint Al peres ellen valo pretensioi ezek szo szolloja Balla Moyses [Ara-nyosrákos TA; Borb. II] * *őfelsége* ~e vármegyei bíróságtörvényszék. 1599: az eo felsége zeky akkori theorueny titelt leis zalított [Dés; Eszt-Mk] * *őfelsége* ~e *eleibe szólított* a vármegyei bíróságra/törvényszékre beidézett. 1699: Causa ... Elisabethae consortis Nob. Johannis Laszlo de Deés uti A ... Ez okon kellett ... Nemes Regeni Sophia Aszszonyt Nemes Dosa Mihalyne Aszszonyomat az eo Fel-sege Szeki eleiben Szollittatno(m) ... mivel micsoda okok-tal viseltetve, bűsüldetemet eltemető mocsos szokkal dif-famalt es mortificalt eo kme [Dés; Jk 299] * *parciális* (tör-vényes) ~ alszék. 1667: Certificálúan Nemes Maroti Pétert, az Nemes Colosvármegjének közelebbik pártiális törvényes szekire, avagy gyűlésére [Kv; Ks 65. 43. 10]. 1741: Som-lyai Nemzetes Szilágyi alias Lakatos Mihály, András es János Uraimék ... Meltoságos Groff Uramat, Szeki Teleki Adám Urat ... modo legitimo Citalattak ... N(e)mes Ka-rasza Var(me)gyenek leg közelebb es akár holott Celebra-lando partialis Törvényes Szekire Törvényre (Somlyó Sz; TKI). 1806: midőn ezen Nemes Doboka Vármegye Partia-lis Székére Privilegizált Széék Várossában ösze Gyüle-kezve volnánk ... lépem Tit. Pávai Vajnya István Urral ily meg másolhatatlan edgyezésre [Szék SzD; BetLt 3 K. Orbók László kezével] * *pénteki* ~ Torda város pénteken ülésező alsó bíróság(a). 1740: ezen Tkts Ns Penteki szek autoritasa penig tsak 12 for(intra) extenalodik az ítélet tételre, azert a' modernus A Causája(na)k incompetens fo-ruma ezen Penteki Processus [Torda; TJKt I, 184] * *pre-fectus* ~e jószágigazgató bírósága. 1677: Jószág, eorokség es halálban járó causakon kívül az hámososoknak minden egymás között való törvényes controversiojok az hámosi tiszt előtt szokot agitalodni; a falukban való ítélet tétel pe-nig ha kinek nem tetczenék, appellallhatya praefectus uram széki-re [CsVh 57] * *rögtönítélő* ~ statáriális bíróság. 1849 u.: a nép ingerült állapotok miatt a rögtön ítélő székek birái kéntelenek ítelet hozatalokba nem mindég meg győződés-öt követni [EM XLIX, 548 Zeyk Károly kezével] * *szom-bati* ~ szombaton ülésező várkapitányi bíróság. 1598: Fel peres feketé Istuean farczadi poroktora weres balas ... köuette zollok Tudomány tettel azert hiuatom tóruenyhőz az Alperest kapitan wrannak eo kegielmenk (!) zombati zekyre It Vdvar heli zekeben martonosy Jozagiarol wgy mjnt az berenys (!) Tóruenyre mely dolgoykot Az al peres czelekődöt en raytam [UszT 13/1]. 1677: a' Város kerité-sén belől eset potenciák, diffamatiók és egyéb aprólékos

dolgok, a' Vár Szombati székin agitaltatik ... tartozzanak minden ot lakos rendek ... magokat az 1641. Esztendőbeli Articulusokhoz tartani, a régi usus, és a' Kapitányoknak autoritása in vigore maradván, és a' kerítésen belől, akarmely rendtől történt dolgokat Szombati Széken deci-dáltassanak [AC 226-7] * *törvényes* ~. 1613: az Sepszi zeki teorvenies Zekis eo kmnek itilte [Kisborosnyó Hsz; HSzjP]. 1757: Die 17 lanuar(ii) lött törvényes szektől Egielő akaratbol oculatorokat kértünk s ... megis muto-gattuk mind két banyáb(an) az difficultasakat az mely iránt lött az Controversia [Torockó; Bosla]. 1815: a Ladotz ... a Szeredő nevű Erdős Hellységtől ezen Törvényes Szék által meg különböztessek és ki halmozassék [Lisznyó Hsz; LLt] * *udvari* ~ úriszék. 1825: ök a földgyeiket ki nem mutatják ... ezek még Sárdnakis resistáltak, már Udvari Széket ültetek reájok s ítélet mellett büntettettem meg [Mv; Töld. 7] * *uradalmi* ~ → *domináns* ~ *uradalom* ~e úriszék. 1791: elő vetetődik ezen haz per a Mlgos Dévai Uradalom Széken [Déva; Ks 114 Vegyes ir. Jk 257] * *úr* ~e 'ua.' 1553: ha ha (így!) valamely fel <E>len valamly foghas(t) tenne az mas fel Az keth By<ro>hoz menyen Az megh hagyot napra Es Az tyzen ötöd <nap>ra lewel<et> kyryen es Az vr Zekyre Jeoy<en> [Kv; BfR VI. 295/1]. 1554: ha hol ez feljeli el wegezet dolgokoth megh nem al-lanak, az menemw keoteleth az Wr Sekj eleoth ő Mogok-nak wottek wolth, wgiyan azon kewtelen maragijanak [Bö-lön Hsz; SzO II, 114-5]. 1667: Aljlon elő az Alperes heted-magával tizta szemelyekkel, mongion rolla, hogy nem az roz széna miatt holtanak megh az Juhok hane(m) czak dögi volt ... A hit napja penigh eszten szombaton legjen az Ur székin Szolgabiro Vr előtt [Cege SzD; WassLt] * *vár-megye* ~e vármegyei bíróság. 1585: Az Azzonffalvi kené-zerit attam a' varmegie zekyn a' falut hogy meg ne dulliak az adoerth f. 1 d. 2 [Kv; Szám. 3/XVI. 38]. 1628: Beöyt mas honak 20 napian ... Kereztési Pal vram ... Citaltata ... az vitezleő Nemes Lenart vramot varmegie zekire Bachiban teorvinre ... Nemi nemw Leuelnek contradictioiaert [Haró H; JHb XXXVI/3]. 1762: magától is hallottam szolgabiro Uramtol onnan ki jöven, no Citalám Getzi László Uramat a' Vár(me)gye széki-re meg válik mi lesz belölle [Szent-gothárd SzD; WassLt Kratsun Todor (32) jb vall.] * *város* ~e városi bíróság. 1669: Város Széken Törvént álljan tartozék [Dés; Jk]. 1684: Ha történnék, hogy valamely mester ember egyik az másikat tolvajnak, gyilkosnak, lopó-nak, paráznának, káromkodónak vagy hamis hűtőnek szid-ná vagy kiáltaná ... az céh előtt megbékélhetnek ... de ha az megbántódott fél nem aka<má> az békességet ... elve-heti az céh<ből> az nemes város széki-re az törvényit, <ha> akarja [Dés; DFaz. 13] * *viceispán* ~e vármegyei alsó bíróság. 1689: Kóródon lako Kóvács Tamást ... Havaselvi lazlo es Havaselvi Balaz Certificaltatták potentiara mivel az Papfalvi hatarra potentiose rea menven es eökegelmek megh csóvalt meg tiltot hatarokon levő ösvent ki jrtotak csóvakot ki hanytak, vice span Ur(am) eo kglime legh koze-leb esendő szekire [K; RLt 1] * *vicekirálybíró* ~e széki alsó bíróság. 1590: az J ... Ittis az vice kiraly birak szekin elő nem Jeö, nem Comparal, melyre az falús Biro bocza-totta volth, sententian marad [UszT] * *vizsgáló* ~ számve-vő szék. 1863: A vizsgáló szék főbb fel adata lejend az Egyházak minden fekvő es felkelhető javait ösze imi, vgy szintén a' Papi és kántori fizetéseket is ... Mind ezek a' visitatioig ki irandok az Egyház Jegyző könyviből a' con-sistorium gyűlésibe vgy hogy a vizsgáló szék csak notifi-

callya [Gyalu K; RAK 84]. 1868: Ohajtando volna, hogy az új év kezdetével ki indulando vizsgáló szék arról szerezzen meg győződést, hogy az Iskolák virágzó állapotja ezen tudósításokkal ellenkezőt bizonyít [u.o.; RAK 140] * *vki ~ét (meg)követi* (udvarias mentegetőzéssel) bocsánatot kér. 1597: Ezert hitam az alperes aszont teorwenyhez hogy ...kouetem az ktek szekjt sidot zidolmazot kuruzot melyben en artatlan uetetlen uagjok [UszT 12/25]. 1606: Azt mongiak az fel peressek procatorok Bolgar gorgi altal, tudomant tezőnk ... meg köuettiwk Ktek Zekit keso ne legin (!) az Ktek Zeki előtt ha mit elsőben dolgainkban meg nem mondhatunk az wtanis meg mondassuk [i.h. 20/23].

15. bírósági/testületi ülés; Infrunirea scaunului de judecată; Gerichtsverhandlung, Sitzung. 1562: az kegelmetek dolga Megy haladekba wolt az Zeken ha az vristen megy gogytya az kegelmetek prokatorat kegelmetek Bochyassa ala az Jowo zekre ez ki chothortok Jw az harmadikon lezen [Szűv; BesztLt 67 Joan. Thorma comes com. Zolnok interioris Gr. Timar beszti-bíróhoz]. 1591: Capitan vram Ellen Janos Balas olahfalj veot Jdeot valami teorwenj dolgabol miel hogy nem eo maga hane(m) fiaj chielekettek az factomot az Eggik fia penigh feiedelem zolgalatiaba(n) vagio(n) Jlien okon hogy ez Jeoweo szekre ra tartozzek minde(n) dilatio nelkw Jgi hogy megh eskeggiek az fia hogy vrunk Zolgalatiaba(n) volt [UszT]. 1607: Mierthogy az Articulusok continentiaya ellen procedalt, mind otkún, mint it az zeken, mert az Articulus azt continéallya hogy az bizonsag-al az nap legyen Jelen, mind az ket fel [Torda; TJkT I, 20]. 1620: tiltata en welem feő zolga biroual az uitező Szalanchy Istua(n) uram ... Szalanczy Lazlo vramot az breuis szerint ... egy ugian Eormen szekesy ... Jobbagianak kesz megh keuert fooldenek hatalmasul be uetteteseyert az Jéuendo szekre [Örményszékes AF; JHB XXVI/14]. 1669: Masodik Szék el jöve(n), ésmét az Actor az Inctus proclama-tassa, ha párt vött az Inctus, felelhess(e)n, agalhasson [Dés; Jk]. 1780/1804: Szék el bomlása utánis ha szinte appellálta volna valamely peres Causáját, remittálván az apelatiot, Transmissiott bátor vett légyen is, vgyan tsak négy poltrával a' Biráktól Novumot vehessen [Torockó; TLev. 42]. 1803: most a Jövő széken a Reportátios Pered is elé vétetődik reméllém submittálva vagyon [Nagylak AF; DobLev. IV/870 Dobolyi Sigmond Dobolyi Istvánhoz].

Szk: ~ este. 1592: Az Actor Galyfi Jstivan mjert p(ro)-testalt Az Zek esten hogy vadnak bizo(n)sagy kiket hitt, de betegek, s nemellyek pedig hon nincenek [UszT]. 1604: az al peresek ... haladekotis kiwananak, az törwinnek az tetzek hogy ha az Zek Estire Ele Jöttek volna p(ro)testaltak volna hogy ön magok auagi bizonsagok hadban wadnak [i.h. 20/320] * ~et ül bírósági testület ülést tart, bíraskodik. 1589: 27 May Ketszer vltek az Zeket kolt f. — d. 46 [Kv; Szám. 4/XII. 13]. 1674: Szék mikor leszén, én, Uram, bizony nem tudom. Rédei uramnak irok; ha ő kegyelme nem ül széket, én tülem ki nem telik most [TML VI, 555 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1814: Más Czéh béli Mester Embereket hogy és miként ... gyalázott motskolt Dobai Mihály Uram én azt nem tudom, mivel nem egy Czéh beli széket ültünk [Dés; DLT 56. 11–2]. 1824: Sombori Falus Birák (!) ... Kotsis Gligoraszak a Horinkár Stefannak fia-val Alekszával eredett Leanya meg paranzitása dolgab(an) fel vévén magatok mellé Helységbeli popotokat ... üljetek Biro szeket [Kispetri K; Somb. II] * ~et ültet. 1731: ha minden héten szeket ültednénekis az eők Pereknék Suha vége nem lenne [Pálos NK; Ks 83 Géczy László lev.] * ~

felkelése/felkölte bírósági ülés feloszlása. 1604: Azon közbe az al peres El Erkezwen, az törwinnek felkelese Előt, Erőtlennek monda az tisztasag adast, holot az zeknek fel kelesyeg ra Erkezöt volna, miért hogy tisztasagates ki nem waltotta [UszT 18/130]. 1616: Mivelhogy nem az Procura-tornal hane(m) az fialan Juhos Janosnal, kit mostanis Urunk akarattyabol Jakab Deak hiút Feiervara, és annak kolcza kibén az all nala vagyon, és ha mostan nem prodúcal-hattyúkis ez utánis salúúm legyen prodúcalnunk. És ha az Aszszony hozza nyúlhat szék fel költigh salúúm legyen [Kv; RDL I. 100]. 1746: Minthogy most de p(rac)senti az Inctus az repulsio meg fizetesere vagy pedig letételére elég-telen ... a Széknek fel keléséig jo Kezest állitson [Torda; TJkT 111/60] * ~ megszűnése. 1606: Az chelekedet megh zynue(n) ne(m) kellet volna vizont rah temi ... kiket comp(ro)balu(n)k hogy az szek megh zynese vtan tamadott, mas emberek oltalmaztak megh [UszT 20/76] * ~ napja. 1597: Balathfy Janos Vra(m) kepebe Tiboldi Georgi Annak eleotthe ualo p(ro)curatora Agallya hogy Az zek napia(n) az mely dologh feleőli bizonsagra fogott volt Abbul eótet Reuocalta [UszT 12/120]. 1604: fel peres azony geórfi Ja-nosne Ersebet azonj Bizoniczia azt hogy ugy hattak wolt, hogy walahal Előzer Zek napia lezen vagy Kerezutur wagj udvarhelt oda tartoznak az törwiniere [i.h. 18/128]. 1609: mind ez Illien okokirt halogattuk negi uagi Eot Zekeonk napiarulis el az Inctusnak Simon Istuannak Instantiajat [Dés; DLT 317]. 1677: A' Mely peres ... a' specifiált Casusokat Széken akarja prosequalni ... itt Erdélyben mind pedig a' Partiumban a citatiok Fő és Vice Szolgabirák ájtal; a' Székelységben pedig a' Székeknek Eskuttei vagy azok nem lévén, Nemesember által, a 'Tiszt pecsétinek erejével legyenek Erdélyben nyolczad nappal, a' Partiumban tizen-ötöd nappal a Székeknek napja előtt [AC 180] * ~ színe előtt/színén/színére. 1570: Nagy Barlabas ... vallya, hogy Thawaly Ezteendeobe hallotta Az zek zynen Janos deak vi-chey Janosnak azt Montha volt Igen kerwleod az halot [Kv; TJk II/2. 172]. 1602: Kapitán wrunk ... zolitata az zek zenen, de az J. nullo causa non compariala, Ergo az A. zabadsagot kiwana az zekteol, az zekis meg zabaddita benne [UszT 16/88]. 1730: adatik az Inctanak egy octava hogy az alatt azon ... keresztet ide a szék színire elő hozza [Torda; MVRKLev.]. 1798: Elekesen az Alperes Massae Curator-nak kezében vagyon egy olyan ... Sessio, mely egyenesen engemet illet, azért az Alperest arról valo Proba Leveleim közlése mellett megis kinaltottam a' minor summával ... de nem remitalvan, most a' Szék színe előtt ujra offeralom [Ne; DobLev. IV/805. 1a] * bási ~. 1758: az Bosi Széken inhibealtattam a Ns v(á)r(me)gye érdemes Notariussa Titt. Columbán Mihály Uram által hogy executiona ne menyek addig mig elsoben V. Ispány Uram nem requiráltotik mint elsőbb Tiszt [Légen K; SLt XL Bárotzi Gábor Suki János-hoz. — *Bósban (K) tartott] * első ~ (napja) időben az első bírói testület ülése. 1593: ha meg alkothatanak ... napotis hagianak Az teorekeődeő wraink ... Az korj birunk Demeter djak eleibe hogy első zek napian teőruenj zeren meg lattassek eo kegielme előth [Szu; UszT 9/47]. 1634: Citalliam Horuat Boldissart az Kolosuarmegiebeli első keozelbik Szekre az Breuis szerent [K; JHBK XXII/32]. 1677: Paraszt ember, ha mi potentiát avagy kárt tézszen, földes Urától törvényit kérjenek felole, ki továbbá valo halogatás nélkül Törvény Széket sem várván, egy Szolga biro előtt tartozzék törvenyt tenni, nyolczad napra fűstini; Magyar Országban tizenötöd napra, és minden bizonsági-

val revidealtassék, ha ott nem tetczik a Törvény, Várme-gyére Apellallasson első Székre [AC 183] * *kolozsvári* ~. 1678: Nekem ugyan most mindjárt Gyógyra kellene Kun István Uramhoz mennem ... azonban pro 14. kolozsvári székre is kellene mennem [TML VIII, 255 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] * *kománia* ~e a székely határőrezred-beli század ítélőszékének ülése. 1777: Meghallgatván a be-csületes Compania széke az nemes falusiak allegatióját ... magok között ökegyelmek nem tagadják, hogy a falúnak nevezetes helyeken aszalási, orotási és pusztás marhalegel-tető helyek nem volnának [Jenőfva Cs; RSzF 135] * *ma-gyarói* ~. 1723: A Magyarai Szék alkalmatosságával fordulék Magyarora a Gábor Mátyás háza felében bé térék [Hodák MT; VGy. Nádra Urszuly (40) j.b. vall. — "MT"] * *őfelsége* ~e vármegyeyi bírói/testületi ülés. 1571: myndenik fél két két Zemelt fogianak Jamborokath ... ha azok el wegezhetik keozteok az dolgoth jo modal el wegeznek, ha hol penig el nem wegezhetik, tehát ... Ide az eo felsege Zekyre Jwhessenek wele" [Mv; Bállt 79. — "A perrel]. 1703: Az eo Felsege szeki előtt nyilva(n) lévén az I. Perecseni István bestelenül valo Lelkeződése; tetzett az eo Felsege szekinek hogy in f: 3// Convincaltassék [Dés; Jk 342b] * *számloltató* ~. 1847: Nekem Berzenczei Jánosnak el halálozott számadó Tisztem, már néhai Gáspár Josef, miként számadásai mutatják, feles károkat téven, elhatároz-tam volt maradékai ellen számloltató széket tartani [Mv; Berz. 21] * *szerdai* ~ (kolozsvári) városi bíróság szerdán tartott testületi ülése. 1697: Kglđ Certicallya ratiōne praevia a' Kolozsvári N(eme)s Tanáts(na)k lég közelebb következő Szeredaj Székre és az meg irt Summa(na)k fel nem vételért tudni illik, és az Pusztá Eoreokség(ne)k meg nem eresztéséért [Kv; KvLt I/186 Thorockaj Szabo Mi-hály kv-i hűtös szb kezével] * *tábori* ~ katonai ítélőszék ülése. 1705: utazásáb(an) Istent s Felebarátit megbántó utá-latos szitkok(na)k nemével szitkozozott, melylyért az Sza-mosujvár alatt lévő tábori szekken kemény büntetését el vőtte [Dés; Jk II. 275b].

16. közjogi méltóság; demnitar; Stuhl, -stuhl, -sitz. Szék: ~ébe ültet. 1710 k.: Én Istenem, mint vágád ki az én első-szüllöttemet életének közepében, mikor szintén szárnyára bocsátani és magam székeimben akarom vala ültetni, meny-nyit költék, fáradoz hiában érette [Blm. 1023-4].

17. ~ül a. bírói/törvénykezési testület akaratából, határo-zatából, nevében; conform/pe baza deciziei scaunului de judecată; durch Gerichtsbescheid. 1590: Vgy teczik eo knek szekil hogy myert Annrya valo aetassa minden A gyermeknek Nem keuanhattya most megh Azert megh ha-gya Az Zeh Az Tutoroknak hogi zorgalmatosson gondot vi-szellijenek felőlle | Talalkoznak neha egieb közöseseg zyk-segekis, kiknek vtikeölchegekbe hül ket ket penzt szoktak rendelni, zekwl az lofeiekre ... hul pedig Annalis teobbet [UszT]. 1596: En Janosj geörgy Ezzel multiplicalom pere-meth ... hogy Ennek előtte valo wdőkben eo kemek zekwl meg Jzentek volt Janosj mihalytol az Jnek: hogy huzon negy gira birsag alath, ne feniegesse se Jobbagyomath se zolgamoth [i.h. 11/69]. 1630: egész szekül itelők azt, hogy az Posoriczai Boerok esküdgünyek meg ötvened magokkal vidékunkbeli emberseges Boerokkal, hogy egész Braza az ő Boersagokon vagyon epitve [Fog.; UF I, 126]. 1659: Úyabbab valo Adozasra rendetük szekül ... Eozvegy Aszo-niok kiknek semmi marhaiok nincsen, hane(m) orsojaval gusallyval el nyolczan adgyanak egy Tallert [UszLt 17]. — b. a bírói/törvénykezési testületet illetően; referitor la

scaunul de judecată; das Gericht betreffend. 1591: Talaltuk uolt megh ty Kegteket zekwl az Alperesnek nemy nemy chelekedetyert melj chelekedetih rend zerint igj p(ro)p(o)-nalliuik [UszT]. 1654: insztala azon Komanay Udvar biro Hidvegy Georgy Ura(mna)k es minekunk egesz szekul azon hogy eo Kglme ne perellyen velle" hanem egyeb arant convenjallyon [Komána F; Szád. — "Sztan passaravall].

18. (földesúri) hatóság/magisztrátus; autoritatea/magis-tratul (moşieresc); Patrimonialgericht, grundherrliche Ge-richtsbarkeit. 1737: Keleték Excellentiata s Ngtok könyö-rülő széki eleiben ez alázatos Instantiamat pándálnom [Vh; Ks 83].

19. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: fő-igazgató ~főigazgató s kormányzó ~ erdélyi gubernium; consiliu guvernial/gubernial transilvanean; siebenbürgi-sches Gubernium/Oberverwaltungsamt. 1794: minden hala-deknélkül a Biro és Birak Instantiat porrigalván ahöz értő Szemellyek jelen letiben aztat Expressusok altal a mikepen az alkalmatosság engedi a Felseges Nagy Erdelyi Fő Igazgató 's Kormányzo Szék eleiben nyujtsa bé [Torockó; TLév. 9/26]. 1847: Nő már mit érdemel az a' ki egy or-(szá)gos fő igazgató széket mér meg csalni hamiss elő ter-zesztéseivel? [Kv; ACLév.].

20. (ref.) egyházi bíróság/törvényszék; scaun de judecată preoţească; geistliche Gerichtsbarkeit, kirchliches Gericht, Kirchenrat | a testület ülése; întrunirea scaunului de jude-cată preoţească; geistlicher Gerichtsstuhl. Szk: *alpapi* ~ (ref.) egyházi alsóbb bíróság. 1842: Birói telyes meg gyö-zödesig bélevén bizonyosodva az Alperes férj nős paráz-nasága — ezen alap okból az alpapi szék által hozott — a Felperest az Alperestől örökös en elválasztó ítélet minden czikkeben helyben hagyatik megerősítetik [Kv; Borb. I] * *egyházi* ~. 1591: S monda Berekzazi Mathe nekem, Jo Mathias vram ... lasd meg az protocolón könyben (!), hogha az éghazi szek adotte libertast az ferhöz valo menesre Chatalinnak [KvLt I/60 Math. Albaregiensis vall. Petrus Talliany Enyediensis minister Colosuaniensis ke-zével] * *eklézsia* ~e egyházközségi bíróság. 1656: Stephan Zabolai pastor Ecclesiae Buzaiensis protestat(ur). Ma-nyikon lako Nemes Gaspar Ferentz az Ecclesia szekin en velem törvénykezven, immar ket szeken nem comparealt [SzJk 82] * *magisztrátusok* ~e egyházi hatósági bíróság/törvényszék. 1679: Nimett Gyorgy proponalt felesége Sa-lamo(n) Borbara ellen ... Mert ... Gyermekeket el egette ... Az Magistratusok szekire bocsátatva(n) hogy mentse ma-gát ... az gyermek el egetese ellen nem purgalta magát [i.h. 188] * *papok* ~e (ref.) egyházi alsóbb törvényszék. 1671: Ez el mult veszedelmes időkbén jött volt illyen alkmatlan-ságis bé közinkben, hogy némely ember Feleségét, és fele-ségeis Urát el hagyván ... hitekről meg nem emlekezvén ferhez mentek ... ha az Papok székin vissza itiltetnek-is, hitek mellé nem redealnak [CC 3]. 1755: az Aszszony min-den igaz ok nélkül el hadja mehai Atyankat, az Atyám ... gyakor izben el válásra ... citáltatta, amelyről vagyonis per folyásunk a Papok szekin Notarius kezénél [Albis Hsz; BLev.] * *püspöki/püspök* ~e (ref.) felsőbb törvényszék (synodus generalis). 1591: Erről mikoron többetis szolot volna Berekzazi Mathe, ada valami Jegzest kezemben, melinek tenora az vala hog eo közötté es feleseghe kózt diuortios p(ro)nuntialtatot püspök vram szekin [Kv; KvLt I/60]. 1628 u.: az Jnak ... az pispeok vram zekjn az Eccl(es)ia ellen ualo symistra informatioia elucescallion [SzJk 34]. 1850: (A) Püspöki szék azt határozta vala, hogy Fő tiszteletű Püs-

pök az, Esperes Csiszár Sámuel meg szolítván, hogy ha ismételt hibájának semmi okát nem adandja, Esperessi hivatalból függessze fel a közelébb tartandó köz-zsinatig, és oda Generális Director az által évocáltassa [Nagykapus K; RAK 3] * *szent* ~ 'ua.' 1600: az Zenth Zeknek peospeok vra(m) referalsabol Azis constal hogy Gereb Marton felesége toel nem absolualtatott volt az hazassagnak zabadsagara [Kv; TJK VI/1. 501]. 1657: Mivel Szabo Ferencnek propositioja igaznak comperialtatik, Azert Matkajatul Sombori Annatul absolvallya az szent Szek [SzJk 81]. XVIII. sz. *eleje*: Megh vizsgálván az szent szék ezeknek az pereseknek Causájokat ... Szabo Judithot Vargyasi Balástól divortiallya [Kük.; SLt AU. 14].

21. állás; post; Stellung, Stelle, Posten. Szk: *tanítói* ~. 1843: Bukovinának Isten segits és András falva nevű helye-segeiben megürült két elemi Tanítói székek csőd utjáni bé töltése [KLev.].

22. széklet; scaun, materiile fecale; Stuhl, Stuhlgang 1657: az doctorok tilalma ellen lörét kezdte sokat innya, az megindítván gyomrában az természetet, talán közel száz-rendbeli széki volt, mig megtisztula" [KemÖn. 38. — "Kamuti Farkas]. 1704: Ma vöttem purgatiót Fogarasi uramtól reggel, és mind benn continuáltam magamat egész két óráig Volt székem hatszor [WIN I, 96]. 1710 k.: A hasam rendserént higan járt, és gyakor apro székem volt | gonosz diarrhoeám volt egynéhány hétig, az étel csak emésztetlen többre általmert rajtam, mig Isten azt a Basiriust odáhozá, s ő ada rebarbarumot, mely három vagy négy széken való tisztulás által helyben állitá az egészségemet [BÖn. 522, 526]. 1826: A Gyomor erosito mixturát egy kis változtatással meg készítettem, két óráb(an) kell belolle venni egyszer, v. másképpen 4–5 versen 24 ora alatt, azaz ha két óráb(an) véve legalább 2 széket nem tsinál 24 ora alatt, ugy kevesiteni kell a dosist [Dés; Ks 101 Bod Elek lev.].

*szék*² székely v. szász törvényhatósági, önkormányzati terület; scaun (ca subdiviziune a unui județ din ținuturile locuite de secui sau sași); (Verwaltungseinheit der Szekler und Sachsen) Stuhl. 1591: Kapitani uramat eő vrasagat szek nipeyuel egietemben kőueter mint kegielmes kapitannunkat [UszT]. 1605: minden széken kicsintől fogva nagyig valakik fegyverfoghatók, az mi hűségünkre hűtél kötelezzék őket [Barabás, SzO 356 fej.]. 1608: Ő az Zekben lako Jozagos Nemes ember [Csikszereda; BálLt 41]. 1633/1672: minden ... Székekben lévo jozagimat, faluimat, portioimat, praediomimat ... hagyom és valloom ... feleségemnek [LLt 159/4]. 1653: Azért azután a mint magokban titkon elvégezték volt a székely fő emberek, egyszersmind egy nap rohantak minden széken reájok, és magokban ugyan felregistrálták volt, hogy minden széken kik és kit fogjanak meg | Másnap Kézdi-Vásárhelyre reggel jutánk ... És onnat kiki széki-be, vármegyéjébe és városába haza oszla [ETA I, 46, 139 NSZ]. 1671: A Postákis kotelesek legyenek a' közelebb valo székből vissza bostátani a' Posta lovat [CC 30–1/1]. 1675: Voltam olyan reménséggel, hogy én is itt a székeket eljárhatom és felölem ide hozott sok rossz hirt jelenlétemmel elnyomhatom [TML VII, 56 Béli Pál Teleki Mihályhoz]. 1710: az Approbátá szerint a fejedelmek adhatnak ugyan főkapitányokat, de a főkirálybirák választása tulajdon csak a székek szabadságában áll [CsH 419. — "A székelységnek]. 1711: igen nagy bajoskodással lehetett csak a buzát is lé arattatnom, mivel szekünkbe feles Militia leven a szegeny Emberek(ne)k azokhoz sok bajoskodási es

rettentő fű hordasi leven, az l(ste)n tudja mint vehettünk elé egy hétben két vagy haro(m) aratot [Vacsárcsi Cs; BCs]. 1712: egy Var(me)gje vagi Szék vice Kiraly biraja eskütye presentyajaval maga vagi arra rendeltet embere Szolgája, megh dulhassa dulathassa ezen irásunk ereivel [Mezőuraly TA; BLt]. 1719: ezen Székben Mindenik Falu-b(an) im(m)ár még szúnt az Pestis [Ujfalu Cs; Borb. II. Solyom István kezével]. 1764: (A szökött jobbágyok) most in p(rae)senti hol, melyik vár(me)gyéb(en), Székben, Városban, Faluban és ki Földin s Jurisdictiója alatt lappangjanak nem hallottuk [Aranyosgyéres TA; GyK]. 1809: Székünkben tsak egy Processus sem fojt, egygy Domiale Forum sem tartatott [Bardóc U; UszLt ComGub. 1735]. 1845: Székünk igen oldalas és árkokkal, bővölködő Völgyeiben számtalan, és olly költséges Hidak és küpük kívántamk [UszLt XI. 85/6. 19].

Szk: *szász* ~. 1662: Portára is a vezér azonnal megiratta vala, az ország fejedelmének kit választott volna. Továbbá hogy látná a vezér, az országra vetett nagy summa még is odavolna, az kulcos városokrul, szász székekrul honnét mennyi szolgáltatnék kezébe [SKr 665]. 1784: József császár nagy zűrzavart csinála az országban, mert nem gondolván egynéhány saeculumoktól fogva az országnak vármegyékre, székely és szász székekre való osztásával, a vármegyéket, a székely és szász székekkel együtt, tizenegy vármegyékre, majd minden proportio nélkül, feldaraboltatta [RetE 425–6] * *székely* ~ *szász* ~.

A. székely székek; scaunele secuiești; Szeklerstühle. Szk: *Alcsik* ~. 1700: Molduvai Sánta Péter nevű oláh, ki mostan alla Csik Székben(en) Mindszenthen lakik kinek obligála volt magát, és ki jobbágya lett volna [BálLt 85 vk]. 1761: midőn valnank N(emes) All csik széken sz(en) Simonon [MNy XL, 76] * *Aranyos* ~. 1652: Aranjas szekben Rakoson lako Fodor Tamas Ne(me)s személy Felesege Palfi Sofia azon fel peres feleleti prokatora al(ta)l. Ugian Ara(ny)as Szekben(en) Varffalvan lako Borbely Samuel Ne(me)s személy al peres ellen [Asz; Borb. I]. 1833: Nemes Aranyos Székben Sinfalván lako Nemes Petki Janos Uram ... arra kére, hogy Szokott jussom letétele mellett mennék el itten ... Lako Nemes Pétki Sámuel Uramhaz [Asz; i.h.] * *Bardóc(i)* ~. 1600: 1. Bizonjsagh Fosztó Imre Fwlej az Bardoch szeknek hwtese | mikor egy Cheoteorteok nap Bardoch szekbe volnank, Almasj Istvan deak es Antonia Benedek teonek tudomant az vargiasiaknak hogy az Jeouendeo kedre nap tamatkor tartozzanak az peres Erdeore (!) szeniere [UszT 15/15, 16]. 1606: ennekem bardocj zekben uicac (!) Kirali birom sos peter volt [i.h. 20/17] * *Csik* ~. 1643: mikoron uolnank Czik szekbe(n) Lazarfaluaba(n) [BálLt 53]. 1671: Csik szekben kívül másuva is Daczo Janos Ur(na)k a Szek lakosi dologra ne mennye(ne)k [LLt 125]. 1746: Csik széke a mint praemittáltam dögös marhának, és dögös börnek jöni nem szabad, de hogi Csik Székbl ne legyen szabad az Brassai Mészárosoknak tisztá és egészséges Marhákot vásárolni senki nem arceálhattya [Somlyó Cs; ApLt I gr. Kálnoki Ferenc lev.] * *Gyergyó* ~. 1634: Mi Janos Deak Száárhégien lako, Gyergio szeknek Notariussa [LLt 160]. 1691: Mu Uyfalvi Solyom Thamás Gyergio Széknek hütös Notariusa, Szent Miklosi Kemenes Jmreh, azon szeknek hütös Assessora, mind ketten Gyergio szekben lako Nemes személyek, kik az ide aláb meg irt dolgokba(n) kéz fogot birak vagyunk [BLt 4]. 1704: Szárhégy megyében lako megves Pap Pater Györgyfi Peter Vram Nemes Gyergio Szeknek erdemes Esperesty [LLt 71] * *Három* ~.

1626: Most mentében elkezdvén Marosszéken, azután Udvarhelyszéken, hasonlóképpen Háromszéken az hun szűkségebbnek és alkalmasnak iteli ő kglme az havas alatt táborban szállítsa [EOE VIII, 357]. 1756 k.: Három szék s Miklos vár szék között fel allitando Cordonrol, mely is akkor mindgiárt effectualtatt [UszLt XIII/95] * *Káson* ~. 1695: Káson szekben Jmper falvaban ... Jmreh Deak Nobilis, ezen szek(ne)k vice kiraly biraia ... nemes hazánál generalis mustra alkalmasosagaval ... tönk előttünk ilyen meg hihatatlan Contractust [BCs] * *Keresztúr(i)/fi/fiú* ~. 1603: mind az ket fel peresek laknak lt wd(uar)hely Zekben, melj huiatik Keresztúr fiu Zeknek | Fel peres Also bodog Aszonj falvj Mezeo Palne Ferenczj Borbara Aszonj ... Alperes kobat faluj Kaczo Jakabne Kodaczj Katalin Aszonj, Mind az ket fel Peres (!) lakik Keresztur székben [UszT 17/3]. 1665: Mű Bella Andras nagioh, es Török Gergely Udvarhelyszekb(en) Homorod szent palo(n) lako Nemes emberek, es Medeseri Samuel az megh irt szeknek filialissaba(n) Kereszturfiu szekb(en) Köröspatako(n) lako nemes ember [BLt]. 1761: Nemes Vdvarhelj Alias Kereszturfi Szekben Simenfalvan lako Balint Andras es Mirtse Istvanne Bokor Sara ... adgiuk az mű igaz hütünk szerent valo tistimonialis levelünköt [Sf] * *Kézdi* ~. 1577: Ez ... Jozzagoknak el osztasara penyglén my valasztok Damokos Istwant Damokos Tamash Kyzdy szekben Al czermatonban lakokath [Uzon Hsz; BLt 7]. 1666: Hadi Györgi Oszdoly primp(ilus) Kezdi szeki és Danka Balás Deák sen(ior) Alsó Tóriay, Kézdi szek(ne)k hűtös Notariussa nobil(is) az két felől ualo személyek(ne)k közül fogott bíróy [Altörja Hsz; Borb. I]. 1711: az Néhay Mihály Miklos Uram jussán ... falun, mezőn, erdőn, réten, mind Fejér megyé(en) és Kézdi székben lévő bonumi az Mihály Miklos Ur(am) meg hagyatott özvegye, és két Agon lévő meg irt kilencz Gyermekey között aequaliter Subdividaltsanak [uo.; i.h.] * *Maros* ~. 1572: ky menek ... Nagy Emnye hataraba maros zekbe ky volt az zenth Kyraly Remeitek feolde mely zent Kyraly wgyan ezen maros zekbe wagyony [Nagyemnye MT; EHA]. 1618: Mi Georgy Deak Maros vasarhely feo Biro, Borbely Georgy Nagy Szecc Istuan Szabo Peter, Daniel Deak es Miklos Kovacz, Marosvasarhelyt Maros szekben lako eskwt Polgarok [Mv; DLt 340]. 1802: Maras Székben Wadasdan bizonyas Toldalagiana Portiom ... adatattott volt Zallogba ... Száz ötven két Magyar forintokba [Vadasd MT; Told. 42] * *Orbai* ~. 1620: Orbay Zekb(en) Gelenczen lako Dok Matyas Ur(am) [BetLt 1]. 1775: tudom bizonyos (!) azt is hogj deutralt Kováts Péter és Jakab magok(na)k vettenek Feleséget Orbai székblő Barátosrol [Hsz; Borb. II Adamus Török de Felső Csermátón (50) ns vall.] * *Sepsi* ~. 1614: Olah Katha Markos Janosne Nagy Borosniai Sepsi szekben lako [BLt 3]. 1781: Mostan nemes Sepsi székben Árkoson lako nobilis Györke József alias Pap gyalog supernumerarius [Árkos Hsz; RSzF 270] * *Udvarhely* ~. 1589: fiat falwan ... ky vagio(n) Ezeon wdvarhely zekben [UszT]. 1632: Vitezleő Kenosi alias Gal Ferencz Uduvarhely szeknek feő Notariussa [Mv; Berz. LXIV/40].

B. szász székek; scaunele săsești; Sachsenstühle. Szk: *Beszterce* ~. 1725: Bama Birtoloméy az eo Nsgok földekről Circiter 8 Estendeje a fufugialt és most Besztercze székben egy Sude Paskuly nevű Cummatyoknál commorál [Körtvélyes SzD; BK. Buta Birtolomej (78) jb vall.] * *Kőhalom* ~. 1693: Kőhalom szekben Ugran Lako mostani Fognagy Pap Mihaly hűtes polgarival egyut [Ugra NK; Ks 67.

46. 24b]. 1708: Kőhalom szekis allícson Plajást a' Mardsinai Plajra [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.] * *Meggyes* ~. 1610: Meggyesy Polgar Mester Kwld Meggyes Zekbeol feyerwary hazunk szwksegere Eottve(n) hordo Borth K(e)g(el)mednek [Sv; Törzs. a fej. rend. a szebeni bírőhoz]. 1666: Mi Fekete Gyorgy Folnagy es Veres János eskutt polgar mind ketten Megyes Szekben Baromlakán lakok [DLv. 2] * *Segesvár* ~. 1600: Egy attiamfiatis Baba Orban neweőt ... segeswar Zekbe hoztak Benebe [UszT 15/53]. 1834: A seges vár Székben Segesd nevű faluban el égettek(ne)k ... kik mindenekbl ki pusztultak ... alamisna szedés rendeltetik [Nagykapus K; Rak] * *Szeben(i)* ~. 1667: az Szebeni szék tehetne velünk jót, ha elhozatná' Fogarashól Szászsebesig vagy Szászvárosig [TML IV, 22 Kecer Ambrus Teleki Mihályhoz. — 'A vásárolt zabot]. 1784: Tudgyae a Tanu nyilván és bizonyoson, avagy személyesen úsmerié ... Nemes Szeben Székben Szelindeken Lako Circumspectus Ventzel Györgyget [Mk IV. 35. 6 vk]. 1802: Szeben Székben Bolgats (!) nevezetű Falunak minden vagonaitol meg fosztot lakosinak fel segeltetésekre Szolgalo alamisnalkodásra rendöltetet egész Esztendő [Enlaka U; Borb. II Galfalvi Pál esp. kezével] * *Szászváros* ~. 1740: elsoben az Commissarialis Marschuta szerint Deváról Szászváros Székben tettek volt statiot, azután érzekozleg lévő az Militia megváltattak és Szászváros érzek által ugardván ismét Benczenczre és Pisküczre tették által [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.]. 1750: Nehai Mgos Josika Maria Aszszony ... egy nagy darab láb földet Szászváros székblő valo Intereses Laboratorokkal és Jozzágbeli emberekkel irtatott [Folt H; BK. Tabák luon (60) jb vall.] * *Szelistye* ~. 1667: Szelistye székben Tiliska nevű Faluban lévő oláh Pap Tephon Popa nevű [Borberek AF; Anlin III, 564 Bánpataki János lev.] * *Törösvár* ~. 1603: Az hul az factum eset hiak Teórczuar zeknek Brasso tartomanianal [UszT 17/33] * *Újegyváros* ~. 1640: azoknak^a az attiók Feőlő Bunrol El szóktenek es bujdostak vala ... annak utánna elsőben is Fejeregihazrol innen vőn haza benne ... az többitt kitt Ujegihaz székblő kitt innet kit amonnatt ugy hozatja haza [MúzBeth. 5465. — 'Ti. román jobbágyoknak].

szék³ szikes föld, hely; pámint/sol sáráturos; Szickboden, Szickboden. Hn. 1474: Székfő = sáros hely [Páncélceh SzD; SzDMon. V, 403]. 1599: az bwdes zek patakanal [Lengyelva U; UszT 14/15]. 1639: Erős székiben (sz) [M.köblős SzD; DHn 47]. 1663: az Szek oldala patakan belől egy küs rét [Szováta MT; Berz. 11. 79/9]. 1681/1748: A Szék ágiban (sz) [M.péterfva KK]. 1685: Szek alma neuő helib(en) egi feöld [Szemerja Hsz]. 1687: Kőszek nevű helyben (k) [Menaság Cs]. 1712/1784: A Szik aszoban (sz) [Galambod MT]. 1718/XVIII. sz.: Büdös Szék mellett (sz). Lővő széknl (sz) [Szilágyceh Sz]. 1725: a' Mátyás széke sűrűjén egy út [Türe K; KHn 260]. 1740: A Gorbai és Mákai határok között vagon egy Szik n. Rét [Gyalu K]. 1748: a Soss Szék nevű helyben (sz) [Káposztásszmtiklós MT]. 1799: a nagy uton belől nagy Szék nevezetű helyen (k) [Szemerja Hsz]. 1805: A' Fejér Szék Dombján (sz) [Fiátfva U]. 1810: A Részfűn a Sziknl [Bibarcfva U]. 1818: A' Sós Székben ugar [Ne]. 1832: Széken a' Patak mellett (k) [Szálados U]. 1834: A Veress Széken (sz) [Erdőszakál MT]. 1864: Fekete szék [M.décs SzD; SzDMon. II, 560]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

A felsorolt hn-ek némelyikének köznévi előzménye lehet egy R. szék 'cser-jék, bokrok, fák szövevénye, gyepe' jel-ű szó is (vö. FNEsz.).

székácsló ? magcsöddör; armásar de reproducție; Hengst. 1627: Menesek(ne)k szama. Eoregh szamu kancza vagon Nro. 40 ... Harmad fw kancza vagon Nro 5 ... Giermeklo vagon Nro 11 mely(ne)k hetet meghhereltette(m), harmat szekacsonlak hagiatta(m), eggiket hatas lonak hatta(m) [BLt Inv.].

székadta I. mn a szék által kiküldött/megbízott; care a fost trimis cu o sarcină de ordin public de scaunul respectiv; vom Stuhl delegiert. Szk: ~ ember. 1591: Ebbeol penigh enneke(m) ... teorwenie(m) leot vala az vice kiraly birak Eleot Capita(n) vra(m) akaratiabol mikor Nywtody Georgy Balasy Ferency szek atta Emberek valanak akkoris a' teorweny engemet benne hagiot vala [Uzst]. 1597: Emlekezem arra hogy Kadacz es Kobattfalva közt valo gatlásra hittak es kertek volt az zekteól Gafalvi (!) Janost es Antalffj Mattiast, mikor azt az zek atta emberek azt el végeztek volna, az kis kobattfaluiak ... panazolkottak volt az zekben hogy' ... az úz ki vet rolla [i.h. 12/82].

II. fn a szék által kiküldött/megbízott személy; trimisul scaunului respectiv; Delegierter des Stuhls, (eine) Stuhlsending. 1590: Az Nehay Markos Janos lengelffalui halala Előtt hatta volt Az eo fának Kis Markos Janosnak Tutorok-ka' ... Azert megh hagia Az Zek Az Tütoroknak hogj zorgalmatossan gondot viszelljenek felölle. Az Tütorok Azert Zek Attakot kerenek kik előtt szamot veszenek [Uzst. — "Köv. a nevek fels.]. 1598: Dalljai Zabo Mihaj hitta az Dalliai lofeyeket, drabantokat vgymynth igaz teletre, nyl feöld feleöll, holott ennek előtte ualo 1596 eztendeóban az teörüeni megh ltelte volt hogj nylat adgianak, ky ne(m) attak, noha az zek attakot rah vitte [i.h. 12/131].

székálló szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: ~ legény hűsvágó/mérő mészároslegény; calfe de măcelar care servește cumpărătorii cu carneă cerută; Fleischer-geselle, Stockbursche. 1829: A Czéh Mester Ur ... meg hagyta volt a Székárló Legényeknek, hogy ... (a) büntetés pénzt viszsza fizessék a büntetett Személyeknek [Kv; MészCLEv.]. 1843: Mik pedig a' rántodni tett hus meghűlésítés nem várhatva Székálló Legény Pap Gábor már megsült husához állottunk s abból falatoztunk [Dés; DLt 586. 23]. 1847: a' ki pedig így megvan bélyegezve mint székálló legény; mit fogna elkövetni — mint Czéhos mesterember? [Dés; DLt 466] * ~ céhmester székálló legények céhbéli előljárója; meşter încredinţat cu conducerea acestor calfe de măcelari; Gesellenmeister. 1819: a Székálló Czéh Mester kötelessége a Székálló Legényekre ügyelni, hogy azok a magok kötelességeket hiven, és az ahoz megkívántato tisztasággal tellyesítsék, a húst vásárlókkal méltatlanul és gorbán ne bányanak [Kv; MészCLEv.].

székás I. székes

székbeli I. mn 1. vmely székben lakó/tiszttségben levő; care locuieşte/deţine o anumită funcţie în scaunul respectiv; aus/in/von dem ... Stuhl, stuhlish. 1600: az miképpen az mi Bizodalmas Vraink es Atiankfay, az egész Aranas Zeky vitezleő rend, mind lowagok es mind gialogok azon zekbely vrainkal egietemben ... giorsasagal es serienseggel Jüttenek mellenk [SzO IV, 141]. 1662: Az leányasszony^a anyjának hírével esvén a facinus, csaknem hal vala meg keserőségében, ottan azon székbeli vicetiszteket maga melé vívén, hozzájok sieté, leányát visszaadami kívánja, és

hogj tisztességében meg ne gyaláznák, mind Istenre, fejedelemre, ország törvényére őket tilalmazza vala [SKr 159. — "Tarnóczy Sára]. 1671: Ha Uram az dolognak meritumát kell pensitálni, mivel connumerálták volt is megyesi atyánkfiai inspecciojok alatt való két székbeli szegénységet, azoknak számokhoz képest az szokott gyalogok állítására ... reá érkezhettek úgy, mint másutt való szegénység [TML V, 546 A nsz-i tanács Teleki Mihályhoz]. 1677: Az Arenda szedők zálogos emberek legyenek ... Vármegyén Vice Ispán, Székes helyeken a' Székbeli Tisztek tartozzanak exequalni minden törvény folyás nélkül, és minden törvénybeli remediumok ellen, melynek fele a' Fő és Vice Arendatoroké légyen, fele pedig azon Vármegye, avagy Székbeli Fő Tiszteké, az Executorokkal edgyütt | Ha a jóságok külömb külömb Vármegyékben, vagy Székekben volnának, azon egy Vármegyének és Tiszteknek authenticum rescriptumjokra, melyben a' dolog agítálatot, más Vármegyébéli, vagy Székbeli Tisztek, avagy Mandatum mellet ltiló Mesterek, vagy Capitularis personák — is tartozzanak ki-menni és peragálni a' meg-ítelt dolgot | Fő és Vice Tisztek a' Decretum tartása szerint azon Vármegyékbeli vagy Székekbeli zálogos és jóságos emberek legyenek | Latrot exequáltatni más Vármegyékbeli Tisztek-is tartoznak, más helyek, Vármegyék, Székekbeli Tiszteknek hit szerint valo rescriptumokra [AC 78, 101, 116, 262]. 1726: az harminczadon által a molduvai marháknak behajtása, egy kevés camerataci jövedelmeckének okáért szabados lévén, oly nagy kárt téssen székünkbeli lakosainknak, hogy azok miá semmi marhai az hazánkfiainak nem distraháltat-hatnak [SzO VIII, 32 Csz, Gysz és Ksz a gub-hoz]. 1744: Köpeczi Nagy Márton és Balás Istvánéknak fizetünk diversis vicibus f Hung. 20. az egész Székbeli adozó Kösség, még annakutánnais fogtanak adni, de menyét, nem tudom [Bölon Hsz; INyR Rab Mihály (58) jb vall.]. 1809: N. Köhalom Széki Lakosok Szerfeletti fizetéssel magok helyiet Katonai assentatoria fogadnak Személyeket ... 9 Székünkbeli Személyek tanáltattak kik a' fel tett laistrom szerint, rendkívül drága fizetéstért engedték magokat conducatlatni [UzstL ComGub. 1748].

2. vmely székhez tartozó falu; satele aparţinătoare scaunului respectiv; zum ... Stuhl gehörend, im Stuhlgebiet befindlich. 1744: Most p(ro)ximé Tiszt Vram és a Nemes Szék parancsolattýából János Deák Vrammal expedialtat-ván a Székbeli Falukra, hogy ammonealnak a Contribualo Plebsét a Migos Regium Gubernium Confluxussára [Bölon Hsz; INyR Gazdag György Mediocris (45) ns vall.].

3. ~ főkapitányság vmely (székhely) széki katonai fő-tiszttség; funcţia de comandant militar într-un anumit scaun (secuiesc); Oberhauptmannschaft in einem Szekler-Stuhl. 1676: tekintetben véven Tekéntetes és Nemzetes Keresdi Bethlen Gergely Uramnak ... mi hozzánk s édes Hazájához is gyakorlott hűséges kedvességét ... Udvarhelyszéki Székbeli Fő Kapitánysag(na)k hivatallyaval jutalmazta<mi> kívánnnyuk kglsségünkéből: rendelvén Becsülletes Tanács Uri és Fő renden lévő Híveinket^a ... Kgltek éleiben valo Instellátójára [UzstL IX. 76/4 fej. — "Köv. a nevek fels.].

II. fn vmely szék lakosa; locuitorul unui anumit scaun; Einwohner eines „Stuhls“, Stuhlsinsasse. 1715: Burucz Péter nevű, akkori szék Biró idejében, erre szakasztván a viz^a, réája haitotta az Székbelieket, hogy viszá vigyék az régi folyamatyára [Gyalmar H; BK ad nro 434. — "A földet]. 1803: azon helyiet mais a' Gyitraiak birják, 's ezt foglalják el elébb a' Toplitzai határból a' Gyergyó székbeliek; az

után késő időig nem harapoztak osztán bellyebb [Toplica MT; Born. XVc. 1/35 Moldován Szimjuon (90) col. vall.].

székbíró (szász/székely) bírósági/törvényszéki ülnök; asesor in completul de judecată al unui scaun; Stuhlrichter (eigtl. Beisitzer bzw. Richter bei den Szeklern u. Sachsen). 1666: Ngto(na)k es Kglmte(n)k szeretettel szolgaz Szasz-Sebesi Kiraly es Szék-bíró Johannes Schnel et Stephan(us) Simonius mp [Szászsebes; GyK 14/22]. 1704: Ugyan azt is ma hallám, hogy a szászsebesiek kiküldvén a papot és székbírót a generál eleibe, térdre estenek előtte és sem őket, sem a városiakat nem bántotta [WIN I, 226]. 1715: Burucz Péter nevű, akkori szék Bíró idejében, erre szakasztván a vizt, réjája hajtotta az Székbélieket, hogy viszá vigyék az régi folyamattyára [Gyalmár H; BK ad nro 434. — "A földet]. 1807: Nagy Dániel gazdammal egyben verekedvén, ott 25 páltzával a Szék Bironál meg büntettek [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. 1863: A közelebbi Részletes Zsinatunkra ... helyül Gyalut tűztém ki ... hivatalosan hívom az egész Fraternitász és Szék bíró úrakat, a mikorra az administrandumokat jól felszámítva a rendes uton küldjék be [Szentlászló TA; RAK 136 esp. kl]. 1865: Hivatalosan kéretnek a T. Papok, különönsön a Szék Bíró urak meg jelenni [Gyalu K; RAK 103. — "A közzsinaton]. 1868: Részletes zsinat hívatik össze ... székbírák választása fog történni [M. Bikal K; RAK 166].

székecske scăunaș, scăunel; Stühlchen, kleiner Stuhl. 1631: azon beleöl uagyon ... egy szekecsyke [Fog.; UF I, 401]. 1637: Beczy vas zarus sarkas pantos ayto, egy hazban; egy aztal labastol benne, egy festet karos szek, kett kws szekecsyke | Onnatt bellyeb jeöuen ... az hazban ... három aztal labastol, ket eczel szek, ket kar szek, kett nyoszolya, egy kws hituan szekecsyke [Fog.; UF I 408, 409]. 1749: Kett Fejer Székecske [Királyhalmá KK; Ks 33. XXIb].

Szk: *láb alá való* ~ 1748: Lább alá való kicsiny Szekecske [Ks 8. XXVIII. 5]. 1756: Láb alá való székecske [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 27]. 1805: Egy Kis láb alá való Székecske [Szamosfva K; BLt 9] * *pástetom alá való* ~ 1679: Pástetom alá való Labas apro szekecskék nro 26 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 55–6].

székely I. mn I. székely származású, a székelységhez tartozó; secuî, de origine secuîască; szeklerisch, Szekler-, szeklerstammung | a székelység vmelyik társadalmi/katonai rendjéhez/rétegéhez tartozó; care face parte dintr-o anumită categorie socială/militară secuîască; Mitglieder eines szeklerischen sozialischen/militärischen Standes. 1593: die 21 Maj ... zekel Jnast wertek kj derek zeget es egieb egiet mast lopot wolt Cziganoknak fizettem f — d 60 Az porozloknak fizettem f — d 50 [Kv; Szám. 5/XXI. 20]. 1631: latam az mi hazunk előtt hogi alnak uala s hat be kezkeolam s mondam nekik hogi Istentelen kuruak ... ty megh sem keretettek egimast, s monda az legeny ... meggies falua(n) eskette megh egy haromszeki pap ... kerdem aztis hogi ki kezkenedem be s monda az az székely Aszony hogi en kezkenedem be [Mv; MvLt 290. 246b]. 1644: ugi itek ezt az szekeli legentt hogi mindgiart le eset cziak megh sem jajdulhata [Mv; i.h. 291. 412b]. 1671: Székely Atyánkfiak-is jelentik, hogy eddig ő kegyelmek között, az hol elégséges Darabantok voltak, azok viselték a Falus Biroságot, a hol penig azok nem voltak az Primipilusok-is

viselték | Voltak a Székely Atyánk-fiainak-is ilyen difficultasok az Approbata Constitutionban tellyességgel a Condescensiorol való exceptiokkal hogy ne élhessenek Articulus iratott volt, mely a Nemes Országnak törvényével és az 1619. Esztendőbeli Articulusal is látatott ellenkezni; hogy azért ő kegyelmek-is két helyes exceptioval a Condescensiorol élhessenek, tsak hogy valami frivola exceptiokkal ne fáraszták a Causansokat Nagyságod consensusából végeztük [CC 36, 59]. 1705: Ugyan ma vötték eszékbe, hogy a háromszéki követ, Henter Ferenc uram, egy székely deákjával együtt tegnap este elszöktének [WIN I, 382]. 1789: Nem el hiszem (így!) hogy Nsgodnak teljes contentuma lehessen ebbe a székely asszony gazdaszonyságáb(an), mert ha a kezeis olyan lenne mint a nyelve, ugy sokat érme de el hiszem hogy a székely asszonyok(na)k tsak a Salakja [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1801: commanderoztattam vala több Székely Attyafiakal Pestre királyi szolgálatban [Kvh; HSzjP]. 1823–1830: Bécsben volt egy Bikfalvi Falka Sámuel nevű székely ifjú, aki itthon Erdélyben az úrfiak mellett szolga volt s tanulatott is [FogE 171]. 1864: igen jó cserép és téglát készítenek melyből sok szegény székely atyafi tartya fent családját [Szárhegy Cs; EHA].

Szk: ~ *darabont* a székely gyalog(os) rend tagja. 1596: Biro vram paranchola, hogi az zekel drabantok hadnagynak aiandekot vigiek [Kv; Szám. 6/XXIX. 95 Bachi Tamas sp kezével]. 1677: A Maros Széki Székely Darabantok Görgény Várához valo szolgálatol eximáltattak, és a több Székelyek közzé azon szabadsággal incorporáltattak [AC 239] * ~ *eredetű*. 1793: Ezek voltak Testvérek négyen u.m: Kaszoni Moses ..., István, Sámuel, és János ... székely eredetűek voltak az beszedgyekis székelyes volt [Nagylak AF; DobLev. IV/722 Mich. Pál (60) col. vall.]. 1854: Családom székely eredetű volt, bárha a hosszas kiindulás után a székelyföldön levő birtokomon kívül más összeköttetésem nem maradt származásom helyivel [ÚjFE 7] * ~ *főember*. 1614: Innet a harcrol elszaladván Báthori András fejedelem, minthogy az székely főembereknek feleségek, pénzék Udvarhelyre szorult volt, mindazok látni és az fejedelmet is tanácsolták arra, hogy arra menjenek, és ők Moldovára oly úton viszik által az székelységen, hogy bátorsággal elmehetnek, és Moldovából Lengyelországba könnyű menetelek leszen [BTN² 48]. 1653: Azért azután a mint magokban titkon elvégezték volt a székely főemberek, egyszersmind egy nap rohantak minden széken reájok, és magokban ugyan felregistrálták volt, hogy minden széken kik és kit fogjanak meg; és így estenden kimenvén reájok, az ágyokban lepték őket a kiket felírtanak volt. Minden széken így cselekedtek [ETA I, 46 NSz] * ~ *gyalog*. 1662: Szendrő alá Gyulai Ferenczet Gaudi Andrással, az hajdúsággal, magyar és német székely gyalognak, mezei fizetett hadaknak egy részével, elegendő fáltörő álgyúkkal s néhány jó pattantyúsokkal, Regéc alá pedig Jámi Ferencet Mikes Mihállyal, hogy emez Szerencs megvételeben is kedve szerint szolgált volna, ismét elegendő magyar, székely, német gyaloggal, lovas hadakkal, jó pattantyúsokkal rendelte és küldte vala | Mivel pedig a fejedelem már Duglás generál által gróf Dorstensonnak minden dispositióit, rendelését értené, hogy ugyan Morvában Beren nevű igen erős várat megszállván, már bizonyos üdötől fogva nagy igyekezettel vitatná ... Rákóczi Zsigmond mellé ... Dániel Jánost ... valahány ezer jó fizetett magyar és székely gyaloggal ... rajtok valának [SKr 246, 255–6] * ~ *gyalogez*

red. 1845: Olvastatik a' Nemes 2dik Székely gyalog Ezered Kormányának folyó és h 2ról 735. számai alatt e ns Szék Tiszttségéhez intézett ... hivatalos átirata [UszL XI. 85/6. 220 pont] * ~ *gyalogezredbeli*. 1846: Székely gyalog ezerebeli Máthé Antal [Dés; DLt 1238] * ~ *gyalogkatoná*. 1845: Harmadik felelő. Gidofalván lakó székelly Gyalog katoná Bőjthe Miklos ... 41 éves ... felel [Fotos Hsz; HSzJP] * ~ *had*. 1662: Az fejedelem is látván a készületből az ellenséges bosszúra való igyekezetet, Erdélyből feles székelly hadakat hozatván ki, fizetett hadaival az itt kinn való vármegyéken tartatnak vala [SKr 138]. 1710: De a hadnagyok és a nemesség, tartván jövődőtől, készek lőnek Bethlen Gergellyel elmenni, ő pedig a somlyai katonákat küldvén a székelly hadakra, mihelyt puskázni kezdenek a székellyekre, mint olyan fő nélkül való had, confundálódik s az erdön általmenének, de azon éjszaka mind egyig elszökének haza [CsH 196] * ~ *hadnagy*. 1657: magam az dandárban maradván, véle bocsátam vala egy háromszékelly székelly hadnagyot is, kik tanáltanak az ellenség zsákmányosára Lapispataknál [KemÖn. 222]. 1662: Ugyanitt* való táborozása alatt gyarmati Balassa Ferenc, hogy magát nagy ellenségesen viselné, elfogatott és Szécsénbe hozatott vala, melyet a fejedelem csak kicsin dolognak tarta, mindazáltal hogy vas üttetvén reá, Kassára felvitetnék, parancsolta vala. Ki mellé egy marosszékelly Mosa István székelly hadnagy rendeltetvén késérőül mintegy száz lóval [SKr 219 — *Fileken] * ~ *huszáregiment*. 1822: Kibédi Gergelyfi Beniaminnak hivatatom, az Nemes Maros Székelly, Kibédi Nemes Ember vagyok, az Anglus Király nevét viselő Huszár Regimentbe, mint Kadét szolgálván, úgy quietaltam, hogy ha Absittom meg jó, töstént a' Székely Huszár Regimentbe aiutalliroztassam [K; KLev.] * ~ *jobbágy*. 1677: A' Székely Jobbágyok a' Vármegyék-ről, és egyéb helyekről-is Mandatumokkal repetaltassanak, sub poena ducuntorum florenorum, a' szerint a' külső Jobbágyok-is a' Székelységtől, és Gyűlés alatt való Táblákon, Octavalis Terminusokon, prosequaltassanak [AC 204] * ~ *katoná*. 1803: egy tisztás helyből, Pojánából, valami hat vagi hét Remetei Fegyveres Székely Katona a' Juhait ... Remete felé már hajtottákis [Várhegy Cs; Born. XVc. 1 Juon. Dobrai (40) col. vall.] | könnyen háborgathatták ezek a' Topplitzai Oláhokot, mert nem mének nékik ellent állani: egy Remetei, vagy Székely katoná hat, 's több Topplitzai oláhok is könnyen meg futamthat [Gyszm; Born. XVc. 1/14 Zacarias Anisor alias Lázár (65) örmény kereskedő vall.] * ~ *katonaság*. 1792 k.: meg különböztetvén a Székely Katonásogott (!) a Mezei katonaságtól, a mely többire Jóságatlan emberekből áll, és allyan állapotba vagon, a ki a maga költségen nem élhet, annál fagva minden Fegyvert, mind köntösit mind elemit békség és hazakodás (!) idején, egy aránt a Fejedelemtől és országtól veszi [UszL X. 80] * ~ *község*. 1571: Az niomorult zekel keosseg ... falunkent fogtak és bocsattak volt harom harom attiofiat Ide az gywlesbe kegielmetek eleibe az eo niomorusagoknak ele adasara es keonyergessert [SzO II, 328] * ~ *lovag*. 1662: Kemény János generálissága alatt Gaudi András ... egy rész magyar, német és székelly gyaloggal, lovaggal, mintegy kilencezer néppel Szatmár megszállására rendeltettek és bocsátattak vala [SKr 208] * ~ *lovaghatárnok*. 1844: Sepsi Kökösi Székely Lovag Határnokok, Kilyéni Péter és Ferenc [Sszg; Kp V. 384] * ~ *lovas*. 1657: magam az dandárban maradván, véle bocsátam vala egy háromszékelly székelly hadnagyot is, kik tanáltanak az ellen-

ség zsákmányosára Lapispataknál, mely zsákmányosoknak őrzésére voltak valami másfél száz gyalog muskétások és három compania lovasok. Az lovasát az mezei katonák felverék, az gyalogjára, vitézi vakmerőséggel kopjával méne az székelly lovas, és mindezekben igen kevés szalada el; szép szerencsével járánk [KemÖn. 222] * ~ *lovaskatoná*. 1843: meg tanála bennünket Egerbegyi Székely Lovas Katona Tolvaj Ferentz az iránt hogy az alább irt utasítással 's a' melletti közlő Levelekkel hivatalosan procedálnánk 's a' következőkről adnok Relatoriánkat [Mv; Tolvaj lev. Haraji Fejér György hites assz. kezével] * ~ *lovaskatonáné*. 1808: 1-ső Bizonyosság. Serester Mátyásné Nagy Sára Székely lovas katonáné özvegy 77 esztendő [Kökös Hsz; HSzJP] * ~ *nemes (ember)*. 1699: jött vala hozzám egy Udvarhelyszékelly becsültes Székely Nemes ember jelentvén, hogy voltak az Nsgtok földén neké őt el bujdosott Jobbágyi [Kiskend KK; Ks 96 Bíró Sámuel Gyerőfi Borbálához]. 1743/1756: tudom hogy valamely Székely Nemes ember deficiál sine virili Sexu, s Leánya marad és ezen fiu Leánynak ha fia és Leánya marad sem a' Leányát hanem a' fiát minden Jozzága illeti [Kökös Hsz; Kp I. 199 Samuel Sigmond (65) pp vall.]. 1765: De hogy a szomorú halálra visszatérjek, Gáborfi István uram is megholt Vásárhelyt. Ez székelly nemesember vala, de tabulae regiae assessorságot ért vala, felesége Deserdin leány [RettÉ 182]. 1815: Besenyei Marton Székely Nemes vall a' kérdésekre következőleg [Marosszitimre MT; BálL] * ~ *populé* székelly köznép. 1710: Bánffy Dénes ... elszalad, a feleségit pedig minden vele valókkal együtt felpraedálják s elfogják, sőt meg is ölték volna azok a tatámál kegyetlenebb székelly populé, ha Kornis Gáspár a magán levő hosszú mentejével be ne takarja s úgy ne oltalmazza meg [CsH 117] * ~ *regiment*. 1780/1797: Rosnyai Sámuel mp A Nemes 2dik Székely Regiment(e)k Fő Hadnagya [MbK X. 56] * ~ *rend*. 1671: Hoztak illyen alkalmatlanságot-is-bé némellyek, hogy közönséges Privilegiumokon kívül olly immunitat s' Privilegiumot extraháltak, hogy közönséges tereh viseléstől immunisok legyenek, végeztük azért Nagd consensusa-is ebből accedálván: hogy az illyen noviter impetralt magok hasznát, Privatumat követő embereknek Privilegiumok cassaltassék invalidaltassék és annihillaltassék, 's vonnyák és subportalták az Ország Statusival a' terhet, a Székely Rend az ő Natiojával, egyéb Natio pedig a maga Natiojábéliekkel [CC 41] * ~ *szabad (ember)*. 1801: A Nagy Erdőről az Ujj-vágásról hajtottam-bé a Kis Gergely egy Ökrit az harmot pedig a szolgálja el-zakolta, székelly szabad Ember [Koronka MT; Told. 10 Ginda Vaszilly (30) határpásztor vall.]. 1813: a ... Falu közönséges helyei felosztásakor a Székely Szabadoknak jutott, vagyis első Táblában [Szentháromság MT; EHA]. 1816: az Székely Szabadok helyeinek szomszédságaiban [Jobbágyfva MT; EHA] * ~ *szabados*. 1809: a' ... Falu közönséges helyei felosztásokor a' székelly szabadosoknak jutott Táblához [Szentháromság MT; EHA] * ~ *származású*. 1850: Székely származású Bara Joseff [Mv; DobLev. V/1303] * ~ *születésű*. 1804: Székely születésű, mely beszédgyéből is ki-tettzik ... tisztá beszédű, tsak hogy székellyes Dialectussai vagnak [DLt nyomt. kl] * ~ *úr a székelly rendi nácio tagja*. 1554: Az Ado fizetesnek módgya az zekel urak között [Mv; SzO II, 108]. 1566: Az zekely uraim dolgarol eo felsege parancholatyabol ez vegeztetet, hogy az feo nep hazoktol mindenyk mint az Nemes vram feyenkent oth legyenek az hadban ew felsege mellet [i.h. 181 egy-i vég-

zés]. 1635: 15 Julii. Holt meg az nagyságos Mikó Ferenc, fejedelemnek fő tanácsa, székely úr, Gyulafehérvárra az maga házában [Kv, KvE 167 SB]. 1635/1752: Mikor szegény meg holt Gabriel Fejedelem ... a Székely Uraimot a Fogarasi Hidon generaliter meg mustrálá, ott voltam eő Felsege után enis Fogarasban [Miklósfva U; LLt]. 1770: Egyszóval világ csúfjára tétetett a nagy méltóságos paraszt székely úr [RettE 232]. * ~ *vitézlő rend*. 1690: Mert Urak fő, s, nemes Emberek Özvegy Aszszonyok Arvak udvarháza, Papok hazaira valo szállás absq(ue) omni respectu meg volt; akar mi rendbeli Emberek és az Szekely vitézlő rendek Lovainak, marhainak postara valo el vivese, uton jarok(na)k es egjeb artatlan emberek(ne)k fosztasa ... es az sok ingyen elődés, mellyekről Inquisitio lesze(n) és annak idejben a G(ene)ralnak ő kgl(ne)k p(rae)sentalatni fog [Törzs. Bethlen Sámuel fej. ut.].

2. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: ~ *generális* a székely hadak főparancsnoka; comandantul suprem al oștirii secuiești; General der Szekler. 1662: Die 4. Aprilis 1634. esztendőben midőn reggel mind az marosszéki tisztektől mezei kapitányoktól, hadnagyoktól, fő-főlegényektől, maga főember szolgálaitól, mint udvari főkapitány s székely generális nagy comitívával, kíséző néppel udvarhoz felkísértetett volna szállásárul, már az udvari belső tisztviselőknél ... tudásokkal lévén a fejedelem akarátja és parancsolatja [SKr 151]. * ~ *királybíró* a székely székek fő-tisztviselője; jude crăiesc/inalt demnitar in scaunele secuiești; Königsrichter. 1566: Az zekel kiraly Birak az kiraly Birosagrol valo zolgaykat az ew felsege fizetessen walo zolgak nekwl allassak eleo az orzag zazloia ala, fel Akaztassanak pena alat [SzO II, 182 egy-i végzés]. 1704: Ugyan ma hallottuk, hogy Mikos uramat a kurucok ki akarnák adni a Brassóban fogva levő két székely királybírókért [WIN I, 73]. * ~ *náció* székely rendi nemzet; națiunea secuiască; die Szekleration (als eine der drei „Nationen“ in ständischen Siebenbürgen). 1671: Vadnak olly személyek-is a' Székelységen kik ez háborúságos időkbén extrahalt novumokat el-vesztették, végesztük azt-is Nagod kegyelmességéből, hogy a' Székely Natio közzül a' ki Novumát el-vesztette, ne incurrallyon calumnialis poenaban hanem köztök lévő usz szerént remedealhassa dolgát, comperta tamen rei veritate [CC 42]. 1677: Tudgyuk azert kigl(tek-ne)kis mint igaza(n) hazajat s maradékjat szerető Emberek(ne)k, ha nem annyi mertekb(en)is, mint nekünk székely natio(na)k, de sok dolgokb(an) es különb külömb formab(an) tala(n) velünk egyt ert, közönségesenis megbantodások nagyok, mellyek(ne)k el halgatasaval, ne(m) hogy szegény hazánk meg maradasara jo remenysegünk(ne)k uttya; sőt naponként sze(m) pillantasonként valo közelitese veszedelem(ne)k lattassak [Maksa Hsz; PatN 67b Hsz rendeiének nyil.]. 1710: Mégis, hogy ki ne tudójék dolga, a fejedelem előtt kegyelmedet szüntelen avval vádolja, hogy kegyelmed fejedelemseget sollicitál magának a portán, és az egész székely nátiót a fejedelem ellen akarja fellázasztani [CsH 110]. 1729: minekelőtte azon Controversia valóságos reambulatio által végképpen sopiáltathatott volna szegény ítélő-Mester Sándor Gergely Vram, és a Nemes székely Natio részéről denomináltatott Commissarius idvezült Kereszturi Mihály Vram, eő kglmek medio tempore decedálván ... méltóztassék ... más Commissariusokat denominálni [K; Ks 7. XV. 15]. 1749: Institutio pro Connumeratione A(nno) 1749 ... Sto Az Controversianekül immunitas(bann) levő Nemes Ember(ne)k az Nms Ország es Sze-

kely Natio Conclusumi szerint Birájok, oszkoztarjok engedtessek ... 8vo Jobbagibol allo Faluk Pasztori eximialtatnak [Hsz; ApLt 3]. 1760: Azt is hallám, hogy a székely natio öfelségétől sollicitálja a personalis insurrectiót csak adja meg régi szabadságokat, s amint a hír foly, nagy dolog, ha meg nem engedtetik nékiek [RettE 103].

3. a székely törvények szerinti, székely jogállapot/státusz szerinti; care este făcut conform legilor secuiești, care au la bază legile secuiești; szeklerisch, gemäß der Rechtsstellung der Szekler. Szk: ~ *fiat illető jószág*. 1825: Ezen Uzoni Szekely, Fiat illető Jószág (így!) ... maradni kellétik a Törvény szerint a Fiunknak Karolynak ebből és ezekből a Leányoknak tsupán tsak annyi Jussok vagyon, hogy illendőleg kelletik parafermizálni, a minthogy Ujjvara sine Kispál Agnest Leányunkot ki is ruháztuk, ki vévén még az ezüst nemű meg adása boldogabb Időnkre halasztodot [Hsz; Kp V/347]. * ~ *fiúágon való* csak fiú által örökölhető. 1737: Sém Anyai Sém nagy Anyai Sém pedig Szülő Anyai Szölgok-na>k nem hallottam, hanem ős örökös Szekely Fiu Agon valoknak hallottam, és tudom lenni az nevezett Jószágokott [Illyefva Hsz; LLt Fr. Petko senior (70) vall.]. * ~ *fiúleány* fiúsított leány. 1854: kedves Feleségem Szabo Theresia székely Fiu-Leány léve (!) birom az ő Fekvő birtokait a Szabo Jusson [Uzon Hsz; Kp V. 398 Kispál György nyil.]. * ~ *jószág*. 1779: S minthogy a feleségem anyja ezen a tavaszon holt meg, az odabévaló gyermekei, Kandó Bálint s János, kijöven, hogy ami kevés jószágja maradt felosszuk, sokat kellett veszekednem vélek, mivel az odabé Udvarhely széki dályai jószágot nem akarták a leányokkal oszlóra bocsátani azt mondván, hogy a székely jószág nem illet leányt [RettE 399]. * ~ *jusson való*. 1758: szerzet ... négy holdat mejnek ketteje Szekej jussan valo [Asz; Borb. II Andreas Biro de Rákos (79) ns vall.]. * ~ *konstitúció*. 1821: Mű alázatosan könyörgünk a nemes Batallions- és Regiments-Commandónak, hogy mivel mű a mű közönséges osztatlan helyeinket, nevezetesen Borszéket az hasonló hatalmas foglalások ellen nem oltalmazhatjuk és ős jövedelmeink ezáltal nagyon csonkítatnak: méltóztassék atyai fő vigyázatjánál fogva a mű jóvainkat és abból jövő jövedelmeinket megoltalmazni, míglen azok a közönséges osztatlan helyek nevezete alatt maradnak, mivelhogy az a székely és országos constitútió szerént a közönséges osztatlan helyek mindenütt a commonítások vigyázatjok alatt tartoznak [Ditró/Szárhely Cs; RSzF 141]. * ~ *(nagy)gyűlés*. 1849 u.: Bethlen János későre érkezett arra, hogy a székely gyűlés összehívását meg gátolja, de ő és mások mindent el követtek, hogy a székelyek tömegestől ki mozdítása meg ne történjék, de fájdalom! siker nélkül | Midőn ... Berzen-czei székely nagy gyűlést hirdetett, mind nekem, mind többi társaimnak vélekedése az volt, hogy ... Bethlen János igyekezék reá venni, hogy vegye vissza proclamatioját, gr. Miko pedig tiltsa be a székely gyűlést, melynek megtartása a hazát lángba borithatja [EM XLIX, 548, 648 Zeyk Károly kezével]. * ~ *nemesi jog*. 1844: a folyamodo kerésének engedni, annyival méltábban el határoztuk, mentől nyilvánosabb köz tudatunkban vagyon az: hogy a Homorod oklándi Nagy néven lévő Nemzetiség mindenkoron Székely Nemesi joggal, és kiváltsággal birt, 's bir jelenleg is [UszLt XI. 85/1. 89–90]. * ~ *örökség*. 1596: az zekely eréksegh nemzetsegreől nemzetsegre, Attiafyrol Attiafya zall [UszT 11/78]. 1610: azok az eoreoksegek az Reghi zabadsagh ideybenis zabad zekelj eoreogsegek uoltak ... Miertt pedig enis eggyk fel peres ugia(n) áffele eoreogsege(n) la-

ko(m) s azt biro(m) az melle megh kiuanhato(m) [i.h. 24b]. 1803: Ezen mindenik nevezett jóságott valóságos Székely örökségneké vagy ellenkezőleg tudgya lenni a Tanu [Szent-erzsébet U; Borb. II vk] | Az Exponensek Utrizalt Jóságokat Cum appertinentiis Valóságos székely örökségnek tudom lenni [uo.; i.h. Agilis id. Török János (71) vall.] * ~ *vajda* nem létező, de politikai megnyerés céljából felajánlott, az erdélyi vajdáéhoz hasonló tisztség. 1620: Te légy székely vajda, és te keresd meg az országban mind az magyarok közül, ki légyen a vajda és az szászok közül is* [BTN² 394. — 'A mufti szavai Balassi Ferenczhez] * ~ *vajdaság* nem létező, de politikai célból felajánlott saját kormányzati terület. 1620: Tefelőled pedig megvolt az hír, hogy az székelység között tenáladnál nagyobb úr nincsen, és tenéked akarta adni az székely vajdaságot [BTN² 391] * (*nemes*) ~ *szabadság*/~ *nemesi szabadság* a. az 1562-es székely felkelés előtti korszak, esetleg az 1599-es székely szabadságlevelek ideje. 1640: Az Alperesekis hasonlóképpen sokat bizonyítván, arról tudni illik hogi az A(ctor) praedecessori semmit ot ne(m) birtak volna, az mely az Székely zabadságkor megh zabadult, es kinek kinek megh ment [Mv; DLev. 5]. — b. székely törvény/szokásjog. 1750: Mentünk a' Tserfalvi útnál a' Barta Tserére ki menő út mellett lévő Ló kötő helyre, melylő kötő hely marad ennekutánna is a' Nemes Székely Szabadsággal élő Lakosoknak a' Mlgs Possessor Urakkal együtt [Koronka MT; EHA]. 1763: fegyvert adtak vala oly Titulus mellett hogy a Kurutz világ után Atyainkoll el vett Fegyver helyett adnák, Regimentekre, Companiákra ... fel osztottanak vala, páltza alá fogtanak, meg akárván fosztani ... Scithiából hozott össünkről réánk Szállott Székely Nemessi szabadságunktoll [Hsz; UszLt 16]. 1776: Ezen Nemes Haza fiai közül Székely Szabadsággal élő Születet Szabod Székelyek Szálván mi ki Maros Székben Magyarosb(an) Feleségeink ös Székely Jussokra ... már Jo időtől fogva ö Felsége Portiojat fizetyük [Told. 45/7]. 1780/1784: székely szabadsággal élő személyeknek hivatalyakra az irt Székben és Faluban ... meg jelentünk volna [Galambod MT; i.h. 29].

4. székelyektől gyártott/készített; fácut de secui; von Szeklern hergestelt | székely szokás/gyakorlat/izlés szerint készített; fácut dupá obiceiu/gustul secuiesc; von Szeklern hergestelt, nach Szeklerart gefertigt/nach die Sitte der Szekler gemacht. Szk: ~ *általtveitő*. 1628: Egy eoregh szekel által vető [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 2] * ~ *deszka*. 1656: Vagyon koniha szekeren valo kett fenekes uy kás, szekeli deszka nro. 36, szel deszka nro. 25 [Fog.; UF II, 148]. 1700: Nemzetes Szathmári Szilágyi Gjörgi Küküllővári vdvarbiró vram Sz.István napi sokadalomkor adott vékony székely deszkát a' Görögöknek nuon 109 ... négy négy pénzért. Item vastag deszkát 124 * száz huszon négyet hat, hat pénzért [Küküllővár KK; Ut]. 1702: a Nagy Házban ... vagyon 14 fennyes gerendából álló gyalult Székely deszkával padoltattott padlása ezen ... 14. gerendák 10. öreg vas Szegekkal vadnak a közepin fel Szegezve [O.brettye H; Born. XXIX. 4]. 1743: Ezen nagy palotának felső padimentoma fenyő gerendákon ál, keskenj Székely deszkából valo párkányozásával edgüött [Boroskrakkó AF; BfN] * ~ *eke*. 1823–1830: Írtam Beckmann János oeconomia professorról, és hogy nekie egy székely eke modelljét ígértem, mert az európai nemzetek ekéi közül majd csak e nélküli szükölködik [FogE 217] * ~ *fenyődeszka*. 1696: Ezen palotaba(n) vagyon Szekely Fenyő Deszka No 75 [Bethlen SzD; BK]. 1813: Székely fenyő Deszka [Veresegyháza AF; Told. 18]

* ~ *festékes*. 1704 e./1770 k.: Székely István Ur(am) Isténehez, Eklésiájához való szeretetiből conferalt és adott a' Sajó Keresztúri Prédikáló székre Chatedrára egy Székely Festékest, segilje többre Isten ö Kímét [Sajókeresztúr SzD; SzConscr.]. 1728: Egi kecsé, (: székely festekes :) Cathedrarara valo [Besenyő Hsz; SVJk]. 1743: edgy szer Székely festekes [Ernye MT; UnVJk 53] * ~ *fűrészdeszka*. 1585: Veottem esmeg 8 zeckel fw rez dezkat vgyan az Silipnek p(ro) f.—d. 56 [Kv; Szám. 3/XXI. 4]. 1647: Vagion Uy Szekely fűrez Deszka nro 45 [Marosillye H; VLT 55/5415]. 1685 e.: Székely fűrész deszka Nro 117. Hajo deszka Nro 18 [Gyf; MvRKLev. Urb. 27] * ~ *gyolcs*. 1748: Elő ruha székely Gjoltból valo Nro 6 [Nagyida K; Told. 11/95]. 1791: 277 Sing Székely Gyolt ... 1 Vég s 34 Sing Brassai Gyolt [Mv; Mvlev.]. * ~ *huszárkard*. 1823–1830: Máthé László az háznál felkeresett minket ... székely huszárköntösbe s huszárkarddal volt, holott azelőtt világoskék köntösbe járt mint cancellista és mint prokurátor is [FogE 85] * ~ *huszárköntös* → ~ *huszárkard* * ~ *kárpit*. 1627: Egi szekelj Karpit viselt f — d. 50 [Kv; RDL I. 134]. 1628: egy szekel karpitban be kötue uadnak ket vaszon kendő* [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. — 11. — 'Folyt. a fels.]. 1666: ada elő kglme ... egy falra valo szekely karpitot [Kv; Berz. 7. LXV/28]. 1704: Egy rongyos fekete szőr Székely Kárpit [Kv; WassLt Vass Daniel portékái között] * ~ *kávavéka*. 1805: Székely Káva véka ... Székely káva fél véka [Buza SzD; LLt Csáky-per 124. L. 31] * ~ *kecsé*. 1726: Egy vereses székely kecsé [Szemerja Hsz; HSzjP] * ~ *kemence*. 1621: Az Gradicz alatt ualo kamaraban fundamentomato fogua Czinalt* Egi Zekel kemenczet p(ro) fl. 1. d. 25 [Kv; Szám. 15b/IV. 28 — 'Fazakas Istvan] * ~ *kendő*. 1807: Abadi Kata, Születésére nézve Nemes Háromszéki Zabolai ... mintegy 45 Esztendő ... visel a fején hoszsú Székely kendőt [DLt 849 nyomt. kl] * ~ *keszkenő*. 1855: küld Feleségem Mimi Hugomnak a Jo nődek egy Székely szőt téli keszkemjöt és egy véka köles kását [Uzon Hsz; Kp V. 405 Kispál György Kispál Lajoshoz] * ~ *kilim*. 1719: Egy Szekel kilimet hagyok Kanyo Antal Uramnak [Eresztevény Hsz; HSzjP]. 1728: Egi viseltes portai szőnyeg. Egi székely kilin (: vagj festekes :) [Rétv Hsz; SVJk] * ~ *láda*. 1698: az középső pinczeb(en) edgj kis szekelj Lada az ladan edgj lakat [Kóród KK; LLt Fasc. 72]. 1730: Egy Szekel Lada [Körspatak U; Pf]. 1736: Az Ur Házab(an) ... Rosz üres Szekrény, vagy székely Lada [Várhegy MT; CU XIII/1. 101] | Székely Lada vagy Szekrény edgyiken lakat van, nem tudatik mi van benne [Martonfva NK; CU]. 1764: egy Székely láda vagy Szekrény Melyb(en) egy Réz Mosár ütőstől, egy vas Kalány [Kál MT; Berz. 6. 54. L. 2]. 1811: egy kis székely láda [Jedd MT; LLt] * ~ *öv*. 1636: Eggietmás Arolék kalmár marha ... Vannak szekeli Eövek Nro: 13 Eggiet p(ro) d. 8 teszen ... f. 1 d. [Kv; RDL I. 109] * ~ *padfedél*. 1628: Egy uegh szekel Pad fedel [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 2] * ~ *pálinka*. 1765: el fogyván az Eget bor Vettem Székely pálinkát 14 kupát és felet a d. 24 és adatatt kupája a d 36 ebből jót haszan fl. 01 d 74 [Nagybarcsa H; Ks 71/52 Szám.] * ~ *puska*. 1647: Ket roz Szekely puska No. 2 [Drassó AF; BK 48/16] * ~ *sáhos abrosz*. 1723: Székely Sáhos abrosz ulnae 6tod fél. Más Székely Sáhos abrosz ulnae 5 [Koronka MT; Told. 29/2] * ~ *szekrény*. 1629: Egi szekel szekreni retez fo rajta [Szentdemeter U; LLt]. 1658: Eoregh szuszekat, egy székely szekrent, egy ladam Vagyon az feleségem kezene, azis legyen Eöve [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1694: 1

Szekely Szekreny 1 kocsiban valo lapos láda [Torda; Told. 11/34]. 1783: Székely Szekrény feneketlen [Názánfva MT; Berz. 13. VII/24]. 1811: Egi kis Székely Szekrény [Jedd MT; LLt]. * ~ szőttes. 1845: Duduj Annis ... visel székely szőttes kék fejűs fersinget, kék kurtit [DLt 52 kv-i nyomt. kl]. 1850 k.: 4 derekaj uj gyapat tokkal székely szőttes haj rajtok [Pk 2] * ~ szuszék. 1717: Négy közep-szerű székely szuszék ... edjikeben vagyon Fejérnek valo mosott buza metr. 23 ... Az harmadik két fele rekeszes edjiki feliben ... kerti borso metr. 71/2 [Abafája MT; JhBk XXXIV/20. 2]. 1810: Egy Székely Kis Szuszék [Jedd MT; LLt]. 1849: A Gabonásba ... Két otska széke szuszékok [Somkerék SzD; Ks 73/55] * ~ terítő. 1676–1714: Simon Mihályné egy zöld selyemmel varrott kendőt, s székely terítőt ... adott [Désva KK; NrNyt VII. 126. — *Az egyháznak] * lábas ~ szekrény. 1675: Madarason levő Zalagos udvarház következik ez szerint ... Ket Labas székely szekreni [Mezőmadaras MT; Borb. II néhai Makai Mihály inv.]. 1677: egy Kopia és két Lábas Székely Szekrin [Mezőmadaras MT; Borb. II].

5. székelyes, a székelyekre jellemző; secuiesc, caracteristic secuilor; szeklerisch, für die Szekler typisch. Szk: ~ formát mutat. 1793: idősb Kászoni István ... úgy hallottam hogy Székely földről Származott ki ide különben is székely formát mutatot, Székelyesen beszelt [Nagylak AF; DobLev IV/722 Opriska Ilia (50) col. vall.]. * ~ módon. 1623: mind(en) keth Eölnere három három gerenda Jusson Ezertt hogy az louaknak zekely modon allasokott kell czenalny mely allasfakott az gerendakb(an) kellett be vesny es zezeny [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1825: A Csűr ... ezenn Csűrös Kertben vagion Derék fenyő, jo, sima, rako Boronabol valo Székelly modonn kesztittet ket odru melynek mind ket felől szelés Deszka Csűr kapuja vagj ajtoja van [Papolt Hsz; SzentkZs Conscr. 150] * ~ módra. 1671: Bezzeg, Uram, Beldi uram székely módra kezdé velünk banni [TML V, 453 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1785: Egy Csűr, melynek Székely modra két felől két Istállója, és azok felett, két gabona tarto Odra vagyon, Szalma Sub fedele, nehöl jukatos, az két Istállonak Sem alol sem felyül padlása és ajtaja, vgy az Csűrnek is kapuji nintsenek [Szu; Ks 73. 55]. 1801: Székelly modgyára épült Csűrbe, 3 cséplő jo moddal tséplhet [Nagynyulas K; DLev. 5] * ~ vágóványú székelyes vágású/formájú. 1760: Szintén az este vészem Pap János által, az kglđ ... Levelét az Dobolyi Vr(am)éval kedvesen; Az B. Kórda' székely vágóványu természetű Praefectussa is irt egy Tökéletlen Levelét, láttzik hogy az Vra ductussát követi; mert ők akartak meg csinálni, még is minket vádolnak [Igenpataka AF; TL gr. Teleki Adám aláírásával. — *Br. Korda György, a levélíró veje] * ~ vers. 1896: Persze ha hever vagy egy lelkes székely vers s tán azt küldenéd el, jó lenne. Mindenesetre úgy tégy, ahogy jólesik neked [PLev. 182 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Sz. 1680 k./1715 k.: Ha a' kuvasz közt jársz, ne hadd el a' Füstélt Sok orozva marás, tézsen Székely fortélyt [Rosnyai, HorTür. 139].

6. székely tárgyú; cu tematica secuiescă; aus der Kultur der Szekler (thematisch die Szekler betreffend). 1896: A program egy évre ez: szeptember 2-ik vasárnapon székely felolvasás lesz; balladák (szóban, nótában), rajzok, mesék. Reményilem, tűrhető lesz. Kiadjuk egy füzetben [PLev. 184 Petelei István Jakab Ödönhöz].

7. ~ fajú ló cal secuiesc; szeklerstammiges Pferd. 1855: Két sovány székely fajú lovát egész ut alatt egy szem ab-

rakban sem részellette, de a feneketlen sarakban mégis soha fenn nem akadtak, sőt rebenczességből néha meg is ragadtak [ÚjFE 153].

8. székelyek lakta; locuit de secuici; von Szeklem bewohnt. 1598: Mikor az harc meg león Moldúába, en az Leng'elek kezebe estem uala, fel vynek Lengél orzgba, Veghre el zabadulek, Ala Jeouek Moldouara Az Zekel vidkre ieouek [Uoszt 13/37 Martinus Sillo de Cichio pp vall.].

Hn. 1572: Zekelj Telek olda<l>a(n) [Bh; KHn 6]. 1590: Zekeli oldal oldala [Szentdemeter U]. 1592: Zekely oszo pataka mellet [Uoszt]. 1639/1687 k.: Székely éiben egy tövises pallag [Nagyernye MT; MMatr. 279]. 1647: Székely Utza [Marosillye H; Vlt 55/5415]. 1697: Székely uton (sz) [Hidvég Hsz]. 1699: Székely oldal [Nagykend KK]. 1727/XVIII. sz.: Zilah Varossában Székely Vtszában [Zilah, Borb. II]. 1734: az Várfalvi Székelyvár oldalán valo Lyukban [Várfva TA]. 1744: Szekel oldalon a To mellet (sz) [Szentdemeter U]. 1766: Székely Uttzában [Nagyfalu Sz]. 1773: A Székelyi Parlag Keresztfáján küljel (sz). A Székelyi parlagon küllyel a kövesben (sz) [Alfalu Cs]. 1785/1818: A Székely Rétben (k) [Marossztkirály MT]. 1799: Székelyi hegy (sző) [Ludvög K]. 1815/1859: a' székely út mellett (sz) [Előpatak Hsz]. 1830: Székely ut nap keleti felén [Hidvég Hsz]. 1835: A' Székely utba (sz) [Árapatak Hsz].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

II. fn 1. székely ember; secuici; Szekler, Szeklerin. 1554: Myerth penygh az Maros Zeken lakozo Zekely wraymnak az ló fewseghbewl kylemb Zokasok wagyon az töb zekelynel, ezeknek az kyknek lo fewseghkek walamely falwban wagion, ezeknek az ew embery kyketh az ew ló fősegheken tartanak meg ne rothassanak [Mv; SzO II, 108]. 1590: Az Buza keömiwl asattam arkoth ... fizettem attol valami zekeljeknek [Kv; Szám 4/XIX. 17]. 1600: io reminseghwkn wagion az teöb zekeliek felőlis [Torda; DLt 263]. 1621: Novemberben az tatárokbak egynehány ezer Erdélyben áltajöve Brassónál és Fogarasnál, Szébbennél, Szászsebesnél; elkésérek Déva felé az székelyek és vármegyebeliak, de semmi kárt nem töttek [Kv; KvE 152 SB]. 1636: monda Koházi Kathalin Te ven szákálu székely cziaak heyaba(n) düzl fulz, mert az migh elek addigh ne(m) czinalz ot házát, hane(m) ha meg halok, az uta(n) ha rad marad [Mv; MvLt 291. 65a]. 1663: Higgye is el, csak most is az székelyektől és nemeseiktől való dözma kívánása Hector uramnak nagy zenebonát csinált vala, de mégis ő felsége igaz hívei lecsendesedtek. Tudja Kegyelmed, az székely nehezteli affélét [TML II, 624 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. 1677: Mint egyebek, ugy a' Székelyek-is, ha mikor extra Regnum Fejedelmek, vagy a' Haza szolgálattýában küldetnek, elegendő költség adassék nekik, a' szolgálathoz és uthoz képest; ide nem értvén a' rend szerint Oláh Országokra, vagy másuvá valo postálkodást, küldözést, vagy hirek tudására, vigyázásra a' Tisztektől expedialtati szokott embereket [AC 240]. 1704: Rabot többet nem hoztanak kettőnél, azok sem derék emberek, csak holmi dibdáz székelyek [WIN I, 296]. 1710 k.: Mű erdélyiek többen voltunk, mint az említett nagy basa hada a szolnoki hídnál, hihető sok szőkőtt volt már el, mert ahhoz a török jól tud, mint szintén a székely [BÖN. 731]. 1770: Bornemisza Ignác ... A székelyt s a németet felette szerető ember volt. Nem soknak szolgált míg élt. Nem is szolgált valamire való

embereknek, hanem afféle alávaló, hitvány székelyeknek, mint Hodor Józsefnek, Fehér Sámuelnek, kik közül ezt cigányok vajdájának, amazzt kolozsi kamaraispánságra emelte [RettE 226]. 1771: Dobai Bálinttól hallottam hogy Hadnagy Uramról azt mondotta hogy egy hitván székely még is mindgyárt Hadnagyá lett [Dés; DLt 321. 47b]. 1792 k.: A székelek ... három rendre vagnak fel osztva, kik közül a kik első Neméseknek hivattatnak, mások az ök Nyelvék szerent Lőfi Székelyeknek ... a többik kősség neve alatt tartatnak [UszLt X. 80]. 1793: Kaszoni Istvánt értem ... hogy it Nagy Lakon Megyes Mesteris volt és Letzfalváról Származot ki ide ... de enis ... tudakozottam egy Letzfalvi Székelytől ... hogy Kaszoni Istvánnak az Attyafiai oda bé Letzfalvi Nemes emberek ... Letfalván Joszága vagyon az Attyafiai birják ki származások után Székelyek(ne)k tartatnak itten [Nagylak AF; DobLev. IV/722 Lad. Bartha (48) lib. vall.]. 1800: bizattassék ezen dolog(na)k ki-hirdetése, rá politica linea, a' Dulo-Commissariusokra, (: így nevezi a' Székely a' Szolga Birákat :) a' kik ne tsak a G(ubernalis) Commissiot publicálják, hanem minden esztendőb(en) midőn investigálnak kétszer, investigálják a' Praevaricatorokat-is, akár a' Halgatók, akár a' Papok legyenek [Márkody MT; IB. Gombási István lev.]. 1803: a' többek között egy nyakos székely fenyegetett hogi meg lő, s a' puskáját olyan pozitúrábais tartotta [Szászregén; Born. XVC. 1/63 Joan. Fritsch (43) civis vall.]. 1823: minden törösök Szekelj a kett szolgállo Ember ki allitásával tetetődött menté [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1834: kiáltotta, hogy Szóts Urunk apja-anya Czigányok voltak, és az apja az akasztófán holt meg; maga pedig puskakerülő székely légyen [KLev.]. 1843: a' meg öletett Székely testét ifj. Bottyán Mínya egy kötélnél fogva a' Székely ingét kövel meg töltve beeresztette volna a' Bágyoni To tisztásában [Kercsed TA; i.h.]. 1896: Azért legyen időd ... ír meg e pár sort addig, s írásd meg a másik székellyel [PLev. 179–80 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szn. 1453: Johannes Zekel [Kv; TT 1882. 530]. 1459: Mich. Zekel de Zentyhwan [Bfo II, 13]. 1482: Valentino Zekel jb [M.zsuk K; TeIo II, 148]. 1491: Georgius Zekel [Dés; DLt 66]. 1520: Nicolai Zekel de Wayda Zenth Iwan [TeIo II, 439]. 1554: Zekel paalne. Zekel anthal. Zekel balas. Zekel gergel. Zekel thamas [Kv; Szám. 1/IV. 18, 22, 37, 42, 43]. 1564: Ladislaus Zekel [Kv; TanJk V/1. 71]. 1567: Szeke! Antalne [M.kikes; BesztLt 86. — "Kékes SzD]. 1568: Zekel Janos [Gyf; BfN 54/6]. 1572: Zekel lwkacz [Dés; DLt 183] | Zkeol János [M.valkó K; KP]. 1574: Zekel Myklos [Erked K; LLt Fasc. 29]. 1575: Gregorius Zekeoly Jüdex [Dés; DLt 188]. 1595: Zekel Moises [UszT 10/104]. 1602: Zekely Leorincz [Kv; Tjk VI/1. 571]. 1603: zekelj mjklós [UszT 17/81]. 1607: Zekely Moses [Mv; MvLt 290. 7b]. 1609: Zekeli Moses [Uzon Hsz; BLt]. 1610: Zekel Miklos [Taploca Cs; LLt Fasc. 155]. 1614: Szeke! Balas pp [Feldoboly Hsz; BethU 216] | Zekelj Andras pix. Zekelj Gaspar pix. [Havad MT; i.h. 72]. 1627: Szeke! Andras [Várfva TA; Kp III. 94] | Szekely Pal kuldus [Bordos U; UszLt IV. 50/69]. 1641: Szekelj Istua(n) [Sajókeresztúr SzD; BfR]. 1657: Szekely Judit [SzJk 83]. 1664: szekelj giúrka [A.szovát K; SLt R. 28]. 1666: Mi ... szekölj Gaspar es szekölj Istvanj mind ketten torda Varmegyeb(en) Radnotfajan lako Nemes szemiljek [BLt]. 1668: Székely Istvan [Imecsfa Hsz; HSzJP]. 1685: üdösbik Szekel Boldisar [Kilyén Hsz; LLt]. 1712: Székely Ferentz. Székely Miklos [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1713: Székely István

[Dés; DLt 493]. 1731: Székely Samuel [Kászónjakabfva Cs; BCs]. 1735: Székely Mihokné [Torockó; Bosla]. 1738: Groff Székely László Urfi [ApLt 5 Kálnoki Mihály a gubhoz]. 1744: Székely Samuél [Kv; Tjk XV/4. 22]. 1748: Idösb Székely Péter, Középső Székely Péter, Székely György [Marosztikirály AF; Told. 53]. 1762: Székely Ferenczné [Torda; TjkT V. 106]. 1763: Székely László [Egerpatak Hsz; HSzJP]. 1782: Groff Székely Adam Vr eo Nga [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 57]. 1820: Székely Rosi [Várfva TA; JHb 48 id. Pálj Tamás (57) ns vall.]. 1831: Székely Farkasné [Torda; TVLt közig. ir.].

Hn. 1711: alol a' Székelylyek uttya szomszédja (sz) [O.lapád AF; EHA]. 1731: Székelyb(en) (sz) [Damos K; KHn 43]. 1773: a Székelyi parlagá vápájában (sz) [Alfalu Cs; EHA]. 1799: Székelyek erdeje Székelyek tanorokjába (k) [Jobbágyfa MT; EHA]. 1816: A Székely utnál (sz) [Hidvég Hsz; EHA]. 1835: szomszédja sz: keletről a' Székely ut [Erösd Hsz; EHA].

Szk: ~ csinálta szőnyeg. 1632: Az Lakatos Gergely Aruáianak Istoknak, maradot az Anniatol kétt derékaly, kétt páma ... egy tarka székely csinálta rozsz szeőniegh [Gyf.; EMKt VI. E. 2. 228a] * darabonti renden levő ~. 1677: Az Hadban szolgáló Lőfő és Darabanti renden lévő Székelyeknek, a' köztők lako Nemességtől bántodását, és azok miat az Ország szolgálattýára valo hadakozo népek kevesedését látván boldog emlékezetű idösbik Rakoczi György Fejedelem ... in Anno 1635 ... az egész Székelységnek állapottýát szorgalmatosan perlustralta, minden Székekre Nemes, Lőfő és Darabanti renden lévő Vitézlő népeket felirátván, külön külön bizonyos Urbariumokban consignaltatott ... minden rendeket gyermekeivel és örökségeivel registraltatott [AC 151–2] * harisnyás ~. 1776: Macskási Krisztina ... csináltatott volt magának két leányt a Dösa neve alatt, kinek egyikét vette a mostani harisnyás székelyből lett Gál János nevű director, a másikat vette generális Macskási Farkas úr fia [RettE 365] * lőfő renden levő ~ → darabonti renden levő ~ * szabad ~. 1599: Chortan Benedek, Palfalwy zabad zekely (80) vall. [UszT 15/194]. 1600: Bartha Marto(n), Malo(m)falui, zabad zekely (25) vall. | Zeöch Istwan Ethedi, Zabab Zekely, es Mihalyffy Martha valnak p(ro)katorul Koronkai Imrethet, Antalffy Thamast ... egyebekethis walakik erettek es mellettek zolnak | Zetelaka falwa Zabab Zekeliek p(ro)katort valnak Almassi Isthwan deakot [i.h. 15/106, 15/202, 15/226]. 1604: az zabad erdeoketis vgy elhessek az mint eo magok az Zabab zekeliek [Mv; BálLt 57]. 1606: Zekely Janosne Bikafaluy zabab Zekely Ersebett megh esküt [UszT 20/102]. 1607: Bozorad Andras Kereztur falui zabab zekeli Annor(um) 50 [i.h. 20/351]. 1608: Az Pettkj Janos vram foglalasaban penig ennyit tud hogi egizer Kornis Balas vram idejeben Mustrasok volt, akkor penig az Kornis farkas vram Musnaban lako iobbaji es az szabad székelyekkel az Mustran valanak, Pettkj Janos vram az Regestromot veue, es az Kornis vram iobbaginak neweket kj vonogala, es ezt monda nekik: Mennyetek haza, es az napsagtol fogva tudom hogi Dersbe hittak szolgalmj [Muzsna U; Tsb 21]. 1619: bizonyos somma fizetesert keoteotte uolt magatt Eoreokeos Jobbagiul, melly Kus Janos annak Eleotte Zabab szekelj uolt [Kál MT; Berz. 10. 77/13]. 1623: Pokol Ambarus Nem szabad szekölíbeöl álló Jobbagia uolt [Oroszhegy U; Pf]. 1772: a Szárhegyi Kopias Mihály Szabad Székely nemes emberek volt egy Dorottya nevű leanya arra Fiunak rá szállott Csomafalvából olah Imre nevű Szabad Székely

[LLt Fasc. 152]. 1797: Első Vallo. Iosa András 51 Esztendő szabad székely [Szárzajta Hsz; HszJP]. 1800/1827: a' szabad székelyek ... a' magok lrtásainak Rendében ki fizetődtenek [Erdősztygyörgy MT/Mv; Tsb 51]. 1802: Az ESzGyörgyi Visita(ti)oba producaltaték előttünk az ESzGyörgyi Mlgs Possessorok(na)k és Szabad Székelyek(ne)k a' közönséges helyek Osztájáról költ levelek ... melyben az ESzGyörgyi Refor. Ekkla számára közönséges még égyezésből adattattak e' következendők, Örökös Jus-sal" [MMatr. 146. — "Köv. a fels.]. 1826: Mű Sepsi Szent Iványi B Henter Jo'sef, Sárdi Simény György, ugy a' Kelementelki több bébirósok, birtokosok és Szabad Székely közönség, magunk és embereink nevekben és képeken a' Gyalakuta és Kelementelke határán Csulokáj nevű hely közén le folyó viz árok egyenes vitele ellen Gyalakuti Grof Lázár István Úrnak az Oculatoria Commissiohoz adott protestatiójára ezt reflectaljuk és ez ellen reprotestalunk [Msz; GyL].

2. *főleg tbsz-ban* a székely rendi nációhoz tartozók és utódai, a három erdélyi rendi náció egyike; secuii; (Angehörige einer der drei ständischen „Nationen" eine solche „Nation") Szekler. 1562: Így történetek és rontatának meg a támadásért akkor a székelyek a király fiától 1562-ik esztendőben [ETA I, 20 BS]. 1571: Az minemew haborwsagy most az orzagyban wágyon tew kteknél az imar nylywan wágyon, kyert mostis az Vr eo Naga hadath bochatotta, az Zekelyekre [Magyaró MT; BesztLt 3571 Paulus Banffy Lossonczy de Mogyoro a beszt-i bíróhoz]. 1573 k.: Az zekelek feli Tamadasakor hagiott volt eo Nala chiaký Myhal kwpakat es Eothwen egy gira Ezwsteott egi Ladaban, Egi twrbaban haro(m)zaz Lisimachos araniat [Kv; Tjk III/3. 106b]. 1636: az elmúlt napokban miüdön Ngod az szekelyek közt jára s Czikban szeredaban is Ngod mustrála ... igasságomat nem producalhattam [LLt Blasius Balyko de Ditró nyil.]. 1672: Mi megosztók magunkat. Kapi uramék mentenek az vármegyék közé, Rédei uramékat küldtük az székely közé [TML VI, 374 Bánfi Sigmond Teleki Mihályhoz]. 1736: Nem értem, de hallottam régi emberektől, hogy régen olyan szokás is volt, az mely most is az székelyek között a közrend között megtartatik, hogy az leány nézés után az leány apja két atyafiát elküldötte az legény házához, azok háztűz-látóknak hívatattak [MetTr 376]. 1763: Generális Siskovics az öfelsége parancsolatjából Erdélybe 17-ma Martii 1763 beérkezett a székelyek között indult zenebona kezdőjének vagyis okának investigatiójára [RettE 148]. 1792 k.: a' Székelyek még a' régi M. Királyok(na)k idejébenis mind(en) Közönséges terű viselésektől üress, és mentséges szabadság birtanak, és Hazának oltalmára tett Törvényes Hadi szolgálaton és némely barombéli adományokon kívül, mely Ökör fizetesnek nevezettett, és a' mely Bonffiniusnak bizonyítása szer(ént) nem porontsolatból, hanem mivel a' Székelek marhabéli Vagyonokkal bővölködtenek önként való jóakarattal hűségének (!) Zálogaul adatott, semmit egyebet nem adoztak [UslLt X. 80 Plánum a székely nemzet állapotáról]. 1809: kétségsben sem hozzuk hogy a' Nemes Ország Rendei, azt ne munkálodták volna, hogy műis Székelyek, és Armalist Nemesek, hogy az adozás terhe alol ki menekdgyünk [Asz; Borb. II].

Szk: *-ek ispánja*. 1572: Cemmentre Janos camora Ispansagaban Hozot vala zekesfeieruary andras deak vrunk ő Nagysaga akarattiból aranyat zebeben Vrunk ő Nagysaga SB" Istuannak az erdely vaydanak es az zekelek Ispannyanak aranyot az Cemmentre [Nsz; MKsz 1896. 358. —

*Somlyai Bathory]. 1574: somliay Bator (!) Istwant ... valaztak erdelyben feiedelme, vgy Mint erdely waydausa és az zekeleknek Ispannyaia [Nsz; i.h. 294]. 1638: az Tekintetes es Nagos Rakoczy Georgy Erdeli orzagnak bizonios Feiedelme es Magyar orzagh Egi Rezenek vra szekelielknek Jspania [JHbK XII/24]. 1654: My Lorántffy Susanna az Nehai méltóságos Tekentetes es Ngos Rákóci Georgynek Erdély Országának Fejedelminek, Magyar Ország reszeinek Urának, és Székelyek Ispányának etc. megh hagyatott eöszvegye [UF II, 89]. 1671: En Apafi Mihaly Erdély Országának Fejedelme, Magyar Ország hozzá tartozó részeinek Ura, és Székelyek Ispánnya; Esküszöm az élő Istenre" [CC 23. — "Köv. a fej-i eskü szövege].

3. *tbsz* a székely katonarendűek hada; oastea secuilor; das Szeklerheer, Aufgebot der Szekler. 1562: a király népe Vásárhelynél általkale a Maroson, és a székelyek után indulának, holott elérék őket a Nyárad mellett és szembe állának, és a székelyek Deus-t kiáltának és szembe ütközének; de a király népétől a székelyek megveretének ... A király akkoron nagy haddal készült vala a székelyek megtartására úgy mint húsz ezer emberrel [ETA I, 19 BS]. 1601: az Mihály vajda kijöve telekor mindeneket eldulták vala a székelyek, semmijek nem maradt valamivel éljen [Vargyas U; DanielO 8]. 1611: 21 Octobris. Az jóvát hozzá esketék az fejedelem; az többit: az oroszokat, oláhokat, tótokat küldé ismét Szebenbe a székelyekkel [Kv; KvE 144–5 SB]. 1653: A székelyeknek Báthori a császár puskáit — kit akkor fekete puskáknak hívnak valamin oda közikbe osztá, és igen szép hadat építte belőlük [ETA I, 44 NSz]. 1704: Ugyan ma hallottam azt a hírt, hogy 1200 rác jöne a kurucok ellen, kiknek azt ígérte volna a generál, hogy ha a székelyeket, kik már rebelláltak dissipálják, a székelyek földét és örökségeket nekik conferálja in perpetuum, kiknek is úgy hallatik, hogy a kurucok eleikbe nyomultanak [WIN I, 85]. 1736: Az erdélyi régi tisztiségekről ... Volt egész ország főgenerálisa, volt váradi generális, az székelyeknek külön volt generálisok; az váradi generális volt az Partiumbelieknek generálisa, az székely generális az székelyeket vezette | ha az székelyek generálisa elesett, igazgatta az egész székelységet az udvarhelyszéki főkapitány [MetTr 411]. 1739: Midőn az el mult Rakotziana Rebelloio ... támadott volt, s mikor az nyavalyás Székelyek ... Sz. Benedek(n)él^a le vágattak akkor is ... a Sz. Benedeki kastélyhoz biratotté ... ^b [BSz; Ks 28. V. vk. — "SzD. ^a kérdezett rétt]. 1764: Minekutána amaz nagy híres-neves commissio nagy militare brachiummal s készüllettel a székelyeknek felültetésére bement volna, amint megirtam feljebb Gyergyóval a fegyvert felvétették. Onnat mentenek át Csikba. Es ott is midőn sok helységekkel felvétették volna, gyűltenek volt Háromszékből, Gyergyóból és Csikból feles székelyek az hegyek közé, egy bizonyos helyre ... és mindnyájan Madéfálvába beszállottak [RettE 160]. 1779: A minapiban a hátralévő székelyeket is kiindították volt, hogy az ármádára felvigyék [i.h. 395].

Szk: *-ek generálisa*. 1736: ha az székelyek generálisa elesett, igazgatta az egész székelységet az udvarhelyszéki főkapitány | Vala az úr, az ki székelyek generálisa vala [MetTr 411, 416] * *lovás* ~. 1599: Pathohazy Istwan tizedes ... vallja En az legeniemel balagek az viz melle hogy valamy lowas zekelyeket onnet ky keolgyeonk [Kv; Tjk VI/1. 320]. 1625: Attam ... Barát Mihálynak, es az mellette Leweő Tiz Lóass Szekeljnek ... vaczorara Hust ... d 30 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 114]. 1642: Vitező Kis

Pal Balint hiuünknek, Haromszeke(n) bizonyos szamu Luasz Szekelyek hadnagyanak, ott valo Soffalui Aknankrol annuatim ki iart, annak most ötuen forintyat defalcualan, az többit, ugmint az mas fel szaz forintyat durante beneplacito nostro angariatim ... ki akariuk szolgaltatni neki, ugyan ott valo Aknank prouentusabol [Kp I. 56 fej.] * *tizedalja* ~. 1598: B. Vr hagasabol attam egy tized allya zekeleknek az kik az zeoleok keorül uigiaztak hogj az had nepe kart ne tegien ... f—/25 [Kv; Szám. 8/V. 68–9].

Sz. 1710 k.: Visszajöve Tige Balásfalvához, és ... lön a holdvilági mészárlás, mert harc nem volt, egy német sem veszett el ... a székelyt, valamint a berbécset úgy ölték közel ezerötszázig [BÖN. 965].

székelyes 1. a székelyekre jellemző (beszéd); (vorbire) care este caracteristic(ă) secuilor, secuiesc; szeklerisch, szeklerhaft, szekler (Mundart). 1793: Ezek voltanak Testvérek négyen u.m: Kaszoni Mozes ... István, Sámuel, és János ... székely eredetűek voltak az beszédgyekis székelyes volt [Nagylak AF; DobLev. IV/722 Mich. Pál (60) col. vall.].

Szk: ~ *dialektus*. 1804: Székelly születesü, melly beszédgyéből-is ki-tetszik ... tiszta beszédü, tsak hogy székelyes Dialectussai vagynak [DLt nyomt. kl].

2. a székelyekre jellemző módon készített/épített; secuiesc, care este tipic în secuime; nach Szeklerart gefestigt/gebaut. Szk: ~ *csűr*. 1761: Ezen Csűrös kertnek középire tserefa talpakra, bukfa boronából szalma fedél alatt, vagjon erigalva, régi de még meg szolgálható, egy fedél alatt kettős Székelyes Csűr [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 49] * ~ *léckapu*. 1761: Székelyes ... létz kapun járnak bé szekérrel [Siménfva U; JHb LXVIII/1] * ~ *sütökemence*. 1761: az Malom árka mellett ... Sütőház, benne levő földből rakva székelyes Sütő Kementzével [uo.; JHbK LXVIII/1. 48].

székelyesen 1. a székely építészeti szokásnak megfelelően; potrivit obiceiului de construcție secuiască; szeklerisch gebaut, im Styl der Szekler. 1748: A Háza(n)k kémenyi nincsenek, hanem kementzéből a kürtök tsak a hijjaban Szolgalnak Szekelessen [Nyárádszbenedek MT; Told. 79]. 1816: vagyon egy székelyesen építettett Csűrötske [Szentháromság MT; UVJk 119].

2. székely nyelvjárási/nyelvjárási (expressim) in graiul secuiesc; in Szekler-Mundart. 1725: mely útról is a Metalis hely le tér közép úttól (!) alá felé északra, és edgj darabig le mégien mig az Exponens Mlgs Aszsz(ony) ő nga erdeinek (székelyesen): a' betüit két őszve folyó út ki hegjesitti ... Már onnat a' meg irt betüiről meg tér ezen ő nagok erdeje széle, a délre fel menő erdőből úton fel felé, s mind addig megien mig két út vége egiben foly [Ménes MT; BK]. 1793: idősb Kaszoni István ... Székely földről Származott ki ide ... Székelyesen beszelt [Nagylak AF; DobLev. IV/722 Opriska Ilia (50) col. vall.]. 1830: beszéli magyarul székelyesen [DLt 785 kv-i nyomt. kl]. 1837: Batzka Madarasi Dálya Jó'sef ... beszéli csupán magyarul nagyon székelyesen | Csátó Anna Dálya Jósefné ... beszéli tsak magyarul, ugyantsak székelyesen a' szókat nyújtva [DLt 107].

székelyfalvi az egykori Székelyfalva (MT) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Székelyfalva; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des

ON Székelyfalva. 1. Székelyfalvához tartozó; care ține/apartine de Székelyfalva; zu Székelyfalva gehörend. Hn. 1582: Kús Falud es Zekely falvy hatar között az derek elvek [Mv; MvHn]. 1607: Zekelyfalui hataron [Mv; i.h.]. 1702: az Szekelyfalvi hataron levő ős retemet [Mv; i.h.]. 1748: az Fazakas Uttza nevű Uttzának nap keleti Során ... egy Darab major kertyek az Marosvásárhelyi Székelyfalvi Határ nevű Határán a Székely falvi kapunál ... egy rétes Csegelj földgje [Mv; EHA]. 1767: Az Székelyfalvi kapunál a Róvidben [Mv; MvHn]. 1817: a' Székelyfalvi hataron [Mv; i.h.].

2. Székelyfalván levő; care se află la Székelyfalva; in Székelyfalva befindlich. 1775: A' Székelyfalvi örögségben Remeteszeg előtt [Mv; i.h.].

Vö. Vigh Károly Marosvásárhelyi helynevek és földrajzi közszavak. Csík-szereda, 1996.

székelyföldi 1. Székelyföldről származó (ember); care este originar din secuime; aus dem Szeklerland stammend(er Mensch). 1572: Zekeol feoldy Kemeny Lazlone Jobagya Kys Lazlo Symon [Jákótelke K; KP]. 1775: Egy Márk István nevű székelyföldi, kolozsvári tógásdeákkal is rútol járt volt őzvegykorában, aki is, nem tudom micsoda gondolatból elhitette volt magával, hogy a grófné bizony ötlet szereti [RettE 353–4].

2. a Székelyföldön levő; care se află în secuime; wer/was in Szeklerland ist. 1820: Fenyfny Pataka árkan tull lévő Bikfalvi, Székelyföldi Erdők [Nyén Hsz; EHA].

3. Székelyföldön készített; care a fost făcut în secuime; im Szeklerland gefertigt. 1621: veottwnk ... Egi Zekereczke Zekel földi sendelt 3 Ezert 6 Zazual p(ro) fl. 1 tt fl. 5 [Kv; Szám. 15b/IV. 21].

4. ~ *módon* székelyesen; ca la secui; ca în secuime; aut/in Szeklerart, szeklerisch. 1623: Juhokott Tarcsion mentoill zepbekt Tartson, de azokra visettesse(n) valoban gondolt es Tarcsion oly gyuiteőkeott nekik Menemwek az Zekely feoldin vadnak Zekely feoldy modon Czynaliak az Saytokott teőmleőkeott ne ollian Vtlatos giazalttariaa valo saytokott az menemweket Aztalunkra fell attak mostis kitt az ebwnk sem Eött meg [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.].

székelyné székely asszony/nő; secuiancă; Szeklerin. Szk: *szabad* ~. 1637: Istua(n) Ferenczne Katalin Hoszuazaj most Szent Giörgio(n) lako Szabad szekelne Annor(um) 60 [Szentgyörgy Cs; BLt 3].

székelyország Székelyföld, a székely székek területe; secuime; das Szeklerland, Gebiet der Szekler Stühle. 1572: Ez lewel adassek az my kegelmes feyedelmwknnek Somlyay Batory Istwannak, Erdely orzaganak, feo vaidayanak Zekely országnak Jspannyanak Mi nekewnk Nagysagos Vrunknak kezeben [Sajókerezstúr SzD; BesztLt 3702].

székelység 1. a székely nép/rendi nemzet; secuii, populația secuiască; das Szeklertum, das Volk der Szekler. 1567: egienleo akarattal vegezek hog' az nemesseg ... Zaz Sebesnek epetesere az my Jozagokbol minden kapwtol huzon eot eot pynzt, az mely nemes embernek penig Jobagy Rawason nem volnanak, azok eotwen eotwen pynzt, az eghazhely nemesek kedig huzon eot eot pynzt aggianak kikkel az Zekelseg is egienleo terhet veon magara [SzO II, 212 fej.]. 1571: Zekelsegnek nagioz rizze hawassok keozzeot es hawassok alat vannak es beowen walo erdeos feol-

dek, diznaiok tartassatol is meg puztultattak [SzO II, 330 a székelység foly. az egy-hez]. 1592: Az Erdely három Nemzetnek bekesség lewele mellett egibe giwlwen, Erdely Orzagnak vgimint patriaioknak meg maradasara a' Conuent eleot chinaltanak articulusokban Meggiesen Meliben meg iratik, michoda Conditional zaladhasson be a' warosokban theoreók Rablaskor az Nemessegh es zekelseg, mely conditiokat ha ky megh bantana chak rez zerentis, erette megh előhessek, Dya három penz legien, es minde(n) Joway ell veszzenek [Kv; DiósyI. 43]. 1600: az Zekelysegnek alkalmas reze mellett(w)n lezen [Torda; DLt 263]. 1604: ennek eleotte ualo ideokbe(n) mikor az zekelisegen az sok ado zedes uolt az Palfi Benedekne ige(n) meg zegenjedet uolt [UiszT 18/19]. 1623: Az egész Zekelyseget kegtek chiak haro(m) rend<ben> es karba(n) allasza ug<imi>nt Nemes ember, Lő<u>as Lőféő, és drabant rend legien az <G>ialogh lőféő és szabad székely rend in perpetuūm abólealtassék [Cskszereida; Törzs] | az szász városokon, de kiváltképpen Brassóban az székelség gabonáját idegeneknek vételétől feltiltják (így!), ez alatt magok házoktól ez előtt beszedett gabonákat adják nekik nagy nyereségekkel, az székelségtől magok ólcson szedvén be, melyről kegyelmek* provideáljon [Hsz; SzO VI, 74 követut. — *Ti. a követek]. 1653: Ez alatt Básta a székelységnek is levelet küldte: „hogy semmit ne gondolkodjanak, mert a római császár kegyelmébe vette őket, legyenek vesztegségben” [ETA I, 61 NSz]. 1677: Minthogy mind a' Magyar Natio, 's mind pedig a' Szász Uraink 's Atyáinkfiai magok Natiojokból szoktanak magoknak fő Tiszteket, Ispánokat választani, a Székelység-is nem utolsó tagja lévén a' szegény hazának, ő Nagysága Kapitányokat, Király Birákat, Generalisokat, magok nemzetéből állókat, és köztők lakokat adgyon közikben | Mivel pedig a Divisio processusában sokaknak nyilván való igazságoknak meg-tartására a' felettebb való haladék miat, nem kicsiny injuriát láttatnak lenni; tetczet hogy ennek utánna in divisionibus inter fratres et sorores cauales, patruelles et matruelles fiendis, az Inhibitio ne admittaltassék; Excipialtatván a' Székelység, kik között minémű usus observaltassék a' Divisio dolgában, annak Seriesében meg-vagyon írva | Edictum LXIV. Ordinariè a' Székelység Fejérvárat gyalogot állatni nem tartozik, sem só szállításra, vagy egyéb tereh viselésre ne kenszeritessenek [AC 33, 185, 240]. 1710: Ő magában sokat tanácskozáván, nem tudá magát determinálni, mert a vitézlő rendek tanácsát sem jóvalja vala, gondolván, hogy az egész székelység a fejedelem és ország hűségiben lévén, azok ellen a fizetett hadat magát meg nem oltalmazhatja, és ha fegyvert fog az ország ellen s succumbál, ugyan valóban rebellisnek pronun-ciálattatik és condemnáltatik [CsH 118–9]. 1736: Forsángban pedig, kivált a székelységi, az atyafiak valamelyik atyafihoz gyűltenek, onnét rendszerént ilyen cursust bocsátottak: most az emberség megindult és az embertelenséget felkeresi, s a hol feltalálja emberségre tanítja [MetTr 358].

Szk: adózó ~. 1809: Istalunk alázatosan Méltóságos Groff Fő Király Bíró Ur Nattságadnak és Tekéntetes Márchialis Széknek, Méltóztassanak ... közüllünk Adozo Székelység és Armalistaság részéről is Deputatust rendeltetni [Asz; Borb. II].

2. székely had/katonaság; oastea/oştirea secuiască; Szekler-Landwehr. 1653: Báthori is hivatá a székelységet Dévához — mert Dévába vala Sigmond — és ugyan szép had gyűlt vala Dévához; de nem gyűltek vala fel szívesen mellette valami régi boszszuság miá | sem a hajduk, sem

nemesség, sem pedig székelység, sem senki nem mene takaroson és szívesen melléje*, hanem csak imigy-amugy immel-ámmal | Die 7-a sept. megindítának Fogarasba. Tehát sok szekér vagyon immár ott. Tehát Krájinik László a generalis ott a gondviselésben, és egy Tamás deák a székelységtől viczéje [ETA I, 67, 113, 125 NSz. — *1613-ban Báthori Gábor mellé]. 1662: Mintegy haterer jó lovag népet, mezei fizetett katonaságot és székelységet adván azért háportoni Kapronczai György mellé ... a fejedelem udvari szolgaságra kötelezte vala, nagyfizetése járván esztendőnkint a tárházbul | Már az üdő jól kinyílván, azmelly napra a fejedelem vármegyékét, székelységet s egyéb hadak táborban a Tiszaparthoz, Rakamazhoz parancsolta szállani, mindenünnen jelen lévén, maga is Tokajba aláment vala [SKr 215, 249]. 1677: A' Székelységnek midőn felkelletik ülni, ne a' Vármegyén, se a' Szászszágon, hanem a' magok földén gyűlekezzenek, excipialván a' szükseégnek mivoltához képest, a' Fejedelmeknek affélékről való parancsolatlyokat, altoquin a' Tisztek observáltassák sub poena florenorum 200 [AC 239]. 1705: Másfelől pedig az egész Erdélyben levő hadak és a székelység is mind a Küküllő melyékére gyűjtik nagymértékben magokat [WIN I, 425]. 1710: Bánffy Dénesnek pedig megízenék, hogy ha magát megadja, törvény nélkül bántódása nem lenne, hanem országgyűlésiben dolga eligazodnék. A végbeli hadak kik addig úgy gondolkodnak vala, hogy csak Béli Pál magától költötte volna fel a székelységet Bánffy ellen, megértvén a fejedelem és a tanács akarját, eloszlanak Bánffy Dénes mellől, Bánffy Dénes pedig árestáltatván, a felesége mellé Betlenbe vitetik [CsH 120]. 1710 k.: Nem küldé el Mikest, elébocsátá Guthit, elvárá, hogy rebelláljanak a vármegyék és a székelység [BÖn. 964].

3. Székelyföld, a székely székek területe: secuime, ținut locuit de secui; Szeklerum, Szeklerland, Heimat der Szekler, etwa: die Szekleri. 1578: Eo Nagysaga ... valakynék valamely rez Jozagot, awagy Totalis portiot donalt itt az zekelysegen, tahat az En eleottem walo Tyzt tartoknak es Capitanoknak megh paranchyolta Eo Nagysaga hogy kezebe bochyassak [SzO IV, 60]. 1614: Havaselfölde felől is jöve Báthori segítségére Omer pasával közel harminc-vagy negyven ezer török, Tömösvár felől is jöve Szűlfikr pasával tízezer török. Kit mikor Forgács Zsigmond és Ráduly vajda megértének, nem merék megvárni, hanem elhagyták Szebent és ezalatt gyűlést hirdetvén Medgyesre, hogy már gyűlésre indulnak, de az gyűlést is elhagyták, hanem igenesen felfogának az Nagyöküllő mellett az székelységre Udvarhely felé, hogy az székelységet megholdoltassák. De az székelység, nemhogy megholdolt volna nékik, de inkább egybeverék magokat, és Báthori Gábor mellé menének Szebenbe [BTN² 59]. 1620: Teőnek mw előt-twink az mi Teőrekedeswnkre ilyen vegezest es Alkolmat. Hogy az mikeppen perlette es teőruen szherent kereste pal miklos mihalne aszonyo(m) az meg Jrt aszu Judith Azo(n) Keouer Jstua(n) uramat Kizdi szekben Also Toria(n) szekelysegeben leueo resze szherent ualo Joszagaert ... az meg mondott peres aszonnak az eo edes Annyara kellet uolna szállani [Kovácsna Hsz; Borb. I]. 1632: Az Szekelisego(n) leueo Joszagh feleol semmj emlekezet ne(m) volt, nemys perlettek eo keglmeteoł akkor [Borb. I Balthasar Szekelj vicejudez sedis sicularis Keszdy (35) vall.]. 1640: Exhibeála ... ket rendbeli Articulusokat ... melliekből azt mutogatta megh hogi az Zekelysegen leuo feo Emberek, az eo Vduarhazokat iozagokat, es egieb igazsagokat mind recu-

perallassak, az kiktől az zabadsagh ideien el foglaltak volna [Mv; DLev. 5]. 1653: A székelységen — úgy hallottam, de nem láttam, — hogy mindenütt véres nyáron hordoztak akkoron a nép között, hogy felkeljen minden és az ellenség felé menjen [ETA I, 44 NSz]. 1657: Gyermeki az atyámnak voltak első feleségétől Lázár Annától, ki az székelységen nevezetes familiából való volt, Kemény Péter és Anna [KemOn. 14]. 1671: Ennek utána Vármegyéken és Székelységen, a' törvényes Székek celebratassanak, a' Fő Tiszteknek egymással való correspondentiajokból rend-szerént, hogy mindenikre el-érkezessenek a' Procorok-is, az Causansok perinek oltalmazására [CC 59–60]. 1677: A' Székelységen lévő Só Aknák Fiscus számára foglaltattanak, in Anno 1567: mindazáltal azoknak-is szükségekre elégedendő Só adattassék a' végezések szerint, melyről annak seriessében világosab írás vagyon | Ecclesiasticusok a' Székelységen külső örökséget bírván, a' falubeliekkel közönséges dologban edgyet értsenek, egyébkint ne aggravalassanak | Székelységen mind Lo fők s' egyebek tartoznak contribuálni n' Gyűlésre menő Követeknek ... Székelységen a' postálkodásra bizonyos személyeket állassanak a' Tisztek [AC 149, 255, 269]. 1706: Szena fű vagyon a Székelységen és Varmegyén pro Cur. 94 [Hsz; Törzs Rákóczi inv.]. 1710: Gróf Apor István a nagyanyámmal egytestvér apával, az Apor familia penig a Székelységen eleitől fogva nevezetes régi úri familia volt [CsH 78].

Hn. 1692: Kis Tonál a Szekelysegen (sz) [Torja Hsz; EHA].

4. a székelyek között, székely szokás/törvény szerint; între secui, după obiceiurile/potrivit legilor secuiești; nach Szeklersitte, wie bei den Szeklern üblich/gehörig. 1604: az mely hazban most eo lakik Farczadba(n) ... Peresit Mate ugj mint Donatarius foglalt uala el, es eo atta uolt az J.nek miert pedig az donatio Zekelysigbe(n) Ereotle(n) Jozagok dolgaba(n), es eo az adomanyabol birta megh kiuanom(m) magamnak az Eoreoksiget, az hazatis az uerre mert eo ehez idege(n) semmi Jussa ebben ne(m) uolt [UszT 18/79].

székelységbeli 1. székelyföldi, székely székekbeli; din secuime, din scaunele secuiești; aus/in dem Szeklerland. 1566: Felséges keg'elmes Vrunck es feiedelmünk Szekelysigbely huycy fű Vraink Lufeick Felsigednek örökkeualo szolgatlatiokat izenik mint keg'elmes feiedelmünknek [SzO II, 186 a székely főemberek és lófők a fej-hez]. 1571: Zekelsegbely niomorodot keossegnek Orzagnak valo alazatos keonyergessek [SzO II, 331].

2. székely székből; care se găsește în scaunele secuiești; im Szeklerland. 1577: Thowabba ezen keppen Szekelsegbely Jozagok feleollys teonek Jlylen végezést es rendelést my eleottwnk' [Uzon Hsz; BLt 7. — "Köv. a végzés]. 1632: az Szekeliseghbelyi részt nemis perlettwnk mw ... s nemjs Iktattuk az szekeliseghbelyi részt sohajis, hanem csak az Varmegiebebelj [Zágon Hsz; Borb. I Balhasar Janko de Szagon (34) vall.].

székelységi 1. székelységbeli; din secuime; aus/in dem Szeklerland, vom Szeklertum. 1677: Aknákról Székelységi darabantságnak só adattassék, durante principium beneplacito [AC 252].

2. székelyföldi; din ținuturile locuite de secui; szeklerländisch, szeklerisch. 1677: Székelységi Só aknai Tisztekkel ha mi per indul örökség dolgában, a' Székhez tartoznak [AC 269].

székelyszállási a Székelyszállás (U) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Székelyszállás/Sălășuri; mit dem Ableitungssuffix -i gebildet Form des ON Székelyszállás: Székelyszálláson levő; din/care se află în Székelyszállás; in/aus/von Székelyszállás. Hn. 1746/1831: Erről fordultunk egy kicsinyék balra kész szántolag a' Székelly Szállási Erdő felé [Szentdemeter U; Told. 38].

székelyszekér székely módra készült szekér, a székelyek szokásos szekere; căruță tipic secuiesc; übliches Fuhrwerk der Szekler, Wagen szeklerischer Art. 1777: kisded szekely szekér [Majos MT; Told. 26/21]. 1843: a székely szekeret Bottyán Mihály hajtott, Asztalos tsak fel csipezkedett réá, Gáboris, s a Czigányok a szekérbe ültek, a Székelly szekeret oldal félt állították a Szekerek mellé [Bágyon TA; KLev. Kis János (51) rétpásztor vall.] | A székely szekeren ült egy vén Czigány, egy szép Czigány Léány és egy Purde [uo.; i.h. Csép Sámuel (28) vall.]. 1879: Mert hát, Jakab Ödön, házasságod előtt: poézis: (fiáker ruganyos üléssel): házasságod után: próza: (döcögő székely szekér) — így a rend! [PLev. 59 Petelei István Jakab Ödönhöz].

székelyszőnyeg székely minta szerint szőtt szőnyeg; covor secuiesc; Szekler-Teppich, Teppich im Styl der Szekler. 1615/1687 k.: Templom Eszközei ... Egy asztalra való Székely szőnyeg [Jedd MT; MMatr. 304]. 1629: egy roz szekel szeonegh [Szentdemeter U; LLt]. 1643 u./1770 k.: Gyekei Bíró János Ur(am) adott Eccla számára egy asztalra való tarka Székely szőnyeget [Gyeke K; SzConscr. 112]. 1646: Egi falra való, Asztal kornyúl való egi vegh szekely szonyegh [M.bükkös AF; KCsl 2]. 1702: Egy paplant, egi kilimet, s egi székely szőnyeget [Marossolymos H; Told. 22 néhai Barcsai Istvánné Josika Borbála avitcalis bonumai között]. 1716: egi Székely Szőnyög [Kv; Pk 6]. 1717: conferált ... Szabo Klára az Ur asztalára l székely szőnyeget [Nagyadorján MT, MMatr. 161]. 1724: egy hitván Székely szőnyeg [Koronka MT; Told. 29/12]. 1728: Egi Festékes (:székely szőnyeg:) Barta Gjörgyne Asz(zony) conferalta [Nagyborosnyó Hsz; SVJk]. 1730 k.: Edgy meg rothadott dufla szőnyeg ... Edgy szekely szőnyeg M.Vas: Tarcsai Istvánné adta [Mezömadaras MT; MMatr. 380]. 1731 e.: Györffy György ... ajandekozot a Galambodi Templomban Praedikator szekire egy kis szekely szőnyeget [Galambod MT; MMatr. 419]. 1733: Edgy Jarka Festekes al(ia)s Szekelly szőnyeg [Marossztkirály AF; Told. 2]. 1745: Az Pap ülő székin Szőnyeg, az háta megett Székely Szőnyeg, Eneklő Pulpitus ibidem veressen és Ságán meg festett cum Inscriptione 1744 [Újszékely U; UnVJk 116].

Szk: asztalra való ~. 1697/XVIII. sz. közepe: Harasztosi Kis Katha adott egy asztalra való székely szőnyeget [Nagy-ölyves MT; GörgJk 180] * borshimes ~. 1710: Vagyon más bors himes székely szőnyeg Ernye Horváth György conferalta [Nagyemye MT; MMatr. 281. — "Utána vmivel későbbi kézzel: Ezt a szőnyeget az Eccla el adta] * falra való ~. 1628: karpit forma(n) zot tizenket zekely tarka barka falra ualo zeoneg [Bodola Hsz; BLt] * feketés ~. 1687 u.: Vagyon a Csejdi Ecclab(an) ... Egy feketés székely szőnyeg is predikallo széken [Csejd MT; MMatr. 291] * vereses ~. 1675/XVIII. sz. eleje: Templom eszközei ... Egy Feketés székely szőnyeg az praedikallo széken. Más egy veresses székely szőnyeg ... Major Thamas Ur(am) adott egy kis szőnyeget az Pap szekire [uo.; i.h.].

székelytámadás az 1562-es székely felkelés időpontja; ráscoala secuilor din anul 1562; der denkwürdige Szekeleraufstand in 1562. 1595: az Attia ... fejedele(m) felede-reől menth oda Joakarát zerent mégh a' Zekel tamadas eleött [Szu; UszT 10/7]. 1603 k.: Giermek koromba mégh az zekeltamadas előtt laktam en Betlenfalwan [UszT 16/65 Paulus Keömywes de Vdwarhely (50) lib. vall.].

székely terminus törvényeszéki törvénykezési ülészak a törvénykezés tartásának időköze; scaun de judecată ținut la secui; Zeitspanne der Rechtsprechung. 1621: mellj gju-mölcz kertet ... elis njert Uolt törvenj szerent ... Mellj Causat Beke Martha nem acceptalvan appellalt az Szekel terminusra nyilvánb(an) valo megh latas(na)k okaert, de az törvent hatra hagyvan sok Uraim(na)k törekedésekre mene-nek az bekeségre mi előttünk illjen forman componalvan egymással megh bekellenek ugy hogj Thoradai Borbelj Ger-geljne Rakosi Beke Martha aszszony Vincze Andras(na)k ... ada 12 fl kesz penzet [Asz; Borb. I]. 1639: Director Sa-rosi Janos vram eö kegielme neuueul az birot uargha mihalt szembe talaluan Beldi Janos uramat ad monealtuk certifi-caltuk es euocaltuk, hogj eö kegielme az Nagod Tablaira Segesuarra az mostanti székely terminusra ra tartozzek, es okat adgia Daruas Georgieot merth keotte Jobbagia el nem boczjatotta iouait meg nem atta Protestaltunk, eö kegiel-me uagj compareal auagj nem Nagod, Director uram Sarosi Janos instantiaira teoruent szolgaltat [BLt 3].

székelyvásárhelyi a Székelyvásárhely (MT) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Székelyvásárhely; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Székelyvásárhely/Neumarkt: marosvásárhelyi; din Székelyvásárhely/Tirgu Mureș; aus Marosvásárhely/Neu-markt. 1581: en megj gondolvan Koepecz Janosnak szek-el wasarhelinek szolgaltatiath pereimnek gongija visele-seth Szegedy ferencz sogorom es egiebek ellenis [Mező-bánd MT; BálL 1].

szekér 1. cärufä; Wagen, Fuhrwerk. 1562: (Induljon) mynden ffele elessel otwen wagy hatwan zeker egyczyers-mynd an(n)ak vstan(n)a negyed awagy otod nap Jndwlyon az tobys [Dés; BészL 13 Miko Balas Gr. Timar besz-i bi-róhoz]. 1565: Mynden Brassay, Lugassy, Awagy Karanse-bessy, Akar honneth walo, ky halat hoz vag' chikot ide az Warosra ... Ezenkeppen Zylwat, Almalth, Dioth es egieb giewmeólchyeot, kith Zanon es Zekeren hoznak, harmad napigh tartozzek Nyilwankeppe(n) Arwlly es Apronkenth el Adny [Kv; PolgK 6]. 1579: orzagh Teorwenye zerent ket zeker egymás mellet kin el Mehet chyak annie tagassagot Enggegiennek az vtnak [Kv; TanJk V/3. 187a]. 1599: ha hordanannak, es fatt vinnenek, az frathay Janos Vra(m) erdeyebeoll akar honnet az Gjrotj benedek vram(m) zopory Jobagy, vagy haton(n) terehen, Az vagy zekeren, vagy za-nonnn ... az ky az karth chyelekedj, az erdeo byrsagott ... megh veh-ce-sse [M.frata K; SLt U. 41]. 1604: Mikor fel keöltette magát, Akkoris Eotue(n) dezka metest (?) adott ... zeker mu(n)kajaba [UszT 18/43]. 1617: negj lon s egi szekeren eligi hoztuk uala kj az fa szegeket [Szentsimon Cs; BLt]. 1625: 2 zeker eggik uas masik paraszt [UszT 8a]. 1635: az karot hanni kezdette az szekerrül [KJ]. 1643: En magamotis szekerestedől ki akar vala igazítani onnet [Kvh, HSzJP Lad. Istok de Also Toria pp (35) vall.]. 1671: A kis-sebbik hintot ... küldje eo keglme Groff Csiaki (!) István

vra(m) számára Szinér Váralljára ... mert igen kedves szekere [Ks 14. XLIIb özv. gr. Csáki Istvánné Mintsenti Krisztina végr.]. 1677: Udvarhely Városán boroknak, és szekereknek való által vivése és hordása senkitől ne impe-dialtassék [AC 241]. 1699: Az Katonái között pedig ezek voltak ezen szekerekkel [Beresztelke MT; Told. 25]. 1705: háromszáz muskotélyos is kiindulának minden cselédestül és egyetmásostul, szekerestül [WIN I, 603]. 1730: az alkol-matlan ut mián ... azt tudtam egy falais meg nem marad az Szekeremnek [Somlyó Cs; ApL 4 So János deák Apor Pé-ternéhez]. 1777: Flora Kosztán ... a' Feleségével edgyütt maga szekerin vitt holmi portékákat [Sajóudvarhely SzD; KS. Gaurian Vonul (70) zs vall.]. 1804: Mitsoda Hazi Mo-biliak, és a külső Gazdasághoz tartozo iga vono, vagy más féle Marhák szekér, Eke, Borona, és egyebek maradtak? [Fejér m.; DobLev. IV/875. 2a. vk]. 1823–1830: Minthogy pedig külső Németországon a szekerek mind egy mértékre vagynak csinálva, tehát a szekeret megmérvén a rajta lévő terhével együtt, a szekér mértékét kivévén, ami megmarad, az a teher mértéke [FogE 241]. 1864: Minden igavonó mar-haval biro gazda azon esetben, ha a kirendelt időre ekéjével vagy szekérével ... ekkilai vagy papi dologra ki nem áll, egy frt 20 xrral büntetődik [M.bikal K; RAK 251].

Vö. a bivaly-, fakó-, hordó-, konyha-, ló-, ökör-, társzeker stb. címszavak-al.

Szn. 1836: Ó a vén Szekér Pállal semmiré sem mehet [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benjám lev.].

Hn. 1728: Szekériben (k) [Aldoboly Hsz; EHA]. 1756: A' Szeker nevezetű helyben (sz) [uo.; EHA]. 1763: a' Marosra vagj Szekér révre Járó Uttzában (sz) [Udvarfva MT; EHA]. 1835: szomszédja ... a Szekér völgy vize [Bodola Hsz; EHA] | A Szekér völgy élín [Keresztvár Hsz; EHA].

Szk: A. ágyús ~. 1849: az Agjus szekérhez egy rud 2 f — 30 x. egy sémelyt 1 f 15 x egy ~ 1 f. 50 x ket löts 1 f 70 x [Dés; DLt] * apró ~ kisszekér, szekerecske. 1603: ve-geztek ő kk hogy az dezmalashoz ... az deszmas Wraim hozza kezdgyenek. Czepletlen buzat pedig ő kk sem(mj) úton be hozatnj ne(m) engednek ... hane(m) az mennyere barmanak szüksege volna, Nyalabbal es apro szekerrel [Kv; TanJk I/1. 448] * bagaricás ~. 1668: Valamint eddig, úgy ennekutánna is nem tartunk ellent benne, adjanak söt az bagariczás szekereknek ugyan, de az ilyen csalárdságok miatt az ország kárt ne valljon, az minemű lucrummal tartoznának az dévai portuson az sötől, adja meg kiki az vá-radjai hídnál, ott czédulát vevén az az harminczadostól, álljon szabadságában, meddig s hová viszi az söt [EOE XIV, 294]. 1676: Törököldi bagaricás szekerekről. Hu-nyadvármegye felől Török földéről feljáró bagaricás sze-kerek az vámokon és harminczadokon megvizsgáltassanak [Gyf; EOE XVI, 375] * bagazsiás ~. 1788: Egy nagy Bagásiás szekert vettem 42 — ... a Bagásiás szekér igazítás — 18 [WLt Cserei Heléna jk 18b–19b]. 1801: a' Bagásiás szekér indulása előtt instálom hadd tudhassam [Kv; SLt P. Horváth Miklós lev.]. 1823–1830: Bartók Abelt magával a hintóba hordozta, engemet pedig a bagazsiás szekeren, melyen holmi portékákat, mikor a királyi táblára beköltöztek, vittek be | Én, hogy engemet ne lássanak a bagazsiás szeke-ren ülni, a város végén leszállottam, gyalog bementem a kollégiumba, a szekér pedig elment az urak szállására [FogE 111, 113] * bivalyos ~. 1750: Egy bialos szekerhez való Kisdéd Lánccz [Gyeke K; Ks 83]. 1757: a midőn az

Lovakat kűn nem tartattuk ezen Réten, mindenkor Bihalas szekeren hordatták be a Fűvit ... a Gyekei Udvarba [Gyeke K; Ks 4. VII. 6 Lovász Kara (44) zs vall.]. 1864: Hordoskut ... az ottan lévő ... feneketlen kutba el, bele süllyedt egy bivalos szekér hordóval együtt [Vista K; KHn 273] * *börrel borított* ~. 1586: 25 Martj Giwłaj Palnak visnek egi beórel borított zekeret tordaig Viski Jakab viszi. 4. lovon attam f. 1 valamj ladaual es talakkal [Kv; Szám. 3/XXIV. 49] * *brassai* ~. 1744: innen két lovat el lopván ... egy Barassai szekér(e) be fogta [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. 1837: Vagyon egy viseltes Ló-szekér vasas jó készülétekkel ... fedele Brassai szekér formára náddal es vászonnal béhuzva rongyoltott állapotban [DLt nyomt.] * *búzahordó* ~. 1679: Buzza, s Széna hordo szeker nyomt. rudgiahoz valo hosszu uj Kender kötéł nro 11 [Uzdizspéter K; TL. Bajomi János inv. 62] * *egész-vágás(ú)* ~. XVIII. sz. e. f.: Három Eöreg egész Vágasu, Vasas kerekű, allyű, Fűles, nyelv es fogantyűs rudas egész készületű Szekerek [Erdőcsinád MT; TGsz 42]. 1790: Mind két Szőlő Hegyekben lévő közenséges Utakból Senkiis tsak leg kissebbetis elne foglaljon ... úgy hogy mindenűt az egész vágás Székér kár nélkül el járhasan [Karácsonfva MT; Told. 76]. 1797: vagyon ... az árva Kovács Sándornak egy egész vágás Szekere [Kőrispatak U; Pf]. 1838: az egész vágású Székér oszljék kétfelé igénylőleg [Malomfva U; Ben.] * *egylovú* ~. 1570: Az My Marhachkaya volt egy low zekeren vytek hoz Bartos hazához [Kv; Tjk III/2. 155]. 1585: Kun Istua(n) vallia egkor ez Nagy Gergelljel Agjakert Menenk A' Mezeore, egy egy lowo zekerral [Kv; Tjk IV/1. 503] * *ernyős* ~. 1591: Boitor Antal, Nadasi biro, vallia ... Latam hogi ez emieos zekerral Nadason megh allottak vala az kekbeli emberis ott vala, es egi veres zokniabeli azzoni emberis vala vellok [Kv; Tjk V/1. 107]. 1618: Ezen nap hozák bé ide Gombos András is, egy eleven őzet tart vala az őleben egy ernyős vacok szekeren [BTN² 174]. 1697: Azon szekerek mind legyenek hat hat őkrű jo ernyős szekerek, az mineműt hosszu utra szoktanak kesztiteni [UszLt IX. 76. 27 gub.] * *fedele* ~. 1819: a' Székér szín, melyben alacsonyásá miatt Fedeles szekér bé nem tēr [Ne; Ks] * *feles* ~. 1704: Ugyan ma hallottuk, hogy feles szekereket hajtottanak volna a németek be, kiknek egy része a tanácssháznál, némely része pedig az ispotálnyal vagyon bérekesztve [Ma is jötenek feles szekerek Pekriné asszonyom alá, akiket mind megraktanak egyetmással, de nem indult még ma is ki innen a városból [WIN I, 126, 265]. 1710: Felesen jövének haza ebben az esztendőben is a kurucok Magyarországból, Molduvából, Havasalföldiből ... sokan, feles szekerekkel [CsH 450] * *félvágás(ú)* ~. 1730: Fel vágas Szeker minden készületivel [Kőrispatak U; Pf]. 1736: Az meg irt Malom Gáttyan fellyül az Küküllőn, által epítettett egy jo, erős gyakor tővekekre fektetett Csere Gerendakra borogatott, Csere Gyertyia, és bikfa Deszkával padlott jo tágas pallo, melyen fél vágású Székér is által járhat [Mikefva KK; CU XIII/1. 180]. 1755: Egy fél vágás Székér Marok vas rajta nro 16 [Udvarfva MT; Told. 69] * *forspontozó* ~. 1741: A Forspontozó Szekerek(ne)k fel állítások(na)k Com(m)odumi es módgya körül lévő csekély opiniom ez [H; Ks 101] * *gesztenyés* ~. 1593: Catalin fazakas Janosne vallia, Gyertiaia vala estwe kesen a' Baniaj Azzonak, es ez Janos deakne ot hagdos vala fel a' Gheztienies zekerre [Kv; Tjk V/1. 431] * *gyephordó* ~. 1832: A gyephordó Szekerek tettek a gyephordással 35 napszámot [F.zsuk K; SLt 22. — "A gátépítésben] * *gyümölcsös* ~.

1644: egi szeker giumeolcziös vala az ucza középin az Azzon nepek el leptek vala, megh az ugia(n) el kerülők hogi bele ne akadgion a mi szekerunk [Mv; MvL 291. 414a] * *halottas* ~. 1857: Halottas szekér díj ... 4 f [Kv; Pk 6] * *háromlovú* ~. 1621: az Czinterem roz keő fala Epitesere Hordattunk Egi 3 loú Zekeren 21. Zeker Feouenjet ... fl. 2. d. 52 [Kv; Szám. 15b/IV. 31] * *hatlovú* ~. 1598: Vczjas Jakab hozot az Feredeo hazhoz kouaczj keőueketh 6 louo zekeren attam nekj f —/75 | Hendr (?) gergely uite Azzonjunk aitaian alloit ... Tordara 6 louo zekeren ... ata(m) nekj f 1/50 [Kv; i.h. 8/V. 103, 161] * *hatőkrű* ~. 1635: Nemeli eőreők falon 6 eokru szeker ... kiterne oly res vagion [HSzj örök-fal al.]. 1664: Telonium. Vagyon az Olt vizen egy hidasis, az holot az Fogharasföldi jogagtyul ez szerint veszik megh az vamat, ha ehgisz terhel ket, négy, es 6 őkrű szekéren d. 3. Gyalogh embertől es lovastulis d. 1. Jdeghenektől minden embertől d. 1 es minden marhatul d. 2, hat őkrű szekertől d. 12 es mellette leveő minden embertől d. 1. Lovas embertől d. 2, mely jövedelemnek ket része eő Nghoke, harmada az rivisze [A.porumbák F, Uf II, 291] * *heti* ~. 1738: Ugy tapasztallyuk ... hogy Kgl ugyan ki költ a' Szegény Taxas Városok ellen, most ujjonnan ... Beretzk Várossát el akarja pusztítani, a' midőn az Ojtozi Passuson excubalo Militiának kívántató Servitz, Gyertya, Szalma, Ső, Tálak s Fazakok heti Szekerek praestálását Profontyok vecturáját s Macellum folytatását a' nyakába vetette [ApLt I a gub. Apor Péterhez] * *jobbágy* ~. 1700: Én láttam is, mikor ... titkos vásárt csináltak ... jobbágyi szekereken lévén a borok, észrevették, s én lévén a kapitány az óvári fertályban, csakhamar sok embereket gyűjték fel, akik a szekereket megtartóztatták [Kv; KvE 272–3 SzF] * *kasos* ~. 1662: (Báthori Gábornak) felmészárolt teste annyiban is elég méltatlan gyalázzattal illetetett a háladatlan világtól, hogy egy hitvány kasos szekeren két teheneken hurcoltatott Adorjánig [SKr 90. — "1613-ban. bSzt] * *két ló után való* ~. 1658: Vagion egy ket lo utan valo szekeram [Mv; NSz végr.] * *kétlovú* ~. 1591: Jwłafy (!) Lazlo keresere Adatot Byro vra(m) egy keett Low zekereit [Kv; Szám. 5/1. 69]. 1633: Zabo Andras oda bé ment volt Zekely földire buzaert két louo zekeren [Gőc SzD; WassLt Ratony Anna Borbely Istuan felesége (40) ns nyil.]. 1783: a' veszszőt ... maga hozta el két Lovu Zekeren [Kissáros KK; JHb XX/8. 14] * *kétőkrűs/őkrű* ~. 1621: Dersi Jstuant ... viszi Tordajg ket eokru zekeren ... Nagy Benedek f —/25 [Kv; Szám. 15b/IX. 155]. 1763: Mányika luon ... Attyafiai is ... hoztanak két két őkres szekérel ... fát [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 23 Bába Györgye (36) zs vall.]. 1806: A' Regi Pallo helyett készítettett Hidas akkora, hogy ket őkrű Szekeret bele lehetne szállítani; de ... Szekerral nem járnak rajta [M.régen MT; Born. XVI Gorbai János (32) nyil.]. 1823–1830: Tordára megérkezvén, az ótordai refor. kántorhoz szállottam, s másnap hetivásár lévén, egy mezőségi román kétőkrű szekérével hozott el Marosludasra [FogE 268] * *kisded* ~. 1774: Mátyás (!) nevű Jobbagynak Csak egy kisded Szekere maradat volt [Paptelke SzD/Mocs K; KS Conscr.] * *kőhordó* ~. 1740: Mltgs Groff Kornis Sigmund Urfi ő Nga Méltóságos Requisitiojára, a' Rósa Hegj oldalából, meg engettetik ő Ngán(a)k, hogy köveket hordathasson, tali Conditione, hogi ... a kő hordo szekerekkel, vagy szánokkal rétűnket ő Nga ne tapottassa, hanem járjan(a)k, a szokott közönséges úton [Dés; Jk 543b] * *lajtorjás* ~. 1816: Egy Székér Szénáért, és a Lajtorjás Székérhez meg-kévántatott 8 Szegekért ... 4

Rf 30 xr [Kv; Born. IV. 41]. 1842: A Lajtorjas Szekeret meg reparaltotam [Kv; Újf.] * *lengyel* ~. 1827: Egy hitvány fedeles Lengyel Szeker meg avult; de kevés vassa hijánosságával [Koronka MT; Told. 34]. 1830: Egy sárgán festett lengyel szekér, két vas federes ülésseivel ... jó saragjával, és vászony kovorterével, veszsőből kötött kassal [DLt 499 nyomt. kl] * *lovás* ~. 1629: sok volt az szeker, es nem uettük eszünkben hogy eő hatul el maradt s ki ereztet. Holot annak eleőtte megh az lovas szekerekbenis hatra hagjot egjnehanjat [Mv; MvLt 291. 149a]. 1798: Curiámon ... tartok egy Birot, a' ki Conventio mellett számádo szolgám ... Lovas szekeret tart, tehát nem Biro, hanem 'Sellér [Torda; Borb. I János Péter lev.] * *mar-suális* ~. 1741: Felettébb incom(m)odál Sokszor a Marschus ordinatioja a Szegénység oeconomiajának etc. Ez illyen Marschualis ordinatio, az Marschualis Szekerek(ne)k fel alitássában Cessalván, respiriumot ezne magában minden Falu, és oeconomiajához akadály nélkül láthatna [H; Ks 101] * *négymarhás* ~. 1819: 32 négy négy marhás Szekerek és 40 Tésolás marha assignáltatott vala a' mái naprá ide bé Tordára, az itten keresztül utazando Katonaság számára, még tsak 21 Szekerek állottak elé [TLt] * *négýökrös/ökrü* ~. 1614: igirwnk ... minden kapurol egi egi Embert, Eöt kapurol egi Negi Eokrwr Zekeret [Ks 87 egy-i végz.]. 1739: exhibeálandó Citatoriamból satis superq(ue) Constál, hogi mellyik Esztendöb(en), Napra, viradóra, ... minemü Potentiát patrálit légien az I. és minemü sellérünket ... négy ökrü szekérével el-vitte [Dés; Jk 212a]. 1811: Sz Almási Sugyé Lázárt fogtuk el egy Négy ökrös Szekérrel akit Messzünnén kopátsálva, fa vágva meg halván, ide ... hozzá ki jöttünk, és meg láttuk [Déva; Ks 111 Vegyes ir.] *numerosus* ~. 1807: egy numeros Szekeren (Fiakkeren) ... szókótt-el [DLt 77 nyomt. kl] * *nyolcökrü* ~. 1614/1616: Széna be hordatasban penig, minden egy Szekertől akkori szukseghez kepest fizettem huszonött penszt, de nyoltz öker volt az szeker előtt. Hasonlokeppen fa hozatasban minden egy nyoltz ökrü szeker fatúl fizettem huszonött penszt [Kv; RDL I. 100 Michael Kapussi de Zeek nob szent. — 'A kolozsiaknak]. 1722: Az jövő héten az Ujfalusí Borok után el küldök ... innet ... Sendeljít, Deszkát keveset edgy edgy szekeren el küldhetni, de aszt az terribilis öreg Gerendákat 8 ökrü szekeren kel vinni [Fog.; KJ Rétyi Péter lev.] * *ökrös* ~. 1699: vegeztük ... hogy ... a' Szamos mellett valo utat de novo reparalyuk ... mikor mennyi ökrös es lovas szekerek kívantatnak Hadnagy Ura(m) meghirdettetven mind marhás Ember szekeret elbocsassa [Dés; Jk 286a] * *öreg* ~. 1587: 4. Augusti Veottem az Eoregh Zekerhez az hordásra egy hozzá nyvnyotth d. 8 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 2-3 Zabo György isp. m. kezével]. 1685 e.: Öreg Szekerben valo tengely Nro 4. Agasostol Nro 2 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 10]. 1779: Széna pedig lett Limitatio szerint 17. öreg szekérrel olyannal, mint a' Mezősége szokták hordozni, mellyek edgyikéből mint itten szokták hordozni lett két szekér [Ö. zsákok KK; LLt Vall. 200] * *pálínkás* ~. 1746: Latam aztis midőn a Palinkas szekér a faluból ki haladott Csürke Unuly vissza térítette vala [Mocs K; JHbK XLVIII. 10] * *pénzes* ~. 1662: Az portuson való kereskedést a cellérektől ... és a kamaraispánok minden aknáról pénzes szekerekkel csak a fiscus számára szállítatják vala portusra, azhol a portusi perceptor mind csak adton-adja vala a Maroson kikelettől fogva egész nyaratszaka szüntelenül jövő-menő hajókra [SKr 144]. 1717: én az 20 szály sás fákot meg bár-

doltatván ... pénzés szekéréken akartam alá vétetni [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1794: Igaz é, hogy a' miket itt Madarason az Exponens Gróf Ur építettett, azon épületeknek fáit másunnan, meszszünnen hozatta, pénzen vecturáztatta, a' Tutaj fákát s egyebeket is Conventio Béreseivel, pénzes Szekerekkel, Kalákásokkal, és a' Jóságbéli Emberek(ne)k szolgálatbéli Csonkulásokkal szerkeztette egybe(!) [Mezőmadaras MT; BKG vk] * *portai* ~. 1676: Jbidem Portai kett viseltes szekereknek két vasas kerekek [Fog.; UF II, 740]. 1702: Egi Portai Szekér(en) valo vankos haj [M. solymos H; Told. 22] * *rást-hordó* ~. 1820: az említett anya Gátra valo nézt fel számlált ... 25 Rást hordo Szekeret [Kolozs; SLt évr.] * *román* ~. 1823-1830: A marosludasi praefectus Veres Mózes rendeléséből egy kétlovú román szekér vitt Bonyhára [FogE 272. — 'Az eredeti kéziratban nyilván *oláh* szekér volt] * *rongyhordó* ~. 1757: a Rongy hordó szekerbol az utba egy kerek ki romalván a Kocsis a Rongy szedő emberrel ketten vettek egy uj kereket [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.] * *sós* ~. 1650: Az fegyver hordozást, az nagyságod kegyelmessége is accedálván, az Szörény vármegyebéli s hódoltságón lakó vláhoknak extra limites regni admittáltuk; egyebütt lévő oláhágtól indifferenter mindenféle fegyver hordozást megtiltottunk; kinek executori az vármegye tisztje legyenek; excipiálván szabadosokat, bírákat, pakulárokat, sós-szekerekkel járókat, molnárokat, puskásokat, és az kik urokat fegyverrel szolgálják [Gyf; EOE XI, 72]. 1668: ez miatt az harminczad miatt az sós szekerek is annyira elidegenettek, hogy igazsággal írom KeGYelmednek, most felényi szekér is nem jár, mint annak előtte' [TML IV, 324 Bethlen Drusiánna Teleki Mihályhoz. — 'Mm-ban] * *szénahordó* ~ → *búzahordó* ~ * *szilágyi* ~. 1797: Az Uj Béres Szekereket az igaz hogy a Vártzai Molnár el készítette de nem Erdei modon egész vágásra hanem fél vágásra mint a Szilágyi Szekereket szokták készíteni [Szilágyicséh; IB. Fogarasi István lev.] * *szuperlátos* ~. 1623: Az Zeker zennek ... kapuya es gerendazasa oly magas legyen hogy az superlatos Zekerek es zaterzekere be ferhessenek akadály nélkül [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.] * *tábori* ~. 1657: mihelyen bésütétüle, elsőben is az tábori szekerek és impedimentumok az táborhelyről megindítatának, azután az addig rendben állott seregek is [KemÖn. 72]. 1710: A császár pedig Lándorfejárvárat maradván, a fővezért azzal a barom táborral, amelyhez hasonlót Európában ötszáz esztendőök alatt senki nem látott és számtalan tábori szekerekkel, lövészerszámokkal expedálja, hogy Bécsset obsideálja [CsH 166-7] * *terhes* ~. 1595: Propernek Biro W. hagyasabol attam, miért hogy ez volt az Terhes szekerek mellett [Kv; Szám. 6/XVIIa. 170 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1652: Vagyon egy fel Vám is. Gyalog Embertwl ketteőtwl 1 penz. Egy terhes szekertwl 4 penz. Vrestwl 2 [Türe K; GyU 97]. 1677: Terhes szekerek mellett menőkön vagy viszsza jövőkön ... kívül, egyéb rendből Oláhás ... fegyvereckel jámi ne mérészellyen [AC 234]. 1771: az also uj rév felettébb Iszopos, és az eszak felől valo partyát olj felettébb fel nevelte Iszoppal a viz hogy kivált terhes Szekér-
len igen bajos rajta lámi [Kük. KK; SLt évr.] * *tízlovú* ~. 1667: Az tiz lovu szekeret ezen alkalmatossággal megparancsoltam, Uram, hogy megvigye Nagy-Sinkrül [TML IV, 236 Székely László Teleki Mihályhoz] * *tízökrü* ~. 1598: Zabo Mihaly uitte Azzonjunk marhaiath 10 Eókrö zekeren Desre ... f 3/— ... Magiary Mihaly uite Azzonjunk marhaiath 10 Eókrü zekeren Desre ... f 2/50 [Kv; Szám. 8/V.

154] * *tordai* ~ 1709: Gyűtöttem az berencsi határon, az holott az négy legényim három nap kaszáltak, ha felvehetjük, könnyen hét tordai szekerekkel készen szénám [SzZsN 770] * *úrdolgas* ~ 1842: 15ik Novemb: Török János (:Kadét): 45 éves — Gyaluba egy úrdolgas szekérrel menvén a Szamoson keresztül, a víz hirtelen meg áradván, a szekeret fel fordította és ő ötlöt magával kik a szekeren ültek vízbe esett [Nagykapus K; RAK 10] * *vasas* ~ 1573: Marta taligas Albertne, Azt vallya hogy Twgya azt mykor Veres Sigmond meg holt 18 Eokre vasas zekere es Egyeb Tehen Barma eleg volt [Kv; TJK III/3. 165]. 1604: mikor gagibol az wasas zekeret el witete Zekel miklos akor ket Tömlő volt nagy rajta [UszT 20/319 Bolgar marton Zent abrany vall.]. 1723: eg jo vasas szekér ... Ferhelyce és kerékszege is vas [HSzj *vasas-szekér* al.]. 1824: egy félviseltes jo vasas szekér [Mv; Told. 45] * *vasazott* ~ 1832: (Fiamnak) adtam ... a' magam szerzeményimből jármos marhákat, vasazott szekeret, ekét, boronát, egy néhány darabból álló Juha-kot, házi portékákat [Szentbenedek AF; DobLev. V/1186 Bartók Ádám végr.] * *vekturázó* ~ 1782: az Ispány sokad magával a' Mlgs Bomemissza udvart invadálta olyan ran-corból mivelhogy Magyar Dániel uram a' Mlgs Püspökség zsellereinek egy, vagy két ... vecturázó Szekereit bé hajtot-ta volna [LLt 1/24] * *vizhordó* ~ 1699: egy hitvan paraszt Viz hordo szekér [Szentdemeter U; LLt Inv. 6] * *vmi-hez/vmire rendelt* ~ 1711: hallotta(m), hogy beszélte(ne)k hogy Ispan Ur(ám) az Bonczidaj hidhoz rendelt szekerek-ből, egyet ketöt maga ususara is fordít [Góc SzD; WassLt Nagy Ferencz (33) szb vall.]. 1738: a T. N. V(á)r(me)gje Erdemes Tisztyei ő kglmek, a mostan Táborra rendelt 12. Szekerekből egijget és egy Embert repatrialtanak Városunk-ra; holott a Memoria Hominum, Városunk Nobilitátatásá-tól fogva Tábori Szekerek nem rendeltettnek s hasonló Gravamenekkel, mint a parasztok nem aggrávtattunk [Dés; Jk 501b].

B. ~ *be fog*. 1589: fogtanak Masz Zekerben 2 Louat Az Tarka Loak keozibe [Kv; Szám. 4/VI. 114–5 Stenzely And-rás sp kézevel]. 1704: Az úr ottlővő babos lovait is egy sze-kerbe fogván azt is hozzák, de az egy szekérmel több jayait hozza-e az uraknak, azt maga sem írja, ez a szász sem tudja mondani [WIN I, 257] * *szekere elé rendelt (lovat)*. 1678: Parancsollyuk kglisse(n) és ige(n) seriő Nglok(na)k e' Com-missionkat vévén mindgyárust rendeltessen az ő Kglme Szekerei eleib(en) s Szólgai alá elegedendő jó erőss posta lovakot Udvarunkig vale uttyak continuatiojara fogyatko-zás nélkül [WassLt a fej. Besztercéhez] * *szekeren szolgált vkít*. 1604: gienge Jakab ... ugy Zolgalta ökre(n), Zeker(n), lörcinzy benedek wramot mint Jobagy Zolgalta az wrat [UszT 18/168 Fodor Janos fiatally vall.] * *szekeren vizs*. 1582: Az meg' itth volt az Lengiell Vrr wiz hordo Thamas hozott Nyolch altalag wizett, az Konihara 1 p(er) d 3 t f — d. 24 ... weottem ... 20 karott ... viz hordo Thamas vite ky zekeren Iowan fizettem d. 12 [Kv; Szám. 3/VIII. 37]. 1594: 7 die 7bris ... Nagy Mihali wite az vrunk Nierges-seth, es zygartoyth 4. Iowan zekere(n) Thord(a)ra attam f I [Kv; i.h. 6/IV. 63]. 1625: Nagy Gaspar Hat Eokren zekere(n) viitt V. eo. F: zamara Kapiakat ... d. 75 [Kv; i.h. 16/XXXV. 131] * *szekeret ad vki/vmi alá*. 1585: 18 Aug: Hozanak egy Swtöt Varadrol az Gubernatomak wywek, Neue Barta Janos attunk egy zekeret Tordayg alaya 3 Iowal Pap Janost fiztettem Tordayg d. 75 [Kv; Szám. 3/XXII. 13]. 1670: Az feleségem ... azon kéreti Kegyelmedet, írjon egy kis czédulát Fordor Istvánnak, adjon a Kegyelmed bora

alá egy szekeret, hadd küldje fel Kegyelmednek [TML V, 98 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1740: az három oláh Popák szekereket adgjanak borok ala Igen patakáig [A. ár-pás F; TL. Mohai Mózes Teleki Ádámhoz] * *szekeret állít*. 1724: Én lévén Második biro a Falub(an), elsőben nekem parantsolt az Fő Strása Mester Vr(am) ő Nga Hopmestere, hogy két szekeret állítsunk [Melegföldvár SzD; Ks 4. VI. 17 Moldován János (28) jb vall.] * *szekeret fogad*. 1551: azt yrya wram, hogy ... zekeret fogadni draga pynzbe telik [Nsz; LevT I, 90] * *szekeret szereztet vki alá*. 1579: Ertyk eo kegmek az vrunk eo Naga paranchiolattyat az vallato zemellyeknek feierwarra valo menety felől vgy wegeztek eo kegmek hogy Byro wram eo kegmé zereztesse(n) zekereket az zemelyek ala [Kv; TanJk V/3. 192b–193a] * *szekeret vetet vmi alá*. 1570: Thowabba mosta(n) az eo felsige akna-yara chynaltatok vallamy keotelet, Azert kerem két mynt Vramat hogy kmed adatna faggyat az keotel szwksegere penzwnkert es kmed vettettne szekeretys ala hogy my kor megh keszwlne hoznok el [Dés; BesztLt 56 Martinus L(ite)rat(us) Lyppay Camerarius Desiensis Casp. Zeochy beszt-i bírőhoz] * *szekérével szolgált*. 1571: ez az ember kj kigelmetek Szolgaia volt Toth Simon ... Hiwsegesen es embersegesen louaual es Szekereuel Szolgált [Ne; BesztLt 3550]. 1602: Feierdy Jakab ... vallja Ez Farkas Mihaly az eo tizedeben lakot ... Iowawal zekereuel zolgal az varos-nak [Kv; TJK VI/1. 622] | fodor marton ... loua hatan zol-galta Andras gerebnek az attiat a mig Ele, az wtan hogi meg hala aczy Janost zalittak oda eo penig a mig Ele zekere-rewel Ekejewel zolgal oda andras gereb wram nj (!) [Szentábrahám U; UszT; 17/38 nagi Balas Zent abranj za-bad zekel (26) vall.] ~ *re adat*. 1582: Eothweos Mihaly vallia ... Eothweos Orbanne ... az boltbol Marhaiat ki hor-data es zekerre Adata el Indita feyerwar fele [Kv; TJK IV/1. 116] * *egy -en járnak*. 1570: Katalin Balogh Jakabne, Lat-ta hogy egy zekeren Jartak, es az azzonnak Zowat fogatta zolgalat neky' [Kv; TJK III/2. 148. — "More Ambrus Racz Balintnének].

C. a ~ *farka*. 1734: az Szekér farkáról leis döfének egi Ficsort [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP] * a ~ *rudja*. 1726: Tor-dai Marton ur(ám) a szekér rudját meg fogá Vanka János más Jobbágyokal edgyüt taszittá a szekeret [Mezőbánd MT; Berz. XV/14. 5].

Sz: *csak ötödik kerék a ~ben*. 1670: az Trevirensis csak ötödik kerék a szekérbe [TML V, 372 Bethlen Miklós Bethlen Jánoshoz, Bánfi Dieneshez, Teleki Mihályhoz] * *élete szekérének rúdját vmilyen irányba fordítja*. 1880: Éle-ted szekérének rúdját hadd hagyja abba az irányba fordítani, melybe te szeretnéd. Madaras irányába [PLV. 83 Pe-telei István Jakab Ödönhöz] * *kiáll szekere rúdja*. 1696: azon időben szintén már attól az háztól szekerem rúdja ki állott [Mv; BálLt 85] * *megakad a szekere*. 1601: Itt bez-zeg megakadott a szekerek' [ETA I, 89 NSz. — "A széke-lyeknek a vásárhelyi vár fölötti vitában] * *megéptheti az őnagysága szekerét*. 1619: Azt látom, hogy megépthetjük az őnagysága szekerét, de bizony valóban kell az tracta hozzája [BTN² 221] * *szekere hátán van*. 1670: Illye felől az szegénység mind szekere hátán volt [TML V, 354 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1671: Ugy adaték értésünkre, Moldva országának lakósa majd futóféliben szekere hátán volna [TML V, 665 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1676: Itt Uram rettenetes félelemben vagyunk az égetés miatt; az emberek inkább szekerek hátán vannak az nagy félelem miatt [TML VII, 263 Nemes János Teleki Mihályhoz].

1703: Kornis Sigmond bár erre az földre ne jött volna mert vgy fel ijeszttette eszt az népet hogy Szekere hátán vadnak [Gyeke K; Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1724: minémő Lármák voltanak Vásárhelyen a' sokadalmi alkalmatosságal Szekere hátán volt az ember [Altörja Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez]. 1763: ez előtt nem régiben, mikor az a Tatár hir vala, és kiki tsak nem szekere hátán volt, akkor szekerekkel vitt volna gabonát s egyebet ... Mányika luon Gálfalvára [Záh TA; Mk V. VII/1. 16 Sarmasán Gabrilla jb vall.] * *a ~ ne haladja meg a lovakat*. 1820: Várj azért Miklos jobb körmjül állásokra, ne siess ha nintsen modod benne, á szekér ne haladja meg a lovakat ne terheld meg házatokat sem pedig á mi vagyónunkat [Kv; Pk 7] * *több lenne a saroglyában, mint a ~ben*. 1766/1802: Az Oculationak objectuma egyéb semmi nem lehetett, hanem tsak amint a Mlgs Actorak Instantiájában feladtanak ... mert különben több lenne a sorogijában mint a Szekérben [BSz; JHb LXVII/3. 15].

2. fűrészmalom alkatrésze; piesă la joagăr; stämme tragender "Wagen" der Sägemühle. 1846: A fűrészelő gépegy olyan négy gerendából alakított szekeren működik, amely 8 hengereket magában foglaló ágyon jár, és a metzésre alkalmaztatott Tönkököt hordozza ... a szekér allya vagy ágya egészen bé deszkázva 3 henger persely hibázik. A gépegy jáрма, a most irt szekeren, es annak ágyán fel-s alá jár fenyő fábol alakított egy járom [Bács K; KmULev. 2].

Szk: *tőketartó ~*. 1692: Fűrészmalom ... Egy öreg deszkameccző jo fogas vas fűrészm, vasfűrészm vono vas sikoty karikaival, tőke tarto szekere uj, az holotis tanaltatot fenyő deszkanak valo tőke nro 24 // [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

3. jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: (vhány) szekérnyi; de cîteva căruțe; von einigen Fuhrern. 1573: Az plebanosnak agyanak 10 zeker Mogioro vesseot Az Eoswenien [Kv; TanJk V/3. 82a]. 1581: Hozatunk Zekerer Gergelyel három zeker Agyagot Tezen d 30. [Kv; Szám. 3/IV. 13]. 1585: 17 Noue(m): ... hozot zenat esmet az boerhez egy zekeruel fizette(m) d 6 [Kv; i.h. 3/XXII. 25]. 1592: Az eőrekegről negy zeker zenat vitt el annak az fele enge(m) illetett volna [UstT 10/79]. 1625: Védtem ismett egy szeker Sindelt, melliett az nagi Templomba(n) valo színbe(n) rakatta(m) le [Kv; Szám. 16/XXXIV 247]. 1662: Kolosvár városa ezer tallér kész pénzt, nagy sok vég és szekér posztókat, kenyeret, lisztet, bort, méhsert, szaladsert adni kényszerített vala [SKr 440]. 1666/1687 k.: Proventus Pastoris ... Bér ado ember, és annak Gyermeke ha meg házassul, a' Copulationorol ..., ha a' megyéből ki nem mégyen ad Den. 12. vagy egy szekér fa: ha pedig ki ment a' megyéből két annyit kell adni [Havad MT; MMatr. 157]. 1688: három szekér szénát a Montecuculli Ur(am) eő Nga Regyimentyéből valo szállóin el vesztegettek [Kv; UtI 2]. 1697: magam fel mentem vala Bányára volt töb negyven szeker buzánál kásával edgyütt [Szilágycseh; BK. Kúmfves Gergely Bethlen Gergelyhez]. 1718: az héten meg vitetém (!) Kolosvara 3 szekér fat és egy szekér Deszkat az istalo hidasozni [Szentpál K; TKI Mihály Deák Szénás Miklóshoz]. 1737: az juhok az miota Szénara költek már meg ettek vagj 6 Szekér Szénát [Noszoly SzD; ApLt 4 Hathazi Kristóf Apor Péterméhez]. 1756: Molduán Vonya a' Falusiaknak leg alább hatvan szekér széna kárt causált [Galac BN; WLt Nagy Sigmond (54) jb vall.]. 1771: Csíktaplocai Simon Péter az falu

helyett felfogadá a strázsálást újesztendő napjáig, hogy minden szabad ember adjon 6 ejtel gabonát s fél szekér fát, egy jobbágy személy 4 ejtelt, fél szekér fát [Taploca Cs; RSzF 94-5]. 1798: azon üdőben midőn férhez ment ... szalmául gabonát ... el vitette de hány szekérrel nem tudom [A.csermáton Hsz; HSzJP Gabriel Kozma de Felső Torja (38) ns vall.]. 1824: akkorba egy szekér széna itt 12 forintotkért [Szentdemeter U; Told. 40]. 1836: (A) Ret ... termik 16. szekér szénát [M.péterlaka MT; TGsz 18].

Szk: *vhány ~ kapacitású*. 1762: A Gerendből vettünk ... egy kalangya Szénát, hat Szekér Capacitasut [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.].

Sz. 1666: Egy szekér fazékhoz elég egy bot [TML III, 610 Nalácsi István Teleki Mihályhoz].

4. területmértékként szk-ban; in construcții ca unitate de măsură pentru terenuri; in Wortkonstruktionen als Flächenmaßangabe: *vhány ~ (szénának/szénára)/~re való (föld) vhány szekérnyi szénát/szekérnyit termő (föld); fineață de pe care poate fi recoltat un anumit număr de căruțe de fin; Wagen von Heuschlag eines Ackerlandes*. 1592: mely heliet hinak nagy vez neuw helynek ... egy kewes feoldem ... ket szeker szenara valo [Kápolnásfalu U; EHA]. 1613: En Fogarasba(n) lako Lezay Ferencz ... Rechiej Bojer Peter Vrammal így componat(a)m, miuel hogj Vrnk eő Felsege ez eleőt ualo wdeokbe it az Fogarasy hatarba huz zeker zenanak ualo rete (!) kegielmese(n) neke(m) igirt uolt mely retreől ualo donationak extrahalasaba Bojer Peter Vramis faradot es keöltet, uegeztwnk azert így hogj azo(n) retet kezemhez ueue(n) es bekesege(n) birua(n) felet azo(n) retnek zenajat eő kegis es maradekj ... birhassak [Szád.]. 1640: Boyerok Sztoyke Bulie ... Az mint Referalia vagion bövön mint (!) ket fordulora mindenes-teol 40 keobölre valo feolde az ohabai hataron. Reti 20. szekerre valo vagion [Ohába F; UC 14/48. 36] | It Sinkan bir Boyersagotis mind ket fordulora bir husz köbölre valo feoldet 10 szekerre valo retet [UF I, 716]. 1664: Prata foenilia. Az Liszkoban vagyon egy 200 szekerre valo. Az falun fellyel es alol ket darab 50 szekerre valo, de mindeniket az erdő ighen fel veőtte, ha meg h nem irttyak [Porumbák F; UF II, 293]. 1681: Szylvasi Vramtol ki valtót széna rét 16 szekér szénára valo [Hátszeg H; VhU 148]. 1699: egy öörg Szekérre valo Rét [Csikfva MT; BálLt 50]. 1726: Gyermerk koromban ... az az To helyly ... az also vegin mint egy két szeker szenara valo tisztas volt [A.detrehem TA; Bom. IX. 5 Padurán Ignát (45) zs vall.]. 1757: tsak két három Szekérre való helyly vólt, a' többi mind erdő [Gyszm; DE 3]. 1767: két szekér szénára való kaszálót faglalt hatalmasul a falu [Gyurkapataka SzD; JHbK LIV/28]. 1793: a Comünitas erdejéből egy darabotska mintegy egy szekér szénára valo rétettskét mi irtottunk az Atyámmal [Kalotasztkirály K; KHn 54]. 1813: volt az Ecclésiának két Szekér Szénára valo Rétye mellynek felét a Kalandos, felét pedig az Harangozo használta [Gyalu K; EHA] * *vhány ~ máléra való vetés* vhány szekérnyi kukoricát termő vetés; loc semánat cu porumb de pe care se poate obține un anumit număr de căruțe de porumb; Saat für gewisse Fuhrern Mais. 1841: edgy Szeker malera valo Vetés [Törzs. Dési taxalisták].

A mértékegységre I. Bogdán, MMé. 238-9.

szekéradás (a feji futárok részére kötelező) szekérszolgáltatás; obligația de a da căruță (pentru curieri); pflichtmäßige Bereitstellung von Fahrgelegenheiten für die fürstlichen Kuriere. 1671: Posta ló ökör és szekér adással s' in-

gyen gazdálkodással s' tereh hordozásokkal kinek tartozzanak s' kinek ne, sőt maga dolgában árosak Salvus Conductus-is hogy ne adattassék, ezekről való Articulus [CC]. 1677: Az O Tordai Város, a' régi háborúságos időkben igen elpusztulván, és mind eddig-is magoknak épülést ne vehetvén, végeztetet, hogy valakiknél arról való Specialis Salvus Conductus, vagy Fejedelem czimere nem lésszen, se posta lo és szekér adással, se ingyen való gazdálkodással ne tartozzanak, Város Bírójának házára ne szállyanak [AC 245].

szekérágas a szekér elején a tengelyhez erősített, villaszerűen szétágazó két fa; furcá la car; Wagenschere, Gabel, Gabelschaft. 1681: Szeker Agos nro 4 [Utl]. 1699: Ezen pincze torokból be menvén ... vadnak beres szekér(e) való hitvánkerek nro 3 ... Szekér ágas Nro 3 Kettei jó tengejes az harmadik penig hitván [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. 1753: uj szekér ágások nro 3 [Mezőzáh AF; Told. 18].

szekérakasztó lánc szekérkötő lánc; lanț de roată; Wagenketten. 1741: Szekér akasztó Láncz 1 [M.nádas K; RLt Csekelaki Varsányi Benedekné Beszprényi Orsolya lelt.].

szekéralj szekérfenék; partea de jos a căruței; Wagen-(unter)teil. 1760 k.: egy Szeker aj hozza tartozzo készületivel együtt, négy kerékre tiz fötőre ahoz való első s hátulso Fa Lőcseivel együtt minden vass, és Lajtorja nélkül [Branyicska H; JHb XXXV/39. 20].

szekérárnyék szekérszín; șopron (pentru căruțe); Wagenchuppen. 1700: az Istallo és payta között egy szekér Árnyék [Csicsó Cs; BálLt 71].

szekérbak szekérülés; capra căruței; Bock des Wagens. 1855: (A) hosszú fogason hatalmas medve bőr, uton szekér bakra használják, itthon pedig, ha több a vendég, földre terítve az ifjabbaknak hálóhelyül [ÚjFE].

szekérbeli 1. szekérbe való; pentru căruță; Wagen-, für Wagen. 1816: Négy vasas talpu kitsin szekérbeli kerek [HSZj kerék al.].

2. szekeret ért; care s-a produs la căruță; den Wagen zugestoßene/-er/-es ... 1741: Az Forspontra adott Ökrök és szekérbéli Sok károk, és azakból az Falukon emegalt Sok inconvenientia s perlekedések meg szűnné(ne)k; ugjanis az Beresek Conventionatusok lévén az Vár(me)gje ökreire gondot viselni adstringáltatná(na)k [H; Ks 101].

szekérbér fuvardíj; cheltuielile de cărauşie; Fuhrgeld, Fuhrlohn. 1573: Iffyw Barat Istwan ... vallia hogy Ment volt hozza Az Maradek peter zekeresse Es zapolodot eo eleote illen zowal ... Mynemew kart vallota(m) zekere-reol Ninch myt tenne(m) az mywel tartozta(m) (!) volna Maradek Peter^a zeker berbe aztis Neki hagiom [Kv; Tjk III/3. 118. — "A Peternek alakból javitva]. 1582: Biro V. es az tanachy Bochyata Barat Peter Vramat feyerwarra ... keolteot oda, mind zekereberel egytembe f. 5/5 [Kv; Szám. 3/V. 10 Lederer Mihály sp kezével]. 1587: veottem ... 19 hayo dezkat 1 p(ro) 50 d. zekereberel egyette(m)be f. 9 d. 50 [Kv; i.h. 3/XXXIII. 17]. 1598: B: wram ... megh hadgia hogy Mindgiarast Egy kalongia szynat wegiek az lowaknak az mig az zekeresek az w kelcsigeken woltnak twdtam ki nekiek beloe zekerebirekawl f 1 d 75 [Kv; i.h. 7/VIII. 9

Masass Th. sp kezével]. 1823–1830: Júniusnak 14-ik napján Eszényinek szekérbért fizettem 7 Rhf-ot [FogE 267]. 1829: A' Szekereseknek Szekérbérbe a' kik Szamosujvárra gypjat vittek, vagy pedig fonalat hoztak, a' pokroztokot pedig a' Ványolokba, és onnét vissza vecturázták, egyszer is mászor is fizetődött 115 Rf. 39 xr [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.]. 1849: Kelemen Béni ... a szekérbért és az általam nyitattott szoba utani illetményt ... ki is fizette [Kv; Végr. Vall. 23].

szekérboríték szekérbevonó; acoperiş la căruță, (un fel de) coviltir; Wagenbelagstoff, Überung für Wagen. 1647: Egy szekér borítékra való fekete bakaczin [M.királyfva KK; BK 48/16].

szekerce 1. fokos; baltag; Beil | ácsszekerce; toporiščă; Axt. 1570: Kertes Jmreh, ezt vallyá hogy mykor ew az korchoma hazhoz Jwrtot volna, Latta hogy az Kayantay legen az aztalnal fen al wolt es zekerche volt kezebe fely huzwa, chyuka Lazlo penigh az Tharsaywal al volt az aztal eleot, es Mond hogy hat kwrwa fyanak Zydal azonba vgy wtheotte az zekerchewel Archwl es azonnal ely Menthenek onnath [Kv; Tjk III/2. 54]. 1588: az mint az teoweny talalta akkeppen sok Jambor eleot kezembe twzet wowen, eowembe zekerczet, hatamra kapath wowen meg kereoltem az en coreoksegemet [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.]. 1590: kapa egy szekerczett a tizedes ereos-(n) wte oldalba Arbortott velle arczulis vere [UzT]. 1634: latam azt hogy uizza tekintek, hogy fenlik uala Peter kouaczy kezében az szekercze [Mv; MvLt 291. 28a–28b]. 1716: Ruszkovai Nyikita nevű beres ... szekerczéjétt el lopták [Szurdok MT; JHbT].

Szk: ~ foka. 1568: az porozlo Lazlo, be vity vala az kayantay embert az toromba^a, es az ember el futankodek elot, bezeg oztan Lazlo az zekerce fokauul es lapossauul egy nehancor megh wthe [Kv; Tjk III/1. 195. — "A városi börtönbe] * ~ laposa → ~ foka * ~t fognak egymáshoz. 1582: Stephanus Takach fassus est ... Neminemő legeniek haborganak volt korchiomayan, es egy Mashoz Zekerczet fognak volt [Kv; Tjk IV/1. 27] * ~t fog vkire. 1830: a' Meiszterek ki kérdezésiért Füscher Kováts István dolgába mikor a' Meiszterekre szekértét fogott a' szolgál Biro Úrnak egy Írásért fizettünk 5 Rf [Kv; ACSzám. 87] * ezüstös ~. 1590: Chaki Gabor chinaltatott uelem ... egy mereo ezewsteos zekerczeth [Kv; Tjk V/1. 19 Greg. Balasfy vall.] * ezüstös-aranyos ~. 1595: Sombory Gabornak ... Egy ewwsteos Aranjas zekerche valamj theoredek kalamokkal [Zsombor K; SL] * fokos ~. 1585: Gacho Istwan Bachj vallia ... hatra fordula Nag hertelen ez Caspar fogolj mas Egy Legenniel ... Caspamal egy Nagy Teolgy fa vala, Az Masiknal egy fokos zekercze [Kv; Tjk IV/1. 478] * rövid nyelű ~. 1574: Veres Lenardt ... ezt valla ... Es Zeochy martony egy reouid Nyelw Zekerchet rant ky eowe megwl, es fel alwan Mond Nagy Simonnak hogy the simon ez lezen meg edes apad thenek es ez myat valaz meg valamit [Kv; Tjk III/3. 387] * topánfalvi ~. 1603: Zakach Janos varos hwteos zolga vallia ... a Rosasne fia kezebennis egy Topanfalvi zekerche leuen azon hertelenszegen maga oltalmaban hozza wtte^a ez vgy erte az feyet [Kv; Tjk VI/1. 706a. — "A Drombare fiához] * vassal tekert nyelű ~. 1582: Michael Nag^a ... fassus est ... vg haytanak hog a' foka a' karomon es az Nyele a' tharkomon esek az wassal thekert Nyelw zekerczenek [Kv; Tjk IV/1. 100].

Sz. 1657: hanem tandem Nemes Tamásnak, ki abban az tiszben vicekapitánya és szolgája rendű ember, ígérték az főkapitányságot, ki ma az mely vokson volt, holnap az tisz-tért perdítette az szekercét [KemÖn. 166].

2. ácsszekerce; securice, toporiščā; Zimmer(manns)axt, Breitbeil. 1653: Egi kis szekerce ... Egi farago fejze [Ilencfva MT; DLev. 1 II. B Cs 12]. 1726: Egi szekertse (!) ... Egi Uy kapoczka ... Egi jo Szekertse ... Három furu ... Egi karo zo vas [Kv; Pk 6]. 1770: Rusz Alexa azonnal kezében lévő szekerczével ketté csapa egy jo vastag Csapo fát [Szásznyires SzD; Ks 27. XVI]. 1798/1821: egy furu, egy Szekertze [Kv; Pk 5].

Szk: ácsnak való ~. 1627: Achnak valo szekerche ketto Uyak f — d 40 [Kv; RDL I. 134] * félkéz ~. 1759: félkéz Szekerce 1 [Marossztyörgy MT; Ks 67. 48. 81]. 1817: Fél kéz szekertze 1 Rf [Varsolc Sz; Born. IV. 41] * félkézi ~. 1787: egy fel kézi Szekertze [Mv; MvLev. 5 Tolvaj alias Varga Mihály hagy.] | egy avatag fél kézi szekertze Dr. 24 [Mv; i.h. Csiszár György hagy.] * karózni való ~. 1789: Karozni valo Szekertze Nro 2. Nyelestől Rf — xr 24 [Mv; Conscrip. 7] * nyeles ~. 1679: nyeles Szekerce nro 1 [Uzdiszt Péter K; TL. Bajomi János inv. 26] * zsendelyező ~. 1696: sendelyező szekerce nó 2 [Bethlen SzD; BK]. 1711: 11 Sendelyező Szekerce [ApL 5 Apor Péter inv.]. 1744: Kisded Zsendelyező Szekertze edgy, homyolgo (!) [Szentdemeter U; LLT Fasc. 67]. 1778: Egi Zsendelyező szekerce [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 18]. 1799: Négy Szendelyező Szekertzé [F. zsuk K; SLT Vegyes perir.].

3. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: húsvágó ~ húsaprító bárd; bardā de măcelar; Metzgerbeil. 1824: Egy Husvágó szekertzt vet az Esperes ur [CsV] * kolbászvágó ~ kolbászhus-aprító bárd; bardā de tocat carne pentru cimatei; Hackbeil zum Wursthüllen. 1768: Kolbász töltő Pléh 1. ... Kolbász vágó Szekerce 1 [Mezősztyörgy K; Ks 23. XXIIb] * rongyvágó ~ (papiroskészítéshez való) rongyzúzó szekerce; bardā de mărunțit cirpe (folosite la fabricarea hirtiei); Haderhackbeil. 1692: Papiros Csinalo Haz ... Vagon it rongy vago Szekerce nro 1 // Papiros nyiro ollo nro 1 // [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

♦ Hn. 1807: A Szekertze Nyilba (k) [Csikfva MT; EHA].

szekercefok muchia toporiștii/securicii; Nacken eines Beils. 1572: Deseo Benedek, latta ... hogy zekerce fokis forog volt az feyen gaspamak [Kv; Tjk III/3. 24]. 1582: Anna R(e)(i)cta Emerici Aztalos ... fassa est ... ereössen wzik vala Danchak lanost ... be zaladd wala vg vagak à vallat ... zekerche fokkal valo wthesys vagon az Ayto mellet valo dezkachkan [Kv; Tjk IV/1. 9].

szekercés szekercével dolgozó (ács); (dulgher) care lucrează cu securice; Zimmerer, Holzfäller, Holz hacker. Szn. 1554: Zekerczes peter [Kv; Szám. 1/IV. 41]. 1583: Zekerczes Catalin [Kv; i.h. 3/XI. 31].

Hn. ?? 1774: a Szekertzés végben (sz) [Sóvárad MT; EHA]. XIX. sz. e.: A Szekertzésbe (sz) [Sóvárad MT; EHA]. 1815: Szekertzés oldala [Sóvárad MT; EHA].

szekércsatlás ? a szekér vashágcsoja; scară de fier a carului; Auftrittsbugel, Fußtritt, Aufsteigbugel. 1627: Egi Jo chikoltiu f — d. 32 ... Egi kez vono, es Egi szeker chatlas-hoz valo vas f — d. 20 [Kv; RDL I. 134].

szekércsikorgás szekérmikorgás; scîrîțitul carului; Knirschen der Wagenräder/von Wagenrädern, Wagenknirschen. 1767: Tudom hogy egy éjtszakának idején Nagy hejegetés, hogatás s szekér tsikorgás volt a' hátam megett [Kökös Hsz; Kp IV. 243 Joh. Kovács (50) pp vall.].

szekércsinálás szekérgyártás/készítés; făcutul carului; Wagenbau. 1589: Fizettem a' Kerekesnek Monostor wczaba(n) Demeternek Zeker es Talyga chinalasert f. 6 d. 20 Merth a' mikor kezembe attak semmi zezama ne(m) uolt io [Kv; Szám. 4/XI. 45]. 1614: Nagy Gergely Andras Jstuan Nagy Jstuan Nagy Ferencz Judex Ezek Eleitol fogua az Capitanoknak szeker chinalassal szolgaltanak, most Petky Janosne számára ereöuel akariak szolgaltatni eöket [Orosz-hegy U; BethU 130].

szekércsináló szekérgyártó/készítő; rotar; Wagenbauer, Wagner. 1673: Kesz János szekér csináló volt, meg holt [Szentdomokos Cs; CsVh 44]. 1677: Miklos István szekér csináló [i.h. 59]. 1680: Barrabás Istvánt is tudom hogj szekércsináló vala az háromon [Szenttamás Cs; i.h. 73]. 1681: Balla Márton Balla Péter Siket János junior, czédülés Ezek háromon szekér csinálók fizetések semmi nem szokott jámi | Miklós István, szekércsináló | Török Mihály, szekércsináló [i.h. 101, 102].

szekérdékán '?' 1614/1616: vadnak az aknas helyeken oly Condjtioi az melyekben neműnemű adományban nem kell missilis*, mert az többj közöt az Akna Biraknakis Decanyoknak és az Szeker Dacafoknakis (!) jár bizonyos szamu sovok prouisioiok, de azokra ne(m) volt s<oha> szükséges azfele Comissio, missilis miczoda, mert azfele immar az regi Consuetudobol, annyira úsusba ment, hogy mindenkor helye vagon az szamadasban [Kv; RDL I. 100 Mich. Literatus Nyilas rationista salis fodinae Thordensis kezével. — *A fej-től].

szekérderék 1. kocsiderék; dric (de car); Wagenkasten. 1674: Harom szekér derek kettei öör az edgiken lo utan valo szekerhez csinaltatott [A.porumbák F; UF II, 600]. 1797: Egy avadék Béres Szekér ... Szekér derékben járo hét vas Szegekkel [M. igen AF; DobLev. IV/777. 18].

2. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: szekérderéknyi; de un dric; (ein/zwei/...) Wagen voll ... 1610: ennekem harom szeker szenam volt ugian ezen Vagasi hatarban ... ki el uezet ... gianakodom hogy az kgtek marhaia ette uolna megh, mert chak egi szeker derékkel kaphattam megh benne [UszT 4/7]. 1763: Láttuk ... Komán Todor Tavally viit onnan* egy Szekér derék Karótis [Gambuc AF; BK. Varga Szimion (23) jb vall. — *Az erdőből].

szekérderéknyi whány szekérderékre való; de un anumit număr de dricuri; (ein/zwei/...) Wagen voll. 1740: Vagon ... egy szekérderéknyi sásos széna [Algyógy H; Ks 89 Inv. 62].

szekérdörgés szekézdörgés; huruit de căruță; Wagengerassel. 1776: hallék azután nem sokára valami Szekér dörgest, s, tekintvén, hát Groff Lázár János Urffi ő Nga megyen [Egrestő KK; GyL. Jos. Székelly (28) parochus cath. vall.].

szekerecske 1. cărucioară, căruță mică; kleiner Wagen, Wägelchen. 1748: volt két Lova, s, egy szekerecskéje [Torda; Borb.]. 1750: Egy kűs Szekeretske Nr 2 [Gyeke K; Ks 83].

Szk: bánatusi ~. 1812: egy Bánatusi szekerecskét német hámmal maga után hagyván el szökött [DLt 383 nyomt. kl] * *egylovú* ~. 1582: Hallottam Zaiabol ez Ersebet Azonnak, Mondwan ... ot à Zamos mellett, Veres Lukach Masod magawal eg lowo Zekerechkevel vagion, es azon tolnak eg wst penzt fel a zekerre [Kv; Tjk IV/1. 50] * *fa-hordó* ~. 1735: két alacson fa hordo Szekerecskébe való kerek [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc] * *lován, -jén vizs.* 1597: Zeifner Georgi [Egy Loan zekerechikeien vit egy berbenztet Egresre (!) [Kv; Szám. 7/XII. 55 Filstich Lörinc sp kezével].

2. vhány szekerecskényi mennyiség; cantitate (de fin) de un anumit număr de cărucioare; eine x-Menge Wagen voll, x-Wagen voll von etw. 1782: széna három kalangyátska maradt ... mindenik kalangyában volt négy négy szekerecske [M.fodorháza K; KvRLt VII. 27 Sztánka Tyifor (26) j b vall.]. 1802: Egy Szakaszotska Sarju melyben vagyon három Szekeretske [MKG]. 1831: a Széna Termést két Bugjába raktam, a mely átaljában, 2 Ökör után 3: Szekeretske lehetne [O.kocsárd KK; Pf Duka Szimion lev.]. 1840: akkoron oda állított öt Kaszásim edgy Szekeretskénél több Sarjut edgybe nem gyűjthettem [Dés; DLt 983]. 1847: Széna a' két réten lett ... 3 szekerecske [Kv; Pk 7].

Szk: vhány -vel ad. 1805: edgy edgy Szekeretskével adnak ... Négy Négy Sustákon [Ozd AF; MúzRadák — "Fát" * *vhány -vel vitet.* 1829: a Falus Biro egy egy Szál Gyümöls Fát le vágott s vitetett Rectifieror Urhoz ... egy egy Szekeretskével [Mezőkölpény MT; TSb Fartzádi Márton (46) vall.].

3. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány szekerecskényi; de un anumit număr de cărucioare; Wagen voll von etw. 1621: veottwnk ... Egi Zekerecske Zekelföldi sendelt 3 Ezert 6 Zazaual p(ro) fl. 1 tt fl. 5 [Kv; Szám. 15b/IV. 21]. 1729: hoztam ... három szekerecske aszu fat [A.karácsonyfva MT; Told. 31]. 1759: tett a' viz mint egy szekerecske széna kárt [M.zsombor K; SL]. 1778: Szokott ... B. Alvintzi Gábor Ur ő Nsga a' maga embereinek, az alább való erdőből adatni két szekerecske fát annuatim egy-egy Gazdának [Bányabúkk TA; BLt 11 Molduván Ignát (60) zs vall.]. 1820: (A) kaszálo mind addig mig el nem suvadozott két szekerecske szénát meg termet [Firtosvárálja U; Pf].

4. területnagyságra von.; referitor la mărimea unui teren; Flächenmaß betr.: vhány szekerecskényit termő; de pe care poate fi obținut un anumit număr de cărucioare de recoltă; Wagen von Ernte. 1727: az emlitet irotvány ... oly nagy mint most nem volt, mert akkor csak akkora volt hogj fél Szekerecske Széna termet rajta [Középlak K; SLt 29. J. 26 Joh. Molduván (60) j b vall.]. 1770: Vagyon még ... ezen patak(na)k két felén és ezen Tanya körül ... egy darabotska kaszálo helyyetskéje ... mint egy szekerecske szénát termő helyye [Berekeresztúr MT; BetLt]. 1782: azt tudom hogj egy helyyetskét ... in válygyá Unguruljv nevezetű völgyben Pojáná Boldizsojenak hívják, melly Pojenitzát én tudom, hogj olly kitsiny helyy volt ... hogj alig termett meg rajta egy szekerecske széna [Csákiorgó SzD; JHbK VIII/18]. 1798: egy Szekeretske málét termő (föld) [Dés; DLt]. 1804: Van 2 szekerecskére való kaszálo is ezen fordulon, de ... ez a kaszállotska nem volt el foglalva a Fő Ispány Ur

számára [Szásznýres SzD; Ks 101 Jó János ref. pap kezével]. 1856: egy fél szekerecske széna hely [Csekelaka AF; KCsl 6]. 1864: egy szekerecske szénát termő hely [M.bikal K; RAK 250].

szekérelkhó szekéremyő, táj kóbor; coviltir; Wagenplane. 1848: Szekér Echo fél viseltes egy ... 5 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

szekérelő kocsielő, melyhez a szekérrúd kapcsolódik; partea de dinainte a căruței; Vordertheil (eines Wagens). 1668: vit onnet el szanan nagy Szamu marhak(at) egy kadat egy hordott ... egy szekér előtt alyastol [Sztensimon Cs; CsÁlt F. 27. 1/27 Damokos Gergely (32) pp vall.].

szekeres I. mn 1. szekérral fuvarozó, szekerező; care se ocupă cu cărușie; Fuhrmann. 1568: En fazokas mihaly^a Egeresi fw Biro Leg eleozer hitit beh veottem az en Zekeres tarsomnak az mw lelkj paztorunknak hallasara es az hit utan vallasat az dolognak Annak utanna Enis ky Tars voltam Az Biro^s Zekeressiglen, az en eskwtsigeomre melyre meg eskwttem mind zeginnek bodognak kiuel tartoztam az en isteneomnek az mith tuttam benne az w dolgukban meg mondotam [Egeres K; BesziLt 50. — "A nyilatkozattevő kezével. ^bOlv.: bírós?; értsd: béres?]. 1749: szekeres társa ... reccusalt hogj a' lovát etszakára pascuatiora ki ne vigje, de az I. majd mind edgy erőszakoson vitte ki [Torda; TjkT III. 263].

Szn. 1453: Stephanos Zekeres | benedictus Zekeres | Zekeres Peter | Zekeres Mehal | Zekeres lewrencz | Johannes Zekeres | Mathyas Zekeres [Kv; TT 1882. 531, 533-7]. 1554: Zekeres gaspar [Kv; Szám. IV/1. 36]. 1557: Zekeres Jakab [Kv; TanJk V/1. 80]. 1563: Caspar Zekeres [Kv; Szám. 1/VI. 2b]. 1568: Jacobus zekeres [Kv; Tjk 74]. 1569: Paulus Zekeres de band [Mezőbánd MT; VLt 7/692]. 1570: Zekeres Gergelne [Kv; Tjk III/2. 89]. 1585: Zekeres Lenart [Kv; Szám. 3/XXII. 14]. 1597: Zekeres Janosne Borbara [Kv; Tjk VII/1. 120]. 1614: Zekeres Miklos [Mezőbánd MT; BethU 14, 32] | Zekeres Keleme(n) j b [Olt-szem Hsz; i.h. 268] | Zekeres Janos pp | Zekeres Mate szolga [Szenttamás Cs; i.h. 479-80]. 1717: Szekeres György [Dés; DLt 506]. 1790: Szekeres Kriska [Dés; DLt]. 1791: Szekeres Uraimék [Mezőbánd MT; MbK XII. 80]. 1816: Szekeres István [Jenőfva Cs; RSzF 96]. 1820: Szekeres Judit [Aranyosrákos TA; JHb 48]. 1852: Szekeres Er^sok [Bh; RHAK 71].

Hn. 1450 k./1761: Zekeres pathaka [TelO II, 43 Szakácsi^a határában. — "Mihályfva (NK) táján]. 1578: Zekeres wcza [Dés; EHA]. 1604: Az Abastfalui hatarnak azert ze le zall be az szekeres fejen valo bwkre az maczka vereoteól [Uszt 18/107 Paulus Vas de Zent Marton (50) j b vall.]. 1623: Szekeres Arok. Szekeres Arka [Bodola Hsz; EHA]. 1694/1778: a' Kis Szekeres uttzáb(an) [Dés; EHA]. 1728: Nagj Szekeres uttzáb(an) lévő Telekjen [Dés; Jk]. 1736: A Szekeres utnál (sz) [Búzásbesenyő KK; EHA]. 1822 k.: a Szekeres uttzáb(an) a Szajka patakra bé járo Sikátor [Dés; EHA].

Szk: ~ ember. 1573: Kincses lanos azt vallia ... vgi latta valamj vidékbely zekeres Emberek fely Mennek volt az Apachak haza fele az Soros vton Allotak volt ky az Eos- wne az zekerrel [Kv; Tjk III/3. 294]. 1609: Vitetthem asz scholaban egy szekeres Emberral ket szekér Syndelt [Kv; Szám. 126/IV. 120] * ~ legény. 1578: wegeztek eo keg-

mek eztis hogy a mely rideg es lezegeo legennyek vannak az varaso(n) kik senkit nem zolgálnak, vgy mint zekeres legennyek mves legennyek es egieb effele vrtlan zolgak ... mindenike(n) az eo ltelek zere(n)t ky mit erdemel adot végienek [Kv; TanJk V/3. 167b]. 1621: Az melj kuczis penigh awagi Szekeres Legeny Jeðweveny nem regen vagi vghian mostanaba(n) Jeðtt az Uarosra Mindazonaltal tudos, az Lowakkal iol tud bannj, az Szeker mellet iol tud keðtözgetnj es szerszamis megñ tudgia czinalnj, hat avagi Negj Lóat hait teðbbet nekj ne adgianak f. 18 [Kv; i.h. II/1. 313] * ~ magyar. 1742: Fenesrül sok izben jüttek Taligás, Kabolás és Szekeres oláhok, s Magyarokis [Méra K; AggmL] * ~ nép. 1572: Hallanak eo k. Nagy panast az zekeres Nepektwl Mynemw gonoz vtthok vagion az varas Mellet [Kv; TanJk V/3. 62a] * ~ oláh → ~ magyar * ~ postaság. 1587: Zekeres Postasagh summaia f. 266/39 [Kv; Szám. 3/XXX. 66 Seres István sp kezével].

2. szekér elé való; de ham/tracțiune; etw. was vor Wagen gehört, Wagen-. 1852: itt afféle csitkos v(agy) csitkozo kantz, szekeres, nem szekeres, nem jár [Torda; BetLt 4 Betegh Gábor lev.].

Szk: ~ gyermeklő. 1621: Zent Iwani Ferencz Azzoniunk^a zolgaia leoue(n) Vywarbol, Azzoniunk(na)k hozuan hat zekeres Giermek Louat, az mellet hat Vywary Kathona leuen kesereo [Kv; Szám. 15b/XI. 180. — *A gubernátorné]. 1747: A' mi illeti az eð Excellentiaja Menessiből ki fogot két rendbéli Szekeres Gyermek lovakot, én az már eð Excellen(tiá)ja(n)ak száma nélkül meg irtam, mi rendűek [Gagy U; Ks 83 Péterffy Sándor lev.]. * ~ kanca. 1640: Az Hat Szekeres kanczaimat Monjas lovaimatis hagio(m) az fele(se)ge(mne)k [Törzs. Vajai Duczo István lev.]. * ~ ló. 1551: eg vasas Thar zeker, eg koczy, Ewth zekeres lo [Mézszengyel TA; MNy LXVIII. 492 Gerendi Ferencné Dienessi Kata és gyerekei osztózólev.]. 1600: 19 Ap(r)ill Hereltettem megñ egkik szekeres lovat Miert hogy igen harapos vala attam teolle Lazlo Cigánnak d 36 [Kv; Szám. 9/XII. 66 Igyarto Simon isp. m. kezével]. 1627: Giermeklo vagion Nro 11 mely(ne)k hetet meghhereltette(m), harmat szekereslonak hagiattam, egkiket hatos lonak hatta(m) [Bodola Hsz; BLt]. 1729: az edes Ann yoknak juta edgy szurke szoru Hámos avagy Szekeres lo [HSzj csábeli ökr al.]. * ~ német ló. 1731: A hágatás iránt azt a rendet kel tartani tavaszkor, akit edig tartotta(na)k, hogy tudniillik a fekete kanczákat a fekete szekeres német h lovakkal kell hágatni, reggel, és estve, egyszer egyszer [JF lovászmesteri ut.]. * ~ paripa. 1752: hintos és szekeres paripák [Backamadaras MT; Told. 37/44].

3. szekérhez való; pentru căruță; Wagen-, für Wagen. Szk: ~ fők. 1593: bekes Jstwan zolgaia ... egj wj zekeres főkot wont kj Az lúnak az feiebol [Kv; Szám. 5/XXI. 126]. 1600: Veottem szy gyarto Balinttúl egy szekeres fiket cheres Beorbeol czinaltattat d 75 [Kv; i.h. 9/XII. 66 Igyarto Simon isp.m. kezével].

4. szekeres lóra való; pentru cal de ham; Sattel für ein Wagenpferd. Szk: ~ nyereg. 1589: Vas vetel es Egyeb Aprolek ... Vóttem ket szekeres nyerget is Nyerges Petertől ... f. 1 d 40 [Kv; Szám. 4/XI. 45]. 1592: 25 die feb: ... B Vr(am) akaratyabol attam Zabo Palnak Egy zekeres Nyeregert f — d 40 [Kv; i.h. 5/XIV. 282 Eppel Péter sp kezével]. 1594: 8 Die xbris kapazat megñ az zekeres nierget f 0 d 50 [Kv; i.h. 6/XV. 29]. 1610: Horuat Christoph egy kengdiel Syat vett az Zekeres Nieregben Kolosvarat pro d. 25 [Gyalu K; Sennyei 47/11].

5. szekérárusító; unde se vînd și se cumpără căruțe; Wagenmarkt. Szk: ~ vásár. 1604: az mostany nyawalyas wdeoheoz kepest egy kewes Jdeigh az Zekeres es barom varas otkin legyen annak rendelt helyen ugimint az magyar vcha Kis ayto eleot [Kv; TanJk I/1. 489].

II. fn szekérrel fuvarozó, fuvaros; căruș, cărușaj; Fuhrunternehmer, Fuhrmann, Fuhrhalter. 1568: en egeresi fw Biro fazokas mihaly, az en tarsomal Sardj Leorinczel, voltunk Sekeresj az Beztercej Nyz gergelnek, es az Seges wari Zabo farkasnak [Egeres K; BesztLt 50 Mich. Fazokas jud. prim. in Egeres a sv-i királybíróhoz és székbíróhoz] | az pinztis, egy debreczieny Embór attá megñ, ez fwlop giörgiert, miert hogy filep Giörgy akkor debreczeny Embór szekeresse volt [Körösőfő K; i.h. 98 Lúka Janos Körösőfwy biro lev. — *A megvásárolt lóért]. 1582: Az zekeresnek wíncze Gaspárnak hogy kilencz wtat teot az kiraly retyre f 2/25 [Kv; Szám. 3/V. 44 Lederer Mihály sp kezével]. 1591: Az Jeeg hordassatol az zekerehsseknek, fiztettem az: Zanizlone, Toarol hordotak f 3 [Kv; i.h. 5/I. 13]. 1629: A mikor az az Uarga Mihaly leania megñ ieðtt vala, az szekerecel ... monda Nemes Mathene hogi rakiak le valahova az marhat kit hiuba s kit hova [Mv; MvLt 291. 172a]. 1639: ket s három mely feöldreis el megjünk eleöl az szekeresekkel, sator hely foglalni [Mv; i.h. 291. 186a]. 1677: A' Lampérti vám azoktól vétessék — meg csak, kik azon határra reá mennek; más falu határára pedig a' szekereseknek eleiben ne mennyenek [AC 247]. 1728: lévén ... Szebenig két Lovaval szekerivel szekeresse [Dés; Jk]. 1744: mihent Isten kegyelmességiből haza érkeztem, leghottan Tusnádi Györgyöt el küldöttem, hogj szekereseket ... keressen [Illyefva Hsz; ApLt 4 Bialis Ferenc valamelyik Apor fiúhoz]. 1799: egy idő vártatva fel serkenvén Bori látta hogj a' szekeresse el ment onnét [Dés; DLt]. 1843: a Szekeresek ... a' Létönn tetőn töllek elmaradtak [Bágyon TA; KLev. Bottyán Gábris (28) vall.]. 1867: ha reménségem ellenre nem jöhetnének el kérem ez alkalomtól értesíteni engemet hogj gondoskodjam szekeresről [A.siménfva U; Pf Marosi János Pálffy Lajoshoz].

Szk: kétlovú ~. 1621: Zaz Teglat veottwnk fl. 2 — Mellet kett louú Zekeressel hordattu(n)k fel az Czinterembe az Tegla Czürteol Harom uttal hozta fel ... d. 24 | kellet ... ket louú Zekeressel főuent hordatú(n)k [Kv; Szám. 15b/IV. 20] * kétökrű ~. 1621: Egy kett Eókrw Zekeressel, az Czintere(m)bol hordattu(n)k ki 3 zeker Zemetet d 12 | Borbely Martonne Boltiahoz ket Eókrw Zekeressel hozattuk fel Keömyes Mihaltól az ayto keöueket ... d. 7 [Kv; i.h. 15b/IV 13, 17] * lovas ~. 1594: Vgian ezen idefel megñ irt louas zekeresek supplicaltanak Biro varmának, es az eghesz Tanachnak, hogi az terhet nem birmak el, vinni hatt hatt lo-uon [Kv; Szám. IV/6. 14] * ökrös ~. 1592: Az Eókreos zekeresek [Kv; i.h. 5/XIV. 170 Eppel Péter sp kezével].

szekeresféle fuvarosféle; un fel de căruș/cărușaj; eine Art Fuhrmann/Kutscher, Fuhrknecht. 1653: bemenet, Bakón éjjel egy emberséges embert megölt volt egy székelly szekeres-féle^a [ETA I, 138 Nsz. — *1621-beli eseményre von.].

szekereskedés fuvarozási szolgálat; prestare de cărușie; Fuhrmanngeschäft. 1717: Kiváltképpén némelj részei székünk(ne)k ugj mint Kászón ujfalu Kozmás, Tusnád, Danfalva generalis marsusub(an) Levén az mindénapi szekérés-keðést, postálkodást kalauz adást számul sem tudgiák tarta-

ni, melj miá bujdosik lakóssa [INyR Cszs, Gysz, Ksz rendeneinek panasza].

szekereskedik fuvaroskodik; a cārăușie, a se ocupa cu cārăușie; fuhrwerken. 1590: Kazaltatasra valo Zekeressge Zente Balint 8 vtaI zekereskedet fiztettem Bor kyviteleyert f. 2 [Kv; Szám. 4/XXI. 84a Kis István sp kezével]. 1593: Bosi Peter vallia: Mikor Kis Georginek az felesége el zeokeot, en velem eggiwt zekereskedet, kesen veotte eo magais ezebe mikor el zeokeot teolle [Kv; TJK V/1. 353]. 1603: Coloswary Janos Deak ... vallia ... Vitez Menihart ... monda hogy No, Janos vram nekedis vagio(n) egi lo-wad, ennekem ketteo vagion, de am kereskedgiel, zekereskedgiel az nieresegben adgy enneke(m) [Kv; TJK VI/1. 642]. 1752: Mihallj Szekereskedik [Szentmargita SzD; Ks 16. LXXVIII]. 1768: Mű gyakorta ezen helyen szekereskedvén, bátorsagosa ezen 'a Cserefához ... feljűl marhainkot ki bótátottuk legeltettük [K; LLt]. 1797: Zernyesti András sokat szekereskedvén Száraz Ajtán esmerkedtem velle [Barót Hsz; HSzP Bardotzi Nyika (23) vall.]. 1852: ha szekereskedni akarok más modot talalok réa [Marosbogat MT; DobLev. V/1347].

szekeresseg szekeres szolgálat, fuvarozás; prestare de cārăușie; Fuhrwerken. 1582: Keowetkezik zekeresseg' es Postasagroll valo fizetes [Kv; Szám. 3/VIII. 5]. 1586: Postasag es zekeresseg tesze(n) eddeg az mint en meg vetette(m) f. 293/74 [Kv; i.h. 3/XXIV. 66]. 1679: Olá László ... mikor a Törökök szekeressegeről haza jove, hozzank jöve [Sóvárád MT; Ks 18/LXXXVIII. 1]. 1769/1778: Szolgát tartottunk, és azokat ha kívántatt, azon idő alatt, míg mi Szekeressegre völtünk Vraság Szolgálatyára hajtották, és így ollyankor is az Vraság Szolgálatyában, tsonkaság miattunk nem esett, az is meg volt [Bagos Sz; BfN I. DDD/4].

Szk: ~re jár. 1781: szekeressegre járván Szebenben deszkával, az inctus Szebenbe az maga szekereivel az pác-on elhagyta az actornak fiát, Nagj Józsefet [Taploca Cs; RSzF 123].

szekereszköz szekértartozék; piesă de schimb la cārăuș; Wagenzubehör, Material für Wagenbau. 1788: a mindennapi ház szükségét telédeeknek, szekér és eke eszközöket mi-ből potoljunk? [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

szekér-eszközfa szekérralkatrészeknek való kemény fa; lemn (de esență tare) pentru piese de cārăuș; Wagen(bau)-holz. 1840: Kásóva^a Marhássai minden féle szekér eszköz fákat és abrantsot hordtak | Szekér eszköz fákat faragot | Orsova^b Marhássai szekér eszközfát hoztak [Bom. G. XXIVb. — ^aMT].

szekerezés fuvarozás, fuvarozási/szekerezési szolgálat; prestare de cārăușie; Fuhrmannsdienst. 1580: eo kegmek az zekerezesről wegezenek mintshogy (!) legien az keowek-nek be hordassa [Kv; TanJk V/3. 209b]. 1582: Thimar Mihaly az Sáfár Polgar sam adassa ... Zekerezesre postalko-dasra keolteoth egy Summaba f. 287/16 [Kv; Szám. 3/VI. 10 Diósy Gergely not. kezével]. 1583: Nilwan vagion ... az keosseg panazolkodasabol hog Noha el nem veszik az Ado Zedeó vrain a' keossegteol Adoba a' lengiel penzi, De mikor eo nekik zekerezosert vag egieb zolgalatert az sáfár vrain meg fizetnek Garassal fizetnek [Kv; TanJk V/3. 274b]. 1585: Su(mm)aiia Az zekerezesnek postasagnak

tezen Vniuersal(ite)r f. 396/47 [Kv; Szám. 3/XXII. 29]. 1592: Kewetkezik Az Zekerözesnek walo kelchyegeh [Kv; i.h. 5/XIV. 303 Eppel Péter sp kezével]. 1609: Köuetkezik az mit ez Eztendeo Forgasaban Vrunck eo Felsege Zekereszesere, es Postasagara Keoltettem [Kv; i.h. 12b/IV. 257]. 1621: Eo kegmeket megh talalua(n) Tanachiul, Zabo Pal es Teóreók Janos, hogi hoszu Thamas vram maradt uolna nekik adossa zekeresesből az mint zamueuo vrain fel talaltak be adot Regestumaba(n) ... Fizettem megh neky ... f 1 d 12 [Kv; i.h. 15b/XI. 244]. 1849: Maczek Floriánne és Krizsán Mária álhatatosan azt erősítették hogy két Szekérről történt a' szekerezés [Kv; Végr. Vall. 81].

Hn. 1694: Az Szekrezes főben [Torda; EHA]. 1737: az Szekerezés völgién [uo.; EHA].

szekerezheth szekéren közlekedhet/járhat; a putea circula/ umbla cu cārăuș; mit Wagen fahren können. 1586: Az Vo-sarnapnak illesereol zentelesereol ig' wegezenek eo kgmek hogy vgmint kilencz oraigh az kapuk be theowe legienek Ne zekerezhessenek [Kv; TanJk I/1. 34].

szekerezik 1. szekérral utazik/megy; a călători/umbla cu cārăuș; (mit Wagen) fahren. 1796: Nördenbe szekerezvén a' kotsinak, és a' Fogadosnak 4 Rfl 54x [ETF 182. 33 Gyarmathi Sámuel felj.]. 1846: Trefort és én Eötvös Pepi-hez szekereztünk [Kemény Zsigmond naplója]. 1852: vitt el a' Grofine szekerezni is és G Teleki Pálnéhoz is el vitt [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

2. kocsikázik; a merge cu trăsură, a face o plimbare cu trăsură; herumpazieren. 1823–1830: egy reggel azt mondja nekem Elek úrfi, hogy a kicsiny kocsit viszik a Szamosra mosni, menjünk el mi is szekerezni [FogE 158].

szekérfelherc (ló)szekéren a rúdágásra v. ágasfára, hátul a nyújtóra keresztbe helyezett vasalt fa; crucea carului/cărutei, cruce de cārăuș; Bracke, Querscheit. 1798: Vasaltam egy új Szeker Főrhéctet meg Nádoltam két csatlás pácát és Fel Sötöttem egész Vasat két Tekerő pántat fel csí-náltam réája [Déva; Ks 72. 54 kádár-számla].

szekérhát a szekér hátulsó része; partea din spate a cārăușei; Rückseite/Hinterteil des Wagens. Sz. 1662: Kegyelme-teknek meg kellene Vallisnak vagy imi, vagy mondani Ke-mény Simon urammal, hogy szekérháton ő kegyelme bi-zony nem fog nyulat [TML II, 269 Ebeny István Teleki Mihályhoz].

szekérhordó szekérral szállító/fuvarozó személy; cārăuș, cārăuș; Fuhrknecht. 1673: Bara Péter, Peter István, Guzrán Mátyás szekér hordók ... Bőjte Imreh és Thamás János úgy állottak be, hogy esztendejek el telvén kiálhassanak [Szenttamás Cs; CsVh 45].

szekérfarás 1. szekerezés; umblatul cu cārăuș; Wagen-fahrt. 1638: Az talpát mind azon által ugi vettem esze-mbe(n), hogi megh ugia(n) az Lakatos Giorgi feőldében va-gion ez Czeőpeőgesen beleől, ha ki czusatis az Talpais, de az Czikor Giorgy szekér jarasa miat vagion | Azt lattam hogi az sok szekér jarással gerezezelesel, mind el romlot az fal [Mv; MvLt 191. 162b–163a].

2. szekérút; drum de cārăuș; Weg einer Wagenfahrt, Fahrwerksweg. 1656: Barzoai ... Azon felyul melyet bor-sosoldnek hinak uicinussa az Jakoczek hazokhoz ualo ma-

sik bakos Thamas szanto foldek zeker iarasa [Csobotfva Cs; CsÁlt F. 28. l/1].

szekérkarika szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *fojtó* ~. a sémelyt v. párnafát a tengellyel egybefogó vaspánt; cerc de fier care leagă perinocul de osie; Zugband. 1652: Két Fél hercz vas, egyikbe (igy!) el törött. Két tengely tön fojto zeker karika [Görgény MT; Törzs].

Vö. a *fojtókarika* 1. címszóval.

szekérkas szekérsósár; coș de căruță; Wagenkorb. 1566: vñum Cophinu(m) Zeker kas vocatúm [Kv; Szám. 1/X. 241]. 1593: Banyai Andrasnak Egi zekeór kassert, melyet vrúnk Tar Zekerere vytteg f — d 35 [Kv; i.h. 5/XXIII. 45 Casp. Schemel sp. kezével]. 1768 k.: Nyikita egy szekér kast akart csinálni, mely(ne)k karotskait az földben fel szurdolván, már kertelni akarta [Káján SzD; BK].

szekérke 1. kicsi szekér; căruță mică; Wägelchen. 1679: Közönséges, deszkas, Karika Kerekű, gyermek(ne)k való kis szekerke no. 1. Ugian illyen, romladozott, regi szekerke hatulso tengelje, egi kerekével no. 1 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 6].

2. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: szekérenyi; de un anumit număr de căruțe; Fuhrenmenge eines kleinen Wagens. 1730: egi szekérfáért Den. 69 ... ismēt 2 szekerke fáért Den. 90 [Kv; Szám. 56/XIX. 24].

szekérkenés szekér-be/megkenés; ungerea căruței; Wagenschmieren. 1853: Johannak több izbeni aprólekos kölcsösekre különösen szekér kenések VRf 4xr5 [KCsl 3].

szekérkenő szekérkenőcs; unsoare de căruță, păcură pentru uns osiile, dohot; Wagenschmiere. 1864: Lágý ... posványosabb része dohott gyanánt szekérkenőnek kifőzhető [M. valkó K; KHn. 116. — *Süppedékes fennsik].

szekérkerék roata carului; Wagenrad. 1736: Egyik aszszony ... egy szekérkerékből titkon az szeget kiveszi [MetTr 419].

szekérkerék-fő szekérkerék-agy; butucul roții; Radkopf, Radnabe. 1797: Szekér Kerék főre való vas karika három [M. igen AF; DobLev. IV/777. 13].

szekérkísérő szekeret (fegyveresen) elkísérő; care însoțește/escortează căruța; Wagengeleiter, Geleitschutz. 1710: A német generál, Hajszer erős bloquáda alá veszi Érsekújvárat, Rákóczi éléssel s munitióval meg akarván segíteni, a németek elejekben kiszállnak, a szekérkísérő kurucok elszaladnak, mind a szekerek, mind a prófont s munitió a németek kezében esik [CsH 448].

szekérkocsi szekér; căruță; Kutschwagen. 1666: ihon az szeker koczbán vadnak kerekek [Marossztyörgy MT; Bállt 55].

szekérkötő-lánc kerékkötő-lánc; lanț cu care se leagă una dintre roți cînd carul coboară la vale; Radschuhkette. 1647: Egy szeker keoteo lantz [Nagyteremi KK; BK 48/16]. 1770: Ket szeker kötő Lantz ött Szöm Karikajaval hargaval egjütt [Usz; Pf]. 1772: Szekér kötő Lántzok kötő-

lek [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. 1802: Két lo szekérhez való lánczok, az egyik Saroglya kötő, a más szekér kötő Egy más szekér kötő láncz [Ne; DobLev. IV/104]. 1830: Béres Szekér vagyon kettő, mindenik Vasas szekér kötő Lántzaival jo és használható állapotban Nro 2 [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 1748].

szekérközhetik szekerezhetik, koccsikázhatik; a putea umbla cu căruța/trăsura; fahren/fuhrwerken können. 1796: Már, Fel, A közsiklára szekerközhetik (!) az embér vég nélkül [Szászváros; BfN Szigeti Gyula Sámuel prodekan kezével].

szekérlajtortja szekéroidal; loitră; Wagenleiter (des Leiterwagens). 1600: Az izakot mo(n)dotta Elekes Peter hogy az zeklerlajoriara teótte wolt s onnan eset el [UszT 15/40 Andreas Leórinccz Tiboldi Zabad zekely vall.]. 1685 e.: Szeker lajtorja Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 9]. 1730: Egy par hosszu Szeker Lajtra Egy par rövid Szeker Lajtra [Körispatak Hsz; Pf]. 1745: Egi pár hosszu Szekér lajtorja par 1 [Marossztkirály MT; Told. 18]. 1753: edgi pár ujj szekér lojtorja [Mezőház AF; Told. 18]. 1797: Szekér lajtorjának való Körisfa négy rudok [M. igen AF; DobLev. IV/777. 20]. 1801: Egy kis szekér lajtorja [TL]. 1807 k.: Az Exp(one)ns külön Szekeret hogi tsinalt volna nem tudam, hanem a mely volt el pusztult rendre egyetmása annak és azak helyében az Eskettető tsinaltatott, hol Szekér lajtariat hol kereket hol egyébb részt [Sinfva TA; Borb. II]. 1840: Egy pár Szekér Lajtorja Rft 2 xr 10 [Szentbenedek körny. AF; MMatr. 1233. 2a]. 1865: Egy ekho lábástól meg vasazva ... Két rossz szekér lajtorja [Szárhegy Cs; LLt].

szekérlajtortja-fa bűrfá, oldalfá; barele loitrei; Rüstleiter. 1635: egi darab szekér Laitora (!) faual reja ment verte es kóuekkelis hagigalta [Bece AF; Told. 1a II].

szekérlő igásló; cal de ham/povară; Zugpferd. 1679: Az három szekér eleiben való posta lovakat kérem siettesse, hadd költöztethessem el innit feleségemet. Az Vásárhelyről való szekér lovak is legyenek itt [TML VIII, 510 Teleki Mihály Nalácz Istvánhoz].

szekérmester szekérgyártó-mester; rotar, meseriaș care face căruțe/care; Wagenbaumeister, Wagnermeister. 1689: Felföldi György Szekérmesterünk Conventioja [Utl]. 1716: Gjördző Györgynek egi Tehenet vette el ... Markis opra potentiosé es maga italaert fizette az Szeker mesternek [Szurdok Mm; JHbT]. 1736: Szekér Mester Uramat transponálni kell más szállásra; mivel mostani Gazdája Eklesia szolgája [Dés; Jk 463a]. 1738: A meltosagos grof Forgacs Umak szeker mestere Bíró Uramni jöven annak attunk fel kupa bort dc. 9, kenjeret gombat, kolbaszt, szalonnat de 16/ [KvH; Bogás].

szekér-napszám fuvaros-napszám; salariul pe o zi al unui cărauș; Fuhrlohn, Fuhrrentaglohn. Szk: *marhás* ~. 1846: Egy kömives napszám Kr. 48 Egy Áts napszám ... Kr. 48 Napszamos Kr. 16 Negy marhás szeker napszám Rf 4 Kr. 48 [Dés; DLt 1541/1841].

szekérnyárs-cepusa szekérnyárs, *táj* gyaka; țepușă; Wagenpflock. 1796: ki vólt az a' Személy a' ki egy Szekér

nyárs Czepusával Táré Lupnak mellyéhez ütett ...? [K; Eszt-Mk vk].

szekernye csizmaszerű bőr lábbeli; incăltăminte de piele asemenea unei cizme; eine Art Lederstiefel. 1570 k.: Kell pedig akkor adni négy tál étket s egy pecsenyét s hatvan-négy pénz árba bort és az Isten tisztességére négy forintot aranyul, a céhmesterek egy szekernyét (? sekernjett!), az szolgáló dékánnak egy czepepelyűst [Dés; DFaz. 7]. 1587: fizettem az varganak ... Esmeg magamnak Chinaltattam 2 Czepeleost p(ro) 40 d ... Jtt(em) egj Zekerniet p(ro) 80d ... Veottem esmeg az Piaczon ket zekerniet p(ro) d. 75 [Kv; Szám. 3/XXVI. 69 Suweges Gergely isp.m. kezével]. 1588: 1588 Eztendeoben Keouetkezik az Zolgaknak megj Zegeodot ruhazataknak megj fizetések. Az Lovak melle Zegeottem 1 Legentt Kinek neve Peter Zegeottem 2 Inghbe, 2 gathiaba, abant Naddragh. 1 Zúr 1 Suvegh, 1 Zekerni ... Vagion Restantiara ki marad 1 Aba naddragh, 1 Zekernie [Kv; i.h. 4/V. 38 Gr. Veber kezével]. 1589: Vintzelemernek valo fizetés. Attam az Vinczelemernek Sass Dyenesnek, eztendeo által valo zolgalattiaert f. 5. Esmet attam eg' Zekernyet, mellet vöttem nekie f. — d. 70 [Kv; i.h. 4/XI. 39]. 1599: Telcheres Adam Vizen. Baniara ... Egy forinthara zeor parthat —// 3. 10 Bokor zekerniet —//10 25. Zattian Sarutt ismet —// 12 1/2 ... Jianchar kapzat tt—//9 [Kv; i.h. 8/XIV. 26 hj]. 1626: Az vargamesterekről miképpen adják el az sarukat ... Egy czápbőrből német módon csinált jó szekernyét, szépet fl. 1 [Gyf; EOE VIII, 329–30 Árszabályzatban]. 1658: Koczis Istvan ... fizettesse pedig, úgy mint kez pénz flor. 13 ... ket bokor uy szekernyett, s egy fejleest s egy brassay nadragot s egy werő Diznott [Góc SzD; WassLi].

Szk: öreg ~. 1595: Vettem az Rudos legennek egy eoreogh zekerniet p(ro) f — d 65 [Kv; Szám. 6/XV. 39]. 1627: A csizmadiák is mivel minden műveket képtelen drágan adják, végeztük felőlük, hogy ... műveket így adják: Egy öreg czombig érő koccsinak való szekernyét tehénbőrből, jól készítettet, adjanak egy forintot [Gyf; EOE VIII, 452–5 Árszabályzatban].

szekernyés szekernyekészítő; persoană care se ocupă cu confecționarea incăltămintelor de piele asemenea unei cizme; Stiefelmacher. | szekernyét viselő; persoană care poartă incăltăminte de piele asemenea unei cizme; Stiefelträger, Gestiefelter, gestiefelt. 1453: Zewcewmyes Peter [Kv; TT 1882. 538]. 1590: Zekernies Georgy [Kv; Szám. 4/XIV. 7].

szekérnyi 1. vhány szekérre való; de un anumit număr de căruțe; 1, 2, 3 ... Wagenfahren ..., eine Menge von 1, 2, 3 ... Führen. 1699: három szekerni fat ... el vontatot [Rücs TA; KvAKt Mss 344]. 1748: Az Stállo hijjan van cir cirter (!) 10. szekérni [Koronka MT; Told. 11/95. — "Széna". 1763: a' Falusi Marhák ... meg ették volt a' Kalangyát, úgy hogy Cir(citer) egy szekérnyi el tékozlodott belőle, de még maradt ott szekérnyi [Záh TA; Mk V. VII/1. 14]. 1774: szénat ... öt szekernyit ha nem többet el kellett hannunk, mellyeknek hasznát nem lehetett Venni [Mocs K; KS Conscr.]. 1792: széna 8 Szekérnyi Tavalyi pedig hitványotska 4 Szekérnyi [Szentkirály Cs; TL]. 1829: egy nagy Létz kas 30 szekérnyi teli Török Buzával [Ne; DobLev. V/1155. — "Földbirtokos udvarában falun]. 1848: Minden némű takarmányt őszve takartattam, a zabon és a 8 szekér-

nyi szénán kívül [Mezőcsán TA; Born. F. le Lukács György br. Bornemisza Jánoshoz].

2. területmértékként; ca unitate de măsură pentru suprafețe agrare; als Maßeinheit: Vhány szekér mennyiséget termő (terület); (teren) de pe care se poate obține un anumit număr de căruțe de fîn; ein Feld von einem Ertrag von 1, 2, 3 ... Führen. 1756: Ezen Széna rét ... két szekérné Capacitássu [Timava H; JHb LXX/2. 64]. 1768: ezen oldálnak közepe táján alatt az Arok mellett vagyon egy kis Teretske, mellyen egy Szekérnyi Buglya Széna meg terem [Cege SzD; WassLi]. 1797: kaszáló ... egy fél szekérnyi [Oroszhegy U; Ks 65/43]. 1827: 8. szekérnyi Török buza termő Rétek [Maroskoppánd AF; DobLev. 1109. 20]. 1833: Tövises a Vaczkorosban mintegy 20 szekérnyi egyszerű vágásra [Csekelaka AF; EHA]. 1843: Az ökrös gazdák megmaradtanak ugyan az 5 forint 12 krajcár évi taxafizetés mellett, de ezek számába soroztatott minden olyan bányászgazda, bár egy ökre se lett légyen, akinek négyszekérnyi szénát termő helyénél több volt [VKp 127].

Szk: vhány ~ kapacitássu. 1756: Ezen Széna rét ... két szekérné Capacitássu [Timava H; JHb LXX/2. 64] * vhány ~ termésű. 1823: két vagy három Szekérnyi termésű helyet foglal magában azon Rét, mert nagyotska darab Föld [Bh; HG Eszterházi perek].

szekérnyom fágas, urmă lăsată de roțile unei căruțe; Wagen(rad)spur, Radspur. 1590: Mikoro(n) rea hyttam volna az falus polgarth Jakob Istwanth" mutatattam volna neki az szeker nyomoth [UszT. — "A megcsóvált földre]. 1817: az Egésen Szemeimmel látván Két Szekér nyomat, akik után puhatolodván úgy értettem, hogy a' Vég Láb nevű tilalmas Erdőből vittek volna Buza Karot [Dés; DLt 131/1823].

Szk: felveszi a ~ot. 1774: azon helyb(en) a szekér nyomot fel vettük s minden tétozás nélkül mentünk a szekér nyomon [Vaja MT; Told. 46/14]. 1783: Lázár Imreh Úr rész erdejében reá akadván egy helyjen a' kár tételre, Erdő Pásztor Társammal edgyütt fel vővők a' Szekér nyomot, meljel el vitték a' le vágatt veszzőt, melj Szekér nyomon menénk egjenesen itt Sároson a' Szóts alias Gálna Antal Uram életere, holott megis tanálok az el lopott veszzőt [Kissáros KK; JHb XX/8. 13] * redeskűszik a ~ra. 1654: masnap az hara(n)got felen verek es az falu ki mene oda az honnat el vittik az buzat, es lata(m) az szekernjomot az kin el vittik az soljomköyeket" ki hiuatua(n), az uy faluiak rea Esköuenek az szeker njomra [M.újfalú K; Ks 42. C. 42. — "A tőzsomszédos Solyomkö lakosai].

szekérnyomnyi egy szekér szélességű; de lățimea unei căruțe; eine Wagenbreite. 1828: az úgy nevezett régi el romlott Vármegye háza mellett keresztül a más uttzára nyullo egy szekérnyomnyi sikátor [Csekelaka AF; KCsl 16].

szekérnyújtó a szekér két tengelyét összekötő rúd; inima carului; Langbaum, Langwiede. 1711: Láttam hogy Fekete Pál az cő Naga gyümölcsös kertiből egy nyers termő fát Szekér nyujtonak leuágott, s elvitt [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/20 Szőcs János (40) jb vall.].

szekéroidal partea laterală a carului; Wagenleiter, Aufsatz, Fuhrwerkseite. 1528: III instrumenta lignea ad caros wigari zeckeroldal sub ponte [Vh; MNY XXXI, 276]. 1681:

Szekér oldalnak való faragatlan bikkfa Nro 22 [Vh; VhU 568].

szekérrázás szekérzötykölés; zdruncinăturile carului/căruței; Holpern (des Wagens), Wagengerassel. 1880: Nem irtam eddig neked, mert folyton betegeskedtem, hogy idejöttem ... A sok szekérrázás megártott [PLev. 76 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

szekérrúd oște, protăpaul carului; Deichsel. 1593: Kadas Jstwan Coloswarat lako vallia ... Ez fogoly Azzony eleob alla az zeker Rud fele [Kv; TJK V/1. 430]. 1669: szekér rud végiben való marok vas egy szekér rudhoz való fojto karika het [Köhalom NK; Ks 66. 46. 24a]. 1679: Ló után való szekér rúd, első s hatulso tengelyestől nro 1 [Uzdisztpéter K; TL 34 Bajomi János inv.]. 1744: Új Szekér rud 1 [Buza SzD; LLt 181. B]. 1756: Vagyon ... edgyik szekér rúdon egy csatlás karika [Déva; Ks 92. I. 32]. 1777: Barburás Szimjuon ... maga szekerit holmi portékkal, ugy mint: Szeker Lajtrákkal, szekér ruddal, deszkákkal meg rakta, és feljűl szalmát rakott rája [Kócs SzD; KS. Blaga Makavé (36) jb vall.]. 1796: Az Szekerem visza Örbe küldöttem Harom kerékre való Fal fát egy szekér Rudnak valot [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. 1797: Egy Béres Szekérnek készült új szekér rud, tengelyestől, és lészastol edgyütt [M.igen AF; DobLev. IV/777. 17]. 1805: A szekér Rudon két nagy vas karika, alkalmas ... vég karikák alkalmasok [Buza SzD; LLt Csáky-per 124. L. 31].

szekérsánc kat szekerekből alakított védelmi sánc; ıntăritură din care; Wagenwall, Festung aus Wagen. 1653: Mózes nem meri magát sáncz nélkül hagyni, hanem lövőszerszámai — a tatártól megválva — mind lovassát, mind gyalogját, még a bassát is szekér-sánczba rekeszti, hogy onnat lövöldözze ellenségét [ETA I, 82 NSz]. 1657: Az némettség azon éjjel szekérsáncban vévén magát, másnap esmét megindula Löcse felé [KemÖn. 227].

szekérszám numărul căruțelor/de căruțe; Wagenzahl. 1593: Egi darabantnak a kj az zekerzamat a kapúba fel róta, Attünk f — d 9 [Kv; Szám. 5/XX. 121].

szekérszer szekérrel való szolgálat; prestație cu carul/atelaje; Fuhrdienst. 1710 k.: eddig elé az egy szekér szérré (!) ne(m) méntünk, de ha ide hátreb kívántatik vala mi victuálet a Falubol el szállítani akkor tudom nekünk két elménünk [Vacsárcsi Cs; BCs]. 1724: Valakit szekér szerre poroncsolnak szofogadatlanokdék marháját el dugná forint az büntetése mégis el kel menni [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 33].

szekér-szerszám unelte pentru căruță; Wagengeschirr. 1629: Az mi zeker zerzamat Baboczrol el hozott azt sem atta neki ugj minth dezkas Zanat zeker zer zamot hanem csak valami Ekett es ahoz valo zer zamot [Kv; TJK VII/3. 85].

szekérszín kocsiszín; șopron (pentru căruțe); Wagenschuppen. 1623: Az Var Arka feleől az mint megh fordul ha lehet. 24 Eolny Istallo legyen az zeker zenigh [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1632: Komanai Uduarház ... egy hozzu Szekér szín alatt uagion egy olay wteő Sayto No 1 [UC 14/38. 118–9]. 1637: Az szekér szín bastia(n) lakat n

1 [Ebesfva; UtI]. 1638: Az szamtarto haaz mellett vagion eggi hoszu, suppal keötött szekér szín [A.porumbák F; UF I, 661]. 1647: Ez hazakbol megh terűen az Uduarra, vagion nap Nyugott fele egy szalmas Szeker Szín, boronabol rott [Drassó AF; BK 48/16]. 1652: Ezen házak végiben vagion egy avatagh Zendelyezeső szekér szín [Görgény MT; Törzs]. 1699: vagion edgy Szekér Szén, melljben vagion magyar Hinto új (?) formáb(an) eppétetett két hoszu kötő lanczával edgyütt nro 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. 1706: Miklosvaron ...vagyon tisztesseges udvarház körülte valo palank kert romlodozott, istalloi, szekér szinnye Konyhája s egjéb belső épületek alkalmasint vadn(a)k [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. 1736: négy agosotskára epített, perellyere fedett az két oldalába ragasztott kis Szekér szín, vagy Amyék, el férme alatta egy Szekér [Noszoly SzD; CU]. 1761: Ezen Istallokkal egj contiguitásban ... boronákbol ki rakott ujji fenyő Fűrész deszkából kötött nagy kapuju Szekér vagi is Hinto szín vagion [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 39]. 1777/1780: közel a bé járo Kapuhoz, vagion egy Sasba rakot Barana fábol készült jo Statusban lévő Szekér, vagy Kádár szín Sendelly Fedél alatt vas sarkakon forgo Deszka kapujával [Alparét SzD; JHbK LII/3. 121]. 1829: Egy eresz vagy szekér szín [Felfalu MT; DE 2]. 1854: Egy Szekér szín ... ezen Szinre vagion föltéve Ju kosárhoz tartozo Lésza 7. darabb [Sárd KK; WassLt]. 1862: Az udvarházzal egy fedél alatt van továbbá egy szekérszín fenyő deszka oldalzattal [Mezőbánd MT; Tsb 39].

szekérszínecske kocsiszínecske; soproncață; (kleiner) Wagenschuppen. 1825: egy kis Szekér Szinetske [M.felek K; SzentkZs Conscr. 13].

szekértábor tabără de căruțe; Wagenlager. 1621: Toldalagi Mihály uram egyszer oda jövn a mi szekértáborunkhoz, azt kérdé töllem [ETA I, 128 NSz. — "Köv. a kérdés]. 1653: Mikor a szekér — táborra menék, találám Krájník Lászlót | Immár kettő a csauz velem, ez a kit elől találtam, Huszain csauz s a másik Bali csauz, a kivel hatodmagammal elindultam vala a szekér-táborról [i.h. 126, 131 NSz].

szekértaliga kétkerekű szekér; teleagă; Karren, Zweiradwagen. 1798: a Bivalast ket Bivalakkal szekér tajgával edgyütt el fogván hozta egjenesen a Bordi Janos ... Sajtojához [Ádámos KK; JHb XIX/58].

szekértartó szekeres; cărauș, căruțaș; Fuhrhalter. 1619: Elég rosszul kocsiszkodott volt az őnagysága rudas mestere, de mindazonáltal elég remediuma vagion őnagyságának, csak fogadja meg is őnagysága igaz hűv szekértartóinak szavát [BTN² 221].

szekértengely osia carului; Wagenachse, Langbaum. 1812: Egy pár nagy Szekér tengellynek meg vasazásáért ... Rf. I. xr. 14 [F.rákos U; Falujk 72 Sebe János pap-not. kezével].

szekértézsola négyes v. hatos fogatnál használt toldalék-rúd; tñjală; Vorspanndeichsel, Deichselansatz. 1846: két szekér tezsolja silkottyual és ugyan annyi Eke tezsollja [Szászkerd K; LLt].

szekértörés szekérút; drum de căruțe; Fahrweg. 1679/1687 k.: Mint hogy ez előtt Székely Gáspárnak a megye

meg engedte volt hogy a maga kertit a Zinteremhez ragaszsa ... de mivel immár a Zinterem ige(n) meg sorvadozott és szekér törésnek kell körülle lenni a kerítés építés-kor (!) ... tartoznak a Szekely Gáspár posteritási visza engedni [Ms.; MMatr. 86].

szekérút 1. drum de căruțe; Fahrweg, Fahrstraße, Straße. 1594: Az to felcöl valo felem Zeker Vth volt ele [M. fráta K; Told. 27]. 1606: Az fwle Gergely haza(n) aloll sem vetes sem niomas ydeoben ott zeker vt ninch [UszT 20/232 Georgius Marko de Olaztelek nunc in S. Marto(n) commorans (40) pp vall.]. 1694: Ezen Kapurol menven eléb búkfaval meg deszkaaztatot szeker uton az másik belsőb kapura [Kővár Szt; JHb Inv.]. 1725: ket erdő között el menő szekér út, és ugyan ezen szekér út választja meg mindenütt nap nyugot, felől az Exp(onens) ő Naga Arvái erdejét [Ménés MT; BK]. 1751: a' melly Szekér út fél felé tszappanólag az Akosfalvi Erdő és a' Vatzmányhoz tartozó ezen darab Erdő között el menő Határ útban rüg [Koronka MT; Told. 31/4]. 1775/1802: mentünk a szekér után ... a Virvu Ptyetrisuly' vagyis köves tető nevezetű tetőre [BSz; JHb LXVII/3. 83]. 1823–1830: Pestre Budáról az úgy nevezett Repülő Hidon járnak által, mely híd 9 vagy 10 csónakhoz tartatik. A híd-on mind gyalogósvány, mind szekérút kettő vagon, az egyiknek mennek, a másikon jönnek, hogy ember és szekér össze ne ütközzenek, mikor behágnak vagy kiszállnak [FogE 167].

Hn. 1688: az nagy hidon tul az lakon szeker uton valo feöld [Makfva MT; EHA]. 1733: Az Borsa felől valo falu végén az széna fűre járó szekér út ... vicinitasokb(an) (sz) [Doboka; DHn 11]. 1790: tulajdon régi Szekér út helyünket kutyavetítettetni kéri [Torda; KW]. 1792: Lévén ... két nobilitaris ... Sessioja ... melly két nemes Telkek között egyik(ne)k szomszédja Napkeletről a' Nagy Kővesdi szőlők felé fel járó közönséges szekér Ut [Désakna SzD; EHA]. 1794: a Felső Forduloban: a Pad alatt (sz), a Magyar Lapádra járó szekér út [Szászújfalú AF; EHA]. 1822 k.: A Vas kopu oldal(na)k Rosa hegyrol a rétre le járó után innét a Város felől, a Nagy Berek mellett lévő szekér után feül jobb kézre lévő tövises bokros helyet, oldalt [Dés; EHA]. 1840: a Csomafái nagy szekérutba Féljáró [Bádok K; BHn 30]. 1851: a' Kakuk pusztájánál egy darab szekér út, mely Lá Bálte felé vonul [Bányabúkk TA; EHA].

Szk: szabados ~. 1650: soha eleitől fogván azon az Fejeregnyazi retén ... szabados szekerut nem engedtetet [RkAk 340].

2. ~on szekéren utazáskor/utazás közben; in timpul călătoriei făcută cu căruța; auf/während der Fahrt/Reise. 1640: Mészáros Fekete Jánosné ... fassa est: Immár leszen hat esztendeje, mikor én Kolozsvárra mennék. Ez az fogoly Báthori Anna egy úton jött velünk, de ő más szekéren volt. Láttam azt, hogy beteg volt, nyegett az szekérúton [Mv; MvLt 291. 233a–251a átirásban].

szekérútbeli kb. szekérúton levő; care se află pe lângă drumul de căruță; auf dem Fahrweg/der Straße befindlich. **Hn. 1730:** a Szekerut beli hejen (sz) [M. dēcse SzD; EHA].

szekérutca szekérút; drum de căruță; Fahrweg. 1736: ki ki az maga örökségiből hagyott az végib(en) egy egy darabcskatt szeker uczának, s ugy jarnak haza az mivel kívántatott [Kölözna SzD; Ks 14. XLII. 1].

szekérvágás szekérvány; fágas, urmă lăsată de roțile unei căruțe; Radspur, ausgefahrener Feldweg. 1632: talalek az szeker uagasba(n) eg' lapos uassat ... az Vram el ue-ue(n) tölle(m) uete az szekerbe [Mv; MvLt 291. 90a].

szekérvám szekérvámpénz; vamă plătită pentru căruțe; Maut, Wagenmaut, Wagenzoll. 1834: Kolosvára Majarságakal és egyéb naturalálal 5 szekér vámrá adt(am) 2 Rft 5 xr [Hosszúaszó KK; Born. la Bod Péter tt kezével].

szekérvánkos szekérván; perinoc; Wagenkissen/-polster. 1686: Két új Aranyas Szekér Vánkos [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.].

szekérvár ' ? **Hn. 1857 k.:** Szekér vár (e) [Vágás U; EHA].

szekérvezető szekeres; căraș, căruțaș; Wagenburg, Fuhrmann. 1557: vxor Emerici zekerwezethew in pago Swk [SLT ST. 5]. 1582: balyka Istwan az Damokos Istwan feolden hazasodot vala meg es en valem az Nasznagyanak bot palnak szeker vezetoeie [F.csemáton Hsz; HSzjP Rakossi Lukaczi vall.] | 19. April(is) Varga Benedek wyzy az feyedelem zekerwezeteoiet keet lowan gyalwra d. 25 [Kv; Szám. 3/V. 39 Lederer Mihály sp kezével]. 1589: Vadnak az wduarhaznal Zolgak zolgalo leanyok. Zeker vezetoeie vagion 2 ... A Zekeruzeteo Boldisar fizetese ruhazattiaual egietembe tezen f. 20 [Kv; i.h. 4/XI. 41]. 1591: 28 July. Arczwl Istwantol veottwnk az Cardinal zamara Egy hordo bort ... Oh bortt hordattwnk korchyomarwl zekerwezeteoknek es egyeb fele zolgaknak 120. Eytelt ... f 2. d 40 [Kv; i.h. 5/X. 26]. 1592: 9 January Bathori Boldisar zeker vezetoeie zeokeot el, keretet Biro vramtol egi zeker vezetoeit, Eniedi Peternek fizette(m) f 0 d 15 [Kv; i.h. 5/XIV. 115 Eppel Péter sp kezével]. 1600: Ket Karaczo(n) keozbe holtak az Jspotalybol harman megh egyky kyraly biro vram zeker vezetoeie uolt [Kv; i.h. 9/XIII. 14 Damakos Máté isp.m. kezével].

szekérvontatás szekérrel való szállítás; transport cu căruțe; Straßentransport, Beförderung mit Wagen. 1638: Azt lattam hogi az sok szeker jarassal gerezedesal, mind el romlot az fal ... killieb jöt az Fal, de az szeker vontatas miat [Mv; MvLt 291. 163a].

szekérvörögés horducátúra căruței; Wagengerassel. 1631: az szeker zeörgestül nem hallotta(m) anniera az veszekedest [Mv; MvLt 291. 235b]. 1879: Csendes, nyugodalmias hely. Szekérvörögés sem zavar, emberszó sem háborít [PLev. 53 Petelei István Jakab Ödönhoz].

székes¹ 1. állványos; cu suport; gestüht, aufgesetzt. **Szk:** ~ guzsaly. 1805: Egy Székes Gusaj [Szamosfva K; BLt 9].

2. ~ hely a. bírósági fórum; instanță judecătorească; Instanz, Gerichtsort, Gerichtstuhl. 1586: Hozzu Jacob vallia ... Megh Nyere a' leanyom perit Minden zekes helieken [Kv; Tjk IV/1. 593]. — **b.** lakhely/tartózkodási hely; domiciliu, loc de ședere; Wohnsitz. 1598: Az teoruenys megh Jtely hogy megh kellet volna neúezni neúet^a es a' zekes helyetis hogy megh ne(m) neúezte le zall [UszT 13/59. — "A városbíróknak]. 1625: az J falu tutta az helinek gonoz voltat be kellet volna ... kertelniek ... auagi szekes heliwnkeon hirdettek volna megh hogy ne boczatta volna

oda az megh irt Jobbagiom marhait [i.h. 47a]. 1671: Hogy az Országút végezetett és helyben hagyatott Unionak conditioit minden czikkelyivel fogyatkozás nélkül megtartya, melyre ... minden jelen való Rendek mostani gyűlésünkben ... meg-esküdgyenek; A' kik pedig jelen nem voltak Székes helyeken effectuállyák Fő Tisztek előtt [CC 6]. — c. testületi/uradalmi székhely, széki joghatóság alá tartozó hely; reşedintă de scaun, reşedinţa scaunelor; Stuhlsitz, Sitz, Stuhl, Hauptstelle. 1653: a fejedelem ... a míg oda jára, addig itthon a szekely urak ... tanácsot tartának, minden székes helyekre hadat gyűjtének, és mind az udvari hadat: lovast, gyalogot felhozák [ETA I, 46 NSz]. 1715: Azon orokos Jobbagyok ... hul, mitsoda Vármegyében és szekes helyben, Városban vagy Faluban, ott pedig len ki földin és ki neve alatt lak(na)k, Feleségeseké vagy nőtelenek ...? [T; WH vk]. 1774: itten a' Székes helyen taxára nem mehet a' szegény jobbagy ha csak egy arany ajándékot nem ad számtarto és Praefectus Uraimék(na)k [Szentdemeter U; LLt Vall. 67]. 1864: Székes hely vagy régi nevezés szerint Széki hely itt a' községnek Soos-kutja van, 's mivel erre régebben a' Szék megbizottjai ügyeltek, e' helyiség kapta a' Székhely nevét a Székes helyé változásának kora ösmeretlen [Nagyernye MT; Pesty, MGHnt 28 Marosszék 197a]. — d. fejedelmi székhely; reşedinţa principelui, reşedinţa princiară; Residenz, Sitz, Hauptsitz. 1662: Hogy pedig a fejedelmi székes hely, Fejérvár a sok háborúságokban nagyon elpusztult volna, arra vetette vala elméjét, hogy székes helyét Szebenbe helyeztetné ... Az egész szász nátiának, sőt az egész országnak metropolisát akarván fejedelmi székes helynek rendelni Valának ugyan Fejérvárat, kik a fejedelemtől a székes helynek oltalmazására, kétszáz elegendy-belegy nemzetségből álló személy gyalog, kiknek hadnagyival Heriza ... beszélgetvén, ígértevel azokat nagy titkon magához hajtotta [SKr 89–90, 369]. 1710 k.: onnét osztán Fejérvárra novemberben a fejedelem békisérésére, ki addig az ország zászlóit, egy nagy kék és három kisebb selem matéria aranyosokat mind magával hordozott, hogy a székes helyben quasi triumphando tegye le [BÖn, 728–9]. — Lásd még SKr 96.

3. ~ község székgyűlés; adunarea secuilor dintr-un anumit scaun; Stuhlgemeinde, Gemeinde, Gemeinschaft. 1678: Ha ben voltál a Szék giuleseb(en) hallottadé Lázár István vramtol, hogy azt mondotta volna hogy, vagi a szekes kössegh előtt hirdette volna, vagy egiszter vagy maszor, hogy Urunk eo Nsga conditioyt violalta, azért immár eo Nsga(na)k kötelességgel nem tartoznank [LLt Fasc. 120 vk].

székes² szikes föld/hely; teren soloneţos; Soda-/Salzboden, Szikboden. | ingoványos föld, hely; teren mlăştinos; morastig, Moor-. Hn. 1571: az Zekes Revynel ... egy feleol az Zekes patak foly [Marossztgyörgy MT]. 1604: Az Zekesben az Zekes teriben (sz) [Jedd MT]. 1607: Zekes bwkbe walo Zanto földében [Kissolyos U]. 1711: A Székes hegjen (sz) [Mezőmadaras MT]. 1718: az Székesen tul (k) [Pókafva AF]. 1722: Szekes Aj n. h-ben [Váralmás K; KHn 311]. 1732: A szekes az Utt mellett (sz) [Mihálcfa AF]. 1745: A Székáson (!) tul a Falu lunkája mellett (k) [Veregyháza]. 1753: Az Szekes mellett (k) [Oláhbagát AF]. 1754: A' Székes ájban (sz) [Farnas K]. 1812: azon székos (!) vagy is ingoványos Hely [Csekelaka AF; KCsl 13]. 1818: el a Székes agyig [M.bikal K; KHn 71]. 1834: a Székás mellyéken levő Retyét [Pókafva AF]. 1847: Székes

ájban (k) [Székelykál MT]. — A jelzet nélküli adatok az EHA-ból valók.

székesbíró széki ülnök; asesor scaunal; „Stuhlrichter”, Art Schöffbe bei dem Szeklem. 1542: mely feoldekot oszton a fiawl meg mondott Sepsy szekes byro meg lktata mwnekwk [Besenyő Hsz; HSzjP]. 1560/1580: mi ... Kovács Miklós Dálnokból, u.m. székesbíró és Bodor János és Bodor Pál Léczfalváról, mint székes hadnagyok adjuk emlékezetre mindeneknek [Maksa Hsz; SzO V, 77. — "Folyt. köv.].

székesfejérvári a Székesfehérvár tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Székesfehérvár; mit Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Székesfehérvár: Székesfehérvárról származó; care este originar din Székesfehérvár; (Stuhlweißenburg) aus/von/in Székesfehérvár. Szn. 1607: Pap Mattias alias Zekesfeyerwari Mattias [Kv; TJK VII/1. 189].

székeshadnagy széki hadnagy; locotenentul scaunului; Leutnant eines Stuhls. 1560/1580: Bodor János és Bodor Pál Léczfalváról ... székes hadnagyok [Maksa Hsz; SzO V, 77].

székeshelyi fejedelmi székhelyi; din reşedinţa principelui; residenziell. 1662: Az fejérvári székeshelyi fejedelmi házak, mellyeknek építések felől odafel emlékeztünk, mind a három cúriában, udvarban lévő Bethlen fejedelemtől nagy pompásan olaszfokokra, sűrű csatornákra építettek vala [SKr 300].

székesmalom vízimalom-fajta; un fel de moară de apă; Art Wassermühle. 1771: hallottam a Nemes Város Székes Malmába lévő Urszulynetol Malom Mestemétől hogy ... Mak Lászlone egy Vakarat el lopot a házától [Dés; DLt 321. 38b Catalina Ikldoi nom. Stephani Kő (38) mal.]]. 1805: a' Szamos Vízén építeni kezdett két Székes Malmok [Dés; DLt]. 1806: ki lévén nevezetve, és küldetve mi Alább irtak ... hogy a' volt Székes nagy malom mellyékét visgalás, és fontolás alá vévén, adnok arról hiteles Irásunk [Dés; DLt 318]. 1820: A' Vármház gáttya végénél, az also Hago között lévő malom végénél, a régi Székes malom szegeleténél ... lévő Földek [Dés; EHA]. 1824: Alldialis Székes lisztelő Malom vagyon a Bántó patakán [Szásznyires SzD; Ks 79 Conscri. 70].

székestemplom székesegyház, katedrális; catedrală; Kathedrale. 1847: innen egy nagy vasrostélyos kapun juthatni Prága székes templomához [Méhés 5].

szeketura haszontalan; neproductiv; Brachfeld. 1804: Ezen irtás földet ... Bozintán Kosztán irtotta ki az erdőből és gazból, 's ugyan ő tőtte haszon vehetővé; mert még a Dreutye Mitru idejében tsak szeketura volt [Berekszó Sz; Bfr III. 12/7 Tomnyán Vón (36) col. vall.].

székezés 1. törvényhozási ülésezés; ţinerea scaunului de judecată; Sitzung des Stuhlgerichts. 1761: En pe(di)g alazatoson Instalok Exelle(nciá)nak Méltotzassek Kolozsvára valo bé érkezése(ne)k bizonyos Terminussát megjelente ni, hogy a következe(ne)dő székezésünken valo mulatásomot ahoz alkalmaztassam [Pata K; Bfr I Nábrádj István

lev.] | egynehány rendbeli székezése volt a vármegyének [RetE 127]. 1762: mind a törvények folyása ezzel a hébe-hóba esett székezéssel rosszul volt, mind a causák periclitáltak [i.h. 141] | azon Nms Széknek székezéseit nem szoktam frequentálni [Erdőcsinád MT; Told. 43/88]. 1837: Nagyon Szerettem volna tiszteletre lenni, de itteni székezésünk lévén egy toppat sem mozdulhatok [Ótorda; TLt Praes. ir 380/1844 Kassai F. Mihály ügyvéd lev.].

2. ref., un. egyházmegyei közgyűlés; adunare generală a diacezei; Kirchentag, Synode des Kabinetten. 1831: Őszi rendes Székezésünk fog tartatni Isten segedelmével Szeptember Honapja 24-ik s 25-ik napjain a' M. Szt Királyi Ns Szt Eklésiánkban [Vaja MT; HbEk].

Szk: *generális* ~. 1807: a közölsébb tartatott Generalis Székezés alatt ... meg pereltetvén [Balázstelke KK; DE 4] * *papi* ~. 1833: Az Ujj Esztendő Eleire meg állított Papi Székezés tartatni fog M. Vásárhelyen Ianuarius 16-ik napján [Vaja MT; HbEk].

székező bíró bírósági ülnök; asesor al unui complet de judecată; Gerichtsbeisitzer, Assessor. 1821: Bajesdi Vitán Sándor Ns Hunyad vármegyének hűtös Székező Birája [TudGyűjt. 1821. XII. 81]. 1827: Gidofalvi Sándor Nm Küküllő vármegyének H. Székező Birája [Szentk. Hosszú-aszó Cs]. 1844: Rákosi Josef székező biro, Gyertyános Károl sz. biro [Fog.; TSb 20].

székfű l. szegfű

székfű kamilla, *Matricaria chamomilla*; *muşetel*; Kamille. 1578: Ha az kezeden esik az közweny es Meg dag. Wegy Rosa pogachat es zeekfwt az az camanillat es saliat, fozzek Meg borban, Mosgiek aban, Ne vyzben, es Meg gyogwl [Nsz; MKsz 1896. 371].

székfűolaj kamillából készített szépítkezőszer; ulei de muşetel; Kamillenöl. 1822: egy fertaj ora is alig telik belé küld egy otkolonas üveget teli otkolonnal s egy kitsi szaglo üveget meg töltve székfű és tiztrom olajjal [Dés; WLt Kelemen Benjámín lev.].

székfűves kamillás; cu muşetel; mit Kamillen, Kamillen-. Szk: ~ *herbatea* kamillatea; ceai de muşetel; Kamillentee. 1781: tegnap del utan nem tudom mi okból csak hirtelen egyszer köhintettem és az fulladás réám jött de nem tartott sokáig mindjárt egy keves székfűves herbathéat ittam s el mult [Sáromberke MT; TSb 13 gr. Teleki Samuelné Bethlen Zsuzsanna lev.].

székfűvirág kamilla; (flori de) muşetel; Kamille, Kamillenblüte(n). 1825: Vadmák, Székfű és borza virágot szaraszszanak árnyékba s' Kertbe a' Filegoriába jo helye van, tsak ugy kell szárazítani hogy egymástol meg ne feketüljen ... mindenikből legalább fél fél vékát gyűjtsenek: de a' Székfűnek csupán a' viragja kell [Kv; IB. gr. Korda Anna lev.].

székfűvirágos kamillás; cu muşetel; mit/von Kamillen, Kamillen-. Szk: ~ *herbaté* kamillatea. 1797: haza jöven a Fiam ... azon napon Este ki borzogatta a Hideg 's mint-hogy nagy szorulása volt ... addig itta a Bórköves Vízet s Székfű virágos Herbathét hogy a gyomra meg indult sokat ment mind sár vizet s mind egiebet s osztán jobbatkán kezdett lenni [Héderfája KK; IB].

székfűvirágpor kamillavirágpor; praf de muşetel; Kamillenpulver. 1687: Küldtünk ... Fejer málya giökkerre porul. Székfű virag porra Somkoró virág porra f 1/14 [Utl].

székgerenda fedélszék-gerenda; cosoroabă; Dach(stuhl)-balken. 1872: Marha istallora ... Szék gerenda 8. darab 4 ölös [TSb 38].

székgyűlés székely széki közgyűlés; adunarea generală al scaunelor secuieşti; Versammlung eines/des Szekler-stuhls. 1766: Nemes János úr látván az ő' nagy bolondságát, mondta neki, székgyűlése lévén: „Soha nagyobb csuda nem lenne, mintha kegyelmed Maros széki főkirálybíró lenne” [RetE 209. — "Agárdon lakó Gyulai Ferenc ns].

székház vmely hatóság/törvénykezési testület székhelyűl szolgáló épület; sediu; Sitz, Hauptsitz, Stammhaus. 1590: fiztettem Aztalos Janosnak hogy Chinalt egy hozzá Aztalt es egy zeczel zeket Az zek haazhoz ... f. 1 [Kv; szám. 4/XX. 34]. 1617: Elegte hallotta(m) hogi antalfi tamasne <zitta> anta(lfi) matiasit hogi nem zekhabza ualo nem toruenibe ualo ki kellene onnat uznj [Kobátfva U; Pf Fr. Benczer de Medeser ns és Th. Böleoni rector Scholae Tarczialviensis vallatójel-e a fej-hez]. 1632: 10 Novemberris. Esketék Zólyomi Dávidot önagságát Kolozs vármegyei ispánnak az székháznál, az lábasháznál [Kv; KvE 163 SB]. 1749: Kézdy Király Biro Domby János Vram jöven hozzám ... reportála eő kegyelme, hogy az én Téli Qvartélyomnak rendeltetett volna Markosfalván lévő Szék Háza, a' melynek Revisiojára küldöttem volt föl egy Strása Mesteremet, Hoffmesteremmel együtt [Kőröspatak Hsz; ApL 2 Ant. Kálnoki lev.]. 1797: A Szék Ház hijjában ... Egy Ajtó szemődök fa Egy tokozatt festékes ajtó szemődök fa, mely a Nagy Palotát el szakasztatta volt [Szu; UszLt XII. 87]. 1823–1830: Buccov ... Udvarhelyt a' Szék Háznál annyira meg szorított volt a' Székelyek által, hogy egy darab ideig az Árnyék-Székbe vont meg magát [FogEK 28]. 1849: A Székházhoz készítettem egy cserepest Rf 2 xr 18 [Szu; UszLt XIV. 98 Barabás Mihály fazakas számlája].

Szk: *közönséges* ~. 1650: az Diffamatio uolt ... Hushagio kedd nap tauat ... Vduarheli uarosaba(n) az közönseges zek habza(n) [Uszt 13b].

székhely vkit megillető templomi ülőhely; scaun reţinut/ desemnat cuiva într-o biserică; Sitz(platz) im Gestühl. 1692: Mivel a Galambodi Megyében voltanak olyan emberek, kiknek Feleségeiknek a' Templomban szék helyek nem volt, hanem tsak némely számos emberek foglalták el a' Templom béli székeket ... Mi visitorok ... tettünk bizonyos rendelést a' székek iránt [Galambod MT; MMatr. 421].

székhús mészárszéki hús; carnea care provine din măcelărie; Bankfleisch. 1640: Az Meszarszek allapatya. Ennek előtte mindenkoron szabados volt vasarnapokon az külső falukrolis az zék hust piacra be hozni, mely mostan, Urunk ő Naga Kegls dispositiabil ... a' Var szamara continualatik [Fog.; UF I, 687]. 1662: Az város' lakosi is az németek részéről hogy semminémű károkkal nem illettemnek, az városba tizenkettőnél több egyszersmind be nem menne ... akkor is minden fegyver nélkül ... mindennémű eledel, bor, kenyér, székhús és egyéb vásárlás kedvéért [SKr 682. — "Nagybánya]. 1681: Vásár vám ... Minden

ideghen mészáros proportionaliter tartozik szek husul legh alab per libr. 3 néha többelis, a' mikor az fontra valo hús nalla több lészen [JHb XXXII. 51]. 1729: Az örmenység ... Az szek huson és Tesztambul álló enni valon kívül se 12 ora-ig, se az után ki menetelekgi is ne vehessenek, ha penig vesznek Vasár bírák Atyankfiaí tollok el vegyék, és Had-nagj Atyankfiához eo kglmehez vigjék [Dés; Jk 386a].

széki¹ székel/szász székbeli; dintr-un scaun secuiesc/săse-sec; aus/von einem Szekler-/Sachsenstuhl, stühlich. A. Személyre von. 1600: az miképpen az mi Bizodalmas Vraink es Atiankfiai, az egész Aranyas Zeky vitezleő rend, mind lowagok es mind gialogok azon zekbely vrainkal egietemben ... giorsasagat es serinseggel Jüttenek mellenk [SzO IV, 141] | Egy attiamfiatis Baba Orban neweót ... Segeswar Zekbe hoztak Benebe, el sem bohattak kweömben hane(m) Segeswar Zeki Benei emberek leöttenek keöz- zések erette Diaigh negywe(n) forintigh [UszT 15/53]. 1610: Giergio Zek(j) Alfaj Lazar Jstuan [Törzs]. 1623: Szeörcezy Janos Pahai Orbaj széki [Borb. I]. 1635: Szotiori Mihaly prim(impilus) Lisznyai sepi Széki [Kp I. 41]. 1666: Hadi Györgi Oszdolay primip(ilus) Kezdi széki és Danka Balás Deák sen(ior) Alsó Toriay, Kézdi széki(ne)k hűtös Notariussa nobil(is) az két felől ualo személyek- (ne)k közül fogott bíróy [A.torja Hsz; Borb. I.]. 1710: Fel Csik Szeki Szent Domokosi Iffiabbik Sándor Mihály Nobilis azon Szeknek hűtös Notariussa [BCs] | Maradok az Ur kótelles szolgálja es Rationistaja az o flsége Hamoran Fél Csik széki Danfalvi Lukács Péter [BCs]. 1763: Szeben széki Ispány Schimert János [Szecsel Szb; JHb]. 1781: Hivat- nak munkot ... udvarhely alias Filialis Keresztur székből Új székelyre az meg irt széki es Falubali (!) Agilis Pap Sig- mond uram nemes szekelly lako hazához [Pf]. 1812: Ara- nyas széki Rákosi ... Fülep Mihály [Kövend TA; Borb.].

B. Helyre von. 1774: Az Kászon Széki Határ nap kelet felől az Moldúvaj hatarral ... conterminálódik [Kászonja- kabfva Cs; JHb sub K 1/29].

Hn. 1781: A' Széki Tanórákjában (k) [Petek U; GHA].

C. Intézményre, testületre von. 1686: ugyan azon a szé- ki¹ és falubeli Tarcsafalvj Unitaria Ecclesia [Pf. — "Usz]. 1842: Visgáltatik Tarcsafalvj Sylvezter Judithnak mint F.nőnek Martonosi Demeter János mint A. Féj ellen — a Kereszturfi széki alpapi széken indított — lefolytatott és törvényes fel hívás után ezen K. Tanácsához hatot válope- res ügye [Kv; Borb. I].

széki² a Szék (Sz v. SzD) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szék/Sic sau Sîg; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Szék. 1. Széken levő, széki székhelyű; din/care se află în Szék; in Szék be- findlich, aus/in/von Szék. 1601: Az zeky Camaranak gond- wiseletet myerthogy az varosis semminemeeo keolcheget az Akna eppenetyre Thorday Matenak kezehez nem adott, nagy puhtasagbol penigh megh epitette his itaq(ue) respec- tibus megh ez egy ezendeoben egyedeol eo kgmen hagy- gyak [Kv; TanJk I/1. 379]. 1602: Myert hogy az Aknak gondviseleo- neked nem lehetnek, elseoben eo kgmek egez varosul megh Alkuwan azon hogy mind az ket Aknara az ket natiobol ket embert valazzanak ... az Sors ugy hozta hogy ez Szaz rendreol valo legyen ez Jelen valo ezendeo- ben az Colosy Aknan, Az magyar rendreol penigh legyen az Zeky Aknan [Kv; i.h. I/1. 409]. 1640: Szőlősi Albert az széki kamaraispán a beszercei főbírónak [Szék SzD;

BeszLt 183]. 1862: A' széki Egyházban a' Tanitói állomás 300 fr évi fizetéssel o. ér. orgonálni is kell tudni [Gyalu K; RAK 65]. 1863: A Viczei iskola mesterség üres a Széki egyház kerületben, a pályázat 200 o. é. frt. fizetés mellett ezennel meg nyílik [M.bikal K; RAK 136].

2. származási helyre utaló jelzőként; ca atribut care arată locul de origine; den Herkunftsort bezeichnendes Attribut: Székről való; din Szék; aus Szék, Széker. 1667: Tekintetes nemzetes Széki Teleki Mihály [TML IV, 76 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] | Széki Magyar Mihaly [Dés; Törzs]. 1735: Széki Teleki Samuel [Kővár vid.; TKI]. 1741: gr. Szeki Teleki Ádám [Somlyó Sz; TKI]. 1746: Torotzkó Várossában lako ... Széki Járai Ferencz Város Bírója [Bosla]. 1755: Mlgs Imperialis Groff üdösbb Széki Teleki Sándor [Gernyeszeg MT; TGsz 35]. 1760: Szék vá- rossáb(an) lakott ... Néhai Sziki Balog Miháj [Dob.; RLt]. 1766: széki Bányai Sámuel [RettE 200].

Szn. 1640: Michael Szekj Rector Scholae Bettlinae [SzJk 52]. 1653: Stephanus Sziki principalis min(ister) De- siensis [Dés; DLt 432]. 1656: Széki Miklos(na)k Siboi pre- dicator(na)k [SzJk 80]. 1693: Kerek Györgyné Szeki Bor- bala aszony [Dés; Jk]. 1729: Elisabetha Kolcsár cons. Georgii Szeki [Dés; Jk]. 1771: Széki Mihálynéval, Széki Persivel. Sziki Mihályné. Miklos Jánosné Széki Sára. Sziki Sárirol. Széki Ersok. Anna Széki cons. nb Michael László [Dés; DLt 321, 13b, 15b, 16b, 21a, 25a]. 1781: Széki Ist- vánt [Petek U; EHA].

3. Székhez tartozó; care ține/apartine de Szék; zu Szék gehörend, Széker. **Hn. 1779:** a Széki Határban [Szék SzD; WassLt J. Fülep (50) vall.].

széki hely testületi/uradalmi székhely, széki joghatóság alá tartozó hely; loc aflat sub jurisdicția scaunului; Stuhlort, Sitz des/eines Stuhls. 1864: Székes hely vagy régi nevezés szerint Széki hely itt a' községnek Soskutja van, 's mivel erre régebben a' Szék megbízottjai ügyeltek, a' helyiség kapta a' Széki hely nevét a' Székes helyé változásának kora ősmertelen [Nagyernye MT; Pesty, MgHint 28 Marosszék 197a].

székíroz bosszant, zaklat; a hártni, a necáji; sekkieren, belástigen. 1663: Ide ki is már mindenütt kezdték az mi vallásunkon valókat szekírozni [TML II, 455 Teleki Mihály Teleki Jánosnéhoz]. 1820: már tsak ugyan halálra székíroz- na [M.zsombor K; Somb.].

székláb piciorul scaunului; Stuhlfuß, Fuß des/eines Stuhls. 1634: (A leányzót) Teglas Ferenczyne verte egy szek labbal, avagy darab kapu nyellel [Mv; MvLt 291. 6b]. 1735: Asztalos janos Ur(am)is ha mikor be jún semi szék és asztal labnak valo bikfakat nem talal [Kv; TKI Mihály deák Teleki Ádámhoz].

székmadarász székbeli madarász; pásárar al scaunului; Stuhlvogler, Vogler aus/von dem Stuhl. 1715: a lófők és darabontok között Lázár István szék madarász [Lövéte U; UszLt III, 44].

széknap törvénykezési nap; ziua ținerii scaunului de judecată; Gerichtstag des Stuhls. 1560: pynkest Elewth walo cheterthehen Thomory Chrystoph Kewesty az ew feles- seghe kozarwary sopphya azzon kepeben, Ees Kozarwary Anna azzon Somogy Janos felesseghe zemely zerenth My

Elewthwennk Megh Igeness wiesbowl thenek ... wegezest ... Egyenlew akarattal Azt az dolgoth Ez Jewendew Zent Janos, Napjanak thyzenwethewd Napjara Enyede, Mel Nap lezen feyer warmegyenek Zek Napyok, halasztotthak [Dés; SLt AB. 3]. 1571: Az teorweny vgy talala hogy mogya nelkw nem hyhat p(ro)katorth, mertt az zek el haladoth, es az mas zek napigh ew el maradoth nynch helye tehnel kwl valo prokator hywasnak [BálLt 79].

szekrény 1. (fékvő) ládászekrény; ladā (în care se păstrează diferite obiecte); Truhe, Kasten, Kiste, Schubladkasten. 1591: Egi zekreny talner tarto 1 [Kv; AggmLt A. 53]. 1592: Barbeli Georgi Coloswari vallia ... Eperiesen ... Zent Andras napban sokadalomkor ... az porozlot agion vertek ketten es egi zekrinbe teottok be vgian a porozlo hazaba [Kv; Tjk V/1. 226]. 1594: Az Varbeli hazakban valo Inventarium ... Czipo tartani ualo zeokreni No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/22]. 1595: egi zekrent zegeztetett uala vele(m) megh az Aszony de en előtte(m) fel ne(m) nyitotta ne(m) tudo(m) my volt be(n)ne [UszT 10/14]. 1645/1664: Tudom aszt hogy mikor Molnár György halva fekszik vala, Pécsi Mihály megh nyita az nagy szekrent, ki vőn egy nagy Gyűszű penszt tele vala [Kvh; HSzJP Janczo Mihály (35) kvh-i vall.]. 1647: Egy vas retezw lakatú szekrény [Nagyteremi KK; BK 48. 16]. 1664: vit onan az haztol Edgi szekrint [Kercsed TA; Borb.]. 1694: (va)gyon ott ket Kosarba(n) es egi hitva(n) szekreny(en) edgyczer masszor az Ablakokrol le hullott dirib darab Uveg Tangyerok, esgz Tangyerokkal elegyesleg [Kővár Szt; JHb lelt.]. 1777: A nagyabbik (!) szekrént — fel nyitván, abban találtunk illy portékákat lenni ... egy kosokot, két pendeit, két gyolts inget [Nagylak AF; DobLev. III/503. 2a]. 1801: egy Szekrény vagy is Oláh Láda [BLt II/11]. 1815: Egy fedél nélkül való Szekrény [Buza K; LLt].

Szk: *fedeles* ~. 1679: Moso Ház ... Vagyo(n) itt Fedeles Szekreni nro 1 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János lelt. 6]. 1681: Fedeles szekrény Nro 1 [Vh; VhU 514] * *fedelelen* ~. 1681: Sütő Ház Pitvara ... Mosogato Cseber Nro 1 ... Romladozott, fedelelen Szekrény Nro 1 [Vh; VhU 519–20]. 1724: egy fedelelen Szekrényben vagyo(n) fa tangyer ... szaz husz [Koronka MT; Told. 27] * *hosszú öreg* ~. 1594: Vagion hoozw eöregz zekreni No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/22. 34] * *külföldi* ~. 1614: Vagio(n) Egi kulfeoldj zekrenj es Egi hitua(n) vst [Kv; RDL I. 95] * *öreg* ~. 1694: Kisseb örög Szekrin [Kv; Berz. 29. 76].

2. (álló/ajtós) szekrény; dulap; Schranke, Kasten, Schrein. 1570: Kerekes Myklos ... vallia, hogy ... Egy zekrenye mostis Nala vagion ky attyatwl Maradot [Kv; Tjk III/2. 156]. 1594: Az Wduarbirosaghoz valo Belseő hazban ... Zeokreni vagion No. 3 [Somlyó Sz; UC 78. 7. 22–23]. 1600: mi nekeőnk nagy nyilwa(n) walo karu(n)kra hantak es rontottak hazainkat teőb tarsawal egyetembe(n) ... Lada-kat, Zekrenieketh, aztalokat, padokat, kith el wittek, kit el wagdaltak [UszT 15/23]. 1604: ez előttis mi marhank wala, sőt mj nem hagi onat walamit el wittünk volna de mostis aztalom Zeokrinieim ot wagion [i.h. 15/168 Kis Solmosy gienge Jakabne Annaazonj vall.]. 1634: Ezekon kwuwl valami Aranium mind massaban, s mind vertwl, es Tallerom ... Templomhoz valo eolteozetek, ezkeozok lesznek ... kiknek az iona egy wasas lapos ladaban, es egy kis szeppetben, es ket feyer sup ladakban vadnak, es szekrenyben ... mindeneket ... hagiok az itben, az Varosban leueo el romlott Templomnak epwletire, ky a' Patereke vala

[WassLt Cegei Vass János végr.]. 1659: Fa szerszambol, Kadokbol, Hordokbol, szekrenbol, Ladakbol, Nyoszolokbol az ket Aruak(na)k jut f. 4/— [Kv; RDL I. 143]. 1739: egi festekes almariumacska ... egi szekrény, egy kar szék [Kv; Pk 6]. 1765: Két Agy hitvány szekrény, Egy Karas Pad [DE 2. IXB. 13]. 1783: Az Pohár Szék mellett vagyon egy lakat alatt való szekrény [Mocs K; JHbK XXXI/1]. 1810: Egy roszt Szekrény fenék nélkül 1. égy jo fa ágy 1. Ládás pad fedél nélkül 1 [Jedd MT; LLt].

Szk: *furnírozott* ~. 1849: Funérozott kis szekrény pipa tartoval ... 25 Rft ... 1 Régi furnérozott szekrény tisztafa ... 50 Rft [Görgénysztimre MT; Born. S. XXIVd].

3. gabonás láda; ladā pentru cereale; Getreidekasten. 1647: Gabonas haz benne valo portékakkal ... ket kis szekreny; Egy Tonna [M.királyfa KK; BK 48. 16]. 1679: Oldala, feneke romladozott, középszerű szekrenj 1 Ebben vetemeny czomokban egi zsákban [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János lelt. 2]. 1732: találtunk ... edgi szekrént, meljb(en) van fel véka semlje liszt [Kv; Ks 40. XXVIIIc]. 1741: találtunk három ujj szuszékát két kiss jo szekrént, egy őtt vedres átalagotskát teli alma etzettel [Mezőbánd MT; LLt 146. B]. 1768: valami pozdorját egy hitván szekrényben hanyi kezdetek s az el lopott Lántz meg zerdült benne [Martonos U; Pf]. 1775: 1. Szekrény s abban valami gergeliczés borsó x 20 [Déva; Ks 76. IX. 18 1/4]. 1787: Találtatott a Pitvarba egy Szuszékba circiter másfél véka közönséges házi kenyérnek való Buza ... Ugyan ott egy szekrénybe más fél Véka őrlött Törökbuza liszt [Mv; MvLev.]. 1795: Szuszék Kettő, Szekrén egy [Szarhegy Cs; LLt]. 1805: A Gabonás hijjan találtunk egy szekrént [Szamosfva K; BLt 9]. 1817: Egy Harmintz vékas viseltes Szuszék, Egy viseltes Szekrény, Ket Turos Deberke [Mv; MvLev.]. 1864: Három vám tarto szuszék, és egy szekrény [Kadács U; Pf].

Szk: *lisztes* ~. 1814: egy Lisztes Szekreny ... [Mezősályi TA; RLt Rettegi Sámuel kúriájának inv.].

4. szuszék; ladā pentru făină; Kornkasten, Kästchen. 1817: Kisded Szuszek vagy Szekrény [Gyalu K; KLev. Moldován Vasiztől seguestralt portékák specificatiojából].

5. levelesláda; lădiță/cutie cu documente; Brieffach. 1598: az Gazda Azzonj leuelej keozt vagion leuele it az szekrenben [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr.]. 1777: A fennebb le irt nagyobbik Szekrénb(en) el hanyodva vetődve, tizenkilentz darabbol álló Levelek [A.detrehem TA/ Nagylak AF; DobLev. III/503. 4a].

6. szállításra használt láda; ladā (cu capac) în care se transportă diferite obiecte; Kiste, Transportkiste. 1595: Attam ... 100 Jo letz szeget ... szegeztük be az szekrent vele mellyet az zönyegekkal, onn szer szammal Tasnadra vitték vala [Kv; Szám. 6/XVIIa. 132 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

7. lőszeres láda; ladā cu muniție; Munitionskasten. 1602: Kupas Georgi ... vallia ... En ewel az Farkas Mihaliál azon etczaka ... eggjw eoriztem ... az thoronynak felső feleben igazitam megh hagam neky minth vigyazzon, en it Alat vigyaztam azon keozben az Zekrenjre haniotlam le tehat el zwnnjattam [Kv; Tjk VII. 622].

8. védőkeret/láda; cadru de protecție; Kastenrahmen, Fassweg, Greviert. 1590: Az Malomba valo keoltseg ... Szapany vchaba(n) Aztalos Janonal (!) Chynaltattam mind az eot Bokor Keo ala zekrent ... f 2 d. 60 [Kv; Szám. 4/XIII. 3 Gregorius Wass reg.].

9. lapátos kerék vizlédájának része; parte a scocului de unde cade apa pe roata cu lăpeți/palete; Schaufelkammer/

-zelle. 1677: Ez az víz láda szolgál az eöreg vas verőt hajto lapátos kerékre; az víz láda jó tölgyfa lábakon áll, tizenkét jármokban végében való jó szekrényivel és víz eresztőjével együtt [CsVh 53].

10. szekrénygyártó/készítő, asztalos; meseriaş/timplar care face dulapuri; Schreiner, Kastner, Kästner, Tischler. Szn. 1602: Szekrény Pál jö [Hilib Hsz; SzO V, 98]. 1614: Zekren Janos ppix | Zekren Pálné jö [uo.; Beth U 371–2]. 1719: Szekrény Miklos [Imecsfa Hsz; Borb.].

◊ Hn. 1692: Szekrény Vápajába(n) (sz) [Torockósztyörgy TA; EHA].

Ha. 1752: szekriny [Göc SzD; Borb. Borsai Sándor kezével].

szekrényecske szekrényke; dulăpior; Kästchen. 1700: fel kez kád nro 2. Tekenyőczke 1. Desa nro 1. Egi kis szekrenyeczke [Csicsó Cs; Bállt 71].

szekrényes I. mn szekrény-aljú; cu dulăpioare în partea inferioară; mit Lade/Schubfach/Schublade, Laden-. Szk: ~ asztal. 1655: csináltam két szekrenyes asztalokat f 26 [Kv; ACJk 51a]. 1656: Tecsí György Ur(amna)k ... műveltem hol mi egytmast (!) f. 15 Item fogattam ő Kigyelmetől két szekrenies aztalt egy tornios nyuzolyat f. 16 [Kv; i.h. 52a]. 1657: egy szekrenies Asztal [Kv; i.h. 51a].

II. fn szekrénygyártó/készítő, asztalos; meseriaş/timplar care face dulapuri; Schreiner, Tischler. 1655/1754 k.: Sokadalomkor pedig a' Látó Mesterek ha idegen helyről Asztalos munkát hoznak szorgalmatosan meg vámoalyák, egy szekértől d. 48. Az Szekrenyeseektől pedig minden szekrenytől d. 2. A Böltső tsinálás a' szekrenyeseeknek meg nem engettetik [Kv; ACJk 19].

Szn. 1597: Ioannes Zekrynnes de Zynie^a Iobagio [Ks. — "Szinye SzD]. 1606: kws galambfalwi Zekrenies matias [UstT 20/300]. 1607: galambfalwj Zekrinies mattias [i.h. 20/243].

◊ Hn. 1737/1792: Szekrényes (sz) [Bálványosváralja SzD; EHA]. 1798: A' Szekrényes kutyánál (sz) [uo.; EHA].

szekrényforma szekrényszerű; de forma unui dulap; kastenförmig, schrankartig. Szk: ~ *szuszekocska*. 1699: edgj kised szekrény forma szúszekocska négy köblös [Andrásfa U; LLt Inv. 116].

szekrényláda (fekvő) ládaszekrény; ladă în care se păstrează diferite obiecte; Truhe, Kiste. 1763: Szekrény láda No 1 [Mezősámsond MT; Berz. 14. XIX. 23]. 1850: Egy szekrény Láda [Tarcasfa U; Pf].

Szk: *fejér* ~. 1615: Egy feyr zekren lada az kiben az Bali egyet masa vago(n) f — d 75 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével] * *fekete* ~. 1615/1628: Egy fekete szekreni láda záros, meliben az Kis Anna Eggietmassa vagion f 1. d. 50 [Kv; RDL I. 96c] * *labas* ~. 1622: Egi labos io Zekrenj lada záros tt f. 2 [Kv; RDL I. 119] * *öreg* ~. 1585: Egi Eoregh zekreny Lada, Rosas f 1 [Kv; KvLt Vegyes ir. 1/2. 4] * *rakott* ~. 1615: Egy zep rakot eoreogh zekren lada fodor faual boritot f 10 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével]. 1620: Balikonak iutot ... egi io gyontaros aztalt f 3. — Egy rakot zekren lada f 10 [Kv; i.h.].

szekretárius titkár; secretar într-o cancelarie (domnească); Sekretär | írődeák; diac, grāmātic; Schreiber. 1588: az

vitezleo Gabriel deiak Botthazi az feiedelem eő Nsga secretariussa [M. frata K; SLt J. 31]. 1590: 22 July vittek Tordara Gaspar deakot varady Secretarius 4 Louon ... fiztettem f. 1 [Kv; Szám. 4/XXI. 85 Kis István sp kezével]. 1597: Aaszszoniwnk w felsige Secretariussat widte inset hogy Deesre Mennien, wtabwl wysza Teritedte Nymet Janoss [Kv; i.h. 7/XIV. 100 Masass Thamas sp kezével]. 1600: Az Secretariusnak attam 5 czipot 1. kenieret d. 9 [Kv; i.h. 9/III. 7 Szabo András sp kezével]. 1619: Szegedi Deesi Mihaly Deak(na)k az molduay vaida eo Nga Secretariussanak megh tekintuen idegen orszagbann is hozzank es az Orzaghoz megh mutatot hwseges szolgaltattat, kegemessegunkból confertaltunk az Kő vari Joszagunkból neki Tiz haz Jobbagiot [JHbK XVIII. 32 fej. rend.]. 1621: Az Zakmar mellet lako Hauas alfeoldj Vajda Giugitani (!) vitet az Secretariussa Czarnatonj istua(n) Brassobol egi borbelt [Kv; Szám. 15b/IX. 167]. 1633: Beneo Mihaly Feyeruari Cardinal Ur(am) eo Naga Secretariussa [Ks 90]. 1664: vi-gyázzon az secretariussára Cob uram, ne talám attúl nyilatkozna ki efféle titkok [TML III, 146 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1705: Reggel pedig felkelvén minikutána az urat az eddig való dolgokról tudósítottam volna, felmenék a Cusani uram secretariusaéhoz, és minthogy mind az Herbeville, mind a Glöchelsperg generálisoknak való levelek titulatlanok valának, azokat a secretarius által kitanulván, ugyan eltituláltatám [WIN I, 626]. 1710 k.: én az én instructionom szerént semmit rendesen nem proponálhatok, sem a secretariusokkal semmit nem referálthatok [BÖN. 973]. 1736: Az Gyenerallis szekretariussa es az Szent Katolnai Letman voltanak Bíró Uramnit akor Bort, kenyeret, pecsenyet de 66 [Kvh; HSzJP]. 1748: Illyésfalvi Pap László, más egy Attyokfiával ... körül vették Mgs Gubernator Vr(am) Exja secretariussát ... s velle edgyutt engemetis, igen kérven bennünket ... hogy interponálnok magunkat Mgs Groff Kornis Sigmond ür előtt ... Pap Vonka nevű detentus Eödtsekért, és disponálnok kérésünk által a' Grofot Békességre [Nsz; Ks 27. XVIIIb St. Budai gub. janitor vall.]. 1817: Miklos Mlgs secretarius Gál Tamás Urnak esmértségében, atjafiságában és Gratiájában esvén ... successorának esmérí lenni [Kv; Pk 3].

Hn. 1831: A' Secretarius gödriben (k) [Mezőbánd MT; EHA].

Szk: *bellikus* ~. 1705: Ma reggel 8 órakor érkezett posta Bécsből Havasalfölde felé, de mit hozott, mit nem, meg nem hallottuk. A bellicus secretariust ugyan az generál felküldötte vala az úrhoz, holmi leveleket és novellát is olvasott az ür előtt [WIN I, 432]. 1737: az Bellicus szekretariussanak attunk kenyeret kapostat kolbaszt Bort oldalost [Kvh; Bogáts 8] * *guberniális* ~. 1742: mindenik az Gubernialis Secretarius vrak közül igen nehez betegségben sinlik [ApLt 4 Zálányi Apor János Apor Péteréhez].

szekretárius-deák írődeák; diac, grāmātic; Kanzlist, Schreiber, Schreibknecht. 1595: 17. July ... Bernardfi Janost és Egeruari Janost, Wrúnk ő fge után mennek Tasnadra, az Secretariüs Deakokkal (!) egyetemben ... Bernardfi U(ra)mat tulaido(n) kúczjan vitte Zillahig 6 loúal Benesi Mihaly ... f 3 d 57 [Kv; Szám. 6/XVla. 82 ifj. Hel-tai Gáspár sp kezével].

szekretariusné titkárné; soția secretarului; Sekretärin, Kanslistin. | írődeákné; soția grāmāticului; Frau des Schreibers. 1746: ozvegi secretariusne [Kv; Ks 11. XLVI. 25].

szekretáriusság titkári tisztség, titkárság; funcția de secretar într-o cancelarie; Sekretärstelle, Anstellung als Sekretär. *Szk: gubernális ~. 1775: Mósa László ... Ez igen hatalmas deák, jó törvénytudó és Erdélyben híres tanult ember vala. Sokszor candidálatott gubernális secretariusságra, ítélőmesterségre, s ha pápistává lett volna nagy promotio-kat ért volna [RettE 359].*

szekreter fiókos szekrényféle írólappal; secreter, secretar; Sekretär, Schreibschrank. *1810: magabol a Mivéből a tündöklök ki, hogy nem maga szükségére, hanem eladás végett készített egy valójában drága és nem Sorsához illő Secretért [Kv; ACLev.]. 1820: Egy rakott Kaszten, hozzá tsinált fejtől lévő Szekretirrel 1. Egy más Tiszafa Kaszten 1 [Felőr SzD; BetLt 5 Fráter Theresia kel.]. 1837: Benedeken a vendég házban rakott asztal az obeliscussal ... vendég házbéli Secreter [Szentbenedek SzD; Ks 88. 13]. 1848: Egy Szekretair [MKG Conscr.] | Az osztováta a' hijuba. A bordák a Szekréterbe tétettek [Szászkerked K; LLt].*

*Szk: bronzírozott ~. 1821: Ezen házba van egy szép Bronzírozott ... igen szép secréter [Veresegyháza AF; Told. 19] * díofa ~. 1820: Egy Diofa Szekretir grumzírozott (!) 1 [Felőr SzD; BetLt Fráter Theresia kel.] * fekete ~. 1849: egy fekete szekréter eltörve [DLt] * mahónifa ~. 1853: Egy mahoni fa secretair, melyben aprosagok vagynak [Mv; TSb 4] * tábori ~. 1816: Regi modi tabori Sekreter 10 fiókos ... 10 Rf [Kv; Born. IV. 41] * tiszafa ~. 1848: Egy Tiszafa Secreter zárral és sarakkal 55 rft [Görögysztimre MT; Born. 9. XXIVd].*

szekretum 1. titok, titokzatos dolog; secret, lucru secret; Geheimnis, Geheimsache. *1619: Göröcsi Mehmet pasa mindent, valami secretumunk volt, de mind megbeszéllette az német követnek [BTN 312]. 1710 k.: Említettem oda fel, hogy a localis memoriát, mint nagy secretumot, száz aranyon adta [BÖn. 542].*

2. ~ra titkos irat/levél száma; pentru documente/scrisoni secrete; geheimes Schriftstück, Geheimbrief. *1625: Keouettezik rend szerént, az miket Vrunck eo felge Colouaratt Szallasin ... reformaltatni és ujolagh építeni keglsen paranchyolt ... oda csináltak az Asztalosok ... Az Secretumra egy Ladat f—/50 [Kv; Szám. 16/XXVII. 23].*

székrol székre társasjáték-fajta; un fel de joc de societate; lustiges Gesellschaftspiel mit raschem Stuhlwechsel. *1870 k/1914: A társasjátékokból a még élő deák s legátustársak kedvéért egy párat megemlítek: haragszomrád, székrol székre, némajáték szembekötéssel, hogy tetszik? milyen is? mire lehet használni? mindannyi ja zálogosdi. A széket körbe rakják. A játékosok kiszámolják ki marad a kör közepén kikiáltónak szék nélkül. Felszólítására a széken ülőknek helyet kell cserélni. Aki szék nélkül marad vagy csalt (nem állt fel) az lesz a kikiáltó: Székrol székre dobhelyre! [MvÉrt. 18 játékok al.].*

szekszena málhanyereg; șa mare de povară; Saumsattel, Trag-/Packsattel. *1618: adjon akkor egy szekzana alávaló herélt lovat [ETA II, 10]. 1673: Also czejtház ... Vagion ez házban ... ott rossz szekszena ~ nro 5 [Fog.; UF II, 537]. 1678: Nekem is megparancsolták, az tábora készüljek s el kell menni Ahoz sem szekszenám, sem lovam, sem sátorom, sem egyéb tábori készültem, tolmácsom ... mind ed-*

dig is semmi nincsen [TML VIII, 176 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz].

szekszenás 1. mn 1. málhás; pentru/cu bagaje; Pack-, packtragend. *Szk: ~ kas. 1699: Hitván üres hordocska Nro 1. Szekszenás kas nro 1 [Ocsesztve AF; GyL. Gyulafi László lelt.] * ~ nyereg. 1729: Török nyereg nro 1. Szekszenás nyereg nro 1 ... Pánjvás nyereg ny nro 6 ... Német kengjell vas Egi pár magiar kengjell vás nro 1 [Marossztyörgy MT; Ks 23/XXIIb].*

2. málhanyerges; căruia i s-a pus șaua mare de povară; mit Packsattel. *Szk: ~ ló. 1665: Kérem Kegyelmedet ... Magamnak is szeretessen egy jó erős szekszinás lovat, megadom az árát [TML III, 448–9 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1670: Item Bethlen Gergely, uram lengyelországi útjára szekszenás lovakat adván, az szekszenás legénynek való fizetéssel együtt teszen fl. 131. 60 [AUt 229].*

3. mindenes (a főurak házában); care îndeplinește singur toate treburile dintr-o casă; als Faktotum dienend. *Szk: ~ legény. 1670: Item Bethlen Gergely, uram lengyelországi útjára szekszenás lovakat adván, az szekszenás legénynek való fizetéssel együtt teszen fl. 131. 60 [AUt 229].*

II. fn mindenes személy (a főurak házában); persoană care îndeplinește singură toate treburile dintr-o casă; Faktotum. *1676: Sidó Samuka ha megérkezik, még is kérem Kegyelmedet, az én nála lévő egyetmásonat ne felejtse, úgy az fogarasi szekszenást is [TML VII, 298 Teleki Mihály Nalácz Istvánhoz]. 1677: Az mely személyt szekszenásnak elhoztam, annak is fizetés kellene [i.h. 417 ua. Baló Lászlóhoz]. 1678: Vessellényi Pál uram urunknak s nekem is mit írt, oda küldtem neki írt két török levéllel együtt. Az szekszenást küldje ide | Azt az én ott lévő rossz szekszenásonat is vagy fogassa meg, vagy küldje ki [TML VIII, 55, 87 ua. Nalácz Istvánhoz]. 1681: Alber Peter ... Ez most az Ur eő Nga Szekszenasa Örökegebe(en) Karansebesi Dajka Janos sellerségbe(en) lakik; tartozik szolgálni | Groff Vr(am) eő Nga kocsissa Pers. 1. Szekszenassa Pers. 1 Kocsis 1. Szekszenás 1. Török sipos 1 [VhU 27–8, 76, 217].*

szekszenáz teherviselésre kényszerít; a împovăra pe cineva; bepacken, zu Lastentragung nötigen/zwingen. *Sz. 1710 k.: De keserves dolog volt: nékem se fizetésem, se jóvedelmem vagy tisztem, sem hűtelem, sem becsületelem közdöttük, mégis minden terhes, költséges állapotokra küldöztek, hurcoltak, mint az öszvért vagy számárt, szekszenázta [BÖn. 722].*

szeakta 1. szakadár, el nem ismert vallásfelekezet; sectă; Sekte. *1638: Szörös Mátyás pap, az öccse Szörös András, Kerekes Péter, Uzdi Tamás, Rozbiczi Pál, Szentgyörgyi István deák új sectát indítának, az mely miatt Kolozsvárrát és az Székelyföldön illetlen dolog következék, az mint az embereket az Krisztus felől examinálták, az ki soha nem volt, az kik annak előtte unitáriusok voltak és osztán meghasonlottak [Kv; KvE 171]. 1662: Dész városában ... gyűlést hirdetett vala, ahová a szombatosok egynehányaszának, ha nem ezeren, azon director által evocáltattak vala, megtartván a törvény folyásában való út és mód az hozzájuk való feleletekben, akik azon sectán lenni tanáltattak volna ... mindnyáján fejük, jóságok elvesztésén maradtak vala. Legutolban kik azon sectának, társaságnak fő-fautori, pártja valának, Péchi Simon ... és Orbán Ferenc, ki udvarhelyszéki notárius vala, convincáltattak vala [SKr 192–3].*

2. nem bevett vallási csoport; confesiune nerecunoscută oficial: nicht rezipierte Konfession/Religion. 1655: Vadnak ilyen megbántódása szegény nemes atyáinkfiainak, hogy vagy magokon, kik közülök azon az sectán vadnak, vagy jobbágyiukon törvénytelen büntetéseket cselekszenek [Kv; EOE XI. 196 egy-i törv.]. 1677: Ha kik pedig efféle dologért¹ convincáltak embereknek párt tartói ... hasonló poenában incurrályanak ... Ide nem értvén az Oláh, vagy Görögök sectáján lévőket, kik protempore szenvedtenek [AC 2-3/2. — ¹Ti. az Ecclesiáknak épületire nézendő ... reformatio avagy variatio miatt].

3. vallásfelekezeten belül elkülönülő, más nézeteket valló csoport; grup disident în cadrul unei confesiuni; andersgläubige Sondergruppe einer Glaubensgemeinschaft. 1710 k.: Ez a jóra való igyekezete Apáczaiknak először gonosz, de az után nagy javára lett, mert minthogy az oda fel említett secták szerént theologus, presbyterianus, philosophus carthesianus volt, a fejedelem előtt úgy elvádolták, hogy hallatott akkor olyan szó ... megérdemelné ez az Apácza, hogy a fejevári torony tetejéből vetnék le [BÖn. 551].

széktartás törvénykezési székülés; tinerea scaunului de judecată; Gerichtsverhandlung, Sitzung des Gerichts. 1803: Filialis azután Partialis Szek tartás lévén pro 25a cur. ki hírelve a' miánt nem érkezhetem [Körösbánya H; Ks 108 Ve-gyes ir.].

széktörés tanácskozási vagy bíraskodási joggal felruházott gyűlés megsértése (bűncselekmény); ofensă adusă scaunului de judecată; Beleidigung/Verletzung des Gerichts. Szk: ~en hagy/maraszt. 1573: Kis Antal hity vitan azt vallia hogi ... Eotet Hennig Idezy Barat Istwan eleybe otth addeg perel vele hogi eo hertelensegbe Mongia azt Neky tahat hamissanis ely vened az en feoldemet, Mely zoert Zek toeresen hatta volt az biro, es zalogat vetety erte | Gergel teomeswary Azt vallia hogi ... Barat Istwannak vtolsory Birosagaban Idezte volt be Kis Antalt Hennig Jacob valamely feold veget, hogi otth felelenek Egimashoz, Mond Kis Antal Hennignek, hogi vened ely te az en Marhamat Ereowel hatalommal ha en Ne(m) akarom adny, Erre tudoma(n)t teot henig Ezt Mondwan En ne(m) hatalomal hane(m) teorwenyel larok, Az biro Kis Antalt Zektoeresen Marasztia [Kv; TJK III/3. 186, 188] * ~en marad. 1650/1687: Ha valaki vallást télesen arról hogy feledékenységből az alkalmas időt el mulatta es Novum nélkül szóll Szék töresen marad hoc est flor. I [EMLT].

szekuláris világi; laic, lumesc, secular; sekulär, weltlich. Szk: ~ ember. 1625: Jure regni ne(m) szabad volt ott praedicalni es nekedis ne(m) kellet uolna admitalnod magadnak in eum (?) fine(m), keresned hogi papista papot uigjenek oda; mert ne(m) secularis ember dolga affele Eccles(ias)tica dolgokban auatni magat [Uszt 78] * ~ kauza. 1592: Hogy semmi fele pwspeok a' Coloswary embert Secular(is) Causaban meg Ne itillie, semmire se keötelezhese a' Coloswary pwspeoknekis beket haggion [Kv; Diósy-lnd. 18] * ~ státus. 1764: Igazán megvallom, hogy nem apróbáltam eleitől fogva az alacsony, obscurae originis embereknek ebben a seculumban lett felettebb és álmélkodásra méltó promotiojukat ... mind a clerus, mind a saecularis, mind pedig a militaris statusban [RettE 170] * ~ személy. 1705: A' T. Consistorium egjb(en) gyűlvén, látván a' T.

Consistorium tagjainak meg fogyatkozását, tettett ő kgkl-(ne)k magok közzé, ezeket a' B. személyeket be vinni; hogi a' secularis személyek, az Ecclesiasticusokonn kívül huszonnégy számra ki tellyenek¹ [Kv; SRE 91. — ¹Köv. a nevek fels.].

szekulum évszázad; secol, veac; Jahrhundert. 1636: a Christvs üdejére ... azok az Istentiszteletben levő musikálások meg is szűnnek ... hanem sok seculumokkal azok után¹ kezdetett egytől-is másol-is gondoltatni, es lassan lassan Czifrasagnak okáért az Ecclesiákban be tsuzni mászni [ÓGr 8. — ¹Az egyházatyák kora után]. 1678: már az mostani seculumban úgy látom, az mit az ő kegyelmek megmaradása mellett véres verejtekemmel szerzettem, ugyan ő kegyelmek által el is veszem [TML VIII, 376 Lázár István Teleki Mihályhoz]. 1710: Mátyás dicsőséges magyar király holta után ... Lengyel László magyar király idejétől fogván való dolgokat éppen II. Rudolfus német császár és magyar király ideig egy seculum elforgása alatt, legderekasabban írásban hagyta Istvánffy Miklós magyarországi vicepalatinus [CsH 48]. 1766: bátor az A eökegyelme eleinek egy más közzett lett osztozások s azon jóság udvarának közzé bírása usualása, s' egymásnak adása, tse-relésének ideje Seculumat folyúl mullyanis ebben usut, p(rae)scriptiot nem forgathat [Torda; TJKT V, 340-1]. 1773: az folylo 17dik Seculumnak elein vagy az mult 16to-dik Seculumnak a' végén a' Tisztelendő Pater Jésuiták ... Maros Vasár helyyre szállattanak és telepedtenek [Told. 47/67]. 1774: Teleki Miklós úr olyan ember volt mind eszére, mind hazájához való indulatjára s szeretetire nevez, hogy bátran el lehet mondani, hogy olyan ember két seculum alatt nem született [RettE 320]. 1778: A szegény Viski József bátyámuram is meghala ma 16-ta Maii 1778. Született volt ezen saeculum első esztendejében [i.h. 388]. 1796: Erdélyben ... tudva vagyon, hogy ... a' Religioknak változása a' 16ik Seculumban kezdődött, a' Földes Urak ... evidenter meg mutattak hogi Saeculumoktól fogva, örökké Jobbágyság terhe alatt voltanak¹ [Mv; TLev. 5/16 Transm. 67. — ¹A torockóiak]. 1812: szinte két Seculumot fejjül halado Törvényes Esketés [Kövend TA; Borb.]. 1847: kevés esztendő mulva el praedolodott volna az az erdő, a' mely ha pázmánként és törvényesen vagodott volna több Seculumokig elégséges lett volna [F.árpás F; TSb 46].

szekunda isk elégtelen osztályzat; notă insuficientă; (Note) „ungenügend”. 1870 k./1914: Secunda: valamely tantárgyból kapott rossz osztályzat (elégtelen, bunda, lásd calculus) [MvÉrt 43].

szekundál segít, támogat; a sprijini; sekundieren, helfen, unterstützen. 1662: a seregeket úgy rendelém, hogy három-felől való defensió lehetne, negyedfelől a víz secundálván bennünket [SKr 377]. 1705: igyekezzék Forgách uram a reábizottatott dolgot secundálni [WIN I, 283]. 1738: Bölöni László ... Excellentiád kgimes Patrociniumát implorallia, e szegény Vár(me)gyének igyes bajos dolgainak pro Bono Publico Lejendő promotiojára, Szavainak hitelt adni, és Gratiose admittalni, dolgaiba(n) Secundálni méltotassék [Kv; Ks 99]. 1753: ezen describált Ország ut figáltassék ... melynek effectuatiojában Gróff Mikes Antal Atyánfia ... a' mennyiben lehet secundálni igyekezi [DobLev. I/299. 2a gub.]. 1764: a' többivel edgyütt az Imre György intentioját secundálták [Torda; TJKT V. 226]. 1772: az Urffi felől oily

opinioval Vagyok hogi az eő Felsege Szolgalattyát nem hogi impediálni kívanna, Sőt mindenekben ... Secundálni [Kv; SLt XL Henter János Suki Lászlóhoz]. 1782: a Dominális Biro Illya ... számtalan intésemet s parantsolatomat, férre téven, erdeit Ngodnak hatalmason élni kívánnya, töllem s parantsolatomtól fügni nem akarván, ötett mások látván Secundálni kívánnak, mondván, hogy ökis hasonló Jobbagyok [Baca SzD; GyL. Molnár György kezével].

szekundálódik támogatódik; a fi sprijinit; Unterstützung finden/bekommen. 1667: ha procedálunk, az egy németnél többet nem offendálunk, akár secundálódjék az ránk bizott tracta, akár ne [TML IV, 48 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. 1736: Néhai ... Magyar Bikali Vitéz György Ura(m) eő Nga ... sokáig perlekedett a Faluval, de abbéli intenu-mab(an) nem secundálódván eő Nga abbéli bosszuságab(an) által adta Néhai Josika Imreh Uramnak nálunk való egész portióját [F.detrehem TA; Bom. XI. 7].

szekundáltathatik támogattathatik; a putea fi sprijinit; Unterstützung finden können. 1736: a Mltgs Guberniumhoz, Szebenbe expedialtuk Nztes Dobolyi Márton kedves Atyánkfiát ö kglmét Instantiákkal ... Hogy pedig ezen Instantiaink annalis inkább Secundaltathassa(na)k ... Dobolyi Márton Atyánkfia ö kglmé facultáltatik, hogy Mltgs Gróff Gubernator Hallerkői Haller János Urunk ö Excellentiájának ígérhessen egy pár Malom követ [Dés; Jk 460b].

szekundárius isk a diákszoba-felelős helyettese; locțiitorul responsabilității de cameră într-un colegiu; Sekundarius (zweiter Stubenältester in Internaten). 1870 k./1914: Secundarius: a kamara lakosságában habitatio a második helyen (locus) lakó deák; a primarius honn nem létében annak helyettese a rend és a csend őrizésében; a szobafőnök így szólítja; secunde! [MvÉrt 43].

szekundhadnagyság másodhadnagyi tisztség; funcție de locotenent secund; Sekundärleutnantschaft. 1782: És amikor instal nekí, hogy ígérési s a gubernium recommendatioja szerént tegye actualitásba, mert addig mindig úgy hívta: „Hívják Vörös hadnagyt” azt felelte, ha pápistává lesz, secundhadnagyságot ad neki. Amaz is megharagudván, odahagyta s hazajött [RettE 420].

szekundálódhatik támogatódhatik, kaphat segítséget; a putea fi sprijinit/ajutat; Unterstützung erhalten können. 1725: minden dolgoimb(an) penig miképpen Secundálódhatom alázatos levelem által nságodat tudosítani Semmi-keppen el nem mulatom [Gálfva KK; Ks 95 Földvári Ferenc lev.].

szekundkapitány másodkapitány; căpitan secund; Sekundärhauptmann, Zweitrittmeister. 1777: a Kálnoki regimentből való secundkapitány Mohai Gábor, ki is szinte esztendőtl fogva Kolozsvárt verbuál, penteken paripán hánytatta magát az uccákon, vasárnapra meghalván, kinyújtóztatták [RettE 374].

szekuritás 1. biztonság; securitate, siguranță; Sicherheit. 1657: megmutogatám neki, hogy, ha az fejedelem hire s akaratja kívül cselekednéd, minémű félelmes veszedelmések forganának benne, ha pedig hírével és consensusával, abból minémű securitások | az mint töllem lehetett, tettem

vala ilyen dispositiókat az securitasért: Hogy Liptó várát nagy securitással kezemhez vévén, abban praesidiumot és kapitányt collocálék [KemOn. 158, 232]. 1660: Nem lehetvén azért ... távolról nézmem szegény hazánkknak ... megmaradására való securitasa felől semmi valóságos vigasztalást nem érthetnék [Kemlr. 337]. 1671: Harsányinak elég az, ha eljőne ... tölle ember megtanulná jól, micsoda formán hitette el az császár az kereszténységet mind az török békességről, Erdély securitássáról, mind legközelebb az magyarországi dolgokról [TML V, 626 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. 1682: Mind ezeken kívül is penigh ingo és ingatlan jók, s edgyetmások, akár mi nével nevezendeok, es házi eszkeozok, mind azokatis hadtam ... feleségemnek, hogy vgy élhesse ... a' mint szintén akarja, seot ha az szükséghez hozza elis adhassa. Es így élteigh securitással maradhasson mind ezekben ez neki testált jokban [Kv; RDL I. 160]. 1711: Nemellyek ... az otyozi utnak includalása miat bñ rékéttek nemellyiknek pedig cselekedgyi bé sem mehettek ... mostan az hat Compania Nemethis erkezőleg lévén a' Szekbé', nagy Securitással lehetünk az utnak fell nyítására [Csíkszereda; Bom. XXXIX. 50]. 1753: Hogy pedig ezen dolog annál nagjobb Securitásba lehessen tartozzék ... Balás Lajos vram ... maga véreit Admonealtattni [Benedek AF; DobLev. I/263]. 1785: Hogy az Praedalo Tolvajoknak Piskintzreis Léendő el jöveletek hiresedett az Aszszony eő Nga Sudgyája nagyobb Securitásnak okáért ... eő Ngnak hat Méh Kosarait az én nejemhez vitte, vitette [Piskinc H; GyK]. 1817: De az aránt egész Securitasba lehet Nagyságod, hogy még az Nagyságod Commissioját nem látom ö' addig innen Soha ki nem megyen [Szászssombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev. — "A betegségéből felépült Veres János].

Szk: ~ba tesz a. biztonságba helyez. 1747: Hadnagya Vram a' Lovat olly securitasba tegye, hogy vagi el ne lopjak vagi el ne tseréllyék [Torda; TJkT III. 137]. — b. felügyelet alá helyez. 1710 k.: A gubernátor ... ezt izené nekem: vigyáztassak az ő secretariusára, mert fél, hogy első-kik; én felelém: vigyáztasson reá, ő szolgálja, tegye securitasba [BOn. 974] * ~sal biztat. 1678: ha én bémegyek, innet való securitással senkit nem biztatok azért irtam meg eddig is az dolgokat ... senki engem ne okozzon [TML VIII, 54 Teleki Mihály Naláci Istvánhoz] * személybeli ~. 1817: A Személy, és vagyon béli securitas inkább feltanál-tathato Háromszéken, hogy nem Kövesden [Árkos Hsz/Mv; Kp V. 318] * vagyonbeli ~ → személybeli ~.

2. menedékhely; (loc de) refugiu; Zufluchtsort. 1661: az vidékeken valami csint cselekesznek holmi lezzegő katonák ... valami securitást szerezhetek magamnak és marháimnak ... a sok lezzegők miatt [Sófva BN; SzO VI, 258-9].

3. bizalom, megbízhatóság; încredere; Vertrauen. 1778/1786: Valamikor a Nemes Ecclesia azon Summat' töllem fél akamá venni és az irántom való Securitáshoz valami kétely férvén nállam tovább nem kíváná tartani, tartozzam betsüllettel meg fizetni [Torockósztygyörgy AF; DobLev. III/517. 1a. — "Kölcsönösséget].

4. biztosíték; garanjie; Gewähr, Garantie. 1669: Nadasdi uram ... securitást kívánt, és hogy az érsek adja meg becsülletit [TML IV, 523-4 Gyulafi László Teleki Mihályhoz]. 1837: Küldök itten egy kis Kötelező irás az én betsülletem és annak megis felelek [Ö-Torda; TLt Praes. ir. 38/844 Kassai F. Mihály ügyvéd lev.].

szekuritásadás biztosítéknyújtás; asigurarea/garantarea securității; Gewährleistung, Garantie. 1661: Megpróbálta Erdély az töröknél való securitást, actum est de nobis, ha az ausztriai ház mirőlünk elveszi kezét. Itt pedig securitas adás nélkül Erdélynek semmi hitele nincs [TML II, 56 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

szekuritásbeli szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *kaució* óvintézkedésbeli biztonságosság; garantarea luării unor măsuri de precauție; Kaution, Sicherheitsleistung. 1718: Pestis alkalmatosságával ... Tessék az Magistratusnak delegalni bizonyos betsülletes Embereket Tanácsból ... kik is ... az meg irt Doctor Borbély es egyéb betegek(ne)k s holtak(na)k ministraloitól vegjenek relatiót, praescripto modo, illendő Securitasbéli Cautioval vagj még azokan kívül fel találhatóval [Kv; KvLt 1/225 gub.].

szekuritású vmilyen biztonságú; de o anumită securitate; ... Sicherheit bietend, kautionsfähig. 1767: Gábor Bátyám írja, hogy Excellentiádót hová hamarébb egészen contentánál kívánván, arra egész securitásu Fundust az Halomgyi Dominium Arendáját Excellentiádnak assignálja [Nsz; Ks 66. 45. 17b].

szekurizál biztosít; a apăra/proteja; absichern, schützen. 1817: a ... Gyogy vize nagyon Árodni Kezdvén ... hogy a kapitány Ur securizálja maga kertit Udvarát ... porontolt nekem és mások(na)k is, hogy a gátból vegyünk le annyit, a mennyivel Securizálhassuk az Udvar [Algyógy H; Born. X. 8d Muntján Solomon (50) jb vall.].

szekurizálhat biztosíthat; a putea apăra; sichern können. 1814: lehetetlen tehát ilyen környűl állásokba hogy a Törvényes Hatalomhaz ne folyamadjam, es magam személyit, s mindenek felett ... felettebb ösze martzongalt Betsülleteimet ... addig is mi törvény uttyán securizálhatnám, most ezuttal hevenyibe és a Dolognak melegibe bátorságba helyeztetni alázatosan ne esedezzem a Tktes Generalis Széktől [Torda; TLt Praes. lev. ad 136 Fodor Mihály ügyvéd panasza ügyvédtársa, Csipkés Albert ellen]. 1817: A Gyogy viz meg Aradása Alkalmatosságával Lendvay kapitány Ur ... a gátból embereivel Annyit le vétetett a mennyivel az exundaciótól a maga Udvarát és Csűrít Securizálhassa [Algyógy H; Born. X. 81 Zsusián Gavrilá (40) vall.].

szekurizáltatás biztosíttatás; asigurarea securității/protecției; Sicherung, Absicherung. 1814: Személyem és Betsültelem securizáltatása ... addig is meg eshessék mig Törvény uttyán személyem és Betsültelem meg sértésit meg kereshetem [Torda; TLt Praes. lev. 136 Fodor Mihály ügyvéd panasza Csipkés Albert ügyvéd ellen].

szekurizáltatik (be)biztosíttatik; a fi asigurat securitatea/protecția; gesichert werden. 1826: ha a' Néhai g Vass Farkas Ur Curiálásához tartozott Csűrös kerten keresztül Conseruáltatik a Canalis ... találjon edgy modot a' Mlgs Familiá amelynél fogva a Székő kut Birtokossa Securizáltassék [Cege SzD; WassLt]. 1840: Bosla Ferentz Uram ... költsön adott pénze kamatjára nézve biztosabbnak hiszi, ha natura securizáltatik [A.szentmihályfa TA; Bosla. Kövendi Kovats János a szék bírja kezével].

szekurus 1. biztonságos; sigur, care nu prezintă pericol; sicher, gesichert. 1710: En szintén, mikor Bethlen Sámuel felverék a kurucok, akkor Fejérvárat voltam, onnan hazakérdém, hogy cselédimet valamely securus helyre költöztessék [CsH 397]. 1781: A mi feltett Czélunk(na)k tökéletes végezé e' lévén adományunk aránt hogy ezen Summa mind addig mig 1200 ~ ezer ket száz Magy. Forintig valo Capotalisra gyűl mind addig jo Securus helyekre jó Contractusokkal Törvényes Interesse ki adattassék és ebből jövő Interesse és Capitalissá tsináltassék [MMatr. 492].

2. szk-okban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *lehet vmiről* biztos lehet vmiről; a putea fi sigur de ceva; einer Sache gewiß/sicher sein können. 1710: úgy gondoltam, hogy holtom után kegyelmedet hagyjam az én jo-vaimban nagyobb successornak ... És hogy kegyelmed securusabb lehessen erről, hitet is adok [CsH 305] * ~ *lehet vmitől* védett lehet vmitől; a putea fi apărat de ceva; von etw. sicher sein. 1705: Ma a csergődiék beküldvén egy embert az urhoz protectionért, hogy mindkét fél(e) németstégtől securusabbak lehessenek [WIN I, 602] * ~ *vmiben* biztos vmiben; a fi sigur de ceva; über etw. gewiß sein, in ein sicher sein. 1619: securusok ők abba most is, hogy nem includáltatik Lippa s Jenő az némettel való conclusióba [BTN² 197]. 1661: Ő felsége, hogy securus lehessen abban, hogy Erdély igaz leszen ő felségéhez ... kívánja ... Székelyhidban, Kővárban de facto az ő felsége praesidiuma bevétessék [TML II, 56–7 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

székülés fedélszék-ülés; scaunul șarpantei; Dachstuhl. XIX. sz. e. f.: Szék ülés gerendája alá való oszlop [Marosbogat TA/Kv; GyK kv-i építőmester malomszám]. 1851: A' Borzondi Csűr két oldala, 's két bütűje alatt tölgyfa talpak, azokra állított nyolcz bikfa lábak; belőlről viszont nyolcz tölgyfa lábakon álló székülés két sor hosszú, 's 12 darab apró gerendákkal [Erdősztygörgy MT; Tsb 34].

székülő I. mn törvénykező; care participă la scaunul de judecată; beisitzender Richter, amtierender Beisitzer. 1581: Zolgalatomatt Jro(m) kegelmeteknek mint tiztelendo nemes vraymnak fo Jspanjoknak vychie Jspanioknak fv zolgalga (!) byraknak es mind az zek wleio nemes vraymnak [Fűzkút K; WLt]. 1584: Ez leuel Adassek Doboka varmegienek feo Ispannyanak, es zek wleio vraymnak Enneke(m) Bizadalmas vraymnak kezebe [Újfalú K; Ks 42. B. 9]. 1592: Ez leuel Adassek az vitezleo feyeruar megyebely feo Ispanoknak vice Ispanoknak feo zolgabiraknak es zek wleio Nemes vraymnak kezekbe [KCs IV. 68]. 1592/1593: Ez Leuel adassek Belseo Zolnok varmegieben, Az few Jspan Vraymnak, es az teob zeek wleio Nemes Vraymnak kezekbe [Ks]. 1608: Zolgalathomat jrom Kgteknek mint beöczwletes szék wleio Vraymnak [Bsz; SLt C. D. 3]. 1615: Szolgalatunkatt Ayanlyók kegielteknak mynt fő Ispan vraymnak, Uicze Jspanoknak fő zolga biraknak, uicze zolga biraknak, es az tób Zeek wleio nemes vraymnak Kegielteknak zegeny Zolgay Balas Deak Doboka uarmegyének egyk hivtueos (!) vice biraia, es Sos Mihaly Kidyek [Törzs]. 1652: Tisztelendő fő kapitány Ura(m) es tób Nes szek ülő Tiszt Uraim illyen dologert Citaltatta(m) kegelk elejb(en) földünk töruenienel az breuis szerent az Jt ... kerettem az Jtol minden nemű adosságomat [Asz; Borb. I.].

Szk: ~ *biró*. 1635: En Thamasfalluán lako Thamasfalui Laszlo, Colosuarmegyenek edgik Feő biraia, Adom emlékeztetire az kiknek illik mindeneknek, Feokeppen penig Trincen uarmegyenek Nemes es Nemzetes szek ülő hűtös Birajnak az Assessorjnak^a [Tamásfva K; KemCs IV/128. — "Köv. a részl.] * ~ *esküdt*. 1602: Ez lewel Adassek az Nemes es vitezleo Beogeozi Andrasnak es az Vy szekely szekel Janosnak teob szek wleo eskwt wraimmal Egietem-ben Mint vrainmak kezekbe [Uszt 16/58].

II. fn bírósági/törvényszéki ülnök; asesor la scaunul de judecată; Gerichtsbeisitzer, Schöffe. 1688: Azert ha Dienes Kata megh tapasztaltatik hogy azon Fatensek ellen Nyel-veskedik es Eoket hamisollya vagy közonsegesen vagy sze-melyekb(en), annyival inkább az Nemes Szék ülőket ... a Piaczon valo Hoher altal valo veretést el nem kerüli [Dés; Jk].

szekvesztráció zárolás, zár alá vétel; sechestru, seches-trare; Sequestration, Beschlagnahme. 1830: En ... idősb Gróf B. Bethlen Josef ... Solemnis protestationis jelentem a' Tekéntetes Conscriptor Uraknak hogy ... az én tulajdon Praediumomhoz rajtam kívül senkinek semmi Jussa vagy Szava nintsen s nem is lehet; következésképpen ... Rende-lés mellett a' Praediumbéli Fekvő Jokra nevez sem Con-scriptiot, sem sequestrationt meg nem engedhetek [Nagy-ikland TA; TLt Közj. ir. 1748].

szekvesztrál 1. elkülönít, elválaszt; a separa (bunurile); sequestrieren, absondern, trennen (Güte). 1699: nehaj Agoston Peter javaiabol az menémű rata portioja sorte divisioni Vitezliő Kassai István vra(m) Feleségét Agoston Kata Asz(o)nyt ... concernalta volna soha ... kezében ne(m) ad-ták, hanem mais ... Czepréghe Mihály Vra(m) bonumi kö-zött tartatnak, abbeli ratu(m) jussat az Inventariumb(an) specificált ket részes Atyafiak(na)k jutot bonumok közül excidálván sequestrál lsten s az igazsagh szerént [Kv; RDL I. 147]. 1724: Hivának minket ... Felső Sz. Mihály falván lako N(e)mz(e)t(es) Csegezi Tar Tamás Ur(am) ... Csegezen lako testver atyafiaival ... eo kglmekre devenialt bonumokat ... osztanak fel, es kinek kinek illendo rata Portio-jat Sequestrálván Assignálnok [Asz; Borb. I].

2. zárol, zár alá vesz; a sechestra; sequestrieren, in Beschlag nehmen. 1705: megmonda a generális ... ha úgy akarok, csak vegyek egy officialist mellém, azzal nem bán-ja perlustáljam a confiscált ládákat, és az ur javait ahol megtalálom, sequestráljam [WIN I, 640]. 1824: a' bé haj-toknak irigy fel adásokra azon summát, melyet a csoport tulajdonosa, az háló és legelő helyért nekem fizetett volna Sequestrálta, és máig is magánál tartoztatya [M.zsombor K; Somb. II]. 1830: Ezen fennebb specificált, és conscribált Vagyonokat, a' tisztelt Rendelés következtésiben, nem tsak Conscribáltuk, hanem egyszersmind az irt Commetanáusok Személyes jelenléteben Sequestráltukis [Nagyikland TA; TLt Közj. ir. 1748].

szekvesztrálás zárolás, zár alá helyezés; sechestrare; Sequestrierung, Beschlagnahme. 1634: menenk ... Thor-dauarmegieben leueo rez Jozaganak sequestralasara es megh az Thoroczky hatarban ... Thoroczky Sigmond vram Tizartaia cleonkben aluan nem engede hoga touabb mennünk az megh neuzet portiokra hanem ... Repulsiot teón illien Ratioiat assignala [Thor. IV/12].

szekvesztrált zárolt, zár alá helyezett; care a fost seches-trat/pus sub sechestru; sequestriert. 1693: az Ecclia azon sequestrált decimát vissza kívánnya, es Solemniter protes-talt, hogy semmi képpen az Ecclesia sem most, sem ennek-utánna afféle bonumokat a' varos jussa alá nem engedi [Kv; SRE 8–9]. 1750: donomináltván mi subscribáltak a' Sequestrált Mikolaianum Bonum avagi Jozság Inventatiojára és ujj Provisor Tit. Bajnai Györgj Vr(am) beallítására ... az udvarházhoz tartozando accidentiak(na)k Inventálására, és által adására, mellyis következik az szerént [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 5]. 1823: a Bretyelini katonák és provin-tiálísták között a' Sequestrált erdők felett támadott diffé-rentia investigáltván, azon Investigatio tartása szerint ... inkább a provincialisták, mint a' katonák találatnának hi-básoknak [Déva; Ks 91. C. 12]. 1829: Ungvári István se-questralt Lakatos műszereinek Lajstroma^a [Torda; TLt 995. — "Köv. a fels.]. 1831: Szolga Biro Lázár Antal ő kelme ... a' maga által provisiorie sequestralt portékat a' további sequestrum alol töstént oldozza fel [T; TLt 403].

szekvesztráltat 1. elkülönített/választat; a dispune să fie separat, a dispune separare a bunurilor; sequestrieren/absorn-dem lassen. 1760: néhai Férjem után ket hajadon leanyim maradtanak, az egyik vgyan emaritáltván ha emaratioja á mostani subdividálado res mobiliseket nem adeqválná adjustatiot Jure merito p(rae)tendál, a' másik pedig mint hajadon ad tenorem D.P. 1. Titt. 99 kívánja maga rátáját se-questráltatni [Oroszfalu Hsz; BLev.]. 1761: Néhai Fekete Josef ur(am) decessussával in copillis maradt de annak-utánna emaritáltott Fekete Rebeka Asz(sz)ony ha mit pa-rafermizatiojáb(an) adott edes Anya nagy alázatossággal kő-sződni mégis most a maga ratajat ... kívánja lege etiam Regni D.P. 15. 101 sequestráltatni [uo; i.h.].

2. zároltat, zár alá helyeztet; a dispune să fie sechestra-t; sequestrieren lassen, sperren. 1705: A szász papoktól itt Szebenben a generál feles búzát és egyéb naturalékat con-fiscaltatott és sequestráltatott [WIN I, 397]. 1731: Széki Teleki Joseph ... Fő Ispán Ur ... Idősbik Dobai János ura-mat, az ő kegelme Ipját meg adositván ... Szász magyar fo-rintokig az melly Szász Magyar forintokért Ns Dobaj János Uram kököből ucczaj házát azon Summáig az Ur Sequest-ráltatta [Ne; DobLev. I/147]. 1831: A. Járai Nyégotzás Örmény Ifj. Dávid Antal ... a' mi kevés pénze volt azt meg itta, és el kártyázta, s ezen keserűségéért a' Feleségének egy butsázo levelet küldett ... azt egyik Creditora Kereskedő Dávid Jakab meg tudta, és hozzám jött, s kért engemet, hogy a' mi kevés nyegotza van azt Sequestráltassam, a' mint hogy én a' Falu Notáriussával, és Birákkal azt se-questráltattam, s mais az alatt van [A.jára TA; TLt Közj. ir. 403 Csikplocai Lázár Antal szb kezével]. 1852: Bánfi Josef midőn az egyikhez^a hozzá akart nyulni az alkerületi hivatal által sequestrálttatta, de azután ő maga neki kereke-dett 's a' sequestrum alatt álló erdőt le vágatta és elhordatta [Nagyák AF; DobLev. V/1352 Dobolyi Bálint nyil. — "Az egyik erdőhöz].

szekvesztráltatik 1. elkülönítettetik/választatik; a fi sepa-rat; getrennt/abgesondert werden. 1745: Praetendallia Ja-kab Peter Vr(am) hogy ezen Nagy Attjok Jakab Mihály Vr(am) Jozsága in duas rectas et coequales partes subdivi-daltassek, fele resze ... sequestráltatván a más felitől kezib-en assignaltassék [JHb II/3].

2. zároltatik, zár alá helyeztetik; a fi sechestrat/pus sub sechestr; unter Sequestriren fallen, gesperrt/sequestriert werden. 1677: Processusban lévő Jozság a' Székelységen semmiképpen ne sequestraltassék [AK 154]. 1722: hallatlan és példa nélkül való dolog s Casus ez Hazában hogy valamely Familia 70–80 esztendőnek forgása alatt valamely Jozságban pacificum Bonnitiumot töltvén minek utánna egy valamely Privata Persona Kívánságára sequestráltassék [JHb XIII/31]. 1839: ha a ki szabott időre el nem hordaná, annak az ott maradt faja az Uradalom részére sequestraltatik, és confiscaltatik [Km; KmULev. 2].

szekvesztrum zárolás, zár alá helyezés; sechestr; Sequestrierung, Sperrung, Sequester. Szki: ~ *alá tétel*. 1816: Czicziri Antal ... a' Turi Határhoz birato Pusztá Petlendi Praediumba lévő azon Erdőt, mely a' Turi Határ osztály szerént a' Tarsollyanusoknak adatott ... a Per ki folytaig kéri sequestrum alá tétetni [Pusztapetlend'; EHA. — "Elpusztult, ma a Kv-ról Torda felé vezető út mentén, Tordatúr táján házcsoport] * ~ *alatt lévő*. 1831: A. Járai Nyégotzás örmény Ifj Dávid Antalnak a Tkts Tisztséghez bé nyújtott azon instantiájára nézve Commissiot kér rendeltetni ... költ válasz következtésül, a' tölle el vett, és Sequestrum alatt lévő portékák mi formálag vétetődtek el, ezekben tésszem meg magam felelettem (!) [A.jára TA; TLT Köz. ir. 403 Csikaplóczi Lázár Antal szb kezével] * ~ *alatt van*. 1823: a Kis Almásiakkal szomszédos Faluk ... Lakosai, a' Kis Almásiaknak egy rész erdeikeit és Határjokat Just formálván hozzájok, Határ felett való Reambulatio uttyán ugyan el tsóválták és az erdő máigis sequestrum alatt van [Alpesztes H; Told. 6] * ~ *alá vettetik*. 1815: Hol valami erdők ... sequestrum alá vettetnek, azokat ... magok a főinspectorok por ratione loci et necessitatis kimérsékelni és megtartani el ne mulasztssák [Hsz; Erdő III, 203] * ~ *alól feloldoz*. 1831: Szolga Biro Lázár Antal ő kelme ... a' maga által provisore sequestralt portékát a' további sequestrum alól tőstént oldozza fel [T; TLT Köz. ir. 403] * ~ *alól felszabadít*. 1722: Igen alázatosan Instálunk ... Kárunkot Kegjelmesen meg orvoslani, s Jóságainkott is a' Sequestrum alól fel szabadítani méltóztatssék [Nsz; JHb XXX/31] * ~ *ban lévő/levő*. 1791: Ezen számadások alkalmatosságával vétessék fel a' Néhai Kaprontzai ő Kgyime Sequestrumban lévő Portékáinak állapottya [Kv; SRE 276]. 1823: Határozás ... a' Bretyelini Erdők Sequestrumba lévő, azt valamint szinten a provincialisták úgy a katonák se vágathaták [Déva; Ks 91. C. 12].

szel 1. szeletel; a táia felij; schneiden, abschneiden. 1604: Boros ferencz fel veón egy szalon(n)at kiben csak kiczint zetek úala [UstZ 16/28 Jacob Lukacz de Fenyed lib. vall.]. 1621: Az konihara zeltenek Feier Czipot Bro 2 [Kv; Szám. 15b/XI. 137].

Szk: szalonna ~ni. 1655: tegnap jőue hozzám Szalonna szelni [Dés; DLT 436].

2. pofon ~ pofon vág/ver; a da cuiva o palmă; ohrfeigen. 1776: Dán Juon pofon szelte Vajvod Juont tenyerivel, s ezel mejbe ragadák egyik az másikat s ketten tépelődni Kezdének [Katona K; Born. VI. 14 Dán Kosztán (17) zs vall.] | mingyárt erkezik nagy részegen Vajvod Gligorás is ... de hogy ez oda erkezik leg ottan köztek nagy lármát tsinála, ezel Dán Juon ugy szelē pofon Vajvod Juont hogy mingyárást el tántaradék [uo.; i.h. Molduván Dimitruj (36) zs vall.]. 1816: ezen Lármára bé jővén a fia Lőrinczi Mi-

hály pofon szelte Bára Pálimont [M.köblös SzD; RLt Szabo Anna, Rigo Ombre Felesége (22) vall.].

szél¹ 1. vint; Wind. 1562: Ez tájban* Konstánczinápolyban egy Ibrahim nevű fő török papot, ki a Krisztust praedicálni kezdette volt és Mahumetet hamisolja vala, ezt megkövezék a törökök, azután a testét megégetvén, a széllel elfutatták a porát [ETA I, 14 BS. — "1540-ben]. 1572: My penygh hogj Jgon fazunk wala Egi Baglya zena Melle Menenk Az zell eleoth [Nagymeregő K; KP 3 jb vall.]. 1586: 15 Aug: az varos retin az kalongiakat az Nagi Zél el hanta vala [Kv; Szám. 3/XXIV. 32]. 1600: az Totth vcha veginél az kapu mellet az Seowent ... Az zel le deojteotte [Kv; i.h. 9/XIII. 4 Damakos Máté isp.m. kezével]. 1630: en azt nem tudom ha vagtake taszitottake vagy penigh az szel rontotta akkor ejel be az kaput [Mv; MvLt 290. 223a]. 1692: Ezen rend haznak es színeknek szupos (!) fedelet az szel meg szaggatta nemely helyeken [Görgényszimre MT; JHb Inv.]. 1703: 1703 die 8 Julii. Ez néhány napoban, kivált tegnapeelőtt éjjeltől fogva, tegnap és ma mód nélkül való szelek* annyira, hogy még a házak fedelet is féltették [Kv; KVE 277 SzF. — "Kimaradt: fújtak]. 1716: a szőlőket mindenüt ki karosztak, a Csilag hegyét ki kötöték ... igen sok ki aszot, az hideg és alkalmatlan szély mján [Szentdemeter U; Ks Fodor Márton lev.]. 1722: az Kaputis Récse(n) földre verte az szél [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ról]. 1752: Ugyan el hasította a szél a széna buglyaimot [O.csesztve AF; Ks 83 St. Weegh de Kobor lev.]. 1771: az a szél ... a' fákát tőstől gyökereitől ki fordította az földből [Radulesty H; Ks 93. XIX. 6]. 1801: a szél az ő büdességit el veri [Torda; KW]. 1823: 'A Szél által megromlott virág Háznak bé fedésére reparat(iójára) 160 Létz Szeg [Déva; Ks 106. 154]. 1850: 1850 Februárius 27-én olly iszonyu szél dühöngött, hogy kevés épület maradt el, melyet meg ne rongált volna [Szucság K; RKak 101]. 1864: a Tunya Tető ... mind hogy a Vlegyásza tetőről a szél rá talál fuvalásaival ... a ho is ritka eset hogy ne essék ezért nevezték hihető Tunya Tetőnek [Nyárszó K; KHn 124]. — L. még BÖN. 591; CsH 124; FogE 193; SzZs 757.

Szk: ~ *dúl-fúl*. 1811: Északról zápor jő, szelek dúlnak fúlnak [ArE 65] * ~ *(le/meg)fú*. 1653: Isten még az idővel is szolgáltatott az vajdának, nagy rettenetes záporosó, dörögés vállám(l)ás volt, az eső az szél mind az kozákra fútt, nem is löhetett, mint kellett volna [RákCsLev. 459 II. Rákóczi György anyjához]. 1667: Tegnap indulánk Örményesrűl és ... az úton az szél megfúva, az éjjel igen rosszul voltam [TML IV, 28 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1781: az erdő Pásztorokat láttam hogy régen le esett aszszu Tőket hordottanak ... olyanakat melyeket a' szél le fútt [Csóka MT; Ks]. 1801: a Migos Groff Exp(onen)s Aszszony eő Nga Erdeje meg Gyult a szel fuvan ... azon Erdőb(en) sok kár következett [Erdősztygyörgy MT; WH. Lázár György (76) cigány vall.]. 1851: (A) saját szín, az egész fedele zsúppal bé kötve, fedelet tetejére szükség egy kevés szalma, mit a' közelebbi szél fútt le [uo.; TSb 34]. 1859: borzaszto éjtzakánk volt, havazott, eső esett, szél fútt egész éjtzaka [Dés; Újf. 2 id. Pataki Dániel lev.]. * *szelek módjára jár* gyorsan eljut vhoval. 1665: Kegyelmed czéduláját most hat óra tájban vöttem. Igazán szelek módjára jár [TML III, 509 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * ~ *ellen hajt*. 1661: ahol erős kövfallak, bástyák és erősségek állanak vala fönn, ott mostan az gaz és bokros tövissek az szél ellen ugyan hajtnak [Kernlr. 340] * ~ *indul*. 1600: Az elött való

nap hogy ez a verekedes esett zapor eső és zel nagy indult volt [UszT 15/122 Isthsan Gyebrgy Hoggiay vall.]. 1621: Estue nagy Zel indulua(n) az Torony oldalán az Manust be dwyteotte uolt mind tablastol [Kv; Szám. 15b/IV. 16] * ~ jár. 1704: Brassóban a Fellegvárban olyan szelek jártanak, mint olyan magas hely, hogy egy német asszony sem állhatta meg ott fenn [WIN I, 252]. 1724: Retenetes hideg volt edníhány nap, mind unta (!) szél jár [Altörja Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez] * ~ járhat. 1732: Török buza nevezetesen bővön termett volt, de az Iffiu Aszony nyersen a' filegoria hijjára fel töltetvén, mint-hogy az szél nem járhatta meg fültesedett [Hidvég Hsz; HSzJP Jacobus Oláh (30) jb vall.] * ~ mente. 1762: nem más, hanem az I. Ó Klme harap égetése hatot ki az oldalon, és consequenter szél mentire continuative az A. Ur széna fűvére és szénájárais s az égette el [Torda; TJKT V. 102] * ~ támad. 1582: 3 octobr(is) hogy mikoron a nagy Sell tamada: es a manüst (!) meg thort wala, meg chynalthattam Lakathos Istwanall attam nekye f l d 75 [Kv; Szám. 3/VII. 6]. 1697: ha felesen nem gyűlünk vala oda az Tűz oltani bizony az udvarházzal edgűt az faluisz talám mind el ég vala Mivel egj kis szél támadott vala [Szamosfva K; Ks 90]. 1771: egy nagy Szél támadott Banatus felől, s valahol el ment ... mindenütt ki döjtette a fákat: tőstől gyökerestől [F.lapugy H; JHb 93. XIX. 6] * áldást hozó ~. 1816: Folytatván utad Szent György Hegye felett Lengedez az arra is áldást hozó szelet [ÁrÉ 118. — "Apollóra utal] * északi ~. 1662: Az éjszaki szélnek olly rettenetes zivatar, kegyetlenkedése alatt ... a ... szalmával fedett házaknak pernyéit ... mint a polyvázó havat a szélvész nagy sűrűséggel úgy hozná be ... az egész városra" [SKR 548. — "1657-ben Váradra]. 1767: 4-ma Maii iszonyu nagy hó esék a virágos gyümölcsfákra ... Elrontott az előtte jött hideg éjszaki szél minden zöldséget, szőlőt [RettE 209]. 1811: Oh félek! mert ijeszt az Éjszaki szél-is: Süvöltés hallatik 's a' Gátnak zúgása, A' Ház fedeleknék rémitt ropogása [ÁrÉ 161] * hideg ~. 1778: az ajtot s' az ablakot szükséges ottan ottan meg nyitni, mikor szép tsendes idő van, és a' házat jól ki szellőztetni, tsak a' hideg szél a' beteget ne érje [Mátyus, ConsSan. gub. — Szini Karola kijegyzése]. 1825: tavaszszal ... a' kemény tél után rend kívül való kemény hideg szelek járván a gyege gabonákat ki sodorta ki szárazította, s' mintegy elégette [Kerteszora F; IB]. 1864: Likas ... legmagosabb Csucsán egy meg mérhetetlen üreg találtató (!) melyből minden idő közt ki nem alhato hideg szél érezhetőleg fuj [Gyszm; GyHn 43] * kerengő ~. 1686: Oly nagy kerengő szél lőtt az táboron, hogy sok kalyibát elrontott [VassGy 57] * napkeleti ~. 1781: Nemere szelének, és tsak magára Nemerének-is szokott itt nevezetn a napkeleti szél [Mny LXVI, 239] * őszi ~. 1807: igen hives őszi szél futt [Dés; KMN 256] * tengeri ~. 1620 k.: az tengeri szelek annyira járák az nagy térség miatt Egiptust, hogy az fellegek ettől sem állhatnak meg, azkik esőt generálnának [BTN² 914].

Sz: ~ fúvatlan nehezen/nem indul. 1676: szil fuatlan nehezen indul [TML VII, 233 Daczo János Teleki Mihályhoz]. 1762: szél nem indul fúvatlan [Torda; TJKT V. 92] * ~lel elfújja. 1662: ha elmúlatnák embereknek a megirt napra elejekbe való bocsátatásokat, magok lennének okai veszedelmeknek, hogy magokat mind szabályra hanyatván, feleségeket, gyermekeket elrabolhatná és minden lakóhelyeket porrá tétetné s a széllel elfújtatná [SKR 537. — "A szul-tán elé] * ~lel (el)fújtatja a talpát akasztófára juttatja.

1744: a' borjait bé hajtotta a' Szénája alól ... 's szitta rút szitkokkal attával, 's Lelkit mindenit, hogy minden órán széllel fujtattya a' Talpát [Szentegey SzD; WassLt]. 1771: mind addig járok a kend dolga után hogy szélel futatam el a talpát Klmednek [Dés; DLt 321. 40b Kristina Szölösi cons. nob. Joanis Csengeri (24) vall.] * ~lel elfújtatja hamvát/határát. 1769: ha harmad napig katona lehetne, egész Ertsenek hammát a széllel futtatná el | hallottae a Tanu ... azzal fenyegetőzni, tsak harmad napig lehetett volna katona, de egész Ertsének határát el futatta volna a széllel" [Nagyercse MT; Told. 3a. — "Vk] * ~lel nem élhet nem tarthatja fenn magát. 1570: Kathalin varga Janosne valya ... Eo azt Montha neky Myert Attad ely" Job az Masykat atthad volna ely, Arra azt Montha hogy nem elhetek zellel ahoz kely Nywlnom az my vagion [Kv; TJK III/2. 203. — "A házat]. 1668: Csakhogy édes Komám uram, ha valami provisio nem leszén, ha valakit praeficiál ő nagysága oda, a széllel nem élhet fizetés nélkül [TML IV, 349 Nalácsi István Teleki Mihályhoz]. 1670: Én kövári puskásokat hozatok ide ... de azoknak is pénz kell kiadatnom ... azok is itt a széllel nem élhetnek [TML V, 31 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz] * ~ nem fúj hir nélkül. 1760 k.: Szél nem fűjván hir nélkül, hogy a' nagyobb gonoszt nagyobb, és jobban, hevenyében meg fojtassék, Ngod azon ... Horváth Ferentz nevű Endesianus Cancellistát [TKI Teleki Ádám gr. Árva Boldvai Sámuelné Vas Katához. — "Bocsássa el] * aki a szelek után a partra érkezik, minden bánatnak véget vet. 1710–1711: Szent György napját üdvözlem házamnál, egész vigassággal lévén sok keserves bujdósásom után, mint aki a szelek után a partra érkezik, minden bánatnak véget vet [Kv; KvE 253 GM] * csak elfújja a ~ (is)/majd a jó ~ is elfújja. 1713: Elsőben azon kerem az io Giermekimet hogy az Istent feliek az hitiket megh tarczak egy mást szeressék ... az sz lras szerintis így leznek erőssek másként csak el fuja a szel őket [JHb XXXV/18 Jósika Gábor végr.]. 1719: Isten ő Felséghe meg kegjelmezvén, maligna Febrisemet el oszlatta, mindazáltal ige(n) debilitlodtam a szörnyű sok hanyás miatt ... a bizonyos annyira debilitlodta(m), majd a jó szélis el funa [Ebesfva; KJ. Rétyi Péter lev.]. 1729: ugj el fogja(m) csak a szélis el funa [Almakerék NK; KJ. ua.] * elfújja a ~, mint a léha a pozdorját. 1811: Olyan az Igaz mint azon fák' nemei, Melyeknek nem hulnak el a' levelei A' Gonosztévőknek pedig egész sorját El-fujja a szél, mint a' léha pozdorját [ÁrÉ 126–7] * elviszi a ~. 1619: jól tudom én, mennyne sok rút szót szolt ő énfelölem, de elviszi a szél; ha esett is azféle kevés szó [BTN² 180–1. — "Mehmet pasa]. 1710 k.: (Az Istennek) vagyon arra ereje s akarátja, hogy ha imádkozol, meghallgassa és segitsen; ha hamisan esküszik valaki, megbüntesse; az áldást és az átkot teljesitse? Mert hiszen azt minden tudja, hogy az mind csak szó, nyelvnék és aérnek mozgása, és ha nincs, aki erőt adjon néki, mind csak hijábanvalóság, elviszi a szél [BÖn. 427–8] * fúvó ~tól is (meg)oltalmaz. 1705: Amidőn még mindenek az elszökött Bethlen Elekről beszélgetének és az egyetmását öszveszedette volna az asszony nagy siralommal siránkozván, mint nevelte fel gyermekéből és mely csinján tartotta valamint a maga gyermekit, és a fúvó szélitől is megoltalmazta [WIN I, 557–8]. 1773: én sok külön-különbféle bajaimból, nyomorúságimból nem gázolhatok ki. Sőt nem hogy másoktól ne háborgattatnám, de tulajdon magam gyermekitől, kit a fúvó szélitől is oltalmazni kívántam [RettE 292] * a kísértetek szelei rájuk érkeznek. 1662:

hogy mellőlők^a azelőtti gyámolok elszedeggettének és a késérteteknek szelei rájuk érkezének, azonnal, ó nagy Isten! a szegény hazának, Erdélynek nagy reméltenséggel nutálni, tántorogni, hajladozni kezdenék [SKr 636. — "II. Rákóczi György és Báthori Zsófia mellől] * *megüti vkinek a szele* vki ellenségként megtámad, rajtaüt. 1653: (Imecs Mihály) is esmét eljött volt*, hogy Háromszéket ugyan derekasan megüsse és boszszuját kitöltse rajta Mósesért; de fele útjában megüté a Rác György szele s megtére, hogy keményebb csatával mennyen bé reájuk [ETA I, 80 NSz. — "1602-ben] * *a nadragot is elfújja a ~ a lábáról*. 1732: Ngos Aszonyom ennekem vagion kenyerem de egyebem nintsen nem böjtölhetek toveb varom Ngd parantsolattyát mivel elyek ez utan Isten kglmessegebol az nadragomotis szinten elfuja az szell az labamrol [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez] * *nem ijed meg maga szelétől*. 1758: Bátoriságomat nem volt hol experiálhassam, mindazonáltal úgy gondolkodom magam felől, hogy magam szelétől nem ijednék meg most is [RettE 79] * *az özvegyet és árvt a ~ jobban éri*. 1820: köz mondás hogy az özvegyet és árvt a' Szél jobban éri [Várfa TA; JHb 48 özv. Báro Josika Istvánné Özvegy Tóvissi Borbára br. Josika Jánoshoz] * *sebes szelek szárnyán hordoz*. 1694: tiszteletes Buzinkai uram indult Hamburgumba Némethi uram után, kit Isten hogy békével a sebes szelek szárnyán hordozzon, kívánom [KvE; VBGy 234] * *a tenger szele megforgatja*. 1678: munket is, követeket ezer mesterséggel vándoltak ... és el nem hihető habokon hanyódánk, valóban megforgata az tenger szele, mindazonáltal Isten megsegíte [TML VIII, 178 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból] * *úgy elfogyott, csak a ~ is elfújná*. 1729: az iránt is opiniojat Ajtai Ur(amna)k akarom venni más-kentis ugj el fogyta(m) csak a szélis el funna [Almakerék NK; KJ. Rétyi Péter lev.] * *úgy forog, mint a ~*. 1772: hasonló állapotú, néhanjkor még alacsonyabb Sílipekkkel az ennyiszor említett két also kerekék ugj forgattak mint a' szél [Ádámos KK; JHb LXVIII/2. 322].

2. *áv 1751*: az Ur(na)k emésztő szele e virágot* érdekelni kezdén mind addig lankasztá mig ... az I(sten)nek drága kertében a több szép virágok közül éppen ki száraztá, énnekem meg keseredit Átyának el felejthetetlen bánatomra [Százújfalu*; Told. 67. — "Ti. a kislejűt." Nem tudjuk azonosítani a négy ilyen nevű erdélyi település valamelyikével].

3. légnyomás; puterea trăsnetului; Windstoß, Blitzschlag, Schloßfuß. 1776: A szegény asszony ... Buzgóságosan könyörgött térdén állva, azonban leesik az Isten nyíla, melynek szele érvén az urát eldült [RettE 368–9].

4. levegő; aer; Luft. 1710 k.: inkább hihető, hogy az csak úgy megyen végbe, mint a cimbalom vagy virgína húrját ha megütöd a végén, elfut rajta az ütés végig s megpendül; vagy az orgonában, ha a szél a sípba elmegyén, szól [BÖN. 435].

5. bélgáz; vint de intestine; Darmwind, Winde. 1668: szegen gyermek ... az oldalát, melljét fájaltatta. Tolnai uramat hívtam; ű kegyelme mondá, hogy a szél rekedt meg benne [TML II, 289 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1704: Ugyan az éjszaka voltam rosszul, amikor a szél háborítván gyomromat, sokat hánytam [WIN I, 111]. 1705: az űr ... nagy kinokban vagyon, magamat is pedig a szél igen háborgat [WIN I, 524].

Szk: *alföldi* ~ alfeli szél. 1811: Egyik* Magazinum sok mis mással teli, Hol még az egér-is sokszor helyjét leli;

Más Propugnaculum, hol ágyuk ropognak, Mikor az alföldi szelek háborognak^b [ArE 12. — "Értsd: bástya. ^bLap alján: Egy kis Kamara és az árnyék szék értmek].

6. hatás; effect; Wirkung 1619: ma sem csendesedett le az az ocsmán zűrzavar, mind annak az szele vagyon Magyarországon, Erdélyben, Perzsiában [BTN² 265]. 1710 k.: Rabságom után én Bélivel társalkodni sem mertem oly móddal. Ezen a pénzvesztő rövid gyűlésen vagy hamar azután micsoda szél ütötte vagy érte, ő tudta [BÖN. 694].

7. kezdeményezés; iniitativá; Anregung, Initiative. 1667: Engemet urunk praesidensségre parancsolja Medgyesre menjek. Nem tudom, ki szele lehet [TML IV, 200 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1672: Az atyafiaknak hogy az némettel való békességet intimálta, még most nem jóvalom. Bizony csak megnevetik, félő, és engem fognak okozni vele, hogy én szelem az, noha ... én nem jóvalom [TML VI, 380 ua. ua-hoz].

8. gutaütés; gondblá; Schlag(fluß), Schlaganfall. 1731: Kovats Maria Asszony özvegy koráb(an) meg betegedet vala egykor oda alá Szelistyen, de nem igen fekűt, Járvány nyavalyája volt — a Szél, tudom hogy sokszor a hol el érte mingyárt le esett [Mezőszengyel TA; Born. XXXIX. 16].

Szk: *gutának a szele*. 1584: Chyszar Ianos vallia ... Ez Azony penigh azt monda hogy de semmy gongia Ninch, Az Guttanak chak a' zele erte* [Kv; TJK IV/1. 285. — "A gyermekét] * *megüti a ~*. 1717: egy szép elő hasu tehenet ütött meg a' szél, az eleit nem bírja, mint épülhet ki belőle nem tudom [Mezőmehes TA; ApLt 2 Makoi Mihály Apor Péterhez].

9. hír, híresztelés; veste; Gerücht, Nachricht. 1657: Másnap is szinte ebédkor nem érkezhétven vissza Rákosra, tehát valami oly szél érte őket, mintha én gonosz szándékkal, seregekkel mennék [KemÖn. 149]. 1672: Mifelőlünk is lengedezett ilyen szél, hogy Isák effendi mondta: ezek az végbeli dolgok olyan dolgok, hogy még az fejedelem is idejű még ezek miá [TML V, 201 Székely László Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: nem is volt ekkor semmi derék armadája Magyarországon a császárnak, ha pedig volt volna is, műhozzánk csak a szárnya, sőt szele sem érhetett volna [BÖN. 730].

Szk: ~ *jár*. 1656: ha Kegyelmed engemet ... tudósítana, mentől hamarabb lehetne ... micsoda szelek járnak, fúnak amonnat dél felől [TML I, 21 Bonis Ferenc Teleki Mihályhoz] * *amint a ~ fű*. 1662: Az mely ember felől Kegyelmed Cob urammal beszéllett volt, az mint a szél fű, ezen a héten meg is fog indulni, nem Kóvár felé megyen, hanem Máramaroson által [TML II, 387 Lónyai Anna ua-hoz].

szél² 1. vminek szélső része/pereme/vége; margine; Rand, Kante. A föld- v. vízterületre von.; referitor la terenuri/ape; Rand(streifen des Grundstücks/des Lands), Land-/Bodenstreifen. 1572: Byzonnyal twdom hog ez kys arok az Desy hatarnak az zyle [Dés; DLt 184]. 1579: az Benefalui hatar széliben, mellet az Maros kőrníwl foly [Udvarfva MT; EHA]. 1587: az ... hatar zeliben az patakon tul az falw zeliben [Nagykend KK; EHA]. 1592: az hideluey kapitának bastiat Chynalyonak az vy vtca Megett az Zamos Zelin [Kv; Szám. 5/IV. 244 Eppel Péter sp kezével]. 1617: (A) Jozagnak egik reziert Filep Jánosnak az maga Eöröksege zeliben az Vduaron ada mast Kelemen Janos [Szentgyörgy Cs; IB]. 1623: Tudom aztis hogy az hul az kikelleo egybe szakad ... megien fel az Marosszeki hauasnak az szele addegh bekessegesen birtuk mint regteol foguan ualo

eos hausasunkat [JHb rtlen Valentinus Orb<an> de Kibed⁹ (7 <1?>) vall. — "MT]. 1653: Hallottam azt bizonyoson az Botos markly Juhayt az maga kalibaja méllét leuo auassa réty szélből hajtotak el [Podsága TA; Thor. X/8 Kúcza George j b vall.]. 1674: az utrumban forgo Zahi hatar szeliben az pataktól fogva fel az Berczigh ki Járak az hatart [M.fráta K; WassLt Egri János (41) ns vall.]. 1719: A Nagy Retet falu porondgya szelyiben váltottam ki a Groff Mikes U(r)a)m jobbágyától [Imecsfa Hsz; Borb. I]. 1782: a' Torotzkaji határonn a' Rétek szélejin valo határ, vagy gye-pű fák közül hat, vagy hét nagy tserefákat ... vágtanak le [Torockó; Thor. XX/4 Andr. Bartok (46) j b vall.]. 1804: Drentye Mitru ... maga egyebet ezenn a' helyen nem dolgozott, hanem tsak a' nagy fákat imitt amott meg kerengette, a' fel fogás helyein 's szélein levő fákat meg keresztezte [Berekszó Sz; BfR III. 12/7 Avasán Togyer (70) col. vall.]. 1837: Gábor Mezeje szélyében huszár katoná Antal András két új kasárokát csinált [Jenőfva Cs; RSzF 119]. 1843: azon határ barázda ... mennyi ől távolságra vagyon a' Felső Suki Tonak a szellétől? [K; SLt vk]. 1853: Albisi Bartos Sándor és Ferentz testvérek ... panaszkod következtében ki nevezettünk mint Dálnok falva hités Előljárói hogy a fen irt testvérek által birtoklo egy földet" ... a Szomszéd földekkel mérjük egyenlő nagyságra és kővekkel annak széleit jeleljük ki hogy a Szomszédokkali egyenletlenség az által hárintodják el [Albis Hsz; BLev. — "Köv. a határolás].

Hn. 1570: az Also zylyn [Székelyvaja MT]. 1587: Zent Demeterre meneobe az Chjkos to mellet az zeljben (k) [Nagykend KK]. 1596: Sikkattius mezeő zelebe az eoker etető hely zelibe [Szentegyházsfalu U]. 1633: Az aus szelyben (e) [Kölesmező K]. 1646: Az Renget sziliben (sz) [Remete K; KHn 130]. 1652: az Tekeres ay elöt az rit szilen (sz) [M.dersze SzD; DHn 39]. 1658: Az Morgo Ret szeliben (k) [Mv]. 1681: Az Kerek erdő szellyén [Vajdasztiván MT]. 1692: az Oszto fű szelben [A.jára TA]. 1698: az Rapo szelyben (sz) [Feketelak SzD]. 1708: Közep lab nevű szelyben (sz) [Albis Hsz]. 1713: Az Langalo Szélben (sz) [Sárd AF]. 1715: Tanorok vagyon az Lok szellyin [Pálos NK]. 1740: a tövis Szellyiben (sz) [Boroskrakkó AF]. 1754: Ujj Budai Határonn a' Szilb(en) [Burjánosúj-buda K; BHn 49]. 1770: A Lo Mező Szelin (sz) [Gyalu K]. 1772: A Nyír Szélibe (sz) [Kozmás Cs]. 1773: Az Uj Szenaság szelyében (sz) [Ditró Cs]. 1776: A Csóva Szelen az Eszaki oldalón (sz) [Sámszon Sz]. 1780: A Felső Mezőn a Tsonka szély elöt [Harasztkerék MT]. 1781: A Patak Szillyin [Mákófva K; KHn 235] | A Szély nevezetű helyben (sz) [Petek U]. 1786: az Bük szelen (sz) [Csegez TA]. 1793 k.: Nyárád Szélye nevű hely(en) [Gógán KK]. 1796: A Nagy Malamnál lévő Szellyin (sz) [Retteg SzD]. 1803: A Peres rét szelibe (sz) [Ákosfva MT]. 1806: a' Szély Gödribe (sz) [Kusaly Sz]. 1818: A' Lokert szelin (k) [Sszgy]. 1825: a folyamat Széle nevű helyen [Barátos Hsz]. 1833: A Sze-nafű Széjjén (sz) [Csekelaka AF]. 1858: A Rét széjén (sz) [Bordos U]. 1864: Szellelő [Türe K; KHn 265].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: alsó ~. 1570: az gereo erdeienek az Also zylyn [Vaja MT; Sár.]. 1760: A Szőlő fűvön ... jó föld de az also széle meg szakadozott [Novoly K; BLt]. 1831: az Eklálával valo hirtzolosdás elkerülése tekintetéből ... megengedi, hogy a patak árkanak a' fel királyi ől szélességű hely vétes-sék el telke alsó szélénél hosszsan [Nagyernye MT; EHA]

* **belső** ~. 1656: Ezen to keőreós keőmyűl fűz fakkal leven megh ültetve, az tonak belső szeli reghi rosz kertelessel vagyon megh kertelve [UF II, 181]. 1781: Controversias heljnek edgy darabotska részit az belső szélin az mesde hátón szántotta [Bibarcfva U; Hr 1/22] * **délt néző** ~. 1768: Szász Szent Lászlónak Oláh Létának egyben folyo határa vagyon ... Oláh Rákos nevezetű Falu Határával ... az említett Ország uttya délt néző szélyin gyűkeredett régi nagy tölgy fa Csutakjánál melyis mindenkor határ fának, és jegynek tartatott [Torda; JHb XXXVI/17] * **északi** ~. 1830: a Hidvégi szálás északi szélén [Hidvég Hsz; EHA] * **felső** ~. 1604: Az hollo keő patakanak az felső szelét ... Zekel Moses el foglalta vala [Uzst 18/104 Thomas Alberth de Giepes (32) lib. vall.]. 1732: egy láb föld ... felső szellyit a tovis bokor fel fogta [Nagyida K; Told. 11/70]. 1831: a' Tsun's nevezetű pojánának a' felső Szélibe [Remete Cs/Toplica MT; Borm. XVb] * **keleti** ~. 1860: A Nagy-Nyárád Marosszéek keleti szelét mossa a Kis-Küküllővel együtt fél szigeteket alkotva [Benkő, Mszlsm. 6] * **külső** ~. 1808: ezen helyen a Juhok ... a' belső ponknak külső Szélilig mindenkor bekessegesen legelődtek [Zágon Hsz; SzentkZs].

B. ösvényre/utcára/útra von.; referitor la poteci/străzi/drumuri; Straßenrand, Wegrund. 1592: Borbandnal ... az vt zelen attam 3 kuldosnak f o d 3 [Kv; Szám. XIV/5. 133-4 Eppel Péter sp kezével]. 1615/1628: Kaianto veolgyeben vagio(n) Egy három keobelos Zanto feold az hideg kuton az vt szelin [Kv; RDL I. 96c]. 1690/1745: Az Hévízi és Hidegh kuthi⁹ határ között ... Ez ut szellyin hanyattunk negedik halmat [Ks 67. 46. 21. — "NK]. 1697: az Deberke pataka mellet az Sáros ellenéb(en) az ország uttya szelen [Dés; EHA]. 1747: az mely nyomra ra ésketenek az Mlgos Groff Exponens Vr eo Nga emberei, azon ló nyoma mind félén ugrándozva volt, az ut szelyen [Szilágytő SzD; Ks 27. XVIIb]. 1757: A Koronkai felső Utza ... hogy meg igazitathassék, és oly Seppedt Sáros ne légyen a minémű mostan itéletett helyesnek, hogy két felől a' szélein ásatassék egy ölni, vagy leg alább két singnyi Szélességű, félőlnyi Mélységű Arok és Sántz [Koronka MT; EHA]. 1761: Én is egyen az ösvenyek között Szeben felől való széléről fel felé indulék [Nyír. 199 Bánffy Farkas álma]. 1769: (A faluk) az utakat meg ejenesitessék; a nagy követek az ut szellyeire kirakassák [UzstL XIII/97]. 1814: a' ganét az Útnak a' széleire hánnyák [Dés; DLt 118]. 1843: hátulról keményen meg fognak, és az Ország ut szélire hirtzalnak [Kercsed TA; KLev. Szilágyi Márton (35) vall.].

C. falura/városra von.; referitor la sate/oraşe; Dorfrand, Stadtrand. 1587: az patakon tul az falw zeliben [Nagykend KK; EHA]. 1588: ith zinte az falw zelen vagyon egy kis Erdeo [Zsákfva Sz; Wlt Mich. Talas j b vall.]. 1618: Az Utát Jambolira írták, onnat Bolgárországon által Szilisztrénre, hogy ott költőznek által az Dunán, úgy menjenek haza Kefére ... az Duna melléig Oroszcsikig is elér annak az széli [BTN² 167]. 1676: Az Also Szombatfalvi udvarház az falu szelin csak maganoson leven mennek által rea az falu felől kett fa hidon [A.szombatfva F; UF II, 759]. 1773: a' Falu felső szelín a Papista Templom nevezetű hely mellett [Mezőbánd MT; EHA]. 1799: az Ország uttya le jár a' Falu szelin Lona felé [Gyéréssztkirály TA; Ks 89].

D. építményre von.; referitor la construcții; Seite(nflä- che), Manerseite, Bordkanal u. dgl. (eines Bauwerkes). 1584: Keomiwes Orban ezent vallia ... a felseo vallo⁹ megh vonta volt egy vassal a' padimentumot A talp fa Zeli-

nel, es ez vallo Sinort vont az zerent [Kv; TJK IV/1. 374. — "Ach Antal]. 1662: A kőbástya ... földével a szegélet-bástyát merőn megtöltötték vala, a szegéletbástyán levő szerszám alá való jó alkalmas hidlast is a töltésen felül csináltatván, a töltés felett való szélín jó alkalmatossággal mind lövőlyukakat csináltattak vala [SKr 482–3]. 1771: az Also Silip allya Szellyeig áll az alolrol fel dugult Viz [Dombó KK; JHb XX/26. 9]. 1807: ki is mentünk ezen Dési Reformata Ekklesia oskolájának a' Piatz felé a' Szőcs Czéh színnye és a Pálinka arulo Boltok arannyáb(an) fekvő szélihez [Dés; EHA]. 1816: a kapu teteinek két szélyin csefából készített két keresztcske tiszteltetik [Jobbágyva MT; Bállt 67].

Szk: *külső* ~. 1681: (A grádics) külső széle orsos kar fas mind véghig [Vh; VhU 543]. 1694: Zöld mázos kemencze, kőből rakott aljával eggyütt: mellj(nek) is külső szélei, faragott kövekből valók [Borberek AF; BfR].

E. vmilyen használati tárgyra, eszközre von.; referitor la anumite obiecte, unelte; Rand (eines Geräts). 1595: Egy eoreogh Sjma ezwt kann a zely Aranjas M 5 p 26 [Zsombor K; SL]. 1662: (A villám) Az öreg harangnak is szélét megsújtván, valamennyire meg is olvasztotta s mintegy megbélyegzette [SKr 198]. 1789: Felső részén ezen Asztalnak a' két szélyin vagyon 2. oszlop [Mv; ConscrAp. 42–3].

Szk: *aranyos* ~. 1849: Három szép betsi lábos Ibrik aranyos fekete Batizi lábos arannys széle [Széplak KK; SLT 17] * *felső* ~. 1611: Egj kws serlek pohar az felseő zely beleől es küül aranyas nio(m) m — p 31 [Kv; RDL I. 88]. 1714: Kissebb 30 fontott nyomo Mosar, körös körül régi Gotthiai iras vagyon, felső szelljén penig kitsiny feszülett fl. Hung. 15. — [AH 48] * *külső* ~. 1752: Egy kised ezüst Czapa Pohar belől aranyos ugy az külső szellyeis [Nsz; Told. 2].

2. határvidék; zonă de frontieră; Grenzstreifen, Grenzzone. 1571: az három zek az ket olah orzag zelién vagion [SzO II, 331 a székelység panasza az egy-hez]. 1618: Azhol az vezérnek bé kellett menni az derékhadal Perzsiába, azt az reváni pasát 12 ezred magával ott az ország széliiben hadta volt a kazul pasa [BTN² 125]. 1620 k.: Arabia Foelix ... a túlsó széliin vagyon Barbaria, azkiben vagyon amaz rettenetes nagy, híres-nevezetes Algirum nevű város [BTN² 412–3]. 1657: egy lván vajda, mazul vajdafi lakik vala Erdélyben ... s azt az fejedelem is Bereckhez az szélben küldte volt, biztatván is béküldéssel [KemÖn. 187]. 1662: a havasalföldi vajda ő Nagysága főszpátárját küldvén a' szélben innen Nagyságod s a' haza szolgálatja mellől elébalott hadaknak reducálására, el is érkezett vélek Verestoroniyg ... de maga a' szpátár visszamégyen [Veress, Doc. XI, 12 Fischer András a fej-hez]. 1664: Tudja Kegyelmed, hol mi vagyonk, s lakonk itt szélben, elől víz, hátul tűz, jaj nekönk mindnek, ha belehalonk [TML III, 140 a kővárvidéki nemesség és puskások Teleki Mihályhoz]. 1710: Pálffy János Horvátország széliiben vala német s horvát hadakkal, hogy a kuruc oda be ne csapjon [CsH 406]. 1730: Lengyelországnak azon széleiből általjövő embereket, passusokat megvizsgáljon [SzO VII, 347 a gub. Cszs-, Gysz- és Ksz-hez]. 1744: Pankota fekszik hozzá tartozandó Falukkal a' Mezőség Széliin a' Zarandi Districtusban [Déva; Ks 101 Pogány József lev.]. 1763: Katonákat én ismét viszáksíris-tem Udvarhelyi Szék szélyéig, mig Maros székről ki mentenek [Udvarfva MT; Told. 44/22]. 1788: mit tudjak imi kívánságodra egyebet, hanem a bizonyos hogy minden fe-

lől a széliéken erőssen mozog a dolog [Szászmás NK; IB]. 1806: B. Szentkereszt ki rendeltetett Lengyel ország széle felé, B. Schlau a' Veres Torony felé a Marhák bé útése ellen vigyázatra [Dés; KMN 212].

Szk: *alsó* ~ déli határvidék. 1765: Siskovics* mégsem nyugszik, szüntelen zaklatja az ország alsó széleit a fegyvernek felvételére [RettE 185. — "Br. Siskovics József, a székely határőrség főszervezője].

3. szélföld; parcella márginaş/care se află la margine; Randstück, Seitenteil, äußerster Landesteil. 1630: tudok egj szelt az tanorok kapu(n) küül az orzag uttjatiol fogua az Fabian Istuan feoldygh [Kilyén Hsz; BLt]. 1681: Zavo; nevű rét mellett levő szél ... ha eszt egészen fel szantyak lészen pro Cub. 100 [VhU 44]. 1762: Tudgyuk ... hogy a' mely Utrumban denotalt Hellyet Dogán Todor sok Tővissek, és Bokros szövényesből ki irtott ... eő Nsága Erdejihez tartozo szély volt [Cége SZD; WassLt]. 1785: A (p)rae)ntens Gerendi Sigmund Uram ... a' miket remittált a Patzola Jussou, ugymint a Nobilitaris Curiának derekát, és hozzá biratott más Jussou devolválodatt széleket ... cedálta [Nagylak AF; DobLev. III/607. 4]. 1837: Csak otton, hátra menet, jobb kézzől a Wölgyben a Biró Józsefé széliyében 11. tizenegy bükkfák találtattak levagdalva [Jenőfva Cs; RSzF 120].

Szk: *meredek* ~. 1846: Kimenve ... az Avas hátón, az Avason, vagyis a meredek szélyen bejövő útig, oly moddal vétetett tilalom alá, hogy aki azon feltöltött helyen szán-szándékoson megalátatnék, tőstént minden marha büntetessék 30. harminc krajcárókig [Zalán Hsz; i.h. 176] * *nyergesforma* ~. 1753: Mentünk ... a ... Székér uton alol meg tettő nyerges forma élre, vagy is az élen lévő nyerges forma szélre [Marosbogát TA; EHA].

4. vmely település szélién/végén lakó; locuitor la marginea unei aşezări; Ansässiger am Ortsrand; als Familienna-me etwa „Rainer“, Seidl (?). Szn. 1453: Stephanus Zeel [Kv; TT 1882. 531]. 1539: Zeel Lwkacz | Zeel Lukachne [Kv; Szám. V/1. 149, 189]. 1578: Thel zb [Torda/M.kara K; Thor. V/14]. 1583: Zél Janos kulduş [Kv; Szám. 3/XI. 28]. 1599: szel Janos [Kisszederjes MT; Told. 21]. 1602: Szél Bartalius [Bereck Hsz; SzO V, 184]. 1606: Joannes Zel de Kis Kede Seuritor Georgy Janosi [UszT 20/204]. 1614: Szel Balint lib | Szel Andras lib [Muzsna U; BethU 120, 121] | Szel Pal zb [Bordos U; i.h. 185] | Szel Georgi szolga pp [Szu; i.h. 186]. 1629: Zel Aros Andrasne [Kv; TJK VII/3. 40]. 1721: Szél György [Maroskeresztúr MT; MMatr. 3a]. 1792: Michaélis Szel [Usz; Borb. II]. XVIII. sz. v.: Szel Andras [Újszékely U; EHA].

A jel-re vő. RCsnSz 987.

5. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch. a. szélső, szélien levő; care se află la margine, de la margine; randseitig, seitlich, marginal. 1604: Az Nagy szőlő arant egy nagy szel szena Rhet [Jedd MT; Bállt 81]. 1640: egy nagy szél kasalo fű alol somzedgya Mathe Illies, feliül forgó fű [M.köblös SzD; RLt 1]. 1647–1648: Vetesek. Buza Vetes ... Arpa Vetes ... Vagion egy szél Vgaris pro Cub. Minor No. 20. — [M.királyfva KK; BK 48/16]. 1682: Egy szél Aratatlan jo köles [Mánya SzD; Ks 9. XXXI. 3]. — b. határos; vecin, învecinat; grenzen. 1821: a szomszéd szél Havasfal földin nem szüntek meg a Zavarok [A.porumbák F; RLt Kállay János Rettégi Sándorhoz].

6. távoli hely; loc îndepărtat; Entlegenheit, entlegener Ort, äußerer Landesteil. 1677: Novembris rebesgetnek gyü-

lést Beszterczére. Elég akadályos leszen az messze lakóknak, ha a pestist nezzük ... Nincsen az is szó nélkül, hogy olyan szélybe intézik; sok a popule vonitással [TML VII, 507–8 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

7. (árok, gödör, tóhely) partja/széle; marginea/malul şantului, gropii, lacului; Grabenrand, Uferrand, Prallhang. 1611: Az Monostor Kapun kiul az arok zelin vagio(n) egy vetemenies kert [Kv; RDL I. 88]. 1647/XVIII. sz. köz.: vagyon az arok szélén egy odvas Gyertyánfán kereszt [Csóka MT; DLev. I. VII. A. 5]. 1712: ezen To hely mélynek szélén allunk [Septér K; EHA]. 1735/1760: Pásztor házak-(na)k valo Sessio ... jutot ... az uton innén az árok széllyin [Elekes AF; DobLev. I/160. 7]. 1750: A' Felső Tó fenéknek az ország úttya felől valo Széllyin [Koronka MT; EHA]. 1762: Minek utánna a meg irt helyről á pénz kiástatatott ... observálté a' Tanu a' megásott gödör széllyin oldalán vagy fenekein olly jeleket, hogy onnan valami edény vétetett volna ki? [Dob.; Ks 4 VII/12 vk]. 1823: Győrfi Josef a' Sirba bé ereszkedvén kapájával a meg senyvedett koporsot a benne lévő csontokkal együtt kosárba hozván a Sir szellére Sir áso Társainak ki adta [Dés; DLt].

Hn. 1758: Az árok Széllyin (sz) [Sztána K; EHA]. 1797: az veszett Aknák széllyin [Désakna SzD; EHA].

Szk: külső ~. 1662: A svéciai király főembere, Rebenstock ... még a más úttal fejedelem ottléte alatt fundált vala egy mesterséges sáncot, a belső város külső kapujánál az ott való száraz ároknak külső szélén [SKr 222–3].

8. szk-okban; in constructii; in Wortkonstruktionen: az égne ~e az ég alja/pereme; marginea cerului; der Horizont. 1658/1741: te Gyúla feje vár ... Felemelttét volt az éghnek szélére, Most alá vettettél az Földnek színére [EM XXXVI, 144–5 Köröspataki B. János, Historia] * a tábor ~e tábor-szél; marginea taberei; Lagerrand, äußerer geländedes Lagers. 1662: Boldvai Márton Stépán Ferenczel, Szilágyi Jánossal, Nőtécsei Györggyel, Garnócs Lukácsal és több melléje válogatott közönséges nemességgel ... a török tábor szélire ollykor érkezének, hogy már a tábornak eleje is meg indult vala [SKr 543].

9. piac-szél; marginea pietei; Marktrand. 1590 k.: azt rendelték, hogy az kik az piach zelibé laknak es feo korchiomasok (!) azok töb adot adgianak az zegeny keosseggel, miuehogy eok laknak az hazon ueueo helien [Szu; UszT].

10. 1634: ez az fogoly legendy es Gombasi ot vadnak az szegenyek temetese szelyben [Mv; MvLt 291. 20b].

11. vminek a szélessége; látímea unui lucru; Breite, Breitseite. 1581: Az fának peng el adassat e keppe(n) Rendelték hogy a' hol io Az Erdeo hozzaba 20 Rudat zelybe 8 Rwdat Aggianak [Kv; TanJk V/3. 23a]. 1732: A Curia nem léven igen tágos, meg mérettettvén jo nagy öllel, excindálattott belőlle a hegy felől keresztül az oldalban Gyümöltősnék, hosszára 25 öl, szellyire 31 öl [Erdőszengyel MT/Szászsztyakab SzD; Tsb 51] | vagyon edgy darab széna fü ... Ezen vagyon edgy szakasz Széna, melyek hossza u-nae 5. széllye 2 1/2. magassága. 3 [Szászsztyakab SzD; i.h.]. 1750: mentünk a' Nagy Berek között lévő Falu köz Rétetskéire, melynek hossza 37. öl, Széllye 7. öl [Koronka MT]. 1821: A' Kertben tsináltattam egy Kőő Aszalo Házat hossza Circiter 5. öl széle pedig 3om [Celna AF; Ks 99. 10].

Szk: ~e (és) hossza. 1710 k.: a léleknek helye, setésége, világossága nincsen, ez mind a testhez illendő dolog, annak vagyon széle, hossza, mélysége vagy temérdsége [BÖn. 482]. 1762: a' Commemoratiokban minden darab földnek

individualiter széllét hosszát fel mérvén, ne sajnállyák a' földek szélességét annak hosszúságával multiplicalni [Szava K; RLT O. 1]. 1872: Gondnok affia ... a beszántás szélét és hosztá* öl számra mérje meg s ezt adja be az ügyvédnek alapul a kereset megindítására [M.bikal K; RAK 298. — "A barázdát] * ~e és magassága. 1594: Az Somlioi Maior kertben vagion haro(m) kazalban zena eöll No. 107. Az ket kazalnak zeli es magassaga ket eöll az harmadik kazalnak zeli es magassaga masfel eöll [Somlyó Sz; UC 78/7. 15] * ~ére, hosszára. 1627: Borbely Palis igere magat, hogi Brassai Georgi(ne)k adgia es engedi ... annak az réz haiaza(na)k alliat birni ... ualamigh az az réz haiazaat tartt, mind szelire, hozzara [Kv; RDL I. 130]. 1748: Szilagy Samuel vr(am) ... Jobbágy sessioi felék közül kettőt szélire hosszára meg mérdellénk [Ákosfva MT; Told. 8] * ~ével, hosszával. 1727: Tartozzanak egymásnak ... az fen meg nevezet földek(ne)k bekesseges bírásásáb(an) (!), más hasanlo földet szélivel hosszával es hasznával egyenlőt adni [DobLev. I/128] * hossza (s) ~e. 1581: Biro vr(am) ... Az keomyweseket Mind be hywassa es Azokkal egygyt lassak es Intezzek el mind hozzat zelyt Az epitmenek [Kv; TanJk V/3. 235a]. 1732: edgy nagj Gyömmöltőskert vagj Bőngör ... Hoszsza 's széllye még nem mérthetett, minthogj a' Hely Homlokos és Vápás [Szászsztyakab SzD; Told. 11/67].

12. egy ~ben egymás mellett; laolaltä; in einer Breite auf einer Seite, nebeneinander. 1641: uagion egy szilben harmad fel facza feől zalogban [Györgytelke Sz; GyK X. 30/8]. 1674: jutot az falu helynel az Aszszonyok(na)k ... egy szelben harmincz egész rud [Gyula K; SLt AK. 4]. 1718/XVIII. sz.: vagyon egy Szélben vagj csoporton tiz darab szánto föld [Dabjonútfalu Sz; Berz. 7. 68/1]. 1774: Az említett Kettős Mezey Szőlő Hegen Három egy szélbe lévő Pázma Szőlő [Dob.; JHbK LIV. 84. 3. 2].

13. vmilyen ágy- és asztal-nemű széle; marginea anumitor rufe; Bettseite, Tischseite, Breitensaum. 1668: Egy gylcz Abrosz közepi feieres egy rendel szeli rojtos [Mk Kapi György inv. 6]. 1722/1770 k.: Egy kötéses gyöltés abrosz, a' szélein tispke körrs környül [Csicsómihályfva SzD; SzConscr. 227]. 1749: Egy paplan tődő szín aranyos a' közepe a' széle puplikán szín atlatz [Told. 19]. XVIII. sz. köz.: Egy Pampadur szín Aranyos Paplan mely(ne)k tettčen Creditor a széle [MkG gr. Rhédei Klára kel.]. 1842: Egy tiszta feje Créditor Abrosz a' közepén és a' szélein is arany tispke [M.nádas K; RAK 93]. 1874: Egy nagy batiz perkált takaró a szélén ezüst csipke és varrással [Szucság K; RAK 64].

Szk: veres ~. 1611: Vagio(n) ket vankos haj galler giolch lengettek veres zelel [Kv; RDL I. 88].

14. vmilyen kelmének, ruházati, öltözködési kelléknek a széle; marginea unor ţesături, obiecte de îmbrăcăminte; Saum, Einsäumung. 1576: wagion egy partha ew ... a ket zyllyn mynd ezeostel chynaltak kerwl [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 8]. 1628: Egi uazon kendeo kezkeno veresses az zelie [Bodola Hsz; BLt]. 1652: Masodik szoknia. egy fejer kamuka az allian Egy rend fejer csipke prem, az also szeli fejer fenies galantal be szeghet [Mihályfva NK; JHb XXII/41]. 1693: Egy ket rendel fejireses Elő kötő. Masik is majd hasonlo potyolat Elo Ruha az Szelin csipke [Ne; DobLev. I/38. 8b]. XVIII. sz. eleje: Az Kilenczedik Articulusz. Az Remek légyen egy kétszer ványólt Vég Poszto, minden hi-ba nél kul, az hoszusága legyen ötven két Sing (i.e. U:52:) az szélesege szélével edjut negyven pászma [Kv; Poszt-

C[Art.]. 1714: Előkető széllyén 3. rendbéli fogatskákkal ki varrott fl. Hung. 3 — [AH 31]. 1789: Gyapott Gyolcs kendő, lévén a' két végén, széljeire is mint egy elő arasznýra fel nyulo Tot csipke [Sepsiszkirály Hsz; Palotay 19]. 1798: adunk az Eccla Clenodiumából egy lengeted (!), szelein arany szkofium varrasu keszkenőt, az Ur Asztalára valót a' Kóródi Rfór Filialis Ecclának [Kv; SRE 319]. 1823–1830: Mindebből a lett, hogy utoljára a professzorok azt parancsolták, hogy senkinek is a mentéje gallérja prémje alsó szélénél alább ne érjen az haja [FogE 108]. 1824: Vagyon 11. kendőző kendő széllyei feltövel ... 25. Rfr [Kanta Hsz; HSzJP]. 1879: Nemes Ödönnek küldték-e ívet? Emlékeztess baráti csókjára, amitől ... két álló óráig törölted a kaputod szélével a szadát [PLev. 61 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *fejér* ~. 1611: Egi Trúpaj giolch kendő, lengettek fejér zeel [Kv; RDL I. 88] * *kockás* ~. 1841: Egy ujj Keszkenő fejér földje fekete kotzkás széllel [Dés; DLT 466].

15. szegély; tiv; Bordüre, Saum, Randleiste. 1586: Judit Budaj peterné vallia ... ez orsoliat Eniedre vym vele(m) Es ot vgmint harom fertal singny zeelt talalek palastia Alát, gondolo(m) hogy teollem lopta el [Kv; TJK IV/1. 570].

Szk: *aranyos* ~. 1576: En Melyth Anna hattam Baranyay Annok Zeoksegere ... Egy galemak walo fekete <ar>anyas zelt feyr Aranyas zelt egy eleo rwhachkara eleo Ketei feonek walo, es egy Inghnek kez eleore walo [Szamosfva K; JHBK XVIII/7. 13] * *fejér* ~. 1599: Bekesi Jstwan Deak Hozott: 1 Font attlaz Selimet —/20 ... Feier zeletek es Seliem zeletek 1/20 [Kv; Szám. 8/XIV. 13 hj] * *veres* ~. 1576: Wagon egy eleo keteore walo weres zel [Szamosfva K; JHBK XVIII/7. 2]. 1629: Feyr roit (!) dirib, darab, feyr keotes ueres szyllel eggiwt tt f 2 d. — [Kv; RDL I. 143].

16. (egybefoglaló) díszítő csík/sáv; titivurá, chenar; Um-/Einfassung, Randstreifen, Borde. Szk: *fejér* ~. 1610: Egi viselt Trúpaj lepedő feyr zel benne [Kv; RDL I. 6]. 1611: Ket kender zal Abroz vjak. feyr zel benne [Kv; i.h. 88]. 1627: Egy Sahos Abroz feyr szyl benne tt. f. 1 [Kv; i.h. 132]. 1629: Egy Sahos vekonai abroz feyr szyl az keozepibe(n) tt f. — d. 80 [Kv; i.h. 132] * *fekete* ~. 1627: Egi Galler Giolcz vankos haj harom rendel az fekete szel benne f l d. 25 [Kv; i.h. 134] * *veres* ~. 1624: Harom vankos, mind heastol Az Eggiknek paraszt giolcz haja vagio(n), az Eggiken haro(m) rendel, veres szel vagio(n), az harmadik is olyan f. 4 d. 75 [Kv; i.h. 123].

17. rész; parte; Seite, Hälfte. 1763: Egy Nyomatot két széjben varrot ágy Takaro [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116]. 1789: Len gyolts két széllyből allo a' közepin Tóth kötessel egyben) foglaltatott Abroz [Nagyajta Hsz; Palotay 19]. 1802: Egy két veres és fejr virágú két szélben lévő darab Creditor [Ne; DobLev. IV/858. 3b]. 1824: Egy gyapatt ujj lepedő két szélbe [Fugad AF; HG. Mara lev.]. 1847: Egy baratzk magos, két szélből allo, közepén csipkésen összefoglalt Abroz [Nagyernye MT; UnVJK 164].

18. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: (mint mérték) whány szövetszéleségű; (ca másurá) avind la bază lătimea țesăturii respective; Menge der Stoffbreiten. 1593: Azon kiwil teoreok Janos Jowaibol a ky Registrálva vagion ezek az Waros zamara valok ... Egi harmad fel zel derekaly" [Kv; Szám. 5/XX. 167. — "Fels-ből kiemelve]. 1636: Két szyl szeosz lepedeo er. — f. — d. 20 [Kv; RDL I. 109]. 1666/1687 k.: Vagyon egy hét szél gyolts kötées abroz kinek a' négy szélén me-

téleses him vagyon fejéresse(n) [Moson MT; MMatr. 262]. 1694: Egy két szély abroznak valo csillagos vaszon den. 72 [Kilyén Hsz; BLt 4]. 1709 k.: Vagyon egy Sahos három(m) szél vaszon abroz ... Ozdi Ersok adta [Szentmiklós MT; BLt 58]. 1718: Maros Vásárhelyi Görög Kata adott az Havadi" Templom számára egy Kék három szél abrozot egy arany érő [BLt 161. — "MT]. 1744 k./1770 k.: Mlgos L. Baró Lázár János Ur hites Felesége Mlgos Grof Teleki Kata Aszszony ... adott a' Mihályfalvi kitsiny Eklésiáb(an) való Ur Asztalára egy három szél vékony gyólt Abrozot körül, és közepin két rendel bétsi kötessel [Csicsómihályfva SzD; SzConscr. 227].

Ha. 1574: zylt [Erked K; LLt Fasc. 29]. 1590/1593: zylt [Szásznyíres SzD; Ks]. 1597: ziliben [Kv; Szám. 7/XIV. 46]. 1627: szilit [Kv; RDL I. 132]. 1659: szilin [Kide K; BHn 86]. 1688: Sziliben [Kv; Ut]. 1702: Szilben [Bádok K; BHn 23]. 1717: Sziliben [M.gyerőmonostor K; KHn 77]. 1726: sziliben [Esztény SzD; Told. 29]. 1772 k.: Szil [Burjánosóbuda K; BHn 50]. 1775: szile [Csaba SzD; LLt Csáky-per 107. L. 14]. 1781: szilben [M.királyfva KK; EHA]. 1786: Szilben [Bh; KHn 19]. 1813: Szilben [Sztána K; KHn 307]. 1816: Szilben [Bádok K; BHn 28]. 1864: szilin [Nádasdaróc K; KHn 249].

szeladon szoknyavadász; (bárbat) afemeiat, fustangiu; Schürzenjäger. 1879: egy olyan szerencsés kópé, olyan nagy szeladon, asszonybolondító dandy", hogy fáradhatna az igaz barátságért [PLev. 64 Petelei István Jakab Ödönhöz. — "Egy Kis Oli nevű prókátor].

szélpárföld árpa-szélföld; parcella márginașă semănată cu orz; Gersteseiten/endparzelle 1634: Az verő feni oldalón valo zel arpa feold [Cege SzD; WassLt].

szélbarázda szélső barázda; brazdă de la marginea parcelei; Seiten/Randfurche (aus dem) Grenzgebiet. Hn. 1671: Az Szily Borozdak vigibén (sz) | Az Ernje fele Jaro Szily Borozdakb(an) (sz) [Erdőszengyel MT; EHA].

szélbeli 1. határvidéki; din/de la zona de frontieră, limit-rof; | birtokhatárbeli; márginaș, limitrof; benachbart. 1670: Felelheti Nagyságod, az Nagyságod szélbeli hieveire eddig is nem lehet méltó panaszkodok, mert azokat Nagyságod jó fenytékben tartotta [TML V, 133 Teleki Mihály a fej-hez] | Bizony Uram, ha az szélbeli partiumbéli dolgokat rendben nem hozzuk, mi elveszünk; mert soha nem szűnnek minket az végbeliek vádolni [TML V, 264 ua. Bethlen Jánoshoz]. 1672: Ali bég is elérkezvén a holdoltság visitálására, mi is az mi részünkről rendeltük az szélbeli vármegyéknek oda egész főtisztait [TML VI, 25 a fej. Teleki Mihályhoz] | Ez órában értem, az német Medgyes és Váralja táján volna ... Kúvárvidékének is az szélbeli falujiban voltak volna az nyargalói [TML VI, 403–4 Teleki Mihály Béli Pálhoz]. 1678: Az szélbeli falukban kivált az enyimekben csépelték el az zabot, a hol mit kaphattak [TML VIII, 258 ua. Rhédei Ferenchez].

Szk: ~ *főtiszt*. 1677: végeztetett, hogy a' Fejedelmek után valo egyéb rendbéli, s' kiváltképpen pedig a' szomszéd Országok felől valo szélbéli Fő Tiszteknél, Fejedelmek Salvus Conductusi, avagy czimeri legyenek [AC 244] * ~ *katonaság* határőrség. 1799: bizonyossá válik, hogy az említett Vetzeli Közönség, még a Szélbéli Katonaság felállása előttis, a Kortsomárlás Jussával békességesen élt [Ks

101 a gub. Kv-ról]. 1809: az Executioior le szállott Szélbeli Katonáság mellett ejjel nappal nyughatatlankodom [Szu; UszLt ComGub. 1616].

2. határszélbeli; care se află la hotarul unei suprafețe, limitrof; grenznah. Hn. 1669: Az szelybelj föld [Bencéd U; EHA]. 1833: a Szély béli kis föld (sz) [Petek U; EHA].

3. egy kelmeszélből készített; făcut dintr-o singură bucată, care este confecționat în mărimea identică cu lătimea țesăturii; aus einem Stoffstreifen (gewehr). 1816–1817: Egy kotkás ro'sás igen szép újdon új egy Szélbeli Tóth Abrosz, mellyet ezen G. Visitatio alatt ajándékozott T. T. Kováts Marton Szabédi Pap és Esperest Uram hátra hagyott őzvegye [Palotay 22].

szélecsatorna ereszcatorna; streășină, igheab de scurgere a apelor de ploaie, montat la marginea acoperișului; Dachrinde, Traufe. 1662: (A templomnak) hogy igen nagy tágas és széles épületnek lenni kellene, mint amelly alatt anynyi ezer lélekből álló nagy gyülekezetnek elférni kell vala, az oszlopokon kívül napkelet és napnyugot felől mindkét részről, négy igen hosszú szélecsatornára nagy magos héjzatok alatt fiókjai kiterjesztetve valának [SKr 589].

szélecsendesedés szélgyengülés; domolirea/potolirea vintului; Windstille, Nachlassen des Windes. 1710 k.: dicsérék azt a hajót, hogy ... csak úgy jár a vizen, mint egy tők vagy réce, és ez eriben vész el vagy egy afféle hajó. A szó, s kis szél-csendesedés és türethetlenség beléültete [BÖn. 589].

szélecsóva határjel; semn de hotar; Grenzmarke. Hn. 1788: a Nagy Szeltsovából kijáro árok [Dés; EHA]. 1789: Szeltsova torka [Dés; EHA]. 1823: a Tílalmas Szeltsovába tanáltam [DLT 131 nyomt. kl]. 1825: Déés és Somkut között lévő Hidak nevezetesen a' Város végén a' nagy árkon, a Király árkan, a' Szeltsován, és a Bodon kut folyamottján lévő Hidak oly rosz állapotba légyenek, hogy az utazás feltetebb veszedelmezettik [Dés; EHA].

szeldel 1. vagdos; a tăia (în repetate rînduri); zerschneiden. 1662: mikor ... a szalonna megkezdetik, a sódor róla lemetsoódik, a szalonnját is mindaddig rá rá járván, metélik, szeldelik, valamig egy darabjában tart [SKr 628].

2. szelétel; a tăia felii; in Scheiben schneiden, in Schnitte teilen. Szk: *kenyeret* ~. 1591: Feierdi Janos ... vallia, Lattam hofi az en korczomamon Kis Thamas az ket olahal egi pohart hozatanak, borral megh teoltek, kinieret zeldele- nek felliol rea, es kezeket rea teuen egibe eskwuene [Kv; TJK V/1. 71].

szeldeli ló "?" 1660: 3 May Erkezek Patakrol Vanczia Peter etek fogo, czimer nalla, megyen Urunkhoz ... Attam alaia szeldeli lovat Balasfalvaigh, fizettem ... f — d 62 [Kv; Szám. 33/I. 208].

széledeszká láturoaie; Schalbrett. 1635: Ennek^a vegeben három jstalo egi rendeben mellyekben valluk vegigh vadnak kettej szel deszkauval padlott. Az harmadik padolatlan [Bráza F; UF I, 38. — "A gabonás háznak]. 1656: Ezen jstalonak tapaszaj, reghi rosz le huladozott restauratiott kevan, felseő gerendazasa szél deszkával padlott [Fog.; UF II, 161]. 1669: Szél deszka No. 40. Bél deszka No 58 [Fog.; Uti]. 1680: vagyon boronakbol fel rova ket rendbeli Istalo ... Padlása mindenik Istalonak szel deszkabol valo [A.po-

rumbák F; KvLt Inv. 26]. 1681: szél deszkákkal héjazott szín 1 [CsVh 97]. 1701: az Commendans Supollátos ágya fenekére vöttünk két szél apro deszkát [Kv; Szám. 41/II. 44]. 1722: Tegnap küldette(m) 200. fenyő bél deszkát Balás fálvára ... Szél Deszkát nagy vecturával kéne vinni [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. 1762: Krajnik Uram ... Pinczéje padlására nem az Uraság Szél deszkáiból vitetet, hanem az meg mondot tőkékből eset Szél deszkáit vitette, s azzal padolta pinczéjét [Roskány H; Ks 13 Vegyes ir.]. 1826: Szükséges ... az emlitet meg avult Vámos hidnak ... meg avult korjait, és Függő Jármait le szedni ... az hidnak új karjait, és függő jármait szél deszkákkal az esőzések ellen borítani felülről [Dés; DLT az 1827. évi iratok közt]. 1852: A pallo részint fokos, részint szél deszkával padolva ugyan kopott, de még használható [Km; KmULev. 2].

Szk: *elegyes* ~. 1752: Elegyes szély Deszka 100 [Roskány H; Ks 76. IX. 2] * *gyalulatlan* ~. 1648: Az szoba belől tapaszos, padlása fenyő gyalulatlan szely deszkával gerendai penigh bik fabol allo [Porumbák F; UF I, 894] * *vastag* ~. 1855: vettem költsön a' Tkt Retegi Mihály Ur Udvar birájától 22 vastag szél deszkát, mivel szükségem volt a' molom Kerekeket lapoczkáztatni [Apahida K; RLT O. 2]. 1873: (A gondnok) a papi telken lévő diszno olban hídlast csináltasson ... vegyen egy szekér vastag széledeszkát s abból csináltasson hídlast [M.bikal K; Rak 304].

szélecske 1. kis földszél; bucăciță de pământ arabil care se află la marginea unui teren; Bodenstreifen. 1607: Tudok egi zeliectket az to mellet [Szacsva Hsz; BLt].

2. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: szélecskenyi; de o lătime; ein streifenbreit. 1803: egy szeletske hoszszo rojtos végű Kendő [Harangláb KK; UnVJK].

széled elszéled, szétozlik; a se împrăștiă, a pleca/fugi în toate părțile; sich (in alle Richtungen) zerstreuen, auseinanderlaufen. 1662: A nyavalás pórok látván, hogy mindenfelől környülvétettek, sokan is kezdtek volna közülök elhullni, fegyvereket elhánnyván mindenfelé szaladni és széledni kezdenek [SKr 146]. 1678: Az mely része a hadnak Almás völgyére s Dés felé széledett, az is az generálnak híre nélkül lett, mindjárt megparancsolta, kitakarodjanak [TML VIII, 96–7 Teleki Mihály Naláczai Istvánhoz].

széledés terjedés; răsپindire, întindere pe o suprafață mai mare; Auseinanderlaufen, Ausbreitung. 1764: a malom árkanak dagálya a meddig tart a malmon felyel, láthato képpen attol fogva kezdődik s láttzik a viznek szelyedése, szerete menése [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 149].

széledez 1. áradoz, terjedez; a se răsپindii; sich verflüchtigen, sich verbreiten. 1596: Hofi az Scolában a' Cloacának nagi gonoz zagat hofi az kamarak kezibe ne zeledeneznek preüenialny akartak volna, Az chatorma es a' fal keozot valo keozit dezkawal es sendelel be werettettuk [Kv; Szám. 7/II. 21].

2. bódorog; a hoinări; sich (nach und nach) zerstreuen. 1823–1830: Utoljára azután az anyám is biztatott, hogy ne széledezzünk, hanem menjünk haza az apámhoz, s hazatelepedtünk^a [FogE 84. — "A szülők válása után].

3. szétszéled/szóródik; a se răzleți; sich zerstreuen. 1823–1830: Bár a deákok is ne szégyenlenék ilyenkor rendben menni, mint az utcákon idestova széledezni [FogE 121].

szeledező oszladozó rész; partea împraştiată/răzlejită (a armatei); versprengte Teile. 1614: az Básta hadának utoljával és szeledezőjével egyméhány hétig erős csatázást űztünk-tartottunk [BTN 49, BTN² 51].

szelel 1. *ts* gabonát szeleléssel tisztít; a vîntura; wind-sichten (Getreide). 1782: mikor Tsiki János honn nem volt ... akkor supolta a rosot, szelelte [Kézdimartonfva Hsz; HSzjP Juditha Szabo Conjunx Samuelis Szabo Jobbagionis (50) vall.].

2. *in* átengedi a levegőt; a lăsa să treacă aerul; sich lüften; die Luft durchlassen, lüften. 1843: Eresztő vagyis német csapokat meg kell v'sgálni, mikor vétetnek, hogy ne szeleljenek [KCsl Kemény Dénes kezével].

3. szellőzik; a se aerisi, a avea aerisire permanentă, a fi expus curentului de aer; sich lüften. 1732: földben ázott Cser Sas fákra, s talpakra épült jó tágos Csűr vagyon mely-(ne)k oldala a Sasok között Csere deszkával néhol ki vagyon rakva, nehol pedig bátran szelel [Báld K/Szászsztjaka SzD; Tsb 51].

szelelő 1. *mn* (gabonát) szeleléssel tisztító; care curăţă seminţele de impurităţi prin vînturare, de vînturat cereale; Windrichter, Windreiniger (Getreide auf diese Weise reinigen). 1814: a Gabonásnak ... eresze alatt két rozsz Hombár és egy jó és egy rozsz gabonát Szelelő malom [Mezősályi TA; RLt Rettégi Sándor inv.].

Szk: ~ *rosta*. 1786: Egy szelelő Rosta [Nagyalmás K; JHBK XXIX/36] * ~ *vasrosta*. 1724: Nagy öreg szelelő vas rosta, két fa rosta [Koronka MT; Told. 29/12].

II. *fn* szellőztető-nyílás a bányában; oficiu de aeraj, gaură de tiraj (pentru aerisire); Lichtloch, Zugloch. 1806: Ől Szamosok Nevei a Szelelőknél [Tresztia H; Ks 109 Vegyes jr.].

szelence 1. kis fedeles doboz; cutiujă, cutioară; Dose. 1589: Borbely zerzam ... Ket zelencze* | Borbely zerzam ... Egy Szelencebe theriek keves [Kv; KvLt Vegyes I/2. 71, 73. — *Fels-ből kiemelve]. 1669: Én nem vagyok borbély, hogy ő kezgelme irat, szelenczét emleget, hogy nincsen ahoz dologhoz [TML IV, 536–7 a fej. Teleki Mihályhoz].

Szk: *borbélynak való* ~ 1711: 1 Borbélynak való Szelence ... S// — [ApL 5 Apor Péter inv.].

Sz. 1661: Magam felől irhatom Kegyelmednek, mint ilyen mód nélkül ily nagy dologban elegyedett ember, kinek sem iram, sem szelenczém, úszok az nagy vízben, vagyok reméltelenségben [TML II, 71 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. ? 1780: miis verőink dézmáját meg adtuk adójával edgyütt, szénért köért pénz fizettünk, némelyikünk adós is az afféle szelenczének (igy!) árrával | ha meg nem engedtetik maradt vasaink fel mivelése, mi haszna lenne, hogy szénre, lóra, szolgára verőre költettünk ... némelyikünk telységgel elégtelen lenne az új munkának el kezdésére, hanemha abból a' szelenczére való költségre fundust tsinálhatunk (igy!) [Torockó; TLev. 9/17].

◊ **Hn.** 1722: Szelentze Aj torkában (sz) [Váralmás K; KHn 311]. 1813: Szelentze aj torkb(an) vagy piros alma oldalán (sz) [uo.; KHn 314].

szelep ?házfödél alakú (pásztor)kunyhó; colibă (păstoraescă) cu formă ascuţită ca un acoperiş de casă; hausdachförmige Hütte. 1585: Magyar orbay Nag' Mihaly falusi eskwt biro ... uallia kerenek mi töllwnk Fabian Janos, es

Gorghj (!) Balas ualami Zelepnek ualo fat, karot az erőssben [AF; GyK].

szelelt ' ? ' 1581: vegeztek ő kegmek hogy az ganet kit az hid kapun ky viznek az wyonna(n) zelelt vtra vi-giek [Kv; TanJk V/3. 236a].

szelepes ' ? ' **Hn.** 1758: A' Nyiresen a' Szelepes főb(en) (k) [M.kiskapus K; EHA]. 1891: Szelepes á(rok) [uo.; KHn 173].

szeles 1. vîntos, cu vînt; windig, windreich. 1807: Januarius la ... az időis szeles fergeteges volt [Dés; KMN 344]. 1823–1830: 24-ik március. Hálából! megint visszasétálánk Lipsiába délig, kevés tavaszi esővel, szelessel [FogE 193. — "Halle]. 1842: a' kérdéses időben olly Zivatoros, szeles, sötétes, és esős volt az idő hogy tám a' természet is kedvezni akart a' tolvajnak [Km; KmULev. 3 Jac. Fink (42) vall.]. 1847: Késő, hideg, keletetlen Tavasz ... száraz, és szeles, — úgy hogy a tavasz vetések egy része junius elejénn, az esőzés kezdődésével kezdett csak keldegelni [KCsl Kemény Dénes lev.].

Szk: ~ *havazás*. 1790: Az Juhokis tsak abba a Zivatar (!) szeles havazásba ettek szénát egy hétig, azután éjjel nappal a mezőn vagynak [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. * ~ *idő*. 1585: Veottek eo kgmek zemek eleybe(n) az Zent Peter egyhazanak puztasagatis, mely miath az Egeknek haborusagy az Jstennek Jgyeicnek (!) halgatoyt el tauoztattiak ... onnet ... Nyarba az Nagy hewsegh es az Zapor esseok, Tely wdeöben az ho Eses, es egieb Zawaros hidegh zeles wdeok, fergetegek [Kv; TanJk I/1. 6]. 1749: azon szeles üdön meg erőlténitven az ökrökök ugj döglöttök meg [Marossztkirály AF; Told. 25]. 1782: Donat Istvan Uram tuga ked hogy meg tiltatott ... az pipázás iljen szeles üdöben ... ? [Szörse Hsz; HSzjP]. 1836: A Gyermekek Istennek hálá egésségesek, bajosan szokhatnak a Házba üléshez, a mostani hideg szeles, nedves üdöben kü(nn) nem járhatván [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.]. * ~ *tavasz*. 1847: Az őszgubonák is meg gyérültek a hideg szeles tavaszonn [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

2. széljárta; bătut de vînt; windig, von Wind durchweht. **Hn.** 1576: wulgo Zelesberce [Középlak K; KHn 294]. 1772/1812: Szeles ájban (sz) [Kál MT; EHA]. 1775: a' Szeles Birtzre rug fel [Kide K; BHn 94]. 1806/1835: A Szeles bértzen lévő erdő [uo.; BHn 97]. 1828: Széles [Szék SzD; EHA].

3. szeleburdi, hebehurgya; fluşturatic, zvăpăiat, zvînturat; windig, schuselig. 1710: Vay Mihály, a veje, kevély, negédes, szeles ember lévén, az annál inkább mortificált bennünket | (Kálból) Fejérvárra menék udvarhoz, ahová érkezék ... gróf Seeau, Csúfos kised, görbe hátú, szeles ember [CsH 197, 321]. 1710 k.: A vén papok és mesterek, s azok között Keresztúri Pál is ... episcopalis és a filozófiában aristotelicus volt, úgy ez a Basirius is; de ez mint Anglus, archidiaconus Northumbriae felette zelosus és szeles volt [BÖn. 547]. 1820: kéntelen vagyok a Mgs Ur Udvarában való Járástól magamat elvonni, mert Burján szeles, indulatos ember lévén, ne talán tám valami illetlenséget tselekszik [Berz. 11. 75]. 1823–1830: Reggel felébredvén, Gyarmathi Szilágyinak beszélenni kezdette, hogy Radnótfái milyen kevély és szeles ifjú [FogE 162].

Szn. 1570: Zeles gergelne | Zeles Gërgh [Kv; TJK III/2. 114, 166h]. 1572: Zeles Antal [Kv; TJK III/3. 40]. 1584:

Zeles Miklosné | Zelesné [Kv; TJK IV/1. 248, 251]. 1653: Zeles Mihály [Ilencfva MT; DLev. I. II. B. 12]. 1849: Zeles Károly [Szu; Borb. II].

Némelyik adat a széles címszóhoz is tartozhat.

Szk: ~ *magaviseletű*. 1834: Nemes Budafalvi Bors Sámuel Hites Ügyész ... széles magaviseletű, különös ruházattal [Dés; DLt 481].

4. ficáncoló, fickándozó; zburdálnic; tünzelnd. 1599: Zebeny Georgine Cathalin azzony ... vallja ... az lowak mind el zakadoztanak volt es az fel lajtaris el esset az lorol ... az lowakis majd zelessek vala (igy!) Akyk az eleott az zeker eleott voltak amelj el deolt Menihart deakkal [Kv; TJK VI/1. 379].

széles I. mn 1. lat; breit. 1587: Veottem ismetlen Eott zeles keowet az Kemence zayahoz d. 20 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 7 Zabo György isp.m. kezével]. 1648: mentunk oda, az hun ... az eleot vagi Eoregh zendelies Cziür volt, es vagi széles kerteles keorülle [Nagygorbó SzD; JHbK L. 12]. 1652: leszaz kert, egyik oldalán vagon egy széles ajtó hely sővénnel be fonva [Görgény MT; Törzs]. 1662: Ahol a Tiszát szintén a vár alatt, ahol a Bodrog bésiek a Tiszába, nagy öreg hajókra olly széles hidlások köttete vala által, hogy két szekér egymás szélében könnyen rajta elmehetne [SKr 249].

A. épületre, építményre von.; referitor la clădire, constructii; breit, weit, wuchsig (Bauwerk). 1681: Konyha előtt valo kö börtös széles Tornác [Vh; VhU 518]. 1716: Ngotk aszt parancsollya hogy az pusztá pinczet s az felette valo hazat botoztassam meg de az kömivesek Aszt mongyak hogy nem lehet meg boltozni mivel hogy szelles az pincze az botya fel vetődik az ablakok(na)k s ajtok(na)k majd felele [Szamosfva K; Ks 93 Biró Márton lev.]. 1732: Mellj Nemes Curiában mennek bé a' Falu felől, földb(en) fel-ásott más fél kapu Zábén, fa sarkon és horgon nyilo széllyes sővény kapun [Erdőszengyel MT; Told. 11/67] | Concludaltuk hogj Csatani Ispan ... oda az hol az regi utt volt jo erős sziles hidat készítettén ezen a heten [Dés; Jk 431a]. 1756: (Az ajtónak) két fél nyíló ajtó Táblái vadnak fenyő Deszkából környül széllyes Párkánnyal meg Párkányozva, minden két két Vas sarkokon Nyílnak be egy Kis Boltban melyek közepette lévő Vas horoggal Zárattatnak össze [Branyicska H; JHb LXX/2. 21] | A Kis Aszszonyok házába ... nagyok az ablakok ... melegítették nagy széllyes Lazúr vagy feketé színű kívül fűtő kemenczével [Déva; Ks 92. I. 32]. 1766: az I. Attya ... szélés Házát keskenyítetté [Torda; TJKt V. 321]. 1825: Első vagy külső haz ... régen Palota lévén nagy Széles ablakkal és Csinoson el készített párkányokkal meg Czifrázott stakaturával volt fel készítve [Szárzpaták Hsz; SzentKs Conscr. 328].

B. bútorzatra von.; referitor la mobilier; breit, groß (Möbel). 1628: Az kwelső tár házban. Egy feier szelés alacson wrez ladcacka. Valami kolcziok vadnak benne [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 8]. 1637/1639: Az felseo palotaban uagjon egy teorpe labu széles io njoszolya az agj feonel [Kv; RDL I. 111]. 1681: 2. Erkély ... Ezen Erkélyben vagjon egy nagy vak ablak, faragot küből valo széles ülő helyvel [Vh; VhU 535]. 1837: egy széles lapos vas pántos törpe láda [Szentbenedek SzD; Ks 88. 15]. 1865: Két darab régi széles politirozott ágy [Szárhegy Cs; LLt].

C. kelmére, asztalneműre, ruhára, ill. díszítvényeikre von.; referitor la ăesături, la albituri de masă, la haine, precum și la ornamentația acestora; breit, großflächig, reich

(Stoff, Gewebe bzw. Verzierung). 1574: Vagion egy fekete zeles himmel hant Eleő keőteő vyon vy [Gyf; JHbK XXI/12. 5]. 1652: Harmadik szoknia, Zeöld Aranas Viragos Terczella az allian egy rend széles Aranj csipke prem azon alol galantal szeget [Mihályfva NK; JHb XXI/41]. 1696: Hollo szín kanaváson egy rend széles Ezüst kötés az allyán válastol [Gysz; MNY XXXVI, 198]. 1728: Egy fejeres csillagos varrot abrosz, széles rettze a közepin [Lisznyó Hsz; SVJk]. 1736: harmad napján ... az menyecske anyja ... az násznagynak selyemmel szőtt, fejér selyemmel szépen megvarrott, széles fejér csipkével ujjait megezifrázott inget is küldött [MetTr 392. — "A menyegző, ill. lakodalom]. 1754: valami igen szép nagy széles Sávós Asztal készkenjőket szegtenek bé [Felfalu MT; TGsz 33]. 1759: 1733 tájban kezdének csak igen keskeny nyakraszorítókat vagy pántlikácskákat az ifjú leányok és asszonyok viselni. De már most oly szélesek kötnék a nyakokra, mint az férfiak nyakravalója [RettE 91]. 1793: az a' Kriminalis teremtetette Aszszony Csemátoninak Uniformist is csináltatott széles paszomántal [Udvarfva MT; Told.]. 1803: Vastagotska Len váson szép és jó Kendő, mely(ne)k két végei égyforma Totosan szőtt négy négy keresztül valo szélesebb 's keskenyebb különböz színű fejtőből valo pántlikázással [Harangláb KK; Palotay 21]. 1809: Sem Sákot, Sem Vásznot olyan szellest sohult Procesusomba tanálni nem lehet [Szu; UszLt ComGub. 1659].

Szk: ~ *gallériú*. 1644: Granat mente volt zeles Galleru Roka mallal belleott [Mv; MvLt 291. 431a] * ~ *karasziaszél*. 1599: Zaz Istwan Vizen. Zakmarra ... 5 Veg Zeles karasia Zeltt ... //25 3 Veg keskeny karasia Zeltt ... —/9 [Kv; Szám. 8/XIV. 9 hj] * ~ *módi*. 1807/1818: 10 Sing Szines pikét ... 26 Sing Széles modi téli spántz [Mv; Told.] * ~ *párta*. 1575: Egy széles öreg gyöngyös parta, havaseli módon való [Szűv; Veress, Doc. II, 78]. 1727: Arany mi ... Ót boglárú Szelyes öreg Szem gyöngyökből Valo Parta [Marossztygyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsánna kel.].

D. lőszerszáma von.; referitor la harnasamente; breit, großflähig (Pferdeggeschirr). 1673: Egy Bagariára csinált, pillangos széles aranyas szerszám fők, szűgyellő, farmaring Zabola, fekemlő szár nélkül [Fog; Ut]. 1688: Lora valo szerszám ezüst fonalas Majcsoz fele Agya szűgyelője ritkas szellyes boglarral megh hányvát | Egy Eőregh Szellyes Rostelyos és Arányos lora valo szerszám ... ezüstös Kármány Zabolával. kinek Tarka Majcz főklemlő (!) szara [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. 1697: Felvinczi Sigmund Ur(am) egy uttal Gernyeszégre" hozott egy egész lora valo öltözetet, ugj mint Portai Szeles feket, igen szép köves orrodzójával edgjütt [JHbK XXXII/25 Sig. Korda (35) vall. — "MT]. 1705: Edgy szeles Török szerszám Jáspis kö az szűgyelőjén az ket pofajan Törkeses orrodzoja [Cége SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György kezével].

E. ember, állat testi tulajdonságára von.; referitor la însuşirile corporale ale oamenilor şi ale animalelor; breitegebaut, breitschultrig (Mensch, Tier). 1757: Egy pár kiketz az egyik monyok a másik szillyes, 4, 5 esz(ten)dősök [Pusztasztmiklós K; Berz. 3. 1/9]. 1811: Szűgye széles, kiáll, mégis takarékos" [ArÉ 157. — "Gr. Bethlen János szerint a ménesbe való lónak].

Szn. 1602: Széles Lukács szab [Szenttamás Cs; SzO V, 221]. 1603: Mich. Széles job [Ilencfva MT; SzO V, 262]. 1614: Széles István [Szentegyházassóláhalu U; BethU 111]. 1636: Zeles Mihály [Lukafva MT; DE I. II. B. 7]. 1717: Széles György [Sárd AF; EM LII, 161]. 1758: Sze-

lyes Mihály [Kv; Ks 101]. 1784: Széjes István | Széjes Josef | Széjes Istvánné | Széjes Péter | Széjes Ferencz [Béta U; IB]. 1840: Széles András [Dés; DLT]. 1842: Széles György [Kv; KmUlev. 2].

An. XVIII. sz. e. f.: Szillyes (ökör) [Pf]. 1732: Sziles (ökör) [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1757: szillyes (ökör) [Pusztasztlmklós TA; Berz. 3. 1/9]. 1761: Sziles (ökör) [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. 1801: Széles (ökör) [Sztrézakercsesora F; TL].

Szk: ~ *ábrázatú*. 1828: Petrotzi Gáspár ... széles ábrázatu, kosorú [DLT 768 nyomt. kl]. 1844: Kemény Pál ... máros szemű, sáppadt széles ábrázatu [DLT 960 ua.] * ~ *állu*. XVIII. sz. eleje: Mindenek felet Curáld, hogy Széles egyenes ályu Ménlora tehes szert [JHb 17/10 lótarási ut.]. 1853: Ujparaszt ... Salamon Miklós ... széles kopár állu [Kv; DLT 403 nyomt. kl] * ~ *farkú*. 1816: Egy csóka szemű széles farku Bihal [HSzj csókaszemű al.] * ~ *homlokú*. 1762: egy asszony ember is széles homloku nagy orru [Esztelnek Hsz; HSzjp] * ~ *nyakú*. 1789: szűgyes, széles nyakú és temérdek dereku, vemhező [HSzj nyergeshátú al.] * ~ *orrú*. 1807: Sajtos Von ... tömpe széles orru [DLT 850 nyomt. kl] * ~ *sarvú*. 1690: Beres Ókrók ... Kek Szelyes Szarvu 7 [BK. Kentelki inv. 14–5]. 1692: Negyedű Tulkok .1. Sarga Szeles Szarvu [Mezőbodon TA; BK Inv. 23–4]. 1757: Egy pár kormosok szellyes Szarvu 1 eszt(en)dösök⁴ [Pusztasztlmklós TA; Berz. 3. 1/9. — "Tulkok]. 1760: az ... Aszszony eő Naga ... Paraszka Nyikulájnak egy széles sarvu barna tulkot ajándékozott [Doboka; SLT XXXV. 13 Medve János (40) provisor dom. vall.] * ~ *szűgyű*. 1804: Barpa pej, mértékes, széles szűgyű, ki-állo szemű, capitalis Kantza, hét Esztendős [DLT nyomt. kl] * ~ *testű*. 1783: (Az egyik kanca) három Esztendős egy kevéssé Sarga pej szőrű, magos szál, széles testű, hoszszu dereku [Dálya U; Sár.]. * ~ *torkú*. 1638: az Nagi es io sziles torkú Huzomos italókat keszozere szorította⁴ [KJ. — "Az Isten] * ~ *vállközű*. 1850: Simon László ... mintegy 40 éves ... széles vállközű [DLT 1505 nyomt. kl].

F. tárgyra, készítményre von.; referitor la diferite obiecte; groß, breit, sparrig (Gegenstand). 1632: Két szeles talner [Fog; UF I, 134]. 1636: Egi io fw hordo czieber két sziles Abronczy uagion er ... f. — d. 10 [Kv; RDL I. 109]. 1685 e.: Hinto derekara valo szeles karikák Nro 4 [Borberék AF; MvRKLev. Urb. 5]. 1730: egy Szarvas korso ... Széles Talpall [Kv; Ks 15. LVIII. 6]. 1756: Ember lábára való széles vas 1 [Nagyrápolyt H; JHb XXXV/35. 15]. 1761: Nyoltz harangon szíju nintsen, ötnék pedig vteje, a' többinek széles Csattyai, és széles bérlett viseltes szíjai vadnak [Szpring AF; JHb XXIII/31. 38]. 1840: Dezméri születésű Timován Leontye ... Vitt magával el ... 1 derékra való ocska elszakadt szíjuzt [Dés; DLT 1044].

Szk: ~ *fejű*. 1587: Az Georgy Marther ... Esmeg Chinaltatot az Czyganokkal 8 zeles feyo zegeket attam f. — d. 4 [Kv; Szám. 3/XXIII. 17]. 1651: Edgy Selyes fejű Rubint Gyűrű mellyben vagy on edgy szelyes Rubint [WassLt Wass Judit kel.] * ~ *szélű*. 1679: Becsi egyben járo szelyes szelű onn Tál nro 4 [Szentmargita SzD; KGy] * ~ *talpú*. 1823–1830: Magának s elsőbb rangú vendégeinek külön és jobb bort tartott, és egy fertályosnál kisebb, széles talpú, ormos karafinban tették fel [FogE 135. — "Bethlen Pál].

G. növényre, állati termékre von.; referitor la plante, la produse animale; breit, rundlich (pflanzliches tierliches Produkt). 1587: Margit Bernard doctor Zolgaloia vallia ... Kowach Imreh huswet Napian Syrwa leowe be, vram meg

mosdata, es ot Eowek, de Nem latta(m) hogy egy zeles leweletis Igyarto Georgy Mutatot volna Kowach Imrehnek [Kv; TJK IV/1. 593]. 1869: nézegettem a tojást minden oldalrol de nem láttam semmit, mig ugy nem állottam, hogy szemem, a tojás, az ablak-tányér, s a nap egyenes irányban nem voltak, ekkor láttam hogy a tompább felében van egy kerek, széles fekete pont, s erre lettem figyelmes, néztem másokat is, de nem mindenikben volt ilyen [Mk Balog Simon székely zs gr. Mikó Imréhez].

2. nagy/széles kiterjedésű; larg, întins, cu suprafață mare; ausgedehnt, breit, weit. 1570: az Zeles parlagy feoldet Seredy el foglalta vala ... tudom hogy czucza andras Jobb attiae Zabo Lazloe volt [Magyaró MT; Eszt-Mk]. 1593: Tudom azt hogy azt az peres foldet ... frataj myklos Vramjs zantotta vetette ... az mihes felol valo vige zilesb es az falv felol valo vige keskemb [Berkenyes K; SLT S. 39 Kis Ilko Zeolos Jakabne vall.]. 1600: mo(n)da Zombatfalui Benedek, vra(m) az feold hancias az mienkre esik, Vrasagud ne haniassa az mienkre, Monda Telegdi Mihaly cziwekeliek bellieb, eleegh zelies itt az feold [UszT 15/269]. 1677: Marhajokot azon az uton, es csak anyi szelyes uton hajthasák fel s alá pascuatiara ... a meddig ... esztendönként ki mutatják s determinállyák [Csanád AF; JHb XXVI/42]. 1751: égi rövid széles földet ... vicinallják aloll a Falu rétye, fellyül az Mérai ut [Búrjánosbuda; JHbK XXII/14]. 1753: az ország uttya ... leg alább két ölnyivel szélesebb vala [Nyárádsztlbenedek MT; Told. 28]. 1757: meg mérvén ezen Nemes Lako Jozságot ... A Középe tájéknál által pedigh mivel kebele vagyis szellyesebb (!) mint á meg mondot betűje vagy on negyven-két öl egy Sing és egy arasz [Szentmihály Cs; Sándor conscr.]. 1771: még az Utrizált Királyfalvi malmat nem építették, addig ezen Malman alol az Víznek szellyes és Nagy oblössége volt [Dombó KK; JHb XX/26. 4]. 1772: a' Mikes Malomtol fogva le addig a' Küküllő árka szélesebb a' Martya kissebb, folyása ejjenebb [Ádámos KK; JHb LXVII/294]. 1811: (Az árvízzel) sokkal könnyebb módon bántunk, Mert tsak egy nem széles tsaló sántot hántunk [ÁrÉ 40].

Hn. 1636: szeles parlagh hagaiaban (sz) [Tarcsafva U]. 1638: Sziles Szigeth [Bonchida K; BfN]. 1652: az Szeles erdő felől (sz) [F.szentmártonmacskás K; BfN 140]. 1666: Szeles Parlaghnál (sz) [Illyefva Hsz] | az Szelles foknal (k) [Szentimre Cs]. 1692: Rő szelyesb(en) (sz) [Torja Hsz]. 1703: Szelyes parlaghnál (sz) [Bardoc U]. 1713: Szelyes volgib(en) (k) [Fejérd K]. 1718/1801: A Széles Tövisz nevű Erdő [Küküllőpócsfa KK]. 1733: Széles tallo (sz) [Bogártelke K; KHn 184]. 1738: az Széles erdőb(en) (e) [Mezőmadaras MT]. 1754: A Széles völgyben (sz) [Hosszúmacskás K; BfN 142] | A Szeles föld (sz) [Radnótfája MT]. 1758: A Széles pallag alatt (sz) [Bh]. 1772/1869: a Szellyes oldalon (sz) [Tür AF]. 1779: az Szellyes parlag nevezetű helyben (sz) [Csób U]. 1781: A Szélyes utban [Mákófa K]. XIX. sz. eleje: A' Szilesben (sz) [Mikefva KK]. 1802: Széles nyilokban (k) [Meggyesfva MT]. 1804: ki vevék ... Sziles nevezetű helyit hogy Szőlőt építsenek rajá [Csekelaka AF]. 1806: Sziles nevű Szőlő hegyben (sző) [uo.]. 1815/1817: A Szélyes Földön (k) [Vágás U]. 1825: a Széles kut nevű helyben (sz) [Zágon Hsz]. 1832: Szelyes parrag (sz) [Szálodos U]. 1835: Széles Völgyben (e) [Kisillye MT]. 1851: a' Széles földön innen (k) [Csomafája K; BfN 63]. 1891: Szelestallo [Bogártelke K; KHn 187].

Szk: ~ *birodalom*. 1619: Megirtóznék Kegyelmed, ha látná Kegyelmed az lengyel raboknak bőségét csak Konsztantinápolyban, hát a széles török birodalomban! [BTN² 223] * ~ *világ*. 1614: Most immár ugyan azt akarja az hatalmas császár, hogy ha öhozzája tartja az hűséget Erdély, épüljön mégis az békeességben, mert az hatalmas császár azért szerzett békeességet ez széles világon való fejedelmekkel, hogy az ő birodalma alatt való országok megépüljenek, ne romoljanak [BTN² 74]. 1620 k.: Egiptus csudálatos bő föld, hogy ez széles világ kerekességében annál bővebb föld nincsen [BTN² 411]. 1699: Én, vagy fenyeget ő nagysága, vagy nem, de míg élek, bizony igaz szolgája leszek és ... azt kívánom, hogy az széles világot bírhasa [TML IV, 595 Teleki Mihály Nálácz Istvánhoz].

Sz. 1619: Azt soha ne gondoljátok, hogy az én uram őrizze várakat, mert az bizony soha nem lesz, mert az én uram nem kötheti lábához mind az széles pusztán járó latrokat [BTN² 232–3].

3. öblös; larg, pintecos; bauchig, ausgebaucht. 1593: az leany az bortht kezembe(n) ada ... kerdem ha megh vagion-e, s monda ... hogy megh vagion cziák hogy az zomokban ne m teczik mert Jgen zeles oda alat [UszT]. 1598: 6 zeles chebret weotem kibol az kwmiések Raktak ... d 60 [Kv; Szám. 8/III. 9]. 1637: Az másik szín alatt uagyon egy nagy szelyes seletrom (!) fezőe wst [Fog.; UF I, 398]. 1650: az ezüst poharaim között vagyon egy törpe szeles poharka aztis agyak az monostori Peter kezében az teóbbivel együt [Kv; JHb III/7]. 1699: Egy örögh üst hat vedres török orszagi az allya Szeleseb a szajanal [Boroskrakkó AF; BfN dobozolt anyag VI]. 1732: két edénj mosó széles cseber [Kóród KK; Ks 12. I]. 1794: Csap alá valo Széles Törpe két fülű Fenyő Cseber [Nagyfalu Sz; CU].

Szk: ~ *szájú*. 1735: on fedelű Kristály bokáj 5 Széjés száju Kristaj bokáj [Ks 38. V]. 1756: Széles száju, uborkának való Zöld üveg 1 [Nagyrapólt H; JHb XXXV/35. 28]. 1789: Ezen Spiritusok vagy(na)k festett Cristally Üvegekben. Következnek az 4dik Stuciban lévő vastag szélyes száju festett Uveg Edenyek [Mv; ConscrAp. 52].

4. nagy/széles (pengéjű); lat, cu o lătime (relativ) mare; breitschneidig. 1710 k.: Vadászatban egyszer ... hogy ha ki a vadászat regulái és szólásoknak formái ellen vét valamit, a vadászat végén átfektetik a fogott vadon és széles jágerkés lapjával magok a fejedelmek egyet-kettőt ütnek csak gyengén az alfelére [BÖN. 572]. 1759: az törökkel való hadakozás alatt annyira felvettük vala a kard s tarsoly viselest, hogy ritka ifjúember járt a nélkül. Még pedig nem hosszú, hanem rövid, széles kardokat viseltünk [RettE 90]. 1765: Az ősszel a Teleki Ádám úr leánya lakadalmában ... ott volt*, s egy nagy széles kard volt az oldalán, melyet nem oldott le mikor táncolt is [i.h. 188. — *Dujardin József]. 1855: Az úr oldalán széles, rezes kard zöld szíjjon csüngött, ráakasztva hatalmas nádbot rezes kókkal [ÚjFE 183].

5. szélességű; de o anumită lătime; breit (x m/km/u... breit). 1823–1830: fél vagy egy fertály mértföld széles sincs ott* a Duna [FogE 168. — *Buda és Pest között]. 1829: Négy és fél sing pergált Rf. 1. 11. sing széles golyos Rf. 4 xr. 24 [Zabola Hsz/M.régen MT; TLt 196/830] | 5 Sing széles Spanialet ... 2 Rf 45 xr [Kv; Born. O. Ia]. 1840: a K Monostori Papiros Malomnál ... a Bikkfa ormok a szilipre egyik 1 1/2 öl hosszú a másik 4 schug és 8 czol egy schug szélesek készen ki vájva ki faragva [KmULev. 2]. 1852: Egy nagy Plattenes Kementzéhez ... Két Prodrerri 14" széles 10 és 9" magos, 20" hoszu | Egy nagy Platte-

nes Kementzéhez ... Egy Lang Szoritto Suber 13" hoszu 14" széles [Kv; SLt Vegyes perir.]. 1860: meg vásárolta ... egy másfel öl Széles és 28 öl hoszsú részetske belső birtokát [Mv; DE 2]. 1872: Hajo Deszka 23. Szál 6. öl 4 sug hoszu 16. col széles ölle per 15 x [TSB 38].

Szk: *arasznyi* ~. 1714: egy araszni széles, s hoszsú Tüker [AH] * *hüvelyk* ~. 1844: 23700 Darab 15. 16 hüvelyk hoszsú 2 1/2 hüvelyk közép széles aranyosi zsendely [Torda; KLev. 12] * *hüvelyknyi* ~. 1768: egy hüvelyknyi szellyes jó féle ezüst paszamánt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116] * *közép* ~ → *hüvelyk* ~ * *láb* ~. 1847: egy láb széles Posta Dészka [Dés; Dlt 858] * *tenyérynyi* ~. 1763: 1. Tenyérynyi széles ezüst gallérok 3. darab s 1 darab arany [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.] * *ujjnyi* ~. 1763: 6. Sing fekete ezüst Lapta rosás fátyol körül edgy újnyi széles ezüst Cspikével [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.].

II. fn széles tárgy; object lat; breites, breiteres (Ding). 1749: Deszkák Perceptioja ... vettem Szellyesebbekett kapu táblazni valót No 6 [Kiskend KK; Ks 70 Szám. 51].

Ha. 1648: szélyes [Komána F; UF I, 925]. 1673: szeljes [Marossztkirály AF; IB. Bethlen Domokos hagy.]. 1677: szelyes [Beszt.; Törzs]. 1683: szellyes [Ebesfva; Törzs]. Száva Péter szt kezével]. 1692: szélyes [Bilak BN; JHbK L/36]. 1697: szélyes [Szentmargita SzD; KGy]. 1711: szélyes [Nagyalmás K; Ks 96 gr. Csáki István lev.]. 1716: szelies [Szamosfva K; Ks 95 Biró Márton lev.]. 1732: szellyes [Erdőszengyel MT; Told. 11/67]. 1752: szélessebb [Nagyalak AF; DobLev. 1/251. 4a Puskás Gabrila (65) jé vall.]. 1756: szellyes [Branyicska H; JHb LXX/2. 34]. 1757: széles [Jobbágyfva MT; BálLt 71]. 1771: szellyes [Kük.; JHb XX/26. 2]. 1774: szélessebb [Déva; Ks 73. IV. 10]. 1805: szélyes [Mv; Told. 74]. 1851: széles [Kv; KCsl 11].

szélesbedés kiszélesülés; läfire; Ausweitung, Breiterwerden. 1843: Hogy a nevezett árok eddig tépest, vagy szaggatást okozott volna, azt nem tudom — de hogy ezután ezen árok szélesbedésével nagy kárt fog okozni [A.jára TA; BLt 12 Jos. Bunda (66) figulus, col. vall.].

szélesbül szélesedik; a se läpi; breiter werden. 1843: a kérdezett Kaszáloba ásattott árok ezután bizony szaggatást okozand, mivel az árokban lévő viz mind örökké szélesbül-ni fog [A.jára TA; BLt 12 Bumbuj Popa Silip (70) col. vall.].

szélesebbecske kissé szélesebb, szélesebbke; cu ceva/ puțin mai lat; etwas/ein wenig breiter. 1754: az egész épületnek hoszsza 16 1/2 Szeless 3 öl és helyenn szélesebbetskeis [Uzdizstpéter K; CU]. 1808: A lábost szélesebbecske deszkára teszik száradni [Dés; MNy XXXIV, 121].

szélesebbcskén kissé szélesebben, szélesebbkén; cu ceva mai lat; etwas/ein wenig breiter. 1733: Minthogy az hegy teteje felé meg rövidült az láb, potoltuk azzal hogy szélesebbetsken mertük fellyül, mint aláb [Kiskerek AF; JHb XXVI/44].

szélesebben cu ceva mai lat; breiter. 1810: koporsomb(a) ténén ketzer 24 óraig fedetlen tartsanak, akkor bé szegezvén e koporsot fekete bakatsin borítékot mennél szélesebb(en) és hoszszaabb(an) tégyenek a koporsomra [Héderfája KK; IB].

szélesecske 1. széleske; lățișor; etwas/ein wenig breit. 1661: én ott lételemkor amaz négyélű igen könnyű szélesecske hegyestőr vasakat árultanak [TML II, 81 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1813: szélesetske vékonyabb palyolat [Asszonynépe AF; UnVJK].

2. széleske területű; cu o suprafață (ceva) mai lată; ein wenig ausgedehnt, etwas breitflächig. Szk: ~ föld. 1751: A' Bordás Hegynek verő fényes oldalán alól egy szélesetske föld [Koronka MT; Told. 31/4] * ~ gypű. 1800: az uton fellyúl az szőlőig az p(rae)tendalt Cziher széllyesetske gypű [Ádamos KK; JHb XX/19] * ~ gyümölcsös. 1844: a Szamos vize a Szász fenési határban levő Sodo (!)* réthez lassan lassan közelgetett, és a' Monostori Szőlőlőkhöz is, a' hol az alyba Szélesetske gyümölcsös volt [Szászfenek K; KmULev. 1 Nagy Josef (65) col. vall. — "Elírás Sodró h., de ma is hallható a fenti alakban].

szélesedés szélesülés, nagyobbodás; lătire; Breiterwerden, Ausweitung, Ausdehnung. 1724: Nztz Galgai Rácz Péter ur(am) udvar ház helye itt a falunkba(n) ... extendalodott ... az falun le fojo patakocská felől el kezdődővén felylől a szeljesedes huszon két ölnyivel, fecske farkulag szeljesedett ... Boros Borbára Asszony eő kglme kertének a hatulyáig két ölett két elő arasz híján [Derse SzD; JHb III/67].

szélesedett szélesült, nagyobbodott; lătit, devenit mai lat; breiter/weiter geworden, ausgeweitert, größer werden. 1825: minthogy az Emberi Nemzet elannyéra meg-sokasult, és csoportosodott, — hogy az egyéb aránt is keskeny Piatzunk és Városunkban Országos Vásárokrá jőni szokott Vásárosok(na)k illendő befogadására tsak nem elégtelen, — gondoskodott városunk az aránt is — az egyébaránt nem szélesedett Piatzunk miként azokat magába bé-foglalhassa [Torda; TLt Közigr. ir. 252].

szélesedik szélesül, nagyobbodik; a se lăti/mări; breiter/weiter werden, sich ausweiten. 1724: Nztz Galgai Rácz Péter ur(am) udvar ház helye itt a falunkba(n) ... extendalodott ... az falun le fojo patakocská felől el kezdődővén, felylől a szeljesedes huszon két ölnyivel, fecske farkulag szeljesedett ... Boros Borbára Asszony eő kglme kertének a hatulyáig két ölett két elő arasz híján [Derse SzD; JHb III/67].

szélesen 1. lat; breit, breit ausgelegt (Bauwerk). A. építményre von; referitor la construcții; Gebäude betr. 1732: Barátfalvan alól a Budorloi hataron jo magos dugason vagyon egy too ... Zugoja felvert Czövekekben bocsátott gerendákra széllyesen de nem régen padlot [Nagyida K; Told. 11/70] | az udvarbol ki szakasztott, Méhes kert, mely Csere karokra, veszsözöböl sűrűn font, erőssen támásozott, széllyesen Sátorozott fedet kertel vagyon bé kerítve [Szászsztyakab SzD; Tsb 51].

B. ruha/asztalneműre, viseletre von.; referitor la haine, la albituri de masă; breit, in der Breite, weit (Tracht, Möbel). 1736: az menyasszony lakadalma napján ... az haját az fonadékból kifonták, azt szélyesen az hátán leeresztették | Az öreg rend asszonyok fekete selyem biborból csinált nyári palástot viselének, azoknak az két eleje s hátul az galléra szélyesen szélyes fekete selyemmel csinált csipkéből volt meg rakva [MetTr 343, 387]. 1823–1830: emlékezem még olyan viseletre is, hogy a farakra abroncsot tettek*, mely

szélesen kikerekítette a szoknyát, és ezt verdigálnak neveztek [FogE 65–6. — "A régebbi úriasszonyok]. 1836: Szőjen egy abroszt bokrétásan, mely négy féle bokrétából áll, ennek bordürje jo nagyba és jo szélessen szöve lészen Rosa Levél | Edgyet* Szőni kell Buzakalaszt — Szőlővel — Levelével és Inaival jo Szélessen légyen a' Bordürje [IB. gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut. — "Abroszt].

C. emberi, állati testrésze von.; referitor la părțile de corp ale oamenilor și ale animalelor; breitgebaut, stämmig (Mensch, Tier, Körperteil). XVIII. sz. eleje: az melly Lonak a füle meget egy tenyernyivel hajlik meg a nyaka, es Szellyessen a' Szűgyiből exurgál a nyaka Királyi Lovak; a' félék leg inkább a Szerruza (!) Lovak [JHb 17/10 ló tartási ut.]. 1757: egy kórmos szőré, szélesén de kajlában fél álló szárvu ökre [Uraj MT; Berz. 14. XIII/36]. 1811: Egész feje" nem nőtt hoszszan és szélesen, Tsak tsonon, husnőkül áll a' bőr feszesen [ÁrE 156. — "A ménesebe való szép lónak]. 1833: hátán oldalán, ületjén, szélesen el terjedt verhenyeges halál petsétek [Dés; DLt 200].

D. tárgyra von.; referitor la obiecte; groß, breit (Ding). 1747: a Tisztarto uram mostani lako Házában ... találtunk Kúrtet, réz pléh vagyon szélesen rajta Nro 1 [Szpring AF; JHb XXV/88. 3].

E. növényre von.; referitor la plante; breit, dicht, ausgewachsenen Pflanzen betr. 1818: a Kertyéb(en) egy szélesen ki terjedett nagy Eperj Fa vagyon [Kide K; EMLt]. 1822: (A) kertetskének egy negyed részit ... a' négy tábla körül magosson fel nőtt és szélesen el bokrozott puszpáng foglalja el [Nsz; Told. 7].

2. szélességben; in lătime; in der Breite. 1674: An(n) 1674 die 4 Novembris Szegődtem megh En Gavay Miklos Sztupina(n) lako Oroz Vaszillyal hogy az also Szovathon az mezőben az Czukas nevű el szokot Tot megh tölcse mindenüt az gattyat, övig az mint maga viseli az övit addigh fellyeb tölcze olly szélesen hogy egy szekel el mehesse(n) az gat tetejen [A.szóvát K; Törzs]. 1778: (A) Nobilitaris Curia ... marad a Viduanak, annak felső végiben ki a szőlő allyáig levő Gyümölcstőssel egyetemben; olly szélesen a mit-sodás a Curia [Szentbenedek AF; DobLev. III/513. 2a].

3. kiterjedten; întins pe o suprafață (mai) mare; ausgedehnt, weitsens. 1662: a várnak szép erőssége volna kívül is, négy reguláris, ugyan jókora, merőn földdel töltött téglafalbástyái, közköfal-kerítési, kőrös-környűl jó nagy szélesen a Berettyó lévén alatta kiöntődve [SKr 647].

szélesít szélesebbé tesz, kiszélesít; a lăti, a face mai lat; ausbreiten, ausweiten. 1730: az hol eő kgmek* ollyat Találnak ... az kik Telekjeket az Ne(m)es Város földiből szélesítették, mind azokat regisztrván Citátor Atyánkfiái által azokat eő kglmek Admoneáltassák [Dés; Jk 401a. — "Az okulátorok].

szélesíttetik szélesebbé tétetik, kiszélesíttetik; a fi lătit/lărgit; wird breiter/weiter gestaltet, wird erweitert. 1826: (Az eliszaposodott patakmeder) a' panaszo Kelemenelki Communitas által tisztíttassék 's hanyattassék ki és a' mennyiben kívántatni fog szélesíttessék, sőt mélysege is a' szélességéhez képest accomodaltassék [Ms; GyL].

széleske I. mn szélesecske; lățișor, destul de lat; ziemlich breit. 1710 k.: én lstenem! ... csudálatos szózat és sugallás által a te dicsőséges jöveledről nékem hirt adtál, kiváltképpen való gyönyörűséges jó illatnak nagy bőséget bocsá-

tád magad előtt, mellyel, mint valami drága olajjal, engemet felkenél és eltöltél, és ottan mindjárt szép, jó hosszúka, széleske, mindenik felől béirt levélnek látható formáját szállítád az én fejemre [Blm. 1007].

II. fn '? Hn. 1835: A' Széleskékbén a' Tatrang között (sz) [Keresztvár Hsz; EHA].

szelesség 1. szélvihar; vint puternic, vífor; Windigkeite, Windrichtung. 1710 k.: magam egyedül decemberben anno 1663. indulék Angliába, mind a tenger szélességétől féltén, már téiben, mind hogy Hispanicum Belgiumban is valamit lássak [BÖn. 581].

2. szeleburdiság, hebehurgyaság; necugetare, nechibu-zuinf; Windbeutel, Leichtfertigkeit. 1752: (A tisztartónak) se prudentiája, se activitassa nincs arra valo, hanem az nagy szélességgel bogaroz minden fele [Mocs K; Ks 83].

szelesség 1. lățime; Breite. A. (erdő-, föld)területre, vízre von.; referitor la terenuri (agricole, silvicole), la ape; Ausdehnung, Breite, Weite (einer Boden-, Wald- o. Waldfläche). 1579: az Erdeonek Jawat penig aggyak niolcz Ruggiawal az zelessegere es tyzen hat Ruggiawal az hozzara [Kv; TanJk V/3. 182b]. 1580: (A) Nyly feoldnek ott az Zellossegi leon mind az patakig, hozzassaga, Zaz es harmincz ket Rwd [Pókafva AF; JHb XXVI/8]. 1641: az Kerezutur hataro(n) ... eolte megh Lazar Demien Kouaczj Miklost es egi hold feold zilesigire voltam hozza mikor megh eolte [Sajókereesztúr SzD; BfN Araniaz Gicörgi (35) jb vall.]. 1699: Az eordogh kutban az Bodon kutnal leud uerő fenyben ualo földit ... megh meruen az szelljessege lon negi kötel az tizen harom colős kötel, es ket eol [Gyula K; SLt AK 7]. 1761: Szatanisának mindenféle Határait ... egy más között fel osztottunk (!) ... négy száz egyenlő részekre, mely rész mindenik(nek) külön külön áll hoszsza tiz, szélessége ismét öt Magyar, vagy oláh őlből [Sztanisa H; JHb LXVIII/2. 35]. 1777/1780: (Az) Erdők ... edgi mástol nem distingváltatnak, hanem in Uno Continuo vagynak, azért ... mind a kettő egész accuratioval együvé merettéven lett Napkeleti Szélessége Ul. Reg. 160 [Somkút SzD; JHbK LII/3. 162–3]. 1787: (A földnek) a mostani Geometrica méres szerent hasza 82. szélessége pedig 47 öl [Bilak BN; JHbK XXI/17]. 1854: a két Barabás atyafiaknak tizennégy nemet öl szélesség méretvén, a' két Barthos atyafiaknak, és Czirjék Antal Úrnak két felé mérve kilencz kilencz német öl juta szélességre [Albis Hsz; BLev.].

B. épületre, építményre von.; referitor la clădiri, la construcții; Breite (eines Bauwerks). 1679: Hoszsuzu, öreg Uy Palota. Ennek belől szelessege öt őt öl; hoszsusaga 18 1/2 öl [Uzdiasztpéter K; TL. Bajomi János inv. 48]. 1729: Az Csizmadiak szinnyenek hoszsza tizen négy öl, szélessége penig más fel öl legyen [Dés; Jk]. 1816: Vagyon egy Bor szín, hoszsza 12. öl, szélessége 4. öl, fa ágasokra építetve [Varsolk Sz; Bom. XXIX. 24/7]. 1838: Oldala ... laposson faragott ... boronákból vagyon kirakva két ölnyi hoszsuságára es ött singnyi szélességire [HSzj mészoltó verem al.].

C. szövésre von.; referitor la țesătorie; Breite, Breitengröße (von Textilien). 1618: Itt azon embernél, azkitől Nagyságod szőnyegit vásároltát, vagyon két szőnyeg. Egyiknek-egyiknek az hosza az ő singekkel 14 sing, az szélessége 7 sing [BTN² 174]. 1701: Eppen az napján² két Betsületes es okos ahöz értő Mester embereket Látó Mestereknek válaszszaanak, kik Szorgalmatosan a' Posztotsináló Műhelyeket el járják, a Posztokat lássák es vizsgállyak

hogy jól es emberül legyen tsinálva, úgy hogy méltó lehesen árulni es el adni, az csinálása penig az Posztoknak az regi rend szerent légyen szélességere nézve [Kv; Poszt-CArt. 2. — *A céhatya- és céhmester-választás napján, újesztendő után]. 1838: tsokalam kezeit a Grofné Nagyságának es instálak az vékonyab Asztal keszkenyökhöz mégy (!) egy fél font, fonalat mert nem tudam ki vetni az Széllessegit az tizen négy keszkenyőnek [Kv; IB. Konetzni Ignátzné Dombaji Anna Kamuka Takátsné gr. I. Bethlen Sámuelnéhez].

D. tárgyra, készítményre von.; referitor la diferite obiecte; Breiten, Größe (von Holzwaren, Gegenständen u.ä.). 1571: Ezen Ez hetben Emberemet Bochyatanam oda fel ky az Ktek Embereywel az hawasra Menen es az dezkaknak zelesseget hozzasagat meg Mwtogatna [Szűv; BesztLt 3509 P. Zentmyhalffalwy szűv-i provisor Casp. Zech beszt-i biróhoz]. 1670: Az gombok felől mit tudok, Uram, imi? Hoszsza, szélessége csak az szokás szerint illendőképben legyen [TML V, 119 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1681: A' vas Kohra Keő Hanyo Tekenő minden Banja(n) mértékes legye(n); ugimint hosza két arasz, szélessege mas fel arasz [VhU 63]. 1705: (A) Ladaknak hozza volt 5 sing szélessege 1 sing, magassaga a mint az őregh deszkából ki tölt [Kv; ACJk 61]. 1751: én bé szálván a Gödörben meg mértem volt az edény(nek) szélességét az araszammal [Gyke K; Ks]. 1773 k.: 22 Februarii remeket mutatván ifjú Márton György öglme, mely remek munkában talált a nemes Céh ... az fazékban avagy annak magasságában 1 fertály és fél szélességében 2 újnyit ... a tálnak magasságában talált az nemes Céh hibát fél fertályt, szélességében egy fertály és felet [Dés; DFaz. 29]. 1825: A' Híjuban a' Szarufák ajjai közül négy szál Dészka szélességre meg vagion bérelve [Dés; DLt 595].

E. szalma-, szénakazalra es farakásra von.; referitor la stog de paie, de fin, la stivă de lemne; Haufenbreite (von Heu, Holz u.ä.). 1632: Ezen czwres kertben uagion harom rakasban auagy szakasban uagott fa, eöl szamar meruen ul 122. Az szelessege negi eöl, magassaga harmadfel eöl [Fog; UF I, 186–7]. 1633: Az jdei aztagok ... Széna egi szakasz szelessege ull. 3 magossaga ull. 2, kinek hosza ull. 50 [Komána F; UF I, 314]. 1638: Czüüreös kert ... Vagion itt az kertben kalongia, vagi boglia széna no. 14. Vagion eggy kazallalis, kinek hosza 34 eöl, az szelessege harmad fel eöl [A-porumbák F; UF I, 664]. 1648: Zéna ... az széna fweleő kertben egy kazal forman rakott boglya széna, melynek hoszasaga org. nro. 3 magassagais szelessege org. nro. 2 seouenyel be kertelue [Porumbák F; UF I, 850]. 1648: Szélyessége az kazaloknak nro. 2 [Komána F; UF I, 937]. 1824: Mely Csűrös kertben tanálattot egy kazal Szalma ... hoszsza 5 öll Szélessége 2 öll [Mezőbodon TA; Ks 89].

2. *vhány ujinyi* ~re *vhány ujinyi* szélesen; la o lățime de un anumit număr de degete; ... Fingerbreit. 1802: az Inas ... amint ki jött ... ugy meg ütötte ... eő Nagysága kotsissa egy vasvillával főbe, hogy ha nagy dubicza kalapja nem lett volna, nem tsak három ujnyi szélességre hasadt volna bé, hanem egészen ketté [Mv; Bom. XXXIX. 53 Daniél Virág (17) ns togátus vall.].

Ha. 1702: szelessege [Dés; KGy].

szelességint szélességben; în lățime; in der Breite. 1625: az Gatt kötesen alol mingiart mint egj harom lepesni szélességint (!) ualo porondos köueczes es hazontalan feoldet ismertwnk hogj által szakaztot volna az uiz [Uszt 176].

béllelve, a' Gallérja, és le a' Két szárnya mind egy húvellyes Tenyérnyi szélességű Arany Poszomántal [Kóród KK; Ks 21. XVIII. 78] * *vhány singnyi* ~. 1736: (A pohárok) elsőben az hosszú asztalra környös körül ezüst arany fonallal varrott egy singnyi szélességű keskeny abroszt tettenek [MetTr 333] * *vhány ujji/ujjnyi* ~. 1739: Eg szín kék virágos kanavác ... mente ... ujnyi szelességű arany kötés [Szászkerd K; LLt Fasc. 96]. 1762/1763: Egi fehér atlacz szoknya kék Satéros virágokkal ... ehez két váll edgyik ket ujni Szelességű arany Plásporral [Hsz; Ks 23. XXIIb]. 1803: Gyapott gyolts jó szélyes és két végein szélyeire is fel rugo egy fél ujni szélességű Toth tsipkével ekesített Kendő [Désfva KK; Palotay 21]. 1823–1830: hátul a válnak volt kemény halcsontból kiálló két ujji szélességű farka egy nagy kapocs forma horoggal, melybe hátul a szoknyát akasztották, hogy az azt feljebb vesse [FogE 66].

szélességűen szélességben; in lätime; in der Breite. 1662: Az Aranyos-bástyának is pedig kőfala egynéhány ölnyi szélességűen nagyon kihatattván és szakasztván, annak is törésén ostromnak mehetének, és így immár a várra öt helyen való törés és rés s kapu nyitattott vala [SKr 606].

szélesszájú nagyöblű, öblös; cu gura largă; mit großer/weiter Öffnung (Brunnen), Mundgroß, breitmaulig. Szk: ~ *kút*. 1694: egy Kösziklابل ki vagot szeles száju eleven kut [Kövár Szt; Jhb Inv.] * ~ *üveg*. 1789: 15 festett és szélyes száju Üvegek, melyekben orvosságok vagy(na)k Rf 2 xr 30 [Mv; ConscrAp. 42]. 1825: Fenyő Magvat és gyalog fenyő Gyökeretis füstölőnek Erdei epretis szedjenek vagy két kupát arra tölsenek vagy három kupa igen tiszta jó gabona pálinkát, olyan széles száju üvegbe a' hutabol hozason [Kv; IB. gr. Korda Anna lev.].

széleszt elterít; a împrăştia; verstreuen. 1843: 'A Kenderesen Trágyát Szélesztett [Bor. F. IIIc Szemerjai Károly számadó lev.].

szélesztetik szétszéd; a se întinde; verstreut werden. 1662: azon tónak gátját az árvíz elszagatná, és a sok szép kecsék, a tó vizével együtt, mind az érben s annak nádas, sásos rétségére öntődtek és szélesztettek vala [SKr 297].

szelet 1. (szalonna)szelet/darab; felie/bucată de slănină; Schnitte, Schnittspeck. 1774: ket kalongya Szép ki tsinált Virágos Kenderét el loptad ... Szalonnáját Nagy Szeletenként hasonlóképpen Lopogattad [Msz; BetLt 7].

2. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: a. szeletnyi; o felie de ...; ... Schnitte ..., ... Stück 1710 k.: Vacsorám aszú szilva főve és szárazon, sós nyers káposzta pecolajjal, egynéhány dió, alma vagy aszú gyümölcs, egy szelet retet vagy nyers répa [BÖn. 690]. 1778: Lehet főtt vizzel is készíteni, egy szelet hajas közkenyeret [Mátyus; ConsSan. gub.]. — b. kb. szelethez hasonló; de o fişie (mai) lată; (ein) Stück, (ein) Ende. 1789: Egy szelet Tot Abrasz ... meg kezdett likadni [Abósfa KK; Palotay 19].

szélfalu szélső falu; sat mărginaş; Grenzdorf. 1600: eleitol fogwa az Bagy Zena fw kert nélkül niomának ideinis tilalmas wolt az Zel faluk barmokat pazorlotta(na)k theölle [UszT 15/101].

szélfogó szélvédő; apărătoare de vînt; Windschutz, Windfang. 1599: hogy az also oranak az zelfogoya el teoreot volt, es az az Vereo lancel el zakadwan, vettünk egy kezep wasot d 20 [Kv; Szám. 8/XVI. 36].

szélföld szélső föld; parcela de la marginea unui teren; Randgrundstück, Grenzparzelle, Randbesitz. 1571: Így foglaltak es birtak el teorwin nélkül my kezünkbeol ... minden falw hataran nagy zel feoldet, ollyat mellet jobnak ismeretek az falwk határy keozzeot" [SzO II, 325. — 'A nemes birtokosok]. 1579: Attunk Kemerj Istuannak egy szil földet ... tölgi elöt Valo ret mellet [Kémer Sz; BfN XVI/38]. 1591: Az Borhanch oldalan wagion egy Zel feöld kiben feer cb. II [Kv; AggmLt A. 53]. 1616: a Porgolaton tul mingiart mas szel feöld wagion kit kert meget valo feöldnek hynak [Náznánfva MT; EHA]. 1617: az szent simonj hatarbanniss, nagj szelj feöldey ualanak [SzentSimon Cs; EHA]. 1630: az Retennis egy szel feold Gat fark new helyben [Kilyén Hsz; EHA]. 1637: A Sáros patak mellet egy szél feöld [Gyermónostor K; KCsl 138]. 1639: egy szel föld az mellyet hinak Erdő földnek [Zentelke K; KHn 138]. 1684: ezen szély föld véginél más szély föld lábbal öszve ütköznek (így!) [Borbánd AF; Incz. V. 58b]. 1698/1703: az ösveny felett való szély föld [Ádámos KK; Pk 7]. 1715: a Felső Peterkeb(en) a Csere alatt egy Szély föld vic(inusa) az erdő felől a Sáncz [Étfva Hsz; Borb. II]. 1770: Sipos nevű helyen vagyon egy szély föld mellynek egy része erdőnek a mezeibe a Csutakossával edgyutt belé mene Cub. 3 [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158].

Hn. 1671: az Szely földnek kert felől való fele (sz) [Szentimre Cs; EHA]. 1681/1748: Nyi hátan való Szély föld (sz) [Tür AF; EHA]. 1682: Rövid szél föld (sz) [Boroskrakkó AF; MNyTK 132. 23].

Ha. 1591: szil feoldet [Melegföldvár SzD; SLt DE. 6]. 1653: szili földet [Kercsed TA; Borb.]. XVII. sz. v.: szil föld [Mezőbánd MT; LLt].

szélfúvás vînt, bătaia vîntului; Wind, Windwehen. 1811: Az erdő úgy bômból a' nagy szél-fúvástól [ArE 161].

szélfuvatal szélfúvás; bătaia vîntului; Wind, Windeswehen. 1805: Az Szél fuatal és nagy Árvis menyí? és mi fél károkat tett [KLev. 9]. 1827: a' Marháinkat el indítva, a közelebről következhető iszanyatos Zivataros s nevezetesen a' Havason igen veszedelmes hovas Szél Fuvatal előtt bé érkezhessünk [Dés; DLt 1429].

szélgyölcs gyölcszél; bordură de pinză fină; Leinenborste, leinerner Randstreifen. 1717: Kék Sellyemel, fejer czer-nával irás után varrot fél lepedő szélj gyölcs nélkül [Nsz; WassLt Wass Susánna lelt.].

szélhatár 1. határszél; margine de hotar; Fluggrenz-Mark. 1604: Simenfalwa töt wolt tilalmat Kadaczifalwa ellen nemj zely hatara felől Kadaczifalwa meg zabaditatta: mihaly peter wram altal [UszT 18/149].

2. országhatár; frontieră, graniță; Landesgrenze, Grenze. 1677: Mivel ez hazának szélyhatári és lakóssi híveink s jakvok ellen az szomszédságbeli német pártól eredett sok rendbéli elvegyes feleknek harapózik naponként sokképpen való feles nyughatatlanságok, súlyos károsítatások és némelyeknek erőszakos szomorú esetek is ... köteleességünknek ismertük ... híveinknek is védelmezésekre ... succur-

rálnunk minden órán [TML VII, 370 a fej. Teleki Mihályhoz].

szélhely 1. szélső hely; parcelă/pământ arabil de la marginea teritoriului; Grenzfleck, randseitiger Ort, Grenzort. 1768: ezen Szély helyen lévő kalongyájokat meg lopták [Tordasztlászló TA; LLt].

2. határhely; zonă de frontieră; Grenzort. 1677: Az Oláh Országi határok felől való szély helyekben építettet Erösségtskékre a' Székelység úgy provideallyon, hogy ne ruinaltassanak sőt inkább job móddal conservaltassanak [AC 156].

szélhelybéli határhelybeli; persoană care locuiește la marginea unui teritoriu; Grenzbewohner, Grenzländer. 1775: közelebb mult Holnapban a Szély hely bélicktől tűzi fát alkuván el is hoztam egy le Vágot fát [H; Ks 114 Végys ir.].

szelhet vághat; a putea tăia; schneiden können. *Szk: kétfelé ~.* 1575: ket penzes kenyereket Beoweben Swssenek hagi Nem Mint Eoreget, az ket penzeset ket feleh zelhesse-nek hagi felet egi penzen giak (!), De Eoregh kenieret meg Ne darabolianak [Kv; TanJk V/3. 114a].

szélhűdés guta/szélütés; apoplexie; Gehirnschlag. 1871: Betegség ... neme szélhűdés [Körösfő K; RHAK 30].

szelíd 1. mn 1. békés, jámbor, jóra való; blajin, blind, bun, pașnic; sanft, fromm. 1595: eo kegmek varosul, minden ziligy keoniergeot Attiai keppen halgattak meg [Kv; TanJk I/1. 258]. 1598: Amy nezy az Borsos Gergely dolgatt ... kerik azon biro vramatt ... legyen kegelem fejének, emellet penigh keottesse io kezessegh alat ereossen min-denekre magat es ziligh engedelmessegre az városnak [Kv; i.h. 322]. 1657: Igen böcsületes és szelíd ember is vala az metropolita [KemÖn. 265]. 1666: Isten asszonyunknak egy szép leányt ada, s ... ha az Isten élteti, csendes, szelíd, jó erkölcű leszen, mert én vagyok az keresztapja [TML III, 544 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1771: Persi meg marad ... szelíd jó erkölcsű Aszony szép gyapot fano nem ki vislato [Csesztve AF; Ks 96 Haller Zsuzsanna lev.]. 1823–1830: 6* ... haláláig le nem hagyván mesterségét, de nagy tapasztalású, okos ember volt, azonban szelíd [FogE 284. — "Virág János szabómester"] én ... ügyibe még a' Papnéra sem mertem nézni, na hogy a' Pap valami rosszszat gondoljon rollam ... úgy tapasztaltam, szelíd emberek [FogEK 460]. 1825: A' mi szelíd, szép Lelkü jó Grofnénk ... ma dél előtti tízedfél óraker csendesen múlt ki ez életből [Kv; JHb XXV/68-hoz]. 1854: egyike voltam a legszelidebb s szófogadóbb tanulóknak [ÚjFE 92]. — L. még FogE 152, 243; RettE 377.

Szk: ~ természet. 1813: Nemes Háromszéki Körösi Csoma Sándor tanítványunk eleitől fogva ... eggy volt mindenkor a' leg jobbakk közül. Hozzá járul ehez szelíd és jámbor természetű, becsülletes maga viselete, és szép erköltsi karaktere [Ne; Nyírk XII, 137] * ~ természetű. 1779: meg-házasodván vette volt el Wass Dánielnek Vaji Judittól való szép és szelíd természetű, tiszta erkölcsű leányát [RettE 400. — "Gr. Bethlen László]. 1787: én mint afféle szelíd jámbor természetű ember az Aszszonyoktól függék (!) [Szászalmás NK; IB. gr. Toldi Zsigmond tréfálkozó lev. gr. J. Bethlen Sámuelhez]. 1823–1830: Nagy Samuka jó közönséges tanuló volt, szelíd természetű [FogE 135].

2. nyugodt; liniștit, calm; ruhig, still, sanft(mütig), mild. 1726: En T. T. eszköszöm az egy élő Istenre ki Atya, Fiu, Sz. Lelek tellyes Sz. Haromsag egy örök Isten ... hogy ezen Egyház fiui hivatalban ... masoknak Szent jozan mérteketes kegyes Szelid és alazatos ettellet jo pelda ado lészek [Kv; SRE 154]. 1782: Azért megtekintette a jámbor falu az eddig való szelíd jámborságát, adott az jámbor falu, az falusi bíró, Bíró János bírósága ideiben, egy darab particulát itten az falu között [Jenőfva Cs; RSZF 109. — "A jószá-gától megfosztott Bálint Péternek]. 1795: Ezen személy ... nem a' leg főbb születés de az ő maga viselete és szelid maga alkalmaztatása sok nagy fő születésűeket fellýl mul [Mv; BfR gr. I. Bethlen Sámuel anyjához]. 1797: a Férfi káromkodásra, szitkozódásra puzdor (!) indulatait szelid, jámbor és keresztýen indulatokkal váltsa fel [Szilágycseh; IB. Dombi János prédikátor kezével].

3. ártatlan; inocent, nevinovat; zart, unschuldig, sanftmütig. 1734: adott az Ur Isten egi Léányt, kitis ... neveztünk Agnesnek. Magához vette az Ur Isten ezen szelid Baranyt heted napig tarto kinos nyavalyája után A 1736 [ArJk 41].

4. erőszakosság nélküli; färrä violent[ä]/consträngere; gütlich, friedfertig, ohne Aggression. *Szk: ~ kikérdés.* 1844: Mely szelid ki kérdés, hogy általlam mindenekben a' fen-nebbiek szerint vitetett véghez arról Bona fide Bizonyoságot tészek [A.sófva BN; DLT 1441] * ~ úton. 1823: Adattassék tudtára körösi krájnnyik atyánkfiának, hogy költséges execu-tiával a' Colonosokot ne fáraszsza, hanem igyekezzék töl-lök az ujjabb adosságokot is, azon Szelidebb uton fel venni, mellyen a régi adosságokot is igen dítséretesen már jó ren-din incassálta [Déva; Ks 91. C. 12]. 1846: Mivel a Kérelmes a Czéh iránti Kérését a szelid uton Követelte ugy a Czéh is meg tekintve terhes Könyűlményeit ezennel a remek evnek rendes el fizetésével Praenotánsok közzé fel vetetni határozta [Kv; ACProT. 19] * ~ vallatás. 1845: A Tekintetes Tanácsnak idei 478. Tanácsi számok alatt tisz-telt határozása következésül ... fojtatolag a Szelid valla-tást és Szembesítést az alább irtak szerint vittük véghez [Dés; DLT 845]. 1847: Szelid vallatás 1847-ben Februarius 5-én nemes Alsó-Fejér vármegyében Nagyenyeden, a me-gyei börtön örszobájában [VKp 164] * ~ vallomány. 1847: Tulajdon írományában és szelid vallományában is megös-sé, hogy mielőtt az ügy folytatását magára vállalta volna, már előre értesítve volt, hogy a nyugtalankodó lakosok ka-tonai hatalomkarral is terheltek s engedelmességre bírat-tatni próbáltattak [VKp 293] * ~ vallomás a. erőszaktól mentes vallomástétel. 1805: a szelid vallomások, s szem-be-sítésekben ki indulva, csekély véleményünk szerint; senki-re is terhelő még csak gyanu, sem háromolhatik [Dés; DLT 502]. 1816: Melly Szelid vallomások(na)k modja és rendi mindenekben a meg irtak szerint mervén végbe irtuk meg miis" ez mi igaz hitünk szerint tulajdon subscriptionk erős-sége alatt [Gyéressztkirályi TA; TLt 1215. — "Torda m. szolgabírái]. 1841: A nevezett szolgának ... az előbbi ... önkéntes szelid vallomása ... a gazdája most le irtt vallo-másával sokakba nem lévén egyező — a gazdát ... a szol-gájával szembesítettük [Dés; DLT 1541. 9a]. — B. erőszak-tól mentes vallomás szövege. 1841/1847: A szelid vallo-más át adatik minden hozzá tartozoinak Magistratualis Közfelperes Fő Hadnagy aanak [Dés; DLT 530d] * ~ vallomásiétel. 1798: Ezen ... ki-botsáto Levelet ... és az a' mellé ezennel ragasztott Szelid-vallomás-tételt, a' végre kívántam ezennel ide rekesztve Tiszteletes Professor Urai-mékkal közleni; hogy azokból ki látván ... minémű szemé-

lyeket szoktanak a' fenn irt végre passualni és ki botsáttani [DE I. II. 3].

5. nemesített; altoit, de soi; veredelt, Edel-. Szk: ~ *aszü-gyümölcs*. 1639: Szelid aszu gyümölcs sziluaual, körtelliel elegy cubuli no. 20 [Kóvár Szt; RákGlr. 438]. 1710 k.: Anno 1660. hogy tizenkilenc esztendőmbe fordulék, rettenesen megbetegedém. Alkalmatossága és szerző oka volt, úgy hiszem, sok mindenféle, mint szelid, mind vad gyümölccsel való élés, dorbézolás [BÖn. 525] * ~ *oltóág*. 1811: várj jobb gyümöltsőt a' maga nemébe Szelid óltóágtól a' szelid tőkébe [ArÉ 141] * ~ *tőke* → ~ *oltóág*.

6. háziastott; domesticit, imblinzt; zahm. 1705: Voltanak pástétumok szarvashússal és egyéb sok madarak, szelidek és erdeiek [WIN I, 599].

7. enyhe; blind; mild. 1807: Dec ... 8a Meg fagyott reggelre jótskán, de délután ki engedett es szelid idő volt [Dés; KMN 269].

II. *fn* jámbor személy; om blind/bun; Fromme(r). 1662: az Sziligyeket ... szokta az Isten fel magasztalni [KJ].

szelidebbül barátságosabban, szelidebben; mai blind, (mai) cu blindeje; sanfter, friedfertiger. 1823–1830: Máthé László a fennebb említett Rózsa utcai házba költözött volt, és ha az apám szelidebbül bánt volna, Máthé elkerülte volna az házhöz jární [FogE 87].

szelidecske I. 1. *mn* szelided; blind, blajin; sanft, mild. XIX. sz. *eleje*: Mondám néki szelidetske Léány vagy e vagy menyetske Én sem Léány sem menyetske vagyok oh te szelidetske [AbN].

2. szelidke; blind; lieblich, zahm. 1811: Te pedig Gazdához hív oh Szelidetske Házam eszterhájján hangtsáló Fetske! [ArÉ 108].

II. *fn* szelidke személy; persoană blândă; sanfte Kleine. XIX. sz. *eleje*: Mondám néki szelidetske Léány vagy e vagy menyetske Én sem Léány sem menyetske vagyok oh te szelidetske [AbN].

szelidedik (ló) kezessé válik, szelidül; a se imblinzi treptat; kirre/zahm werden (Pferd betr.). 1731: Az Lotanias-b(an) pedig ezt az modot kell tartani, hogy ... ha annyira szelidedik le kötő szíját kell rá kötni [JF lovászmesteri ut.]. 1733: aztis akarnam tudni hova külgjem meg^a ha annyira sziligjedik [Harasztos TA; Ks 99 üdösb Orbán Elek lev. — "A kiszemelt lovat].

szeliden I. barátságosan; prietenos; in gütigem Ton, freundlich, sanft. 1653: Az ország közü bémenvén Básta esmét, igen szilgyen szoll nékik^a [ETA I, 86 NSz. — "A gráciát kérő követeknek].

2. nyugodtan; calm; ruhig. 1843: Balog József ... szól szeliden az elsőre^a [VKp 109. — "Az első vk-re].

3. erőszak nélkül; färrä violent/constingere; frei, zwanglos. Szk: ~ *examináltatik*. 1809: szeliden examináltatik, de merőben tagad mindent [Dés; Dlt] * ~ *kikérdez*. 1843: A biztosság ... szükségesnek találta az uradalmi servitorokat ... a tanuk vallomása bévetele előtt, a megállított kérdőponthoz képest, meghiteletlen, szeliden kikérdezni [VKp 70]. 1844: Al:Sofalván tartozkodo Szakmári Ferentzet szeliden a' következendő modon ki kérdeztem [A.sófa U; Dlt 1441] * ~ *kikérdeztek*. 1841/1847: ajánltatik Fő Hadnagy aanak Darvas Jánost mint birtoktalant rögtön bé fogatni, és szeliden á jelen körülményre ki kérdeztetni^a

[Dés; Dlt 5301/1847. — "A levélharmisításra von.]. 1843: Czándro Todoszij bucsum-pojéni közlakos, mintegy 60 éves, görög nem egyesült vallású, házasság, gyermektelen, szeliden kikérdeztetvén, vall az elsőre^a [VKp 102. — "Ti. vk-re]. 1844: Azért hogy a bűnös Szakmári Ferentz Szeliden ki kérdeztessék, 's bűnnyei aránti büntetése végett házjába kísértessék ... igazságnak láttuk [Sófva U; Dlt 1441].

szelidít csendesít, nyugtat; a liništi/calma; bestillen, beruhigen, besänftigen. 1777: reá tanáltam ... Muntyán Péterre hogy ő a Szelistyeiek(ne)k egy néhány lovaikat ... keringeti vala, és lasu beszélde azokat szelidíti vala hogy ő egyiket meg foghassa közülek [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.].

szelidíthet nyugtathat; a putea liništi/calma; beruhigen können. XVIII. sz. v.: T. Gyujto ur ... maraszt engem éjtakára, 's hogy egy keveset szelidíthessem, jo szivel meg maradtam [GyL. N. Solymosi Kontz József lev.].

szelidített csendesített, nyugtat; a liništi; beruhigen lassen, besänftigen lassen. 1733: A melj ötöd füre menő Gjernek lovat offeraltam vala Nagy(ság)odnak, ki fogattam, és most szilgyittetem, vezetékeltetem [Harasztos TA; Ks 99 üdösb Orbán Elek lev.].

szelidség I. jámborság; blindeje, blajinátate; Sanftheit | kegyesség; bunátate; Frommheit. 1662: Jo s — dítsiretes volt Mosesben a' szelidség [KJ]. 1704: Engemet szeretett, sőt sokszor megszólitott holmiről, és a maga szelidségit forgatván előmbé, intett, hogy legyek békességes, türő [Kv; KvE 287 SzF. — "Az elhunyt Rainer Márton]. 1780 k.: Nagy Istvánnak teste ... Ide temettetett ... Negyvenkét esztendőt, Szép angyali időt Töltött ez életbe egész szelidségbe [FogE 304]. 1788: E Nemes Vármegye Fő Közép es Also rendbéli minden Characterú Tiszt Urainak es Tisztviselőinek illendő betsületeket tartozó kötelességem szerint kész engedelmisséggel mindenekben meg adom, s parantsolattyokat, Tanításokat, Oktatásokat tellyes igyekezettel fel venni (!) ... Magistratusomban illendő engedelmisséggel, szelidséggel leszek [BLev.].

2. gyengédség; gingásje; Zartheit. 1686: Az Ur i(ste)n erdemem felett meg áldott volt ez jo Házas Társsal, attol ez szép őt rajokkal, kinek én josagat, szelidségét, jo erkölcsét, ritka példán hozza(m) valo húseget ki ne(m) tudna(m) mondani [PatN 47].

3. barátságosság; prietenie; Freundlichkeit, etwa: diszipliniert, einwandfrei. 1657: (A török hadak) oly szelidséggel quartiroztak, hogy az keresztény hadakat meghaladták [KemÖn. 78].

4. jóakarati; bunävoitja; Wohlwollen | engedékenység; ingäduitja; Nachgiebigkeit. 1662: (János király) az erdélyi sok szép hadait hazabocsátván, ellenkezőit szelidséggel, alattvalóit kegyelmességgel állítja vala magához édesíteni [SKr 77]. 1705: első Leopold jámbor öreg császárunk, aki az ő szelidségével többet engedett meg maga alattvalóinak és ministerinek, mintsem maga valaha valakit megnyomortott volna, megholt [WIN I, 446]. 1782: méltoztassák a Tkts Tábla ... az már panaszbán tett Praefectus urat innen movealni, és az Mlgs Groff urnakis intimalni, hogy helyiben olyan Tisztett állittani méltoztassák, kiis az Udvar-(na)k elő mentit nem a Jobbágyok, és Communitásnak pusztulásával, hanem igassággal és kegyességgel, bőltes-

séggel, és szelidséggel, és nem irigységgel operallya [Thor. XX/4].

szelidség-mutatás szelidség-kifejezés; exprimarea blin-deții; Ausdruck der Sanftheit/Mildheit. 1662: akik a dolgozat elsőképpen igazgatnák, ha ebben csendesebben s nagyobb considerációval, tanáccsal cselekesznek vala, szép módokkal, helyes rátiókkal, szelidség-mutatással a Rákóczi György fejedelem elméje is inkább meggyőzethetetik vala [SKr 486].

szelidül ige 1. kezessé/szeliddé válik; a se ímből inzi treptat; sanft/gutmütig werden, sich zähmen lassen. 1671: Az gyermek ló rettenetes lator, semmit sem szelidül [TML V, 610 Gy(ulafi) László Teleki Mihályhoz].

Szk: ember kezéhez ~. 1747: A mi illeti az eő Excellen-tiaja Menessiből ki fogott két rendbéli Szekeres Gyermekek lovakat ... nemis azért fogattam ki a Ménesből hogj most munkára forditassanak, hanem a teletetésnek, nevelések-nek job modgiaért, s hogj sziligyöllyenek ember kezéhez [Gagy U; Ks 83].

2. enyhül; a se ínuia, a fi mai blnd; nachlassen. 1792: ha az idő szelidülne a Mester emberek a félbe maradt munkához fognának [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. — "Házépítéshez". 1840: Veteményt 's Majorságot, mihelyt ez a fogas hideg szelidül, küldeni fog a Tiszt [A. ilosva SzD; KfMiss.].

szelidül hsz barátságosan; prietenos, cu prietenie; mild, mit milden Worten, mit Freundlichkeit. 1823–1830: A grófi megengedett, szelidül szökött, bátorított, s azt mondotta, hogy amiket mondotam, eddig eszébe nem vette [FogE 171. — "Teleki Imre. "Ti. tiszteletlenül órola].

szelindek szelindekkutya; duláu; Spürhund. 1589: Az zelindekeknek veottem hust d. 16. Az ebeknek es kopoknak d. 28 [Kv; Szám. 4/X. 10]. 1593: Nagy Jmre ... ket zelindeket wizen, kit kassarul az kiral kepe kwld wrunknak [Kv; i.h. 5/XXI. 112]. 1597: Gerger Hendel vitte 2 Loan zekeren Zilachra az Zilindekek ketitei | Juta feieruar feleol Scharmagi Sigmond zolgaia Toluai Jstuan meli hoza 2 zekeren Nagy zelindeket kiket wrunk francziaban kwldet B V hagi-asabol [Kv; i.h. 7/XXI. 75, 119 Filstich Lörinc sp kezével]. 1609: attam ... Az Madaraknak 30 koponak Egi Zelindek es ket Agarnak ... Hust lib. 40 [Kv; i.h. 126/IV. 240–1]. 1648: az jstallo elöt vagjon ... koczikos twzelö helye ... mostan az szelindekeknek főznek benne [Porumbák F; UF I, 895]. 1705: láték egy nagy dániai kutyát, mint egy szelindek [WIN I, 631]. 1800: még mind a' Szelindekek ugy voltak az Apja körül [Udvarfva MT; Told. 42]. 1840: Groff Haller János Ur eő Nagysága mérszárszékbeli Legény Károly Szelindek Oroszkodlag sarkolván 's majd le huzván bennünket [Dés; DLt 1087].

szelindekkutya szelindek; duláu; Spürhund. 1835: egy véle volt szelindek kutyája hátomra ugrott [Szucság K; KLev.].

szeliste ?faluhely; silište; etwa: dörflicher Ort. 1701: A Teli accorda szerint a várhoz Tartozó három szelistét hogj meg kaszályák a Muntyának, és fel gyűjcsék ö Kglme serio parancsollyá meg | Arendator Farkas György ur(anna)k ... ezeket kel meg mondani en szommal ... Az Erdő Hát

várhoz hagjatott három Szelisteken, ugj mint Jván, Ilustisor Brétásza valo füveket le kaszáltatván, jo időb(en) Takaritas a vár szükségére [H; Ut].

szelistei a Szeliste (melyik?) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szeliste/Săliște; mit Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szeliste: Szelistéhez tartozó; care ține de Szeliste; aus/von/in Szeliste. Hn. 1716: az Szelistei Havasakon Pakulár [Kük.; MúzRad.].

szélkölíka szélgörcs; colică; Bauchwind, Magenwind, Kolik. 1688: Januarius. 1. Igen rosszul voltam a szél kolyikában [AMN 280]. 1705: Ugyan ma öt órákor az úr csak hirtelen rosszul kezdett lenni az arenában és szélkölíkában [WIN I, 524]. 1741: akkor ugyan tsak a volt az hire, hogj az néhai Aszszony a' széll kolikába vagyon, én ugyan annak előtte is ismértem nyavallyáját [Meggyesfva MT; Ks 184. LXXXVIII]. 1764: magam az Agyban fekszem hatodnapot fogva, mivel hogj az Szél kolika öszve rontá belső részeit [Mv; Told. 5].

szél-koszorúfa szélső koszorúgerenda; cosoroabă marginală; Saumschwelle, Kronholz, Kreuzbalken. 1732: egy szín ... földben asot agasok köziben vert Csere karokra, veszszövel font, tapasz nélkül valo oldala, magossan fel emelt kilentz Szarufái, koszoru gerendákra nyujtot fiok Csere gerendákon végig folyo szély koszoru fakkban, szély kötéssel egyben kötve [Nagyida K; Told. 11/7a].

szélkötés szélső ácskötés; îmbinare la margine; Windband. 1732: egy szín ... földben asot agasok köziben vert Csere karokra, veszszövel font, tapasz nélkül valo oldala, magossan fel emelt kilentz Szarufái, koszoru gerendákra nyujtot fiok Csere gerendákon végig folyo szély koszoru fakkban, szély kötéssel egyben kötve [Nagyida K; Told. 11/70].

széllabda diákny labdaféle; un fel de minge; Ballspiel. Art Volleyball. 1870 k./1914: Bűdű: labda játék. Nagyűdű kifutással, Kisűdű a kiűtött labda 3-szori kifogásával ... A belső csoport tagjai rendre magasra (kukkra) ütötték a labdát, mit ha a künnlevők 3-szor kifogtak (széllabdával) ... ők mentek be s lettek ütökké | Lapda: háromféle volt használatban ... 3. széllabda: belül feszesre felfujt disznó- vagy marhahólyaggal, kívül szíjfűzős bőrbefonással ellátott ... lapda [MvÉrt. 6. 22. — Vö. a labda I. alattiakkal].

széllébelet hézagos, lyukas; cu multe găuri, cu rosturi laterale (pe ici, pe colo); dünn, durchlässig, zugig. 1754: Pajtanakis rosz szellel berlett oldalai vannak [Görgjk].

szellem 1. felfogás; concepcție; Geist, Sinn (wie jd etwas sich vorstellte). 1843: a bucsumi közönség Bucsum-lzbitára lévén idéztetve, és nagy számmal meg is jelenvén, ahhoz a biztosság azon szellemben, mint a kerpenyesi és abrudfalvi közönségekhez, egy hosszú, majd egy óráig tartó beszédet intézett [VKp 119. — "Varga Katalin].

2. hangulat; atmosferă; Geist, Atmosphäre. 1843: úgy vélekedik a biztosság, hogj Varga Katalinon kívül a két nemes emberek is ... a tudatlan közlakosok közt ingerültséget s ellenszegülési szellemet terjesztettek [VKp 122].

3. 1854: majd ha eljön egy új chaosz kora, a' teremő kőz korszítás nélkül találja meg a régi szellemet [Újfe 4].

szellemes ötletes; spiritual; geistreich, geistvoll. 1881: (A két vers) közül az egyik határozottan igen szellemes, bárha elég hiányban senyedő szerzemény [PLev. 85 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szellemi intellektuális; intellectual; geistig. Szk: ~ munkás. 1879: Aztán felhívták, hogy a lap szellemi munkásainak mindenestre díszes seregébe álljak be [PLev. 49 Petelei István Jakab Ödönhöz. — Tolnai Lajos].

szellemű vmilyen felfogású; cu o anumită concepție; von ...-m Geist, ... gesinnt. 1843: a három közönségeknek még több Varga Katalin szellemű oktatói is voltak [VKp 122–3].

szellő 1. fuvalat; vînt ușor, adiere (de vînt); leichter Wind, Windhauch. 1811: Itt' árnyék, amott a' hêv Napnak sütése, Tova a' viz felett szellő lebegése [ÁrÉ 149].

2. levegős/szellős hely; loc aerisit; die freie Luft, das Freie. 1796: 4 premnek valo nyest lévén azt a Ládából ki vettem és a Szellőre az hol aer járja ki akasztottam [Szi-lágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

◊ Sz. 1614: Zelleo Demeter lib. [Gyszm; BethU 482].

◊ Án. 1674: Szellő (kutya) [EML XLIX, 535].

szellőcske szelecske; adiere de vînt; Windhauch, Lüftchen. 1777: az Haztol az Istallora lengedező szellőcske [Majos MT; Told. 26/21].

szellődik szellőzik; a se aerisi; sich lüften. 1752: Vagyon egy nagy zöld láda zárotlan, a' melyben tanáltatott 15 szőnyeg, melyeket most szellődni ki raktak [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.].

szellős levegős; care se aerisește; luftig, durchlüftet. 1662: felül* élésháznak, lisztnek, mindenféle annónáknak, éléseknek, szőlőknek, nyers és aszú gyümölcsnek, hogy körös-körül sok sűrű ablakok hagyatván rajta, igen szép szellős házak volnának, fordítottak vala [SKr 298. — "A váradi Veres-bátya felső részén].

szellőzik átv is levegőzik; a se aerisi; sich lüften; an der (freien) Luft sein. 1668: Most egy néhány napok alatt itt a havason valóban szellőzünk az úr Haller urammal, több emberséges emberekkel [TML IV, 360 Béli Pál Teleki Mihályhoz]. 1670: Az páter dolgárul nekem azt írják udvartul, csak bevitték Fejérvára, de Urunk szombaton meggyen be; addig szellőzik ott [TML V, 126 Bánfi Dienes uához].

szellőztet szeleltet; a vîntura; lüften. 1749: az itt Valo Buzákban buza féreg miat feles kár vagyon, holott a nyáron Vas rostán eresztettem, szellőztettem, de mégis elég féreg benne [O.csesztve AF; Ks 83 Szabó István lev.].

szellőztetik hűsöl, levegőzik; a se răcori; sich lüften. 1662: az népnek színe ... a hévségben sokak ruhájokból is levetkezvén, ki-ki sátorában s hajlékában szellőztetik [SKr 337].

széllyuk szellőztető lyuk (a bányában); gaură de aerisire, gaură de tiraj (pentru aerisire); Lichtloch, Zugloch. 1756 k.: Rosz szélnek miatta a' melly Bányában nem dolgozhatnak, a' szomszéd Bányában lévő Gazdák, vagy Társak, az

olylan Bányából magok magok (így!) Bányájokba szél lyukat vinni és engedni tartozzanak [Born. XXXVIII. 8 az arubányai bányászok törv.].

szélmalom 1. moară de vînt; Windmühle. 1694: Itt* látam mesterségesebb szélmalmot is, mint eddig Germániában [Kv; KvE 228 VBGy. — "Hamburgban]. 1771: Szél Malom építésiben Sok károkat vallottam [KvRLt IV. 14 Pataki István végr.]. 1849: Egy szét tört szél malomhoz való rosta [Dés; DLt].

Hn. 1687: Az Szél malom tetőn (sz) [Désfva KK; EHA]. 1767: Szélmalom tseréje (e) [Retteg SzD; EHA].

2. játék-szélmalom; moară de vînt ca jucărie; Miniatur-/Modellwindmühle (Spielzeug). 1630: Következik az Diuisio Az Arani es Ezwt marhakbol ... Egy Araniás Szél malom" [Kv; RDL I. 147. — "Fels-ből kiemelve].

3. egyfajta játék; un fel de joc; Art Kinderspiel: Windmühle. 1870 k./1914: Játékok: minden iskolának meg voltak speciális játécai, s azok elnevezései is váltakozók ... oståbla, malom, szélmalom-papírral és cserebogárral [Mv-Ert. 17–8].

szélmentére a szél irányában; în direcția vîntului; in Windrichtung. 1705: Ugyan ma nyolc órakor, ott amerre a kurucoknak a táborok feküdt, szörnyű nagy füst kerekedett fel, amely szélmentire elfogta az egész hegyeket [WIN I, 569].

szelnicei a Szelnice (SzD) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szelnice/Sălnița; mit Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szelnice: szelnicei lakos; locuitor din Szelnice; Bewohner von Szelnice. 1661: Az szelniczeiekből juhót is vitetnél, egyebet is | Az mi az szelniczeiekkal való hogyan bánásról való írásomat illeti, azért írtam, azok nekem régen felém sem jöttek és az mivel tartoztanak is, nem adták [TML II, 114, 123 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithhoz].

szélpál-írás '?' 1661: Kegyelmed nekem írott levelit meghozák ... Csudálkozom, az új nyelvet hol tanolhatta Kegyelmed az szélpál írással ily hirtelen [TML II, 85 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

szélpecsenye oldalpecsenye; mușchi; Kotelett, Rippenstück. 1730: Szalonna 1, orjos 1, diszno láb 11 Szil pecsenye 4 [Bibarcfva U; Berz. 16. XLIX/23].

szélpuska légpuska; armă cu aer comprimat; Luftgewehr. 1768: Romladozott Szél puska 1 [Mezősztygyörgy K; Ks 23. XXIb].

szélpuska-töltő légpuska-töltő; încărcător la armă cu aer comprimat; Luftgewehr-Füll. 1823: Egy Szél puska töltő [BK Inv.].

szélrontás szél okozta kár, pusztítás; pagubă provocată de vînt/furtună (prin doborîrea arborilor); Windbruch, Weterschaden. 1864: Szöcsök és Csatak uttya köze melynek Egés és szél rontás által egészen erdejeje (!) haszon vehetlenné vált [Csomafva Cs; GyHn 27].

szélrosta szelelő rosta; ciur de vînturat; Windsieb. 1813: Kolbász (!) rosta 1 Rongyolot szél Rosta 1 [Alpestes H;

Told. 18]. 1842: a' Csűrbe egy rongyos szél rosta [O.ker-cisóra F; TSb 51].

szélső I. mn szélen levő/fekvő; de la margine; áußer(st), am Ende/außen liegend/stehend, linke/reiche. A. földterületre, településre von.; referitor la suprafețe de pământ, la așezări; áußer(e), seitlich (Boden, Feld betr.). 1629: (A szőlő) szélső felét ... ezen mostani feleségemmel együtt pénzünkön vettük vagy váltottuk volt hozzánk [BTN² 420 Borsos Tamás végr.]. 1699: ezen résznek három szelyső földre rövidebb az Többinel de jobb [Sálfva H; JHbK LI. 6]. 1735: azon Széna fű tetején ... az szélső nyíl [Mezőcsán TA; Born. X. 7]. 1819: Az Szőlő alatt valo szena fünek ... az Pap füve felől való szelyső része [Dombó KK; IB VI. 225/23]. 1823–1830: Egy estvefelé érkezünk Nagyaluba, mely a Szilágnak szélső faluja [FogE 163].

B. építményre/épületre von.; referitor la construcții, la clădiri; endseitig, letzt (Teil eines Bauwerkes). 1816: Az ujjonnan Fából fel állitandó Kardosfalvi^a Hidnak ... 9 vagy 10 Czolos Vastagságu Tölgy Fa : 16 Czövekkeknek valo kívántatik a két közbűlső és a két szélső Jarmakhoz [Km; KmULev. 2. — "Ma Kv egyik szélső városrésze]. 1817: Kortsoma ... a pinczének falai kőből valok, melyeken ... a két szélső mester Gerendák meg vadnak repedve [Ördögösfüzes SzD; ÖrmMuz. 7]. 1833: a hid két szélső lábainál oldalfélt a' part meg erősítésére meg kívántato fák [SLt Vegyes perir. Enyedi Sándor In'sener kezével]. — L. még FogE 163.

C. iratra von.; referitor la scripte; Rauspulte, áußere Rubrik. 1798: A kotyá vetýén el adattatott portékáknak az árak a két szélső rubrikában ki vagynak tételve [M.igen AF; DobLev. IV/795. 1].

II. fn 1. oldalsó (házhely); (loc de casă, lot) márginaș, de la margine; seitlicher Baugrund. 1724: Az édes Attyokrol Nehai Tar Mihály Uramrol maratt ház helyett ... Elsőbenn is négy egyenlő részekre hasitván, az két szelsőkben esett csorbakat ki potoltuk [Asz; Borb. I].

2. szélső (ökör); (boul) de la margine; áußere/seitliches Och. 1828: Az ember felől való Ökör fejéres szürke, a' másik vagy szélső valóságos szürke [DLt 791 nyomt. kl].

szél-szántóföld szélső szántóföld; parcelă de la margine; Randacker, Ackersaum. 1637: az Ligeten uagio(n) egi szél szántó feöld [M.gyerőmonostor K; KCsl 138]. 1643: ada ... az Also mezeőbe(n) Nagy mezeőbe(n) egi darab szely szanto feöldet [Déva; JHb 53]. 1657: egi nagy szelj szanto föld [M.fodorháza K; SLt HI. 38]. 1681: Az Taxasok ... reghten az földes Ur engedelmeből, egi szél szántó földet magok között fel osztottak [Hátszeg H; VhU 147]. 1696: vagon egy szél szántó Föld [Ádámos KK; Pk 7].

szelt ?szeletelni való (cipő); (pînișoară) de tăiat felii; aufgeschnitten, zum Aufschneiden (Brot betr.). 1621: Jspekelny esmet szalonat jo darabot f — /5 ... Zeltnek fejer Czipot No 4 ... Tiukmanjat d 10 [Kv; Szám. 15b/IX. 101–2].

széltarló szélső tarló; mîrîștea de la margine; Rand des Stoppelfelds. **Hn.** 1783: a Szél tollon tul a Somosdi határ Széjben (k) [Csiba MT; EHA].

széltében, széltiben I. hsz 1. szélessége irányában, (egész) szélességében; în lățime; in ganzer Breite. 1637: az

magam egy seregemet az révből annyira állatám hátra, hogy az közönséges lövés is rájok nem szolgálhatna ártalmason, de azonban ha azon valamely sereg júne elől, azt szemben ökleltetném; mert sem széltiben, sem másképpen nem lehet vala, hanem csak egymásután általjűniek [Kem-On. 235]. 1662: die 26. Octobris indulván Jenőből ... de hogy az rettenetes árvíz az egész Béli és Jenő között való erdőkön, mezőkön széltében menne mindenütt, az utak se-hul meg nem tetszván, az erdőt csak széltében venni ... veszékelni kényszerítettének [SKr 189].

2. mindenfelé, mindenütt; peste tot, pretutindeni; weit und breit, überall. 1662: A városnak főképpen a tatár tábor felől való részét is, amint lehetne, Gaudi nagyon strázsáltatja vala. De hogy ... sohol semmi erősítése, csak egy lépésnyi sánca egy sorompója nem volna, hanem minden utcáin széltében ki — s bemehetnének ... a jelenvaló lakos nemesség- s katonaságnak ... szemekre is hányja vala [SKr 449]. 1703: a kuruczság már annyira bé hatot ebben az Hazában, hogy ... széltiben nyárgalodzik, p(rae)dál, s marhát hajt [Nsz; ApLt 6 Apor István Kálnoki Sámuelhez]. 1742: Genye Mihály ... midőn az házát pusztán hadta volna ... Vas mives Latzko ... belé szállott ... az Gyűmölt fákot szelteben vágta és abbol szenet egetet [Kincsi KK; JHbK XXVIII/6]. 1752: a' hol kert voltis rések voltanak hogy a' Marha Szélytib(en) bémehetett ha Ember nem volt mellett-tek [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29]. 1765: (Gréku Kosztántin) az Szegénységnek el vette Ökreit, s azt ugy el kénosztá, mert az Mezőségen Soha nem láttam, még nemis hallott, hogy két ökörről Száncsanak, de ő Széltiben Szántott vélek, amég el rontotta [Marosbogát TA; Mk V/V. 97 Popa Lup (30) pastor eccl. vall.]. 1766: aztis széltib(en) kiáltosza az I. h(ogy) anyira bujálkodik" az A-ral h(ogy) soha Aszszony ember ne lehessen [GörgJk 205. — "A felesége]. 1772: Hadnagy Uram akkori beteges Ifiu legény Béresse ki botsa-totta az ökröket és sziltibe járták a Marhák a Rétet [Dés; DLt 321. 59a G. Szabo Asztalos (49) ns vall.]. 1777: Alá-zatosan jelentyük a' Mlgs Groff Urmak, hogy némelly ide-gyen Mészárosok, más vásáros Hellyeknek szokása és privi-legiuma ellen ... a' Szalonát nem tsak darabjába hanem fontrais széltibe mérik [Torockó; TLev. 13/2]. 1794: Mikle Pável ... másoknak is beszéllette, hogy vessük ki Exponens Uramot a' Krájnyikságból ... Sok izben ezen ki vetetésit Exponens Krájnyik Uramnak Szélytyiben beszéllette [Vályebrád H; Ks 81. 57/57 Bulza János (38) vall.]. — L. még BÖn. 895; CsH 107, 401; WIN I, 275, 494.

3. ~ bocsát szerteszéjjel enged; a lása sá umble peste tot; (in alle Winde) freilassen. 1704: a férfiakat csak széltiben bocsátván, azokat künn kit levágtak, kit elfogtak, ki magától elszökött [Kv; KvE 293 SzF]. 1741: Sok felől esvén panaszkok ... hogy becsülletes atyánkfiak között sokan ma-gok marhájokat, mikor szántanak; vagj egjéb dólgot csele-kesznek széltibe bocsáttyák, a vetésekre, nem kevés ká-runkal [Dés; Jk 551b]. 1772: Szememmel láttam hogy a Mlgs L. Baro Dioszegi István Ur cselédi sziltibe botsáty-tyák a Lovakat a Réten mert az enyimet is mind el éttették [Dés; DLt 321. 63a Clara Fülöp (26) ns vall.].

4. 1852: Titi a ket első nagy kapafogával már harap szél-tibe [Kv; Pk 7].

II. nu-szerűen; ca postpoziție; als Postposition: egymás ~ egymás mellett; unul lângă altul; nebeneinander. 1662: Ahol a Tiszát szintén a vár alatt, ahol a Bodrog béssik a Ti-szába, nagy öreg hajókra olly széles hidlással köttette vala által, hogy két szekér egymás széltében könnyen rajta el-

mehetne [SKr 249]. 1681/1748: egy más szélytiben vagion három hold föld [AkKt Mss lat. 236]. 1736 u.: Ettek, ittak, jóllaktak, azután lefeküdtek ... az ház földre ... egy kevés szalmát behoztak, egy pokróztot vagy köpenyeget leterítettek, az ittas vendégek egymás széltiben lefeküdtek [MetTr-Cs 457–8]. 1763: vagyon egy más széltiben hat régi Nyilas Sessio [Udvarfva MT; Told. 44/8].

szélű 1. vmilyen szélllel készített/ellátott; cu un anumit fel de bordură/margine; ... randig, ... bordiert, mit ... Rand/Bord, berándert. 1816: Egy Violaszin kréditor Se-lyem aranyfonal tsipkével körül vett szélű Abrosz [Szabéd MT; UnVJK 295].

Szk: aranycsipkés ~. 1657: Vagion egy hai szín fatiolos arani csipkés szelw Galler [Mihályfva NK; JHb XXII. 42] *** aranyos/aranyozott ~.** 1589: Reghi forma Serlegh pohar Araniás zelev [Kv; KvLt Vegyes I/2. 64]. 1736: most az aranyos szélyű czifra papiroson egymást rágják, ezer hazugságokkal egymást lemocskolják [MetTr 360]. 1837: Egy aranyozott Szélű kék findzsia aljával [Szentbenedek SzD; Ks 58. 8]. 1849: hat fin'sia Tálók, — mellyek aranyozott szélűek és retzések [uo.; Ks 73/55] *** bojtos ~.** 1794: Sahoss bojtos szellű Lengyel Abrosz majd uj [Szentdeme-ter U; LLt Fasc. 67] *** cirádás ~.** 1820: Egy talpon álló Czirádás szélű, és virágos fedelű Nád méz tarto, hozzá valo Nád méz vevő Filegram munka fogójával [Felőr SzD; BetLt 5 Fráter Theresia kel.] *** csikos ~.** 1837: Steingut elegyes edények Egy csikos szélű kerék tál, egy pedig hoszuko tarka virágú 2 darab [Szentbenedek SzD; Ks 88. 10] *** csipkés ~.** 1793: hoszszuko csipkés szélű füles talak 14 [TL Conscr.]. 1839: Egy csipkés szélű tángyér [Kv; Pk 3] *** fejr ~.** 1837: egy veres középi fejr szélű meg lehetős joságu két otskább avatég szőnyegek [Szentbenedek SzD; Ks 88. 28] *** fekete ~.** 1591: Zabo Marthon vallia, Ezt latam hagi Huniaden mind ez ket olahnak holna alol vontak ky az fekete zelw giolczokat [Kv; Tjk V/1. 138] *** felleges ~.** 1803: egy felleges széjű keskenyő [Kvh; HSzJP] *** figurás ~.** 1802: Egy Credentia párkányos és figurás szélű [DobLev. IV/858. 8a] *** garnéros ~.** 1817: Egy gyapot golyts gamyélos Szélű Lepedő Rf 5 [Mv; MvLev. Simonffi Susánna hagy. 2] *** hornyolt ~.** 1761: Ezen palota ... Négy szegeletre faragott, hornyolt szélű tizenkilentz szál kereszt gerendákkal ... gerendázott [Szászvevsszöd NK; JHbK LXVIII/1. 202–3] *** kanótos ~.** 1634: Egy eoreg kanotos szelű ohn tal [Kv; RDL I. 105] *** kék ~.** 1837: kék szélű Findzsia tál 4 [Szentbenedek SzD; Ks 88. 9] *** recés ~.** 1761: On Edények ... Nagyobb rendű retzes szelű On Tál Nro 7 Vgyan retzes szejű on tángyerok Nro 32 [Szászvevsszöd NK; JHb XXIII/31. 25] *** rojtos ~.** 1676–1681: Edgy rojtos Szélű Sahos vékony Abrosz [Mv; MvRLt] *** rostélyos ~.** 1802: Egy ovalis rostélyos szelű Virágos Credentia [Ne; DobLev. IV/558. 3a]. 1820: Egy Nagy Ovalis Figurájú, négy lábakon álló, rostellyos szelű, és a közepébe F. T. betűkkel jegyzett egészszen ezüst Tálca [Felőr SzD; BetLt 5] *** rostos ~.** 1673: 1. egy rostos szelű Sahos Vékony Krakai Abrosz [Mv; MvRLt] *** veres ~.** 1595: Az tzigának fizetése: ... vöttem 1. kek karasia Nagydragot p(er) f 1 d 40 1. Weres zelű Wazon Inget p(er) d 35 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 237 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1615: Egi ueres zeled len vazo(n) lepedő f — d 80 [Kv; RDL I. 97 Junck András sp kezével]. 1791: Orr fuvo Keskenyő fekete pettyegetéssel, és veress szelű [Dés; DLt]. 1849: Egy lapass kerek veress szelű Tál [Szentbenedek SzD; Ks

73/55] *** vesszős ~.** 1797: egy fejr vesszős szelű batiz keszenő [M.köblös SzD; RLt Kisbudaki Rettégi Terézia kel.] *** virágos ~.** 1795: A Négy szegeletű, kék virágos szelű tálat — vegyem meg [ETF 182. 25 Gyarmathi Sámuel felj.].

2. törött ~ törött peremű; ciobit la margine, cu/avînd marginea ciobită; ausgezacht, mit ausgebrochenem Rand. 1629: Egy tebreót szilw on tal [Kv; RDL I. 132]. 1658: Rez szerzam. Egy Eőregh sarga rez mosdo medencze teort szelű [Kv; KJ].

szélűl szélen, szélső helyen; la margine; am Rande, an der Seite, seitlich. 1653: Felszedők a kerevetet, és lefekün-ni készülénk ... s én szélűl letakarodám [ETA I, 131 NSz]. 1657: Még ifiú legén koromban Egren laktomban erős hit-tel fogadtam vala, seregben léve, hídon menve szélűl nem járok [KemOn. 48]. 1694/1764: a Gyepűre járo kis föld ... állól vagy szélűl Toldalagi János Ur(am)é [M.fülpös MT; Told. 26]. 1878: Kozma János gondnok panasolja, hogy Kozma Andrásné Léti Kata a templomban ... bár mily tele van a pad, be akarja magát furni s lökdödni a szélűl ülőket [M.bikal K; RAK 340].

szélüttette gutaüttette; damblagit, paralizat; von Schlag getroffen. 1679: Eőreg Kancza ... Szürke Szél üttette, két hatulso laba impokos [Fog.; Ut].

szélvas ?? 1816: Egy ágakra hasított Szélvas [Szamos-fva K; Born. III. 33].

szélvész 1. szélvihar; furtună, vijelie; Sturm(wind). 1619: 14 die Augusti estve kezdének az rettenetes esők, égszakadások, azki harmadnapig tarta ... Mely szörnyű iszonyu szélvészt, rettenetes esőt, égszakadást Konstantiná-polyba mostani élő ember senki nincs, azki tudna említeni [BTN² 285]. 1652: ugymond eő kglme az parochialis há-zamnál levő Csúr mind az regisegh s mind az haboru üdő es szél vesz miatt az el mult üdő(én) mindenestől fogva földigh le romla [Déva; Szer. Sothi János ref. esperes lev.]. 1657: Midőn ... Váraddá indult volna ki, az Kaján útján rettenetes szélvész tanálá, mely sok lovasokat, szekereket elforgata [KemOn. 96. — "Bethlen István]. 1724: a mi napi nagy szél vészben azt beszelli Rafaj István Uram a Bibarcz falvi erdőn olyan Jegek hullottak le mind egy egy kenyér [Illyefva Hsz; ApLt 2 Kálnoki Borbála férjéhez, Apor Pé-terhez]. 1763: 23-tia Junii oly iszonyu szélvész volt szerte-széjjel az országban, hogy a mostan élő emberek olyat nem értek [RettE 152]. 1795: az Hideg ... és nagy szélvész a Duna mellyékén annyira által vertek marháinkat, hogy mind-járast azonnal tsoportoson kezdettek hullani és dögni [Ms; MbK 104]. 1864: a rajta volt erdő tűz és szélvészek ál-tal lett elpusztulása miatt, romlásos és használhatatlan [Csor-mafva Cs; EHA]. — L. még BÖN. 588; BTN² 285, 320.

Szk: ~ támad. 1687: rettenetes szélvész, eső, zuhatar tá-mada ... jégeső is lőn [SzZs 314]. 1710 k.: Bethlen Pál öcsém levele érkezik Búnról. Summája: hogy a felsőbbűni háztól olyan felleg és szélvész támadott, félő ismét, sok mennyköve, jege ne essék [BÖN. 702. — "KK] *** tenger ~e.** XVII. sz./XVIII. sz.: Jobb lett volna nekem soha ne szű-letnem, vagy ha születtem is tengeren túl mennem, Tenger szélvésztől gályákat őriznem, Hogysem pajtásimtól ezt kell elszenvednem [Barabás, SzO 391 brassai székely rab éneke].

Sz. 1664: Az a jó hajós, a ki akkor tusakodik az habbal, az mikor legnagyobb szélvész éri [TML III, 169 Veér György Teleki Mihályhoz].

2. átv vihar, veszedelem; pericó, primejdíe; Sturm, Not. 1677: a' mely lakosok között ... edgyesség, egy értelem, és jo rend tartás vagyon, akarmely ellenkező időknék háborus szél-veszei ellen-is bátoraságosbak, és erősbek szoktak az olyanok a' meg-maradásra lenni [AC 223]. 1678–1683: az sok felemes, es boldoktalan üdőknek, szelvesse idestova, el hanjottatasa utan Is(te)n ismet ősvé hozua(n) bennünket, Mostanj Kegielmes Urunk ő Nga Feiedelemsegeben(!) megh oztozánk [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1753/1781: Kun Miklos ur fel serdülése alkalmatosságával az idő meg háborodván, Rákotzi Ferentz fejedelem mellé álván Gavalierira (!)* ottis volt mind le tsendesüléseig a szélvésznek [Algyógy H; JHb LXXI/3. 192 Lup Filip (88) jb vall. — *Alább is így!].

szélvész 1. szélviharos; furtunos; stürmisch. 1750: Ezekben a' Szélveszes időkbén semmi képpen halra szert nem tehettem [O.csesztve AF; Ks 83].

2. átv viharos, veszedelmes; periculos, primejdios; stürmisch, stürmvoll, gefährlich. 1678–1683: valakik edes teremptő Is(te)neknek ... parancsolattjat, s edes igaiat Öremmel viselek ... szent Lelke altol ugi igazgattának, hogi ez vilagh sok szelveses habiai közöttis, megh tartatnak [Ks Kornis Gáspár keze írása].

szem 1. átv is; ochi; Auge. 1550: w gyermek korában az Cylla mezőn lakot ... es szemewel sem latot monostory embert otth [MNY XXIV, 357 Demetrius feketé de panyt* jb vall. — *Pányik K]. 1567: Benedictus Kowach iur(atus) fassus est, hogy ő zemeuél latta hogy három diznot mart volt meg az farkas [Kv; TJK III/1. 193]. 1572 k.: en i(m-m)ar Igen Erőtlen vagiok nem fogolodhattom ... Amy keresettem volna is azt massra kel biznom Azok pedig mikor Az en zemem ott ninchien chiak az isten Twgia mint cheleknek vele [Kv; TJK III/3. 30d]. 1600: Hogy Barotrol haza iöwe, akkor az fel zemenek semmi niawaliaia ne(m) wolt, en nalam zabotis feleze, hanem Chiki Agotha iöwe oda, s monda Albert Pálnak, Pal vram had chenallassak aniammal Zemedbe valot, bar chak háromzor ezenek bele, meg gyogyul, Az nap az faidalmas zembe erethe, mas nap abbanis a kinek semmi niawoliaia ne(m) volt, s wgy weze ki az ep zemeis [UszT 15/124 Antal Albertne Ilona, Almasso(n) lako vall.]. 1637: En az doctortul nem hallotta(m) hogi az er vagas miat let volna niawaliaia az szanto Marton szemeknek . mert hiszem az eleőtis tudom hogi faidalmas vala az zeme [Mv; MvLt 291. 104b]. 1658: De mivel Kegyelmes szüntelen gondolatival azon farsasztja elméjét, mást maga vétékiben fetrengeni szerelem homályával bévont zemei által teszi [TML I, 261–2 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. XVIII. sz. eleje: A fekei ha az elein indul megh a lónak a Szemin ismerszik megh [JHb 17. 10 lótarási ut.]. 1743: az Emptor Bartok András már mint egy részes a' megh irt bányab(an), annak zeme füle, jo gondviselője légyen [Torockó; Bosla]. 1766: a' Métat p(er) Oculat(i)onem lehet kikeresni, de a' hol Méta nints oculalhat ot Hiúzi Szemekkelis, mégis meg nem kapja [Torda; TJKT V. 328–9]. 1784: reggel ... szemekkel láttam ... hogy a' Tihaiak jöttek, a' praedalt és ... által lopott Buzának el vitelére [Galgó Sz; JHbK LIV/8. 7]. 1814: Egy ött Esztendő, sötét pej ... ki herélt Paripa Lo, melynek bal zeme fejr, és az Homlo-

kán-is, és* kis fejr foltotska vagyon [DLt 769 nyomt. kl. — *Nyilvánvaló elírás égy h.].

Hn. 1737: Az Ördög Szemnél (sz) [Széplak KK; EHA].

Szk: a ~ ablakai. 1710 k.: a testhez ... aminthogy némely bűnbén a kísértet ... nem is mehet bé a lélekhez, hanem a szemek ablakain és fülek ajtain [BÖn. 471] * ~ébe hány szemére vet. 1766: edgyút kotzodvan Tott Mihallyal, hánta a' Molnár szemib(en) ... Tott Mihallynak, hogy a' Csiki János buzáját el loptad a' Malombol [Koronka MT; Told. 3a] * ~e behunyása halála. 1741: Néhái édes Szüléimről Nemzetes Dobai Péter Uramról és Tarsoly Judit Aszszonyról reám devenialt Portiok iránt két Atyától Szüléttett gyermekeim között csak mar is Sok Controversiak, atyafiságtalan gyűlölségek és viszsza vonások kezdőttének mellyeket Szemem bé hunyása után nagyobb mértékben közöttők fenn maradni; ugy tetszik eleve el láttam (így!) [Dob.; RLt] * ~ébe kiált. 1610: latta zemiuél az Santa Zabo hogy K Wm Peter uelo vetkezet Buday Mihaleuál mely dolgot az Santa zabo Zemibe által hazahoz kealtot Mihaly deaknera [Dés; DLt 321]. 1711: minekelőtte az én lábomat meg vesztették volna ... sok izben és sokan es kgl(me)k kiáltották szeméb(e) hogy meg vesztette ő kgle [Dés; Jk 365a] * ~ébe lesorol. 1840: Ne hazugyd (!), szolj igazat, mert ... miolta itten tartozkodol többeket tsaltál meg efféle hamis on huszasokkal, kik minnyájon tsalakoványos tetteidet Szemedbeis készek le sorolni [Usz; KLev. vk] * ~ébe (meg)mond. 1570: Racz Agota, Azt valya hogy ... Zanta Cristina ... az vranak vgian zemebe Montha hogy hyrewel volt [Kv; TJK III/2. 146]. 1584: Nyreő Istwan vallia, Ezt hallottam zaiabol Olaios Georgnek hogy monda hozzw Martonnak zemebe, Nem igazan hane(m) cziganul hamissan chelekedel velem [Kv; TJK IV/1. 293]. 1653: Eligge szolitottuk rola, hogy ne mondgia azokat ... ezt felélu(n) nekem: bizony az Urnak szemébenis megh mondanám en ezeket [Ne; KemLev. 1394]. 1698: az két Voncás-jék réám jöttek az Malomra, s — s — meg mondák szemembe, hogy az Testemből veszik ki Tiz forint kalács pénzt [Vizszilvás SzD; Ks Stephanus Kádár (56) jb molendini magister vall.]. 1745: Eltető Ferentz Ur(am) ... Semmi Atyafisagot nem praetendalt az Eltető Familiahoz, a mint az én Uram Szemébenis meg mondotta [Zilah; WassLt Elizabetha Barta (35) relicta quondam nob. Johannis Eltető vall.]. 1764: két véka buzát itt Bögzőben a Páll Joseff Házánál meg Törvényeztek s akkor Páll Joseffnének szemibe azt mondotta volna a nevezett kertész Inas hogy nyoltz vékát hordott oda [Bögző U; IB. Lado János (46) jb vall.] * ~ébe néz. 1662: Valóban vendégeskedem ugyan az fris, szép főasszonyokkal, nézek az szemekben [TML II, 236 Teleki Mihály Veér Judithhoz]. 1704: A besztercei németeket is bocsássák el, mert ha eddig is az úr nem lött volna, félő, hogy oly helyre nem tették volna a feleségét, gyermekit, hogy sohasem nézett volna a szemekbe [WIN I, 154]. 1823–1830: mi a' Pappal az Asztalnál ülven, a' Pappné hordotta be az ételt, a mikor a' Pap ottan ottan Szemibe nézett, 's ugy gyönyörködött feleségében [FogEK 460] * ~ébe öklődik szemébe tünik. 1760: Szintén az estve tekintvén Kalendáriumomban szememben öklödék Szent Gábor napja [Mv; LLt 78]. 1797: a ki jártato levél ... 5 lapján szemünkben(en) öklödött a Pusztai Csere nevezet [Mezősásond MT; Berz. 5. 43. 96] * ~ébe szid szembeszid. 1603: Kowacz Lukaczi Etedi Lofeo Ember hwti wtan ezt wallia, Tot mihalj ... Az ő wendeget pedig zemebeys zitta hogy wgy meg Jtatta [UszT 17/23] * ~ébe tün(het)ik. 1810:

könnyen szemébe tűnhetett volna az: hogy ... mennyi baj-joskóással sullyosítanak a' szegényebb sorsal küszködők Terhei [Kv; KmULev. 3]. 1811: Szemében tűnnek e' héjjános oldala Gazdagságának [ArÉ 133] * ~ébe vall. 1846: két műhelyes társai ... szemébe vallották, és bizonyították [Kv; ACLev. 51] * ~ébe való szemre való orvosság. 1600: ott wolta(m) mikor ez Chiki Agatha zola az annianak hogy chenallio(n) valamit Albert Palnak zemeben waloth, Arra azt monta Chiki Marta, en chenallhatok chenalokis de a mas zemeis megh mergehezik [UszT 15/124 Bencze Albertne, Anna, Almassi vall.] * ~e elébe küld. 1653: császár ő felsége ... most újabban is parancsolja, hogy az árulókat megbüntessem, fejét megnyúztatván, oda zeme eleibe küldjem [ETA I, 85 NSZ] * ~e elébe terjeszt. 1664: Kiktől való iniuriátot s jószágomon való insolentiajokat én is panaszképpen nagy alázatossan az mi kegyelmes urunk ő nagysága méltóságos zemei eleiben terjesztem el nem mulattam [TML III, 142 Zólyomi Miklós Teleki Mihályhoz]. 1847: Szent Pál apostol inti ezen levélben a híveket a keresztényi hitben való állhatatos megmaradásra, szemek eleibe terjeszte azért mindjárt levelének kezdetében az ők ebben az életben boldog és ez élet után még sokkal boldogabb állapotjokat [VKp 163-4 Varga Katalin kezével] * ~e elébe visz. 1618: az én üdvességemnek ... kötele alatt én Nagyságodnak egyszer esküdtem meg, mégpenig Drénápolyban Gerendi Márton uram kezén, annál több hűtöm soha nem lehet, mikor az Üristen Nagyságod zemei eleibe viszen is [BTN² 160]. 1627: Az mely Testamentomat Az Jstenben el nyugot Wicey Mathe vramnak my hwteos Diuisorok szemwnk Eleyben viuen, miltonak, es Jonak tiltúk [Kv; RDL I. 132]. 1672: szegény feleségemet ... ilyen kétségben forgó állapotjában oly messzire el nem hagyhatom; abbeli méltó mentségemet kétség nélkül Nagyságodnak is kegyelmes zemei eleiben vívén, elhizsem, nem fog érette nehezteni [TML VI, 14 Teleki Mihály Bornemisza Annához] * ~e elől elveszt. 1806: Ezek is innen várván, a bival által nem jött, hanem lefolyván a vizen, sok úszkálásai után az idő is elsetédvén, szemek elől elvesztették [F.rákos U; RSzf 221] * ~e előtt. 1585: Vrsula Istwan kowachne valia, Ez leany igen zitta zemewnk eleőt az my kowach legeniunket [Kv; TJK IV/1. 387]. 1657: Jaj, jaj, minékünk mert véteztünk, mert háládatlanul és istentelenül cselekedtünk, Uram, a' Te zemeid előtt [Kemlr. 332]. 1710: Isten az én édes fiamot s kivált azok között a lelkeim anygali Jósefemet, el ne vegye szemem előtt [CsH 129]. 1795: A Feje ... igen erőssen el lévően gebbedve, a' Doctor Praescriptioja szerént való Füveknek Levével naponként sok izben maga zemei előtt mosatta, fűsültette [Mv; Told. 47] * ~e fénye a. látása, zeme világa. 1671: az Tallerozczkak-(na)k halyaga annyira fogta volt el az elő kglmek szemek fényét hogi az Instructiot abban a' részb(en) nem lattak olvasni [Vh; VhU 677]. 1678: asz nemzetnek legnagyobb s zeme fényéhez hasonló privilégiuma az libera electio [TML VII, 140 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. 1840: Sipos Mihálynak ... a' zeme fényre tsudálatosan villog mintha repdesne [Dés; DLt 537 nyomt. kl.] * ~b. drága kincse. 1813: Ttkts Gagyi Mihály Ur néhai Gróf Hallér János Ur elő Nga el maradtott özvegy(ne)k Gróf Nemes Susánna Asszony elő Ngá Udvari Fő embere — zeme fénye [Damos K; RAK 41] * ~e láttára. 1766: öfelségének egy instantiamat insinualtam s zeme-láttára a tarsolyomból vettem ki [RettE 202]. 1818: Vále Brádi Petruz Josziv, Mint a' Más Nevére valotalan Vadas-

kodást dictáló, több Szolgáló Embereknek Szemek láttokra, vétkenek ki-hireltetése mellet, 12 páltza útessel meg büntetessék [Körösbánya H; Ks 119e] * ~ elébe bocsátatuk. 1662: Kinek teste felett való prédikálásban mint jövendöltetett volt meg a szegény házára jövendő romlás, és hogy az napkelet felől volna leendő, szem elejbe lévően bocsátatva, aki akarja megláthatja Medgyesi Pál harmadik jogos prédikációjában [SKr 285] * ~ elébe kerül. 1823-1830: második napra a szájos Fogarasi János elhagyván szillogizmusok formájában argumentálódni, oly sértőleg s mocskosan bánt vele, hogy a szegény barát megszegyenlővén magát, elment, és soha többet szem eleibe nem került [FogE 289] * ~ elébe kibocsát nyilvánosságra hoz. 1662: Vannak ez országban az evangélicusoknak sok ezer nyomorúságuk, melyeket most előszámolni sok volna, és szem eleibe kibocsátani alkalmatlan [SKr 117] * ~ elől elrejtőzik. 1697: a paraznasag sötéttségnek munkája es Törvényes Felesegevelis szem elől az Ember el rejtjezik s nem esmeri oktan allat modgyara [Dés; Jk 252a] * ~e hunyta halála. 1636: Bone Janos kitt előrksegere fiaua ez uegre fogadot hogy az elő zeme hunta utan ide az uduarhazhoz maraduan szolgallyon Jobbagiul [Siménfva U; JHb Inv.] * ~e kifolyása. 1584: Chizar peter chak hallomast tud, hogy czizar Agoston rea gianakodot az zeme ky foliassa feleől [Kv; TJK IV/1. 274] * ~e láttára előtte. 1595: Annaira mégis chezték volt főkeppen az Wy lobbagyok, hogy ha haro(m) annyit köztetteim volna, szemünk lattara el költetke volna [Kv; Szám. 6/XXVII. 272 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1653: A csauzzal azért sietséggel indulánk oda, a hol hagytuk vala őket — mert egy mérföldnyire vala oda csak a mint itéltük — hogy oda menvén a császár szem láttára (!) oszoljon el az élés [ETA I, 131 NSZ]. 1676: Arkosi István Ur(am) ... az 51 forintokat Fejérvári Mihály(na)k atta ... mikor az Felesége betegessen ágyban fekött volna, zeme láttára az asztalra le tette [Kv; RDL I. 155a]. 1728: tudom bizonyoson hogi az szomszedomban lakónak, valami Csürkeimet be tanitak s szemem láttára fel tartak meg nem adak [Altoria Hsz; HSzjP Borbandi Istvan (30) pp vall.]. 1772: a katana ... a Birot szemünk láttára (!) gömbölyögre meg kötözte és a' gerendához kötötte [Timáva H; BLt II.]. 1800: idevalo Vintzeller Leontyáne adott egy kartya Szilvát ... Sido Hersnek egy fel fertia egetborért melyet Szemem láttára meg is ivutt [Somkerék SzD; JF. Andreka Szavinka (14) újparaszt vall.] * ~en való állatok szembetegsége. 1583: Cór Caspar valia ... Matthias benedek ... Monda: Iere edes baratham, mert eg Eökeör betegedet meg ... zemen valo Ne(m) vala, hane(m) chak meg verhwat vala [Kv; TJK IV/1. 185]. 1584: Attam Georgy kowachynak hogy Az Rudas lo meg Betegolt wolt. hogy neky 4 ereth vagot es hogy az zemen valot el weötte es az zayat meg Tyztította fyzet(tem) f. — d. 28 [Kv; Szám. 3/XIII. 8 malomszám.]. 1596: Az Taligas Lowak(na)k Zemen valot hogi El wette Az Darabantt att(am) f — d 25 [Kv; i.h. 6/XXII. 7] * ~ére hoz szemére hány. 1619: Nem is igen félek, mint olyan embertől, de az az nagy dolog, hogy itt az hatalmas császár Portáján azmit én az hatalmas császárnak s muzulmán nemzetnek s az én kegyelmes uramnak jóvára-tisztességére csak nagyságtoknak megmondottam, túl másfelől s más országról hozzák az szememre, és még engemet fenyegetnek halállal érette [BTN² 373] * ~(é)re való hányás szemrehányás. 1662: Az gyulaiak ezen felette nekibúslván, hogy soha az ártatlan ispáhia és üremler halála büntetetlen ne maradna, nagy

fenyegetődzéssel és szemekre való hányással a jeneieknek értésére adták vala [SKr 315]. 1812: a' nagy Aszszony a' Groffnéval edgyütt ... a Groff Hálo Háza Ajtajával szembe székekre le ülven, sokféle szemre való hányásokkal illeték a' Grofot [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.] * *~ére vet(het)*. 1570: Margith Makay Balintne, hithy zarent vallya, hogy ... Botha Casparne az vton haza Jewet Mongia volt neky hogi Nagi palne egy korsotis lopot volt az fazakastul Meggiesen Es hogy ez vallo zemere vetette volna [Kv; Tjk III/2. 7]. 1597: Bennéh Frölichne Cathalin Assz(ony) ... vallya ... hallottam az Daika szaiabol, hogy szemere vete Borbely Petermek hogy tudót te küldetted az Inast hozzam, hogy hozzád mennek [Kv; Tjk V/1. 130]. 1653: Sokaknak a nagyrenden valók közül bátran szemekre vetette az „áruló” nevet [ETA I, 83 NSz]. 1665: bizony minden dolgokban úgy igyekezem igazgatni és tractálni az haza dolgait, hogy nem félek, senki szememre vetesse jövőndöben, hogy rajtam mult volna valami el [TML III, 512 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. 1710: Gubernator Ur(am) kécczeris veté szememre hogy az Ur ónacscsága udgy hallya, Udvarhelyt meg akarja venni [Gyf; ApLt 6 Lugasi Ferenc Kálnoki Sámuelnéhez]. 1734: En jollehet Reversalisos szolga sohas nem voltam noha a Cxtus szolgálattjáb(an) időmet el töltöttem annyira, hogi ha többet ebb(en) a szolgálatb(an) nem Cselekednemis az en Uram a Cxistus nem fogná szememre vetni [Dés; Jk 557b] * *~ét az égre fordítja*. 1710: Az Isten oltalmazzon bennünköt is, mert már nem tudunk mit mívelni, hanem a kegyes Josafáttal együtt szemcinket csak az égre fordítjuk [CsH 434] * *~ét elfordítja*. 1662: ha én valakinek ókrét elvettem vagy szamarát, és ha valakivel családtságot míveltem, és ha valakin erőszakot cselekedtem, ha valakit megrottottam, vagy valakinek kezéből váltáságnak jutalmát vöttem, hogy azért órőla szemcimet elfordítottam volna, és visszaadom neki [SKr 692. Sámuel próféta szavai Gyulai Ferenc nyíl-ában] * *~ét fordítja vhová*. 1662: Kivánjuk, kivánjuk szívünk szerint, minden értelmes és igazságszerető emberek, hogy szemüket ide fordítsák [SKr 106]. 1710 k.: De ... osztán az emberek a nagyobbik, fényesebb manusra, a napra és annak járására fordították szemeket, elméjeket, és megtapasztalták világosan, hogy az az Istentől ő eleibe tétetett két határ ... között való utat 365 nap és 6 óra alatt végzi el, és ismét ujabban kezdí [BÖn. 452] * *~ét majd kiveri*. 1850: Itt kosza hír annyi repdes, hogy Szemünket eszünkent majd ki veri, s a vége egynek sem igaz [Folyfva MT; Born. XXIVd Csiki Samuel lev.] * *~ét mereszti*. 1715: azt találta mondani: hüjj, lám ugy meresztet rám a szemedet hogy majd elijesztesz [Türe K; Told. 28]. 1823–1830: a' Kalitzkába tétel így esett: hogy volt a Theatrumra (!) egy nagy Madár Kalitka, a' Férfiu hasra feküve, a' fejét a' Kalitzkában be dugta, az Halgatok felé fordulva, onnan fejét fel tartva, meresztette Szemeit [FogEK 267] * *~ét, száját tája*. 1811: Némely elé-vészen minden eszességet, Még-sem tud a' Versnek adni kedveséget: Más akármint fogja szemit száját tátni, Nem tud egy egyenes Lineát el-látni [ARÉ 12] * *~e világa*. 1598/1635: En Kötéluerco Lőrinczy Zekely wasarhelyi marosszekben lako, Noha az Ur Isten eo zent felsege immar sok eztendotol fogwa az en szememnek vilagat el vötte, mind azon altal testembe(n) es elmembem(n) eppen es ereszen leven, Emlekezem megh az en utolsó udómról [Mv; APol. I. 68]. 1658: Papok. Popa Sztáncsul. Ez igen tudatlan öreg ember, szeme világais megh fogyatkozot [UF II, 200]. 1699: migh

az szemem vilaga el nem hagyja s ki járhatt(am) az mezőre addigh ugi tudom hogi az Kapus felől feljaro földek(ne)k az vege a keresben forgo Kovats Istva(n) Ur(am) földén szakadot megh [Mezőbánd MT; MbK 90 Nagj Sebestyen András (100) ns vall.]. 1719: megh próbálék ugjan vagy két Port, de á Szemem világais majd el veszett, az embert Annyira láttam á ki közel álatiss mintha edgy puska Lövésnyire let volna [Ebesfva; KJ. Rétyi Péter lev.]. 1745: majd 100. esz(ten)dős idejű njomorult beteges és szeme világában is már meg fogyatkozott édes Attjokat, a földön fetrengőben, és egy pénz nélkül hatták [Torda; Tjkt II. 37]. 1801: szeme világát is el veszette utolljára, s különben nem járhatott, hanem ha vezették [Torda; RAK 363] * *~mel felvehet* felmérhet. 1801: az osztattlanul maradott Almás vize terét is meg jartam, és az menyire szememmel fell vehettem az helynek Nagyságát, mint egy 1000 köből alá való nagyságu földnek bizonyosan gondolom lenni, ha nem többnek [M.nagyzsombor K; Somb. I] * *~mel huny vkinek* hunyorit. 1570: mykor ... az Atthya hon volt hogy nem Mert zolny zemmél hwnt neky arról weotthe ezebe hogy Nem Jo zandekba vagon hozza [Kv; Tjk III/2. 83] * *~mel látás*. 1640: Nagy Péterné felől is szemmel látást nem láttam, hanem másoktul hallottam, hogy ittak volt Börveint, s megrészegítették azt az Nagy Péternét [Mv; MvLt 291. 233a–215a átírásban] * *~mel láthatólag*. 1793: (A) Vetésnek ... szemmel láthatólag is jól meg tettett az a része volt jobb a' több részénél ... a' közepén ritka, de also részén mind végig jo tömört Buza volt [Mezőbánd MT; MbK XII. 96] * *~mel tart*. 1705: Mostan pedig amint kimentünk a kapun, odaki megvartuk a több főrendeket is, kik kiérkezvén hozzánk, elejkebe adván, hogy mindenek a magokhoz tartozókat szemekkel tartsák, hogy senki el ne szöjkék, mert számot kell adni róla [WIN I, 556]. 1758: Ő szegény az eszin tartván azt, egy vasánap reggel maga mellé vevé s megszoptatá, s elalulván mind ő, mind a gyermek, én is tél-túl aludtam, de szemmel tartottam őket más ágyban fekvűen [RettE 68] * *~mel való látomás*. 1640: Molnár Istvánné felől sem hallottam egyebet, hanem az mostoha anyjátul hallottam azt, hogy ő nem hallomást, hanem szemmel való látomást mond ő [Mv; MvLt 291. 233–251a átírásban] * *~nek tetszik*. 1811: Szép hát a' Fejér-nép, 's méltán neve' Szép Nem, De minden szépsége tsak szín, és nem érdem: Sok szép virág vagy on, mely a' szemnek tettzik, De, hogy nints illattya, azért le-nem mettzik [ARÉ 201] * *~re vesz* megnéz, ellenőriz. 1814: Azért az nemes hűtősség is, hogy mindeneket jó, új szemre vevén, általengede örökösön, hogyha hasznát vehet belőle, legyen örökös birtokában [Szárhegy Cs; RSZF 139] * *~re vélet*. 1598: Attam Egi 40 wedres Altalak bort wy zemre wétett f 14 [Kv; Szám. 8/III. 19] * *~től ~be*. 1586: Jloná Sombory leany vallia, En ne(m) hallottam eggik felleolis semmy zitkot, sem zemteől zembe sem hát meghe soha [Kv; Tjk IV/1. 576]. 1598: Zabo Miklos ... vallia ... hat az leanj mellet eol Zabo Georgy es monda(na)k ennekem hogy nem tuggyak hwn Jarok, mert eok immar zemteol zembe megh kertek Ersebet azzont az Annyatol [Kv; Tjk V/1. 236]. 1629: Nagy Mihali azt mondotta, szemtül szemben hogy eo gyutotta megh az hazat [Kv; Tjk VII/3. 87]. 1683: kiváltképpe(n) enghemet Tizedessét bötstenitelt ... nem betsüllött, hanem szemtől szembe aszt monda: Te paraszt fasszal tsinált Jobbágyi kutya hűtő lelek [Kv; Tjk XIII/1. 130]. 1745: füleimel halottam Bulsza Isupászt Bulza Adamnak ezt mondani ...; nem gjanuval, hanem

Szemtől szembe bizonynal mondam, hogj te fajtottad, és meg ölted az Attyánkat [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.] * *bedugja* (száját), ~ét kielégít. 1619: ezt az adót azért felette igen szükséges most békülden az uradnak ... az mostani adóval dugjuk bé azoknak szájakat, szemeket [BTN² 303]. 1821: a' Roskani Dominium Krájnika Pálfi Imre ... Roshányba főzött Pálkának nagy részét magának tartya, és azt a' Dominiumnak Kakutsi által jo drágán el adja, mert két hordoval a' másik szemét bé dugta [Déva; Ks Igazfi álnévvel írt felj-ből] * *bedugódik a* ~e szemet huny. 1677: írjak az vice cancellariusnak, fő lovász mesternek, secretariusnak menetelemről és hogy annak alkalmatossá-gával az Austriacusoknak szeme bedugódik s az én accep-tatiómra út nyitassék [TML VII, 365 Matskási Benczúr Teleki Mihályhoz Kazimirből] * *befogja a* ~ét lefogja a szemét. 1710 k.: Rhédei Istvánné, az első feleségemnek is igen jó embere (minthogy, ha a futás el ne üzze mellőle Szentmiklósról, a szemét is ő fogja vala bé), Sebenben [BÖn. 750] * *(be)hunyik a* ~e meghal. 1650: most isznak, de holnap be hunik az szeme az fiamnak az ki megis lőt [Uzst 8/64. 60]. 1705: Egyszóval, itt csak egy ház is dis-gustálás nélkül nincsen, úgyhogy ha az úrnak szeme hu-nyik, ennél megnyomorultabb ház nem léssen etc. [WIN I, 571] * *behunyja a* ~ét. 1584: Rosa Ambrus deakne vallia ... mikor be hunta(m) zememet zinte vgy teczet mintha es-meg eleottem volna" [Kv; Tjk IV/1. 265. — "Lakatosné]. 1662: Bedugták volt fülöket, hogy ne halljanak, szemeket behunyták, hogy ne lássanak, szívek megkeveredett, hogy ne értsenek s meg ne térjenek, és valamint meg ne gyógyul-janak" [SKr 709. — "Esaiás próféta szavai] * *behunyt ~mel elhallgat*. 1780: Valakik az ilyeneket" nem deferálnak, hanem behunt szemmel el-halgtaták, poena descripta bün-tesék [Torockó; TLev. 5b. — "A törvénytelen méretű vas készítését] * *behunyt ~mel (el)néz* szemet huny vmi felett. 1710: Különb en, Isten ellen való nagy vétek volna, látván a fejedelem maga veriből álló magyarok oppressióját s kivált a reformáta religió végső veszedelmit, behunt szemmel nézni, holott a belgák idegenek lévén [CsH 105-6]. 1750: én az illjen dolgokat nem engethetem, mivel az [ste]n is meg verme, ha be hunt szemmel nézném [Mocs K; Ks 83 Czegezi T. Gergely lev.]. 1809: A kik pedig a meg eset Gyilkosságot bé hunt Szemekkel el nézték, és az alk-matossággal eset Tolvaj Kiáltást Törvény és Kerestényi Kötelességek elenis bé dugot Fülekkal el halgtatták ... a né-kem küldt parantsolat Szerént nemis tudom hogy kiket Certificallyak az Articularis poenának Desumptiójára azért hogy a Tolvaj kiáltásra fel nem állattak [Körspatak U; Uzst 1731 ComGub. Kováts Elek dúllo kezével] * *beköti a* ~ét. 1664: En prophéta nem vagyok, de ámbár tartson számot reá minden ember (noha im elég sok ellenkező ta-lált s költött hírekkel igyekezik az szegény haza igazgatói-nak szemeket bekötve tartani az ő ravasz és szokott mester-ségek szerént) [TML III, 172 Szalárdi János Teleki Mihály-hoz] * *csillámpozik a* ~e káprázik a szeme. 1745: mond-ván a szolgálója(na)k nektek csak csilánpozot a Szemeket, itt semmi nincsen aszt monda itt Semmi ninczen nektek csak a Szemeket csilámpozot csak hazutok [Ditró Cs; LLt] * *(egymás) ~ébe mosolyog(nak)*. 1673: Ó ki gonosz az vi-lág, vajki sokan mosolyognak az ember szemébe, kik nem mind sincerus barát [TML VI, 421 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. 1699: láttam hogy egy más Szemiben mosoly-gottak Suttogtak, bugtak, beszélgettek ketten [Hr] * *(egy-más) ~ére hány*. 1619: Irtam volt Felsőgednek ez előtt való

levelemben is, hogy Görcsi uram ... de igen jó idején azt mind az szemekre hánta [BTN² 329]. 1633: miniajan azo(n) allanak megh hogi ez utan soha eggikis egimas sze-mere ne haniak ez fizetést [Mv; MvLt 290. 139a/2]. 1679: Decidaltatot az causa per pacificatione(m) lgy hogy az uta(n) egyik felis az masiknak eze(n) dolgot szemere nem hannyia [SzJk 142]. 1743: Mészáros Gligor és az Nyisztor luon gyermekei ... jáczodozván, és ott egy mással végtére mint gyermekek őszve veszvén egy másnak szemire há-nyak ... Anyád az boszorkánokot az mi Anyánkra küldötte volt [Szásznyires SzD; Ks]. 1803: hibaul ki tettük, és szemekre hanytuk a' Betsülletes Füstös Czéh Tagjainak ... a' számadások el láttatása el mulatását ily hoszszas ideig [Kv; FésCJk 22] * *ellopják a* ~ét is mindenétől megfoszt-ják. 1710 k.: Hogy a fiscalitas jó rendbe vétetvén, legyen az erdélyi fiscusnak is valami jövedelme, és ne okozhassa az udvar azt, hogy a szemét is ellopják Erdélyben, és azért kénytelenítetik cameralis commissiókkal terhelni az orszá-got [BÖn. 906] * *fáj a* ~e. 1584: a' vízbe(n) Lugot chinalwan a' feyet Mossa volt, és a' Mosasba Az zeme fayni kezd ki miat annieba lutot hogy mostis haliogh Az zemen [Kv; Tjk IV/1. 247] * *fájdalmas* ~. 1595: Kakas Istwannal vagyon ezer forint Adossagh az Testamentum tartassa ze-rent deputaltuk vgyan Susanna leanjzo zamara kinek szaz forintiat Az Relicta vegye fel, es az leanikanak fájdalmas zemet gyógytassa velle [Zsombor K; SL]. 1600: Pal vram had chenaltassak aniammal Zernedbe walot ... meg gyogywl, Az nap az fáidalmas zembe eretthe [Uzst 15/124] * *fél* ~e. 1713: mais világtalan az fél szemivel [Szárhegy Cs; LLt 68] * *felnyilik a* ~e. 1710: felnyilt vala már az erdélyi pápistáknak a szemek, bízván a német szerencsájében [CsH 179] * *felnyitja a* ~ét a. kinyitja a szemét, figyel. 1653: magad az szemed fel nyisd igen, ha immar ott vagy [Sófva BN; Ks 41. E. 31]. — b. ráébred az igazságra. 1659: czak fel nyisza Nagk, s, Kegyelmetek az szemet, mennel hama-reb az penz megh legyen [Borb. I Erdélyi követjelentés Konstantinápolyból]. 1710: Nyissátok fel a szemeketek, reformátusok, elég példa előtettek, azelőtti időkbén mint bánának a pápisták a mi religiónkkal [CsH 426]. — c. ráé-brezt az igazságra. 1663: Elég szomorú hírek, és ha Isten rajtunk nem könyörül, végső veszedelem lehet a vége; de talán Isten megszán bennünket és felnyitja az kereszténység szemét, látván a dolgokat [TML II, 629 Teleki Mihály Ló-nyai Annához] * *hályog ereszkedik a* ~ére. 1668: Ferencz uram mondá, hogy Kékesen az Inczéné fiának az himlő miatt nagy hályog ereszkedett volt az szemére s valami fül-vet adott egy oláh neki, az kivel meggyógyult az szeme [TML IV, 263 Veér Judit Teleki Mihályhoz] * *hályogos a* ~e. 1758: Meg is ijedett volt szegény (mivel szebb korát már eltöltötte volt), hogy férjhez mene háromszéki Gyárfás Pálhoz, kinek is egy szeme hályogos [RettE 73] * *hályo-gos a* ~e. 1815: Szpiridon Berdásnak ... a' szemei holyago-sok [DLt 56 nyomt. kl] * *hivalkodó ~mel néz*. 1666: lehe-tetlenségnek hiszem, igen sokáig hivalkodó szemmel néz-hesse" [TML III, 600 Teleki Mihály gr. Csáky Istvánhoz. — "A fej. a tolvajságokat]. 1670: ne kellessék az én kelyet-em uramnak is értésére adnom ezen dolgot, melyet ő nagysága hivalkodó szemmel nem nézhetvén, ne következ-zék alkalmatlanság belőle [TML V, 304 ua. Eszterházy Máriához]. 1731: mi tovább nem nezhettük hazánkat hival-kodo szemünkel, semmi haszat nem vehettük ha az B. Ta-nacs megh nem veszi, olyan ember(ne)k adgiuk az ki az arat megh adja [JHBB M. 4] * *irigy* ~. 1811: Mikor itt'

elsőbben szolgálatot vettem, A' Lóhoz szerentsés voltam, nyerekedtem, Volt a' ki szerentsém irigy szemmel nézte, 'S Ártalmas szemekkel talám meg igézte [ArE 57] * *Isten igazat néző* ~ei. 1710: mert ha az emberek büntetésit elkerüli is, soha az Isten igazat néző szeméit meg nem csalhatja [CsH 103] * *jobb ~re vesz vmit.* 1814: a' Czéhimesterségből ... nem butszom mind addig míg a' Czéhot jobb szemre nem vészem, 's nevezetesen azon verekedőket és Vérengzőket ugymint Barátosi Josefet és Tsáki Dánielt meg nem regulázom [Dés; DLt 56. 3] * *jó ~mel néz vkire.* 1774: Dési János, az Doboka vármegyei nótárius ... minden ok nélkül lemocskolt volt egy levélben, melyre úgy megfeleltém neki, hogy akik látták álmélkodtanak rajta, s azt gondoltam, soha jó szemmel nem néz reám [RettE 324] * *jó ~mel néz (vkit/vmit).* 1710: a jesuiták ... olyan gyűlölséget öntöttek vala belé a reformátusok ellen, hogy jó szemmel soha azokat nem nézhette [CsH 304]. 1758: Elég az, hogy sohasem nézett jó szemmel míg élt [RettE 74]. 1823–1830: Ezt az apám nem jó szemekkel nézte, de a mestersege folytatásáért, hogy a dolgozatokat magától el ne idegenítse, kénytelen volt szenvedni [FogE 81] * *kegyelmes ~.* 1584: ha az felseged kegyelmes zemei leznek raytam annak whanna az ew Nga hozzam is maradekjimhoz walo yo akarathja ys meg nem mwthathodjk [Kömlöd K; WLT Petrichewich Kozma kezévl]. 1618: Immár az Nagyságod kegyelmes szemei előtt lesznek, ha az maga leveleibe is azt írja-e az pasa Nagyságodnak vagy mást ír [BTn² 117]. 1676: Az Isten szegényekre, mint egyedül ő felségére maradtakra, fordulna már kegyelmes szemmel, kelne ki maga igye mellett, ezután is ellenségi ellen védelmezvén, tenné szegényeket győzedelmessé [TML VII, 251 Baló László Teleki Mihályhoz] * *kegyes ~.* 1660: Odavivén eleibe, hát kegyesebb szemmel néz reánk, mondván: titket fel akartalak nyársoltatni, de köszönjétek meg ezeknek az pasáknak ... mert jó emlékezettel vadnak felöletek, hogy az város hű volt mindenkor az császárhoz [Kv; KvE 182 LJ]. 1782: Alázatosan reménykedünk a Tekintetes Praeses Ur és a' Tekintetes Táblának méltóztassék ezen deffectusunkot kegyes szemekkel megtekinteni [Albis Hsz; BLév.] * *kékelő ~.* 1806: Komány Derony, másként Nyistor Bábnak ... kékelő szemei [DLt 574 nyomt. kl] * *kiapad a ~.* 1574: Nehay cottwes Jstwanne hallota hazaban Breda^a hamis hitw Zakanne Az olah penzeiertis Meg eskwl (!) az leanyod zemeis abba apada ky [Kv; TJK III/3. 407. — *Tollban maradhatott: *azt monta*] * *kifordul a ~.* 1783: égi alkalmatossággal ... a Szeméit is ki ütötte volt hogj verrel fordult ki az Szeme, hogj máig is hibás miatta [Udvarfva MT; Told. 44. 54] * *kinyílt ~mel éberen.* 1667: Az én dolgom mire hajol ... kérem, gyakran tudósítson s legyen kinyílt szemmel azalatt is, míg én oda járok [TML IV, 210 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *kiszúr(hat)ja a ~ét* a. kárt tesz a szemében. 1657: Szent Egyedi praedikator Szölosi Gabor Ur(am) ... potentiose szallasomnak ablaka ala jöven az palcza leven kezeben szurkalt be palczajával az ablakon; ki szurom az szemedet te ros sz aszsony [SzJk 82]. — b. csekély/megalázó dolgokkal akar vkit elhallgatlatni/kielégíteni. 1716: az Nagy Erceji portionakis egész hasanfele eo kglmét concernállya de meghis Filstich Péter Ura(m) birja, hanem egy ros sz ház helyecskevel szurta ki a szemét [Kozmatelke K; Told. 52]. 1758: Itt sok hamisleküség ment végbe, mert ötezer forinttal kiszúrták a szemét [RettE 72]. 1774: Sarjutis ... mi Jobbagyukul Sem kaphattunk, ha Csak ajandekal előbb a Szemeteket ki nem Szurtuk

a Tiszteknek [Mocs K; KS Conscr. 65]. 1816: A' Nagy Laki Jozságnak mivoltáról tehát kérem Édes Sogor Vr méltóztassék engemet Voltaképpen informálni kik birják? ... egész competens Rátájakat birják é vagy tsak amivel szemeket kiszurhatták [Kv; DobLev. V/1000 N. Sz. Szigeti György lev.] * *kitolja a ~ét* kinyomja a szemét. 1710: Fogarásban vitték, szörnyű kínzásokkal ott ölték meg: elsőben a szeméit tolták ki [CsH 234] * *kiüti a ~ét.* 1768: En a' kérdésh(en) forgo Kantzát soha nem láttam, ... Pakuláraitól hallottam, hogy ... a' szemét Dobrosz Ráduly ki ütötte [Kovácsna Hsz; SzentGy Joh. Fúrtuna (50) lib vall.] * *kiüti az álmat a ~éből.* 1665: Anynyi praesidiumot hoz az két erősségben, bizony felelek, kiüti az álmat az emberek szeméből [TML III, 498 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *kivágja a ~ét.* 1657: Mert odaérkezvén, és az fejedelemasszony mellett sok gonosz tanácsú emberek lévén, arra bírták, hogy megöllesse, többek közt Bornemisza László, Bornemisza Ferenc, és még akkor nem vágta ki a szemét Pettényinek is [KemÖn. 136] * *kivájja a ~ét.* 1653: Hanem egy tacsója volt oly, a ki ott feküdt az ő teste mellett, s kergette el rolla a varjakat, ebeket és disznókat, hogy meg ne egyék s szemét ki ne vájják [ETA I, 114–5 NSz]. 1658: Az jenei katonák, hogy ha lehetne, az szememet is kivájnák, olyan az jenei ember [TML I, 164 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz] * *kiveri a ~ét.* 1710: Teleki Mihály elszégyelvén magát, nagy haraggal mondá: „Ha az én feleségem ezt cselekedné velem, kiverném a szemét is az agyából ...” [CsH 116] * *kivesz a ~.* 1584: Geres Orgonas Miklosne ... vallia ... eyel Machka kepebe leottek rea, es a' Zeme ki vezet, es ez Lakatosnere gianakodik beleölle [Kv; TJK IV/1. 263]. 1590: egi Taulai Tinonak mind az ket Zeme ki uezet vala azt az Zena giwteoknek niuzattam vala megh [Kv; Szám. 4/XIX. 23] * *könnyezik a ~.* 1653: Sok több szép intési és beszédi után ugyan könyvezének a szemei [ETA I, 127 NSz]. 1753/1781: bé menvén és meg járván Kun Miklos Ur a kastélyt ... Láttam hogy ki jöve a hid végire, a szemei könyveznek vala [Algyógy H; JHb LXXI/3. 195]. 1826: ezek vallomások után úgy látja, hogy a kereset alatt lévő tehen nem verárba vagy vérhülésbe döglött meg, hanem torokgyékba, mert szeme nem könyvezett [F. rákos U; RSzF 223] * *könnyező ~mel.* 1662: siralmas könnyező szemmel nézték a meglett romlásokra hanyatlott veszedelmes alkalmatosságokat [SKr 74] * *magyar nemzet ~.* 1657: de nagyságod is jól megondolja, hogy ketten vagytok az urammal, kikre az magyar nemzetnek szemeik néznek [KemÖn. 208] * *más ~re fogja a dolgot* másként veszi/tekinti a dolgot. 1774: a Kolosvári épülethez hozzá fogtunk ... a Fenyő Fának is jo részeit meg Vágtattam volt, de láttam nem lézen szükségünk réa ebben az Esztendőben, hatsak más szemre Ném fogjuk a dolgott [Kv; Ks 48a Conscr. Farkas János gr. Bánffy Györgyhöz] * *mázás a ~e* hályogos a szeme. 1827: Ezen Levelünket mutató Ns. Forro Adám: Szemei mázások [Sszgy; HSzJP]. 1848: szemei mázások [DLt nyomt. kl] | Ezen levelünket mutató Gy. kat. Balog Péter: Szemei mázások [Szentkatolna Hsz; HSzJP] * *megszúrja a ~ét* megsérti. 1710: Az is megszúrta az emberek szemeit, hogy fejedelmi módon gyalogokat fogadott | Ez a kis becsülettétel úgy megszúrta vala az urak szemét, nem nyuguvának addig, míg egy félóraig való ülésért majd nyolc esztendeig ültetik a vasban [CsH 113, 150–1. — *Bánffy Dénes] * *megvakul a két ~ével.* 1723: Ezt az Hugomatt ... kételem nekem kellett tartanom, kicsin lévén mind az két szemével meg vakulván

az ölemben hordoztam, az Német Borbélyhoz, az gyógyítá meg Isten után [Kv; KvRLt VII. 18 Miszti Eötvös Pál végr.] * *megvesz a ~e*. 1583: Zeoch Geogrj vallia ... teócheres Adamnak zerzem eg' eochemet, Az ven Anniok vagat volt fat velle kireol meg zolita(m) eoket, Es mondott (!) Az ven Azzony No Ne zolgalj bar neke(m) de bizony meg Banod, Reowid Nap az zeme meg vesze az eochemnek [Kv; Tjk IV/1. 452]. 1584: Ambrus Deak vallia, giakorta feniegetet megh ez Lakatosne es hogy meg vesze az zeme(m) ottan hamar Rea gianakottam es zoltamis neky feleolle [Kv; Tjk IV/1. 265] * *megvilágosítja ~ét* felnyitja a szemét, az igazságra/valóságra ráébreszti. 1704: Ha világos szemekkel küldötték volna, arra megfelelné, ha pedig vak szemekkel, menjenek a Guberniumhoz és megvilágosítja szemeket [WIN I, 122] * *megvonja a ~ét* szemébe ölik, szemet szúr vkinek. 1585: Orsolia Lakatos Balint Zolgaloia vallia, Monda veres peterne, fel Mennek Az Mesgien ha Igyarto Georginek Megh Nem vonna az zemet [Kv; Tjk IV/1. 511–2] * *odafordítja a ~ét*. 1710 k.: Csudálatos szöveget vagy sugallás által a te dücsöséges jelenésedről nékem hírt adál, szememet oda fordítád és királyi nagy koronában és székekben a te dücsöséges orcád énnékem megmutatnád [Blm. 1005] * *az ország ~e*. 1670: Míg az asszony élt is, az országnak az szeme oda volt; akkor is Fogarasért mind oda mutattak [TML V, 81 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] * *pilláncsol a ~ével* pislog, hunyorog. 1832: Válerian Lobeski ... egyszermásszor a' bal szemivel pillantolni szokott [DLt 1062 nyomt. kl]. 1843: Schwatz nep. János ... szemeivel erőssen pilláncsol [DLt 1379 ua.] * *pisolyog a ~ébe*. 1751: Leány s Menyetskének most estem kedvedbe (!) Mert a mint látom pisolyognak szemembe [Hétfalú Br; EM LI, 127 betl. játék] * *(sem) ~ébe, (sem) háta megett*. 1752: Ngdnak mind barátsága, mind pedig atyafisága igen nyúl hátán jár ... midőn szemembe szépet szolván, hátom megett Feleségemet éppen illetlenül minden ok nélkül az egész Udvar előtt öszve gazlotta [Torja Hsz; ApLt 5 Apor István Apor Józsefhez]. 1812: megtiltatik hogy sem szemébe, sem hata mege (!) többé ne kurvázza, mert ha kurvázza 24 korbát Ütselet büntetődik [Nagykapus K; RAK 14] * *szentséges ~ei (Istennek)*. 1672: magyar nemzetet az felséges Úr Isten az ő nagy bűneiért ... minémű nagy lelki és testi szabadságtalanságra juttatta, mely Isten és király hiti ellen való cselekedeti és hallatlan oppressziója az Isten eleiben felhatván, szentséges szemei tovább nem nézhették [TML VI, 305 Teleki Mihály Szatmár megyéhez]. 1761: Vétkezünk, Uram, és álnokságot cselekedtünk a Te szentséges szemeid előtt [NyLr 200 Bánfi Farkas álma] * *szikrát vet a ~e*. 1791: engemet is egynéhányszor meg tsapott, hogy a szemem szikrát vetett [Méra K; EMLt] * *szikrázik a ~e a.* (ütéstől) szikrákat vél látni. 1634: az Hadnagi ... monda, vagione ember az haz(n)all, en fel allek es mondek, vagion, engemet ugy cziapa arcziul, vgia(n) szikrazik vala az szemem(m) [Mv; MvLt 291. 29a]. — b. kopog a szeme (az éhségtől). 1742: három hétig semmit sem adot egy bé falo falatot is, ugy meg eheztem hogy szikrazott á szemem, koldulasomal á mit kaphattam, ettem [Kv; AggmLt C. 12] * *testi ~e*. 1631: Hallottam asztis az feleségemteol, hogy Valaszutj Istuan monta uolna házamnal, hogy im el megyen More Laszlo az hadban, de nem lato(m) en teobbe Abrugy Banyan, az en testj szememmel [Abrudbánya; Törzs. Georg. Egri (54) jur. civ. vall.]. 1672: Ezek után az Isten vezérleje Kegyelmedet minden jóra és adja az én Istenem, még láthassam Kegyelmedet testi sze-

meimmel [TML VI, 313 Nalácz István Teleki Mihályhoz] * *vak ~ a valóságot nem látó szem*. 1704: Ha világos szemekkel küldötték volna, arra megfelelné, ha pedig vak szemekkel, menjenek a Guberniumhoz és megvilágosítja szemeket, de hogy elhaladjon <a per>, nem lehet [WIN I, 122] * *van ~e vmire* odafigyel vmire. 1674: Kivált Husztra s Fogarasra van szemőnk; de Isten engedelmeből most attól nem félek [TML VI, 590 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] * *a világ ~e*. 1710 k.: Én Istenem! hogy a világ szemére pókhálót vonjanak, gráciának nevezték ezt az ítéletet [Blm. 1013] * *világos ~ valóságot látó szem*. 1704: midőn a követek megmondották volna a statusok instantiáját, azt kérdezte a generál, ha világos szemekkel küldötték-e fel a statusok vagy vakokkal? Ha világos szemekkel küldötték volna, arra megfelelné [WIN I, 122] * *a vitélő rend ~e*. 1657: az ifjú fejedelem engemet kételenségből böcsül vala ily okokból ... Mert az egész regnicoláknak is, de kiváltképpen az vitélő rendnek szemei egészen és kiváltképpen énréam néznek, éntőlem függenek vala [KemÖn. 308].

Sz: *csak háló a ~én*. 1678: De az csak háló volt az váradiai szemén, még le csendesedtek, de ugyan bizony csak még leszen veszünk [TML VIII, 59 Vesselenyi Pál Teleki Mihályhoz] * *mint a nagy filozófus járt a ~ével*. 1710 k.: Magammal együtt minden keresztény atyámfiainak azt adom tanácsul: megójjuk magunkat, úgy ne járjunk a curiositas mellett lelkünkkel, mint Galileus nagy filozófus járt volt a szemével, mikor telescopium által nézett a napba [BÖn. 481] * *mint ~e fényét, úgy féltő*. 1710 k.: Engemet e világra hozó, mint szemek fényét, úgy féltő, szerető, őrző, felnevelő szülőimet, jóra intő, oktató tanítóimat, Felségedtől előmben rendelt magistratusimat nem tiszteltem, becsültem, szerettem úgy, amint tartoztam volna a Felséged parancsolata szerént [Blm. 1009] * *sok ~ többet lát*. 1676: Ihon mellettem sincsen senki, csak magamtól kell cselekednem; az sok szem pedig többet látna [TML VII, 291 Vesselenyi Pál Teleki Mihályhoz] * *úgy oltalmazza, mint ~e fényét*. 1657: az fejedelmet tudósítottam idején ... reménykedett pedig mind magamat elbocsátásmikor, mind írott instructiójában s azután is minden leveleiben, Istenemre, lelkemre kényszerítvén, hogy mint szemem fényét, úgy oltalmaznám az kezem alatt lévő hadat [KemÖn. 243]. 1669: Én, ha lehetne, az ő nagyságok méltóságát, mint a szemem fényét, úgy oltalmaznám [TML IV, 579 Teleki Mihály Nalácz Istvánhoz]. 1742: mely kedvetlen s illetlen dolgok vannak sok Atyafiak között, mellyekkel Jó emlékezetű Elejek(ne)k áldott emlékezetét, mellyet mint szemek fényét oltalmazni tartoznának, magok motskollyák [JHb XXXV, 35 Jósika Ágnes kérése]. 1785: Emberi emlékezetett fellyül mulo régi időktől fogva nem volt semmi fővebb gongya Torotzko Várossa Lakossinak, mint ... maga biradalmában lévő Erdőket ... őrizze, oltalmazza, és nevellye ... a Torotzkai határon ... lévő Erdőket ... úgy oltalmazták mint szemek fényét [Torockó; TLv. 4/11. 1a].

2. szk-okban; in constructii; in Wortkonstruktionen: tekintet, ránézés; privire; Augenschein, Angesicht, Blick. ~e *elébe vesz* tekintetbe/figyelembe vesz. 1581: felséged mitoltassek kegyelmessen zerney Eleyben venny Ez En keonyergessel valo Irassaimat es meg olwasny [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. 1599: eo kgmke ... Kosa Janos vram az itt valo magyar praedicator keonierge-sebeol, az eo kgme regy iambor zolgalattjais zemek elejben wewen, az egy estendeoben sallariumiat megh iobbittyak keez penzel eotwen forintal [Kv; Tjk I/1. 345]. 1600: illien

nylwan walo gonoz lator az olah ... keőnieörgünk zekwl mindniaian kegmtetnek hogy wegye kegmtetk zeme eleibe az Jstenert illien nylwan walo igassagunkat, ne faraz-zanak az gonoz embernek wetkeerth [UszT 15/252]. 1621: Azert kewantatnek hogy eő kglmek varosul vyab keol-czieghreől privedealanak melj dolgokat eő kglmek zemek elejben veőve(n), hogj Biro vram eő kglme az Zwkseghnek (igy!) megh ne fogiatkozze, vetettek adot Egi vonasra f. 1 [Kv; TanJk II/1. 331]. 1649/1650: hogy valaki Remekeket annyi sok vdeore felben hatta volna mint Razman Istuan mayd három Esztendeigh ... Masoknak mellette, es ma-ganakis sok keonyeorgeset Cehwl eo kglmek szemek eleiben veuen ebbeli czelekedetiet, engettek az buntetest fel Gira Somancz Ezüstre [Kv; ŐCJk]. 1667: Vegyk ke-gyelmes szemei eleiben ő nagyságok ennyi időtől fogván való sanyargásomat [TML IV, 14 Rosnyai Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból] * ~e előtt hordoz ua. 1575: zeomeom elot hordozom hogy minden embernek ezzer az bewennek az ew Solgiatt az az a testy halalt meg kel kostol-ny [Szentanna MT; LLt 99/8]. 1803: Az Ispány a' Spotály Jovaiban nem tsak ugy tartozik Gazdaskodni, valamint egy jo Gazda maga tulajdon Jóságában igyekszik ... hanem szemei előtt hordozni (igy!), hogy a' Szegények Va-gyonnya különösön a' Kristus vagyonnya [Kv; AgmLt A. 117] * ~e előtt tart ua. 1865: kerem gyermekeimet ... a' házasság kötésekbe is azt tartásák szemők előtt, hogy magokkal egy nemzetből valokkal 's egy vallást követőkkel lépjenek a' szent frigyre [Kv; Végr. 4–5] * ~e előtt tartott figyelembe/tekintetbe vett. 1740: a' szemem előtt tartott fővebb elveket nézve felvilágosításomat meg téve, a' Sinor mértékül felvett 3k Nyilon meg kezdve, a' több és ad-justálando nyilak adjustálásában, és a' meg maradtott réz loszágok leendő meg osztásában az idő és jóságok hely-heztetéséhez alkalmaztatott intézetemet ... e' következen-dőbe tészem [Kv; Ks 100 Nyilak könyve 18] * ~e előtt visel. ua. 1581: Ennekemis Az haza Chendez allapattia or-zagunk meg maradassa Jgen kel es Az fel(seged) miltosa-gat fel(seged) vitan az my kegyelmes vrunk gyermeketh kit fel(seged) kegyelmes akarattjabol ez orzag feyedelmwl wa-lazott zemem Eleőtt visselem es ahoz tartom magamat [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. 1599: Eo kgmek ... mostis az Jrgalmassagot, es Atiay kegiesseget vi-selwen zemek eleott ... engettenek mindeniknek [Kv; TanJk I/1. 334b–335]. 1621: Zeme eleott viseluen miuel hogi az teoruen(ne)k kj menetele es uege mely bizonitalan es ketseges legeni (!) [Szőkefva KK/Kv; RDL I. 113 Tuissi János kezével]. 1634: mostan ez Orszagban szeliel grassa-lando pestisnek sulios ny voltat szemunk eleot visselven ... nevezet sokadalmat intermitalnj vegeztuk [Sv; MvLt 291. 76a]. 1677: Hazánknak mostani romlott állapotját, és a' régi jó emlékezetű Fejedelmeknek ditsiretes példáját szeme előtt viselvén, minden uton elsőben-is a' Fényes Portához viselley oly engedelmességgel magát, hogy onnat romlása ne következék az szeginy Országnak [AC 21–2/1] * felemeli –ét. 1570: Calara Theolcheres Mathiasne Ezt vallyia hogy Mykor az Zabo Myklosne Igen Betegh volt megen hozzaya Iso Ambruzne Es ezt Mongia Neky lo Azzoniom Im latom hogy halálnak vagi fia, Azert az en Zolgalatomrol Emlkezzeel megh ... Neh hagy pert vtannad, Arra Zabo Myklosne az zemeth fely Emelte, és ... Mond neky Nem hagiok symt [Kv; TJk III/2. 197].

3. gabonamag/szem; gräunte, bob; Weizenkorn, Korn | gabonaszemtermés; recoltā de cereale; Getreideemte. 1561:

Egy kor El hyua azzonyom ... az hwn lakyk uala az barla ferencz hazához ... Jeg Ruhát sem attak sem az buzaban Egy zemetys [Ráton Sz; Bállt 78]. 1615: Haryskank negiven egi kalogia leven zeme az Hariskanak lőn cub. 11 [HSzj haricska al.]. 1623: Az Idey három aztagott hagiassa Cziak megh, de az teobit mind ell veresse es az zemytt igen zepen küleőn küleőn mind(en) Aztagnak es Rakasd az gabanas hazb(a) de ne vgy Czyepeltesse(n) az mint halliūk hogy szoktanak Czyepelny valob(an) ky veressek az Zemet Takarekossó(n) [BGU]. 1679/1681: Csépléskor jo animad-versioja légye(n) eő kglme(ne)k mind à Csűr-Birora, ugi à Cséplőkreis, hogi à szemet jól ki verjék, szalmajab(an) ne marado(n) [Vh; VhU 669]. 1695: (A quártás) csépléskor vagy meretéskor, menyí Szamu kalongyából mennyi szem jő be szorgalmatosan fel jegyezze [Kv; SRE 34]. 1740: Idei Dézmájáb(an) obvenialt tiz kalangja ősz buzá(na)k, és két kalangja dültés Majorság buzának a' szalmája, melly(ne)k szeme rostálatlan [Algyógy H; Ks 89 Inv. 63]. 1754: maradtott vólt két Asztag buza a mellyeket elcséplentek, s a szemének Mátyás keze alatt kellet maradni [Buzd AF; Ks 22/XXIa]. 1775/1781: Török buza is terem ... el tséplēt-tvén jőhet belőlle szem őt, hat véka [Algyógy H; JHb LXXI/3. 365]. 1814: a Groffné ... az Asztagokat a' Csűmél addig tartotta, a' mig ... eltséplēt-tett, Szemiből magvából tsak nem egészen Korpa vállott volt [Banyica K; BfR 117/1]. 1823: a' Rosunk gyéretske, de ha az lsten szemmel meg áldánā alkalmasint gyűlne gabonánk [Veresegyhāza AF; Told. 7].

Szk: egy ~ig az utolsó magig. 1711: Tavasz vetest né(m) vetéthetém töbet 31 köből Zabnál, és edgy véka Arpánál, a zabot egy szémig parlagba vetűk [Vacsárcsi Cs; BCs].

4. jelzői hasz-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: (gabona)szemnyi; un gräunte de ...; ein Korn/Körnchen, in Körnern. Szk: egy ~. 1659: Az várbul még nekünk egy szem búzát sem adtanak [TML I, 466 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. 1806: azt mondotta, hogy az építők számára egy szem Gabonát nem ad [Kide K; Kidei lev.]. 1817: ebben az Szörnyű Szűk időbe éhel halhatunk meg eddig Szűkőn tsak volt, de már teleysséggel egy Szem Gabonám Sints [Százszszombor SzD; BfR Szentmiklósi István ref. pap lev.]. 1835: egy szem Gabonát sem adnak el az Udvarból, hanem azt mind ki osszszák a szűkölködő Embereknek [Zsibó Sz; WLt].

5. ~ében kicsépelve, szeműl; ca gräunte/säminjā; ausgedroschen. 1604: senky Czeplőtől, és egyeb fele ketseges emberektől kiknek vetesek ne(m) volt pelyvas Búzat ne ve-gye(n), se szemeben [Kv; TanJk I/1. 479]. 1673: Ezekből az három asztagokból percipaltam búzát szemeben ... Melyből percipaltam arpat szemeben tizen kilenc köblét egi vekat ~ cub. 19/1 [UF II, 547] | Borso szemeben tizenhat köből ~ cub. 16 [Komána F; i.h. 552]. 1677: Arpa szalad szemeb(en) köb 16. Zab szalad szemeb(en) köb 17 [A.komána F; Ut]. 1678: Buza Szemiben az Vermekben ... Ezeknek utcsu es rosta allya ben az Várban vagyon [Radnót KK; Ut]. 1690: Szemiben van jellen köllős Cub Sax N 86/1 [Almakerék NK; Ut].

6. szőlőszem; boabā de strugure; Weinbeere. 1787: A szőlőlőről ne gondolkodjék Nsgod hogy talām a jo szemeket ki válogatta(m) volna, hanem mint hogy sok szem el rotha-dott volt, a rosz szemeket ki szedegtettem hogy a többit el ne gazolja [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1788: szől-lőnekis eddig jól járt dolga, a szeme szépen meg nőlt a fájá-val együtt [uo.; i.h.].

Szk: lágy ~re kever. 1596: 7 Septembris hogi lagj zemre kewertenek voltanak 13 ... tezzon f l d 56 [Kv; Szám. 15/II. 40–1] * **lágy ~re való kapálás.** 1809: Hátra vagyon még a Szőlőnek a Canicula el telése után István Király nap tájékán a Lágy szemre való Kapálás [Sz; KS] * **lágy ~re való keverés.** 1600: Az Lombi zeoleore valo keoltsegh ... Keueresre f 4/75 ... Masodzori keoteozesre, tiztitasra f 6/65 Lagi zemre valo keueres f 3/122 [Kv; Szám. 9/IX. 55].

7. vmilyen tárgynak/dolognak a része; ochi, partea unui lucrui/object; Teil eines Dinges. A. ékszer része; partea unei bijuterii; ein Körnchen/Stückchen, ein Perle u.s.w. 1619: patyolatját egynehány helyen tekinték vala által aranyláncnak, azmely aranyláncnak mindenik szeme külömb-külobm drágakövekkel vala megrakva [BTN² 280]. 1625: Vagyon elegy belegy gyeongy egynehani szem eoreg, az teobbi keozep szerű ... f 7 [Kv; RDL I. 126]. 1652: Egy kigyo forma gyűrű, kinek ket szemei két türkesecske koszoruju egy kis gyemant; szajaba(n) egy rubintocska [Nsz; IB. I. Bethlen István ir.]. 1673: Ket szaz ötven het szemből allo sodor arany lancz [Marossztkirály AF; IB]. 1701: Az Lánczbol jut az Relictá(na)k 8. szem, item az magáé mellýét hazol hozott 14 szem az horgával edgjütt Balasi Boldisár(an)k Feleségéstől 16 szem karikájával edgjütt [Kissolymos U; BLEv.]. 1766: Ezüst Aranyas pézma tarto mélyb(en) vagyon rakva igen apro rubint hat darabb, jó féle gyöny (i) apro, es nagyob hét Szem [Szárhegy Cs; LLT Fasc. 96].

Szk: öreg ~. 1628/1635: Azzonj ember óltözetihez ualo Arany miuek ... Egi kws Rubjntos aranj kerez, negi Rubjnt benne, huszon negi apro aranj szem, huzon harom egi forma aranj boglarok, negi eőregh arani boglarok, szaz őregh zem egi forma gjongj [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kelemen lett.]. 1718: Egy veres nyakravaló kláris, 5 rend öreg szem [Kilyén Hsz; SzO VII, 234 Barabás Györgyné Kilyéni Székely Erzsébet kel.].

B. lánc része; partea unui lant; Kettenglied. 1681: Vajda Hunyad vára ... Vár hidgya ... Ezen hid felső vége felé bé menet bal kez felől, az malom araf vagyon egi csiga, mely talp fan, es fa oszlopoko(n) áll ... Tekervenyesszemből álló hoszuu láncz rajta [Vh; VhU 502. — "Tollvétség alatt h.]. 1787: a Pitvarba ... Egy üst akasztó 24. szemből álló vas Lántz Hf 1 [Mv; MvLev. 12 Nagy György hagy.]. 1812: Nagy Lántzba egy szemért 3 xr Tsatlás lántzba 2 xr [Frákos U; Falujk 72 Sebe János pap-not. kezével]. 1842: Találtatik az udvaron egy Gémes Kut ... a' gém fához az ostor vagy merített rud 9. szemből álló lántzal van csatolva egy horog és káva által — alólrol pedig 10. szemből álló lántzal köttetik egy merített vederhez [O.kercsóra F; TSb 51].

C. különböző dolgok része; partea unor obiecte diverse; Bestandteil, Element, eines Gegenstandes. 1728: Béres Ekik nro kettő, kerülő mind kettő Cum suis appertinentiis, Téslák, jármostol, Sikotjostol nrő eőt, de az Edgyik sikotjunak egy szem hijja [Aranyoskút K; Ks. 55. 77 gr. Petky Dávid lett.]. 1756: belől a ... kapu Sorka hevederihez negi Szemből álló reteszfében ütőköz vas Lántzal záratik bé [Branyicska H; JHb LXX/2. 11].

8. jelzői haszn-ban; cu functie de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány szemnyi/szemből álló; care este format dintr-un anumit număr de ochiuri/perle; aus ... Teile bestehend, ... teilig. A. ékszer része; partea unei bijuterii; Teil eines Schmuckstücks. XVII. sz. m. f.: hajra való hajlott Agaczka, melyben vagyon kilencz Rubint és harom szem gyöngyöcske [Klobusitzky lev.]. 1655: kilencz szaz negy

szem kalarjs [Altörja Hsz; HSzjP]. 1687: Ket Kis arany gyűrűket Türkesest, mindenik el tört Ket arany fülben valót Rubintosokat horga nélkül harom harom szem Orientalis gyöngy fűgh rajtok [Déva; Szer.]. 1700: Egy Aszszony ember Suvegben valo virág három rosácskájá edgyik egyik Rosácskájában negy Smaragd, egy Rubin és negy szem Gyöngy [Hr 20]. 1728: Egy kis Zomanczos, Rubintos Függőcske két Rubint s ket smaragd benne, 3 Szem gyöngy fityegője [Told. 19]. 1730: Egy nyak szoritto Tizenkilencz kek fejer fekete es verhenyes zamaczosokkal keszült arany remekből valo, melynek tiz remekiben vagyon Tiz szem öreg jofele fejer gyöngy [A.csernáton Hsz; HSzjP]. 1750: Egy Par Raritas Öreg szem fejer jo fele gyöngy függő mely nyom öt Aranyat az rajta levő kis szalma pantlikával edgyütt [WassLt Danielne Mikó Ilona portékái]. 1786: Egy Galamb formára Csinált reszkető tőtske 1 nagyobb rubintal, és három kissebb 13 szem joféle gyöngyvel [Nsz; Ks 74/56]. 1801: Egy kis zamántzos rubintos pántlika rosa, egy szem fejer gyöngy fityegővel 43 M/r. 20 pénz [Kv; Ks]. 1824: egy Szem Klarisotska [Fugad AF; HG].

B. lánc része; partea unui lant; Kette einer Kette. 1632: Az udvarház foliosioia alatt ualo also Tornaczban vagion ... egy eőregh kaloda, melljen vagion egy eőregh vas retez, retez feősteől, az masik vegennis két szem lancz retez feősteől [Komána F; UC 20. 14/38].

C. különböző dolgok része; partea unor obiecte diverse; Teil verschiedener Dinge. 1673: Egy kis tol tok, egy nehany szem gjongj rajta, harom boglárrotska [Marossztkirály AF; IB].

9. vmiből egy, ill. a szn-vel megnevezett számú darab/kis mennyiség; cantitate (foarte) mică de ...; eine sehr geringere Menge, aus einem Bestandteil. 1644: en edes szerelmes Atiamfia kerlek regel ... az mikor ki megí fenő magot harom szemet uegi az szadban es ast ragiad [LLt Gyulafi László feleségéhez, Balási Erzsébethez]. 1663: Isten úgy áldjon meg, Uram, noha Kegyelmed által a tanács urak megengedték volt, magamnak kevés buzát vessek fel, csak egy szemet is belőle magamnak el nem vettem [TML II, 653 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. 1710: nálam cséplett buza egy szem sincs [Vacsárcsi Cs; BCs]. 1769: Gabonája régtől fogva egy Szem Sincsen [Marossztyörgy MT; Ks. 67. 48. 31]. 1785/1786: A Faszulyka természetből, egy Szem sem transponáltatott [Mezőrűcs MT; SLev. 1].

10. jelzői haszn-ban; cu functie de atribut; in attributivem Gebrauch: vmiből egy darab/kisebb mennyiség; o bucată/cantitate mică din ceva; ein Körnchen/Brocken von etw., Augé, Fleck. 1574: Egy Jskatulaban vagio(n) ket arany Egy Lisimachus Egi szem arany. aztis Uramnak hagiom [Gyf; JHbK XXI/12. 3]. 1657: az útban a fejedelmi kisasszony megbetegedett himlővel, egyéb testén sűrőven, de ábrázatján alig csak tiz szem himlő is ha költ, oltalmazván orvosságokkal is [KemÖn. 58–9]. 1723: Vagyon egy kis Iskatulyában nyoltz szem cseh gyémánt és fekete apro kása gyöngy [Koronka MT; Told. 292]. 1736: égettort töltvén tálban, azt megmézelték, egy vagy két fűget vagy egynehány szem malosa szőlőt tettek köziben, meggyujtották az égettort s úgy keverték az tálban kalánnal [MetTr 321]. 1758: Rubintos apró boglárkák, nyakra valónak valók, 23. s egy szem Rubintotska benne [Nsz; TSb 21]. 1760: Hihető, hogy maradtott volt vagy egy szem slét még a pisztolyban, mert amint mondják a szlve táján ismészett a nyoma [RettE 109]. 1789: Ezer szem nagy féle briliántírozott gránát [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1.].

11. ablakszem; ochi de fereastră; Fensterscheibe. 1813: Ablakjai a' Virág Háznak avultak 32 szem híjával vagynak [Alpester H; Told. 18 Toldalagi Kata Ielt.].

12. csira, hajtás; ochi, germen; Keim, Keimling, Auge. 1815: A' krumpi annyi féle (!) hajt gyökeret a' hány szeme (: köldöke, tsirája :) van, 's minél nagyobb a' krumpi annál több bél veszi körül a' szemet-is, a' bétől veszi a' tziika a' maga elsőbb eledet, 's minél kövérebb volt az annál ügyesebb lészen a' gyöker-is ... mindenik ép szem ki tziákzik a' krumpinak [Kováts Sámuel, Utasítás a' Krumpi termesztésre H.n.].

szembe I. hsz 1. szemtől szembe; (fa)ta in fa)ta; Auge in Auge, entgegen, gegenüber. 1607: Az Al Peres szembe keuanta volt az Atiafiat Elekes Ambrustt mostis sislaln keuanja: Az Actor azt mondja szembe hozta volt, megj Bizonzitia ne(m) keuanhatj (!) szembe vvolagh [UszT 20/269]. 1610: Az A. emlekezteti az Jt: hagi Atiafiat Kedey Janost keuanta volt szembe az Jteol, Sistallia [i.h. 12b]. 1638: Mikoron mv a velünk leh vlt Aszeszor Vrainkal, mind ket felnek allegatioioakat meg hallottuk volna illien deliberatiot tönk, miuel Nagy Tamas Vra(m) a penzen megh uet ciganiok felől, ennek előtte ket szekenis p(ro)testalt hogj ha valaki Contra dictora talaltatnek, mostan harmadik szeken penig a venditorokotis szembe huan [Fog.; Szád.].

2. vki felé/íranyába; spre cineva, in direc)ia cuiva; gegenüber. 1862: Én Tamás Anna — férjem Boér Károlynak, velem szembe tett gondoskodását lelkemre nézve látván ezen rendelkezésében azt a nyílt betsületes lelkűségét, a melyet azidő házas életemben velem vele tanusított, én is éppen azon szerű végrendeletet teszek vele szembe, mint a minőt ő ... velem szembe tett [Kv; Végr.].

3. szk-okban; in constructjii; im Wortkonstruktionen: ~ fog. a. vádol; a acuza; beschuldigen. 1593: en Semmiben meg nem haboritottam az Eskötteket, meg bizonitom, Sem vettem volna fel elewen diodert hogi ily dologgal fog szemben mellyet nem chelekettem [UszT]. 1662: Kit die 24. Januarii már a fejedelem indulása után, a fővezér hívatván, szembe fogja [SKr 355]. 1723: Némásági (!) uram ... rut dolgokott követet el rajtok mind aszszonyokon, férfiakon ... de én nem láttam, Luka Vaszilyinak montom (!), s szemb(e) fogta az Asz(szony) eő kglme jobbágit de Csak el ismerték, hámozták, hogy Némásági ur(am) ketelenitette eőket arra [M.hodák MT; VGy. Buta Flora (50) jb vall.]. 1739: indebité vexálván, olyan fog szemb(e), hogi fejverkeztem volna, mellyb(en) sem hirem; sem tanácsom nincsen [Dés; Jk 294b]. — b. visszavág, ellenvet; a replica, a riposta; wettmachen, niederlagen. 1606: De az A. azt mo(n)dgia hogi eotet a' teörüeny közébe fogta megh ne(m) chelekedhetne volna: meljre az J. szembe fogia hogi eotet teörüenihez ne(m) hitta docealtatni keuan(n)ya [UszT 20/42]. 1697: En azert el menék tisztzem szerent ... Also Torjára" Nem(es) Mihalcz Miklos Uramot hazanal nem találvan ... hivam eő kegyelmit hazahoz mellyre aszt felele tsak procedallyak nem fog szemb(en) velle [Borb. I. — "Hsz]. — c. kérdőre von; a trage pe cineva la răspundere; zur Rede stellen. 1619: Hogy vagyon hát az, hogy valamenny pasával még eddig szembe voltam, mindenik azzal fog szembe, hogy — úgymond — az ti töttetek fejedelem Szkender pasával igen farral fordult az hatalmas császárhoz [BTN² 177]. 1630: az tihája és cancellarius, secretarius, Maharem pasa, tefte<r>dar és Izmael csausz ... igen erős pirongatással fogának szembe, hogy mi dolog, hogy csak

annyi ajándékot hoztam én [i.h. 435]. 1718: Josika Sigmond Ur(am) haza jüvetelekor szembe fogta s aszt mondotta hogy hogy mered te aszt mondani hogy én az Baronyai Marija Aszszony hazat él egete(m) [Branyicska H; JHb Repas Peter (40) jb vall.]. 1774: Amaz nagy hírnévű generális Lasci, midőn a feljebb irt bellicum consiliumba Hadikot kéredzése után bé nem bocsátotta volna, Hadik panaszt József császárnak, melyért őfelsége szembefogta Lascit [RettE 323] * ~ fogás kérdőre vonás; tragere la răspundere; zur Rede Stellung. 1808: én bizony olyan czéllal voltam, hogy ha panaszol, s az panaszt igaznak találok töstént előtte elégtételt adgyak, de ... a szembe fogáskor semmit nem mondtat rája [F.detrehen TA; Ks 65. 44. 11 Kemény Ignác lev.] * ~ hív szembesítés/tanulmányozásra hív; a cherna la confruntare; zur Zeugenaussage rufen. 1591 k.: szembe hyak ... olah falúy tanko ballasnet Anna Aszont [UszT]. 1610: szembe hittam az falut Swkeő faluat, Cziki Petertis ugian Swkey [i.h. 29]. 1665: Nem kellett volna felperesnek törvényt tenni, hanem szemben kellett volna mind két félt hini [TML III, 530 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] * ~ hívat tárgyalásra összehívat; a convoca la dezbatere; zur Verhandlung kommen lassen. 1671: Erreis szemben hiuattua(n) eo kgkelt mindkett reszről pro et contra ruminalua(n) az dolgott, az expositio wresnek nem talaltatott, nem leüen mind egy aranyu az emberek(ne)k elmejek [Dés; Borb. I egy-i bizottság jel.] * ~ hivatattik összehívatattik; a fi convocat; es wird zusammenkommen lassen. 1662: Az városnak közönséges gyűlésében szembe hívatattván Stépán Ferenc, s mindenfelől ellene igen nagy zúgolódás, invectió, kárhoztatás lévén, magát ... menté [SKr 560]. 1808/1809: Szembe hívatattak az Udvarhely városi Elöl Járók" ...; nem különben a bé panasztoltatott Pataki István is [Szu; UszLt ComGub. — "Fels. köv.] * ~ jön a veni din fa)ta; (entgegen)kommen. 1582: Vida Miklos Barat Peter zolgaia hwhth vthan vallia, hogi ... Eg'kor oztan chak latam hog' ereossen Jeó" az lowal, es harom Azzony Jeo vala Zembe velle [Kv; TJK IV/1. 16. — "Vincze]. 1606: Ez maj napra Jöuen zembe, es wagi leweleuel wagi Emberi bizionsagi bizoniczia meg hogi mibe wagian aztis kez lezen le tenj [UszT 20/300]. 1769: találok Andonia szimion (!) ismét velünk szembe jüni [Nagyercse MT; Told. 3a]. 1774: mikor haza felé mentünk volna a Falus Biro János Páter ő kme is velünk jödegelvén s mikor a Sepi István kapuja táján négyen mendegeltünk volna ott szembe jöve velünk egy fával rakott szekér [Vaja MT; Told. 46. 14] * ~ juttat találkozási kieszközől; a face posibilă întâlnirea cu cineva; ein persönliches Treffen ermöglichen. 1573: Beke Gergel ... hity vtan vallotta, hogi ... oda Erkezet az Hwthofer zolgaiaes ... Mond No lo helien vagion Mostan Kis Imre ... Mert meg fogtatta(m) vala az adossagert ... De Baran Peter veowe ky kezessegen hogi vramal szembe lwtatia es ha meg Igenesedhetik vele lo hwl (igy!) ne(m) hyze(m) gongiat twgia viselny [Kv; TJK III/3. 166]. 1618: Az muftihoz ne menj, mert nagy oka vagyon: de ha nagy dolga talál lenni az uradnak, add értesemre, nekem az az császár hocsája atyámfia s én szembejuttatlak véle, de titkon [BTN² 151]. 1665: Szivemnek nagy panassa volna Kegyelmed előtt, Isten szemben juttatván valaha Kegyelmeddel, meg is jelentem [TML III, 440 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1710: En uram most töb panaszt nem irhatok mert megh elég volna szazra. hagyjom csak akora mikor l(ste)m kgdel szembe jutat [Kászonújfal Cs; BCs] * ~ kapott szembejött; care a venit

din fafá; kam jdm entgegen. 1847: Istennek hála minden baj nélkül Kolósvártt vagyunk ...; á ros; doroncsos út, délután szembe kapott esső sat. miatt alig tudunk Szombaton elmászni Vintzig [Kv; Pk 7] * ~ *kerekedik a dolog* kiderül az igazság; adevárul iese la iveală; die Sache kommt an den Tag(eslicht). 1804: nála tanálatot meg ezen házának fája és ő arra fogta hogy én adtam az én házamtól: de szemben kerekedvén a dolog hazugságban maradt [Hídvég Hsz; Mk I. IV. 122] * ~ *mondás* szemtől szembeni beszélgetés; vorbă spusă în fața cuiva; Gespräch unter vier Augen. 1831: Erre Dregán Bonutz Magistratualis Rab tagadgya a Toth Péter szembe mondását, és mostis azt erősíti, hogy ... estvétől fogva reggelig mind a Guja mellett állt [Dés; DLt 332. 3] * ~ *talál* összetalálkozik vkivel; a se întâlni cu cineva; mit jm zusammentreffen. 1639: Director Sarosi Janos uram eő kegielme neuueul az birot uargha mihalt szembe talaluan Beldi Janos uramot ad monealtuk certificaltuk es euocaltuk, hogi eő kegielme az Nagod Tablaiaira Segesuarra az mostani szekely terminusra ra tartozzek [BLt 3]. 1761: az Urffi ő Nga Braniskára jöven az utszán szembe tanálá Imreh Ur és nem köszönének egy másnak illendő módon [Branyicska H; JHb XXXV/46. 11–2]. 1843: Kotsis Károly pedig szembe találva az utzán azt mondotta volna a Grofnak kusti czuki állj ki az utból előllem [Moson MT; TSb 49] * ~ *találkozik* összetalálkozik; a se întâlni cu cineva; mit jm zusammentreffen. 1573: Sophia Greiwald Tamasne Azt vallia hogy ... Talalkozot volt Zembe Albert Leorinchne Benedek telmanneval [Kv; TJK III/3. 214]. 1629: az piaczon szembe talalkozek uele fekete Kato [Mv; MvLt 290. 173a]. 1783: az Udvarba újra fel mentem, 's akkor ő Ngával is szembe találkozáva a Palota előtt, ő Ngának is mibe fāradozok meg jelentettem [Perecsen Sz; IB. Jósa Márton (38) jő vall.]. * ~ *ül* megült; a lovi pe cineva; jm ins Gericht schlagen. 1847: Varga Katalin rólam azt mondotta, hogy ha én szolgálatra erőltettem az embereket, üssenek szembe [VKp 245].

II. nu 1. vkivel/vmivel szembe/szemközti; fafá cu cineva/ceva; jm/einer Sache gegenüber. 1653: És oda hívatá őket Bocskai Medgyesbe mindenünnen, és egyik rendbe jancsárt állatott, a másik rendbe szemben vélek német gyalogot és úgy lötetett uéllek verset [ETA I, 100 NSz].

2. vki/vmi felé; spre cineva/ceva; jm/einers entgegen/zu. 1598: A p(ro)bat hogy az J az ev hazara me(n)t zembe haro(m) uttal [UszT 13/31]. 1604 k.: monda Dobai Andras azt hogi en ezt az legent ismerem en ezel zembe nem megiek [UszT 18/160 Balas Pal Antal pp Almasi vall.]. 1710: Azért mintegy kilencezer haddal kiszálla a sík mezőre, a török, tatár több volt hatvanezernél, mégis szembe nem merének menni elsőben, tartván a német puskájától [CsH 216].

szembeáll 1. vkivel szembe helyezkedik el; a sta fafá in fafá cu cineva; jm gegenüber Stellung, (ein)nehmen. 1562: Azon szombaton reggel a király népe Vásárhelynél álltalkele a Maroson, és a székelyek után indulának, holott elérik őket a Nyárad mellett és szembe állának, és a székelyek Deus-t kiáltának és szembe ütközének [ETA I, 19 BS]. 1573: Leonardus Eger, ac Laurentius) Eger, Simul deposito Juramento vnanimiter fassi sunt ... onnat ky Megie(n) Adam Istvan, Az annya pedig Mingiarast vtanna kwldy az vallokat, mond hogy ereggyetek hamar Vtanna ... hatra jutnak hat el hattak egymast de zembe allanak volt egymással [Kv; TJK III/3. 198a]. 1717: az ő Flge armadaja Szerencsésen által költözött a Dunán, mikor 27 Bataillon által

ment volna 6000 Török elejb(e) menven, de mihelyt meg latta Szemb(e) sem allott, el futott [ApLt 2 gr. Mikes Mihály Apor Péterhez]. 1776: az Asztalról fel ragadván egy pereczet, az ajtó nyílásába M. B. Henter és Tisztelendő Szeredai Domokos Urakkal Szembe álvá, hogy láthatnák, egy darabotskát a pereczből M. Annikó Kis Aszszony bé fála [GyL. Christina Kováts cons. Stephani Miklos (55) vall.]. 1843: Nem esmérem Varga Katalint, mert én vármegyei servitor lévén, vélem szembe nem állott, csak távolról láttam [VKp 107].

2. szembeszegül/fordul; a se opune/impotri vi cuiva; jm entgegentreten. 1626: Boczkor Janos ... monda hogi ala megiek Zeőke Janosnoshoz (!) egy puzdorat kerek mert azt mondak, hogi Illies Jyuel (!) nyilual keres es ze(m)be allok uele, akkor on(n)et el mene ala Zeoke Janos haza fele [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Ficz Mihály (60) pp vall.].

szembeállít kb. szembesít vkivel; a confrunta (cu cineva), a pune fafá in fafá (pentru a se confrunta); gegenüberstellen, konfrontieren. 1679: nagy lévén az nehézség urunkra s az országra az törökök levágásáért s az császár s vezér parancsolatját meg nem böcsülésért, tegnap felhivatván az vezér, az váradiakkal szemben állítván, azzal vádlának benünket, hogy az császár s vezér a mint megparancsolta, hogy megbüntettessenek azok, a kik ú benne leváltak, de csak a fejek sem fáj egyiknek is [TML VIII, 556 Székely László Teleki Mihályhoz].

szembeállítatik kb. szembesíttetik; a fi confruntat cu cineva; konfrontiert werden. 1820: Pataki Joseffel szembeis állítattak, kinek is szemébe mondottam, hogy töllem soha sem hallotta, véllem őt hat Esztendőől fogva soha nem is discouralt [Várfva TA; JHb 48 Bontz Mária Szakmári Samuelné (37) vall.].

szembeeső szemben levő; care se află vizavi de ...; gegenüberliegend/stehend. 1837: a' Kerbe ... a' bé mēnetől szembe eső kert mellett végig félig málna, félig egres fákkal vagyon bé ültetve [A.szöcs SzD; BetLt 5].

szembefordul szemben helyezkedik el; a se întoarce cu fafá spre ceva; sich zuwenden/zukehren. 1890: Az egyetlen művészet, melyet üzők: a heverés művészete, amikor odaig viszi az ember, hogy szembefordula a pompás napos éggel, ne gondoljon sem a tegnapi, ne érdekelje se a holnap [PLev. 154 Petelei István Jakab Ödönhez].

szembehoz vkit vkinek színe elé hoz; a aduce pe cineva in fafá cuiva; jm mit jmdm konfrontieren. 1550: Megis a hwtnek vtana esmet haddm este(n) napot hattwnk hog hog ez Komwues ianos vag az adost sembe hozza vag az birowal sembe lege(n) hog az w marhaiat meg igazithaza [Nagymon Sz; BesztLt 2 Nicolaus Kwny (!) officialis de nag mo(n) a besz-ti bírőhoz]. 1597: Dalljai Georgi Kouachnak vt Actornak az feleséget zembe kel hozni, Azon Dallyai Lukachj Andras vt J(n)cta ellen az nyl feőldék feleől [UszT 12/120]. 1604: ha az meg neuzet Kantor Janos az kezessegbe bele hadna, hogi Tizen ötöd napra zembe nem hozna, minden marhaiabol az meg nevezőt zekel balintrnak minden marhaiabol Jozagabol, az mig fel Erj Jgazat wehesenek [i.h. 18/140]. 1610: Engem nagy karacson nap eléőtt egy hettel hittak uala Dersbe az atiafiak azt keuanjuk uala hogi Zembe hosza Kovács Balas az zolgaiat, hogi megh ke-

zeschiek, es sem(m)i keppen eleo ne(m) hosza [Zetelaka U; i.h. 49d].

szembehunyva tétlenül; cu nepäsare/indiferență; mit geschlossenem Augen, untätig. 1671: benne lakását intra anni versarium(m) pacifice ne(m) kellett volna szenvedni, és szem bé hunyva nézni, hanem tacitè, vagy palám, just kellett volna ... in lus attrahalni [Kv; Tjk XI/1. 58–9].

szembekötödsi gyermekjátékféle; de-a baba-oarba; Blindekuh (spielen). 1806: játszottunk kártyát, szembekötödsit [Dés; KMN 190].

szembeli szemben levő; din ochi; aus/in den Augen. 1710 k.: Ezt a Barcsai donatiói rontását pedig azért halasztották ennyire, hogy először Barcsai Mihályt kellett kivetni, nagy szemekbéli szálkát, kinek tragoediáját röviden leírom mind az olvasó tanulására, mind az én amiatt való veszedelméért [BÖn. 741].

szemben I. hsz 1. szemközt, szemtől szembe; (fa)ta in fa(t)a; gegenüber, vis-a-vis. 1573: Rosa azzony Medwes Palme, Azt vallia hogi ... Zeech Janos az eo Boltiaba gergel deaknenak azt Monta zembe My dolog azzonim hogi Engem be Nem bochatal hazadba [Kv; Tjk III/3. 154]. 1590: Hallotta(m) Palfy Mihaly Vram hogy szembe cigannak arwlonak hitetlennek mondotta Pribeke [UszT]. 1600: 1600 Die 18 Septembris ... Mirizlo es Dechye keozoet sok fele el vetet nemzetsebeol gyeolekezet hadawal Mihaly Vajdanak ellene zember viwanak az Vristen ... kegyelmessebeol [Kv; TanJk I/1. 364]. 1658: en azonban mondek hagra kegyelmed edes Dekany Uram az asszonyom ihon szemben talam nem hagra [Kv; HSzjP Nagy Andras (40) vall.]. 1704: (Az ur) azt is beszéllette, mi formán volt a kucrocoknak megverések, és hogy ott szemben senki nem harcolt, hanem szaladásba estenek (el), akik estenek [WIN I, 227]. 1739: László Czigánt szemben találván abbanis minden ok nélkül bele vesze [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Jos. Kis (20) j.b. vall.]. 1783: talált szembe ide való három számot meg rakva szép hosszú nyezett nyers fával [Udvarfva MT; Told. 69]. 1808: (Az oláhok) olly okoson tudják ezen állapottyokhoz magokat szabni, indulattyokat mérsékelni, dólgaikat tsendesen igazítani, Földes Uraik, Vármegye Tisztjeik, Tisztartojok előtt meg hunyászkodni, azok(na)k leg oktanabb szavaikat, tselekedeteiket is, szemben helybe hagyni 's tsudálni, ha szintén magokban nevetik is, hogy ezek által mindeneknek kedvetek meg nyerik [Kemény, CollMss XXX. XII]. 1846: akkoris Darvas égtelenül káromolva engemet szembeis alacsonyított [Dés; DLt 530/1847].

Szk: ~ is, hát megé is. 1710: A gubernátort is intetem, hogy ne menjen, de nem fogadta, az Apor ablakából nézték együtt, melyért a generális és a német főrend igen gyalgzott, engemet ellenben szembe is, hát megé is megdicsért [BÖn. 956] * *szemtől* ~. 1635: More Lazlo penigh megh bizonytta, hogy szemteól szembe monda Koztin, Henrich Ur(am) es az szamtarto eleött, hogy halallal feniegette [Ab-rudbánya TA; Törzs. Thom. Metes de Buczun (50) j.b. vall.]. De egykor Rudolphus császár eleibe hívatván mind Bástát, mind pedig Mihály vajdát, szemtől szembe lévén előtte mind a két fél, a dolgot megérti és megvizsgálja miben lett legyen [ETA I, 59 NSz]. 1771: Enyedi Mihály ... Tit. Ne-veri György Uramat öszve szídta és káromolta attaval Te-

remtettével szemtől szembe és ... azt is mondotta volna hogy Baszsza meg a szart Neveri Uram és szemtől szembe szállot az Uczán Eczakának idején [Dés; DLt 321. 30a Marton Péter (30) ns. vall.].

2. szk-okban; in constructii; in Wortkonstruktionen: ~ lehet találkozhat; a se putea întâlni; beegnen können. 1557: byzony kywano(m) vala ha thi kegelmeketüel zembe lehetek wala es esmerkedhetem vala azert az Ideo nem zenwede [Apanagyfalu SzD; BesztLt 16 Blasius Majko es apaffy Gr. Timar beszti-bíróhoz]. 1661: Az mi Vr(am) az Tottöri joszagh, es Totközi familiarol valo levelek allapattyat illeti ... az Tottöröl Valokat prohibeala Gavay Vr(am), addigh ki ne adgya(m), migh kgdel szemben ne(m) lehetven arrol ne(m) discural kgtek [Kv; Ks 41. 1 Val. Benkő kezével]. 1672: en Mint hogi Balint Janossal szemben nem lehetek nem is tudta(m) magamat keszitenem miuel kedveskedgem k(nek) [CsALt 72. 1/38 „Georgiffy Mihali Nit: Can. es Pleb.” lev. haza, Csiksztygyörgyre]. 1705: azt felelte: ő szolgál csak, hanem ha vala<ha> vélem szemben lehet, akkor ... [WIN I, 591] * ~ lesz a. találkozik; a se întâlni; sich beegnen, jm beegnen. 1540: Bathory Andras es Dragffy wram thy k: mynth attyokfyaynak es barathynak Kezenethyketh es zolgalathyokath yzenek es the k: azon ygen kerethék hogy the k: az wrak akaratyabol, menthel hamarab leheh, ew hozzayok ky menyen es welek zembe legyen [Kv; LevT I. 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. 1566: Szulimán császár ... követei által azt is hagyta vala: hogy a király eleibe menne akkor Nándor-Fejérvárhoz és velle szemben lenne mikor oda érkeznek a császár [ETA I, 24 BS]. 1572: En magam zembe akarok lenny Byro wrammal Komammal, es myndent el wegezék Ew kegyelmewel [Torda; BesztLt 3704 Lucas Pysthaky és Colomanus Fekete a beszti-bíróhoz és hites polgáraihoz]. 1605: Az Teoruij fel zollittata, de az Al peres nem leon zembe, az bizonsagok vallassat el oluastatak, az Teoruij megh itele enneke(m) az felivl megh neuzet coreokseget, Arra sententiat veote(m) es Exequutorokat kertem [UszT 20/41]. 1630: mikor az mostani eleöttwnk fen allo differentiak(na)k complanalásáért az Tekintetes es Nagos Rakoczi György Ur(a)m(ma) szemben löttwnk uolna, keöztwnk ualo sok tractatusok uta(n) ueghre illien uegezesekre mentünk [Törzs. I. Bethlen István, hitelesítés nélküli egykori más.]. 1641: mihelt valahon megí ertem hogi lezen szemben lezek uele, es minden modon megh tudom hogi mikor lezen es miczoda nap az houason es miczoda helit [BesztLt 179/1641 Michel Literatus Bistriciensis kezével]. — **b.** jelen lesz, megjelenik; o să fie de față, o să apară; gegenwärtig sein, anwesend sein, gegenübertreten. 1551: Az keth Gyermek Rezere Jwot ... eg ewreg Ezwst pohar es keth kjs Ezwst pohar de Ezeket vg hattwk, hog mikor Dyenessy lazlowal barcziaj Andrassal, Barcziaj györg vram es barcziaj Farkas vram zembe lezne Akor Jgazogyek el kozottok, az Menes es az Pohar dolga [Mezőszengyel TA; BfR 304/108 Gerendi Ferencné Dienessi Kata és gyermekei osztózólev.]. 1597: Ezt tuggia hogi ez el mult eoazel Bernad Andrassal Elekes Mate zembe lewe(n) es zamot vetue(n), marada adossa hatod fel forintal es 13 penzel [UszT 12/121]. 1613: Die 20 Aprilis lött szembe vélünk az fejedelem, Báthori Gábor [BTN² 65]. 1691: Tudod-e, hogy mikor Havasalföldiben vissza ment Mikes Pál a kurucokkal, Tökölly uram megértvén, hogy megölette az zágoni nemeseket, neheztelt rá érette, s szembe sem let véle? [SzO VI, 430 vk] * ~ *lélel* találkozás; întâlnire; An-

wesenheit, Begegnung. 1618: előszert megmondám neki, hogy ugyan meg kell lenni másnap az szembelételnek! [BTN 96. — "Ti. a szultánnal]. 1659: nem tartom sem kesőnek sem latogatásomra ualo Jüvetelit sok sok okokert szüksegesnek az egymással szemben letelünkett [Marosvécs MT; BK. Kemény János lev.]. 1663: Jóságocskám dolgából való kegyelmességét is Nagyságodnak alázatosan megszolgalom; igaz ugyan, néném Szent Páliné asszonyom semmit sem irt, halasztván velem való szemben lételére [TML II, 468 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. 1676: magam Kegyelmeddel való szemben lételtől elrekesztettem [TML VII, 248 Bethlen János Teleki Mihályhoz] * ~ *lételkori* találkozás alkalmával történő; cu ocazia întâlnirii; anläßlich der Anwesenheit/Begegnung. 1657: Elvégezvén azért az első szembenlételkori beszédet, azonban az ebédet is elhozák, s bennünket jól vendéglének [KernÖn. 208] * ~ *létén* a. találkozási; întâlnindu-se; jmv/sich beegend. 1671: tegnapelőtt az táborra menvén, az kihajával szemben létén, újabban parancsolá, hogy megírjuk urunknak, azon faluk megadását ne halogassa [TML V, 539–40 Türi László Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. 1775: az öreg generális szemben létén a császárral, felkiáltott s azt mondotta! [Rette 350. — "Folyt. köv."] — b. jelen létén; fiind de față; in js Gegenwart/Anwesenheit. 1810: Erre, szemben létén a szolgálója is, azt felelé: asszonyom küldött pálinkáért, de itt is a többi között magam fejemtől merítettem a szomszéd asszonynak a fazakából [Szárhegy Cs; RSzF 265] * ~ *való* a. nyilvánvaló, látható; evident; offensichtlich, augenscheinlich. 1569: Az keoztek walo weghezes felwl penygh es Adossagh felwl azt mondom hogy ez Nylwan walo, es zembé walo ados rea byzonytottak [BesztLt 77 Lucas Pistakj de Bongarth* a besz-ti bírőhoz és az esküdt polgárokhöz. — "BN]. — b. szemközti; care este/se desfașoară față în față; gegenüber befindlich. 1662: az őfelsége generálisával való tetszésből az harcot és zembé való megvívást elhalasztani mostan miért kellett ... Az jó próbált hadviselő emberek pedig nem is mindenkor csak zembé való megharcolással szokván az ellenségén győzedelmeskedni, hanem gyakorta hol egy, hol más hadi mesterséggel azokat megverni [SKr 662–3]. 1694 k.: az o (Vari) Kapun levő zembé való hasznak ... melyben született Matthias kiraly es kiralyagaban szabadsagal megh ajandékozta az á Gazdat fiurol fiura minden nemű terhe viselestol imunitalta [Kv; ACJk 46b] * ~ *való létel* találkozás; întâlnire; Gegenwärtigkeit, Begegnung. 1749: Ezzel csak accludálom levelemet, tovább magamot nem excusalom, hanem szemben való lételre hagyom [Bodok Hsz; DanielAd. 275 Mikó Ferenc ifj. Daniel Istvánhoz] * ~ *van* találkozik; a se întâlni; antreffen, beegnen. 1552: Meegh ez gylyosben semith nem vikkézenek ez orzakbelyekel kikkel zembén vagyunk [Torda; LevT I, 95 Bank Pal, Peter porkolab, Chakar Ferenc Batori Andras erdélyi vajdához]. 1618: Én akartam nagyságodat elsőbenn is arról megkövetni, de ez az oka, hogy nagyságoddal szemben nem voltam, hogy itt az nagyságod házánál két úttal voltam, de Szőlifár itt nem volt [BTN² 128]. 1689: Tegnap estve Brassóból egy német officir jött incognite, ki is mindgyárt szemben volt az vajdával oláh ruhában [Veress, Doc. XI, 312 Lessenyei Nagy Mihály a fej-hez].

3. vkinek a jelenlétében/füle hallatára; în prezența/auzul cuiva; in jds Anwesenheit/Gegenwart. 1573: aztis kiwanom hog' az anyam mondyá, mikor az hazban <me>ntem Lakni, mint atkozta zembén az anyamat erette, hogy <engem> Eo-

czyem hirenelkül be erzettet [Kv; TJK III/3. 198e]. 1599: Keomywes Mathe ... vallyá ... En egyzer Thamas deakot talalam az Piachon ... eo chyak azt mongya vala Adgya ele chyak az Summat a' kit el keolteott ... azonban oda érkezék Balasis ... de eo neky es Zemben chyak azt mongya vala hogy adgya ele chyak az Summat a' kit el keolteot [Kv; TJK VI/1. 350]. 1600: En Seres Balazne Dorko assonj ... illien valast teszek ... Annak feoleote ha valami dologra keolte az azonia tahatt azt monta Zemben az azonianak Eb mennien mert téys arra ualo uagy [Kv; TJK VI/1. 319a]. 1657: bégyűjtván őket eléggé intimálá, megvárnák végét az dolognak, mert az ellenség megértvén elmeneteleket, keményebb léssen az tractában; azok is szemben tették megmaradásokat, de kimenvén, csak megindultak [KernÖn. 49]. 1729: az Tehén meg nem áll az Gazda Asszonyának, se Bornyának maga meg feji es minden rugas nélkül a Tehén az Anak meg allott s meg fejvén ugjan az A: az maga inán leis töltötte azon Tehennek az Tejit, de mind ezekre nézvén az J: az At, soha senki előtt, sem zemb(en) Boszorkanyak nem pronuncialta [Dés; Jk 52]. 1745: (Szabó Ferenczné Vizi Borkát) helyemben lakott Derzsi nevű pap szemben megszidta boszorkányak [Körispatak U; Ethn. XXIV, 160 Simén György (42) un. préd. ns vall.].

4. vkinek irányába, vki felé; spre/înspre cineva, în direcția cuiva; auf jdn zu. 1657: véletlenül tanálván őket kvartirjokban, éjszaka ütvén meg, felverék, dissipálák, szemben hajtván az székely hadak imezekre [KernÖn. 114]. 1752: egy Ember jó vala zemb(en) velem ... meg riasztám hogy ki vagy? melyre az meg fordulván meg futamodék [Abosfva KK; Ks 8/XXIX. 29]. 1803: onnan viszsza jövétt az Hazamnál jött velem szemben [Aranyosrákos TA; Borb.].

II. nu l. átellenben, szemben; vizavi de ceva; gegenüber. 1817: A* Követses Uttza fele járo Napkeleti Sopron az ó Temetővel szembe [Mv; MvHn]. 1824: Az also csűrös kertbe menő kis ajtóval egyenesen szembe(n) vagyon egy hat cserefa Lábakon álló sövényből font üress Törökbuza kas — jo — tele kalongya karokkal [Erdőszengyel MT; Tsb 43]. 1826: Timarok pallojával szinte szembe [Mv; EHA]. 1832: A Kapuval szembe vagyon egy jo Kő Kut [Széplak KK; SLt 22]. 1853: Etéd és Körispatak közt, Sajgo nevű helyen, malmommal szemben van egy tanorok, melyet kerítésbe véve használt békességesen néhai édes Atyám [Etéd U; NkF]. 1867: Egy Oroszlán című vendégfogadó a' Curiával szembe [Erdősztygyörgy MT; Tsb 34].

2. vele ~ iránta; față de cineva; an jndn gerichtet, für jndn bestimmt. 1894: Ez az én levelem az én bizonyítványom veled szemben [PLev. 165 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. vmivel ellentétben; în contradicție cu ...; entgegen dem, in Gegensatz zu ... 1888: Ezenfelül szeretném, ha Kolozsvárban dokumentálnád, szemben a szóbeszéddel, hogy nem dohogsz [PLev. 140 Petelei István Jakab Ödönhöz].

4. együtt; împreună; zusammen. 1840 k.: minden ember tartozik egy héti szolgálattáiba egy öt fát vágni, 's bé adja a rovást arról hogy hány ötlet vágta; a hajítás Szembe a Biroval tészik össze a rovást, melynek fele mindenkor a hajításnál marad — s ugy irodik egy különös Listába [Görgény MT; Born. XXIVb Csiki Sámuel lev.].

szembenálló rabló; tilhar; Gewalttäter, Schurke, Mordbube, Raufbold. 1771: Kiket tud a Tanu Verekedők(ne)k Vérengzők(ne)k uton vagy másut szemben allokot Óllessel

veréssel vagy égetéssel fenyegetedzőket? [Dés; DLt 321. 3a vk].

szembenéz vmi felé néz; a se uita (drept) spre ceva; gegenüber von ..., auf etw. blickend. 1823–1830: Szembenézve tehát a toronnyal, van a Mundi Systhema elaterek által forogva, mint az óra [FogE 177].

szembeötlő szembeszökő/tűnő; bătător la ochi; augenfällig. 1763 u.: Lehetetlen hogy a' Publicummak ilyen szembeötlő nagy kárával tovább szakasztassék ez az Administratio [Kv; BK a kv-i ref. koll. lev.].

szembesít a confrunta, a pune față în față; konfrontieren. 1840: reám Feleségemre — gyanakodo — Ungvari György, Ferenczi Károly és Vajda Pál Urak — bizonyítsák bé és Szembesíttessenek — velem Feleségemmel hogy én és Feleségem — hol és mikor gyűjtogatunk [Dés; DLt 277 Balogh László foly.]. 1841: A nevezett szolgának ... az előbbi ... önkéntes szelid vallomása ... a gazdája most le irtt vallomásával sokakba nem lévén egyező — a gazdát ... a szolgájával szembesíttük [Dés; DLt 1541. 9a].

szembesítés confruntare; Konfrontation. 1777: Az emberek között levő peres ügyekbe csak mindkét fél meghallgatása és szembesítése után morosítás nélkül ítéljen [BfN gr. Bánffy György ut. a gyalui gondv-nek]. 1840: Csik-Pálfalvi Vaszi István ... bizonyos cimboráival lehet szembesíttés okán Székely-udvarhelyre való kísértetése alkalmatosságaival ... megszökött [DLt 1051 nyomt. kl]. 1845: Pap Márisko a szembesíttés alkalmával annyit el esmér, hogy ... el ment Madarasi Istvánhoz ... azért hogy tudja meg mi keppen és miért piszkolta le Madarasiné, az ő leányát Lorit [Dés; DLt 502].

szembesíttetik a fi confruntat; konfrontiert werden. 1826: Dobi Péter András ... Szembesíttetik Gazdájával Bikfalvi Sigmonnal [Dés; DLt 1039/1840]. 1831: Confrontatio. Szembesíttetik Kovács Elek a Ferentzi Károly Ur kotsissa, aki Degán Vonutz Magistratualis Rabnak ezeket mondgya szemibe [Dés; DLt 332. 13]. 1843: Határ Birák Bottyán Mihállyal, mint Gabrissal szembesíttetvén Az irt Határ Birákot Bottyán Mihállynak szemibe mondják Vallomásokat [Bágyon TA; KLev.]. 1849: miután Szandini vele Szembesíttetett, s ez néki szemibe mondá, — Kelemen Béni mit sem szollott [Kv; Végr. Vall. 83].

szembeszáll 1. (ellenséges/támadó szándékkal) felveszi a harcot; a se împotrivi (dușmanilor); angreifen, einen Angriff führen, zum Angriff vergehen. 1618: az elött való hírhez képest Szkender pasa meg nem tarhatta volt az tatárokat, hanem felkelvén elmentek volt egészen, és az lenygel táborral szembeszállván harmadnapig voltak egymással ellenben [BTN² 151]. 1658/1799: Augustusban ... az áruló urak megizenik Mikes Kelemennek Borza várába, hogy kiszálljon onnan és az ágyukat lehozván Borza várából, a mi kevés had a székelység körül ott volt, a marosszéki kapitány Bakó István szembe szállván a pogánysággal, meggyőzé a nagy sokaságú pogányság a kevés számból álló székelységet [Mv; EM XVIII, 451–2]. 1704: Még ugyan eddig a generál mindenkor szerencsén járt, valamikor kiment, mert vagy elszaladtak előtte a kurucok, vagy ha szembeszállottanak véle, mindenkor megverte őket, akár-

mennyien voltak is [WIN I, 295]. 1784: ők fegyveresek, mi fegyvertelenek, ők vezér (így!), mi vezér nélkül lévén semmi uton módon ellenek fel nem támadhattunk ... annyi-valis inkább most minek utána gonosz el tókéltt szándékokat megis bizonyították, midőn fegyveres néppel is gyakor izben szemben szállattak, s vélek megis vittak [Torockó; TLev. 4/12. 2a].

2. ellene szegül vkinek; a se opune/împotrivi cuiva; Widerstand leisten, entgegenreten. 1764: bizonyos lehet külömben Bátyám Uram benne, hogy ha egyebb parantolatyait meg nem fogadná is, de ha embertelenségre biztatytya, abba hátra nem áll velem mind azon által ugy száljon szembe a gazember hogy ... amit meg fog érdemleni, tudja meg hogy meg kapja [Középlak K; BfR]. 1825: a Praefectus oda menvén hogy holmiert meg szollította, bătorkodott vele szembe szállani [Kv; BfR gr. Korda Anna Kozma Sándor provizorhoz]. 1853: az tavasztól olta már az napokban 3ik lovam az leg jobb dögle ki ..., — de az Istenséggel szembe szálni halandonak káboság lenne [Perecsen Sz; BetLt 4 Szentmarjay Lajos lev.].

szembeszállás 1. harc, küzdelem; luptă; Entgegenreten, Widerstand. 1662: Az váradi nemesség közül azért, akik mind értelemmel, s külömben is elébbvalók volnának, az vezér ellen való indulatjáról, vele szembeszállásáról s ütközetiről naponként tanácskozik vala [SKr 533].

2. szembeszegülés; împotrivre; Widersetzlichkeit, Widerstreit. 1701: (A legények a) B. Céh Törvénye ellen opponáltak magokat, es ennek ne(m) annualvan N(emze)tes Regeni Janos uramhoz mentenek hogi mar (!) követni, de nem követes hane(m) eo Keglimevel valo szemben szallas ... volt inkább [Kv; ACJk 41].

szembeszökik szembeszáll/szegül; a se opune/împotrivi; sich unbotmäßig benehmen. 1698: Eset büntetésben Neéb Marton Ur hogy mulatsagh idejen szoval szembe az Céh Apaval szököt embertelenkedet f. 1 [Kv; ACJk 29]. 1731: kik az Gaton dolgozni nem akarnának, az Malom birak Senator és Tizedes Atyánkfiaival szemb(en) szökik s veszekedik ... Aki Gazda Ember ... büntetessék egy egy forintig [Dés; Jk].

szembetűnhető szembeszökhető; care se poate vedea; (leicht) augenfällig. 1812: szembe tűnhető kárnak megorvaslására [Szentlászló MT; Sár.].

szembetűnhetőképpen feltűnhetően, szembeszökhetően; in mod izbitor; auffällig, leicht evident. 1770: a' Tászkának vagy Tarisnyának a' köntös alatt pupassága lattzott s esmerszetté szembe tűnhető képpen ...? [H; BK sub nro 1017 vk]. 1780: Tit. Néhai Méltóságos Grof Idősb Bethlen Lajos Ur eo Nagysága halála után kik gazdagottanak meg hirtelen? kiken ismerszik szemben tűnhető-képpen onnan valo el menetelekkel, hogy mingyárt vagyonosultak? [Msz; BK vk]. 1792: a Só Árulhatásnak Beneficiumával nem tsak Hazánk fiai közzül egy is nem élhet, hanem tetemes Sérelmünkkel ezen Jót a mely Varosunk(na)k közönséges hasznára igen Szembe tűnhető képpen Szolgálhatna, idegen veszi [Zilah; Borb II].

szembetűnhetőleg feltűnően, szembeszökően; in mod evident/izbitor; in auffallender Weise. 1832: Méltóságos Matskási Lajos Ur eo Nagyságának ezen tárgyban Zetela-

kához való részre hajlása 'sok részben szembe tünhetőleg ki tettett [Bögöz U; IB. Nagy Márton ub kezével].

szembetűnik feltűnik; a se vedea; fällt (einem) ins Auge. 1768: Napnyugotra fordulván szembe tűnik egy ... ajtó [O.kocsárd KK; Ks 74/55. 4].

szembetűnő feltűnő, szembeszökő; evident; augenfällig. 1799: esetté szembe tűnő javítás vagy deterioratio a' Lőrintzi György keze alatt? [Aranyosrákos TA; Pk 7]. 1802: Néhai Nagy Atyám Sombori János Curiaja Somboron^a Nehai Edes Atyám Sombori Petern(e)k adatott, de szembe tűnő egyenetlenül és kitsiny Quantitasban, el szakasztván azon régi udvartól, gyümölcsös veteményes kertnek nagyobb részit a' Csüres kertet egészen [Somb. II. — "M.zsombor K]. 1821: a Stationalis Commissariusság éppen az a Hivatal, amelyben való vissza élés, az adozo köz népek naponkéntis felettébb Szemben tűnő tereh [Szászregén; TLt 65/827-hez gr. Bethlen Imre főispán aláírásával]. 1836: (A jószág) 2/3 részét a Felperesek szemben tűnő vexálás nélkül nem is kérhetik ezen vexáló perrel [Ne; DobLev. V/1213. 3b]. 1852: a' Ielkem Anyám gyengesége szembetűnő ugyan, de mind a' mellett fenn matyog, 's beteg nem volt [Kv; Pk 7].

szembetűnőleg feltűnően, szembeszökően; in mod evident; augenfällig. 1780: a Certificálatonak azon Transmissió ki, és elő adatásáról való tartozkodása, edgy átolýában, és szembetűnőleg arra mutat, hogy valami olyan fekszik azon Transmissio titkalodásában, melynek meg vizsgálása, és látása maleversatiot fogna fel fedezni, annak pedig pártfogója ... a' Mígs Királyi Tábla is nem szokott lenni [Mv; DobLev. IV/893. 2a tábl.]. 1834: a' Tiszt ... Szembetűnőleg lopott a' vámból [K; Somb. II].

szemborogtatás punere de compresă pe ochi; Umschlag aufs Auge, Augenbinde. 1849: Míg a' szem borongatás len ruha által ezen szem vízzel folytatandatik a' ruha a' szemem egyszer se száradjon meg 's az alatt etetzes étel, édes tej turo, bor, pálinka s külleg telyességgel el távolittandok [Etéd U; Pf Kendi Ferenc lev.].

szemecske kis gabonaszem; gräunte; Körnchen. 1722: rettenetes roszszak azok az kgd Sertéssi, most edgy néhányan külön választattam, és szemecskével tartatom [Fog.; KJ Miss].

szemel szemenként (ki)válogat, rég szemem szed; a alege bob cu bob; auslesen, rebeln; sortieren. 1679: Legumina tarto, őregh tölgi fa hordo nro 1. Ebben szemelni való buza A(nno) 1678 Cub. 1 [Uzdizspéter K; TL 132 Bajomi János inv.]. XIX. sz. e. f.: Tiszta buza elő nintsen, mert ki vagyon szemelni adva (igy!) másod vagyon szemelni adva 49 véka [SLt vegyes perir.]. 1806: délig aszszuszóltót szemeltünk | Malosa szóltót szemeltünk [Dés; KMN 200, 333]. 1848: Van é a' Ielkem Anyámnak időtöltése elég, vagy nem báná, ha egy kis borsot küldenék szemelni? [Kv; Pk 7]. 1855: A jobbágy felesége ... Buzát rostál, szemel és mos [ÚjFE 181].

szemelés gabonaszemelgetés, rég szemem szedés; alegera (seminfelor) bob cu bob; Lesen (von Korn, Wein), Rebeln. 1807: El-tsépelvén Gabonáját, vizsgállya-meg, a' mag

között nintsen-é Bolond-buza? ha lészen, azt karélás által, mint a' Taklást tisztittsa-ki, melyet mosás által-is megtehet, legbizonyosabb tisztítás mindazonáltal a Szemelés [Dés; DLt 73 nyomt. kl]. 1814: tapasztalásából azt jegyzi meg, hogy azon, melyet sem rostálással, sem mosás által nem lehet tökéletesen a jo féle gabona közzül ki választani, hanem tsak szemeléssel [Dés; DLt 1014].

szemeletlen tisztítatlan, (ki) nem válogatott; neales, care nu a fost curăţat/ales (bob cu bob); ungelesen (Korn, Wein); ungerebelos. 1756: Szemelt Arpa szemül Cub 2 Met 3 Arpa szemeletlen szemül Met. 2 [Somkerék SzD; Ks Bethlen Imre lelt.].

szemellenző lőszerszám része; ochelari de cal; Scheuklappe. 1815 k.: Ket Rudos hámot meg reparáltam 3 Rf 20 xr Ket ulj szem ellenzőt tettem 1 Rf 25 xr [Kv; Pk 6].

szemelőhely (gabona) tisztítására/válogatására alkalmas hely; loc potrivit pentru curăţirea/alegera grinelor; Kornsiebplatz, Leseboden. 1681: Pitvar ... Szemelő helye az őregh keő kémény allya [Brettey H; VhU 590].

szemelt kiszemelgetett, szemem szedett; care a fost ales bob cu bob; ausgelesen, gerebelt. 1685: Szemelt Buza szemib(en) Cub 35//. Mosott Buza Cub. 15// [Uti]. 1755: Szembenbe Tiszta szömőlt búzát ... küldöttem 10 köből [Kis-kend KK; Ks 71. 52 Szám.]. 1756: Tiszta szemelt buza a Gabonásb(an) Cub. 15 Met 2. ... Szemelt Arpa szemül Cub 2 Met 3. Arpa szemeletlen szemül Met. 2 [Somkerék SzD; Ks Bethlen Imre lelt.]. 1799: Vászón Zsák 63 ... egyikbe vagyon Három véka Tök mag, a' másikba fél véka aszszu Megy. az Harmadikba ... két véka szemelt buza [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. 1834: a' Tiszta Buzát elsőben 1829-be kezdettem vetni, akkor 10 vékát meg szemeltem a' Dézma Buzából melyből el vettetvén 1830-ba termett 25 s fél Kalangya szemelt Buza [Sajókókeresztúr SzD; Born. F. II Benő Josef számadó kezével].

személy 1. egyén, ember, valaki; persoană, om, ins, individ; Person, Individuum. 1544: Ez harom zemelek azth wallottak az ew hytyk zarent hogy hallomas keppen hallotak wona, wkys hogy megh elegetethe wolth symon vra(m) myndembeol az che gergelneth az borbala azzonth [Zsombor (K) körny.; MNY XXXVI, 52]. 1567: Mw Haller Peter Zebeny es Wyzaknay Kiraly Biro, es Iffyw Antal ze-beny eskwt polgar, Rapoltly Mattias es Bathay Janos Deak ze-benben lakozandok Adgiuk emlekezetre ... hogy ... az Jambor zemeliek között, Wyzaknay folnagy Polgarok es kösseg között esett, es tertent wolt neminemw Igi-enetlen-segh [Vizakna AF; TT 1881. 189–90]. 1581/1934: megeskedjenek az feljül megirt tíz személy, hogy igazán minden-nek az ország vegezése szerént eloszszak [Zalán Hsz; HSzJP]. 1590: Mikor az megh irt Tott vram diznay előzőr rayta Jarnak az megh irtt Zemilyeknek diznaiokis az utan rayta iarhassanak [Jobbágyfva MT; Bállt 89]. 1602: valaky megh Tapasztaltatik penigh benne it valo ember hogy teobbet fizetne Akar hwn valo zeoleoyenek miweltetesse-teol tiz tiz forintal beontettessek ..., kinek ket reze az Tanache, harmada az be mondo zemelye [Kv; TanJk I/1. 406]. 1621: attam ... Az eő Fge Siposinak 4 zemelire Ebedre es vacziorara hust Libr 8 [Kv; Szám. 15b/XI. 147]. 1677: A' Kik penig a' Harminczadhoz tartozo személyekre ... tá-

madnának, affélék, proqualitate delicti büntetődgyenek Forumjokon első törvényes Széken [AC 57]. 1725: En Also Venicei Sztojka Janos, az egész Fogarasföldi Bóerságnak és az megirt egész Fogarasföldi Bóerságtól ezen alkalomra exmitaltatott személy ... Alkuttam meg ... Hartzai János Déák Uramat ... Procuratornak [SLt AT. 1]. 1782: ezen őt személyek minthogy Haza fiaí Deső Janos penig nem haza fia ... az Fel : Kir : Commissio aszt tartvan hogi a' remekesekek remek munkajok szerent collokalassanak az Cehokban, ezen ratiokra nevez az őt remekesek(ne)k utanna tetetett [Kv; ÖCJk]. 1802: minthogy a' lármára sokan rohantak egybe, a verekedő és veszekedő Személyeket nem láthatam [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. 1837: 24. személyre való Abrosz folyó virágokkal [Szentbenedek SzD; Ks 88. 7].

Szk: *aláváló ~ a. szegény személy.* 1776: En nem láttam életében soha azt a menyecskét ... de amint holmi egyetmásából ... kitetszett, nem aláváló személy volt, sok szép köntöse, fejér egyetmása móddal volt [RettE 369–70]. — b. erkölcstelen személy. 1817: (A Veres János) felesége olyan aláváló Személy, hogy most is mólta az ura Kolosvárra van háromszor jött hozzá Dávid Budatelkiről [Szászssombor SzD; BfR Szentmiklósi István ref. pap vall.]. * *alperes ~ 1604:* az Alperes zemeliek jelen uoltak az Actor marhajnak el dulasakor, es hazanak el egesekor [UuszT 18/181]. * *becstelen ~ 1757:* egy Pál Ersők nevű bestelen személy ... már sok versben találtatván kurvaságban, és azon gonosz tselekedetiet megis korbátoltatván, 's a' Városból ki igazítván végezettett ... felőle, hogy ha többször a' Városban redealna, Hóhér által elimináltassék [Kv; TJK XVI/8. 350]. * *becsületes ~ 1603:* hazamat adtam Radnoti Jstuan deak vra(m)nak igaz penzen niolczuan forinto(n), mely niolczuan forintot igazan megh zamlaluan leualltamis ev k(egy)elmeleot illien beoczwiletas zemeliek eleot [Kv; RDL I. 74]. 1665/1754: Az mely jámbor Iffiu Társ legénnyé akar lenni ... légyen fejér krétája kezében, és az Asztalnál lévő betsületes Személyeknek tángyeron krétával gazdálkodjék [Kv; ACart. 21–2]. 1698: Mű Sárközi Jstván Deák mostan Sepsi Széki Jlyefalvi Schola Mester ... Mikoron volnánk Sepsi Székben Jlyefalván az Schola Mester házánál jövőnek mi előnkben ilyen két részről való becsületes Személyek [BLt 3]. 1746: minden becsületes Személy hat hat penzt maga Szemelyeben be hozni elne mullassa [Kv; KCJK 10b]. * *becsülete veszett ~ 1731 k.:* (Az a fátens) tisztességes életű vagy pedig becsülete veszet személy ...? [Born. XXXIX. 16 vk]. * *belső ~ 1816:* Belső Személyeink külsőbbítettéseknak kikerülésével [Kisadorján MT; UVJk 135]. * *bíróágviselő ~ 1617:* Sallar Janos Zaz fenesj feő biro ... Zabo Győörgy, Syház Mihály, Chinder Janos, Jambor tizessigbelj Birosag uiselt Zemjliek [Szászfenek K; KCs VIII. 448]. 1636: Mű Chyőb Janos Szaz Fenesi feő Biro, Her Simon, Kis Mihály, Leőnez (!) Janos birosagh viselt személyek Hindrik Janos Sihaz (!) Tamas Cheőgeő Balint Thasnadj Marto(n) etc. Ugya(n) Száz Fenesi hűteős polgarok [Kv; RDL I. 108]. * *bűvös-bájos ~ 1696:* Bűvös Bavos szemelyekről irt Articulusok(na)k poenajaban incurallyon [Dés; DJk]. * *cégéres ~ rossz erkölcsű személy.* 1759: azon ... Czégéres személljek miat azon kortsoma házánl estenek gyakorlatossag(g)al sok féle zenebonás dolgok | Azon Czégéres személyjek amelyj házánl laknak, hallottam egy néhány izben, hogy veszekedések, verekedések is estenek mint valami Bordélyj házánl [Szentlászló MT; Sár.]. * *dísztelen ~ csúnya ember.* 1823–1830: Ez elég becsületesen viselte magát, nem is volt dísztelen személy,

csak egy kisség nagyocská orra volt [FogE 285]. * *egyházi ~ 1662:* a pápas papi rend avagy lelki személyek teljességéig még csak legkisebbik külső világi, avagy polgári dolgokban, tractákban magukat ne elegyítsék, hanem csupán csak a lelki dolgokra légyen gondjuk, mint az evangélikus egyházi személyek [SKr 117]. 1726: Jobbágyos nemes emberek magok in persona az ecclesiát, a parochiális házakat nem tartoznak építeni, kivált ha oly personak, kik patrociniomokkal, industrijokkal effective segítik az ecclesiát és egyházi személyeket [Somlyó Cs; SzO VII, 324]. * *ekleziasztikus ~ egyházi személy.* 1713: valamikor nehezebb és nagyobb momentuma difficultasorialodik, igen Szükséges, hogy bizonyos helyet és időt rendeljen, oda többeket is az értelmesebb Politicus es Ecclesiasticus Személyek közül hivassanak [Kv; REKlt]. * *eklézsiai ~ 1726:* A hol pedig ezen pénzbeli béradásban az ecclesiái személyek defraudaltanak volna, saltem a három sustákra elevaltassék, melynek harmada leszen a mesteré [Somlyó Cs; SzO VII, 325]. 1741: a' Malom proventusából, a mint a dolog is kívánnya, az Eklésiái személyek excontentáltassanak [Dés; Jk 548b]. * *eladó ~ eladósorban levő lány.* 1756: már szintén eladó Személy lévén ... Iglai Kisanna Aszszony nagj szüksége vagyon hogj magának tisztességes öltöző köntöst szerezzene és végyenek [Ne; DobLev. I/269. 1a]. * *elleányzott ~ vénlány.* 1858: Eskettem öszve Kolosvári születésű Ns Fegyveresi Károlyt özvegy ember, minek utanna Reformáltam, Ns Moricz Julianna elleányzott (!) Személlvel [Szucság K; RAK 43]. * *esküdt ~ 1584:* Borbak Janos falus kenez, Kozta Janos eskwt zemeli ... Velkeriek* [BLt 80. — "MT"]. 1588: Mely felywl meg mondott eskwt zemelyeknek relatioiara attuk az my leweleoneket Somogy Andrasnak varosunknak kissebik pechetyuel megh eroossytetteh [Torda; Pk 2]. * *familiás ~ családó ember.* 1765: Ennek előtte mind őfelsége, mind más ott lévő főemberek megtudván, hogy nem familiás személyek*, hanem aláváló emberek gyermekei, mindjárt despectusba kezdettek menni [RettE 192. — "Somlyai Albert és Bándi Ferenc]. * *fejedelmi ~ 1657:* Ez mellett nagy emberek valának*, fejedelmi személyek, azok közt az mostani svéciai király is [Kemőn. 276. — "A fentebb említették]. * *felszentelendő ~ 1791:* minden fel szentelendő személyek mikor fel szentelés végett a Gen. Synodusra jönek Canonja Papi Tisztje (igy!) Helvet. Confessioja Hejdelbergai Catechesise még pedig tulajdon magáe magaval légyen [M.bikal K; RAK 9 esp. kl]. * *fő ~ 1606:* Miklos vram az maga rezet ada, arula az örökösítte f. 200 az felivil megh neűezett köpochy kett fw szemeljek* [Köpec Hsz; Ks 90. — "Sebastien Janos és Sebest(ien) Balintnak]. 1662: A tudósok ilyen igazgatásnak formáit hámat állítanak: aristocratikát, midőn a tartomány, birodalom valahány becsületes, fő személyek által igazgatatik, aminémű a belgáké vagy velencéseké* [SKr 69. — "Folyt. a rész.]. * *gonosz(tevő) ~ 1588:* Ez illie(n) gonoz zemeliekre hitcoak Alat Az Capitanoznak gonioik legien, Capitansagok Alat ha mely zemelt gonoznak es ketsegesnek értendnek be Aggyak, be mongyak [Kv; TanJk I/1. 60]. 1594: Crestel Jstuan vallia Ezt bizonnial tudom hogi ezel ereozak zarent eskettek Megh ez fwzesi petert egi gonoz zemeliel [Túr TA; TJK V/1. 419a]. 1612: Colosuarat lako Czizar Andras ada erteswnkre ... hogy ... Egy Buzas Janos new ... Ember, teob Complex tarsayudl edgiwt Coloswar es Banyabikj tayan hatalmasul igaz uttyabul ra tamadot volna, es minden jowaytol meg foztotta, es bizontalan helyeken búdosnejek, mint olyan gonoz teúeo zemely [Kv;

PLPr 47]. 1770: mind Csorbát mind Ádámot mind lankot tsak gyengén ismerem, hanem Köz hallomásból minyájon ezeket gonoszítóv személyeknek lenni hollottam [Mezőpagocsa TA; Szentk. Gy. Petrus Also de Nagy Pestyán (45) ns vall.] * *gubernális* ~. 1705: De Haller uram difficultála, hogy ökegyelme gubernális személy lévén, hogy lehessen egyedül és más nem [WIN I, 466] * *gyalog* ~ → *lovás* ~ * *gyarló* ~. 1678: feltött czélom volt az is, hogy az Kegyelmed szerencséhez kösse szerencsémét, midőn mind hazájához s fejedelméhez, mind az én gyarló személyemhez jó indulatját eszemben vettem [TML VIII, 15 Halter János Teleki Mihályhoz] * *hatalmaskodó* ~. 1707: olah ródön lako Czigany Andrast, ki fogta el, es ki kötetete megh, s ki vitete az Kolosvari Toronyb(a), es mostis ki raboskodtattya ott maga ezen hatalmaskodo személy jelen volté ...? [K; Ks 33. II. 1 vk] * *háزالó* ~ kolduló személy. 1820: Kováts Marisko két fattyátis vetett ... Székely Rosi afféle házalo pipás Személy [Aranyosrákos TA; JHb 48 Pantzi Jutzi Vitán Josefné (32) zs cigány vall.] * *házasságbeli* ~ nős/férjezett személy. 1632: Parazna birságis f. 1 Es Ecclesi)a kedvetes ha házassagh kiüül uagion, ha házasságbéli szemeli lezen Teórueny zerint Exequalliak [Fog.; UC 14/38. 111]. 1640: Birság allapattyan az varossiak rendtartasa ez: ... Parazna birsagh ... f. 1 Es Ecclesia köüetes; ha penigh házasságbeli személy teórueny szerint exequalliatik [UF I, 688] * *házasságtévő* ~. 1628 u.: Meli czielekedetit ertven semmi uto(n) en tiztessegbeli személy level el szenvedni nem akartam, sem el nem szenvedem, ha ellene sufficienter visibilis documentis approbaltatik, mint ollian házassagh teóvő szemelinek [SzJk 30] * *házasságtörő* ~. 1597: az azzoni wgi mint aki mind lsten paranchiolattiat, mind penigh az ew keotelesseget melliel vranak tartozot volna hatra hagiwa(n) violato legitimo thoro illien gonoz etleben leledzett, megh hallion erette. Az legint penigh az perenger alat ob scortatione(m), wgmint házassagh teórev zemely meg vezzeoztessek es az warosbol ki kewldetessék [Kv; TJK VI/1. 26] * *házasulandó* ~. 1750: a' Magasokon kívül ... ha az Házasulando személyek két külömböző Eklésiákban vagynak, mind a' kettőben Publicaltassanak [Gyalu K; RAK IVb] * *házasuló* ~. 1631: az szüle ... volt az naznagiok, de hogi megh ertette hogi ezeket az hazasulo szemelieket megh fogtak eös mindgiárt ki takarodek az Uarasrol [Mv; MvLt 290. 246a] * *hites (megyei)* ~. 1590: Az Mezarosok minden Nap hat hat eghesz eókreóth lot le vaghianak Az kilseo Mezarosok, ket eókreóth ... Ha valamely nap ez dologba(n) fogiatkozast tapasztalnak az hiteos lato zemeliek Azon tul (!) haramsag-gal Biro vramnak megh mongiak Azon Nap [Kv; TanJk I/1. 139]. 1638: My Lakatos Georgy, es Pitter Adam, Colosuarat hiteos személyek [Kv; RDL I, 115]. 1742: Mi Nemes Torda vár Megyében Torotzko városában lako Hites személljek ... midőn volnánk ... a Biróság Háznál, jövének mi előnkben két rendbéli személylek [Bosla]. 1837: az egész Jozságot, külső, és belső hozzá tartozandoival, általánosan hites Megyei Személylek, és birtokosok előtt inventarium, és pontos jegyzés mellett, vészi által Székler Leopold [Dés; BetLt 5] * *hitvány* ~. 1672: (A) captiva ... colosvári nemzetes Bernhard Deak Vram majorjában az szalma lyukban buván ... és ott hitván személylekkel paráználkodott [Kv; TJK VIII/11. 185] * *itányos* ~ részeges/iszákos személy. 1850: verekedésre is ingerkedett, mint mértéktelen itányos személy [Zabola Hsz; HSzJP] * *katonaság kívül való* ~ katonai szolgálatra nem kötelezett személy. 1769: Akik ...

el fognak ... Jobbagyot vagy más hazabéli katonaság kívül való személyt az ollyantol az Provincialis Cassából vészi az egy arannyat [UssLt XIII. 97] * *kezes* ~. 1680: mikoron egiüt volnak (!) ... ola sukon ... Jüvenek mü előnkben ez lde alab megh lrt kezes szemeliek [K; SLt 31] * *kontribuens* ~ adófizető személy. 1744: mi közönségesen Falusi Lakosokul Contribuens Személyekül résolválok magunkot, hogy elő nem állunk mig vállaszunk nem jö [Bölon Hsz; INyR 37] * *kopulált* ~ek összeesketett személyek. 1819: A' Copulált Személyek(ne)k Taxáját bé kel küldeni 40 xf. [Nagykapus K; RAK 29] * *kurva* ~. 1757: Jol üsmerem ... Czirilla Mária nevű szász kurva személyt [Kv; Mk IX. 193–4]. 1771: Szabo Ferkőne minden féle rendű roz erköltsű Aszszonyokat és Léányokat bé fogad a házhöz és a katonák számára afféle kurva személyeket kerit [Dés; DLT 321. 26a] * *külső* ~ máshonnan való személy. 1589/XVII. sz. eleje: Ha ualemely Keörmives Mestert az Varasbeli ember, vagy egyeb kwlseő személy hozzá kiuaud Házához, megh mutatuan annak mit akama az eő házánál miueltetni: Ha az miueltető itt való, uagi idegen személy, meg nem alkhatik, szegődhetik ezzel az mesterrel [Kv; KömCArt. 15–6] * *lelki* ~ → *egyházi* ~ * *lovás* ~. 1665: Koósz Marton ... Lovas puskas személy [Szentdomokos Cs; BálLt 61]. 1810: alkuvának meg ... Báro Bornemisza Leopold Ur eő Nsgával a Görgény Sz: Imbrei Váron fellyül Lévo Lakosok közönségesen ily formán hogy a melly hidat a Tisztelt Báro Ur eő Nsga a Radnotfáji Határon fel Eptitetett a maga költségein, hogy azon Hidan Ejjel Nappal a Görgényi Váron fellyül találathato mind gyalog, mind Szekeres a vagy Lovas Személylek Szabadosan járhasanak minden Vám nélkül [Born. G. IV] * *maliciózus* ~. 1747: ugj informaltatik az Magistratus, hogi az J. igen malitióus személy [Torda; TJKt III. 968] * *megesett* ~ a. teherbe esett nő. 1755: Végezetre néhai Atyánk elméjében jobbanis meg fogyatkozván, rá veszik holmi kárunkat nagyon munkalodni kívánó Emberek hogy Házasodnék meg, es jovallanak néki egy meg esett személyt, kiis foytat vetet [Albis Hsz; BLev.]. 1831: (Az asszonyt) mikor Székely Farkas Uram eő kglme Feleségül el vette egy meg esett személy volt [TLt Csergő Elekné Musnai Susánna (53) ns vall.]. 1869: Elnök jelenti, hogy Barta Ilonát mint megesett személyt a consistorium élébe hivatta ekklesia követés és büntarsa megnevezése végett [M.bikal K; RAK 286]. — b. bajba jutott ember. 1820: Meg tekintvén ezen mostani büntetesel azt hogi a meg esett Személyli Brotár Simon lévén Szerenstetlen voltát panaszszából Ügyelemre vévén azért az ennek előtti (!) tett Törvény szerint a Társaságból ki nem rekesztetik; de ugj mind azon altal hogy se ő se más ne hibázék litéltetett [Torockó; TLev. 9/27] * *méltatlan* ~ udv levélkezdő/záró formulában: érdemtelen személy. 1664: Holnap itt kell lennem, szeredán, lsten velem lévén, Nagyságotok szolgálatjára méltatlan személyemet alázatosan repreaesntálom [TML III, 54 Teleki Mihály Lónyai Annához] * *méltóságos* ~. 1657: Az electiónak napján ... vokskérdés lön, melyben énréam imponálák hogy első vokst mondanék; az fejedelemasszonyon lévén méltóságosb személy az országban egyébiránt is ... kezemben tartván pecsétí és kezeírása alatt való instructióját az fejedelemasszonynak, kimondám vokstát, hogy Rákóczi Györgyöt választán [Kem. Ön. 133]. 1669: szerencsére az postamester olvasta volt meg az Kegyelmed levelét, és a mit concipiált elméjében, leirattam, úgy küldtem azoknak az méltóságos személyeknek [TML IV, 477 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *né-*

vezetes ~. 1570: az Meg holth Banffy Menyhar (!) Jozagy keozwl Mynden falwbol Newezetes Zemelyeket Be hyltwk [Bh; Eszt-Mk Magyaró cs.]. 1652: Jöuenek mű előnkbe Illyen neuezetős szömyelők [Körispatak U; Pf]. 1657: az fejedelem is lováról leszállván fogának kezét, és adának csókot egymásnak, s menének sátorokban az nevezetes személyekkel mindkét részről [KemÖn. 62–3] * *nöstény* ~. 1659: Kegyelmed beszédit beszéltették némely nöstény személyek [TMI I, 408 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz] * *nötelen* ~ legényember. 1734: két Jobbágy nötelen személy Superfluumban lévén az más két nyilakban dislocalottak [M.bretttye H; JHb XXXIV/34] * *özvegy* ~. 1816: Nzetes Vas József özvegy személy [Györgyfa K; RAK 94] * *parázna* ~. 1632: Hallottam ezt az asszontól, hogy mondotta, hogy ő azért nem lakik az uránál, hogy parázna személy az ura, mert egy asszont s egy leánt szöktetett el az Szilvásiné udvarából, és azért tötte Szilvásiné az urát jobbaggyá [Mv; MvLt 290. 94b–98b átírásban] * *peres* ~. 1757: Ruminálván tehetségünk szerént mindkét Peres személyek(ne)k allegatioit tettezték így Deliberalni [Torockó; Bosla] * *popizálándó* ~ pópává szentelendő személy. 1796: Néha Püspök Ur ... nevezett popizálándó Szémélyt Szebenben maga oktató Szármay alá oly véggel, hogy azon belső vizsgálatra fel szenteltesék, be is fogadta vala [H; Ks 75. VII. 245] * *privatus* ~ magánember/személy. 1756 k.: Nságtok sem kívánhattja azt, hogy a Constitutionnak ereje ellen valamely privatus személyek akár Kovatsok akár más főle mester emberek ... az Veros Kovatsok munkájában incorporalhassak [Torockó; TLev. 9/9. 1] * *privilegiumos summaadó* ~. 1662: Mű Vduvarhely szekben Zetelakan lako Miklos Janos, Marton Balas, es Szabo Marton Priuilegiumos summaado szemeliek [Berz. 12. 92. 16]. 1756: Koczys Peter Priuilegiumos Summaado szemely Anor(um) 50 [Zetelaka U; LLt 165] * *rossz hírű-nevű* ~. 1759: A két Asszony ember ... nem Tisztességes hírű nevű személyek ... ezek mind ketten rossz hírű nevű személyek [Szentlászló MT; Sár.] * *szavabévehetetlen* ~ nem szavahihető személy. 1820: Gán Juonne és Szekely Rosi is mind egy huron pendülő kurvák voltak s most is Szava bé vehehetlen Személyek [Várfva TA; JHb 48 Vargyas Tamás (55) ns armalista vall.] * *szavabévehető* ~ szavahihető ember. 1692: az Asszony mivel gravis suspicio alit vagygon, az aloll magat ... purgallya ... de sem nem oláhval se nem cigánnyal sem atyafiával, hanem tisztességes szava bé vöhető jámbor személyekkel, magyarokkal purgallya magát [SzJk 263] * *szekeres* ~ → *lovas* ~ * *szolgáló* ~ szolgál. 1680: Tudom azt is, hogj Kosa Balásnak, Nagy Istvánnak, Kosa Gergelynek, Kosa Miklósnak, Kosa Lőrincznek és Lado Mihálynak az attyok mind az örben szolgáló személyek voltak, de azt nem tudom soha, hogy szabad emberek lettek volna [CsVh 82]. 1703: az elő felsége csiki vas hámorának mostani inspectora hivatván bennünket azon hámorra a végre, hogy az hámort és a hámosi eszközöket, hámorra szolgáló személyekkel együtt inventálnók [i.h. 177]. 1800: A' Dézma körül szolgáló személyeknek ... A' Dézmálaskor lo portziora 8 véka [Kv; KvRLt X. 45] * *tanácsbeli* ~. 1567: valamelik nagy bíró⁴ avagy tanachbelj zemely valameny nap az waros dolgaban ky iamak azoknak mindeniknek nyarban fizetesse es Jargalassa munkayokert rendeltünk tyz tyz penzt, ha penig telben iamak hat az w iargalassok legien nyolcz penz [Vizakna Sz; TT 1881. 191. — "Az előbbieken csak *folnagy*-ot és *geréb*-et említettek]. 1584: Juhos Balas, Tanaczibeli Eskwt zemely

[BálLt 80]. 1609: Georgy Deak ... Szekely Vasarhely Eskwt Tanaczibely személy [Mv; BfN VI. 225/17]. 1724: Tétisi János Uram, M. Vásárhelyi hites Tanácsbéli Személy An(no)r(um) 36 [Mv; BK] * *tekintetes* ~. 1588: tekinteteos zeomely Eotues Janos desi biro [Dés; DLt 222 Temesvári János kezével] * *tiszta* ~ tisztességes személy. 1586: Anna Tordai Casparne ... vallia Monda Lukach enneke(m) hazunknal, Azoniom Miert hagiod a' leant Barbarat el Vennie Tamasnak, ha ez a' leany az wdwarbiro hazanal el ..., Az leany Ne(m) tizta zemely [Kv; TJK IV/1. 548]. 1605: En Szabo Ferenczné Vizi Borbárának ... tőszomszédja vagyok és mihelyt parochialis házamba szállottam ... mindjárt meghallottam, hogy Szabo Ferenczné nem tiszta személy és boszorkányságot tud [Körispatak U; Ethn. XXIV, 160 Simén György (42) un. prédikátor ns vall.]. 1632: Ifjabbik Szabo Miklós ... fassus est: Én senkitől semmi vétkt az asszonynak nem tudom, de tudom azt, hogy nem tiszta személy [Mv; MvLt 290. 79b–82b átírásban]. 1746: az edgyik Jncta Sáska Sára az Actrix Aszszont terhesen diffamalta expressis verbis boszorkánysággal élönök s nem tiszta személynek, lustának, tortyosnak pronuncialta [Torda; TJKt III. 99] * *tisztátalan* ~ a. erkölcstelen személy. 1613: Mikoron az első zolgaló megh nehezesüle hazadnal, azokaert tegedet en el hagialak hogy azt az tiztatalan szemelt megh nem büntetted erette, sok iamborok törekedesere te hozzád vissza mentem [KJ. Joan. Csanalasy assz. kezével]. 1628: Illien zónk vagion Rettegen⁴ mulatozo Füz<i> Gaborhoz ... masoktolis hallotta(m), hogy affele tiztatala(n) <zeme>liekhez iart, futot, azokhoz atta magatt [SzJk 19. — "SzD]. 1683: Dobai Mihaly Atyankifia ... Tisztatalan személyek(ne)k copulása miat deponaltatot [SzJk 193–194]. 1692: A megye bírairól ... az ügyesegőket, bősztögeket, tisztátalan személyeket megbüntetted [Kozmás Cs; SzO VI, 432]. — b. mocskos, mosdatlan személy. 1684: Cigánnyal mesterembernek nem szabad <con>versáldodni, annyival inkább egy poh<árból> innya tisztátalan személyvel; hasonlók<éppen> kiesik a céhből érette, valaki ez e<len csele>keszik [Dés; DFaz. 13] * *tiszteletes* ~. 1560: En thorouk (!) Marton Nagylaky feyer warmegye Jspan Kyrálnak w felsegynék dyrectora adom Emlekezetre Myndeneknek, hogy en w felsegye (!) poro(n)colagyabul, wewten kezemhez Ez — tyzteletes zemeltewl Zewch Lenartwl bezterczey polgartul, harom aranyas kwpat es Egy kys azywsth (!) Kanaskath [Beszt.; BesztLt 27]. 1580: En Walazwthly Mattyas Deak, Adom Emlekezetre az en Lewelmnek rendyben ... hogy En ... chyereben weóttom Varga wczaban ... Kodory Ghyeorgiteól egi hazath Illyen Tizteletes zemelyek⁴ ... eleoth Eőreók Arron fywruul fywra [Dés; DLt 206. — "Köv. a nevek fels.]. 1606: Ennek ... az beke-segnek es dolognak zerzesekorön ielen uoltak illien tizteletes zemeliek [Uzon Hsz; BLt] * *tisztességbeli* ~. 1599: Tetczyk azert az teorwennek az Praesumptioikhoz kepest kiket az tanúk az eleobbly lopogatassy feleol infernalnak hogy az fogoly leaninak harmad magawal Jambor Tiztes-segbely zemelyekel menteny kel magat [Kv; TJK VI/1. 329]. 1696: My Rosnyai Szabo István Biroság viselt, Halmágyi Mihály mostani Fő Biro, Kovács Szöcs Miklos, öreg Polgár, Kis Kádár Márton, Borbely Szöcs István Tanácsbeli, es olajos György Deák hites Notar(ius) minnyájan ... Maros Vásháryen lako tisztességbéli Személyek es az Becsülletes Tanácsotl exmitaltatott Divisorok [Mv; MbK 80] * *tisztességes hírű-nevű* ~ → *rossz hírű-nevű* ~ * *úri* ~. 1621: az lengyelek tributot adtak az török császárnak

azután^a esztendőről esztendőre, és bizonyos úri személyek is zálogul az töröknél voltak [KvE 152 SzB. — "A török győzelem után]. 1710: Ez^a decretumot hozott vala a császártól, hogy minden fiscális jószágokról, dézmákról, árendákról, kiket a donatáriusok bírtanak, productió legyen, bizonyos úri személyeket deputálván, kik eleiben producáljanak [CsH 321. — "Gr. Seeau] * *utrizált* ~. 1751: nem tudom mikor hirdette el^a az Ura halálát azt sem hallattam hogy szokásunk szerint az Vrárt siratta volna az utrizált személy [Gyeke K; Ks. — "Flora Vaszillyka]. 1777: azon Vtrizált Személyek egy testvérek^a lévén, együtt osztottak [Feldoboly Hsz; DobLev. III/504. 3 Samuel Fekete (59) miles eqv. vall.]. 1825: szidalmazások között így töredetek, s tusakodtak az utrizált személy meg öletetése felett [Kötelesmező SzD; TSB 47] * *választott* ~. 1580: A my penig az plebanus vram dolgat illety Aztis oda ala halasztotak mykor eo kegmek Az valasztot zemelyek egyvt leze(n) (igy!) [Kv; TanJk V/3. 211b]. 1602: Elseoben az vonas igazgatásának bizonyos kywalikeppen valo okokert de feokppen az valasztot zemelyeknek betegsegh miat valo haladasat Keryk ... hogy eo kgmek ne halazzak [Kv; i.h. I/1. 468]. 1741: Ezen Vallok minyáján a^a megh irtt Méltosagos Vraknak Jobbágyi, kiket mi előnk(b)e a^a Torotzkai Hites Biráktól ezen munkára választott személljek(ne)k eleib(e) Rátz Ferentz Torotzkai Hites Biro es Borbéllj Márton Biro Pólgara eleiben tartoztatván ... Hitek után tett Fassiojokot recipialtuk [Torockó; Bosla lev.] * *vándorló* ~. 1621: Hogi ... henie vándorlo zemeliek itt az Varoson ne lappanghjanak, es az varost szabadoson ne eliek, eo kgmek igy deliberaltanak, hogj minden ado fel wetesben, Ado szeded vram affele zemeliekteől Egi Egi fertalj adot exigallianak [Kv; TanJk II/1. 312–3] * *városbeli* ~. 1579: Varasunkbeli tizeletes zemeliek [Abrudbánya AF; Berz. 17]. 1608: kilencz oraigh sem varosbeli zemelynek sem kwlseo embernek nem szabad mindent venni haza zwksegre [HSzj nyereség al.]. 1672: Tanko Miklos es Tanko Jstva(n) Senior Jlyefalvan Sepsi szekbe(n) lako Varasi zemelyek [BLT 3]. 1727/XVIII. sz.: Mi Közep Szolnok Varmegyeben Zilah Varosában Székely Vtiszában lako Nemesi és varosi Személyek [Zilah; Borb. II] * *veres drabant* ~. 1650: Mihaly Gergely veres drabant zemely [Lövéte U; UszT 8/64. 22a]. 1680: az giorsasagos Mincsor Peter veres drabant zemely [LLt Fasc. 151] * *vigyázó* ~. 1578: ha penig lambor lozan es wygiazo zemelyeket talal eo kegmek lt walokat ... wygatzasso(n) hogy az kapuko(n) legienek azok zwnetle(n) es korchiomara ne larianak [Kv; TanJk V/3. 159c] * *vitézlő* ~. 1555: My wytezw zemelyek es nemessek Twdny Jlyk wgy mynth Az wytezw Apanagyfalu SzD; BesztLt 4. — "Folyt. köv.]. 1568: az wytezw zemely Kys vas janos [WLT 27 Buzán (SzD) kelt lev.].

2. vkinek egyéni mivolta/énje/kiléte; persoana cuiva; Persönlichkeit, Wesen, Charakter, Person. 1566: Felseged kegyelmessige szerent miltoltatnek (!) mind az minnen zemelyünknek, szolgálaink es földön lakoinknak allapottiokat oly modon rendelni, hogy mi ... hadakozásra, hazunknak és illetünknek tapalalására lehetünk elekez az Felseged kegelmes engedelmeből [SzO II, 186 a székely főemberek és löfők foly. a fej-hez]. 1581: Megh ertettek eo kegmek ... az Biro vram panazzat, Mellien eo kegmeknek egez varassul zywewk fay, mind azo(n) az kyt Ertnek az egyenetlenségnek Indulattiaba, Mind penigh a ky esset Byro vra(m) zemelien [Kv; TanJk V/3. 240b]. 1628: mind az nagy, es

kitsin pecziet alat ualo leuclek Biro vramnak, es Kiraly Biro vram(n)ak es az Becziwilletes Tanaczinak személyet illett annak el Igazítása, Seőt ha mi hozzá Nyulnankis eo kegi(el)mek el ne(m) szenednek mert ne(m) az mi szemliwnket illeti [Kv; RDL I. 18]. 1657: tudjuk vala pedig azt, hogy a töröknél nem volna kedvességben az fejedelem személye [KemÖn. 191]. 1677: Abban-is ő Naga^a hitivel quietallyon bennünkert igireti szerint, hogy a^a Hajdu vitézekkel valo tranzactional minket Országul, három Nemzetül, Magyar Országunk ide tartozo részeivel egyetemben, sem Hitünknek, sem Törvényünknek szabadságában, sem birodalminkban és határinkban, sem személyünkben, sem semmimnemű javainkban, jóságunkban, kitsinytől fogva nagyig meg nem sért semmi javára időben, hanem inkább az Ország javára, és oltalmára igyekszik ő Nagysága azokat-is kötelezni [AC 20–1. — "Báthory Gábor]. 1710: maga is a király a nemesembert erőszakosan szolgálata ne erőltesse; hogy sem harmincadokon, vármokon a nemesember se személyiért, se joviért ne fizessen [CsH 205–6]. 1754: az Pajtas Aszszony egész reverantiaval tisztelt Drága Személyedet [Szászmaté SzD; Ks 18. CII Rácz Demeter lev.]. 1788: Kedves Szüléimet Édes Atyámat és Anyámat ... sem személyekb(en), sem hátok megett illetlen vagy káromló szokkal, vagy magam viseletemmel Soha meg nem bántam [Dés; BLev.]. 1810: Sandor és Mathaja Buros Eva magok declarak előttem hogy semmi erőltetes nintsen egyik részről is az ő Hazasságokban, ha(ne)m önként egymás személljén meg nyugodva kelnek össze az Hazossagi életre [Nagykapus K; RAK 16]. 1863: Szentes Márton kedves öcsémnek ... házomhoz és személyemhez, különösen árva egyedül létem alatt tanusított hivséges ragaszkodását hagyom a kolosvári külsőszén-utcai 49. szám alatti házat és telket [Kv; Végr.].

Szk: ~(e) szerint. 1545: Mi az punkest nap Előth valo zeredan El menthwnk vala az nagisagodh poronchiolathia zerinth mi megh kerők^a az annazzonjnak egy fia kivel leania vagion az zemelj zerinth oth vala Az annazzonj kepeben [Fiátfva U; MNy XXIV, 216 ozdy gergely és gaspar gereb lev. Fráter Györgyhöz. — "A nagyilaki (AF) részjószágot]. 1579: Zent Matthias Nap vttan valo chyeoteorteokeon el Menenk Nadastra kykeollew war megyeben Twlaydon hazahoz Puthochy Ersebet Azzonnak, de eo magat zemelye zerint nem Talalok [KCs IV/51]. 1600: Zememmel lattam hogy a mikor mostoha fiam hazara Zebles Gyeörgyere Hoggiay Andras ieőt wolt, zemelie zerenth oit wolt [UszT 15/201]. 1654: belől alva(n) es kapuian Kenderesi Orsolia aszoni feligh ki vont fegiverel repulsiot tön az Executionk ellen maga személye szerent [Borsa K; MNy XLIII, 147]. 1739: ugy volt szándékomb hogy Szemilen Szerint ödvarolok méltóságos Groff uramnak abosfalván [Csesztve AF; Ks 99 gr. Esterházi Kata aláírásával] * *csekély* ~em. 1712: Ha pedig k(e)g(yel)m(e)d, prostitutioját kívánnya, a joért, Csekély személyem(e)k ... valamire a Nagy szükség, kénserit, kételen lészek, arra lépnek [JHb Jósika István Jósika Imréhez] * *fejedelmi* ~. 1679: Ha az én kegyelmes uram méltóságos asztalát nem tekinteném, s az önnagysága fejedelmi személyét nem respectálnám, majd az agyad velejiig rontanám buzogányomat a kopasz fejedben [CsH 153] * *méltatlan* ~em. 1672: Látom, gonoszakaróim minden úton igyekeznek végben vinni, Nagyságod előtt hitetlenségben hozzák méltatlan személyemet [TML V, 210–1 Teleki Mihály a fej-hez]. 1677: biztat egyfelől ez mostani hosszas boldogtalanságimban magamon tapasztalt Kegyel-

med jóakarátja, látván hogyha eddig is Isten Kegyelmedet nem indította volna fel méltatlan személyemnek az mű kegyelmes urunk ó nagysága méltóságos személye előtt való mentésére, az én ellenkezőimnek feltölti czélja szerént egymástól elhullhatott volna ... az én csontom [TML VII, 341 Bethlen János Teleki Mihályhoz] * *méltóságos* ~e. 1618: az Kamuti uramnak írott levelének részét, continentiáját ennél sokkal nagyubbnak ítélem magamban, mint ki Nagyságod méltóságos személyének s országának és az egész magyar vagy keresztényiség detrimentumára láttatik vergálni [BTN² 112]. 1653: nehez beteges niavaljas állapotja miatt ... nemzetes Borsos Anna Aszszoni ... kenszerítettetek ... Maros szek(ne)k ket hűteos Vice kiraly biray előtt procura-torokat Constituálni az Nagod meltosagos szemelje elejben, es Tablajara [Mezőkölpény MT; TSB 21]. 1671: Noha keőtelesseggem szerint gjakor irasommal tartoznam Kglđ Mel-tosagos szemeljet szűksegem dolgon kívülis keőszöntenem ... de az alkalmatlan údók gatot vetnek igyekezetenek követeseben [KJ] * *szent* ~e. 1811: Méltóságos Grófném! itt' már meg-szorultam, Engedjen-meg, hogy szent Személyhez nyultam Mert nem tudok égy jó Aszszonyt lefesteni, Nagyságod tudja e' helyet bé-tölteni [ÁrÉ 202] * *úri* ~e. 1677: Istenre s igaz hazájához való szeretetire kérem s ob-testálom Kegyelmedet, ebben tekintet mind édes nemze-tünk valóságosabb előmenetelét, mind maga úri személyé-nek való alkalmatosabb dicsőségének promoveálását [TML VII, 497 gr. Vesselenyi László Teleki Mihályhoz]. 1749: Kedves édes anyád róla való megemlékezésedet igen ked-vesen vévén, közsöntet ... várja látni úri személyedet, már valaha egyszer a bodoki pusztás háznál [Bodok Hsz; Da-nielAd. 274 Hídvégi Mikó Ferenc Vargyasi ifj. Dániel Ist-vánhoz]. 1839/1840: hogy bonorum Curátora légyen Grof Teleki János urat ezennel igen szívesen kérem méltoztassék minden pupilla számadás terhe nélkül, ezen keresztényi kötelességet ... úri személyire vállalni [Kv; Ks 100 Komis János végr.].

3. szem. nm-i/nm-i határozói funkcióban; cu functie pro-nominală; in pronom. Funktion. 1585: Az hatalmaskodo eoreokseges emberek ha valakinek vagy személyere, vagy hazara tamadnak, feokeppen Eyell ... Azt a Capitanok bewntetessel le chendesithessek [Kv; PolgK. 17]. 1599: fi-zetesere eztendeigh maga zemelyere rendeltene eo kgmek masfelzaz forintott [Kv; TanJk I/1. 334]. 1657–1658: az nép féltett is ugyan, de viszont az követek által tött válasz-tételekhez képest bizott is, hogy személyemmel, magunk oblationkkal, adományunkkal complacátatnak [Kemlr. 320]. 1666: Baló uramnak ím írtam én is, kérem, levelemet küldje meg neki, s írjon maga is, ez dologra vigyázzon s én személyem ellen is, ha mit moveálnának az pogány ebek [TML III, 639 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1678: Másként maga személye iránt kérem nyugodjék meg ben-nem, a mint Szepesi – uramtól megizentem, írtam, és tudó-sítson, ha vékony személyemmel valamint méltóságának személyinek s kedvesinek szolgálhatok, tehetségem szerint annak cselekedésével bizonyítok meg [TML VIII, 58 Vesselenyi Pál ua-hoz]. 1702 k.: ilyen erőtelen vénségem-ben, és Kóporsomban való közelitet Szállásom(na)k idejé-ben, nem csak Személyem(ne)k, hanem Nemzecsésgem-(ne)k is jó híréb(en) Nevében való meg kissebedését Lei-lem Szomorúságával Némellyek(ne)k rajtam könyörület-len, illetlen gyönyörkedéseket látván, nem kev(és) keserű-séggel Szenvedem, azon Senki ne Csúdálozzék [Abrudbá-nya AF; Born. XXXIX/6. Sebesi Beniamin kurátor nyil.].

1733: magak Szemeljekhez is hozza nyulhasson, es Nyul-tathasson az Exponens [Gergelyfája AF; JHb XXVII. 8]. 1771: Személyemhez ereszeni tettzet Vri Levelét Mlgs Groff Uramnak érdemlett tisztelettel el fogadtam [Mező-bánd MT; Told. 5a]. 1821: ha szintén Borszék közönségesen felosztatnék is, maga személyére több helyet és na-gyobbat a Bor kút körül nem nyerhet osztályos részére, mint amelyen moston háza vagyon [Ditró/Szárhegy Cs; RSzF 141].

Szk: ~ére nézve. 1663: Ehhez járulván penig Kegyelmed személyére nézve fejedelemisszony szerelmes atyánkfia közbenjárása, könnyen arra hajlánk, hogy Kegyelmedet mostani tisztiben meghagyjuk [TML II, 479 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1677: ha az dolgokban való rendelkezések Nagy-ságod kedvetlenségével vadnak, még, kivált az én szemé-lyemre nézve, van üdö reá [TML VII, 388 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. 1704: Ezt megmondván, meg kell vallani, hogy nemigen favorabiliter felele, talán szemé-lyemre nézve [WIN I, 170]. 1763: Elég az, hogy mi békesé-geket látunk személyünkre nézve — Istené a dicsőség [RettE 156]. 1770: Ez az ifjú noha in statura fractus, mivel gibbosus, de személyére, latinítására, egyéb nyelveknek tu-dására s muzsikájára nézve akárhol meglehet [i.h. 227–8] * *maga* ~ében. 1575: Azert teccyk eo kegnek hagi Minde-nik az eo Magok zemelyeben harmad magawal Meg esked-ienek Azon hagi Eok partas katalin hazabol es Marhaiabol semmyt ely ne(m) vittek [Kv; Tjk III/3. 362d]. 1590: Ba-thori Elekne Jakczy Anna Azbony nemi nemeo Diosadban lakozo Farkas Janos Neweo Jobagynak meg eolessert Ci-taltatta wolth" ... hogy az eo ... Jobagiat Artatlanol Eolte volna meg ... keote magat ez meg Nevezet Azalos Thamas maga zemelyeben eoreok Zabados Jobagynak eo maga reze zerenet valo hazawal es minden eoreoksegewel Egyetembe [Bőnye Sz; WLt. — "Aszalos Tamás]. 1603: telyes autho-ritast attanak ő kmk az Satz Ado szedő Wrainknak, hogy azokat az kik meg adossok, mind magok személyekben meg tartoztathassak [Kv; TanJk I/1. 448]. 1635: arra kösse magat hogy sem az maga foksagaert sem az Batiajëert Dimic(n) Mihaljert sem maga személyeben sem barátj által soha megh ne(m) emleközik, és nem fenyegetődik [Dob-Lev. I. 8]. 1671: Abrug Bányán" civilis fundust biro nemes-ség dolgából-is végeztetett, hogy ha házok nem exempta, azzal hogy magok személyekben Nemessek, ne vonhas-sák ki magokat az városhoz valo contributiobol [CC 83. — "AF]. 1714/1781: Néhai Nemzetes Matskási Péter Uram ... egynehányszor a Felsőes udvarból Decretumokat eo Nagysága ellen extrahalt ... e végre Agenseket nagy költsé-givel tartott, és utollyára maga személyében is ... Bécsben fel fáradt [Gerendlóna TA; JHb LXXIV/3. 467]. 1749: Hogy előbbeni úri levedlere nem válaszolhattam, erről követlek; oka az volt: 1-mo az replicat magam személyemben kíván-tam repraesentálni, de ... újabban meggátla szándékomban Apor Péter [Bodok Hsz; DanielAd. 274 Hídvégi Mikó Fe-renc Vargyasi ifj. Daniel Istvánhoz] * *maga* ~ére nézendő. 1610: Az megh holt Christoph Deak Relictaianak az melj ep falusi es réz Jozagy maga tulaido(n) szemilire nizendeo voltanak azokat minden heliekien es varmegiebe az Georgy-falui es Magiar patabeli portioy kivwl, kegmesen neki rela-xaltuk, hadgiuk [Ks 19 fej.]. 1672: Ha ezaránt való nehé-zsége az hatalmas nemzetnek, kit Isten ne adjon, az regiment változtatná, azaránt maga személyére nézendő jovaiban s személyének becstelenítésében hogy ne szenvedne, alig hi-szem, mégis szerelmesinek részek s személyek nem bán-

tódhatnak ország törvénye szerint [TML VI, 341 Sárpataki Márton Teleki Mihályhoz].

4. vmilyen jogviszonyban jogalanyként szereplő egyén; persoană (juridică) ca subiect de drept; Rechtsperson, Rechtspersönlichkeit, Person. Szk: *alsó* ~. 1652: az itt való Ecclesianak gubernalasa ... magok közül közönseges suffragiomok által negyet valasztattanak (!), kik com(m)-nicatis consilijis (!) a' teobb vramot convocalljak, az első közüllok proponallia a dolgot reovidede(n), es a' voxallast kezdgye el az also zemellyen [Kv; KvRLt X. A. I.] * *egyházi nemes* ~. 1712: Az jóságos Nemes embereknek az terehviseléshez képest porportionate Az egy Hazi Nemes szemellyek pengiz az kik(ne)k pusztá örökségek vagyon az Varosban, de azon örökségen Semmi Varos terhe viselő emberek nincsen, magok sem laknak itt, azok is egészen nem pracludaltathatnak, hanem az osztotzato Birák elő kglmek porportionate, azoknak is adjanak táli tamen Conditione [Torda; JHb XV/6]. — L. az *egyházi* címszóhoz fűzött jegyzetet * *egy karakterben levő ~ek*. 1726: A székeknek és statusoknak proprietással tartassék a régi usus és mód szerint, cum hac tamen declaratione, hogy egy characterben lévő bizonyos számú személyeknek adassék egy szék sine determinatione, hogy melyik végén vagy közepin legyen [SzO VII, 324] * *konzistoriális* ~ egyháztanács-tag, presbiter. 1720: A Tiszt. Consistorialis Személyek (ne)k Száma nyolcz érdemes Személyek(ne)k halála által nem kevéssé meg csonkítottat leven kívanta a Ven Consistorium hogy azon fogyatkozás mas érdemes Személyeknek választásával resarcialtassek a mint hogy a következő nyolc Személyek a Tiszt. Consistorium(na)k Tagjai közzé incorporaltatának [Kv; SRE 137. — "Alább felsorolva"]. 1733: Tiszt. Typographus Szathmári Sándor Uram ex communi voto Veres Consistorii Consistorialis Személynek denominaltatott és declaráltatott [Kv; SRE 161]. 1789: Die 19a April. plenum Consistorium tartatván Milgos Insp. Curator B. Bánffii György Ur ő Nsga Praesidiuma alatt ..., a' Tiszt Clerus, a' Domesticus Curator Urak és más Consistorialis Személyek jelenletekben [Kv; SRE 257]. 1793: az Ekle és a' Collegium Fejérdi határon lévő közös Erdékben le vágott ől fáknek aestimatiojak véget három becsületes Consistorialis Személyek ... ki küldettettvén a magok Relatiojokat írásban be adták [Kv; SRE 292] * *mindkét nemen levő* ~. 1798: G. Teleki Samuel Ur ő Excja nevére; melynek ereje mellett Nemes Marus Székben lakozó mind két Nemen lévő bétűlletes Személyek 24 forint büntetés alatt a' ki nevezendő helyen és Napon meg-jeleni és az igazságot maga valóságában igaz hitek letétele mellett ki-nyilatkoztatni köteleztetnek [Mv; DLev.] * *nemtelen* ~. 1585: eo Nga kegmesen engedne megh Azt hogy Se kwleo, Nemes, vagy Nemtelen zemely se pengiz vgia(n) ez varossy Ember, Semminemő Attestatoriaul Ne kenszerithetne vallasnak okayert semminemő Kiraly vagy Vaida embere eleybe az varossy keosseget [Kv; TanJk I/1. 16]. 1845: Székely Aniko Hajadon ... szökött kártevő szolgáló Gazdaszszony és nemtelen személ [Dés; DLT 591] * *plenipotenciátatott* ~. 1703: Én is ellenben zetelaki királybiro Tornai Mihály, eskütteimmel, Biró András tavalyi királybirája Zetelakának, Karácsony György, mint az egész Zetelaka falváról erre az accordára plenipotenciátatott személyek és sokszor megnevezett mlgs gróf Apor István úr ő nagysága mellettünk való fáradozását alázatosan köszönnvén [SzO VII, 120]. 1784: En is ... Zetelaki Király Biro Tornai Mihály Eskütteimmel ... mint az egész Zetelaka falvától

émé az accordára plenipotenciátatott személyek ... kötelezzük ... magunkat arra hogy ezentul az hetven öt ökörről ... adozunk [Zetelaka U; UszLt XII. 89] * *városi renden levő* ~. 1676: Szabó György Városi renden lévő személy Annor(um) 65 [Szu; Borb. I].

5. *nemes* ~ nemesi rangú egyén; persoană care face parte din nobilime; Adelsperson, Person von Adel. | erkölcsös/becsületes egyén; om cinstit; moralische/ehrliche Person. 1577: elmenuen ... bothazara kj kolosuar megieben vagion es my az feleol meg lrt Nemes szemileket az Nag. Noua donatioia es statoriaia (!) tartasa szerint bele lktatok az meg Jrt bothazabely reszekben [Szopor K; SLt Y. 17]. 1581: Hywata Engemett az vytezleo nemes zemyl galaczy Jstwan lompertra hogy nemyniameo zalagjos Jozagru megj kinalnya [Fűzkút K; WLt]. 1597: My keöz birak kik vagiunk ez dologban, vagy Minth Zekely gergely Zaz Somboron lako Nemes Zemely, es Rabochy Janos panchel chehy Nemes zemylly ... Adgiuk emlekezetyre es tud(as)ara Mindeneknek ... Az vitezleo Baad Istuannak Alias vajda, pancselcsehen lako Nemes zemylnek Eo Conditione hogy ... Bad Istuan Neue Aloil Az vagy megh maradykj Neue Aloilis el menne es el zeőknek tehat bad Istuan es Megh maradykys ezt Az felwll megh lrt be adot Jobbagyot kergethessik es meghis foghassak Mind(en) teoruiny Nelkwl [Páncélcseh SzD; RLt O. 5]. 1604: Első Kussebek Janosi Peter foljfoluan* lako nemes zemelj, masodjk ugjan foljfoluan Lako nagjobjk Janosi Peter nemes zemelj [DLev. XXXI. 1. — "MT]. 1621: Mw Tuissi Janos zeoke faluan Zabo Peter Adamosson Keokeolleo uar megeben lako nemes zemelyek [Szökefva KK/Kv; RDL I. 113 Tuissi János kezével]. 1648: Mw Basa Thamas nagjobj, Szaboszlay Harom szeknek Sepsinek, Kezdeknek es Orbaynak, feo kyalj biraia, Henter Andras Sepsi szeki Szent Iuani, es Zekel Boldisar, ugia(n) Sepsi szekj Kjl(e)mbe(n) lako Nemes zemelyek [BLt I]. 1681: Nemes zemelyek: Martha Nadgy consors Stepháni Jenői (34) [Dés; DLT 445]. 1731: Mi aláb meg irt Nemes Személyek az aláb meg irt dologban Contrahándand Felektől, mind két részről Fogot köz Birák, adgyuk tuttára Mindeneknek, a kik(ne)k illik [Veresegyháza SzD; Ks 25. B. 7]. 1762: Mi Nemes Fejér Var Megyében Magyar Igenben* Possideálo ide aláb Subscribalt Nemes Szemelyek [DobLev. II/337. — "AF].

6. *szabad* ~ a. nem függő viszonyban levő/függő viszonyból felszabadított ember; persoană independentă; Person freien Standes, Freisasse. 1692: Bujka aliás Molnár Tamás nevű Szabad ember, kiis uratlan Szabad szemelj lévén ... köte és obligálá magát ... Kövesdj Boér Simon Uram(na)k örökös iobbagytságra [Náznánfva MT; Berz. 13. VIII. 2]. 1733: Toth János szabad szemelj heljecskeje [Backamadaras MT; LLt]. 1749: Első Beres Inas Pálfalvi Gergely Istok szabad szemely penz fizetése flo 2 ... egy csuklya harisnya posztobol valo szokmány két harisnya, két ing, két lábra valo, egy posztobol allo süveg [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. 1764: Ntzes Mihályi Joseff uram keretett arra hogy menenk el ... Bögözben a Szekely János szabad szemely maga lako Házához egy Néhány Bizonyások Fassiójaj(na)k recipialasara [Bögöz U; IB]. 1791: Adorján Sámuel Szabad szemelly és Falus Biro 33 esztendő ... Adorján István Falu Hitesse szabad szemely 49 Esztendő [Mezőkövesd MT; MbK XII. 81]. 1798: magak örökségekb(en) lako Nemes és szabad székely személyek [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1800: Fazakas Ferencz 26 esztendő ... Kantafalvi Szabad Szemely ily vall [Kvh; Bogáts]. 1818: Zik

Valló. Kanabéj Joseff 26. Esztendő szabad személy [Szent-katolna Hsz; HSzjp]. — b. nőten, hajadon; persoană necăsătorită; ledig, unverheiratet. 1647: Director Uramek kj hozatva(n) Bikfalui Demeter Georgeöt, es Borbely Margitot ... az mint referalliak szabad szemeliek, magokis észsze akamak menni [Kv; Tjk VIII/4. 219]. 1737: Czigány Dánó Györgynek világosonn Constálvann Pupi Czigány Ersokkal hitetlenül elsőkvén, Nös paráznsága ... Nms Város Határáról extermináltatik ... Az Asz(sz)ony Púpi Czigány Ersók pedig (: mint hogi szabad személy volt :) hólnap a Piatzon erőssen meg-páltzáztatik, a Nms Városról és határáról in perpetuum extermináltatik [Dés; Jk 257b]. 1761: kegyelmed Finna Anna Aszsz(ony) mint hűtes ferjével lako ... nös parazna, kegyelmed pedig Marosi Györgi ur mint szabad személy, parazna eletet elni azon üdöben, és egyéb üdöben is attentaltak [Torda; Tjkt V. 42]. 7. szép ~ asszony, leány; femeie, fată; Schönheit, schönes Weib. 1710 k.: egy szép személyre való nézésem ritkán volt gonosz indulat nélkül [BÖN. 506].

8. ~ében a. személyesen, magát illetően; personal, in persoana; persönlich, in persona, in seiner/ihrer Person/Eigenschaft/Beschaffenheit. 1578: Azert en illyen wallasth es foghadast tezeok mind ez zemlyemben, mind ghazdam Asszony es maradekym gyermekymnek kepekben [Dés; DLt 202]. 1615: Banffy Janost, az fellíwl megh irt mod kiwl semmi nemw hadi expeditiokra magat személyeben ele-teigh se kepebeli emberit allatni ne erőltesse [Gyf; Told. 1]. 1629/1681: Ha Hunyadon maganak hazat szerez*, aztis minden Ado szedő-vedestül, dezmatol magat személye-b(en), es maradekitis ... eximáltam [Vh; VhU 221. — *Szikszai Mihály Deak]. 1631: (Feleségem) mikor az ioszagot kezebeöl az Atiafiaknak resignallia akkor az en dispositio(m) szerent, kik iobbagibol allo szolgak voltanak, az iob-bagisag alol fel szabadullianak szemeliekben [Nagyteremi KK; Jhb XXI/1. 6 Süksöd György végr.]. 1677: A' Váro-sokban lako Nemesség, ha a' Város közzé magát beadta, kötelezte, és a' Városnak terhét vélek egyiránt viseli, sze-mélyében hadban menni ne tartozzék [AC 95]. 1714: ha ... valaki futásban és költözésben deprehendatit, nem csak nálla találatott minden javait amittalja immediate, hanem maga Személyébennis kemeny animadversiot fog Szen-vedni [WassLt a gub. Nsz-ből]. 1735: minthogy magam voltam ... Kolosvárott Házi Gazda, pirangságot mind sze-mélyemben, mind penig Levél által sokszor vallottam [Kendilóna SzD; TKI Benjamin Cseh de Akna (29) ns val.]. 1761: eő Ngá ... magok szemeljekben is szabado-son hozzá nyulhassan, nyulattathassan [Bálványosváralja SzD; Ks 25. III. 35]. 1832: Strására lévén ki rendeltetve egy Surtzos Mester emberrel kit személyében esmérek de nevént nem tudom [Dés; DLt 574]. — b. (maga) mivoltában; in persoana lui/ei; in persona, als solchner, solche, in sei-ner/ihrer Eigenschaft, persönlich. 1605: Biro Vram ezek-nek* io es Tiztesseges executioiara Tanachyaul viselen gondot hogi se zemelyekbe se marhayokban megh ne ban-todgyanak senkyteol [Kv; TanJk I/1. 524. — *A jezsuiták-nak]. 1635: Bathori Gabor fejedelem adott volt requisitio-jokra egy mandatumot otalmokra, de mind az által ugj attá, hogy cziak addeg ne bancziak eeket személyekben es mar-hajokban az vargak, meghlen az akkori Birak es Tanaczi el nem rendeli dolgokat [Kv; Céhír. I. 15]. 1666/1681: Nagy Mihály jövény emberemet ... magát, felességét, es Pos-teritassit egieb szolgatatra, adozasra, postalkodasra erőltetni ne mereszélyék, vagy annak nem praestallasaert szemé-

lyekb(en) vagy javokb(an) megh karosítani ne attemptallyak [Vh; VhU 223]. 1722 k.: esküszöm az élő, igaz Istenre, ki Atja, Fiu, Sz. Lélek, személljében három, állatjában egy öröké valo Isten [GörgJk 76]. 1764: Haller Pál pedig maga szál, természetes, de személyében himlőhelyes ábrázatja, úgy-hogy ha a kemény lágy nem lenne, férfinak sokkal szebb volna Kemény Gergely, mint Haller Pál [RettE 168]. 1782: Tulajdon maga Szájából néhai Bocska alias Kimpán Gli-gornak hallottam ezt mondani olykor az mikor Tagyerre meg nehezelt ... nem vagy az én Ágyékomból származott Saját Gyermeke és személyedben is nem-hasonlitas több gyermekeimhez [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. 1806: hogy férjfi volt-é az akki Kerekes Mariskoval fekvűt Vagy feje-rnép bizonyoson nem tudhatom mivel én személljében nem láthattam [Dés; DLt 250/1808 Apátzai Kata Fősűs Nemes Munkátsi Jstvanne (20) vall.]. — c. (ön)magában; in si-ne-a/persoana lui/ei; in seiner/ihrer Person, an sich. 1657: Bethlen Gábor szájából azt hallottam, hogy személyében* oly vitéz ember volt, hogy az Nagy Sándor hadában is az válogatott vitézeknek számok közé való lehetett volna [KemÖn. 154. — *Székely Mózes]. 1663: Nekem szabad-ságot adának Cob uramék, hogy magam dolgaimnak vég-ben vitelére és hogy méltatlan személyemben is praesentál-hassam magamat az mi kegyelmes urunk és asszonyunk ő nagyságának szolgálatjára [TML II, 603 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. — d. vki helyett/képében, vkinek/vmely közösségnek képviselőjeként/helyetteseként; in locu cuius, ca reprezentant/inlocuitor al unei persoane/a unei comuni-tăți; in jmds Repräsentation, als einer vertretend. 1568: Ta-mas buday Magister Cehae aurifabraru(m) et Tomas Te-kozli (!), Visky Imre, az eqtwes Cehek (!) zemelyebe ezt vallottak [Kv; Tjk III/1. 179]. 1589/XVII. sz. eleje: mi-koron ez mi Tanacz hazunkban keösseginknek dolgainak igazgatasara bę giülüen, le wltwnk volna, ez Tekintetes ferfiak* ... Keömies mesterek, mi Varosi tagaik (!), mind az eő tulajdon szemeliekben, s mind penigh az teőb keo-miyes, farago, es rako mestereknek neuekben, mi előnken iöuen, köniörgenek nekwn illienkeppen [Kv; KömCLEv. 1. — *Köv. a nevek fels.].

9. vkinek a külseje/alkata/egyénsége; infățișare, aspect sub care se prezintă o persoană; jmd als Persönlichkeit, als Individuum. 1633: Egy beőteős keszkenöt varratott vala en velem Zabo Jacobne ... Ez uolt rea varua Jdeie megh ual-no(m) te szep szemeliedtől Mert mindenkor bűnra jartat cziak egiedől [Mv; MvLt 290–124b]. 1672: Istennek neve állassék, Uram, érette, még eddig itt emlékezetben sem lön Kigyelmed személye s nem is reméllem [TML VI, 393 Rosnyai Dávid Teleki Mihályhoz]. 1745: Talaltam menni, vagyis meg szállani azon el bujdasot Atyámfia hazához ... talam a mi familiankbol valo mivel igen egyezet a személye az atyam személyihez [Bethlen SzD; Ks 14. XXXIV. 10]. 1747: Láttam Pap Mihályt ... az mint természetire s sze-mélyire emlékezem, Szőke Sárگا vastag bajuszu, vékony magas szálnak láczatott [Csicsópoján SzD; Ks 27. XVII]. 1777: ezenn Vaszilianak minden teste állása s szemillye és maga viselése szakasztott olyan mint Néhai Filep Antal Uram volt [Szásznyires SzD; Ks 30. 28]. 1799: Gyepes György N. Trifan Vonutz(nak) fejében egy Teli kantsot tsapott úgy hogy el lepte az Vér és személlye ábrázatja el-dagatt [Dés; DLt 109/1812].

Szk: ~ére nézve. 1843: Személyére nézve középidéjű és ~termetű, barna-piros ábrázatú, nagy orrú, kevésbé himlő-helyes [VKp 73–4].

10. szereplő; personaj; Person, Darsteller, Figurant. 1823–1830: Ifjú deák koromban a kollégiumban komédiát játszdván, engemet is mint kisasszonyt játszó személyt öltöztettek volt olyan váiba [FogE 66].

11. (embert ábrázoló) minta; figurā de om; Figur, Mensch. 1739: egy virágos és ember személyekkel rajzolt szép Aranyos ezüst kupácska cir fel ejteles [Szászkerék K; LLt 96].

Ha. 1568: Zemylyek [Sajókeresztúr SzD; KJ]. 1578: zemylyemben [Dés; DLt 202]. 1582: zeomelj. zeomeli [Dés; DLt 209]. 1584: zeomelyeok [Dés; DLt 211] | zemelnék [Kv; TanJk V/3. 278b]. 1594: zemily [Esztyény SzD/Kide K; RLt O. 5]. 1599: zemjliek [Tancs K; Ks]. XVII. sz. eleje: zemil [Dés; DLt 362]. 1603: szömely [Gyf; GyfJk 44]. 1608: zemil [Dés; DLt 301]. 1652: szömelyök [Körspatak U; Pf]. 1666: személyek [Radnótfája MT; BLt]. 1817: személyjeköt [Malomfva U; Ben.].

személyes I. mn 1. személyre/egyenre vonatkozó, személy szerinti, egyéni; personal, individual; persönlich, personal. 1710: És amennyiben mind az én dicsőséges eleimnek nagy érdemi, mind az én Felségednek tett személyes szolgáltatim elégségesek nem volnának, azt a fogyatkozást pótolja ki a Felséged minden országokon dicsérettel kiterjedt nagy kegyelmessége [CsH 88]. 1784: A Személyes actusokból származó causák ... el tiltethetnek a Torotzkai Forumon [Torockó; TLv. 2/6]. 1815: Ha személyes szerenlenn lenne ugy több ehez tartozo környül állásokrol beszélhetünk igen jo moddal [Asszonynepe AT; DobLev. V/975 Borberekai Josef sógorához, Dobolyi Sigmondhoz]. 1821: A' ki az emberek' személyes hivságának komplimentíroz, több barátokra tehet szert, mind a' ki az egész emberi nemzet' boldogságáért áldozza-fel magát [Kv-i Kal. Erk. Igazságok 31]. 1823–1830: Ha az univerzitáshoz tartozóknak polgári háza vagyon, azután a város terheit hordozni tartozik, de a személyes terhektől, polgári esküvéstől, vagy magánál kvártélyadástól szabad [FogE 233].

2. kinek egyéni helyzetére/magatartására vonatkozó, saját; personal; individuell, persönlich. 1782: Procuratorunk azt mondotta, hogy a' Levelek jok ... de ha a' Portio fizetéstől meg akarunk menekedni, egyéb is kívántatik még hozzá ... személyes Nemességünket meg kaphattuk vélek, de az adozás alól tsak azokkal meg nem menekedünk a' Királyi Ordinatioi szerint [Torda; KW Vall. 18]. 1812: hivatalbéli kötelességünk e tárgyban személyes jelenletünköt nem engedi ... Szentés Dávid mp [Km; KmULv. 3].

3. ~juss vmely személyt illető jog; dreptul unei persoane de a primi ceva; persönlich/subjektives Recht, rechtmäßiger Anteil. 1832: Tisztelettel kérem is a' Tekintetes Tanácsot, Birtokom lételét, Hazafiságomat 's ebből Törvényesen eredő Személyes Jussomat tekintetbe véve, méltóztasson nekem a' Város Porondjából, mint Törvényesen oszlani kellett Köz helyiből a több részesedet Birtokos Haza-fiakkal bár egyenlő mértékbe ... részt adni [Dés; DLt 693].

4. ~ember személy szerint ismert ember; om cunoscut personal; Einzelnr, Einzelperson. 1670/1740: Személyes Ember Tilalmáról ... Végezzék azt is, hogy pediglen valaki csak egy Személyes ember tiltani akar valamit, a közönséges falu gyűlésb(en) tiltson [Homoródsztpál U; WLt]. 1728: Nagy difficultas(an) leven a Zalanyi Eccl(esi)a(na)k interesse ki adott regi adossaga ... talaltott liquidum debitem személyes embereknel computalvan negi esztendőtől fogva valo interessit fl. 205 // 28 [Zalán Hsz; SVJk]. 1751:

itten Udvarfalván* lako Személyes embereknek adat Néhai Hollo András kölcsön pénzt Interestre [Berz. 11. — *MT]. 1760: a' Falu és mas személyes Emberek Erdejétől különbözteti meg egy nagy Barázda [Kakasd MT; KP]. 1762: En Sebessi Uramék(na)k Birajok lévén, sem nekünk, sem A(c)tor) Ur számára nem osztottak Falu közönséges erdeiből többet mint egy személyes embernek [Bögöz U; IB. St. Orbán (56) jb vall.]. 1806: Ha valaki a' Gabonában, vagy Kaszáló Helljen, ide értve a' személyes emberek kertyeiket is marháival prédáltat ... szénvedgyen maga a' prédáltato jo 25 ütést, és azon felül fizessen 3 MForintot az Eskütségnek [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115]. 1820: Gyümölsős és Veteményes kertek vagynak a faluban egyebütt nincsen, melyek személyes embereké [MvL 4].

5. tulajdon; al său/a ei personal; eigen, leiblich. 1782: Botska Gligor még ifju Legény korában származott ... M Macskásra ... Nehai Botska luonutznak Ana nevű személyes Léányát vévén el Feleségül ipja nevérol vette vezeték nevét [M.macskás K; Eszt-Mk].

II. fn vkinek/vminek képviselője/megbiztítja; reprezentant (al cuiva); Vertreter, Bevollmächtigter; (személynők): Personalis (regiae proesential ...). 1776: a Kolosvari Ns Reformatum Collegium Személyesse Tks Mátyás Samuel Ur [Szökefva KK; Kp 58]. 1791/1792: jelenté az Executor Ur hogy igen is el megyen* a' Cometeaneusokkal edgyüt, de az Aszszony külve maga személyessét [Mezőkövesd MT; MbK XII. 81. — *Az exekúció végrehajtása céljából]. 1797: (Az uradalmi széken) az Uraság maga, vagy személyesse, és biztassa előli: ülése alatt, leg-alább hat ahhoz értő Törvény-tudo személyek előtt Törvényt látat, a' mikor a' Fel-peres a panaszól, és keresetiről actiot a' ... Birák előtt bé-adni köteles [Mv; MbK XII. 113]. 1801: Mi alább subscribáltak, mindnyájjan M.N. Sombori birtokosok, vagy azok(na)k meg bizott személyessé ... ez következendő ... meg másolhatatlan edgyezésre léptünk Communi Consensu [M.nagyzsombor K; Somb. I]. 1817: Contrásnak hogy ide visába* meg tétetett az Exponens elő kegyelme ... soós vizet nekünk ki osztogatván, ugy kötelend* a' falujába viszá utaztat ... Soós vizet minden héten a' maga idejébe ki adni meg jelent, ha maga nem tehát személyesse által [KLev. 10. — *K. bAz előbbivel tőzsomzédos település]. 1820 k.: Vajda Gáborné ... Nagy szekeres Uttzában lévő, Lako Nemes Udvar Háza ... Kotyavetve által ... mái napon mű általunk ... a fenn Tisztelt Groff Vr elő Natsága személyessé-nek Tekintetes Petsy Joseff Vrnak Transponáltott [Dés; RLt]. 1833: Az ezen Erdelyi Nagy fejedelemségbeli régen ohajtott Dietát Felséges Fejedelmünk 1ső Ferentz Magyar Ország Királya Kolosvárra 26dik Majusra határozván személyessének ... unoka Ötsit Estei Ferdinánd ő Fő Hertzegsége nevezetvén ki, ... 8dik Majusba meg is érkezvén nagy pompával fogadtatott [Kv; ACLv. Perc. 5]. 1853: méltóztasson — ha kívántatni fogna — a' dolog állásával ... egy saját kebeléből ki nevezendő, 's az én, vagy é végre megbizando személyesem' közbejötével a' hely színén semlét tartando Bizottmány által meggyőződve, — annak végrehajtásához ... hozzájárulni [Kv; Pk 3].

Szk: hadnagyi ~. 1840: Lovaim viszsza kapása véget más Zalogat attam a' meg bizat Hadnagyi személyes Tekintetes Mosa László Ur ... a' Lovaimat ki adatta [Dés; DLt 921]. 1845: (A mézároslegény) Keresztesi Karolyt ... midőn Hadnagyi személyes Dádai Sandor Ur javallatából orvosi lát lelet véget a megyei Sebész ... műhelyébe igyekezett ... réz csákánnyával fejét be Törte [Dés; DLt 530].

személyesen 1. saját maga, a maga személyében; persónal, in persona; persönlich, in eigener Person. 1653: Básta azért elérkezék személyesen, és mind a két fél sereget rendelének, erős ütközetet tőnek [ETA I, 68 NSz]. 1762: Kegyelmed is ... maga szeméjjesen, e' mostan meg kívántato Segicség adásban dicshiret példát mutattni és azzal másoktis hathatoson fel serkenteni ell nem mulattja [Nsz; Ks 18/XCIII]. 1776: Titulalt Meltosagos Liber Baro Ur ő Nsga látván (igy!) a' nagy lármát (: ne hogy halál következne): kénlenitett maga személyesen le menvén tsendesíteni? [Marossztygyörgy MT; MkG 36. 5/4 vk]. 1782: Báro Josika Daniel Ur maga Személyessen Tseledjeivel felesen elmenvén Borsára, és onnét ejjel az okolbol hir nélkül occulté a Ménest ki hajtott (!), es magávol, a maga Joszágában elis vitte [Kv; JHb V/9]. 1792 k.: az Egjházi Nemesek ... nem mindnyájon személyesen, hanem tsak az ország által meg határozott bizonyos számb(an) tartozván meg ülni [UszLt X. 80]. 1801: Sándor Jantsit ... az Groff Urffi szeméjjesen éltzer sem conventionált Semmi féle szolgálattjára [Erdősztygyörgy MT; WH Cziffra Vaszi (31) vall.]. 1815: szeméjjesen kívántam volna sogor Uramékat meg keresni [Aszszonynepe AF; DobLev. V/975 Borberek József sógorához, Dobolyi Sigmondhoz]. 1826 k.: ez előtt tizen két esztendővel Nehai Szeredai János V. Király Biro Urunk személyesen, hivatalosonn ebbe a tárgyba occultálván, a Kelemen telkieknek ezen törvénytelen praetensiojoknak, ítélet képen helyt nem adott [Gyalakuta MT; GyL]. 1849: Krizsán Mária részére ... csak is köntösöket mintegy 12 darabot készíttettem 's mindezekért maga Kelemen Beni személyesen fizette mindannyiszor a' készítmények árait [Kv; Végr. Vall. 63].

2. személy szerint, személyét tekintve; personal; höchstpersönlich, ihn/sie selbst. 1767: ki menvén az udvaramra hallottom hogy a mint verekednek ... de sőtét lévén se szeméjjesen, se a szavakrol nem esmérhettem" [Betlenszmiklós KK; BK. Sütő Ádám (30) zsellér vall. — "Udvar Mátét, a kocsmáros]. 1794: el mentem ... B. Náláti Kata Asszonynak Kotsis János nevezetű Colonussához, kittis szeméjjesen Lako házánál nem tanálván az mezon fel kerestem [Backamadaras MT; CsS]. 1802: Ezen az Exponens praejudiciumára abalincált őssi Joszágek aránt ... egész betsülettél Level által de szeméjjesen-is meg tanálta, és meg-instálta Nagyságodat [Torda; JHb XIII/9]. 1810: az Árvának édes Annyát ... Eözvegy Palatsck Josefínét szeméjjesen találván ... erős hittel meg eskettük [Kv; Borb. I]. 1827: Szeptember Holdnapja 24-k napján ... meg jelentem, a' holott mind kettőjeket szeméjjesen meg találván az ... Instructiot olvasás végett által adtam s ... mind kettőjeket meginttettem [Fejér m.; DobLev. V/1126. 8]. 1835: el mentünk ... N Lakon" ... Komán Juon nevezetű Szolgáló embe-re Házához, akitis Szeméjjesen odahaza találván a kezünkben levő Instructiot szorol szora fel olvastuk és az ő születt oláh nyelvén meg is magyaráztunk [DobLev. V/1292. — "AF].

3. négy szemközti, szemtől szemben; personal, faß in faß; unter vier Augen, personal. 1782: T. Palffy Ferentz Uram honyaban lévén de nyavallyas alapotban volt a mint Felesége referala es őő Kegyelmevel szeméjjesen nem beszélhetünk [Tarcsafva U; Pf]. 1839: arról is bizonyos válassz(sz)át kérem meg tudhatni, hogy szeméjjesen mikor találkaszatánk egy(gy)ütt [A.szentmihályfa TA; Bosla. B. Miske Ferenc Bosla Ferenchez]. 1887: Most is csak röviden mondom el, amit akarok, majd ha bejössz, megbe-

széljük személyesen [PLev. 133 Petelei István Jakab Ödön-höz].

személynök megbízott; reprezentant, imputernicit; Bevollmächtigter, Vertreter. 1851: az Osztozo felek Személy-nökeinél semmi okmány nem lehetett | (A határvonalak megállapítását) a szomszéd helységek személynökeinek közbenjöttével és kimutatásuk szerint, megtette [Bányabükk K; Mk].

személypénz bér, járandóság; salariu; Vergütung, Gratifikation, Pension. 1657: Hazaérkezvén azért az útból, az fejedelem az követ urakat sok kegyelmességgel látá ... Tiz lóra fizetést, azonkívül személypénzt rendele [KémÖn. 58].

személyű 1. vmilyen kinézetű; cu o anumită înfăţişare; von ... Aussehen/Gewachsen/Art, wie jd aussieht. 1761: Bacsai Jánosné, Toroczka Kata ... szép termetű, szép személyű asszonyság vala [RettE 118]. 1775: Varsányi Zsigmondné leánya Korda Lászlóné ... alkalmas személyű lenne, hanem szömyű nagy, hosszú [i.h. 353]. 1777: az Irina hűtös férje Gligori nem szöke hanem barna szep fekete személyű Ember volt [Szentbenedek SzD; Ks 30. 28]. 1779: Ez igen szép személyű ifjú, mintegy 40 vagy 42 esztendő ember volt [RettE 393].

2. vmilyen személyiségű, tulajdonságú; cu o anumită faţă/expresie/fizionomie; schön/häßlich aussehend/gestalt. 1584: Hozzw Jstwan Az Ven ember vallia, Esmerte(m) Giarfas papot Igen Rwt zemeliw parazna ember vala [Kv; Tjk IV/1. 328].

3. szabados ~ szabad rendbe tartozó; liber, care a fost eliberat din iobăgie; frei, aus Knecht verfreit. 1643: Philep Ersebeth ... igerte volt iövendő hazassagra keze be adasual egy Olah Lukaczi neuő legennek, a kj magat nem Jobbagynak hanem szabados szemelvények mondotta lenni [Szk 60].

személyválogatás személyek közti különbségtétel, vkinnek való kedvezés; preferinţă pentru o anumită persoană; Diskrimination, unterschiedliche Behandlung, Präferenz. 1571: akarjak eo k. hogy Ez fele zemely valogatassal az Egenleo akaratal valo vegezess Megh Neh Bantassek [Kv; TanJk V/3. 44a]. 1582: Eskeoez(m) az elo Istenre ... hogy az varasnak valasztassa es az vnio tartassa zerenet e' mostany varostul, Ram byzot vonas igazetasba, hwen el Jarok ... Attyafiusagot baratsagot felelmet adomant es minde(n) nemo Zemely valogatast hatra hagywa(n), kinek kinek mind az eo Allapatja sorsa eöregesse (!) e keresetj zerenet igazan eöldekem emitalny es Intezny [Kv; i.h. V/3. 256b. — "Más tintával eörksege-re javítva]. 1589: Amy Nezy a' Zeoleomiweseket ... hiteőkben a' zemely valogatast ky rekeztettek tanachul [Kv; i.h. I/1. 112]. 1662: Micsoda a személyválogatás, mert tudni való dolog, hogy nem minden személyválogatás vétek. A személyválogatás itt az, mikor az ítéllettelben a fennálló ügy kívül, melyet causae meritumnak hínak a törvényben, más egyéb akármilyen névvel nevezendő tekintetektől viseltetik az igazgató, az ügynek ártalmára vagy előmozdítására [SKr 691–2]. 1680: soha az mi megirt kgles urunk s asszonynunk ő ngok méltóságos birodalma, élete jovai ellen ... nem tractálunk, nem correspondealunk ... sőt az kiket afélékben munkálódni ... tapasztalunk ... minden személyválogatás, félelem, atyafiság és jó reminsigne tekintetik megvetvén ellenek állani igye-

kezünk [Gyf; SzO VI. 390–1]. 1760: Igen derék úri ember volt szegény, csakhogy a felesége igen becstelen erkölcsű, ki előtt nincsen személyválogatás, még a cigánylegény is kedves előtte [RettE 108].

Szk: ~ nélkül különbségtétel/kivételezés nélkül. 1561: minden holnap<on> az Eotweseket meg proballia ha io ezewstbeol mywelnek es az kith vetkesnek találnak zemely Valogatatsnelkewl megh bewntessek [Kv; ÖCLev.]. 1573: Azt kevannyak eo K. hofi az polgar vrain vgy viszelliének gondot az Adonak fely zedesere, hofi valamý chigeo es Restancia hatra Neh Maradion, hanem Mind (!) Embertwl zemely valogatatsnelkwl fely zedik [Kv; TanJk V/3. 93b]. 1643: Parancziolliuk hwsegtek(ne)k ez leuelünkent neue(n) megh irt Exponensek(ne)k causaiokot illendő fizetéseket suspicialuan, Isten es igassagh szerent procurallia tellyes tehetsege szerent igassaghaban hwseghtek szemely ualogatatsnelkül [Gyf; BLt 9 fej. rend.]. 1671: Hogy mindeneket szemely válogatás nélkül az Négy Recepta Religiokban és azoknak edgyaránt valo szabados exercitiumiban ő Nága meg tart, és másokkal-is meg-tartat, és edgyik Religion lévő Ecclesiákra-is hatalmasul nem küld el nem foglaltattya ő Nága Religioknak respectussáért-is senkit-is haza Fiai közzül meg nem vét hanem ebből minden szemely válogatás és meg-küldömböztetés nélkül élet minden rendeket [CC 6]. 1825: minden szemely válogatás nélkült barátságosan traktált, és vendégelt minden embert mig végre mindenéből ki élte és itta magát [Bala MT; Told. 21].

Há. 1767: Szemely válogatás | Szemely válogatás [Burjánosbuda; JHbK LVI/5. 9, 28]. 1818: Személy válogatás [M.fráta K; KLev.].

személyválogató vkinek kedvező, vkit előnyben részesítő; cel care face favoruri persoanelor preferate; diskriminierend, präferierend. 1589: panaz volt bizonioson Reaiok hogy Zemely valogatok voltak a' belseo meszarosok [Kv; TanJk I/1. 109–10].

személyzet alkalmazottak összessége; personal, totalitate persoanelor care lucrează într-o instituție; Personal. 1846: Velnicékre (az az : gépszerkezet nélküli közönséges kazánakkal ellátott pálinkaházakra) a kezelő Személyzet fej-adójánál fölül Kazán-pénzt is kell vetni. Velnicéknél: fej-adó az alárendelt Személyzettől fejenként lehet két-anynyi, mennyi a helybeli al-mennyiség [EMLt Kemény Dénes, Érdekegység (kézir.) I/VII. 288]. 1855: A személyzet kevés kivétellel, csekély eszű, gyalár emberekből állott [Újf. 157].

szemenszedett 1. szemenként (ki)válogatott; selectionat, ales (bob cu bob); ausgesucht. Szk: ~ árpa. 1684: Szemen szedet Arpa Cub 6// — [Fog.; UtI]. * ~ búza. 1632: Szemen szedet buza cub. ... N. 38 [Fog.; UF I, 140]. 1648: Egy kis kadban szemzen szedet tisza buza cub. min. nro. 3 (!) metr. 1 [Porumbák F; i.h. 880]. 1656: Vagyon ezen szuszekben szemzen szedet buza cub. sax. 14/1 [Fog.; UF II, 107]. 1673: Kumanay udvamar levő bonumnak es leguminak szama. Szemen szedet buza huszan kett köből kett veka ~ cub. 22/2 [i.h. 576]. 1811: valamiképpen a szép 's szemzen szedett Buzába-is égy égy konkoj elegyedett, Ugy nintsen Ménes-is oly' szép 's pallérozott, Mely vagy égyyszer Csitkot ki vetőt nem hozott [ÁRÉ 152] * ~ haricska. 1684: Szemen szedet Haricska Cub 2// [UtI].

2. szemenként kiválogatott búzából őrlött; mácinat din grü ales (bob cu bob); sortiirt, nach Komgröße ausgelesen/

sortiert. Szk: ~ búzaliszt. 1673: Szemen szedet buza liszt erog(álódott) szaz őtt köből [Fog.; UtI]. 1687: Luczai Sándor adminisztrált szemenszedett búzalisztet ... üveg urinalékot nro. 16 [Porumbák F; UtI] * ~ liszt. 1681: Szemen Szedet Liszt Sax Cub — 2/2 [Újvár; UtI]. 1684: Szemen Szedett Liszt (!) Cub 4// — [A.komána F; UtI].

szemenvaló ló szemellenzője; ochelari de cal; Scheuklappe. 1596: Az Taligas Lowak(na)k zemen walot hofi El wette Az Darabantt att(am) f — d 25 [Kv; Szám. 6/XXII. 7]. 1649: Balint kouacznak fizette(m) ... f 4 D 27 ... Az Szolgaianak fizettem, hofi három posta Louaknak, Inyet, Lenczejet, Szemenualoiat vétőte f. — D. 20 [Kv; i.h. 26/VI. 550]. 1779: Gergely Urfi Lovara 3 Ó patkot fel vertem ... A Száiát is meg tisztítottam, és a' Szeminvaloiat is vettem [Szászváros H; BK].

szemény 1. szemény, (külföldi) gyalogos katona; seimen; Art Landsknecht, fremder Söldner. 1655: mikor volnank ... Fejervár megyeb(en) ugyan Tóvissen ... jövenek mi előnk(en) egy felől Tatar János Urunk eő Nga fizetesen lakó Szeminnye, es más felől Rác Jeremiane Aradi Vaszilka [BálLt 62] | tavasszal kezdte a gyűlés alatt hallatni, hogy Havasalföldében valami szemények" gyűlekeznek, és a vajda^a akarátja ellen viselik magokat ugyan felesen [ETA I, 158. — "A kiadó jegyzete: a szélbéli rácok hajdankori elnevezése. "Sorban Kosztándin havasalföldi vajda]. 1656: Az szeményeknek kiadott hópénzek felől ... fő kamarásunkat ... mindjárt kiküldjük [RákDiplő. 394 Józ. Georgius Stephanus moldvai vajda II. Rákóczi Györgyhöz]. 1658: Ezerhetedfél száz gyalogok van, az havasalföldi vajda szeményivel, ő pedig hatszázat küldött [TML I, 303 Barsay Gáspár Teleki Mihályhoz] | Nagyságod méltóságos levelit nagy alázatossággal vettem; az szemények ki nem jötteknek, ha kijönnek, Nagyságod kegyelmes poroncsolatja szerint cselekszem mindenekben [Gyf; EOE XI, 406 Kövér Gábor a fej-hez]. 1662: de mihelyest a pattantyúsok látták a szemények futamasokat, ottan csak keresztülülvén a lövészszámokon, megadák magokat a mindenestül a mieinktől elfoglaltattak vala | Mindenestül való is harcra való emberem, négy vagy ötezer emberem ha lehetett, gyalog pedig, az áruló szeményeken kívül, igen kevés [SKR 339, 381]. 1667: Az semenj s német, Magyar gyalogoknak fizettesekre Attam penzt fl. 90 [UtI]. 1681: valami Szemények Szasz Régenb(en) annyára megh sebhettek vala hogy miatta megh hala [Disznajó MT; WH. Balas Janos (60) jöb val.]. 1683: Szeminyek Laistroma [UtI]. 1704: Sándor János is valami szeményekkel jött Havasalföldről, és azok is kezdtek égetni [WIN I, 69–70].

2. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: katonaként szolgáló; de semeni; als Söldner dienend. Szk: ~ drabantság. 1655: az havasali vajda helyben van, de rettenetes hallatlan vérontás lett; nem kedvezett az átkozott semén drabantság terhes boéméknak s ártatlan gyermekeknek, szántalan boért öltek meg [Kv; Veress, DocX, 287] * ~ gyalog. 1662: Azhová maga is szemelye szerént udvari fizetett hadaival, magyar és német s szemény gyalogjaival ... a rendelt napra felmenvén, sátor alá kiszállott vala | az árok is megásatott s az istállók is földdel megtöltettek vala ... de azonban az áruló egy szemény gyalog éjszaka, egy kásmátában czirkáló levén, a kásmátá ablakon kiszökött vala [SKR 337, 605]. 1674: Az régi német Gyalogokat, Item az Magyar és szemény gyalogokat meg

mustrálván szám szerint uóltanak ennyi szemelvény [Uti] * ~ *gyalog puskás*. 1657: Azután 400 széjmény gyalog pus-kás eláruván a magyart, kijő a tatárokhöz a sánczból, és a tatár annak a nyomán ment bé reájok a sánczba, másfelől a tő felől gázolt reájok [ETA I, 165 NSz] * ~ *gyalogság*. 1657: Azonban az Szemeny gyalogsagh kiment zaslóstól az ellenség keöze [Hurmz, Doc. XV/II, 1272–3 Kemény János-nak II. Rákóczi György csatavesztéséről való leír.] | Azon-ban az szemény gyalogsag zászlóstul kiment az ellenség közebe, és mindjárt arcul fordult és kezdett löni az miéinkre, kikben meg is nyakaztanak felest [Kemlr. 319].

szemenység (külföldi) zsoldos gyalogság; seimeni; (fremde) Söldnerschutz/Soldat. 1658: az gyalog darabant-ság, Széminsig és Kalarásság miatt ez ország fő rendei felette igen nagy háborgattatásban és üldözisben forganá-nak [Veress, Doc. X, 322 Constantin Szerban vajda II. Rákó-czi Györgyhoz]. 1662: és hogy a sűrű kopjával való há-nyattatást sűrű lovas seregek tapodtatását a szeménység nem állhatva, a kitűl mint lehetne közülök, a gazda szala-dozni, bujni kezdetek vala | Kit, amig tőle lehet, fizetett vala is ugyan, de egykor győzni nem kezdvén, s a tárház is üres lévén, akkor kezdé a szeménységnek elbocsáztatásokat a boérekkel tanácsra fogni [SKr 285, 334].

szemérem 1. szégyénérzet; pudore; Scham, Schamge-fühl. 1678–1683: Batori Gabor igen jstentelen es minden semerem kül valo faitalan Feiedelem leven, sok becsületes rendeknek, kinek felesagit s kinek hajadon leanjat, azkit mas keppen ne(m) erősakkalis, megh ferteztetet, semerem-mel elegies somoru emlekezet ... Kor(nis) Boldisar agiarais erőszakas ferfeztetessel igiekezet [Ks Kornis Gáspár kezé-vel]. 1710: Ha a szemérem, a pudor, verecundia, a gyalá-zattól, rossz hirtől, névtől való félelem nem tartóztatná, ki-vált a nagyját a világnak, jaj mire fakadna [BÖn. 425]. 1716: szeméremmel légien mondva, az szemérem testit, maga kezében ruhában hordazta [Nagyida K; Told. 22]. 1733: minden szemérem nélkül egjejúvé fekűttek s ölel-keztek, sokadalmokban erdőkön heggyeken egűtt lappan-gottak [Dés; Jk]. 1763: az la eleitől fogva ... éjjel, nappal fogadokban katonak szállasara s mas olyan helyekre ment és járt, hol feslett erkölcsét gjakarahatta, holott is minden szemérem és tartalék nélkül, csokolodot ölelgetődzett, kü-lenes helyekre bé zárkodat [Torda; TJkT V. 179]. 1774: szemérem ki mondani, mely fertelmes, motskolodo szokkal gyalázta, s gazlatta [Bábahalma KK; Ks 19. VI]. 1797: Nagy szeméremmel ugyan, de bizván az édes aszszony Anyám én hozzám érdemem felett meg mutatni méltó-ztatott nem napai, hanem valóságos igen édes anyai grátizá-jában bátorokodom néhány rendemmel alkalmatlan lenni, méltoztatik el szenvedni [Mezőcsávás MT; Kp 52 Máthé János özv. Újfalvi Sámuelné Sombori Borbálához]. 1799: Minden szemérem nélkül az Legények nadragjába akart nyólni tsak hogy réá nem mászott a Legényekre [Dés; DLj].

2. szégyen; rušine, sfiálá; Schande, Schamlosigkeit. 1637: monda az leani ... bizony szemerem edes Aszo-nio(m) hogi ualamely emberseges ember gjermeket keg-d aval gyalaza, czoda hogi nem szegienli az ebeteól hogi aval gyalazza [Mv; MvLt 291. 80a]. 1638: ezt Szabo Peterne monda neki hogy azt mondgya, mert nagi szemerem leszen ha azt nem mondog, megh penig igen Cavillal vala Besze-deben az Kupasne [Mv; i.h. 291. 151b]. 1710 k.: Én Iste-

nem! felülmúlja az én elmémet és akárkinek is hűtit, mely csudálatosan Felséged nemcsak az én ifjúi és gyermeki sze-méremmet, hanem annak régi megszokott szemtelenségét is a sátán és a veszett természet ereje ellen olyan csudálatosan megzabolázá, hogy egy testté nem lőnk [Blm. 986].

3. szeméremtest; organe genitale, párti rušinoase; Scham, Schamteile. 1672 k.: Leányok szemérme. Madar fészek: Pastinaca Sylvestris [PPGI]. 1739: pendelyétis Liszkai Benjamin Lakatos Máriának felhajtotta, Szemérmét fel fe-dezte [Dés; Jk]. 1756: a réten tsak közel egy árktotskáb(an) ... látám Moldován Onya eő kgylmét itt lako Nák Péter ne-vű Ember, Mária nevű Felségével nyilvánlagoson paráz-nálkodni egy szoval igi láttam az eő szemérmeket akkor kett(en) mint a' kést a' hüvelyben [Galac BN; WLT Luana providi Nemtiszor Thodor (44) cons. vall.]. 1823–1830: A fennebb említett sőfőzők⁴ pedig mezítelen vannak, és csak a szemérmek van körülövezve [FogE 192. — ⁴A százszor-szági Hálában].

szeméremszó szégyénérzetet keltő szó, szégyenszó; vor-bá rušinatá; unanständiges Wort. 1769: az gondolván, hogy nem ros sz véget hiv, mivel az előtt semmi szemérem szót nem szollot nékem, el mentem, és mingyárt meg fogott, s kényszerített, hogy gonosz kívánságára hajajlyak (!) [Buku-resd H; Ks női vall.].

szeméremtest nemi szerv; organe genitale; Genitale, Geschlechtsteil. 1568: az Ciganóth vg Ranta be az tuzhelről az Kayantay ember hogy mynde(n) zemere(m) teste kwn vala [Kv; TJk III/1. 195]. 1582: Jgiarto giorgi ... felesége az adgion fekszik walla es nagy eresen Jaygat wala ... Jo komam aszony monda ... nem tudom michoda wagon az szemerem testembe oly mind ha az tizbe egne ... mikor meg lattam volna tehat rakwa swlyel (!) es gonoz kelew-nyel belol az szemerem testjbe mind egy egy babszem es na-gyob mondam neky rakwa wagy swlyel es aba kynlodol [Kv; TJk IV/1. 59d]. 1590: hogy mys ky menenk, hat tala-lok az Santa Tamasnet, fekűwen haniatta egy kadan, es az zemerem testi mind latzik vala [Kv; TJk V/1. 48 Chote Martonne Orsolia Azzoni vall.]. 1614: az Azzony Denge-leghine Zemere(m) testet, keökeny leuel mosogatta gonoz veghre, tudni illik fertelmességhre [Nsz; VLT 53/5267 Cyp-rianus Seyler (21) udv. muzsikuss vall.]. 1640: hallottam Gagyi Jánostól, hogy ez az Nagy Pétermé, Nagy Istvánné s Molnár Istvánné Szentgyörgyön ittak ... ott megrészeged-tek, itt ki felfogták az szeméremtesteket, csattogtatták, mondották egymásnak, hogy szebb az enyém ugyan ara-nyos [Mv; MvLt 291. 233a–251a átírásban]. 1655: aszt mondotta: nem azert akarom vissza vinni, hogy többé fele-segem legyen, hanem ha kezemhez kerethetem, az sing va-sat meg tüzestetem s az szemerem testeben sűtöm (de eő czigany modra mondotta ki) A kit tüzés fogoval es vassal meg sűtögetnekis aszt vele nem czelekeszik, hogy szemer-em testeben sűtnek az tüzés sing vasat [SzJk 75]. 1716: asztaltolis egnehányszor ki kellett menni viselleni, az sze-mérem testeben lévő nyavalyája miatt; sűt az szemérem testinek az lyukát ... az vizeletti erőssen ki ette, es rága volt [Nagyida K; Told. 22]. 1749: sot ... hogy tölcsök az Szemerem Testében, hoztakke tölteltettek nem tudom [Ma-rossztkirály AF; i.h. 25]. 1761: mondatna néki Daraban Vonulné: Láddé a Deákné engem meg sem lát penig sok jót tettem én vélle, mert meg tsináltam hogy az Ura meg nem verheti ... en tégedetis meg tanitlak ... hoz, ugymond,

Ember temetéséről való port, kovát, Marványkövet es tarts a szemérem testedben sőt azzal edgyütt ezeket ted porrá s ad bé nékie [Gyeke K; Ks 4. V. 20]. 1812: a' Nagy Aszszony a Legényeket arra erőltette, hogy a' vas kalászt hevítsék meg, hogy betséglettel légyen mondva a szemérem Testét égersék meg [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Ersébeth (44) grófi mosóné vall.].

Sz. 1570: Veres Benedek, Ezt valya ... Ezt az zygarto hagi hallia Mond az Zeochnenek eb az te germeked kyt hordos, Esmet felel neky Zeoch peterne zynthe ollian az Sayad Mint egy azzonember zemere(m) teste [Kv; Tjk III/2. 74g].

szemerjai a Szemerja (Hsz) hn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szemerja/Simeria; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szemerja. I. mn 1. Szemerjáról származó; care este originar din Szemerja; aus/von/Szemerja. 1608: szemeriai Janos Pap most vzonii predicator [BLt 3]. 1699: Sepsi szeki Szemerjai Bora György Papne Aszsz(ony) m Ilona [BLt 4].

2. Szemerján levő; din/care se află în Szemerja; in Szemerja (befindlich). 1773: ordináltattam Ns. 3 székre a' Szemerjai és Sz. Györgyi küss Ecclesiában [Árkos Hsz; HSzJP].

3. Szemerjához tartozó; care ține de Szemerja; zu Szemerja gehörend. Hn. 1662: az Szemeriai ut [Killyán Hsz; BLt 3]. 1641/XVIII. sz. eleje: az Szemeriai határ [Szemerja Hsz; EHA]. 1750: A Szemerei Labban (sz) [Szentivánlaborfva Hsz; EHA].

II. fn Szemerja lakosa; locuitor din Szemerja; Bewohner von Szemerja. 1641/XVIII. sz. eleje: az Szemeriaiak mikor fel akarják szabadtítani, járo marhajok(na)k két hetet az Killyeniek ellen fel szabadtithassanak, és ott jártathassák [LLt 1117. — "Szigeth nevű határt].

szemérmes szegénylős, tartózkodó; rušinos, plin de pudoare; schamhaftig, geschamig. 1597: B: wram wkegelme megh paranczolta hogy ... Gazdalkoggiam in kegelmenek ... w Magokis megh kiwantak igen zemermesek walanak nem igen Sietnek wala Bwczusznj, de Sietnek wala Enni es igen iol Nnnia [Kv; Szám. 7/XIV. 26–7 Th. Masass sp kezével. — "A konvent elé idézett nemeseknek]. 1775: szemérmesebb asszonyt, s akinek a világi hiábavalóságok s új módik úgy ne kelljenek, mint annak az asszonynak, ritkán látni [RettE 350]. 1823–1830: én eddigelé soha csak a kisujjammal sem értem egy fejérméhez is, oly szemérmes voltam [FogE 290]. 1828: Mária Sinka Mártonné ... meg bírálá előttem a' maga részére ... Tordai Sigmond nevezetű bujdoso Szabo Legény testvér ötsét áki-is jo szívvél annuálván a' Nénnye kérésének, imé le-is fáradott, és személyesen requirálni szándékozik a' Tkts Urat, méltotztatik ötöt ... az én respectusomért kegyesen fogadni, vele, mint szemérmes, és még bátoraltan Ifjuval Atyai módon banni [Nyárádszereda MT; DobLev. V/1144 Ertsei Pál M. Szeredai Ref. Pap Dobolyi Sigmondhoz].

Szk: ~ erkölcs. 1710 k.: Így neveléd fel^a ritka szép termettel, ábrázattal, nemzetéhez, neméhez illendő jó, szemérmes erkölccsel, elmével megáldád, virágának legszebb korában magad férjhez adád [Blm. 1020. — "Az emlékiró árván maradt feleségét].

Sz. 1791: En ugyan ezeket igiretem Szerint igazán hiven véghez vinni és még többeket is igyekeztem, de beszél a' Barát de Alamnásnát is vár és szeretném fáradságomnak ju-

talmat (!) miben állana: mert szemérmes Kuldusnak üress a' Tarisnyája [Újtorda; IB. Boér András ref. kántor vall.].

szemérmetes szemérmes, szégyenkező; rušinos, sfios, plin de pudoare; schamhaft, verschämt. 1823–1830: Én szemérmesebb vagy talán kevésbé voltam, mintsem a szabónétól a dolognak titkát kérdeztem volna [FogE 292].

szemérmetesség szemérmesség, szégyenérzet; pudicitate, pudoare; Schamhaftigkeit. 1662: Dühösködött ... némelyeknek feleségüket, gyermeküket elragadván és a szemérmességnek rejtekit szemmelláthatóvá tévén, erőszakkal, némelyeknek hajlákukat és nemes udvarházukat hamuává tévén ... hogy csak még emlékezni is róla akármely szíves embernek is siralmas lehet [Skr 101–2]. 1681: Rettyi Mathe Ura(m) ... Árpastoi Partialis Gyülesünk idejen paraznasagra mind(en) szemérmességnek, mert 24 ezer forint pénz s arany, ezüst maradt reá az uráról [RettE 400]. 1799: tulajdon magam^a kéntelenittem tapasztalni, hogy nem tsak az éretlen ifjúság, hanem még meg élemedett szemérmek is, félre tévén minden szemérmességét, midőn nyári üdöben a Város mellett lefolyó Szamos árkában feredeznek a víz mellett alá s fel járkáló szemérmek között anya szült meztelen a vízben felemelkedni, de még szerte széjlel sétálni is nem szégyellik [Kv; EM XLVIII, 488 gub. — "Gr. Bánffy György gubernátor].

szemes I. mn 1. figyelmes, körültekintő, szemfüles; atent, circumspect, grijuliu; aufmerksam, die Augen offen haltend. 1649: az J. ... ige(n) vigiazo es szemes legien [Kv; Tjk VIII/4. 365]. 1662: az asszonynak nem tetszven a rosályi szállás és konyha ... Tasnádon, hogy jó lóháti és szemes asszony volna, paripára ülven szolgálva nékikele, Dévára nagy postán bément vala [SKr 154]. 1681: (A gondviselő) szemes legyen, minket és praefectusunkat az olyanokról^a ideie korán tudositani el se mulassa [CsVh 109 Endes Miklós csiki vashátori gondviselőnek adott ut. — "A vashámoren folyó dolgokról]. 1693: az ferfi ... Ez uta(n) szemesb legye(n), kit vesze(m) (így!) es kivel hazasodgyek [SzJk 270]. 1717: az vővőnek mindenkör szemesnek kel lennie, s tudni kitől vásárol [H; Ks 114. Vegyes ir.]. 1738: szemesek legyjünk, hogy holmi lezzengő és Csavargó Emberek a Sokadalomb(an) ne Confluállyan(a)k [Dés; Jk]. 1782/1790: Ezen kérésére a' Venerabilis Tractusnak nallam lévő Protocolumát szorgalmas és szemes vigyázással el szemlélvén, találók egy Detsei Sámuel nevezetű Nehai Tiszt(eletes) Atyafit, a' ki in Anno 1681 lött elsőben Szilágyszegi Pappa, annak utanna pedig, meg halalozott Egrespatakon [Kraszna/Menyő Sz; Borb. II Szathmari Nagy István Senior kezével]. 1799 k.: Szükségesképen kellett volna a praetendensnek mint maga földgyit vagy, kertel vagy Sántáz oltalmazni a kártékon Marháktól, a mint hogy az immediátus Vitizinus Szemes és jo Gazda maga földinek vegit jo és Törvényes Sántázokkal oltalmazza [Albis Hsz; BLev.]. 1807: az előbbi Calculusnak bővebb és szemesebb megvisszálása után ugy találók, hogy ... 922 Mforintok és 24 D(e)nárok Exequatlatlan maradtak volna [Mezőbánd MT; TSb 47]. 1814: A Malom épületeire ... a leg szemesebb vigyázattal tartozik az Arendator és Molnár-

ja lenni [Déva; Ks 117 Vegyes ir.]. 1820: a jóságot ... magam akarom adminisztrálni Biro által a te mint kedves Gyermekem tartozó szemes ügyelete alatt [Kv; Pk 7]. 1843: Bágyoni Katonaskodo emberek ... 3om kas Méhe-met orzották el; — Mire nézve halva aztat hogy a' Natsá-god szemes vizsgálatá alatt valamely Méhek kerekettek volna ki a' sok rossz emberek el orzása mián ara instálnám Natságotat ... hogy ha azon el orzot Méhek között valamely méh kosár hozzám tartozna juthassak birtokába mint tulajdonomnak [Torda; KLev.].

Szn. 1513: Benedictus condam Zemes [Dés; DLt 93]. 1610: Zeömös Mattjas vram [Kv; RDL I. 6]. 1614: Szemes Georgi pp [Dánfva Cs; BethU 474] | Zemes Leorincz ppix [Harasztkerék MT; i.h. 82]. 1621: Zemes Balasnak [Kv; Szám. 15b/V. 5 Voghner Mihály mb szám.]. 1625: szemes Mihály [Kv; i.h. 19/XXX]. 1635: Dobos Ferenczyne Ze-mes Durko Azzony [Mv; MvLt 291. 58b].

Án. 1674: Szemes (vizsla) [EM XLIX, 535]. 1676: Sze-mes (vizsla) [i.h. 536].

2. kifejtett szemű; cu boabe bine dezvoltate; körnig, ge-körn, in Körn/Bohner | szemet termő, szemekből álló; care produce sămîntă, cu grăunte; Kornfrucht tragend (als Ernte). 1760: Kurtá Tövin énis ot voltam ... aratni, akkor ... az Haritska igen jo es szemes volt [Mk IX. 109].

Szk: ~ gabona. 1840: Bentze Illyésnek sem itt a' faluba, sem annak Határán semmi Fekvő Jova nintsen ... Szemes Gabonája nintsen [Várhegy MT; TLt 1042] * ~ málé. 1790: Öröltettem a' Pajka Fiak(nak) Kásának és Lisztnek 20 Veka Szemes málét [Nagyida K; Told. 9]. 1801 k.: egy véka Málé vetés ... Szemes vagy szeműl Málé 4. Véka [Bonchida K; SzConscr. külön mell.]. 1840: Vagyon Seli-torán* egy kis égy kövű patak malom, melynek árendája esztendőnként 40 véka szemes málé [Kv; Ks 100 Nyilak könyve 41. — "H] * ~ őszbúza. 1786: Majorság szemes ősz buza, Metr 80 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36] * ~ paszuly. 1839: Szemes pasuj öt véka [Kv; Ks 73. 55] * ~ törökbúza. 1787: Egy véka szemes Törökbúza Dr. 66 [Mv; MvLev. 10 Csizsár György hagy.]. 1818: a Gyalui Favágo Olaszok számára adminisztrált 73 véka Szemes Török Bu-zának árát per 3 forint vékáját [Esz-Mk].

♦ Hn. 1711: szemés völgy Sorkán (k) [Menaság Cs; EHA]. 1720: Szémés völgy Sorkán [uo.; EHA]. 1766: az erdön Szemes kö alatt (k) [Szentkirály Cs; EHA]. 1803: Szemes Kö alat (k) [uo.; EHA].

II. fn lefejtett kukorica; porumb (boabe); Mais. 1810: Tizennyolc véka csős törökbuzából ... 8 véka szemes ki-jóvn, vékaja ... el adattathatik 1. Magyar forinton [Dál Sz; Ks 76 Conscr. 463].

szemesen figyelmesen, körültekintően, szemfülesen; atent, (făcut) cu atenție/precauție; vorsichtig, mit offenem Augen. 1670: Osztán ebben az materiában igen szemesen kell cselekednem, hogy se hazám oltalmazásában ne vét-sek, fogatkozást ne tegyek, se ... ő nagyságoknak alkal-matlanságot ne szerezsek [TML V, 350 Kapi György Tele-ki Mihályhoz]. 1681: az Officialis ugi vizgazzo(n) es vi-giaztasso(n) ... hagi ... ne mások, s idegenek által, hanem az Várbeli Tiszt által büntetessenek; hagi penigh az ilyen dologis szemesebb(en) lehessenek, az Falusi Bironak impo-nalni kell á vizgázást [Szentkirály H; VhU 90. — "A jb-ok és takácsok). 1728: ezen rupturat egyszersmind a két T. Praedikátor Uraink(ak) mostani nagy erőtelenedeset ke-servesen szemlélven kivanta mennél hamarébb meg orvo-

solni s a midőn ezen dolog felől istenesen és szemesen gondolkodnék ... mások felett inkább alkalmasnak ítített [Kv; SRE 155-6]. 1785: mindeniket szemesen és személyesen meg nézvéig igaz le tett hűtők után ... betsülték e szerint [Kv; Born. XXIX. 20/47 Kornis Krisztina conscr.]. 1798: jövendőre nézve szemesebben igyekez-zenek meg vizgálni [Válaszút K; DLev. 1]. 1801: (A) ki terjedő Nagy darab Határt szemesen körül nézvéig; azt ha-tároztam ... használlyák a Grohotiak [Lunka H; Ks 80. XL. 26]. 1826: ha szemesebben ügyelte volna a Felperes Tehe-nét a midőn teje elapadásáért az igézet ellen orvosolta; reá-akadhatott volna a nyavalljára [F.rákos U; Falujk 144 Barrabás Áron not. kezével]. 1831: kivült ha szemesen nem örítették könnyen el lophatták azokat" [Dés; DLt 332. — "A lovakat]. 1840: a pásztori gondviseletlenség miatt esett kárt szemesen meg néztük [A.szentmihályfa TA; Bosla].

szemeskedés vigyázás, figyelés; grijă, atenție (specială); mit Aufmerksamkeit 1664: Csak itt ezarant azon kérem Kegyelmedet most is, arra legyen nagy szemeskedések, hogy a külső szomszédos inimicusoknak konkolyok kárt ne tehessen Kegyelmetek között [TML III, 188 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

szemeskedik vigyázva figyel; a fi foarte atent; auf der Hut sein. 1752: szükséges mostan kegyelmednek jól szemeskedni, és ezen dolgot investigáltatni [Nsz; Ks 78. XIX. 24 gr. Haller János lev.]. 1764: akár mind szemeskedgyék akárki, de nem hogy a' Vizen által járo revet meg láthatná, de meg tsak az Aranyos Vízet sem láthattya meg azon helyről soholt [Nagysajó BN; KS. Mich. Détései (20) és G. Csizmadia (19) jb-ok vall.]. 1772: Mint hogy az Perek indi-tásában lábra valo allításában s folytatásában nem tsak sok költséggel kell élni, maga Házi dolgaink el mulatásával, idegen heljen dispendiose ülni s szemeskedni sőt nagy próbákat, gyűlölségeket, haragot és üldözést szenvedni [Nagy-lak AF; DobLev. II/436. 1b]. 1841: lassan, mindenféle szemeskedve, vigyázva, és ügyelve tovább ballagtam [KLev. 11].

szemeszter félév; semestru; Halbjahr. 1811: Quietantia. Három száz hat R. forintokrol, és 30 xrokrol, melyeket hogy ... osdolai Vas Antal ur ... Tatrosi Theresia rész Jo-szágának Arendatora az első Semesterre illő Arendatitia Summa defalcationjába mostani Fekete Bankalisokba 1532 Rfokba és 30 xrokba(n) in quintuplo effective kifizette legyen ... quietalom [Felőr SzD; BetLt 7].

szemesztris tanulmányi félév; semestru (din anul școlar/universitar); Semester. 1823-1830: Mikor a semestrisek kezdetével tanítani kezdett, mintha félt volna, dadogott, beszélni is alig tudott | az utolsó semestrisben ... igen sok volt a dolgom [FogE 237, 228-9. — "G. Lichtenberg, a göt-tingai egyetem fizikus és kémikus professzora].

Szk: nyári ~. 1823-1830: az univerzitásnak törvényeit ... ezen könyvecskék mellé tettem, sőt ehhez tettem a prae-lectiókról való katalógust is azon két nyári és téli semestri-sekre, melyekben én leckéket hallgattam [FogE 211] * téli ~ → nyári ~.

szemét 1. hulladék, mocskok; gunoi, murdărie; Müll, Mist, Abfall. 1573: Az vchakon valo zemet kyhordasra es egieb ez fele Tyztatalansagra visselienek gondot eo k. Mert

Mind varosswl gyalozat ez fele vndoksag az vchakba [Kv; TanJk V/3. 78a]. 1586: mikor zemetett Awagy ganytt hoztunk volna ide Balatffy Ferencz monta hogy ne horgyvok oda [Csupó KK; JHb XX/48]. 1597: Reodi varga Marthon wallia. Lattam egizer hogi az giermeket aki megh holt Kis Imreh egizer ele foga ige(n) megh vere ... mikor az zemetet merne foga az haiat ereosse(n) paskola az feoldheoz az feiet [Kv; Tjk VI/1. 41]. 1655: Tudo(m) azt hogi Kosa Pal töltötte Szemetel, nyr aggal az gödröt vgy duga, borozdola, csoptata el az uizet [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Uaniolos Leó-rinczj (40) pp vall.]. 1679: Ejjel az utcákon kik rikotoztak, ki házánál tánczoltak ... szemetet, ganéját, étöt ... az utra más ember ártalmokra ki hánt? [HSzj *guzsalyoskodik* al.]. 1699: Kapitany Uramek a' Tizedesekek szorgalmatossa(n) vigyazzanak az utzakra ... ganajt es szemetet hordokat toties quoties meg büntessék alioquin magok fl. 3 meg-büntettettek [Dés; Jk 277b]. 1735: az hol az utcákon olly rut sepedeket Csinalnak ganéjjokat szemettyeket ki hord-gják tehát sine Personarum respectu meg büntettethesse Cum fl. 1/1 [Dés; Jk]. *XVIII. sz. köz.*: Hogy ha az Urad vagy Aszszonyod^a Szavat^b vásárolna vagy vásároltatna veled, tartozol haza hordani Szorgalmatosan és annak völgyit (!) ha a szükség hozza vábúlsit ki hordani, és egyéb sepregetesketis végben vinni kiáltt képpen mesterségnek szemettyit [Kv; FésCJk 54. — ^aAz inasé. ^bSzarvat?]. 1762: az Sz: Háromságot olyba tartják, mint az szemetet, mert ha itt volna a szeméttel edgyütt ki seperné, és ki vetné [Torda; TJkT V. 110]. 1772: a Kereső Uram szolgálója előnkbe vetette ki a szemetet mikor arról jöttem szekérral [Dés; DLt 321. 60b Cszmás Gabor (50) vall.]. 1841: a kapu meg hibázása fő képpen azon okbol esett, hogy a kapu felet két rendbéli galambug, és azis Szeméttel meg terhelve lévén, aztot erőszakosan dőlni kényszerítette [Bács K/Km; KmULev. 3].

Szk: *házi ~*. 1771: A mi Uczczánkban látom Pogáts Mihályt Tokai Györgyét az Uczára a hazi szemetet hogy ki hordgyák [Dés; DLt 321. 28a Moldován János (36) zs vall.].

2. *~ módon* rendetlenül; in dezordine; Durcheinander, wie ein Misthaufen. 1679: ezen kamoraban levő eggyet-mas(na)k nagyub része szemet modon lévén, jo rendb(en) nem is vétethetett [Uzdisztpéter K; TKI 30 Bajomi János lelt.].

3. haszontalanság, értéktelenség; lucrü inutil/fără valoare; Mist; nutzlos Zeug. 1636: némelly szükséges üdne-pi ceremoniakot ... másunnan fel-keresgettem, és sok ben-nek lévő fogyatkozásoknak szemetektől nagy munkával meg tisztogatván, az nyomtatothoz ragasztottam [ÖGr Aj].

4. *átv* mizerie, dezordine; Kehrlicht. 1710 k.: Reménkedem, édes Istenem, ha ugyan csak raboskodnom kell, hadd haljak édes hazámban szerelmesim dajkálkodása alatt meg, s temettessem édes hazám szemetébe, mert hová visznek s mire? [Blm. 1013].

szemétbíró szeméthordó; gunoier; Müllträger, Straßenkehrer. 1550: Judicy Zemeth byro. Solui d. 6 | Item Judicy Zemeth byro Solui v 6 [Kv; Szám. I/II. 6a, 13]. 1573: Horwat Gergel Azt vallia hogi eo Caspamal az zemetbyronal lakik volt [Kv; Tjk III/3. 282]. 1580: Az zemet Biraknak vegeztek eo kegmek hogy ... vczanke(n)t el laryak az va-rast es kiálchyak megh hogy se trebelt se egieb bwdós vndoksagot ky ne eosse(n) senki, se kapozta lewet se az bar-belyok Az hwgot se az zochyek Az chyawat ... ha penigh

ebbe zorgalmatossó(n) el nem iarnak Az zemet birak, Biro vram az tanachy haz elót vonyassa leh, es harom palczawal fyzessenek neky [Kv; TanJk V/3. 226b]. 1587: Az szemet biraknak hogi az szendelt az varfokra segitettek fel hordanj attam munkajokert — / 12 [Kv; Szám. 3/XXX. 22 Seres István sp kezével]. 1595: Az Zemet bjronak adot feye mo-satassara, es Jo forgolodassara pallersagara ... d 3 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 242 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1650: Az Sze-met birak szamara, Attam ... prebendat Hust Lib. 2 ... V. Czipot Nro 4 [Kv; i.h. 26/VI. 417]. 1730: G(ene)ralis szál-lását készítő becs(ü)l(e)te)s embereknek borra valot Den. 20 azon szállásra nyirág seprűért szemét biro(na)k Den 12 [Kv; i.h. 56/XIX. 97]. 1742: a Király Bironak és az Ispán-nakis mindenkor 16 // 16 véka buzát, a Szemét Bironak két vékát ... adnak [Kv; AggmLt 12]. 1752: Erre a kötelre adta Agoston szemét biro az pénzt az mellyet Comendáns szá-mára collectált volt [Kv; Szám. 69/XXVII. 8].

Szn. 1574: Orsolia az Zemetbiro Benedek Annya [Kv; Tjk III/3. 392c]. 1590: Zemet Byro Miklos [Kv; Szám. 4/XIII. 9 gr. Wass malomreg.]. 1599: Zemetbiro Janos [Kv; i.h. 7/XV. 76]. 1603: Zemet biro Janos leania Orsik [Kv; Tjk VI/1. 706].

szemétbíróné a szeméthordó felesége; soția gunoierului; Müllträgerin, Frau des Müllträgers/Straßenkehrers. 1570: Ilona zemet birone, Ezt vallia" [Kv; Tjk III/2. 174b. — "Köv. a vall.]. 1583: Zemetbirone [Kv; Szám. 3/XI. 46]. 1584: Fodor Albert vallia, ket penzen veottem vala egy da-rab tafotat es ez zemetbirone Annia Eowenek foga hogy az eo vnokaié (!) [Kv; Tjk IV/1. 247].

szemétdomb gunoiste, grămadă de gunoi; Misthaufen. 1625: Az scholaban valo szemet dombot hordatta(m) ky ... 35 szekerral teszen f 3 d 50 [Kv; Szám. 16/XXX. 23]. 1763: küldé el Fű Biro Pataki István Ur(am) Eő kigyelme az Magyar Utzai ... kertében az ki az előtt valo Esztendőkben Salva venie Ganéj és Szemét domb vala, Mostan pedig ő kigyelme bé kerteltette és jo Cura ala vette [Kv; KvRLt IV. 8].

szemétdombos cu gunoiste; für Müllabladen, als Müll-ablasplatz dienend. 1823: egy szemét dombos rész kertem felé alkalmatlan bé horgad [Kv; EMLt].

szemetes 1. mocskos, piszkos; murdar, plin de gunoi; schmutzig, mistig. 1718: Pestis alkalmatosságával ... Szük-ség praeservatoria nézve gondot viselni, az imit amót Ból-tocskákban, és kunynyokban (!) Sordidé magokat viselő, és Lako Emberekre, kiket is vagj tisztaságra kenszeriteni, vagj onnan ki Szállítani Szükséges, mivel experientia mutattya; hogy az afféle Szemetes lyukak taploi es Fomentuma az afféle nyavalyáknak [Kv; KvLt I. 225 gub.].

2. szeméttel vegyes; cu impurități; unrein, ungereinigt, mistig. 1756: Az Harmadik Hambárban, vagion szemetes korpá ... Ugjan ott vesző kasban, romlot köles Met 2 [Nagyrápolyt H; JHb XXV/35. 13].

szemetez időz; a petrece ceva timp; fackeln. 1757: Keszég Györgynek négy tulkait el betsülők 23. Forintba mehent pedig az betsül meg esett, szolgál Biro Vram mind-gyárást az Thordai ember(ne)k kezébenn adta, azis nem so-kat szemetezett vellek, hanem mingyárást el hajtotta Thor-dára [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c].

szeméthalom szemétdomb; grămadă de gunoi; Misthaufen, Müllhaufen. 1853: a' Györgyfalvára vezető rendes út csaknem mindig járhatatlan a' szeméthalmok mián [Kv; Pk 3].

szeméthordatás a szemét elhordatása; transportarea gunoiului; Wegschaffen(lassen)/Abräumen(lassen) des Mülls. 1830: A Kémény takarítás, és szemét hordatás servitusait, olly Formán vészi magára, hogy ha az egész Telket ne talán egyedül találndja birni abba az esetben ami takarítást azok kívánnának egyedül, ha pedig alólrol is idegen lako lészen, a proportione fele részes lészen [Kv; Somb. II].

szeméthordó szemét hordására való; de/pentru cărat gunoiul; Müll(abfuhr)-, ... für Müll, für den Müll bestimmt. Szk: ~ cserény. 1769: Ganej, es Szemét hordo cserény 5 [Déva; Ks 76] * ~ fiateknő. 1679: Szemet hordo fa Tekenő nro 3 [Uzdizspéter K; TL. Bajomi János inv. 13] * ~ saroglya. 1679: Szemet hordo Saraglya [uo.; TL. Bajomi János inv. 78] * ~ tarbonca. 1679: Szemet hordo Tarbonca nro 1 [uo.; TL. Bajomi János inv. 138].

szemétkihányás aruncarea gunoiului (la locuri nepermise); Ausspeien von Müll. 1842: egy versen az Aszszony Amberboi Josefén valami Szemét ki hanyásért lett meg zállagoltatásért boszorkodva, járkált alá 's fel a' házba, 's a' Város hadnagyrol ... ezen szokot mondotta ... nem kellett volna a' Bolbba küldení zállagért, hanem a Házhoz, mert innét hanyták ki a szemetet [Dés; DLt 1452a. 5].

szemétmerő szemétkimerő/merítő eszköz; obiect casnic folosit la scoaterea gunoiului din groapa de gunoi; Mist-schöpfer, Schöpfzeug für Mist. 1874: Gunya szárító spárja ... Szemét merő [TSb 7].

szemez szemel, szemenként válogat; a lege bob cu bob; (aus)lesen, klauben. 1639: latam az eggik(né)k az kezebe(n) vala egi kis firtecz<ke> egres szemzi vala, s ragais megh az szemeben [Mv; MvLt 291. 180b].

szemfájás durere de ochi; Augenschmerzen, Augenweh. 1710: [A purgálás következtében] a szemem ugyan nem fájtt osztán akkor, de nem adom senkinek tanácsul, szemfájásban hogy úgy kúráltsa magát a feneke bajával [BÖn. 528]. 1880: A. V. bizottság ... Rendesebb és pontosabb rubrikázást rendel ... Az örökös földig füst 's e' miatti szemfájás ellent állottak a rendes írásnak rubricázásnak [Bádok K; Rak 50-1].

szemfájós szembeteg; bolnav de ochi; Augenkrank. 1855: Kolosvárt a' Szemfájllyosok jelentsék magokat [M.bikal K; Rak 55].

szemfedél 1. szemfedő; giulgiu, lintoliu; Leichentuch, Grabtuch. 1710: (Bánffy György) asztalost hívatván s koporsóját megcsináltatván, azt bevonatja maga előtt, lepedőjít, vánkosit, szemfedelit a maga leányival maga szeme előtt megszabatja, megvarratja, s mindenképpen előkészítetvén, elíteti [CsH 414]. 1759: az edes Annya ... amikor a Nyujto padon vala, Bartok Kelemen Uram hoza szem fedelet és ujj főre valot [Albis Hsz; DobLev. I/292. 3b Boér Gaborne Nagi Sofi (38) vall.]. 1777: az halo egyetmást is Rákosi Sándorné Aszszonyom adta az Annja Aszszonyinak

a' melyben elnyujtották úgy mint Gyolts Rokoja, Görög Gyolts elő ruha, ujj fejjér fátyol, Görög Gyolts ing, Lájbí, Gyolts inguj, szemfedél, négy házi Gyolts [Martonfva Hsz; HSzjP Catherina Bokor in Canillis (21) vall.]. 1810: A koporsom belől légyen gyoltsal bevonva ... Szem fedél a legregibb modi mennél oltobb fejjér fátyol és legregibb modi blundin tsipkével garnirozva [Héderfája KK; IB. I. Bethlen Sámuel végr.]. 1820 u.: Az atyánknak Temetési költsége az harangozásért 1 Rf: ... 4 Sing Szem fedélér ... 3 Rf: 12 (xr) [Egerbegy TA; Tolvaly lev.]. 1857: 7 sing széles Tülanglé szemfedélnek ... f 17/30 [Kv; Pk 6].

Sz: a halottról elveszi a szemfedele. 1678: nem idegene léven mind magamnak s mind szegény feleségemnek, tekintse az Istent és a mű szegény apró árvaikat; ne vegye el az halottról az szemfedele [TML VIII, 337 Lázár István Teleki Mihályhoz] * holtnak szemfedelét tartóztatja. 1777: hanjszor Fogada a Mgs Ur parolajára hogy az en kész pénzem ... mégis az Méls Ur meg nem küldötte vigyázzon az Mélgos Ur, mert Holtnak szemfedelit tartóztatya az Ur, én nem élek így meg, sem borom arrat sem az kész pénzemet nem fizeti az Ur, keserves dolog [Kv; SLt XL Fekete Ferenc Suki Jánoshoz. — "Tollban maradt: megküldi].

2. ~ül szemfedélnek; ca giulgiu/lintoliu; als Leichentuch. 1803: egy lengetegűlni kezdett patyolat keszkenő egy fátyol Abrosz ... el lengetegűlvén 's a' mójtól meg emésztetvén ... szemfedélül ajándékozott Musnai Mosesné meghalálózásával [Ádamos KK; UnVJk].

szemfényvesztés megtévesztés, csalás; înșelăciune, scamatorie; Blendwerk, Gaukelei, Spiegelfechtere, Lug und Trug. 1614: csak szemfényvesztés volt az mi akkori tisztességünk" [BTN² 69. — "Ti. a Portán való pompázatos fogadásuk]. 1662: Acháb ... szemfényvesztésekkel, madárszókával való jóvendölésekkel éle, s mind nézött, s mind varázslókat szerze [SKr 704]. 1668: az moldovai követek is ő nagyságát informálák, az szemfényvesztés leszen, hogy rémítsék az oloszokat az császár menetelének hírével és vehetnék valami békességre őket [TML IV, 278–9 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. XVIII. sz.: nem szemfény vesztések voltak tsuda-tételeid [Told. 20a]. 1710: És hogy ajándékon tanítanak, az is csak szemfényvesztés, s nem köszönhetik a jesuitáknak, hanem a régi kegyes fundátor magyaraknak, kik sok ezerekből álló jóvedelmű jószágokat conferáltak a jesuitáknak, melyekből pompáson s kényesen élnek; s nem esik ajándékon a tanítások [CsH 387–8].

szemfényvesztő csaló, megtévesztő; înșelător; gauklerisch, spiegelfechterisch. 1710: (Albert király özvegye) midőn a koronázás után a koronát, amely ládában szokták volt tartani, be akarnák tenni, ördögi szemfényvesztő mesterséggel megcsalja az előtte álló urakat és az üres ládát lepecsételtetvén velek, a koronát ellopja, mind a gyermekkel együtt felviszi Bécsben Friderik császárhoz, a gyermek bátyjához [CsH 62]. 1822: A minden istentelenséggel, boszorkánysággal, tolvaj-sággal etc etc tele, telyjes Mar(us) Széki Bernárd Benedek. A gonoszságokban Semmit sem engedő Társával G. Mikes Joseffel s hát menyinyi Czinkus Poroszlo boszorkánysággal egygyet értő Darabontokkal! ... bizony itten Vannak ezek a Szemfényvesztő boszorkánysággal ördöngösködők Számoson Kolosvárt [Kv; RLt ismeretlen rk pap írása].

szemfog (dinte) canin; Augenzahn. 1849: a' két gyermek jól van különben, hanem Mutusnak⁴ jönnek a szemfogai, 's

e' miatt gyomra sokat menvén, kissé sok, de különben víg [Kv; Pk 7. — *Miklós beceneve].

szemgyógyító care vindecă bolile de ochi, care se ocupă cu vindecarea bolilor de ochi; augenheilend; für Augenkranke, gegen Augenkrankheiten. Szk: ~ asszony. 1625: Teoreok Lazlo vitte ket eokren zek^a: az ket zemgiogito az-zont Tordajg ... d 25 [Kv; Szám. 16/XXXV. 132. — *Szerkerén] * ~ intézet. 1855: Kolós váron M: Vásár helyen szem-gyogyító intézetek léteznek [M.bikal K; RAK 56].

szemínál átv elvet; a semána; säen, den Samen von etw. verstreuén. 1605: Micsoda lelkiismeret vihette kegyelme-
ket arra ... hogy ezt a Rác Györgyöt ... az szegény or-
szágnak romlásával hazánkban behozott és ilyen discordiát
semínált közönbkben [SzO VI, 11 az erd-i rendek előjárói
Nsz-hez].

seminarista I. fn papnövendék, kispap; seminarist; Seminarist, etwa: Kleinpriester. 1736: Udvarhelyen ... az convictusban olyanformán voltak mint Kolosvárott, az szegény seminaristák is szintén ugy életnek [MetTr 435].

II. mn papnevelő intézetben tanuló; seminarist; Seminar-, im Seminar studierend. Szk: ~ deák. 1736: Akkor peng nem hitták az mestereket úgy hogy : rhétorok mestere, syntaxisták mestere, principisták mestere, hanem nagy mester, középső mester, kis mester s az nagy mester viseli vala gondját az seminarista deákoknak. Az urfiaknak, fő és nemesember gyermekeinek sem vala szabad az szemínáriumban menni szabadság nélkül, ellenben az seminarista deákoknak sem az convictusban | az seminarista deákok ... Légyelyben az hátokon hordottak vizet az Szamos vizéről, az volt italok ha pénzek nem volt [MetTr 427, 429].

seminárium papnevelő intézet/főiskola; seminar; | kollégium/konviktus; internat; Seminar, Priesterseminar/Internat. 1584: Meg értettek varosul ... minemeo választ Adót Kendy Sándor vram ... az Seminariumnak meg lete feleol, Meg lelenthwe(n) azt hog' Lengiel királnak^a teokelletes el vegezet Akaratia ez hogy itt ez varosba(n) meg epwllien az Seminarium [Kv; TanJk V/3. 278b. — *Báthory István]. 1589: 5 April: az Seminariumhoz vette(m) egy lakatot d. 5 [Kv; Szám. 4/X. 15]. 1736: (A) székelý földiről jött szegény deákoknak ... az páterek mind Monostoron, mind azután hogy Kolozsvárbán bémentenek, egy házat tartottak, azt semináriumnak hitták | az deákok ... mihelyen reggel csegették felkelésre, mindjárt az semináriumban feljöttek, s mind addig ott voltak, az míg estve lefeküvésre imádkoztanak, azután mentek az szállásra | Nyárban ... a seminárium híjában apró cellácskátok fontanak vesszőből, s azokban háltnak [MetTr. 425, 428]. 1773: Egy Apor István nevű alávaló, háromszéki torjai falusi procatorból szörny nagy gazdagságra ment ember testált volt 80 ezer forintot azon kolosvári jezsuitáknak, hogy míg azon szerzet fennáll, az interesséből tanuló gyermekeket tartsanak ... De azt mondják, hogy nem akarja öfelsége sem a seminariumot, sem a convictust tollálni [RettE 312–3]. 1793: Feletébb sajnálom a' Mikházi Seminárium pénzének Dolgát [Torda; DobLev. IV/715].

Szk: árvák ~a. 1761: Midőn hivattatván volnánk ... Mikházán^a ... a Mikházi Tisztelendő Pater Franciscanusok Kalastromában a Mostoni Tisztelendő Pater Regens Attyasága szállásán ... Hétfűkőn lako Nemzts Csát László

Uram, Mera György, Mera Daniel, és Mera László eő keglmek ... elkerülhetetlen Szükségektől viseltetvén, leválanak kölcsön ... a Mikházi kalastromban depositumban lévő ugyan a Mikházi Árvák Titt Seminariuma penziből ... háromszáz Magyar forintokat [DobLev. II/327. 1a. — *MT] * katolikum ~. 1743: En Páter Pataj Andras, a Kolosvari Catholicum Nemes Seminariumnak Mostani Régense [Kv; Tjk XVI/3. 150] * klérikusok ~a. 1736: Nagy Szombatban az Veres collégiumban, ugyanott az szent Albert semináriumba, Kolosvárott az clericusok semináriumban ... még bővön vadnak fundálva az clericusok [MetTr 423–4].

semináriumbeli papneveldebeli; de la seminar; des Seminars, inv/von Seminar. 1737: Groff Csáky Istvantul adatott kezemben ... Seminariumbéli Régensnek Magyar for. 20 [JHbK LII gr. Mikola László kezével].

seminatura vetés; semánaturá; Saat. 1703: ha mi seminaturájok találatnáknak azon portiohoz tartozando földeknek, tempore redemptionis, azokatis eo kglmek magok szükségekre bé takaríthassák minden impedimentum nélkül [Szamosfva K; JHbK XXV/26].

szemközbe I. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: ~ megy találkozik; a se întâlni; entgegenkommen. 1662: De valljon a jelenváló alkalmatossághoz képest, melyben általlátni könnyű volna, az hatalmas nemzetség az hajdúságot avagy teljességesen megmontani s elpusztítani, avagy meghodoltatván, azt maga mellé mindenestül felvivén, vele Rákóczi fejedelemmel szemközbe menni igyekeznek [SKr 533].

2. (vkivel) szemben/szemközti; față în față (cu cineva); jmdm gegenüber. 1676: Kende Ferenc ... Szakmárrul tudakozott vagy oda practicált s ezeket^a szemközbe találta s megtérítette [TML VII, 170–1 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz. — *Jaxát és Kende Mártonékat].

3. vkinek a szeme közé; în ochii cuiva; ins Gesicht, in die Augen. 1662: Isten segítségéből az ostromlás alatt az asszonyi fémhép is nem keveset segített vala ... némelyek pedig a forró fagyút és vizet bizonyos edényekben a katlanokról nagy serénységgel hordják és nyakokba s szemközbe való hajgálásra a férfiak kezébe szolgáltatni gyorsalkodnak vala [SKr 608].

szemközben I. szemben, szemtől szemben; (față) în față; gegenüber, vor sich. 1662: (A generális) a fejedelemnek Gazsi nevű ... bolondját ... kimentében szemközben találván, attól is nagy teli torokkal ... elbúcsúzik | amelly néhány száz gyalogot ... Jenőbe indítottak vala, azok ... visszafordultokban a belényesi rablókkal szintén szemközben találkozáván, őket igen meglővöldözvén s sokakat benők elhullatván ... magok is jó nyereséget kaptak vala [SKr 212, 423].

2. vki/vmi felé, szembe; spre cineva/ceva, în față; entgegenkommend. 1662: A fejedelemnek azért értesére adták, hogy a tatár chám nagy temérdeki sokaság népével csak közel szemközben jövő útjában volna, úgy, hogy semmiképpen már el nem kerülhetnék [SKr 372]. 1676: Ezen le irt pitvarból, nyilik szemközben az edgik Porkaláb házra vas sarkon, pánton, vas kilinczes kilinczfős, tolyo záros, fordítos, vasbevonos, egj uj j béllet ajtó [Fog.; UF II, 709].

3. szembe, szeme közé; în ochii cuiva; ins Gesicht, vor die Nase. 1662: s a mieink is mindannyiszor nekiek való si-

valkodással, Jézus, Jézus méltóságos nevének segítségül való hívásával, sűrű lövöldözésekkel, olvasztott forró fagygyúnak, víznek szemközben való rájuk öntözésével nagy keménységgel és bátorsággal fogadják és viselik vala őket [SKR 607].

szemközt 1. szembe; in ochi; ins Gesicht, in die Fratze. 1847: Erre Varga Katalin azt rendelte, hogy ... Offenbányára szolgálatra ne menjenek, s ha én erőltetem, hogy oda-menjenek, üssenek szemközt [VKp 245].

2. vkivel szemben állva; (stünd) in fața cuiva; Mann an Mann einander gegenüber, jndm entegentretend. 1816: ezen Lármát a fia Lőrinczi Mihály eő klme kívünnöl meg halván hirtelen nagy indulattal káromolva a házba bé jött és a ... D(omi)nalis Birot az öklivel Szemközt úgy pofon ütette hogy a Szemöldekén fejtül a bór el hasodván a vér el lepte [M.köblös SzD; RLt Kállai Sándor felesége, Morár Irina vall.].

szemlátomás 1. (szemmel látott) tapasztalat; experientia; Augenschein. 1570: Pal mester protestal, hogy semmy helt nem ad az byzonsagoknak, mert zem latomas ellen, semmy helye nynchy (!) az Emberbely byzonsagoknak [Gyalakuta MT; Bállt 1]. 1667: Azt Nagyságod bátran elhiheti, az mindennapi szemlátomás is azt bizonyítja, hogy az török soha senkinek nem oly barátja, hogy az maga hasznát látván, örömet ellensége ne legyen [TML IV, 45 Teleki Mihály Bememiszta Annához].

2. megsemlélés/tekintés; vedere, vizitare (la fața locului); in Augenscheinnahme, Beaugenscheinigung. Szk: ~ra ad. 1570: Mester vram Embery byzonsaggal, semmit nem akara, byzonytani eleottunk, hane(m) zem latomasra ada, az hatar helyeket mw eleonkbe [Gyalakuta MT; Bállt 1].

szemlátomást 1. szemmel láthatóan; care poate fi văzut cu ochiul, vizibil, văzînd cu ochii; augenscheinlich, offensichtlich. 1582: Manily chaplar Ada(m) ... vallya. Zem latomast semmit Nem lattam, hanem ... Zekel Margit, monda hogy Luczanak az Nireo Kalman zolgaló leaninak Nag hasa volna [Kv; TJK IV/1. 42]. 1600: Zeochy Peterme Varady Margith aszony ... vallya ... az Ablakon tekinte be amelyben ez Zabo Marton gazda(n)k lakik vala, azt latam hogy az monostory zabonewal egy Agyban fekszik vala eoze eolelkezve ... keozteok zynten zemlatomast valo vetket Nem lattam [Kv; TJK VI/1. 489]. 1663: inkább magunk ... felszedetjük az élest rajtuk, melyet mind német s mind magyar praesidium számokra fordíthatnak ... Ezzel azért nem hogy szabadságokat* háborgatnók, sőt szemlátomást való nagy károkat akartuk eltávoztatni [TML II, 412 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz. — "A szóban forgó puszkasságát és nemességét]. 1677: ha valamely az szegénység közzül nem adhatt ... kinzöttak*, sokat közzülök meg is vagdaltak, mely istentelenségtől ma sem szűnnek meg, sőt ugyan gyönyörködni láttatnak annak az különben is megnyomorodott darab földnek szem látomást való elfogyatkozásával s pusztulásával [TML VII, 448 Teleki Mihály a magyar hadakhoz. — "A vitélő rendek]. 1705: és így itt nem sokáig fogunk durálni mindnyájan, mert minden szemlátomást szűkül és drágódik, hogy már nem is kaphatni [WIN I, 547]. 1711: az eladó búzát hozó embereket be nem bocsátják a kapun ... ez a szegénységnek szemlátomást való megszorítására van, mert az idegen parasztember a búzának a szépit sem adja feljebb 12 polturánál, de nagysá-

god nem akarja alább adni 60 pénznel [Kv; KvE 298 SzF]. 1733: Kérem azért az Vrat Battyam vramat, az Leveleimet már resignalni ne terheltelessék, mert eddig-is nagy szem látomást való három vagyon [TKI Teleki Sámuel lev.]. 1767: Kétze Makovej ... száradni kezdé szemlátomást, s esztendő sem telvén, kiis szárada ez világból [Galgó Sz; JHBK LIV/1. 6]. 1771: Szemlátomást való ítéleti az Uris-tennek rajtunk ez az szörnyű esőzés [RetE 253]. 1813: maga a káros gazda ez előtt két hetekkel maga mondatta nekünk, hogy ő nem tudja, hogy mi baja vagy nyavalyája vagyon az ő lovának; mivel szemlátomást szárad el [F.rákos U; Falujk 84 Barrabás Áron pap-not. kezével]. 1840: a' mikor a' Néhai Apossa meg holt akkor ez a' Bentze Illyés Gyergyoba lévén ... Kormos Petrikának az annya, innen a' Ládájából minden pénzt ki Lopta s el vitte magával Nemes Maros Székbe, Maros Szent Annára ..., azok ... ott annak utánna szegény emberekből szemlátomást gazdagokká lettek [Várhegy MT; TLt 1042].

2. nyilvánvalóan, kétségtelenül; evident, neîndoicnîc; offensichtlich/-kundig. 1631: soha oly rosz Aszoniallat nem jöhetet az varasa az kit eo* nem ismert ... ki attia fia, ki mie, de szemlatomast nem latta(m) hozzaja [Mv; MvLt 290. 237a. — "Szalontai Gergely]. 1669/1672: a' Molnárt pedig ki kellett hánnam, mert lopó volt 's szem látomást való lopásait tapasztaltam [Mindszent AF; JHB XXIX. 54]. 1679: Azonban ha szintén egy s két ember be nem jö is, azzal sem gondolunk, az mit egy hatalmas török császár kezökre ad, azt egy s két félre húzó magok ambícióját üző személyek el nem rontják s lsten sem engedi, sőt azokat szemlátomást megbünteti [TML VIII, 394 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1681: (A molnárnak) ez volt feleleti: hagi késebb el lenni a' negyed resz proventus es az heti kenyerre Limitalt buza nélkül mint sem a pogacza sütés tölle el vételessék; melyből minemű nagy szemlátomast valo gonoszság es lopasa tetzik ki [Hátszeg U; VhU 148]. 1710: Publicálván az ország előtt a punctumot*, elszörnyülködének mindnyájan a más religión valók, látván, mely szemlátomást rontanák ki az ország kezéből a pápisták mind a magok régi szabadságát, törvényit, mind a császártól adatott Diplomát [CsH 307. — "1699-ben]. 1732: Oprus luon ... Jósika Mária Aszony Fölti Jobbágya gondviselése alá bízott egy néméhány Szarvasok és Süták körül való gondviselensége miatt ez előttis némely Szarvasok el-halván el veszvén most közelebb ismét szemlátomást való gondatlansága ál(ta)l egyik erőszakoson meg halván; az említett Mgs Uri Aszszony ... incoptivaltatta [Folt H; BK 1124]. 1811: méltotassék ... a szegény árvák ily szemlátomást való el nyomattatásokat orvosolni [Búzásbesenyő KK; KCsl 1].

szemle vizsgálat, megsemlélés; examinare, inspectare; Besichtigung, Inspektion, Inaugenscheinnahme. 1853: méltotasson — ha kívántani fogna — a' dolog állásáról ... egy saját kebeléből ki nevezendő, 's az én, vagy a' végre megbizando személyesem* közbejöttével a' hely színén szemlét tartando Bízottmány által meggyőződve, annak végrehajtásához ... hozzájárulni [Kv; Pk 3].

szemléli néz, figyel; a privi/a se uita atent și îndelung (la ceva); betrachten, (an)schauen, ansehen, besichtigen, verfolgen. A. 1657: Csáki egyik ablakban, én másikkban, Csákiné az első ülésben, orcáján könyvei lecsorogva ... szemléli vala urának Catherinával eckeseléeket, még én is ka-

jon szemmel nézem vala [KemÖn. 150]. 1699: en a' magam földelme(n) karaimat szemlélvén az A. ellene(m) kegyetlenül furialt, harnis hitűnek szidalmazott [Dés; Jk 294b–295a]. 1704: ma volt harc a verebek és fecskék között a generál házában ... Ezen actust pedig a német tisztet sokáig szemekkel nézték, és más egyéb emberek is csudával szemlélték [WIN I, 87]. 1740: Aztis non sinē apprehensive et dolore szemléli a' Tktes Nms Tanács és Univerzitás, hogi semmi benemerita personak(na)k respectussa Mészáros és Hentes atyánkfiai előtt nincsen; vagi igen kevés [Dés; Jk 541a]. 1752: a buzában lévő kár volt a mint szemléltém az Ur Biro Samuel Ur(am) földin [Nagyak AF; DobLev. I/251. 3a Molduván Páschuly (35) jv vall.]. 1770: hol ment bé az ember a' ki a' be zárkzott ... embert az Ladákban keresgélnei szemlélté ...? [H; BK 1017 vk]. 1794: láttuk és szemléltük a bal lapatzkájánál és az hátulsó két lábak között követsekkel keresztlv lovettetve lenni [Déva; Ks 79. XXVIII. 6]. 1816: Midőn ... a' nevezett Detentus a' Műhelybe fűttőzni bé tért, szemlélték nálla valamit, és ha igen mit ...? [uo.; Ks 116 Vegyes ir.]. 1847: Feljövő utamon most többeske figyelemmel lévén, mint régebben, a' Királyhágon innen örömmel szemléltém: hogy a' mező a' tagosítás és az ujjabbi urbér gyümölcsseit igen szépen megtermette [Újf. Újfalvi Sándor Lászlai Lajoshoz].

B. div. 1696: nem kevés kedvetlenséget inditt szívemben :// mind Pedig Hazámmak nagy inségett-s-Utolso Pusztulását Valo Rettegeset s félelmét, Gyakran szemlelven [Vécs MT; TKI]. 1704: az ur efficiálja, hogy idegen nemzet a törvényben ne legyen, melyet noha ő is lelke fájdalomával szemléli, mindazáltal jövődöre is kellene eziránt gondolkodni [WIN I, 127–8]. 1712: Szomorú szível szemlélem gonosz végit, Gonosz akaroink(na)k eörómére, prostitualatik Atyafiságtalanságunk, Ország nyelvére; Abból származott gyűlölség, versengés [JHB Jósika István Jósika Imréhez]. 1743/1770 k.: Sajnálva szemlélté a' Sz. Visitatio ezek Eklésiab(an) azt a' hidegseget és rendetlenséget, hogy a' Gyermekek nem tanul(na)k, nem-is tanított(na)k ez okon, mert eddig rendes fizetése nem volt a' Mester(ne)k [SzConscr.]. 1786: (Leveledből) sajnálva szemlélem hogy igaz barátságomban kételkedel [M.régen MT; DobLev. III/615. 1a]. 1793: Magunkat ... a' Birtokokra nézve igen elaprosodva kéntelenítettünk szemlélni [A.jára TA; Thor. 21/28].

szemlélés 1. nézés, vizsgálás; privire atentā (ši indelun-gatā) a' ceva; Betrachtung, An-/Beschauen, Besichtigen. 1662: De, hogy annál inkább alkalmatosság ne adatnék a vezérnek s a török főrendeknek a várasón s a vár környűl való speculatióra, szemlélésre, annál inkább a várba bekívánczósra, csak a várostra is be nem tere, hanem igenest a városon kívűl, dél felől a Perce mellett és Szálka között való rétekre, sátor alá szállott vala [SKr 567]. 1710 k.: Amennyire a véges teremtet lélek az Istent megláthatja, a Jézus Krisztus által meglátja, és annak kimondhatatlan, megfoghatatlan szépségeinek, tökéletességeinek szemlélé-sével, csudálásával egészen elnyeletik [BÖn. 465]. 1789: egy alkalmatossággal ... azon malomnak szemlélésire elis mentenek meg nézték [Abosfva KK; GyL. Toth Ferentz (45) árendátor vall.]. 1796: a melly gyümölcs fák mind ez ideig ... szükséges házi eledelünk potlása és segítése végett tilalom alatt meg tartottak a magok ujj foglalásaik környekeről úgy el pusztítottak és többől is ki vagdaltak hogy azok sok szamu voltának szemlélese, a' közönséges

jora, és előre nező szívet serelemmel érdeklik [Torockó; TLev. 10/6].

2. szemlélet, nézet; comtemplare, contemplare; Anschauung, Beschau, Einsicht. 1710 k.: minél újabb, nagyobb, szebb, végére-mehetetlenebb objectum akad az ember eleibe, azon annál inkább csudálkozik, de ha osztán végére mégyen, eltelik véle, megszűnik az admiratio, a csudálkozás, mely nem egyéb, hanem a szemben vagy elmében ötlött objectum, vagy valóság, dolog minéműségeinek vizsgálása és azokról való elmélkedés, tanácskozás, szemlélés, melyet követ annak megszeretése vagy utálása, fruitio, gyönyörködés, vagy attól való irtózás, félelem stb. [BÖn. 437–8].

szemlélhet 1. nézhet, láthat; a putea privi/vedea; schauen/sehen können. 1710: ott' a selyemnek, aranyak, drágaköveknek, gyöngyöknek felette nagy bőségit szemlélheték [CsH 310. — "A császár fia lakodalmán]. 1806: tsak az feje körül kanyarított vastag karját' szemlélhettem az ablakon által [Dés; DLt 250 Apátzai Kata Fősűs Nemes Munkási Istvanne (20) vall. — "A férfinak]. 1811: (Az erdőnek) elérvén alsó karimáját, Ottan szemlélheted Anglus Kert' formáját | Némely gyümölcs fajtós, mely annak példája, A' kinek te hozzád nem jól áll a' mája, Olly tselekedetit annak szemlélheted, És olyan szavait, hogy alig nyelheted [ArÉ 6, 32].

2. vizsgálódva/szemlélődve kereshet/kerithet; a putea gási (examinānd posibilitățile); besichtigen (die Möglichkeiten), in Augenschein nehmen können. 1782: Gligort ... fiaival ... elsőben vgyan ... Ujfaluban tsak mintegy Száloul, addig mig az Jozságban meg-telepedésekre kedvek szerént való lakhelyet szemlélhetnének bé-szállították és onnan osztán vgy telepítették légyen őket ide Fodorházára [M.fodorháza K; Eszt-Mk].

szemlélhető nézhető; care poate fi privit; zu sehen sein, augensichtlich sein. 1847: (A) végzést a mi Bányászatunk, és Vas művészetünk Erdőtenségből roskadva szemlélhető, és a jobb rendel a jövődö szebb remények biztato elvből onkéntes meggyozodésunkból tettuk [Torockó; TLev. 10/9].

szemlélődés szemlézés, vizsgálódás; examinare, inspectare; Betrachtungen, Kontemplation. 1842: Melly illyetén Szemlélődésem igaz voltárol, adom ezen ... bizonyáságtévő Irásomat ... László János mp Hiteles mérmők [Kv; KmULev. 2].

szemléltet bemutat; a demonstra/prezenta; demonstrieren, vorführen. 1694: Ugyanazon nap kezdé el az anatomicum collegiumot tiszteletes Bidlo uram, és nagy foganaton a bőr felhámjáról és a bőrről beszélt, nagyitón keresztlv megmutatván a bőr és a felhám pórusait, s kísérletképp kö-zéjük fecskendezett higannyal szemléltette, hogy miként bocsátják ki ezek észrevétlenül az izzadságot [Kv; KvE 230–1 VBgy].

szemléltetik láttatik, tekintetik; a se vedea; zu sehen sein, gesehen werden. 1739: Hajadon Leany Kibédi Ágnes ... minthogy Gyermeki állapottýához képest, fertelmes élete, per Graves Circumstancias Szemléltetik, meg-veszszöz-tessék [Dés; Jk 301a–302a]. 1827: Egy Termés köből való gyűrü kerek fővel, mellyen a' természetől egy élőfa bé nő-

ve szemléltetik, Rósaszin kitsin Brilliantal körül foglalva [DLT 464 nyomt. kl].

szemlő ?' Hn. 1799: A Szemloben (sz) [Vaja MT; EHA].

szemorvos szemész; oculist, oftalmolog; Augenarzt. 1816: Krotkevits Károly ... szem orvos mestersége folytatása végett ezen városra jüvén, ezen K. Guberniumhoz bé adott könyörgő Levelében ide lett jövetelét az országban abból az okból ki hirdettetni kérte, hogy akinek az ő orvoslására szüksége lenne, ötet könnyen feltalálhassa ... meg-hagyatik ezennel kegyelmek(ne)k, hogy azon Szem orvosnak itten Kolosvárat való tartozkodását, és gyógyítására elszánt akarattját ... annak rendje modja szerint tudokra adattatni ... el ne mulassák [Kv; DLT 103 gub.].

szemők 1. nagyszemű (ember); (persoană) cu ochi mari; mit großem Augen, großäugig. Szn. 1657: Kis Istva<n> fia Zemeok hazas [Gyalu K; GyU 118].

2. nagyszemű (állat); (animal) cu ochi mari; mit Stimfleck, stimfleckig | szemre fölött sötét foltú (állat); (animal) cu pată neagră deasupra ochiului; grauer Ochs/Büffel. Án. 1757: Szomok (ökö) [Somkerék SzD; Berz. 3. 1/9]. XIX. sz.: Szemök (ököbivaly) [Szentk.]. 1805: a Szemök ... Hajszbéli (ökö) [Buza SzD; LLT Csáky-per L. 31]. 1821: Szemök (szürke ökö) [Mezőmehes TA; HG. Mara lev.]. 1823: A Szemök és Szöke nevű eszt ökrök [uo.; i.h.].

szemölcs 1. sümölcs

szemöldök 1. sprinceană; Augenbraue. 1637: meg vagta Borbely Istvan az homlokon az erett s mielt en hozzam haza jöue mindgiart le esek az szeömeöldeöke az uta(n) nemis latot ... en vittem ozta(n) Bardosra az Orvos Aszonihoz s ot emelek fel a szeömeöldeöket, de az szemuel ugia(n) nem latot akkoris [Mv; MvLt 291. 404b]. 1653: volt hát ott egy cseber facsart vagy áztatott ruha, s arra esem s úgy ütöttem a szemöldökemet beléje hogy leszakada [ETA I, 152 NSz]. 1724: akkori idő tájban Származott maramuresbul ide oláh Lapusra Táhul Tóder Jód nevű falubul, személy szerint ismerem (: az job felől való homlokon az szemöldökén feylől harom kis Csomó volt, holt tetem vagi mi volt nem tudom :) [O. lápos SzD; BK. Paska Jonucz (96) ns vall.]. 1805: Demuth Gyorgy, mintegy 23 Esztendos, származására nézve Saxoniából ... való ... sötét szöke, Titus formálóg vágátott kurta, de még-is a' szemöldökig le-botsátott haju [DLT nyomt. kl]. 1825: (A szökevénynek) van egy kis sömöregje is a' szemöldökei között [DLT 968 ua.].

2. szemöldökfa/gerenda; buiandrug de lemn; Kopfstück, Sturz(niegel), Oberbalken. 1674: belől mind falai, s mind padlasi az urunk es Aszszonyunk hazain kívül, (mivel azok csak az ablakoknak szemöldökigh) viragokra czifraztattak [A. porumbák F; UF II, 599]. 1688: Két tolgya ajto mely-lyék szemöldökostol [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 6]. 1692: ezen rend hazaknak ajtajinak ajto mellyeki, küszöbői, szemölde-kei, ablakainak parkannjai faragot köből valok, teglas padi-mentomi még bomladoztak [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1727: Az Udvarház vagyon építve ... faragott fenyő vékony boronákból, hulladazott nád földél alatt ... töldgyfa, ajto felel szemöldök, és küszöb között, nyilik bé Vas Sarka-kon fenyő deszkából való párkányos ajto egy pitvarba [Mezőcsán TA; Ks 15. XI. IX. 5]. 1732: az új Malom ...

Huvárlot ko pad szemöldökkit az egész ko paddal egyben sasokban kotott eros gerendak tartyak, mellyen a ket Malom ko bátran forog [Nagyida K; Told. 11. 70]. 1756: talál-tatik ... más Ajto ... lévén az Ajto Felei, szemöldökei Pár-kányos Fenyő Deszkával meg bérelve [Branyicska H; JHb LXX/2. 18]. 1765: Vagyon egy Galambugos sendellyel fe-dett jo vastag cserefa lábakon álló kapu, ezen kapunak zá-béi, szemöldöke az Udvar felől Napnyugotrol formás metzésekkel vadnak megcifrázva [HSzj kapuzábé al.]. 1778: Udvarba bé járo kapu ... csak két kapu zábéből és Szemöldökből álló, vagy kötött kapuból fedél nélkül [Csapó KK; Berz. 4]. 1815: A Malom Pad Szemöldöke, ugy a Malom Pad Padlazattya régi, de jo állapotban vagyon [Somkerék SzD; Ks 77. 19. 235]. 1842: a' másik kapu fél szemöldökével égyütt jo állapotba áll [O. kercisóra F; TSb 51].

Szk: alsó ~. 1767: az akkori Tisztelendő pater Házába, holott az Mostani Gabonás vagyon annyi Buza volt szeműl, hogy azonn Ház Ablakának also szemöldökénél fellyebb volt a tiszta szép Buza [Kóród KK; Ks 19. I. 6] * felső ~. 1756: (A) kisdéd bé járo kapu ... felső szemöldöke alván faragot Cserefából Nagy feju Fa szegekkel foglaltatia a' Nagy kapu Zabejához, a szemöldökön feltyul vagyon Kerék modjára hat szegeletu egy káshoz foglalt Cserefa virág [Branyicska H; JHb LXX/2. 10]. 1772: Az Ajtonak Felső szömödeke, és alsó küszebe, vgy oldalfeleiis Cserefából va-lok [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.].

Ha. 1690: Szömöledei [BK. Kentelki inv. 3]. 1731: szö-möldökje [Kászonjakabfa Cs; BCs]. 1756: szemöldeke [Branyicska H; JHb LXX/2. 20]. 1783: szemöldekei [Drassó AF; TSb 24]. 1807: szemöldöke [Dés; DLT 44]. 1810: Szemöldökök [Doboka; Ks 76 Consr. 28].

szemöldökbélés szemöldökfa-burkolat; cǎtușeala pra-gului de sus; Futter, Rahmenfutter, Oberbalken-Futter. 1746: Asztalos al(ias) Juhos János alkudt megh ... Egy bél-lett ajtóért Szemöldök béllestől H: f: 1/70d [Torda; TJKT III. 59].

szemöldökfa szemöldökdeszka/gerenda; pragul de sus; Oberbeistoß, Sturzriegel. 1676: szemöldökfa [ETF 108. 8]. 1679: Ebedlő Padlok ... Ajto fél fak, es szemöldök fákis festékes deszkával burittattak [Uzdizspéter K; TKI Bajomi János inv. 15]. 1756: a Veteményes kertben bé szolgáló Ajto ... felső szemöldöke szegeletessen kotéssel nagy feju fejár fa szegekkel foglaltatik a kapu felekhez a Szemöldök fáján keresztul vajon két fa kapots mellyek vékony szalma fedelit tartják [Branyicska H; JHb LXX/2. 29].

Szk: felső ~. 1756: A Nagy kapu felső szemöldök fáján ... vagion Négy Cserefából Csinált Láb [Branyicska H; JHb LXX/2. 10-1] * hevederes ~. 1692: fenyő deszka ka-pu, kapu balvanyi hevederes szemöldök faja tölgy fabol va-lok [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

szemöldökgerenda szemöldökfa; buiandrug de lemn; Sturzriegel, Oberbalken. 1732: az elegyes lézeken, vert szalma fedelet tarto gabonás ház oldala sövényből valo gyengen agyagal meg vert, szemöldök gerendák(an) kötött lábákból álló folyosoja alatt sendelyt tarta(na)k [Nagy-iklód SzD; Told. 11. 67].

szemöldökkő kö-ajtószemöldök; buiandrug de piatră; Steinsturz. 1666: Die 9 Augusti az keornüvesekkel megh

alkuván, az ayto mellyék, és az szemöldeok keore, és faragására [Kv; SzCLev].

szemöldökü 1. cu un anumit fel de sprincene; mit ... Augenbrauen. *XVIII. sz. eleje:* Az Curiosa Domina elegge allittya hogy epen Apja fia, de meg ismerszik, mert ambár fekete Szemü, Szemödekü légyenis á Gazda Aszszony, de Arany Szörü Vrátiul férjetül, fekete haju gyermeke nem Szuletik [JHb 17. 10 lótarási ut.]. 1806: sotét feketeslo haju és hasonlo szemoldoku [DLt 514 nyomt. kl]. 1809: 'Sombort Ferentz ... Retsenyédi' (57) ... fekete sarga pufadt ábrázatu, fekete öszibe elegyedett haju, bajuszu, és szemöldökü [UslLt ComGub. 1677 nyomt. kl. — 'Recsenyéd U]. 1812: Vitéz György ... kisded termetü, pofatyos, himlő-helyes ábrázatu, bama hajü, és szemöldökü [DLt 186 nyomt. kl]. 1829: Szathmár Vármegyei Thotfalusi ... Földvári Ignatz ... vékony Sugár egyenes termetü, gesztenye Szin haju nagy sarga bajuszszo, gesztenye Szin szemöldökü ... szökött el [DLt 9 ua.]. 1833: Czérán Nyikuláj ... fekete szemöldökü, csóka szemü [DLt 304 ua.]. 1846: Simón József ... kerek teli sápadt ábrázatu, szöke haju és szemöldökü [DLt 1200 ua.]. 1850: Marusán Juon ... mintegy 22 Éves idő-korü — Görög nem egyesült vallásu, nőtelen, magas sovány termetü, fekete ritka hajü ... kerekdeden hosszszuló bama ábrázatu, fekete szemü és szemöldökü [DLt 505 ua.].

2. milyen szemöldököfával ellátott; preväzut cu un anumit fel de buiandrug; mit ... Sturzriegel. 1816: Ezen nappali házbol bal kézre nyilik vad galamb szin festékre szinyelt bérlett mellyéku, s szemoldeku hasonló szinu, vas sorkakon Nyilo, Franciaia Záru kolcsos ajto az háló szobába [Jobbagyfa MT; BálLt 67].

szemöldökvas (kemencebeli) tartóvas; barä de sustinere; Kappeisen, Ofenkappe. 1698: egy mäsas zöld kemencze ebben is Szemöldök vas [Buza SzD; LLt 208].

szempillantás rendsz hr-os alakban; de obicei cu sufix; übl. mit Suffix: pillanat; clipä, moment; Augenblick, Moment. 1652: nem tudgyuk melly napon, oraban, avagy szempillantásban, vagy magamat avagy az szegheny Feleségemet lsten kiszollittya az arnyek vilagból [Kv; RDL I. 139]. 1662: (A háznak) die 11. Martii 1658-ban reggel 8 órakor az utca felöl való derék épületi ... egy szempillantásban csodálatos nagy romlással összeromlott, leszakadott vala [SKr 629]. 1682: És hogy noha abban bizonyosok vagyunk, hogy megh kell halnunk, de abban bizonytalanok, hogy hol, mikor, mely napon, és mely órában avagy szempillantásban [Kv; RDL I. 160]. 1708: az szeghenyegen levo sok vecturázás mia kivált itt Fog(ar)as körül edgy szempillantások nincsen a' Jobbagyok(na)k [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. 1710: néha, hirtelen haragü ember lévén a fejedelem, annyira felindult Teleki ellen, azt gondolták mindnyáján, talám mindjárt megöleti, de az csak szempillantásig tartott, s még a fejedelem járt Teleki után [CsH 154]. 1755: (a) Ház ... soha birodalmában egy szempillantásig sem völt [Sár.]. 1784: (A jobbagyok) annyira lármáznak, hogy csak majd mindenem praeda, 'sitár, darabont, söt minden szempillantásban várom, hogy magamat is kivezessenek házamból [HalmágyNlr. 652 gr. Toroczka Susánna br. Kemény főispánhoz]. 1794: (A szekér) a' Sz. Fenesi also Fogadonál lévő Hídvégénél eldülvén egy szempillantás(an) meg ölte [Gyalu K; RAK

136]. 1804: azzalis fenyegetnek minden Szempillantásban bennünket ... hogy ha a Taxát nekik adjuk, békét hagyunk, másképpen fel égetnek [Toplica MT; Born. XVb]. 1847: En az én gondolatommal egy szempillantásba feljebb hágok, mint egy ágyúgolyóbis a világ teremésétől megindulván, és e mái napig szüntelen repültre ment volna [VKp 163 Varga Katalin sk].

Szk: azon ~ban azonnal, abban a pillanatban. 1662: Azon szempillantásban pedig a rétségekrül is mindkét oldalul s hát megöl nagy sürűsleges sokaságú darvak olly szörnyü szokatlan kiáltást kezdének | Melly hír a vezér eleibe vitetvén, azonnal a pocsaiknak rettenetesen nekik dühödék, úgy, hogy azon szempillantásban rájok indulin akama [SKr 177–8, 545]. 1670: Pénzt, ha lehet, másfél ezer forintot szerzek, hogy az szükség úgy kívánván, valamely órában havok telik, azon szempillantásban fizessenek nekik [TML V, 71 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz]. 1710 k.: még a számban volt a falat, és ha csömörös volt, azon szempillantásban a vakszemem bal felöl megnyilallott s fájni kezdett [BÖn. 514–5] * *ebben a ~ban* azonnal, most. 1762: el kezdvén az Inquisitiont abb(an) Regiusi már olyasok voltak, kik in Offo lévén Város dolgaib(an) foglalatoskadtak és most ebben az szempillantásb(an) végké el az Inquisitoriat, melyet edgyik Regius még nem is subscribalhatott [Torda; TJKt V/98–9] * *eddig a ~ig* eddig a pillanattig, mostanig. 1710 k.: Azután majd erővel és kedvek ellen a Felséged rendeléséből nagyobb tisztre s méltóságra emelének, mint akit rólam levontak volna, de úgy tetszék Felségednek, hogy mindazolta eddig a szempillantásig a sátán ösztöne az én oldalamból el ne maradjon [Blm. 990] * *ezen ~ban* most, azonnal. 1710: a koszperd maroklatjára veté a kezét s mondá az embernek: Vedd ki a turbát, de az ördög elvigyen engemet, ha mindjárt meg nem öllek ezen szempillantásban [BÖn. 582].

Sz. 1662: egy szempillantás is az ember élete [TML II, 184 Teleki Mihály Veér Judithoz].

szempillantásnyi pillanatnyi; o clipä de ...; ein/kein Augenblick, einem Augenblick lang. 1817: egy szempillantásnyi nyugadalmamis nintsen [Szabéd MT; Told. 7].

szempillantásonként pillanatonként; in fiecare clipä; jeden Augenblick. 1662: nem volna a táboron kívül való sétáláshoz üressége, mert hatalmas császárnak csak ott táborában való sok népe igazgatásában is, sátora alatt is minden szempillantásonként elég dolog tanálhatna [SKr 79]. 1677: kigl(tekne)kis ... kozonsegesenis meg bantodasok nagyok, mellyek(ne)k el halgatasaval, ne(m) hogy szegény hazánk meg maradasara jo remenysegünk(ne)k uttya; sőt naponként sze(m)pillantásonként való közelítése veszedelem(ne)k lattassek [Maksa Hsz; PatN 67b Hsz rendei nek nyil.]. 1678: Munkálódom én is itt minden jóban, noha még is valóban erőtelenül vagyok, nevedkedvén szempillantásonként búsulásom is, hogy Kgltek az idegen gyalogokat reám ide tudá, profontja felöl semmi rendelést nem tön [TML VIII, 262 Teleki Mihály a magyar nemzet tanácsaihoz].

szempillantat szempillantás, pillanat; clipä, moment; Augenblick, Moment. 1687: énis elégszer nyughatatlankodom ugj, hogj ha lehetne egy szem pillantatba(n) hozzád repülnek [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez, Lázár Erzsébethez Nagyányárol]. 1745: ő a Mindenható l(ste)nt á ki otett Teremtette, tartya és minden szempillantatban gond-

gyát viseli és táplálja szemtől szemben különb-külömb-féle teremtetézzéssel káromlotta [Torda; TJKT II. 63].

Szk: *azon ~ban. 1785:* azon Szempillantatban áltol mentem [DLev. 4].

szemrehányás rosszsallás; reproch; Vorwurf. 1662: Az-után Marosvásárhelyt Rákóczi fejedelem már Barcsait el-lenségének tartván ... ím most, az haza nagy kárával, Lu-gas, Karánsebes odaadásával megnyerte volna, mind magá-nak írásaiban való szemrehányásával, s mind másoknak való írogatásiban s mindennek előtt is állatja vala [SKr 460]. 1710 k.: ha a testnek a lélekkel való perit, szemrehányása használna, eleget találna a gyarló ember olyant, mint Éva [BÖn. 470]. 1812: a Groff eo nsga ... bé ment M. Vásár-hellyre és a Groffnéjátis bé vitette azon reménységgel, hogy ott az Attyafiaival az edgy más között való egyenet-lenséget közölván, tám azoknak Tanács adása és szemrehá-nyásai után a Groffné magát meg jobbitja [Héderfája KK; LB. Bali Jánosné Kis Ersébeth (44) grófi mosóné vall.]. 1836: A mi azt a szemrehányást illeti: mintha az Alperes a Testvéreit és attyafiait is a szőlője jóvedelmiből minden napon tractálta volna, ez is gunyolo vádlás, mert az Alpe-resnek Testvérei, attyafiai arra nem szorultanak soha [Ne; DobLev. V/1213. 3b].

Szk: *~t tesz. 1823–1830:* Elég szemrehányásokat tettem, hogy micsoda biztatásokat tesznek odahaza [FogE 199].

szemszúrás hr-os alakban; cu suffix; mit Suffix abgelei-tet: *~ból* a látszat kedvéért; de ochii lumii; zur Täuschung, fürs Auge. 1766: azon kaszálo Rét szem szurásból bé van ut Cumque Gyepölve, de szabadon által mehetnek az marhákis, mivel igen sok rések táltatnak (!) actu rajta [Náznánfa MT; Berz. 13. 20]. 1769: csak szem szurásból haszonatlan vagy Gyermek vagy fél eszü boldogtalan emberek küldet [K; Told. 3a]. 1771: (Zilahi Istvánné) be méne a belső házba az hol az Ura ... szokot hálni, és a mint szem szurásból a Pohár széj körül kereskedet, az ágyra tekint, melyben fekszik vala az férje, és látá hogy ... Aszszony fekszik a Férje mellett [Dés; DLt 321. 43b]. 1809: (A) Communitas Tisztyei némelly Szalonnával Kereskedő Személyeket m(e)g tiltatott (így!) hogy a platon fel szedett Szalonnákat idegenek(ne)k ne adják: De ez ... tsak szem szurásból esett tilalom volt minden további effectum vagy következés nélkül [Szu; UszLt ComGub. 1753 u.j.]. 1815: Aztis alaton ... réa fogással erősitti, hogy tsak szem szurásból administralatok egy két Majorságot, és egy kevés Veteményt [Mv; Berz. 21]. 1842: az érdeklött kö-gátforma ... jelenleg az apján általjába a vizet — mely az irt víz elágazás pontyánál lopja bé magát az igen felülegesen és tsak is szemszúrásból tett töltés alá — böven botsáta által ... a fűrészt malom csatorna alatt pedig merőbe patak modra omlik ki a' víz [Kv; KmULev. 2 László János mérmök nyil.].

szemtakaró szemfedő; giulgiu, linfoliu; Leichentuch. 1816: Juliusnak 7-k napján meg holt Öreg Darabontnak Számára egy koporso ... Szem-takaronak 3. sing vastag vá-szon [Kv; Bom. 41].

szemtanú martor ocular; Augenzeuge. 1896: A trónörö-kös is felettébb szerette, el tudnám mondani egy igen jel-lemző adatját, melynek szemtanúja voltam [PLev. 185 Pe-telei István Jakab Odónhöz].

szemtelen arcátlan, illetlen, sértő viselkedésű; obraznic, neobrázat, nerušinat; frech, unverschämte. 1570 k.: Ezt is engedték önékiek, hogy egy künn <való fa>zakas is semminémű művet az városban <...>zikben ne hozhassa, az hol pedig <...> az művét és csinálmányát elvegyék <...> erejével és az Kalandosba adják <...> mondvá egy szemtelen is az ő művét <a városba?> ne hozhassa (el) adni [Dés; DFaz. 9]. 1636: Illyen éneket kíván az Apostol mi töllünk Keresztyénektől ... az Christusnak beszéde azt mondvá ... s nem valami fajtalan latrikanus fuszfa Poétá-nak szemtelen beszéde ... nem meg költsagosodott nyulkál-kodással, vagy valami rossz személynek szerelmétől való bolondulással tanitván, intvén egymást [ÖGr Aj. 14]. 1672: az mi az Jezabel dolgát* illeti ... orczátlan, szemtelen asz-zony az [TML VI, 290 Bornemisza Anna Teleki Mihály-hoz. — *A Báthory Zsófiáét]. 1679: Ő mint szemtelen ember csak az audientiát sollicitálná, hogy urunkkal szemben lenne, de én tartóztattam eddig, mert félek attúl, hogy ha én keménykedem is, de semmi haszna nem léssen [TML VIII, 422 Nalácz István ua-hoz. — *Reverend]. 1710 k.: Haller István a suki tónak felettte gyakorta való szemtelen halász-tatását ... megsokallván, megszólalt volt, és ezért a guber-nátor rútul öszveveszett véle [BÖn. 963]. 1761: Ekkor is maga provocalt rut szemtelen szokkal, vagy szitkozodások-kal [Torda; TJKT V. 70].

szemtelenkedés szemtelenkedő viselkedés/magatartás; obraznicie; freche Benehmen, Frechheiten. 1666: Praefec-tus uram minden dolgokrúl elfeletkezék, kérem, nógassa; én bizony szégyenlem az szemtelenkedést immár [TML III, 624 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1677: a szemtelenke-désnek munkája is nem illik hozzám, mert gyermek nem vagyok [TML VII, 347 Bethlen János ua-hoz].

szemtelenkedik szemtelenül viselkedik; a se obraznici; sich frech benehmen, frech/unverschämte sein. 1657: (A) kapitánynál, vöttem eszemben, volna arany ugyan szépen, intimáltam is, jobb lenne előadni szépszerént, mert más- sok másképpen is el fognak venni, énnálam pedig megtalál-ná; mentegetvén magát, én is abban hagytam, nem tartván illendőnek érette szemtelenkedni [KemÖn. 219]. 1661: Ne- kem, hitemre, nincsen miből fizetem, nem szemtelenked- nem néhány pénzért, ha az szükség nem kényszerítene [TML II, 29 Kemény János Teleki Mihályhoz]. 1672: Én bezzeg, ha csak lehet, igen sokáig az itt való dolgok miatt nem ba-joskodom, nem szemtelenkedem [TML VI, 174 Teleki Mihály Székely Lászlóhoz]. 1676: Megmondám akkor az tanácsban is, jobb volna nekem otthon az portai resolutiót megvárom, de Kegyelmednek nem tetszik; már itt bajos- kodom, szemtelenkedem [TML VII, 303 ua. Baló László- hoz].

szemtelenkedtet szemtelenkedésre veszt rá/készitet; a fa-ce pe cineva să fie obraznic/impertinent; zu Unart/Ungezo-genheit verleiten. 1661: hidd el, édes Feleségem, többször nem szemtelenkedtetlek, noha most is, kit tudsz magad, bi-zony nem az vakmerő ő nagyságok kegyelmességéhez való remenség cselekedtettem velem, hanem ő nagyságoknak sok-szori ígéretek [TML II, 108–9 Teleki Mihály Veér Judit-hoz].

szemtelenség arcátlanság, pimaszság; obraznicie, imper-tinentia; Frechheit, Unverschämtheit, Impertinenz. 1782: ezt

tsak gondolniis szörnyű meg átalakodott szemtelenség [Thor. XX/4]. 1799: az illetén példák^a által szokásban jött félelem, és tartzkodás nélkült való szemtelenség meg zabolázassék, és az erköltselenségre vezető alkalmatosság el távoztassék [Kv; EM XLVIII, 488 gub. — "Ti. a Szamos árkában való meztelen fürdőzés].

Szk: ~re veti magát. 1672: De ha elmémmel fel értem volna s akkor úgy találtam volna gondolkozni fölé, szemtelenségre vetvén magamat, úgy is elkértem s küldtem volna Kegyelmednek^a [TML VI, 190 Nalácz István Teleki Mihályhoz. — "A levelek].

szemtelenül arcátlanul, pimaszul; (in mod) obraznic; unverschämt, frech. 1657: Megmondám: hogy bé magát Csáki nélkül, de véle sohasem. Kire oly szemtelenül felel^a [KemÖn. 147. — "Köv. Catherina felelete]. 1705: (Serédi Péter) feljárnán hozzájuk igen szemtelenül kérte a sógora borait, úgy mint az Andrásit [WIN I, 636]. 1710: Pekri szokása szerint hazug hírel eltölti az egész országot, hogy a németeket mind levágatta Kocsárdnál, sőt Rákóczinak sem szegyenli olyan szemtelenül azt megírni [CsH 383]. 1762: Az (lnc)us ... szemtelenül hamislelkuségre eroszakkal kívánnya az Birakot contra Constientiam indulni [Torda; TjKt V. 143]. 1764: A vadolo pedig a gaz ember kétszeris szemtelenül publice belém garazdalkodott [Középlak K; BfR]. 1787: a Porkurai kortsomáros ... azt erősítette hogy ő azt a reversalist féltébe(n) subscribálta légyen szemtelenül (igy!) [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1805: ebbenis szemtelenül hazudatt a Ngod Arendása [Csekelaka AF; KCSl 15]. 1820: ezen két Személylek szemtelenül azt mérészelték mondani haza jövetelünk után a' M. Báronénak: Hogy Excellentiád tsak azért bortsatot által anynyi vagyonat a' M. Báronénak; mert gondolta, hogy perrel utol nem érheti [Aranyosrákos TA; JHb 48 Ferentzi Mihály br. Jósika Jánoshoz].

szemunca ivadék, nemzetség; semintje; Geschlecht, Nachkommenschaft. 1629: ollian attiafiak vattok hogy az eggitek Magiár Orszagba(n) szart az hegien, az Masitok az hegy alatt volt Erdelyben es az uiz eözue Mosta s arrol ualo szomoncak vattok [Mv; MvLt 290. 32b]. 1715: Tudok más darab kaszállótis ... Popa Pétru ... vetette zálogban közel száz forintba Sinár Pétrunak, kinek a Felesége ugjancsak abbol a szemuncából valo [Ponor TA; WH. Czir Nikula (66) vall.]. 1718: Soha se hallottam hogi Felso Ilosvay lot volna semmi szemunczajok minden nemzetségeknék lepura neveket hallottam [Dögmező SzD; BK. Zanok Grigor (46) jb vall.]. 1743: Sztuparék ... magok megvallották nekem, hogi az ő Apjok Gabrucz innet szökött volt Babarol Füzkutra ... és a' mi vér szerint valo Szémuncánk féle volt [Bába SzD; Mk 12].

szemű 1. cu un anumit fel de ochi; ... áugig, ... Augen habend. 1632: Gal Margitt mondja vala, Keörtueli fai Istuannak, hogy ven czipasz szemű beste kuruafia [Mv; MvLt 290. 85b]. XVIII. sz. eleje: a fako lótlól fakó kanczának, fejer farkú, tengeri nyúl Szemű Csikók Származnak [JHb 17/10 lótlórtási ut.]. XVIII. sz.: ambár fekete szemű, Szemődekű légyenis a Gazda Aszszony de Arany Szörű Vratul férjetül fekete haju gyermeke nem születik [i.h. ua.]. 1799: Rajka Mihály ... kék tsipás szemű ... Thodor, vagy Szóts Miklos ... kék szemű, fejer szeg ábrázatu [DLt

nyomt. kl]. 1803: kialtazni kezette (!) ... te merett szemű ... arra Fodor Vigais mondá: te halgas mert Anyadnakis elég nagy szeme vann [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1804: Lakatos Janko Ujj-Paraszt ... verhenyös szemű [DLt nyomt. kl]. 1811: Sándor Moses ... rövid látásu szemű | Juon Greymimár ... kék hunyori forma szemű [DLt 675, 810 ua.]. 1812: Székely Lajos ... setét matska szemű | Todor Györgyitze világos sárgás barna szemű [DLt 219, 698 ua.]. 1817: Személyles Leirása ... el szökött Hesdetzán Farkas Pétrének Közep termetű, zömök, köptzós — pofotyos ábrázatu, két vigyori Szemű [TLt 1779 Lázár Antal szb kezével]. 1819: Kretsun Josziv ... ezen esztendőben inkább beteges, kivált pünkösden innen szintelen, bé esett szemű, és kedvetlen tekintetű ember volt [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. 1832: Vassadi Samuel ... rebegő szemű lévén [DLt 838 nyomt. kl]. 1840: Jung Mátyás ... kidüjjedt setét szemű [DLt 540 ua.]. 1845: Zsupozó György ... mázas szemű [DLt 53 ua.]. 1846: Miller Vincze ... kékes tarkás szemű | Simón József ... kicsiny bajszu és pofaszakálu, szürke szemű, idomos száju és orru [DLt 1114, 1200 ua.]. 1848: magos termetű, hosszukó képű, sötét haju, sötét szemű, hosszukó orru ... Szászsebeszéki Kelneki Penkert János ... setét hunyori szemű, barna haju, idomos kicsiny orru és ritka szakállu [DLt ua.]. 1849: égy kancsi szemű katona tiszt volt [Kv; Vall. Vég. 91]. 1857: hoka aru és csoka szemű barna lo [HSzj hokaorru al.].

2. vmilyen gyöngy/láncszemű; cu un anumit fel de perle/ochi; mit ... Perlen. 1628/1635: Azzonj ember öltözetihez ualo Arany miuek: ... Egi Veres apro zemw klaris lantz, hatva(n) kjlencz zem. Mas egi ueres apro zemw klaris lantz hatua(n) niolcz szem [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kelemen inv.]. 1679: Vagyó(n) az ajto fel fában foglalva, 31 szemből álló tekert szemű lantz, mellyel mind az ajtot s mind az öregh kaput egjszer s mind bé zárják No. 1 [Uzdiszt Péter U; TL. Bajomi János inv.]. 1692: Ezen kuthoz való vas fules abroncsos, és kává vider ... 92 szemű vas lantzokon áll [Mezőbodon TA; BK 2]. 1699: egy nagy tekermenyos szemű arany lantz [Megyesfa TA; BálLt 93]. 1732: gárgjázott fris vizes kut, meljből vizet meritnek cse-refabol való vas fogantjus, és abroncsos négy öreg öl, tekertes szemű lantzra foglalt vederrel [Kóród K; Ks 12. I]. 1833: Két apro szemű hat hat sorból álló ordiner kláris, leánykáknak való kis gyöngy [Dés; DLt 750]. 1840: facsaros szemű löjtő lantz, eladatott 1 Rf. 32 xr [HSzj löjtő-lantz al.]. 1840: facsaros szemű logó lantz [i.h. logó-lantz al.].

3. vmilyen gabonaszemű; cu un anumit fel de grunte/boabe; mit ... Körnem, ...-körnig. 1844: vetetem ... a Kopadra ... a Miskáné métájába lévő egy tsupos kő tájáig vetett tisztadon tisztá utolsó vasrosta jukon jöt nagy szemű buzát Cir(citer) 7 vékát, aláb azon vas rostán másod aprob szemű, de kevésé rososab 8 vékát [M.köblös SzD; RLt].

4. '?' 1786: jutott nyil szerént az onos Láda, benne lévő onnal edgyütt, és égy meredt szemű orával [Kv; HG].

szeműgy szk-okban; in constructii; in Wortkonstruktionen: szeműgygel tart figyel; a umări cu atenție; sein Augenmerk auf etw. richten, Augenmerk. 1843: (Szükséges az említett uraknak) minden lépteiket ezen uradalomnak kerületeiben szeműgygel tartani [VKp 123] * ~re vesz megvizsgál; a examina; prüfen, untersuchen. 1841: Mind ketten szeműgyre vesszük, ha vallyon ott tórhettél e el a tsiko lába [Dés; DLt 1541. 10a].

szemügyelet megvizsgálás; examinare; Augenschein. *Szk: ~ alá vesz. 1836: ujjobban az abban irtakat pontosan szemügyelet alá vettük [Dés; DLT 731/1840].*

szeműl magként, szemként; ca grăunte/sămînță; könerweise, in Korn, in Kornform. *1594: Az varban uagion zemeől buza cub. 14 1/2 ... Vylakon vagion zemeől buza cub. 6. Paczalban uagio(n) zemeől buza cub. 25 | Paczalban zemwl keles cub. 6 [Somlyó Sz; UC 78/7. 4, 6]. 1632: Mostan immar ez illieten gabonabéli szeműl valo Exactiok ... le tetettek [Grid F; UC 14/8. 4]. 1642: Porumbaki Uduarhaznak uagyon szeműl ros cub. minor. nro. 95 [UF I, 817]. 1683: Arpa vagyan szeműl Săx Cüb 30/3. Roz vagyan szeműl Sax Cub 1/3. Alakor vagyan szeműl Sax Cub 2/3 ... Borso vagyon szeműl Săx Cüb 10/3 [Küküllővár; Uti]. 1688: Hariska szeműl Sax Cub. 59 [Fog.; Uti]. 1719: tetzett azt (!) az Nms Arbitratívának, hogy sem szeműl lévő, sem földben el vettett Gabonában, ugy semmi néven nevezhető fel helhető Jokban az ki házassított Leányok ... részt nem vehetnek [Süketfva MT; DobLev. 195a]. 1733/1813: az mi Zöld vetésem, buzám, árpám, Zabom holtom után vagy szeműl, vagy asztagbann tanálatik ... azokat egyenlőképpen az Kolosvári Tiszt. Pater Franciscanusok, és Tiszt Páter Minoriták egymás közt oszszák fel Istenesen [Kv; SLt XLII. 6. 29 P. Horváth Krisztina hagy.]. 1750: A' Len Dezmát még nem vették, mivel szeműl szokták venni [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 14]. 1761: Gyalog Faszulyka szeműl talaltattot Metr 3 1/2 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 12]. 1804: Tsös Törökbuza egy Kotárkával Szeműl való Törökbuza 10 Véka [Tresztia H; Ks 108]. 1834: A télen ... az ithon lévő hét cipós cselédnek két versen szeműl adtam ki a cipóját két hétre [Somb. II számvevői észrevétel].*

szemválság az intimitás megsértéséért kiszabott pénzbüntetés; amendă penală aplicată unei persoane care s-a uitat pe furis prin fereastră în locuința cuiva; Buße für Verletzung der visuellen Privatsphäre. *1808 k.: Már vétessék fel miért indult ez a' per? talám azért, hogy az Alperest Ats Janosne az ablakhoz hitta 's vélle együtt a' Házba bé nézett, azért tehát Ats Janosné, mint indított kellene perelni 's ha az Alperest mint Complex Társat-is perelné a Felperes, ugy több bé Kandikalokat is kellene perelni, de nem nyelv valtságon, hanem szem váltságon ... mi az oka hogy tsak az Alperest választotta ki a' többi közzül? [Dés; DLT 250].*

szemvesztegető szemet megbabonázó/rontó személy; persoană care (prin vrăjitorie) provoacă diferite afecțiuni ale ochilor; (etwas) Augenheiler. *1597: 10. 10bris ... B: wram w kegelme Tanacz Akaratiabwl hidtak wolt be Gory Borbely Gergelt az szem vesztegetott hogy az szemek Giogitasat exerceiaalna (!) az w sok haszwsagawal [Kv; Szám. 7/XIV. 61 Th. Massas sp kezével].*

szemvív szembaj elleni gyógyvíz; soluție folosită în tratamentul unor afecțiuni ale ochilor, un fel de colir; Augenwasser (gegen Augenkrankheiten). *1849: A' szemvizet küldöm, az ezüst huzsast is a' követtől viszsza utasítottam, méltotassák tölle altal venni ... ha a' szem viz tsak Gyengén is tsipné a' szemet, egy előbb tsizta vízzel vegyítve lágyittando, a' nem tsipésig [Etéd U; Pf Kendi Ferenc lev.].*

szemvízkészítés szembaj elleni gyógyvízkészítés; prepararea soluției folosită în tratamentul unor afecțiuni ale ochilor; Bereitung von Augenwasser. *1848: 14 Juni Kétszeri Szemviz készítésért fizettem 1 ft [Dés; KvNJ 31].*

szemzőfa láncszembe (a lánc megrövidítésére) való fadarab; bucată de lemn pusă în ochiul lanțului (pentru scurțarea acestuia); Holzen zur Verkürzung einer Gliederkette. *1843: A' meg lantzolt Czigány lábára lakatot, vagy szemző fát tettem, arra nem emlékezem [Bágyon TA; KLev. Botyán Mihály (38) vall.].*

szén 1. faszén; mangal, cărbune de lemn; Kohle, Holzkohle. *1581: 26 January veottem egy Zeker Zenet Az harangozonak p(ro) f. 1 [Kv; Szám. 3/IV. 14]. 1586: egi fenio Berbenchiet veot volt kiben zenet kel tartanj attam(m) —/32 [Kv; i.h. 3/XXIV. 25]. 1590: 25 Septembris ... veottem 2 zeker Zennet az Toromban az Trombitasnak p(ro) f. 2 d. 56 [Kv; i.h. 4/XXI. 34 Kis István sp kezével]. 1604: rank wteneke, nemw gonozul teueo emberek ... kik zennel be kentek vala magokat [Uszt 18/73–4]. 1621: Az Harangozo Leghinnek veottwnk kett mertek Zenet az Nimet kouacziol d 32 [Kv; Szám. 15b/IV. 12]. 1635: egy kas szenet astak vala el emlékezetre, de mely helien astak zinten nem emlekezetem [Kvh; HSzj kas al.]. 1681: Az hites polgár és szabados relatiója szerint tanálatott kész öl vágott, szénnel való fa, hámor szükségére való ulnae 201 két száz egy öl, melynek ölit hűsz-hűsz pénz el computalván, téssen fl. 40/20 [CsVh 102] | Egi Bányába(n) egi hetre adatik szén ... 120 tereh [VhU 67. — "Vasbánya kohójához]. 1731: Décs Várossa lakos Kovácsai ... hol minemű mennyi fákatt vagtanak le szennek [Dés; Jk]. 1786: A' Ferriculurához főbbképpen kívántatván a' szén, mi annak procuratiojára készítésre harmadik, negyedik határa, és a' határoknak-is leg menedéktelenebb erdőss helyeire kelletik mennünk [Torockó; TLev. 9/24]. 1836: kalákásokat gyűjtenek s egy hordják haza a sok szenet [Bibarcfva Hsz; HSzjP Michael Bándi de Bibartzfalva miles Siculus pedestris (66) vall.]. 1843: azt állítják, hogy ezen három helység lakosai, minthogy a bányászat miatt ők hosszasan távol nem lehetnek, csakis az abrudfalvi kamaraházhoz megkivántott szenet és őlfákat tartoznak vecturázni [VKp 132–3]. — L. még CsVh 108; UF II, 705.*

Hn. XIX. sz. v.: Szénpataka (sz, k) [Árapatak Hsz; EHA].

Szk: ~ csinálni. *1781: a szolgát ... Koronkai Jánossal szén tsinálni el küldették [Torockó; Bosla. Mich. Koronkai (40) jb vall.] * ~ égetni. 1764: égy szamosfalvi Czigány jöven szén égetni azon hat vonás for(intot) vett [Kv; Aggm-Lt C. 30]. 1778: mikor szénégetni mennek a kovácsok, mindenkor tartoznak megjelenteni a bírónak [Árkos Hsz; RSzF 122–3]. 1783: mentem az Erdőre enis Szén égetni [Koronka MT; Told. 10] * szenet éget. 1604: Az maczka vereón aloll az szekeres fejebe az keözen eghette(m) zenet [Uszt 18/107 Michael Kovachj de Zent Marto(n) (60) szab. vall.]. 1764: valami Malomfalvi Czigányok ... midőn vagdalták volna a tsutkakak hogy szenet égetnének belölle, akkoron Tisztarto Uram ki küldvén, a Birot bé hozotta őket [Kóród KK; Ks 19/I. 6]. 1837: (Az erdő) fáját ... a falu Szováta használta, hamvat Égettek 's egyéb Szükségre is hordották láttam a Szovátaiktott ott fákot farnagi Szenet hamvat Égetni [KelM] * szenet megönti (szemverés ellen) parazsat vízbe vet. 1658: Ennekem igazán rossz állapotom vagyon ebben az várban, mert énnekem egy szikra szenet*

nem hagynak csinálnom, hanem harmadnapig hagyának csinálnom s a mikor az éték a szénnél volt, akkor öntötték meg a szenemet [TML I, 272 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] * *égetett/égett* ~. 1597: Chizar Peter ... wallia ... Andras kowachis mikor megh hala ... eget zene anny wala hogi megh ert volna 50 fót [Kv; Tjk VI/1. 43]. 1847: El is mentek Abrudbányára ... kívánták magukat azon régi szokásokhoz tartani, miként szolgálatjuk Abrudbányára az aranyváltóházhoz szállítandó ölfák és égetett szenek beszállításából álljon [VKp 169].

Sz. olyan volt, mint a (fekete) szén. 1751: egjébűtt is a tagja mindenütt olyan volt mint a fekete szén a verés mia mind el mergetett volt [Csehétfva U; Pf]. 1766: látam ... ifju Szekelly Janost az Agyban, kinekis a' Fel Ortzaja és szeme olyan vala mint a Fekete szén [Bfr 104/2 Gasp. Sido (43) zs vall.]. 1799: a' fia is Sámuel ... meztláb járt, a' Lába mind el sült, el hasadozott, olyan volt mint a' Szén [Mv; MvLev. Vall. 2].

2. parázs; jar, járatic; Glut, glühende Kohlen. 1599: Hogi eiel egi arant gyerttiat egetenek zenek nem lewen attünk egy eyelre d 3 [Kv; Szám 8/XVI. 39]. 1777: Racz Simion ... az Tüzet el harisalván egy Cserépben harom Szenet vett [Ludvég K; KLev. Hárasztosan Petre (50) zs vall.].

Szk: eleven ~. 1558 k.: Az purgalasa^a pedig Ig lezen. Rp. veres rezes es ted eleven zenre es ves az rezre kenkoueth es koz soth [Nsz; MKsz 1896. 281. — "A rézé]. 1778: láttam az Exponens Leány Aszszonyék káposztájok között eleven szeneket, de ki hánya oda nem tudom [A.volál Hsz; HSzJP Anna ... filia Ioannis quondam Pilbáb de Karatna (24) vall.] * *tüzes* ~. 1749: a' detentus ... az Szilágyi János házához be menván, és onnat nagy tüzes szenet akarván pipájába(a) ki vinni, hogi azt tselekedni nem engedték, ezért irtozatos (ste)n ellen valo karomkodás (!) fokadott attával teremtetével szitkozodott [Torda; TJK III. 258].

3. tüzes hamu; spuzá; Kohlenglut, glühende Asche. 1710 k.: Hideget bizony sokat szenvedtünk, nem lévén ott a szokás szerént semmi tapaszos padlású házak, sem kemence, hanem csak kéményaljak, sem fa, hanem csudálatos égni szokott föld, törtnék hívják az ő nyelveken, melynek másként igen sebes tüze vagyon, de bűze, nagy szene nincsen, hanem csak mind lángba, hamuba, füstbe mégyen [BÖn. 576].

széna 1. fin; Heu. 1558: Panazolkodnak zokan hogy haz hyara Sok zenath Rakthak Azert wegezek hogy ... az Artalmas helen walo zenath ... Nagy erews Bywnthethessel ky hordattasak az warosbol [Kv; TanJk V/1. 48]. 1568: Valen(tinus) Nyro iur(atus) fass(us) e(st), Ezt hallottam hogy az attyamtul bek Martontul (igy!) egy altalagot lopoth volt el, es zenat, o maga az vta(n) meg kouete rola [Kv; Tjk III/1. 200]. 1585: Az Feyedelem it leteben feyedelem Kohnyayara Fat wyzet, louaknak Zenat, Zalmat, Azmyt Hordottak [Kv; Szám. 3/XXII. 20]. 1625: artatlan uagiok szinaianak el vezeseben [Uszt 54c]. 1646: Diosi Mihajlne foghia: Nagi Istok ... hat okör utan ualo Zeker szenaiat penzen el atta. Azert kiuanom Az töruentöl hogi az káart refundallia, s az utan az pelengeren alatt meghuerettessek auagi ha az törüennek arra tekinteti nem lenne csak fel allassak az pelengerre, s szenat az nyakaban kötuen [Kv; Tjk VIII/4. 130]. 1692: mikor Barabas Peter nevu Jobbagyanak szenajat el hordta akkor azon Jobbagy Aszszony fogva volt [Kovácsna Hsz; HSzJP]. 1715: egyszer egi Falka kuruczszág jövén az Mondrai Erdőb(e) ... a mi szénát készen ott Talaltanak ... fel egették [Sárkány F; Utl]. 1756: Molduán

Vonya a' magok házoknál szénájokot el tsóvalta s mind addig fel nem szabadított, mig meg nem békéltetessen eo Kglmével [Galac BN; Wlt Kimpian Joon (37) zs vall.]. 1790: az szinakat ... esze rákkatam 6: öles kaszalyban ... edgy Darabyat be hordattam [Királyhalma NK; Ks 99]. 1803: tavaly-is én loptam, 's tolvajkodtam — el a' szénáját [Dés; DLt 32]. 1851: (A tehén) Szénát egy Szállot sem ett [Széplak KK; SLt évr. Biró Sándor lev.].

Hn. 1556: in Zena wcha [Kv; Szám. 4/I. 209]. 1570: az Zena fenek bely feőldeket tuggya, hogy Lazar Imreh byrta, mint Eówet es tulaydonat [Gyalakuta MT; Bállt 1]. 1572: zenwcharol [Kv; Tjk III/3. 25]. 1582: zenwcha | az Zena vczay Basthia [Kv; Szám. 3/V. 6, 3/VI. 10]. 1590: az Zena vczay kysz ajto [Kv; i.h. 4/XXI. 25]. 1597: zen vtza [Kv; i.h. 7/XII. 13]. 1598: zen wczay [Kv; i.h. 7/XVI. 41]. 1599: Kivwl zen wczaban [Kv; i.h. 8/XVI. 25, 29]. 1608: kiwl Szen wczaban [Kv; RDL I. 83]. 1616: Kwleő Zen Vczaj [Kv; Tjk VII/2. 337]. 1638: szena uczaban [Kv; RDL I. 114]. 1652: Szena utszába(n) [SLt A. 47]. 1705: az felső Szena utca szorossaba(n) [Pk 2]. 1779: A Felső forduloban a Nagy széna töben a búdős Sámál vicinussa északrol a búdős Sámál lévő árok [Retteg SzD; EHA]. 1819: a vég ágyi szena nyilasok (k) [M.bece AF; EHA]. 1839: felső szín utszába [Kv; Pk 7].

Szk: ~ csinálni. 1796: Turi Antal ur cseledjeivel széna tsinálni volt [Málnás Hsz; HSzJP Kontz Ferentz (16) cseléd vall.] * ~ gyűjteni. 1591: Fekete Mihaly ... Borosi Peter hwteók uta(n) valliak ... akkor cheőteőrtőekőn mi nem tugiuk howa ment Zena giwteni ment uolt auagi howa [Kv; Tjk V/1. 145]. 1742: egy jó hajnalban a' Széna füre indultam széna gyűjteni [Buza SzD; JHbB]. 1769/1778: ha Málé kapálni, Málé keverni és Széna Gyűjteni Gyermekeket küldöttünk is ... viszsza nem küldötték, hanem az Vraság Szóglálatyára tsak be vették [Bogdánháza/Bagolyfva Sz; Bfr DDD 4] * ~ hordani. 1680: Vegeztük ... hogy az generalis Dezmalsnak ideiigh ha kik széná (!) vagy Buza hordani ki jarnak az Kalongyak között sub poena fl 1 ki ereszteti ne mereszellyenek annyival inkab ott ne hallyanak [Dés; Jk 16b]. 1749: Az Also Joszaghból jöttek Buza es szena hordani ... Rakattam veleik 3 Asztagot ... adtam az Asztagh rakoknak aldomasba Negi Eytel Bort ... d 32 [Kv; Szám. 26. VI. 483] * ~-ja látni. 1747: Illyesfalvi^a Jepure Praekup ... menván Szinaja latni ... látván hogy Szenajat igen el husztak, és meg etettek ... az Pajtaban lata negy ökröket ... kerde Pap Togyert hogy ki hordotta az ő Szenajat az ökrök eleibe [Ks 27/XVII. — "Sz] * ~nak csinál. 1677: tartozzanak a Kis kerekiek ... Örményszék pataka mellet valo kaszáló rét füvet egessen le kaszálni, fel takami, és jó szénának Csinálni [Csanád AF; JHb XXVI/42] * ~n tart. 1716: az Biall Bika Iránt Ngod parancsolatlyát ... értettem ... de az lábarul le eset mind szénán tartottam tegnap azis meg döglött [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.] * ~ra fog. 1595: Az mely gyermeklovak az oláhoknál vadnak, azokat is fogják szénára immár, mert ideje [Sszgy; Veress, Doc. IV, 296 Gyerőfi János feleségéhez, Radváczy Annához] * ~ra fogat. 1784: Az Mén Lovakat eppen tegnap fogattam Szénára öt hetig füveltek [Sáromberke MT; TSb 13 Bethlen Zsuzsanna lev.] * ~ rakni. 1588: mikor ecczer zena rakni hadadba be menteonk volna, az Sombori vram Jobagiai nem tudatik my mikbol mynd zenankat keolesonket hatalmaswl ell hoztak [Zsákfva Sz; Wlt Mich. Talas jb vall.]. 1742: széna rakni ment az egész falu [K; LLt Fasc. 93] * ~ra való fű. 1821: Csaklán

Pártyniának ... a To végéből a motcsáros helyről szakasztott egy fél-szekér Szénára való füvet [A. detrethem TA; Born. IX. 69 Csáklán Lup (58) ns vall.] * ~ *száraztani*. 1789: Rendeltem 50 Manuariusokot széna száraztani [Csíkszereda; UszLt XIII. 97] * ~ *szűke*. 1790: a' Vén Kantzák közül mostis vannak hitványok, a' ki mustráltakból tsak 3mat adhatol el Bako Vram ... a' többit nem veszik a' széna szűki mián [Sztársakercsesora F; TL. Vessényi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez] * ~ *takarni*. 1600: Doboli Balas Jobbagia 50 ... fassus est ... szantani elmentunk es zena takarni az gazdammal [Zágon Hsz; HszjP]. 1766: szé-natakamni voltunk ezen földre elégszer [Kőrispatak U; Pf]. 1802: engemetis az Exponens Ur elei széna takarni kised koromba ide hoztak és itten Szénátis takartam [Uzon Hsz; Kp IV. 298 Mezei János (65) paraszt vall.] * ~ *csinál*. 1681: Bányászt Lovak szükségere elégedendő füvet kaszalni, abbul széna csinálni, es jó modjával be hordvan be rakni tartoznak [VhU 200]. 1710: iövő nyáron a ki azt eri szénát né(m) csinál [Kászónújfalú Cs; BCs]. 1767: 3 szekér szénát Csinyálnok [Gyurkapataka Szs; JHbK LIV/28. 13]. 1843: ha a víz meg nő s ki út ... akkor osztán tudom hogy annyi szénát sem tsinál [A. jára TA; BLt 12 Fr. Bülk (58) vall.] * ~ *csinálgat*. 1726: Nehai Keresztési Samuel Vr(am) hozá ide ... egy Báde György Nevű Jobagyát ... az kezdé oda Ganét hordani es Gatott tölteni az ménes számára Tot tsinálni ... azon To helyen (!) imit a mat a hol lehet meg kaszalni szénátis tsinalgotat rajta [Örke TA; Born. IX. 5 Bárb Petru (62) jb vall.] * ~ *csinálhat*. 1711: nekünk Ur(am) nincsen hatarunk ahol Szenat csinálhassunk [Born. XXXIX. 50 Csíkszereda városa Kászoni János főki-rálybíróhoz]. 1773: a szomszéd Falubeliéktől Nemes tehe-tőbbb Gazdák Kaszállokat zálogosítottak vala és bőveb-(en) csinálhattak szénát [M. léta TA; JHb II/3] * ~ *csinál-tat*. 1659: Szénát is csináltak, egyébbhez is, az mint lehet, hozzá láttatok [TML I, 434 Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1731: aszt az széna füvet egészszen az uraság számára kaszáltak havasi Jobbagyokkal csináltatták az szénát [M. csesztve AF; JHb XXVIII/33]. 1800 k.: Szenat Csinaltat haminéz pugját vontatni valot [Mezőcsán TA; Ks 20. XII. 2] * ~ *feltakar*. 1722 k.: Proventus Pastoris ... Adnak öt kaszást délt: a Szenajat fel nem takarjak, de be hozzák [Abafája MT; GörgJK 163]. 1773: egy buglyára valot el kaszált azon alkalmatossággal és feltakarván széná-ját is elvitte [Szentsimon Cs; Hr] * ~ *gyűjtet*. 1743/1747: Eltétő Ferentz Uram ... Saját és Attyarol maradot földén Szénát gyűjtetett [Doboka; WassLt vk] * ~ *gyűjtet*. 1593: kett Egez hettig Esett az Eso, hofi zenat Nem gytt-hettünk [Kv; Szám. XXIII/5. 121–3 Caspar Schemel sp ke-zével] * ~ *hordat*. 1621: ez Mostani zendwlesbe(n) be Jeóue(n) Gubernator Vr(am)* Eó Nga az korogy Jobba-gyokkal szenat hordatuan Varos szwksegere attunk etelekre N l [Kv; Szám 15b/VII. 20. — "Bethlen Gábor öccse, I. Bethlen István]. 1659: Írásod szerint parancsolát Szarka Lukácsnak, de bizony ő még se fát, se szénát nem hordatott [TML I, 326 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] * ~ *meg-csináltat*. 1801: egy részit szénájoknak meg tsináltattván s ugyan az árvak Csuriben be is hordattam [Albis Hsz; BLv. Vall. 3] * ~ *összerakat*. 1774: Azért vasámap estére elvá-rom kegyelmedet, ha pedig otthon nem talál kegyelmed, jőjjön Girótb* mivel hétfün valami szénámat akarom ott összerakni [RettE 329. — "SzD] * ~ *rák*. 1840: Böl-kény" Marhássai gyalogossaival szénát raktak szakasztva a Kirájeten [Born. G. XXIVb. — "MT] * ~ *takar*. 1710 k.:

néha szénát is keményen takartam ifjanta, egyszóval soha-sem henyéltem [BÖn. 521]. 1763: én az Utrizált kertben Szénát takartam [Kászónfelsőfalú Cs; LLt Tamás Imre (56) vall.] * ~ *val tartat*. 1749: a Tavusz félt a Béresseit ide küldötte, s itt szénával tartatta Marháit, Béresseit pedig Borra (!) s a mivel lehettett tartanunk [Tóhát AF; Told. 3] * ~ *val tartatik*. 1811: Ekkor a' Paripák a' ménlő Csitkók-hoz Adatnak, 's a' Kantzák Ménesebe annyokhoz; De ezek Téltre külön választatnak, És két esztendőben szénával tartatnak [ÁrÉ 147–8] * ~ *vinni*. 1731: (A csordást) a birak vetetik szina vinni, de nem ment [Varsolc Sz; Ks 83 Dacz Peter lev.] * *feltakarja* a ~ *t*. 1739: egykor a Budai nevű réten ... fel takarok a szénát [Dés; Ks 28. V] * *kalangyába rakott* ~. 1794: Kalangyákba Rakott Széna [Nagyfalú Sz; CU]. 1843: kalangyába rakott szénámat meg turkálták [Dés; DLt 316] * *kazal* ~. 1573: Stomp lanos azt vallia hogi ... Nagi fwestot latot az Darochy Maioraba, Be futamot oda tahat Immar harmada egh az kazal zenanak [Kv; TJK III/3. 190]. 1776: a' Czikudi Határon ... lévő 6. ölös kaszaj széna ... Ebből attam egy ölöt Záhra [Mezőmehes TA; WassLt]. 1813: egy félbe lévő 4 Ölös kazal Széna 4 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lett.] * *körös* ~. 1791: ezen nagy héjánóság és kár a Juhokb(an) réss szerént abbol eset, hogy rosé kores Szénát Vettek s attak nekik Oláh Országban [Széplak KK; SLt évr.] * *nemesség* ~ *ja*. 1789: Conductor Comissarius Rantz Josef Umak a' Nemesség szénájá árrát a' Proviant Tiszt Ur ki fizetvén az arrol valo Documentumokat Coramizaltam és fiztetetett e' szerint [Csíkszereda; UszLt XIII. 27] * *nyári* ~. 1687: Ez idén Takarított nyári, és eősi széna, Kazalokban és Kalandgiákban(n) rakva [Fog; UtI]. 1793: 1. A Kis Deblenből egy kalongya oh széna Th 35 ... Ugyan onnan egy kalongya Nyári Széna Fh 15. A Kéntes Veremből Nyári széna 7 öl [Bodola Hsz; BLt 6] * ~ *ó* ~. 1579: zenat kellett vennem mert az városnak nem wolt zenaya vőttem eg zeker ó zenat d. 40 [Kv; Szám. I/XVIII.]. 1753: Első Kalongya Ó Széna ... Masodik Uj Széna [Karácsonfa AF; Told. 18]. 1765: Majorság Ollak(na)k fedelekre ... O és Uj Széna ... Katár-kakra [Nagybarcsa H; Ks 71. Számj.]. 1786: Találtatik oh széna 5. Karoban, kettő jo, abban vagyon Cur. 12 [Nagyalmás K; JHbK X/31] * *ősi* ~. 1687: Ez idén Takarított nyári, és eősi széna; Kazalokban és Kalandgiákban(n) rakva [Fog; UtI] * *sásos* ~. 1674: Valami hitván Sásos széna lehet három szekerral Curr. 3 [Törzs. Dévai fej. ud-varház]. 1757: Buglyáb(an) Sásos Széna [Nagyercse MT; Told. 18]. 1864: kaszáló rét, melyly folytonos vizenyös — seppedékes helyiségénél fogva nádat és sásos szénát terem [Magyarókereke K; KHn 94] * *sátéjos* ~. 1759: ez Sétéjos Szénát terem [Lázárfva Cs; BLt 9] * *sátés* ~. 1748: a nagy réten negjed idei Satés, Iszopos széna [Koronka MT; Told. 11/95]. 1757: A Baxa főkéban egy Sates szénát termő mindenkor tilalmas kaszáló [Taploca Cs; EHA]. 1819: 1817 ben termett etető félben lévő Sátés széna [Baca SzD; TSb 6] * *szikes* ~. 1663: az my keppen kegd koztünk hadta volt az kegd johait mostan Vram igeny megh fogiatkoztanak az szena felol ... ugan uottunk uolt uagy tiz szikes szenat [Szárhegy Cs; Ks 41. H] * *új* ~. 1788: Azmint a szénához vetegettünk ... vagyon mind őszve jo uj széná Magazinumba valo 400 mása [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1811: A' mely Mag-lovat a' Gróf istállóba tett, Az itt a' zöld fütől örökös butst vett, Ujj szénát is őszig ha lehet nem étet, Az ő Szénába-is szalmát elegyitet [ÁrÉ 151] * *uraság* ~ *ja*. 1756: tudot Balog Uram

Csehi Hentes Vejinek kelt Márháját ki telelni az Uraság szénájával [Durusa Szt; TKI] * város *~ja*. 1580: Ferenczy Istwanetwl byzalt (!) volt tawaly biro vram valamy kertet Az waros zenayanak [Kv; TanJk V/3. 219b]. 1625: Biro Vram eö kglme hagjasabol Attam az Barnasiboknak, hogj az szena fwben az Twzett oltottak, es az varos szenajatis megh oltalmaztak ... d. 36 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 243]. 1784: Az is nem kevés meg terheltetésére vagyon az Helységnek, hogy ... a Postálkodás; ut csinálás; Hid Építés vagy Restaurálás ... a város Szénájának fel, és bé takarítása s a többi, mind azokat pénzen fogadott Emberek által vitetik véghez [Torockó; TLev. 2/6. 3a] * *vhány boglya* ~. 1591: Olaios Janos ... vallia ... zabo ferencz Mihalt kennallia vala eot buglia zenaual [Kv; TJK V/1. 172]. 1826: a falu közönséges gyűlésében elvégeztetett az, hogy ennek utána minden ember, valaki szánt és kaszál a határon, ezután következő falu nótáriusának, nem különben pedig a falu collectorának tartozik egy-egy mezei buglya szénát adni [Frákos U; RSzF 97] * *vhány kalangya* ~. 1667: Im Kún István uram írt levelet feleségének. Egy kalangya szénát adat ajándékon [TML IV, 12 Teleki Mihály Veér Judithhoz]. 1717: Edig elé az ökrök két kalongya szénát öttenek meg, az Ménések is szintén egyet el vernek [Mezőméses TA; APlT 2. Makai Mihály Apor Péterhez]. 1849: Cseh Joseff a Földről felkelve ... a' Tanorokjába egy kalangya széna mellé huzta magát [Héjasfa NK; CsZ. Pop Rafira vall.] * *vhány karó* ~. 1761: Vagyon a Csűrös kertben egy karo széna F.Curr. 20 [Spring AF; JHb XXIII/31. 34]. 1793: én már van egy hete, hogy kevertetek, tizen két karo szénám ben-is van a Csűrbe [Drassó AF; GyL] * *vhány kazal* ~. 1732: az kazal szena eg keményen [Türe K; Told. 21]. 1774: Én ... Udvari Biro lévén Csináltattam hat kazally Szénát [Mocs K; KS Conscr. 68] * *vhány kert* ~. 1555/XIX. sz. eleje: Hütünk szerint irjuk ... akkoron Jktatásnak idejin egy kert széna vala ottogyon, azt aztán Apor János és Apor Péter elhordatta [Polyán Hsz; HSzJP] * *vhány mereklye* ~. 1685: mély darab hely nem is teszen nagyobb fel mereklye szénára valo helynél [Tarcasfa U; Pf]. 1720: hagob(an) egy kicsin" az erdő Fel<v>ötte egy kús mereklyé széna lenne rajta [Menaság Cs; Hr 12/48. — "Ti. szénafü]. 1751: három merekje szena [Csehétfa U; Pf] * *vhány nyaláb* ~. 1595: 1 Nyalab zenat ... kerttek [Kv; Szám. 6/XXVII. 173 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1747: Padurán Nyihaila ... egy nagy nyaláb Szénat viszen vala a Papnul [Szőkefa KK; Ks 17/LXXXI. 14 Csontos Mihály (38) jb vall.]. 1754: (A) Mlgs Groff Ur Csüres kertből késo Setett étczoka egy nagy nyaláb szénát vagj szalmát vitt [Betlenszmioklós KK; BKJ] * *vhány öl* ~. 1576: Byro vram eo K. Az Malomhoz lato vrainnk adasson Mostan egy Ewl zenat kywel az Taligas lowakat Taplalyak [Kv; TanJk V/3. 133a]. 1700: Nyari takarodas után Percipialtam nyolcz öl szénat [Kv; Szám. 40/I. 9] * *vhány ploszka* ~. 1812: az all peres adgyon 25 Ploszka szénát vagj 30 Rfrokot Bánkob(an) [Petrilla H; JF 36 Prot. 3]. 1819: Györgye Biro keresete fel vétetik Dán Biro ellen ... Egy 50 Ploszka szénas patul (!) keresetében ... A Dán Biro panaszszaissal fel vétetik a' Györgye Biro attya ellen 15 Ploszka széna keresetéb(en) [H; JF 36 Prot. 16] * *vhány porció* ~. 1797: az Ifju Groff Ur eö Nga ide jött es 200 portzio Szénát el vetetett ugy egy vén Tehenet nyuzni es egy fel hizott Sertest [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. 1800: Haza jövet Mukesen" meg eresztettünk a' lovak(na)k vettünk két portio Szénát [Torockó; TLev. 5.

— "Mikes TA]. 1831: fizettem ... az Jenei fogadoban 6 portio szénáért 36 xr [Dés; DLT 61] * *vhány szakasz* ~. 1599: 1 zakaz Zena niolcz eol [Kv; Szám. 8/XV. 18]. 1604: Vettem ... az lokban egy szakasz zenat az nagübb (?) mezeőben [UstZ 18/96 Thomas Thanko de Zentegihazas olahfalu (35) pp vall.]. 1820: két szakasz széna tudni illik egy tavalyi melynek a szelessege három öl, a hoszusága négy öl [M.lapád AF; BLt] * *vhány ösztörű* ~. 1641: Az Egher bokornal valo kis ret egi üztürű Szena terem raita [Gyerőmonostor K; WassLt].

2. szénakazal; stog de fin; Heuschober. 1592: Ilona, Matius Benedekne vallia ... Inten] kezdé Meggiesinet Hagio Andrasne ... vai Anna, Anna menyzer intettelek en teged, hogi megh oltalmazt magad, Im azt mongiak az leginnik az zenara mentetek fel es ot haltatok, fekwttetek [Kv; TJK V/1. 269].

3. királyné *~ja* kincstári (uradalmi) széna; finul statului; ärarisches/herrschaftliches Heu. 1749: a' Királyné Szénáját ... pénzemmel vettem nem loptam, mivel itt való Falusiak láttára fényes nappal hoztam el [Ohába AF; Told. 3].

4. pap *~ja* az egyháztagok adta papi széna-járandóság; cantitatea de fin dat preotului de către enoriași, finul preotului; Heu als Lohn für Priester/Kirche 1661: Én, édes Uram, az pap szénáját megvettem másfél forinton [TML II, 69 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

5. *~ul* szénaként; ca fin; für Heu, als Heu. 1733: a Controversiab(an) forgo Rétet ... a ki hamaréb kaphatta, kaszál-tatta s vitette, hol fűvül, hol szénául [Hévíz NK; JHbT]. 1762: ezen helyen edj darabot kész le kaszált szénául Aknai Dobai Moses V(ram) ö Kegyelme elcsovált [Désaknai; Hr 1. Fasc. 23]. 1780: (Azon kaszálóhelyre) Hesdathi Bonda Szimmyion marhát potensiose réá hajtván rész szerént fűvente de jobb részit szénául ell praedáltatta [Hesdát TA; JHb XXXI/28].

Ha. 1592/1593: zynara [Dés; Ks 35. V. 12]. 1597: szynat szynaert [Kv; Szám. 7/X. 10, 7/XIV. 49]. 1625: zina(m) [UstZ 64a]. 1638: szynául [Kv; RDL I. 114]. 1677: Szina [A.komána F; Ut]. 1682: szinát [M.köblös SzD; RLt 1]. 1727: szináról [H; JHb XLII]. 1757: Szinát [Somlyó Sz; Conscr.]. 1763: szinát [Kóród KK; Ks CII. 8]. 1771: szina [Dés; DLT 321. 22a].

szénaadás 1. szénabeszolgáltatás; predarea obligatorie a unei cantități de fin; Heuablelieferung. 1585: Kadar Antal zinte Azt vallia Amit Zeoch Andras Az Zena Adas kyweol [Kv; TJK IV/1. 463].

2. papi szénajárandóság-adás; darea unei cantități de fin preotului de către enoriași; Deputatheu, Pfründner mit Heubezug. 1683 k.: az Pástor jövedelmecskejenek része ... Fa hordas es marhacskaianak táplálására valo szena adas [Szilágycseh; SzVjk 123]. 1847: nem elég hogy esztendőnként 27.28 és még több rendbéli katonaságot szálással, kosztal fogadunk el, és a mellett még miattok kárt is szenvedünk, hanem még forspontoskodunkis Kolos monostortol N. Kapusig, és Válasz utig, — e mellett széna és zab adássalis terheltetünk [Km; KmULev. 3].

szénaáros szénakereskedő; negustor de fin; Heuhändler. 1575: Latwan eo K. az zena Aroszok myat zokaknak karat hogy az zapor essw ala viszy az vekakrol es Meg reked az foliam ... Biro vram kyaltassa es hagia meg hogi senky Ez utan vchan haza eleot Zenat Neh arwlyon, hane(m) Ben vd-uan [Kv; TanJk V/3. 127a].

szénabehordás cāratul finului în şură; Heumachen, Einbringung vom Heu. 1814: a' széna bé hordásáról is parantsolatját instálom ... a' melly gabonát ez előtt instáltam vala Nagyságodtól ... a' mellyről valo tudossitását ezennel alázatosan instálom [Berekeresztúr MT; Berz. 11. 75]. 1849: A téglaknál lévő széna behordáskor 48 xrok [Somb. II].

szénabéli szénát illető; de fin; von Heu, Heu betreffend. 1749: importallja az Inctus Keresztes Peter(ne)k régtől fogván malitiosé gyakorlott sok aprolék lopogatásait u.m. zenabelit ... sok rendbéli Borona fényő fak(na)k lopogatásait, mellyek irant nemelylekről két versbenis accordalt a' tisztekekkel [Torda; TJKt III. 262].

Szk: ~ kóst. 1771: senki más rajtunk Falusiakon kívül az mi Erdőnkől nemis vágott; nemis irtott, aztis ollyankor cselektettük, mikor a Széna és szalmabéli kostunk egészen el fogyott [Batrina H; JHb 93. XIX. 6] * ~ termés. 1805: Örken a Zabjak, s alakorjak a Szénabéli terméssel együtt ő nékiek középszerű termest hosztanak [Torda; TLt Közig. ir. 1182 ifj. Szaniszló Zsigmond szb kezével]. 1852: a felsőbb nagy rétnek csak szénabéli termése fog két felé osztatni, a' sarjuja a' kivevő három feledesek' részbe juttatván egészen [A.esküllő K; RLt O. 4 Tusai László jegyző kezével].

szénabér szénajárandóság; retribucie/platā în fin; Heulohn, Deputat in heu. 1598: Almasi Balas ... wallia. Thüdom azt hogi ameli ket eokreot Balogh Mihali Mehesen veot wala ... mind egi fillerigh megh fizetet Balogh Mihaly Nehez Matiasnak, seot nehez Matias tartozik nekie, mert mind vamot harminczadot zenabert eo fizettet erette [Kv; TJK V/1. 206]. 1763: conferala Ildoš Katso Miklos Pap számára Testamentaliter egy magától ki irtott széna rétet ... tali conditione, hogy mig maga él széna bért a' Papnak ne adjon, holta után pedig maradjon örökössön paprol papra, mégis a fiai széna bért adni tartozzanak [Selye MT; MMatr. 217].

szénaboglya claic de fin; Heuschober. 1630: széna bukiakotis lattam ebben az helyben [Kilyén Hsz; BLt]. 1672: az kyaljfalui hataron az teren ualo szenajat mind el uitte uala az uiz, az Szent Martoni s az Dombai kalongjakot, széna buglyjakot akkor eroossen hozta le mi felenk az uiz [Ádamos KK; JHbK XXI/16]. 1680: Az Revrül valo széna hordatasab(an) es marhak bi bocsatattasab(an) is illyen mod tartassék megh, senki az Reten valo széna boglyak között ki ne bocssason annyival inkab oda halni ne mennyen sub poena f l [Dés; Jk 17a]. 1723: a sövényfaluiak^a széna buglyjakot s még búza kalangyajakot is téssolya farkán vonták hamarabb vóltaért az ár viz elől [MbK. — *Sövényfa (KK) lakosai]. 1763: Tudom hogy ... bizonyos ide valo embereknek vono jármos ökreit ... a' széna buglyák között találván ... mindeniken sorsim egy egy sustákt huzott, és vont [Gálfa KK; Mk V. VII/1. 24 Kotsis György (44) jb vall.]. 1791: a' Szénát hordo Marhás Emberek Marhájokat szabadon bostátván, a' más Gazdák Nyillyaiban a' Széna Buglyában igen sok károkat téznek [Kv; TanJk IV/8. 54]. 1874: egy Kenderestobali széna Boglyáért [Etéd U; NkF].

Szk: mezei ~. 1826: a helybéli Tiszteletes Esperest és pap — a Notariusságot mostantól kezdve — Esztendeig oly moddal vállalá fel a Falu sok szép kérésére hogy minden

Gazda ... adgyon egy egy Mezei Széna bugját [F.rákos U; Falujk 150–1 Köntzei Beniamin szb kezével].

szénaboglyáló szénaboglya rakó; clăditor de claic; Heuer, Heusammmler, Heumacher. 1738: Concludaltatott, hogi Nms Várasunk Lakosai közzül senki a kapás(na)k többet ne fizessen 5/5 polturánál; Aratón(a)k 4-nél, Kötöző és Levelezők(ne)k 3-nál, Széna Gyűjtőknekis 3-nál, Széna boglyalok(na)k néginél többet, senki adni ne merészellyen [Dés; Jk 501a].

szénacsinalás szénagyűjtés; recoltarea finului; Heumachen, Heuen. 1609: Die 22 July Aldomasban hogi el vegeztek volt az kazalst es az Zena Cynalast d 24 [Kv; Szám. 12b/IV. 87]. 1656: Széna csinalaskor ot volt ... uelünk [Szentgyörgy Cs; BLt]. 1711: a széna csenálásnak ideiebé a mi hitvánság fű volt is abban le kaszáltatta(m) vala egy kévést [Vacsárcsi Cs; BCs]. 1730: Attam Széna csinalásra Computusig Szabo Pál(na)k Hfl 3 [Kv; Szám. 56/XIX. 20]. 1762: felette sok kárt tett a szerfelett való sok esőzés, mivel elvégezvén a szénacsinalást jörendin, úgy az aratást is, megindultak az esők [RettE 144]. 1784: régen kevesebb lévén a széna tsinalás, ember sem kellett annyi annak fel takarítására [Torockó; TLev. 4/9. 15a]. 1796: A Csűr pedig nintsén készen mint hogy az Aratás Széna tsinalás akkor vált mikor Nságod porantsolattyát íranta vettem vált az után pedig hogy a Takarodás vált mindgyárt meg betegedtem [Koppánd TA; GYL. Csia Moses lev.]. 1818: a Széna fűbe Szénát Csinálunk, ha idő lenné, itt a sak Esőzések nagyon Még hátráltatták a széna Csinálást [Galac BN; Wlt Kováts Mihály gondv. lev.]. 1835: a' Tőkös Tonal lévő nyílám Széna tsinalas vegett altal engedtetett [Dés; EHA]. 1847: A meddű csordát gondviselése alá veszi zaláni providus Görgényi András, providus Katona Sámuel kezessége mellett, hogy tavasszal ... pásztorolni, míg a kaszálás ideje elkövetkezik és meglészen a szénacsinalás [Zalán Hsz; RszF 204].

szénacsinaló I. mn 1. szénatermő; unde se produce fin mult; Heuliefermd/gebend/spendend. Hn. 1757: széna Csináló Havassa [Csomortán Cs; EHA].

Szk: ~ hely. 1625: uas Jstua(n) kertj zena cinalo helie [UssT 24a]. 1673: annyera el szaporodott azo(n) legelő barmok(na)k számok hogy en magam az melly helyet ennek előtte széna fűnek tartva(n) kaszáltattam attolis immar az barmok(na)k soksaga mialt el szorítottam ugy hogy anny ot Biro portionatusok közül senkinekis ott széna tsinaló helye nem maradhat [Mezőház TA; WassLt] * ~ rét. 1691: A széna czenáló rét mellett uagyon egy deszka meczeő fűrés minden késségiuel, eszközüel edgyütt [CsVh 115].

2. ~ idő szénaszáritásra alkalmas idő; vreme bună pentru uscatul finului; Zeit für Heu. 1687: itt két héttől fogva majd, oly gyönyörű Széna csinalo üdők voltak, hogy jobb ném lehetett, s rettentő melegek [Darlac KK; ApL 1 gr. Haller János anyósához]. 1776: Szénacsinaló idő soha nem volt jobb [RettE 373]. 1777: Ami nézi ezen esztendőnek fertilitását, egy jól folyó és bőv esztendőnek mondhatjuk ... Szénacsinaló idő is igen jól szolgált sok széna is lett [i.h. 383].

II. szénabetakarításra való; fin de recoltat; fűr Heumachen, fűr/zum Einbringen von Heu. 1796: Széna tsinaló a Csani határan már Istennek hálá kevés vagyon a Vetésnekis

nagyab részét el végeztem s már szépenis kél [Koppánd TA; GyL. Csia Moses lev.].

szénacsínáltatás szénagyűjtetés; recoltatul finului; Heuenlassen. 1742: A Széna tsínáltatáskor is olyan ravaságot tselekesznek mostani Ispány Uraimék, hogy az Ispóaly Csurlhez tsak annyi szénát hordatnak, á kivel Husvétig alig ériék meg [Kv; AggmLt C. 12].

szénácska kevés széna; nişte/puţin fin; etwas Heuchen. 1595: en Magamra, Lowamra ... attam vallami zenachyka-tis ... keolteotem f 1 d 50 [Kv; Szám. 6/XV. 99].

Szk: ~i csínál. 1777: egy Nállunk valo bohókás Ember ... irtogatni kezdvén Szénácskátis tsínált itten [Konkolyfa SzD; JHbK LVIII/28] * kis szekér ~. 1618: egy kús szekér szénácskát hoztak [BTN 81, BTN² 83] * társzekérnyi ~. 1797: kéretett egy egy Tár Szekérnyi Szénácskát [Mv; Told. 42/1].

szénaélés szénatakarmány; fin (ca nutret); Heufutter, Fugagieren mit Heu. 1847: méltóztasson bennünket fel oldozni a hoszsú forspontosság, és széna zab adása alól ... hogy se a lovas katonaság, sem pedig a vármegyei interveniens Tek. Tiszt Urak lovai számára széna, és zab élést ne adjunk [Km; KmULev. 3].

széna-erogáció szénakiadás; eliberarea rației de fin; Heuerogation, Abgeltung der Heugebühr. 1723: Vice Colonellus Ur(am) ő Naga ... el meneteleig több szenat nem kér, úgy moderallya a Septemberi széná erogatiót, hogy us-q(ue) 15 8br(is) meg ériék velle [Sárd AF; Ks 95].

szénafiók szénabogyácska, petrence; câpiță de fin; Heuhäufel. 1824: edgy Széna fiok alatt vártuk az esső elmúlását [M.légen K; KLev. 9].

szénaföld kaszáló; fineață; Heuwiese. 1728: Thorda Varossa Széna földgjen ... Thordai Posta Mester vram rétye [Torda; EHA]. 1734: a' Hintosban széna földé az Eklésiának [Vajdakamarás K; EHA]. 1734 k./1770 k.: Vagyon ... az Eklésiának széna földé [uo.; SzConscr. 147].

szénafű kaszáló; fineață; Heuwiese. 1554: Az zena fiwnek az ket darabia az felső pos telkybe vagio(n) [Sárd K; Törzs. Feyrdy Ferenc kezével]. 1572: Azt sem tudgya hogy zena phweok volth volna oth az baratoknak [Fűzkút U; JHbK XVII/26]. 1578: az menybeol ez Jelen valo Statutio Illethnye az Kysfaludj hataron lewó (!) zantho feolddeketh, zena fweketth, Erdeoketh, Vyzeketh, Berkeketth es generaliter valamy az Kysfaludi hatarban be vagion rezettetwen myndeneknek Ellene monda [Jobbágyfa MT; Bállt 79]. 1591: Egikor be menek en az sikés Zena fibe [Sűkő U; EHA]. 1600: miolta eo tudgya mindeltig zena fw uolt, az keormieole valo faluk eoriztek barmokot teolle paztorsag alat volth [UszT 15/99]. 1610: en adtam vala kezebe az Jnek azt az szenafűet [i.h. 12a]. 1628: zena fweók uagio(n) Czik szekben az Lazarfalui hatarban [Altörja Hsz; JB. Teörök Balas vall.]. 1671: adanak az erdon egy darab zena fűet kit also alias Kis Komlosnak hinak [Szentimre Cs; EHA]. 1694: A' Nagj szegbeli széna Fű berkevel együt Tilalmas [O.csesztve AF; EHA]. 1725: Mikor mi formáb(an) tötték kezeket réá azon széna fűre ...? [Hévíz NK; JHbT vk]. 1733: az Nemetekkel bé járták az határt de So-

hult az aszszony ... széna fűven kívül kedvek szerint való fűvet nem találtak az nemetek(ne)k [Erősd Hsz; BLt 7 Valentinus Bibó (26) jb vall.]. 1750: Balog János ... eo Exjának széna fűit magáéhoz szagatta [Mocs K; Ks 83 Csegezi T. Gergely lev.]. 1762: mig az I Ó klme Széna fűvében gyujtott tűz ki nem ment az oldal se meg égve, se meg perselve éppen nem volt [Torda; TJkt V. 102]. 1801: Széna fő vagyon mind a két fordulón 4,4 szekér szénára valók (!) [Vice SzD; SzConscr. külön mell.]. 1806: Rab Kosztán Pap Demeterrel mint Nanássával el mentenek a' Babczai széna fűre egy Boszorkányos nező Aszszonyhoz a' ki jó fizetést kérven biztatta Pap Demetert hogy kantázja haza kerül [A.várca Sz; BfR 130/1 Izvóri Lup (46) col. vall.]. 1835: A széna fűveket irtani tisztogatni ne hogy a Cseplez-bokrok el lepjék köteleztetik ... az Arendator Ötsém [Sófva BN; Somb. II]. 1867 u.: Vagyon egy nyil Széna fű ... Papi azt a falu kaszálya meg [Székes MT; MMatr. 285].

Hn. 1578/XVII. sz. köz.: az széna fw szeliben (sz) [Kide K; BHn. 86]. 1598/1759: az Eszkén valo Széna fű [M.palatká K]. 1616: az Kws széna fűbe (k) [Szentmárton Cs]. 1626: az falu széna fv ozlo Nyilaban (sz) [Székelyvaja MT]. 1639: az Pap széna fűve felett biro fogásánál (k) [M.köblös SzD; DHn 47]. 1644: Az nagy Szilos allat a széna fűen alól (sz) [Káptalan AF]. 1655: Az Niágul széna fűvenél (sz) [Héjasfva NK]. 1667: az kerek széna Fűb(en) valo Parlag [Imecsfa Hsz]. 1671: le a Fazakas Széna fűiig [M.fráta K]. 1674: mezőn valo bolyken vizen levő molnármál valo széna fű helyinek az felső vegib(en) k) [Alfalu Cs]. 1682: A' Széna fű Erdeje alatt (irt) [Galac BN]. 1688: az Pap szénafűve mellett [Oroszfája K]. 1693: az Széna fű alatt (sz) [Harangláb KK]. 1716: Az Széna fűben az árok vegin (k) [Doboka SzD; DHn 10]. 1717: az Falu Széna fűve mellett (sz) [Gyulatelke K]. 1722: Az Ördögek Széna fűve mellett [Csomakörös Hsz]. 1722 k.: Az also Széna fűben edgy Ret vagyon [Ercse MT; GörgJK 159]. 1732: a' Széna fű Torokban mégjen véggel [Feketelak SzD]. 1737: a' Falu Széna fűve [Nagyercse MT]. 1739: Eger kert nevű széna fűvin [Kilyén Hsz]. 1740: az Kús ret béli Széna Fű (k) [Szentimre Cs]. 1743: az Ecclesi széna fue [Uzon Hsz; Kp I. 148]. 1754: A' Kerek Szénafűben (k) [Galambod MT]. 1758: A széna fűb(en) (k) [Egrespatak Sz]. 1758/1798: A Verőfényen a' Széna fűre menő utak között (sz) [Szentbenedek AF]. 1759: A Cséjlében ... István orotása nevű széna fű [Etéd U]. 1775: Az Széna fű Farkában (sz) [M.herepe AF]. 1776: az Nagy Széna fűb(en) [Sámson Sz]. 1778: A' Széna fű alatt (k) [M.őzd AF]. 1797: A ki járo Széna Fűben (k) [Tarcsafva U]. 1801: A' Szénafű árkanál (sz) [Kendilóna SzD]. 1807: a Tanorokbali széna fű [Kissolyos U; Márkos lev.]. 1825: a Széna fű verőfényin (sz) [Nagymoha NK]. 1828: A' Szénafűvekbe (k) [Mikefa KK]. 1844: felső Szénafűben (k) [Komjátszeg TA]. 1849: Lúgeti Szénafű [Vasassztegyed SzD]. 1867: A széna fűven (k) [M.bükkös AF].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: ~ látni. 1587: 4 die (Aprilis) Kwlték eo kegmeok az vaimmal feleki zenafw latnj es az Erdeo latnj keolteottem —/10 [Kv; Szám. 3/XXX. 13 Seres István sp kezével] * ~ látogatni. 1587: Ciszar Thamas ket lovan voltanak Cosma balint es Katonaj mihalj az széna fuek latogatnj fizette(m) —/25 [Kv; i.h. 3/XXX. 58 ua-nak a kezével] * szénafűvet tisztit. 1840: Széna fűvet tisztitott [Hodák MT; Bom. G. XXIV. — "Három jb] * allodiális ~. 1741: vagjan ... eo

Nságának egy jó Darab Allogialis (!) széna füve vagyis Rettye [Mezőrűcs TA; Ks 14. XXXII. 3] * *éli a szénafüvet*. 1597: Mind egyt eltvk faluul az eleött azt a' széna füet [Uszt 12/90] * *fél járdásnyi* ~. 1776: Vagjon edgy Fél Járdásnyi Széna fü, Vagi is Rétetske [Hosszúpatak KK; Mk Ugron lev. Péter Puska (73) jö vall.] * *gyümölcsös* ~. 1714: Ezen Tanoroknak az felső részében küpü kut mellett egy darab gyümölczös széna fü [Lengyelva U; EHA] * *közönséges* ~. 1754: a Lándor nevezetű Heljben Falu közönséges Széna fűviből [Hari AF; EHA]. 1784: A' Falu közönséges széna fűvében, mely kinek kinek Esztendőnként nyil vonás szerent szokott obvenialni [Diós K; EHA].

szénafűbéli, szénarétbéli; de fineať; auf/von der Heuwiese. 1583: Az melly Zenafwekbely Nylakfeleol, az per wolt keozteok Azokat Almady Gaspar wram my Eleottunk megh Bochiata hogy az Regy Mood zerint Ilhesse orros Kelemen [M.palatka K; JHbK IX. 21]. 1702: Kilyeni Réten Szibéli Széna fűbéli resz [Kilyén Hsz; EHA]. 1717: Az széna fűbéli Kapolnai Nyil, es az Heder fai retben levő kaszáló, juta mind ketten eo kglmek(ne)k egy aranyu osztasra [DobLev. 1/108]. 1737: A Kis Szénafűbéli Zab Föld [Nagyida K; EHA]. 1784: Árkosi gyalog katona Göntz Jakab prociálá a hűtösök törvényire huszár Barabás Mihályt ily okon, hogy egy darabocská bennvaló jószágot három darab szántófölddel együtt és valami szénafűbéli részecskével, melyek a felesége, Nagj Zsuzsa vérségire valók, hogy azot nem remittálta [Árkos Hsz; RSzF 237].

Hn. 1763: a' Szénafűbéli Kaszáló eszköz hely [Udvarfa MT; EHA]. 1773: A' Szénafűbéli Irotvány [Récekeresztúr SzD; EHA]. 1776: Az széna Fűbéli Labban (sz) [Nagyida K; EHA]. 1834: a Szénafűbéli nyilak végei szomszédcságiban (sz) [Koloszkovácsi K; BHn 133]. 1843: Szénafűbéli földön széná tábla (k) [Csekelaka AF; EHA].

Szk: közös ~. 1592: Azert Euocaltwk az Jnctusokat ... hogy ez jelen valo 1592 esztendeobe(n) Z Birtalan Apostol nap tawat mentenek az Z. kiraly hatarba(n) Aklos neuw helyben valo keozeos zena fűweonkre szenankra es ell hoztak [Uszt]. 1733: Kaszáló Rett pedig minden Haz utan negy negy nyil vagyon, az Szomszedcságít pedig nem monthattyuk meg, mivel közös Széna fűünk lévén minden esztendőb(en) fel oszlik és az melyik egyezer jó madczor nem az jó [Kincses KK; SLt 8. K. 5] * *örökös* ~. 1727: A Paraszt Fundusok után ninczen más örökös Széna fű hanem az Falunak lévén közönséges bőv Széna fűvei, mikor abban osztnak, nemelylek a' Szegényebbek között, kettő, három áll egy rudra, a' Gazdagjabbak között pedig edgyes két, három rudott kaszál [Mezőcsán TA; Ks 15. XLIX. 5] * *papi* ~. 1819: a Papi Szénafű a Botsárd felé menő ut [M.bece AF; EHA]. — *Határa]. 1827: A' kaszálásért, gyűjtésért, és bé hordásért mint hogy a' Papi széna fűtől távol esik, és a sok járás által valo idő vesztetetés el hártassák minden ember tartozik égi fél napi kézi munkát tenni [Visa K; SzConscr. külön mell.] * *porondos* ~. 1734: egy darab porongyos széna fű [Kőpec Hsz; Kőpec lev.] * *tilalmas* ~. 1600: tudo(m) hogy az keómiól ualo faluk mind eoriztek barmokat teőlle ha be hajtottak mogjauul (!) keőttek ki onnat tilalmas széna fw volt [Uszt 15/101] * *uraság szénafűve*. 1814: az Uraság Széna fűviben volt az Kender vetve, de kik nyőttik ... nem tudom [Buza SzD; LLt Csáky-per 131. L. 38] * *úr szénafűve*. 1751: ide viszsza jőtte(ne)k az Ur széna fűviben [Torda; CsS] * *város szénafűve*. 1737: Posta Mester Vajda Kosztán Uram, eddig ő Kigijelmétől

usuált Rósa hegi alatt lévő kaszálói fűvének eddig való terminussát nem observáln, által lépett a Nms Város szénafűvéb(e) [Dés; Jk 482b]. 1851: a' város szénafűvei között 6. senatorialis nyil egy kised farak, és a nagy nyil 3. évre ki adando [Kv; KvLt 2135] * *zálogos* ~. 1641: Errejs rea kőte magat Benkeő Gaspar, hogy ha jo Euicter ne(m) lehetne, arról az megh lrt Zalagos széna fűről, az derek summaigh, mind pedig eddigh az harmincz forintigh, akar mi neul neuezet Jouajbol, Igazat vehessen, Rethy Istua(n) Vra(m) Eő kgme, auagi eő kgmek(ne)k posteritassi, minden teőrueni nélkül, eze(n) leuelnek erejeuel [Altorja Hsz; Borb. I].

Ha. 1568: zyna feweketh [Sajókeresztúr SzD; KJ]. 1590: Zina főwem [Uszt]. 1608: széna feőben [i.h. 20/357]. 1677: széna fw(en) [Kide K; BHn 86]. 1679: széna fűek [Zágon Hsz; Barabás, SzO 382]. 1688: széna fűek [Etéd U; Nkf]. 1697: Széna fűe [Balavásár KK; SLt 15. A. 1]. 1706: Széna fűel [Kilyén Hsz; LLt]. 1722: széna fűvőköt [Csikszereda; SzO VII, 307]. 1750: Széna Főe. széna fűek. Széna Fűet [Etéd. U; Nkf]. 1751: széna fűek [A.karácsonyfa MT; Told. 31]. 1758: az Széna fű [Feketelak SzD; EHA] | széna fűvek [Somlyó Sz; Conscr.]. 1787: Szénafűken [Kisküllő K; BHn 74].

szénafű-birtok szénarét-birtok; proprietate de fineať; Besitzer einer Heuwiese. 1862: A' kolosvári határon ... lévő 8. rud szénafű birtokom essék osztályon kívül Rosalia ... leányomnak [Kv; Végr.].

szénafű-étetés kaszálóbéli legeltetés; pašunatul la fineať; Weiden und Füttern mit Heu. 1737: Szénafű étetésről és annak hordásáról tartozék a Biro minden Esztendőben háromszor esketni [HSzj örökfal al.].

szénafűhely kaszálóhely; fineať; Graseplatz, Stück einer Heuwiese. 1590: Az zenafy helj ... vagio(n) az Medeseri hatarban Vduar helj zekben [Medeser U; EHA]. 1604: Az szaldok szegnek az fel vegen Vagio(n) az Leőutej Bence Andrasnak egy kis zenafy helye [Uszt 18/106 Franciscus kouachj de S.Marto(n) (75) pp vall.]. 1607: Giorgi Andras adot uala egy darab Zena fw helliet Becz Imreh uramnak feje ualtsagaba mikor az Bekes hadaba ment uolt [BLt 3 Peter Janos pp de Zent Simon^a vall. — *Cs]. 1698: egy daraboczká széná fű hely [Bikfa Hsz; BLt]. 1725: a' mint az előtt az Ölt(na)k edjik ága folyt erre az árok felé azon alól lévő darab Széna fű helyb(en) a' követesb(en) az Ölt vize mellett olyan bokor volt hogy az ember hasznát nem vehette [Hévíz NK; JHbT]. 1745: adot nekem ... Somodban egy darab széna fü helyet [Szentimre Cs; EHA]. 1746: a Kiss Küküllőből ki szakadt ez viznek a' hason fele ... Gröff Csáki Sigmondné Aszszonyom eő Nagjsága széna fűv helyen jár [Adámos KK; JHb XIX/6]. 1777: egy darabocská Széna fű helyem [Szentkirály Cs; Hr 8/27]. 1792: Legitimē Citaltatván Tks Csató Mihály vr(am) öreg embereit^a ... ki mutaták előttünk azon két darabban lévő széna fű bokros helyeket, melyeket az előtt Dobolyi József vr(am) birt [Nagyalak AF; DobLev. IV/693]. — *Köv. a nevek fels.]. 1828: Tessék ... az Urnak ... mind széna fűhelyeknek mind a' Szántó földek(ne)k Zálágját a' Contractusok tartása szerént meg adni [Hsz; BLev.]. 1847: meghatározatott, hogy akárki a maga szénafűhelyén marhát tanálta, addig elbocsátani nem tartozik, míg egy pengő forintot a tulajdonos a marhájáért meg nem fizet [Zalán Hsz; RSzF 177]. — L. még RSzF 95, 103, 137–8, 201, 246.

szénafü-helyecske kaszálócska; fineață mică; Graseplätzchen. 1648: adának ... egi darab szena fv helieczket [Hatólyka Hsz; Bállt 1].

szénafü-kert kaszáló-kert; fineață împrejmuită; Heuwiese. 1840: Folyó 1840-ik esztendő július 19-ik napján közönséges falugyűlése tartatott, és ezen gyűlésünkben meghatározatott az, hogy a Szénafü-kerten felül nem léssen szabad senkinek felmenni kaszálni mához egy hét előtt [Jenőfva Cs; RSzF 157].

szénafü-nyíl kaszáló-nyílföld; parcelă de fineață; pfeilrörmige Heuwiese. 1738: Lemhényi István Atyánkfia ő kglme, a melly Házb(an) most lakik, azon Ház után való szénafü és egyéb nyilakat birja mind addig, míg azon Házban fog lakni [Dés; Jk 491a]. 1760: ezen Kopacz Ret nevű hely ... határozodik meg egy ponkos borozda forma helyel, melyen az felljül rá jövő szena fü nyilak dölnek meg [Hsz; LLt].

szénafü-rész kaszálórész; parte de fineață; Anteil an einer Heuwiese. 1840: Ha a pásztorok a fenn irt módot s magok önkénti előttünk való lekötélézéseket nem teljesíték, s ebbe kaszálásig hibáznak, azonnal azon hibájokért a megígyrt szénafüresztől elmaradva nemes falunk hasznára fordíttassék [Taploca Cs; RSzF 201].

szénafü-részecske kaszálórészecske; părticică de fineață; Heuwiesenparzelle. 1665: ádá ... Damokos Mihály, al(ja)s Pal Mihály, az ő reszit az malomhelybol ... mely malom hely, és szénafü részecske vagyon ... Jakab falva-ban [Impérfva Cs; BCs].

szénafü-rét kaszálórét; fineață; Heuwiese. 1639: Az Uy to gattianal fellíwl az vinczallo (!) patakia mellett ... szena fw ret vagion [Cege SzD; WassLt]. 1736: Nagy laki^a Határan attam elő Nganak egy Darab Széna Fü Rétet ... attam egy darab Török buza Földetis [JHb XXVII/67. — "AF].

szénafü-szakasz kaszáló-rész/szakasz; parte de fineață; Abschnitt einer Heuwiese. 1841: Amely hiv teendő szolgáltatjáért^a igyirtünk a Nagy Rétbe az ásás mellett, attól a Retki korposa nevezetű szénafütől kezdve napkeletnek ki a mező fele 35, az az harmincöt ölet szélességre, délre pedig ezen szénafűszakasz üdöttődik (!) meg az l-ső kötél fűn, úgynevezett t(ano)rok rész nevezetű particulával egy mértékű hosszúságra, délre [Taploca Cs; RSzF 293. — "Sárosi György kovácsnak].

szénafü-tanrokhely bekerített kaszálóhely; fineață împrejmuită; eingezäumte Heuwiese. 1760: egy darab szena fü tanórok helyet Kő ház kert nevezetű helylen [Szentsimon Cs; EHA].

szénafü-tanorokkert bekerített kaszálókert; fineață împrejmuită; umfriedener Heurasen, geschlossene Heuwiese. 1657: ada ... ezeken kívül egy szena fw tanorok kertet [Madaras Cs; LLt Fasc. 157].

szénafüvecske kaszálócska; fineață mică; kleine Heuwiese. 1592: egy kis szena fweczykeie vala ott fanczialy Leurinczynek [ÚszT]. 1600: En mindenkor azt a darab zena fwwechket Fekete Balasckenak hallotta(m), en masenak

ne(m) hallotta(m) [i.h. 15/87 Miklos Ferencz Kaidichfalui Lofeő ember vall.]. 1665: ada ... az feljel mégh neuezet szena füeczket [Impérfva Cs; BCs]. 1696: Az Apro fűn is van egy darab Széna Füvecske [Szotyor Hsz; LLt]. 1716: Vagyon a Határ vegb(en) ... más szena füvecskeis [Bürkös NK; TGsz 51]. 1723: Bohus nevű szená fűben való darab szena füveczke [Mezősámsond MT; Berz. 5. 42. S. 35]. 1758: Argyeus Veszeli ... azon Szénafüvetskéje ... Csáki rész Széna fűvével ... vicinálódik [Mocs K; JHbK XL VII/18]. 1770: adot volt kétt szena füeczket [Köpec Hsz; Köpeci lev.]. 1812: Álapos (!) árkában egy szena fűvetske [Bordos U; EHA].

Hn. 1730: Az Szenafüvecskeben (sz) [M.décse SzD; EHA].

szénafü-vég kaszálóvég; capăt de fineață; Heuwiesenendstück. 1757: a Nyilak vagyis széna fű vegek szomszéd-ságokban (k) [Csomortány Cs; EHA].

szénafüvelő kaszáló; fineață; Heuwiese, Mähwiese; heuend. 1792: Krájnnyk uram ... melly legeltetőm volt felét ell vette, és fele Széna fűvellőmet tavaly ell foglalta ... melly türehtetlenségek Mián kéntelenitettem Korszomabéli Szolgálatomat el hadni [Szászváros; Ks 75. VIIIb. 141].

szénafüves I. mn szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ hely kaszálóhely; fineață; Heuwiese, mähbare Wiese. 1707: Szállás Szenajaban ... az arok felől való felen hoszszan alá jo darab bokros szenafűves hely vagion [Pálfa U; EHA].

Hn. 1819: A Széna Fűves helyben (k) [Csekelaka AF; EHA].

II. fn kaszáló; fineață; Heuwiese. **Hn. 1794:** a Medvés (n. Szénafüvesben) a kurta rétbén [Tür AF; EHA].

szénafüvű kaszálóról való; de pe finețe; gemäht, von der Heuwiese. 1814: Vagyon a^a Csűrös kertbe három kalongya Széna fűű Széna, egesz és egy felbe levő Széna fűű kalongya [Mezősályi TA; RLt Rettégi Sámuel kúriája].

szénagaz szénatörmelék; resturi de fin, ogrinji; etwa: Heurest, Heubruststück. 1823–1830: Székelyhídon valami csűrből vagy istállóból felkapart szénagazt tett volt fel a szekeres^a, melyből balhakkal úgy megtöltünk, hogy Margitán új változót kellett venni [FogE 268. — "A szekérre].

szén-ágyhely a kohóknál és a veróknél levő fakunyhó, amelyben a gazda a szenet és a szerszámaikat tartja; construcție anexă de scînduri pe lîngă un cuptor de topit minereu în care se păstrează cantitatea necesară de cărbune și unelte; Kohlenschuppen. 1758: Rátz Istán ... kért volt fel a^a kettős kohoban a^a viz felől való kementzére az also kereken való kohoban 2 napra, Negyven Forintkot ... Bartok Andrastól ... olyan Conditioval Hogy a^a meg nevezet kohoban Életig magais fuhasson mikor szüksége léssen, a^a 2 nap koho (igy!) pengi, a szén Ágy Hely, a^a kő Udvar, és a^a Róst hely Bartok Andrásé legyen az exponált Negyven vonas Forintokért [Torockó; Bosla].

A jel-re vő. MTsz.

szénagyűjtés recoltarea/stringerea finului; Einbringung des Heues. 1586: Az kazaltatas es Zena Gywtes hany forintba teolt fel zakasztwa megh Iria^a [Kv; PolgK 21. — "Az

ispán]. 1593: Mentünk ky zena gyűtteni voltanak az zena gyűttek 120 ... 5 die Aügüsti vegeztek el az zena gyűttest [Kv; Szám. 5/XXIII. 121–3 Caspar Schemel sp kezével]. 1599: Esmet zena gyewteskor es kázalaskor weott egy véka kását d 50 [Kv; i.h. 8/VIII. 8 Val. Zigiarto isp.m. kezével]. 1756: Széna gyűjtésre ... villával és Gereblyével két háztól vagy bordelytól egy egy jo dolog tehető embert ... suppeditalni tartoznak [Roskány H/Déva; Ks 101]. 1785: ha tizenkét nap nem tart a Széna Gyűjtés kender nyövéssel potolylyuk ki | Az Széna Gyűjtésben ugy traktaltatunk 's concurrálunk ezen a Részenis, a' mint meg mondtuk a Groff Torotzkai Sigmond Ur elő Nsága részire valo Embereiről [Torrockó; Thor.]. 1796: Aratasra, Törökbuza kapállásra, Kaszállásra, Széna Gyűjtésre, és Szőlő művelésre Mlgos Groff Wass Dániel Ur kész pénzt nem költött, mint hogy usorássai voltanak [Szentgotthárd SzD; WassLt]. 1851: széna gyűjtésen gyűjtöttem, Buza hordáskor kévét hántam fel, s ezeket más Gazdák is meg tészik ... ez által cseléd dolgos serkentődik [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut.].

szénagyűjtő 1. szénabetakarító; persoană care lucrează la strînsul finului; Heueinbringer, Heumacher. 1588: Fizetem 12 Zenagiuteonek 1 p(ro) d. 10. Tezen f. 1 d. 13 [Kv; Szám. 4/V. 19 Gr. Veber sp kezével]. 1593: Mentünk ky zena gyűtteny voltanak az zena gyűttek 120 [Kv; i.h. 5/XXIII. 121–3 Caspar Schemel sp kezével]. 1600: Huzon kétt Nap szamat attam(m) szena giwyteóknak, tezen f 2 d 64 [Kv; i.h. 9/XII. 73 Igyarto Simon isp.m. kezével]. 1796: A' mezei takarodásra és egyéb munkárai (!) munkásokat könyű kapni, mivel egy jo aratonak fél márást, három tzipot, egy malé kapásnak és Széna Gyűjtőnek maga kenyerén egy egy petákat ... szoktak fizetni [Méhes TA; WassLt]. 2. ~ben volt szénát gyűjteni volt; a fost la strînsul finului; beim Einbringen von Heu gewesen. 1824: edgy Zsellérjénél Széna gyűjtőben voltunk [M.légen K; KLev. 9].

szénahányó 1. szénahányásra szolgáló; care servește la aruncatul finului în ...; Einwurf für Futterheu, ... für Heueinwurf. Sz.: ~ ablak az istálló bejárata fölötti ablak a takarmány feldobására. 1727: Ezen hoszsú Istállonak közönségesen vadnak 24 ~ Huszon negy fiok tölgy fa gerendái és három széna hányó ablakai [Csákigörbő SzD; JHbK XXVI. 13. 12] * ~ ajtó istállóra nyíló padlásajtó a napi takarmány ledobására. 1676: Az jstallo felett vagyon kett széna hányó aytois [A.sombatfva F; UF II, 760] * ~ hely szénabedobó nyílás (az istálló tetőzetén). 1681: Istállók Sindelyezesin levő Széna hanyo hely Nro 2 [Vh; VhU 504]. 2. ~vasvilla furcá fosolítá a aruncatul finului; Heugabel. 1693: Boriczanak. Egy Széna hanyo öreg vas villa" [Ne; DobLev. I/38. 9. — "Fels-ből kiemelve].

szénahely kaszáló; fineață; Heuwiese. 1589 k.: az Zalokban attak kett kalongiara valo zena heliet [Szu; UszT]. 1679/1681: in tempore be hordatván à Takarmánt az Asztagokat megh fedesse, kártol oltalmazza; hasonló keppe(n) à szénanak takarításab(an) is azo(n)t cselekedgyék; à széna helyeket jól megh nízze, kaszálatlanul egyetis ne hadgyo(n) [Vh; VhU 669]. 1776: ezen széna helyeket a tserna vize majd minden esztendőben meg íszapolya [Bujtur H; Szer.]. 1777: Szakasztott a falu a maga közönséges helyéből egy szekérre való szénahelyet a pásztoroknak [Zalán Hsz; RSzF 190]. 1803: Ezen pásztoroknak a Communitás szénahelyet

is ada, az Havas láb sorkát [M.hermány U; i.h. 193]. 1810: ottan vagyon, Nagybobbatska kiterjedésű széna hely [Kv; Ks 89]. 1820: hány véka férjű Szántó Földei és hány Székér Szenát termő Széna helyei [Magyaros U; MvÁLT Usz-i úrbéri összeírások].

szénahordás szénabetakarítás; recoltatul finului; Heuen, Einbringen von Heu. 1586: Az Széna Hordasrol, 8 Septem: Jeottenek az olahok tizen hatod napeg hordottak ... Ket ket penszes Bort hozattam nekik ... borra keolt raioik f 3/50 [Kv; Szám. 3/XXIV. 35]. 1590: Zena hordaskoron veottem hagymat ... d. 20 [Kv; i.h. 4/XXI. 30 Kis István sp kezével]. 1594: Vrünk ltt letebe Az Zena hordass vrünk zalasara" [Kv; i.h. 6/VIII. 113 Caspar Semel sp kezével. — "Köv. a fels.]. 1647: Veres Janos ... Azt igitte hogy maga erejével szekerevel nyolcz ökerrel egy hetigh szant ugarat ugyan egy hetig öszel kever, Azon kívül egy egy hetet buza hordason széna hordason örömet szolgal [Tötör SzD; Ks 42. G]. 1680: Az Retrül valo széna hordas [Dés; Jk]. XVIII. sz. köz.: Széna takarásban és hordásban két két nap kalákába Segittsen [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 152].

szénahordó 1. 1. mn szénabetakarító; care lucrează la căratul finului; Einbringer von Heu, Heuer. 1592: Az Zena hordo Embereknek attunk kett veder borth f .../48 [A.füle TA/Kv; Szám. 5/XII. 10]. 1621: Zena es fa hordo zekeresek(ne)k attam(m) hust 4 [Kv; i.h. 15b/XI. 152].

Szk.: ~ kaláka. 1841: Junius, es Julius Holnapjában, a Czipo, és Intervenitus Listák Szerént, főként a Széna, és buza hordo kalákának ment el 2 v(eder) Szin Bor [Pókafva AF; Born. O. If].

2. szénahordásra való; de/pentru căratul finului; zum Heueinbringen, Heu-. Szk.: ~ lajtorja. 1681: Székér szin ... Széna hordo hoszsú Lajtorja Par. Nro 2 [Hátszeg; VhU 601].

3. szénatakarításra használt; folosit în timpul căratului de fin; zum Einbringen vom Heu (benűzt). Szk.: ~ út. 1665: Ittem ugyan Szentgyörgy-hegy felett, az szénahordó út általmegyen rajta az tetőhöz [Kv; KvE 198 LJ].

4. a szénabetakarítás helyére von.; referitor la locul de recoltare a finului; Platz/Feldstück/ usw. der Heueinbringen betreffend. Hn. 1672: az Széna hordo vegyben (k) [F.jára TA; EHA]. 1846: szénahordo tetőn [Méra K; EHA].

II. fn szénabetakarító ember; persoană care lucrează la căratul finului; Heueinbringer, Heuer. 1733: a Déési Rethen lévő széna hozásnak tilalma, s büntetése effectumb(a) nem ment ... ez után ... minden Tizedből egy egy lovas Ember legjen kiis minden etczaka az Tizedessel ki menő 10/10 Emberrel ki mennyen, az ott találató széna hordoknak marhait be hajcsák [Dés; Jk 440b].

szénahozás szénabetakarítás; căratul finului; Einbringen von Heu. 1733: a Déési Rethen lévő széna hozásnak tilalma, s büntetése effectumb(a) nem ment [Dés; Jk 440b]. 1824: Szilágyi András homlitat széna hozásért — 10 gödret pénzért homlitat 16 gödret ujra pénzért 22 gödret [Kv; Pk 5].

szénahozattatás szénabetakaríttatás; căratul finului; Zubringen/Beschaffung von Heu. 1590: Gardinal Loainak Zena hozatatasra Varga Jacob egy hozas zenat d. 6. Chyette Mate egy hozas d. 6. Jgiarto Janos egy hozas d. 6 [Kv; Szám. 4/XXI. 77 Kis István sp kezével].

szénahozó szénabetakarító; persoană care lucrează la cărutul finului; Zubringer von Heu. 1717: Tudom, hogy kényszerítette Dobai Péter ur(am) az Falut és az Harangot félre is vertük, 's ki mentünk az Széna hozókra [M.köblös SzD; RLt Nagy Vantsa (60) j.b. vall.].

szénahullás lehullott széna; fin căzut (de pe căruță); Abfallheu. 1590: Sikej Embertől vettem vala zena fiueth, oda menek az zena fibe Az vaghasi hatarba, latek valamj zene hullast az giepinel [UszT].

szénairtovány irtványkaszáló; loc/teren defrișat folosit ca fineață; Heuweise. 1748: A Kutsuán Illye Sessioja után Valo széna lrtvány [Kisesküllő K; Somb.].

szénaízék széna hulladék; resturi de fin, ogrinji; Abfallheu, Heuabfall. 1768: azon Viradora ... egy Sák Szép tisztá Buza el veszet ... s Pétrucz Ignátnál ... tanáltatott meg, a Pajta melet Széna izekkel bē volt takarva [Rogna SzD; Ks 25. III. 68].

szénakalangya szénaboglya; clăie de fin; Heuschober. 1568: Valentinus Tiudar, iur(atu)s fassus e(st) Q(u)o d cum prope piscinam Ladislai Kalmar esset, vidit quosdam volahos, pakular vocatos, de feyerd venire, Et illos volahos Interrogauit filius, Joannis Markos, Cur isti oues in terra ciuitatis pascuuntur, illi aut(em) Responderunt, Cur non pascerem(us) Nos, Si oues Michaelis Gulay (!) per totam hyeme(m) hic pascuierunt, Inte(r) zena kalongyak kozot [Kv; TJK III/1. 183]. 1589: Vagion ... Az haznalis Zena kalongia 6 [Kv; Szám. 4/XII. 21]. 1604: Kws Soljmosi marossi Balas zabadította magát az zena kalongia el hozasaban [UszT 18/149]. 1681: Széna Kalongia vagio(n) őt az Csűrös kertben de megh az Czika kaszalatlan vagion [Gálfa KK; Törzs. Réthi János kezével]. 1747: A Lunkában Találtatik Széna Kalongya Numero 5. Item Sarja Kalongyácska Nro 1 [Királyhalmá NK; Ks 23. XXIIb]. 1756: a Nádosí Hataron vagion széna kalangia Numero 2 [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35]. 1764: ennek előtte egy néhány Esztendőkkel a' Mezőn a' Széna — kalangyájáb(an) Czégér Ferentznek találtak a' Falusi Esküttek egy vagy két kalangya buzát bē rakva Szénáb(a) [Buza SzD; JHb IV/13]. 1769: házoktól távolotska széna kalangyái voltak [Bukuresd H; Ks]. 1819: az aszszony egyszeribe hajamba tsipesz kedék, én mejbe tasztivn magamtól, egy széna kalangyáig seggeltem [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

szénakár szénabeli kár/károsodás; pagubă produsă în fin; Heuausfall, Schaden an Heu. 1762: az mi széna kár eset, a Nagi Jeges nevű szénafüvib(en) ugy az Király réti-benis, melyet az ménes, és az Uy Thordai Csorda consumálta(na)k, az akkori árrán, es nem drágább(an) refundályák [Torda; TJKT V. 100]. 1806: Gyergyószárhegyi nobilis Páll Ferenc gyalog katona őkegyelme, ugyan szárhegyi providus Illyés József, ut actores, törvényben idézván valami szénabéli károk aránt, mintegy három portio szénakárok aránt, mely a szárhegyi határból Erdő Szád nevezetű helységben a magok tulajdon helyekről, egymás vicinitásában Boldog Asszony-nap után veszett volt el, amint az actorok magik propositumaiból kitetszik (: mint felyebb :) [Szárhegy Cs; RSzF 263]. 1812: az tsarkot le tapodván Zdréilla szénáját az marhák el gazlották, mely széna kár meg fordítására magokat ajánlották [Petrilla H; JF 36 Prot. 27].

1837: A Gujabeli Marhak által tett széna, Sarju, és törökbuza kárra nézvé Dregan Vonutz azt reflectálja, hogy a Marhakat meg kell vala kötni, és en réam ugy betsültet [Dés; DLt 332. 5].

szénakárosodás szénakár; pagubă produsă în fin; Heu-ausfall, Schaden an Heu. 1831: A Vintzellereknek praetendált széna és törökbuza karosodásaitat ... miért nem fizethettem ki mar ezelőtt meg vallottam [Dés; DLt 332. 23].

szénakaszáló-rét szénarét; fineață; Heuwiese. 1756: a' széna Kaszáló Retben szegtenek fel ez előtt egy néhány Esztendőkkel Török buzának egy darab kaszáló helyet [Al-doboly Hsz; LLt].

szénakaszáltatás szénalekaszáltatás; cosit; Mähen-/Heuenlassen. 1590: Az Zena kazaltatashoz kezdettem 14 Juny es kazaltattam 50 Vitorna zenath, Vitornajat kazaltak 32 penzerth, melj teze(n) fl. 16 [Kv; Szám. 4/XIX. 18].

szénakaszás kaszáló ember; cosăș; Heumäher. 1687: Az Tisztá Zab 9710 czipokat, nem az idegen mester emberekre ... Erogalta. Hanem ... nyarat Szaka Széna Sarja kaszasok-ra, gyűjtökre, buglyálokra, Buza zab aratokra s, egyéb efele munkasokra kiknek Tisztá Zab czipot Szoktanak adnia [Máramarossziget; Törzs].

szénakazal stog de fin; Heuschober, Heufeimen. 1573: Fabian Zeoch Mate Zolgaia Azt vallia, hogi ... az twz eleh ment az zeowenyen es vgi akadot az Zena kazalba onnat az chwrbe [Kv; TJK III/3. 189]. 1648: Az fogarasi szenas kertben tavalyi széna kazal vagyon no. 1 ... Az szombatfalui czür kertben tavalyi széna kazal vagyon no. 2 [Fog.; UF I, 914].

szénakert szénáskert; fineață împrejmuată; Heugarten. 1583: az varos zena kerthinek Seowennye el romlot, Azert Az Espanoknak legie(n) gongiok az Seowennek meg Epitetesre [Kv; TanJk V/3. 273b]. 1687: Solyom keő nevű helyben az erdőb(en) az hun másnak senkinekis nincsen vagyon edgy széna kert Facit currus Foenni nro 7 [O.gyermónostor K; WH].

Hn. 1720: Az Széna kertben (ke) [Kide K; BHn 88]. 1773: A széne (!) kerten alol (sz) [Albis Hsz; EHA]. | Az széna kert hajojában (sz) [Medesér U; EHA]. 1840: A' Széna Kertbe (sz) | a Széna kertre járo uttzába (telek) [Krasznahorvát Sz; EHA]. 1854: A' felső falun kívül a' szénakert (k) [M.kecel Sz; EHA].

széna-konzervatórium szénaszárító; uscător de fin; Heubelüfter, Platz für Heudörren. 1789: Egy kised Széna Conservatorium [Mv; ConscrAp. 18].

szénakóst szénatakarmány; fin; Heufutter, Futterheu. 1785: ha széna kostot atta(na)k Marháinknak ... az árát megvétette [M.bikal K; KLev. 9].

szénakötő-rúd szénanyomó rúd; par de legat finul la căruță; Heubaum/Stange. 1849: Egy széna kötő rud fenyő fábol valo [Somkerék SzD; Ks 73/55].

szénakurru (vhány) szénásszekérmeyi; de un anumit număr de căruțe; Heuwagen, Heufuhr (als Maßeinheit). 1664:

mind ezeken^a jo fű termesnek idejen megh terem szena currus nr. 326 [Porumbák F; UF II, 291. — ^aAz előzőleg felsorolt határreszeken].

szénalátogatás széna-(meg)szemlélés/tekintés; inspecta-rea finului; Wiesenbeschau. 1586: 20 Septemb: az varos re-tire hogi meg giogwlok vala kwideót biro Vram az zena la-togatasra hat low kochin mentem ala —/25 [Kv; Szám. 3/XXIV. 50].

széna-lehányó istállóra nyíló padlásajtó (a napi takar-mány ledobására); ușă/deschizătură prin care se poate arun-ce finul în grajd; Futter-/Heueinwurföffnung, Falltür für Heu. 1850: A Lovak Istállója ... vagon benne egy széna le-hányo deszkából készítve [Gyéressztkirály TA; DE 5].

széna-lerakás széna-lerakodás; descărcatul finului; Heu-abladen, Abladen des Heus. 1843: mig a' Czigányok kikér-deződtek, az idő el telvén, ugy dél utánra marad a' Széna lerakás [Bágyon TA; KLev.].

szénalopás furtul finului; Stehlen von Heu, Heudieb-stahl. 1773: (A szekerek) Széna Lopásba elegyitettek ma-gokat, mellyért a szekerek minnyájan meg csapattattak [M.léta TA; JHb II/3].

szénalopó szénatolvaj; hoț de fin; Heudieb. 1591: mon-da ... Marthon halgas te zena lopo, mert en Adam megh az birsagatis zegient vallasz vala [UstZ]. 1689: tsak aszt mon-dott(am) az Inek mivel enghem zenalopo(na)k mondott hogi lopobb nálamnál mert Juhos Geörgi Cserghettyűjét el lopta volt [Kv; TJk 13. 390].

szénamagazinum szénakészlet; stoc (depozitat) de fin; Heuvorrat. 1764: Nagy híre vagon, hogy a horvátság re-bellált. Mi légyen az oka, nem tudom, de irtoztató nagy széna- és zabmagazinumot akarnak gyűjteni [RettE 164].

szénamező szénarét; fineață; Heuwiese. 1590: Az Zent Imrehi Széna mezeott az Zent Imrehiéknek kinek kinek Nyilaba(n) hagia az varos miel hogy eok Nyiloknak mo(n)ta-k Eoseokteol maratnak [UstZ]. 1604: Kerezturnfalvi nogi Istvanne borbarazonj zabaditata magat Kis galambfalvi ha-tarban, zena mezeoben walo Zenanak fel takarasaban ... Törwi(n)re ön karara [i.h. 18/149]. 1606: Kovacz Janos Swkey Nemes Ember ... vallia, mikor az Azo(n) Elj vez-teotte Az vneot ... Ala mene(n)k az kis Galo(m)falvj Hatar-ra Zena mezeore mas neve(n) Zaz megenekis hyiak oda keoveteok Az niomat [i.h. 20/303]. 1622: Széna Meszeő labian vagio(n) egi Reticzke [Felőr SzD; SzJk 14]. 1837: (az) ut ... kezd megint lankásan hágni ugyan csak hápa hu-pás helyen a' Széna Mezőben [MvLev. Utak, hidak cs. 5].

Hn. 1643/1770 k.: est in extremitate Széna Meszeő [Csi-sókeresztúr SzD; EHA]. 1700/XVIII. sz.: A Széna mező-ben egy Tanorok (k) [M.felek U; EHA]. 1753: Széna mező tejetén (sz, k) [M.décse SzD; BMúz.]. 1754: A' Széna mező-nn (sz) [Erdőcsinád MT; EHA]. 1795: Az oszlo Nyilak-ban a Széna mezon (k) | A Széna mezőn az Oszlo nyíl kő-zöt (k) [Harasztkérék MT; EHA]. 1803: A Felső, alias Szenmező [Váralmás K; KHn 313].

szénamurva szénatörmelék; scuturătură de fin; Bruch-heu. 1721: Szempeteri tarka Gyermekek lo fél ülő (!) felől

való első és hatuló labat nagyon santitya ide ugy hoztak az olta mosatom az labait par lugal szina murvat is főzéték többi (!) Sem nyavalyajok nincsen [Szentpál K; TKI Mihály Deák lev.]. 1807: Egy kisdéd ... hitván Kantza Ló ... fogai hijánossága miatt a' szalmát és szénát nem eheti, a' széna murva és Abrak ha eleibe tétetnek dörmétseli [DLt 856 nyomt. kl]. 1823–1830: Akartam volna, hogy az udvarom gypes legyen, azért azt felkapáltattam, a faluból hordott szénamurvával bevettem [FogE 284].

szénamurvás szénatörmelékes; acoperit cu scuturătură de fin; voller Bruchheu. 1805: a' keresett Hordo bor ... ak-kor is vizes és széna murvás volt [Mv; Told. 35a].

szénanyíl kaszálónyíl; parcelă de fineață; schmale Heu-wiese, Wiesenstreiten. 1635 k./1687 k.: Fel forduloban va-gyon édgý kis széna nyíl [Udvarfva MT; MMatr. 426].

szénaosztató szénaporcióztató; persoană care dispune de împărțirea rațiilor de fin; Verteiler von Futter-/Heupor-tionen (als Beamter). 1710 k.: A mű lovaink sok másoké-hoz képest jóllaktak, szénát jó reggel, délben, este s éjfél-kor egy-egy kis markocskával adtak nekik, magam voltam a szénaosztató [BÖn. 564].

szénaosztó szénaporciózó; persoană însărcinată cu distri-buirea rațiilor de fin; Futter-/Heuverteiler. 1710: az oláhot ... a fejedelem udvarában szénaosztónak constituálák [CsH 193].

szénaőrző szénacsősz/őr; paznic la fin; Wiesenwächter. 1588: 30 July Azon Zéna Eorzeonek attam Masfel kynyeret hwsra d. 6 [Kv; Szám. IV/1. 60–1].

szénapénz szénára való pénzjárandóság/fizetség; bani pentru fin; Futtergeld. 1619: Minthogy szénapénzemet ez esztendőn csak egyet sem adtak, azt is azelőtt kétszer pa-rancsolta meg az teftérdának, hogy megadja [BTN² 243–4].

szénaperceptor szénabegyűjtő; persoană însărcinată cu colectarea finului; Heuperceptor, Heueinnehmer. 1689: Az Ur Fő Commissarius Betlen Gergely Ura(m) eo Kegyelme dispositiojabul es parancsolatyabul, Vettem es percipial-ta(m), ura(m) ő kegyelme számára Fejer Vár megyenek also Járásabul Nagy Enyedi Csucs János széna perceptor uramtól az ő Felsege Vitezi számokra fel vetett széna árrát fl: 800/-idest nyolcz száz magyar forintokat [Sv; Törzs. Stenczel András lev.].

szénapiac szénavásártér; piață de fin; Heumarkt. 1851: Széna és Szén piatz ugy a csebresek a' Veres kutnál [Dés; EHA].

szénaporció szénaadag; porție de fin; Heuportion, Futte-ration. 1787: a' Falusi Biro ... ha maga Házánál ollyas jo helye lenne tehát ottan conservaltassék a' Natura; ha pedig ollyas helye nem lenne ... tehát egy Magazinumnak va-lo épületet kelletik tsinálni a' hol Buza, Zab conservaltas-sék ... Ezen Falusi Magazinum mennyisége a' Falu Li-bellusába bé irattassék és a' midőn Katonaság, vagy a' Ns V(á)r(me)gye számára széna, Zab Portio, és kenyér adatta-tik ide connotáltassék, és Quietaltassék [Torockó; TLev. 3/2. 2b–3a].

szénarakás szénaboglya; clai^e de fin; Heuhausen, Heu-schober. 1575: vagion Nagi panazolkodas az Bwza vetes-ben zena fwbⁿ valo zena rakasokban Mynemw Nagy kart tetetnek az Jwhokál [Kv; TanJk V/3. 109b].

szénarend lekaszált fünek a sora; polog (de iarbă costi-tă); Mahd, Schwaden. 1778: Udvari koltsárságomban ... magam is gyűjtöttem a' rajta lévő Széna rendet [Mezőméses TA; WassLt].

szénarét kaszáló; fineață; Heuwiese. 1568: Zahoryan Kozta, iur(atus) fassus est, Hogy az mely zena Reteth Pasco demeter bir En tolem váltotta meg, 14 forinton, merth aty-tyoktul Maradoth volt, es ver volt benne [Kv; TJK III/1. 180]. 1584: az ... Zina Rytbwł ez w rizek ky Jart [Torda; DLt 212]. 1602: ha kj foldes vru(n)k lenne ez szena Retet el venne ... Ferencz kouacztol, illj ok alatt attuk nekj ... hogi my rajtunk falujul semmit ne kereskedhessek [Vaja MT; Törzs]. 1649: Az horgas szánto feőldek keozott vago(n) mind két feől a' falu szena retje vago(n) [Sze-szárm SzD; EHA]. 1679: az Ecclesia szena reti [Visa K; EHA]. 1692: Az Almás pataka mellett ... egy széna rét [A.jára TA; EHA]. 1716: Valya Csori nevű helyben egy darab Szena rett, mellyett az előtteni időkben az Csulai és Zejk Familia ruddal szoktak volt fel osztani haramlodvan Csulay reszre kétt resz ezen Csulai ket resz facit Cur. 8 [Grid H; BfN 92/4 Nalácz Lajos kúria-leir.]. 1757: vagy-nak Szina Rétek, hány Székér Szinát termők [Somlyó Sz; Conscr.]. 1760: Sárpataki Ur ... Málomban is ugy hallot-tam, hogy meg fűvül vett volna magának egy darab Széna Rétet [Bethlen SzD; BK. Kodo Kosztán (22) jb vall.]. 1769: Birt még négy hold Széjna (!) rétet [Ne; DobLev. II/413. 3b]. 1814: a Tok között lévő Széna Rétyeket ... a víz el borította [Alvinc AF; EHA]. 1851: Ezen contractusba meg nevezet Széna Reten lévő két rendbeli Pénz adásakat F Sinfalván residealo Csongvai Sámuel ki fizette légyen ... Nejjével Kardas Agnessel edgyütt [Asz; Borb.]. — L. még BTN² 420; GyU 73.

Hn. 1587: Chykmantor fele walo zena retben (k) [Nagy-kend KK; EHA]. 1661: az Szena ret arkara jű vegel (sz) [Bádok K; BfN 23]. 1712: Az Kűs Széna rétben (sz) [Gelle-nc Hsz; EHA]. 1723: az Széna rétekbⁿ egy rétecskét Szilos nevű helybⁿ (k) [Backamadaras MF; EHA]. 1729: A szena ret szelyen (sz) [Árapatak Hsz; EHA]. 1731: A Nagy Széna Rétbⁿ (k) [Septér K; EHA]. 1772: Széna Rétben (k) [Tusnád Cs; EHA]. 1773: A Széna Réth n.h.-ben (sz) [Szárhegy Cs; EHA]. 1825: Az Also Széna rét-benn (sz) [Szárzapatok Hsz; EHA].

Szk: nemes ~ 1713: elsőben is az urak nemes földet ruddal fel meretvén nyil szerint el osztottunk (!), hasonló keppen az Udvarház után jarando Nemes Szena reteket nyil szerint el osztottunk (!) es ki határozottk, ugj az majorság szőlő is [Orbó SzD; JHb XLV/2] * *nyilas ~ 1738:* Salánki Jóseff atyánkfia ő kglme Emberei, a Nms város most el osztott nyilas széna Rétyét meg-kaszálák [Dés; Jk 500a] * *tilal-masbeli ~ 1730:* Auditor ur(am) kérésére engedtetett ... Dio-szegi Mihaly, és Kolosvari Daniel Atyánkfiak elő kglmeknek ... az Szamoson tul lévő mostani tilalmasbeli Szena Rettyekbⁿ (en) Lovai(na)k Czöveken tartása [Dés; Jk 398a].

Ha. 1584: zina Rytbwł. zyna Rittel [Torda; DLt 212]. 1597: szina riti [Msz; BfR Lázár lev. 77/12]. 1608: szina rith [Kalotasztkirály K; KHn 50]. 1687: Az Szina ritben [Bádok K; BfN 23].

szénarét-csinálás kaszáló-létrehozás; defrişarea unui te-ren cu scopul de a face propriu pentru a fi folosit ca fineață; Abscheidung einer Heuwiese. 1573: ertik aztis eo k. Mynemw karok leottenek az Erdeobe. Az olahoknak Irtassa myat Azert ... biro vram ez leowendeo pentekre ala hywas-sa ... Es meg Tudakozwan eo k. ky adot legen hatalmot Neky az erdének Irtasara es Zena Ret chinalasra, Annak wtanna Mindeniktwl Retit ely foglaliala varos zamara [Kv; TanJk V/3. 91b].

szénarétecske kaszálócska; fineață mică; kleine Heuwiese. 1577: vagyon ... ismet egy kis Zena retechyke [Mv; BálLt 79]. 1675: vettem bizonyos summa pénzen ... egy darab szanto földet, es mellette egy kis szena retecsket ... örök árron megh hihatatlano! [Fog; Törzs. Fogarasi János portai posta a fej-hez]. 1713: Vettem ... egy széna Rétecs-két a melyen kétt szekér széna Terém rajta [F.gezés NK; JHb XXIV/14]. 1722: az utrumb(an) fel tótt darab széna rétecské(ne)k helyjén ... ez előtt mintedgy 36 esztendővel a Maros vize fojt és rend szerint járt [Algyógy H; JHb XXXII/41]. 1723: Ada ... egy darab ... széna rétecskét [Mikháza MT; Lok.]. 1725: a Göncz kutyán fellyül egy darab szena retecske [A.jára TA; EHA]. 1762: Tudgya é a' Tanu ... sűrű erdőből ki irtott és pacifice birt Széna Rétecs-két, azon ki irtott Hellyetske jutott é valamely bizonyos Paraszt Ház-helly után, avagy nem? [Cege SzD; WassLt vk]. 1790: házom után ... mind darab széna rétecské, mint p(e)d(i)g osztot darab törökbuza földetské is voltak [Déva; Ks 75. VIII. 154].

szénás I. mn 1. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruk-tionen: *székér szénás* székérmeyi szénát termő; care produce cam o căruță de fin; Heuwagen. 1793: A' Nyiros tsorgojánál egy Székér szénás rét [Torboszló MT; MMatr. 456].

Hn. 1694/1699: Szénás verő fénybⁿ (en) vagyon két hold föld edgy barázdán [Tamásfva/Kispetri K; Törzs].

2. szénatarló; ogradă unde este depozitat fînul; Heuboden. 1763/1786: a szénás ogradájban (!) levő egy Daniel Ház hely [Romlot Sz; BeLt 5 Miklos Péter (70) jb vall.].

3. ~ *patul* kb. szénaszárító faalkotmány; pătul/pătuiac pentru fin; Heulüftgestell (aus Holz). 1819: Györgye Biro keresete fel vétetik Dán Biro ellen ... Egy 50 Ploszka szénás patul keresetében, meljet 100 Rfr után ígért [H; JF 36 Prot. 16].

4. szénát birtokló; care dispune de fin; heureich, viel Heu habend. 1714: 4 jó Tehetős szénás Juhos Emberre répartial-tam ... Két Kazup szurkot, melybⁿ 40 kázuval vetettem [Szurdok Mm; TKI Zólyomi János Teleki Pálhoz].

5. szénarakó v. szénával kereskedő; persoană care încarcă fînul sau care face negoț cu fînul; mit Heu handelnd. **Szn. 1594:** Zenas Jstwan [Győrtelek Sz; UC 113/5. 45]. 1644: Zenas Leorincz [Csépán BN; Erdélyi, NépdMond 7]. 1648: Petrus Zenas [Alvinc AF; Szád.]. 1734: Szénás Ferencz [Borb. II]. 1739: Szénás Miklos [Kendilóna SzD; TKI].

II. fn szénatermő hely; fineață; (viel) heuspendende Ort, etwas Heuland. **Hn. 1659:** Szénásnál [TML I, 467]. 1714: az Szenas Torkan aloi (k) [Középlak K; KHn 294]. 1734: Senas nevű mezőben [Tusnád Cs; EHA]. 1749: a' Szénás teribⁿ [Székásszabadja AF; EHA]. 1766 k.: A' Szenas Eszkába (k) [Középlak K; KHn 297]. 1806: a' Szénáson keresztül mentem le Sombor felé [uo.; EHA]. 1838: A' Szénásba (szó) [Harasztos TA; EHA].

szénaság kaszáló, szénarét; fineață; Heuwiese. *XVII. sz. köz.*: chieie faluan allol egi zenasagh uagion [BLt]. 1626: egy darab zenasagot vet az eo Tanorokaban Fwrez Gaáltol [Ditró Cs; LLt 14. D]. 1693: Menván onnat az Fejér Patak Sarkára egészen azon sarok marada a' Falu számára, No-ha itten vagyon biradalma Kémenes Mártonnak, Szénasága Nagyobb Kémenes Benedek(ne)k és aszalások mások(na)k [Gyszm; CsÁlt Gyszm I/1]. 1789: Nem sok idő múlva azon szénaságnak vicinumbába taplocai Gergely Lőrinc lovas és Szabó János ductor ökegyelmek mint becsülők látták, hogy azon említett uraság helyin megkaszálható fű lett volna [Taploca Cs; RSzF 166].

Hn. 1605: az Egres Pataka mellett valo Zenasagh ... neű hely [Városfva U; EHA]. 1720: az erdő alatt ... Sz: Margitt Kápolnáján felljűl a Szénasság között (sz) [Szentimre Cs; EHA]. 1744: három Tanorok, Szénaság és Szép-viz kert nevű helyiségek körül láb kertek [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. 1773: a Szénaság n.h.-ben a honcsokon kívül (sz) [Ditró Cs; EHA]. *XVIII. sz. v.:* Szénaságban egy Darab Cziheres [M.hermány U; EHA]. 1843: a' Szénaság [Bágyon TA; EHA] | Szénaság nevű hely alyán [Kercsed TA; EHA].

szénaság, szénaság szénatermő völgy; fineață situată într-o vale; heuliefermes Tal. **Hn. A. 1678/1773:** A szénas agy Tava farkában (k) | A szénas agy terin [Mezőpanit MT; Told. Paniti conscr.]. 1699: Az bűdös kútban az Szénás Ágira menőben (k) [Marosveresmart TA]. 1736: A hegyen belől a szénas ágyban a Verő fenyen (sz) [Visa K; BfN bonchidai cs.]. 1742: Az Szénás agyban [Gerendkeresztúr TA; WLt]. 1748: A Szénás Ágyban (sz) [Harasztkerék MT]. 1751: A Szénás Ágyban (sz) [Bonchida K; BfN]. 1754: Az szénas ágj oldalán (sz) [Mezőmadaras MT]. 1763: A' Szénás ágyban a Patak mellett (sz) [Gerendkeresztúr TA; WLt]. 1826: A. Szénás ágj eszskába (sz) [Mezőmadaras MT]. 1833: Szénás ágyban (sz) [M.péterlaka MT]. 1849 u.: szénaság (k) [Mezőpanit MT; Szentk.].

B. 1657: Az szenas ayb(an) (sz) [M.fodorháza K; SLt Hl. 38]. 1717: Szénás állj (sz) [Visa K]. 1727: In Valle Szenasáj territorio dicto (k) [Szék SzD]. 1747: Szénas aj előtt (sz) [uo.]. 1754: A Szenas aly Fenikben (sz) [Vízszilvas SzD; Hatfaludy It]. 1764: A Szénás Ály hidja előtt (k) [Szövérd MT]. 1780: A Szénás Ajba (sz) [Harasztkerék MT]. 1806: Szénás Aj Lábba (sz) [Visa K]. 1856: Szénás-álj hidja előtt (k) [Szövérd MT]. 1898: Szénásálygarcsa [Szék SzD; SzDMon. VI, 424].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

szénáshely kaszáló; fineață; Heuwiese. 1816: az árviz a' szénás helyeket el iszópólta [Ádámos KK; Pk 5].

szénáskert bekerített kaszáló; fineață împrejmuită; umfriedete Heuwiese. 1586: Az Zenas kert heöz veottem egy fa lakatot —/5 [Kv; Szám. 3/XXIV. 18]. 1589: 16 May Veottem ket zeker teouisset, eggiket az Jesuitak temetoe kertihez, az másikat az zenas kerthez d. 58 | 27 (Augusti) Az zenas kertnek zaaria hogi megh vezet volt, es Lakatos Moses megh czinalta, egi kolczotis hozzáia attam teolle d. 25 [Kv; i.h. 4/X. 18, 33]. 1590: Valasztottak oly zakadek erdeo keresesere kibeol a' zenas kert meg Epwllieon, Kadar Mihalt, es Vegh Janost [Kv; TanJk I/1. 139]. 1593: Maradek lazlo hozot ket zeker zinat az zinas kertbol [Kv; Szám. XXI/5. 113]. 1600: Az Zenas kertt kapu ostonanak valo fat

veottem d 25 [Kv; i.h. 9/XIII. 4 Damakos Máté isp.m. kezével]. 1681/1748: a' Szénas kert ... jó lézsás kertel van bé keritve, jo kötött Leveles Kapuja [Balázsfva AF; KvAkt Mss lat. 236]. 1699: egi jo darab szénas kert ... jo szalma földel alat satoros kertel bé keritve [Szentdemeter U; LLt Inv. 33]. 1817: A Kivorán Onujjal valo köz kert ... egy-szersmind a Szénas Kertnekis oldala Délről A Szénas Kertnek nap nyugoti feneke ... 13 öles fedeles Támaszos [Ördögösfüzes SzD; ÖrmMúz. 4–5]. 1851: A' csűr megetti szénas kert — az ide bėjáró gyalog kapu fenyő deszka, fa sarkokkal tölgyfa kapu féllal [Erdősztygyörgy MT; TSb 34]. — L. még UF II, 148.

Hn. 1654: az szenas kertnelj [Mv; MvHn].

szénásmező kaszáló, szénarét; fineață, Heuwiese. **Hn. 1608:** az Zenas mezoben (sz) [Kozmás Cs; EHA]. 1635: az Szenas mezőb(en) [Tusnád Cs; EHA]. 1693: Szénas mezőb(en) (sz) [Énlaka U; EHA]. 1723: Szénas mező fejében (sz) [Derzs U; EHA]. 1759: a Szénas Mezőb(en) a Kis Mező Kertire járóban (sz) [Lázárfva Cs; EHA]. 1761: Tusnad Szeretsegi Senas mezőben (sz) [Tusnád Cs; EHA].

szénásszekér cǎruță (incărcată) cu fin; Heuwagen. 1668: ket üres szekér ott az uton az Mikola Ur(am) feőlde, és az kert keozot él fér, de szénas szekér el nem fér [K; Ks 65. 43. 10]. 1764: én bele döjtöm a Kús-pal szénas szekert a Sarba, meg látom ki emeli ki [Uzon Hsz; Kp I. 218]. 1843: a Bottyánék által fel fogot szekeret késérik a Szénas Szekérig [Bágyon TA; KLev.].

Sz. 1794: ő kegyelmit-is jól meg tēpászták hogy olyan volt a' feje mint egy szénas szekér [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

szénas tanorok szénáskert; fineață împrejmuită; umfriedete Mahd. 1820: vagyon a Falu mellett egy szénas tonorog körüldes körül sántzba véve [M.lapád AF; BLt].

Hn. 1757: A Szénas Tanorokb(an) (k) [Taploca Cs; EHA].

szénas völgy szénatermő völgy; fineață situată într-o vale; Wiesental, heubares Tal. **Hn. 1576:** viam wigo Zenaswelge wtha dictam [Középlak K; KHn 294]. 1723: Szénas Völgyben vagyon két darab Széna fű [Kissolyos U]. 1740: Szénas Völgyben (k) [Gyerővásárhely K]. 1745: a melly széna fű vagyon a Szénas völgy fejiben [Torda; TJkT II. 89]. 1758: A' Szénas völgy torka előtt (k) [M.kiskapus K]. 1766: A Szénas Völgyben (k) [Marosbogát TA]. 1787: Szénas Völgy tetején (sz) [Jedd MT]. 1791: Szénas Völgy bértzin (sz) [M.kiskapus K; KHn 171]. 1845: Szénas Völgybe (sz) [Kissolyos U]. 1864: Szénas volgy (r) [M.lóna K]. 1891: Szénas v(ölgy) [M.kiskapus K; KHn 173].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

szénaszedés szénagyűjtés; recoltatul finului; Heuen, Heumachen. 1806: széna szedés táján a' Butyka Hegyben kapálni voltam [Dés; DLt 82/1810].

szénatakarás szénabetakarítás; strînsul/recoltarea finului; Heumachen, Einbringung von Heu. 1775: Nyári Napokon ... Aratással és Széna takarással is szolgáltattyák őket közönségesen [Ludesd H; BK. Nalácz conscr. sub nr. 1020].

szénatakaró szénabetakarítás; strínsul finului; Heumachen. 1759: felesen jötteken volt ... ide a' Széna takaróbol [Hosszútelve AF; Kath.].

szénatakartatás szénabetakaríttatás; strínsul/recoltarea finului; Heuenlassen. 1603: kerik eó keget mint tizteletes vrunkat Bironkat hogy az Tellére valo zéna takartatashoz legyen zorgalmatos gondviselese [Kv; TanJk I/1. 459].

szénatanorok szénáskert; fineajă împrejmuită; umfriedete Mahd. 1773: azon patak mikor megárad ... kinek széna tanorokját, kinek káposztás kertit el mossza [Vaslab Cs; LLt].

szénatartó I. mn I. szénatároló; în care se păstrează finul; für (Lagerung von) Heu, Heu-. Szk: ~ *kamrácska*. 1807: édgý Széna tarto, és édgý Nyereg Szer szám tarto Kamrácska [Szentmargita SzD; Ks 76/56 Conscri. 7] * ~ *ketrec*. 1853: Egy Széna tarto Ketretz bél Deszkákbol [Szentkatolna Hsz; HG. gr. Kemény Sámuel hagy.].

2. ~ *saroglya* rácsos szénacetető (istállóban); grătar la iesle; Heugitter, Futterschragen (im Stall). 1677: Marhák istállói ... Vagyon az istállóban egy végig érő vállu és annak felette vagyon egy széna tartó saroglya [Madaras Cs; CsVh 52]. 1761: a Lovak előtt mindenik(en) bükfából faragott, és vajt vállu, széna tarto soroglyájával [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 38]. 1827: A Zabola Válu felett az Istálló hoszszába vagyon igen derék Széna tarto Soroglya [Koronka MT; Told. 34]. 1850: vagyon ... kétt jo széna tarto sorogya, kétt zablo váluk [Gyéressztkirály TA; DE 5].

II. *fn* szénatároló helyiség; construcție în care se păstrează finul; Heuschuppen. 1806: Innen kívül kerekedvén látok a széna tartott [Bodola Hsz; BLt]. 1820 k.: Vagyon egy kőből rakatott 8. Lora valo Istálló ... két ajtaja közzül edgyik nyilik az Udvara, másik a széna tartora [Dés; RLt].

szénatermés recoltă de fin; Heuernte, Heugewinn. 1767: Ezen esztendőtt Isten kegyelméből minden elszendhetetlen k és nyavalya nélkül házamnépével együtt eltöltöttem, mely is a gabona- és szénatermesre nézve alkalmas volt [RettE 213]. 1779: a mult Esztendei Enyedi fordulon kevés széna termesünk lévén rövid időn széna dolgából meg fogok szorulni [Ne; Told. 6]. 1796: nyilvánágon tudjuk, hogy ezen mi határunk minket igen gyakran meg szokot tsalni mind a Gabona mind pedig a széna termésben [Cikud TA; WassLt]. 1809: A Bözödi Processusba az őszi gabona termése úgy a széna és zab termés leg szűkebbe volt, minthogy némely helyeken a Jégis okozta a terméketlenséget [Tarcsafva U; UszLt ComGub. 1614]. 1848: Széna termésemet Esztendőnként ide hozattam Szabó Rácz Pál Dobolyi Bálinthoz [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1274 Szabo Rácz Pál Dobolyi Zsigmondhoz].

szénatermő pe care crește iarbă pentru fin; heubar, heubringend. Szk: ~ *hely*. 1722: ezen ... széna termő helyet én is irtogattam Pristiny Péterrel edgyütt, mert olyan gaz volt rajta hogy lovas ember is alig láttott ki belőlle [Algyógy H; JHb XXXII/41]. 1742: A Lovat ... mi sokkal nagyobb költséggel tartjuk mint más helységbeliek, mert Széna termő helyünk nem lévén; vagy felette drágán vészszük a' Szénat [Torockó; TLev. 9/4. 2a]. 1801 k.: Széna termő avagy Kaszáló Helyek ... Mindeniket, maga a Pap

tsináltatja fel a maga erején [Visa K; SzConscr.]. 1813: az egész hely a Nagod legiobb Széna termő helye és nem igaz, a mint feladták, hogy az tsak búrók és Hunyor termő hely volna [Perecsen Sz; IB. Botos Peter gr. Korda Annához]. 1818: a' Juon Morus praedecessora irtott az Dán Morus helje oldalaban egy Darabotska oldalt mint egy 6 ploszka széna termő heljet [Petrilla H; JHb Prot. 25].

szénátlanság szénahiány; lipsă de fin; (etwa:) Heunot, Futtermangel. 1716: a Zab vétést él végéssztétém, de az jobbagyok szénátlansága mján igén nagy bajal úgy hogy el dőlt az Marhájok az baroszdába [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1774: károsodhatot Marháib(an) a szénátlanság miatt [Told. 23]. 1778: Minthogy esztendőnként súlyát érezzük kenyeretlenségnek és szénátlanságnak, tettett az közönséges falunak, hogy az Ligat szakasztassék az Alsó Mezőhöz, hogy azzal azon irt Mezőben héjánosságunk pótolthatmék [Taploca Cs; RSzF 145].

szénátor I. tanácsúr; consilier; Ratsherr, Senator. 1674: Kik veszték, még nem tudhatni, de aligha az új király és senatorok az harczon löttek volna [TML VI, 569 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. *jelzőként is* tanácsos; consilier; Senator. 1739: azon Exactori Hivatalra választá és denominálá a' Tiszt. Consistorium Ntts Senator Kolosvári György Uramat ó Kglmét [Kv; SRE 171]. 1745: A régi időben egy Szilágij, vagi Gáll Márton nevű is, abalienalodott volt innen, s Debretzenben telepedvén ... már oda valo Senator [Szer Sz; WLt]. 1750: offeráltaték ezen Quartasi es Malom Birói Hivatal a' Magyar Nation Tek. Senator Enyedi István Uram(na)k ó Kglmének [Kv; SRE 183]. 1763: Senator Hutter Jákob Uram ... a' Magistratus részén lévő Biro Házához öszve gyült sokaságnak azt mondotta, gyertek rontsuk el a' sztu-paturát [Szecsel Sz; JHb két román j b vall.]. 1778: Kolos különös Iurisdiction alatt van, ott Szolga Biroval procedaltatni nem lehet, azért a' Mélgos ur ... requiraltasson két Senatort, s azok ketten procedaljanak [Kv; SLt XL Agoston Márton Suki Jánoshoz]. 1797: Moritz Gábor Ur Senator ... 77. esztendőss vallja [Szzy; HSzjP]. 1817: Fő Biro, tizenkét Senatorok, és Notariusok constituálván a' Magistratust, ezek előtt follyanak, a' Magistratualis gyűlésben ezen városban elé adandó minden nével nevezendő perek [Szu; UszLt VIII. 68]. 1823–1830: Görög József senator volt nőtlen ember [FogE 78]. — L. még FogE 58, 69, 101, 214, 284, 301; RettE 186.

Szk: *írástudó* ~. 1731: Hogy penig senki magát ne excusálhassa, mindenik Tizedes mellé egy egy írástudó Senator Atyánkfia adhibealtassék [Dés; Jk 417a] * *magisztratuális* ~. 1817: A' Nemesi és Civilis részről benn lako Birtokosokbol választassanak ugyan a' benn lako Birtokosok által tizenkét Magistratualis Senatorok, úgy hogy Hat nemes, hat Civis Személyekből állyon, ittis a' Religionis Proportio observáltatván [Szu; UszLt VIII. 68] * *svéciai* ~. 1657: Ennek pedig kiváltképpen való authora vala egy Ersksein svéciai senator, kit az király és korona continuus residensnek és commissariusnak szokott vala tartani az generál mellett az ármádán [KemÖn. 278] * *városi* ~. 1811: Várai Senator Abonyi Josef [Kv; AggmLt].

szénátóri de consilier; senatoriel, ratsherrlich, senator-. Szk: ~ *hivatal*. 1749: promoveáltatván Tek. Ujhelyi Samuel Uram ... a' Senatori Hivatalra és Characterre ... le

kelletvén ... tenni a Harangozato Gazdaságot, választatek helyebe ... Nemz. Boros György Ur(am) [Kv; SRE 182] * ~ karakter → ~ hivatal.

szenatoriális a városi tanács tulajdonában levő; care este în proprietatea consiliului oraşenesc; Eigentum der Stadt/Stadtratseigentum. Szk: ~ nyil. 1851: a' város szénafüve között 6. szenatorialis nyil [Kv; KvLt 135].

szenátorpallér (építészeti) munkát/szolgáltatást felügyelő városi tanácsos; consilier oraşenesc însărcinat cu supravegherea diferitelor construcții; Magistratsrat für Bauwesen. 1731: A ki pedig az gjalog szeresek között harangozás után(n) menne az Gáthnak kötése aszt a Tizedes az mellette lévő Senator Pallerral és az ott dolgozó Tizedbeliekkel facultaltatnak s Parancsoltatnakis egy nap száma-ra valo penzig meg büntetni, és az nap számot is vélek ki potoltatni [Dés; Jk].

szenátus 1. városi tanács; consiliu oraşenesc; Rat der Stadt, Magistrat, Senat. 1613: Az Captivus ... ő F(elsé)getől gr(at)at hozot, melyet praesentalis, és fatealya őmaga in facie A Senatús, hogy arról vagy on gratiaja a miről Jövendőben condemnaltatnj akamok, aztot ne(m) lezen szükseg arról docealnj [Kv; PLPr 1612–15. 95]. 1737: az A. diversis Vicibus et temporibus ezenn Dési Nms Senatusnak tagjait ... azzal vádolta hogj a Dési Tanács béliek; avagy a Nagjja között kettő; három miatt el-kell pusztulni Dész Várossának [Dés; Jk 247b]. 1765: Bogdány Abner Uramnak ... valami fugitivus Jobbággyai ... le mentek volt ... Aranyos Székbe Egerbegy nevű Városban ... miis oda utánok menvén, ottan meg találunk és az Egerbegyi Senatusot fel kértük, s a Senatus nekünk öket felis adta [DobLev. II/383. 12a].

2. országgyűlés; adunare obştească, dietă; Reichstag. 1710: Azután a gyűlésben proponáltat Rákóczi*, hogy véggképpen szakadjanak el az austriai háztól, és egymás között erős hit s kemény büntetés alatt conföderatiót szerzének, hogy soha az austriai házból királyt nem választanak, és hogy király nélkül a státusok jobb formában igazgattassanak, Senátust erigálának ... s a Senátus eleiben bizonyos instructiót írának [CsH 386. — "II. Rákóczi Ferenc 1707. jún. 6-án Ónodon].

3. akadémiás ~ egyetemi tanács; senat universitar; Senat/Rat der Akademie. 1823–1830: Minden ordinarius professorok együtt formálják az Academicus Senatus [FogE 232].

szenátusság szenatori testület; corpul consilierilor; Senat, Ratskörper. 1740: (A) gaz és bokros hely, a Nms Tanács és Senátusság Congregatiojában) becsülletes atyánkfiai által oculaltatott [Dés; Jk 535b].

szenavágó vas kazal v. boglya meghasítására szolgáló eszköz; coasă pentru despicaț șire, clăi; Heuhackener. 1835: Széna vágó vas [Mezőnagycsán TA; LLt].

szenavásárlás szenavétel; cumpărarea finului; Heukauf. 1827: M Szakáli Szirb Todor és Styop Jon széna vásárlás végett el mentek éppen az Tölgyesi Grániczig, ottan tanálván egy Piatra városból való Boért ... látatlanul vásárt tettek, és meg alkuttak 20. husz Kalangyan 200, kétszáz Rába ezüstbe [Mezőszakál TA; TLt M. Szakáli Török Samuel Helység Notariussa kezével].

szenaverés szénagyűjtés; strînsul finului; Heumachen. Heuen. Hn. 1734: Széna Veresben (k) [M.gyerőmonostor K; EHA]. 1754: széna verés n. h.-ben (k) [M.valkó K; KHn 103]. 1765/1804: A' Széna Verés Szélben (sz, k) [uo.; EHA]. 1785: A Széna verés szélben [M.gyerőmonostor K; KHn 82]. 1803: A' Széna verésben (k, ke) [M.valkó K; KHn 106]. 1826: A' Szénaverésben (sz) [uo.; EHA]. 1891: Szénaverés [uo.; KHn 117].

szenaverős szénagyűjtés; strînsul finului; Heumachen. Heuen. Hn. 1740: A Széna Verősben (sz) | A Széna Verős szélben (sz) [M.valkó K; EHA]. 1817: A Széna verősben (sz) [u.o.; KHn 106].

szenaverősi a Szénaverős (KK) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szénaverős/Seneruş; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szénaverős. I. mn Szénaverősön v. határán levő; din Szénaverős; aus/in/von Szénaverős. 1650: Toldalagi Mihali vrammal valo per ... indultatot az nagi Kendi es Szenaverősi Eős Czakani portioi feleől [Kelementelke MT; Ks 19/IV. 4].

II. fn Szénaverős lakosa; locuitor din Szénaverős; Bewohner jmd aus/in/von Szénaverős. 1767: egy nagy Rétet ... annyira nevedvén a Fű benne, a' Széna Verősieknak Fűvül el adta 70 Forintonkon [Kóród KK; Ks 19/I. 8].

szenavétel szenavásárlás; cumpărarea finului; Heukauf, Beschaffung von Heu. 1573: Zabo Pal hity vtan azt vallia hogi ... Az azzony eo hozza Ment volt es kerte volt hogi zegitsege lenne az Zena vetelben [Kv; TJK III/3. 307].

szenavölgy szenatermő völgy; vale unde creşte iarbă pentru fin; heubares Tal, Wiesental. Hn. 1729: Széna völgy nevű hely(en) (k) [Kálnok Hsz; EHA].

szenáz szenával etet/táplál; a hrăni cu fin; mit Heu füttern. 1721: az szántáson rajta voltunk most ezen a Csonka Héten a Cseledek számára vetetnénk ha lehetne, de bizony ... a szegény emberek(ne)k Marhájok tellyességgel el estek, én ugyan szenázom őket a kinek szenájok nintsen [Kendilóna SzD; TL. Szenás Miklós tt gr. Teleki Pálhoz].

szenázás szenával való etetés; hrănirea cu fin; Fütterung mit Heu. 1579: A mj pedig Az Zenaszrol valo kewansagokat illety twdny illik hogy az mely barmot mashua viznek tosersegre telbe az zenara be hoggyak öröksegekbe hozny, ky telettetesnek okaert [Kv; TanJk V/3. 192a].

szenáztatás szenával való etetés; hrănirea cu fin; Fütterung mit Heu. 1662: Az vadkert tisztásán közhelyen két hosszú épületek voltak ... bizonyost nem állathatok belőlök, ha vadak téli enyhelybéli szenáztatásokra-e ... építettek volna [SKr 265–6].

széncsinálás szénégetés; producere de mangel, carbonizarea lemnului; Köhlerei, Kohlebrennen, Köhlen. 1681: Az erdeőrül való fa haza hordással, szén csinálással, az szénnek háromra való hordásával egy hétre fizetnek hat béreseknél fl. = 3, három forintot [CsVh 100]. 1780: nem a mi henységünk vagy nem akarásunk, hanem az említett Szén tsinálástól való el tiltatásunk miatt nem futathattunk s mivelhettük ku quottánkat [Torockó; TLv. 9/18]. 1787: A

Torotzkai Verős Kovatsi Communitas ... szoross vizsgálásra vévén maga el nyomorodott sorsa(na)k okait, ugy nem külömben a több Varosi és körül lako Falusiaknak kik a vas procreatioja körül valo munkajokból u:m: Banyaszkodasbol, Szén tsinalasbol, Kohok Verők körül folytatott munkák által elelmeket kereső és mind a Kiralyi Contributiót, 's egyéb adózasokat tsak ebből potoltak (igy!), el szegényedéseket, midőn tsalhatatlan jelekből által latta volna hogy a rendtelenség ennek nagyon okozója ... gondolkozott mind maga, mind a több Contribuensek fel segettetesekre egy közönséges Vas valto házat fel allítani [uo.; TLev. 9/25]. 1800: A Könnyebb és tartosabb Szén tsinalás modgyát a mi Társasagunk a mostani Körműl allasokban, fel nem találhatván, ha ő Nga is ... erre mint egy igen szükséges dologra nekünk utat mutatna, azt társaságunk hálado szível fogja venni [uo.; i.h. 9/31]. 1823: a Szén tsinalással bíbelődöm [Alpestes H; Told. 7].

széncsináló szénegető; cārbunar, bocsier; Köhler. 1780: A' Szén csinaloknak kik közönséges és jó Erdőkből dolgoznak, fizetések kóst nélkül légyen egy Ló széntől egy Márjás | Taval a tisztelt M. Possessoratus ... pénzen vett Erdeinkből Szén tsinalóinkat ki hajtván ... s e szerint szén nélkül maradván, a rendes futatást ki nem folytathattuk [Torockó; TLev. 8b, 9/18]. 1800 k.: a Szolgak(na)k Verős Kátsok(na)k (!) Szén tsinaloknak és egyéb dolgosaink(na)k az drágaságban fel hágott fizetések [uo.; i.h. 9/30. — *Tollvétség Kovátsok(na)k h.?.]. 1805: A szén Csinálók iránt ki adot és az Tarsoságtol be vet fizetes rendgye helybe maradgyon [uo.; i.h. 7/12]. 1810: elé adattatott ... Hogy ... már annyira fel vitetett az Szénnek az árra, ugy a vas könekis, és az Széncsinálók fizetései, ugy az Bányászokéis, és az Szolgáké ... hogy ha ... az Társaság az Szerfelett valo telhetetlenségért meg nem réguláztatik ... az Szegényebb Sorsuak, az Szokott mesterségből végképpen ki kell fáradniok (igy!) [uo.; i.h. 9/44]. 1816: Meltotzasson ... Banyaszoknak, szén tsinalók(na)k Lo hajtók(na)k Koho Mestereknek és masok(na)k akik Verős kovatsoknak nem nevezetek a' vas futatást és művelést absolut meg tiltani [uo.; i.h. 9/46].

széncsűr széntároló csűr; sură pentru fin/unde se păstrează finul; Kohlenschuppen. 1691: Onnan aláb jeđuén uagyon egy deszkáual fedett szén csűr [CsVh 115]. 1695: Azon alól az nagj kapu felé találtunk egj szén csűrt [i.h. 116]. 1703: Továb menvén találtunk egy uy szén csűrt [i.h. 118].

szenderedik szunnyadozik; a dormita/moțai/picota; schlummern. 1823–1830: Sokan a szekérben ülve jól aludtak, de én nem tudtam aludni, hanem míg a postán éjfel lovakat változtattak, addig a vendégszobában egy padra ledőlve, szenderedtem valamit [FogE 254].

szenderül szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: jobblétre ~ meghal; a deceda, a adormi pentru vecie; entschlafen. 1866: Szomoruan Körözti a' T.H. Esperes ur hogy szeretve tisztelt Püspök ... Bodola Sámuel ... tegnap reggel rövid ideig tarto betegségben jobb létre szenderült [Gyalu K; RAK 119].

szénegetés producere de mangel, carbonizarea lemnulei; Köhlerei, Kohlenbrennen. 1677: Az hámor ház és fűrészmalom körül való építést ezek tartoznak végbe vinni. Az

kertelők szén égetésre való szalmát ... tartoznak hordani [CsVh 57]. 1773: Interdicaltatik tehát az olyan közönséges darabokban valo el adás által valo közönséges szabad Erdő pusztítása, és Szén égetés által is a' fáknak mint egy le nyitretések, praedálások mindene(ne)k [T; JHb II/1]. 1784: Az elé alított Tanuk választételekből az tetzik ki hogy soha a Mlts Uraság semmi titulus alatt, annal inkább szén égetésre az ki irt Faluk Erdejéből az Thorotzkoiak(na)k szabados élest nem engedett [Asz; TLev. 4/9. 18a]. 1785: G Torockai Sigmond Ur ő Nga ... maga részin lévő Embereinek, kohok és verők építésére, ugy Szen Egetésre is Erdőt nem ad | a' rendes Dézma ki adásrais készek leszünk, csak ... adjanak ő Ngok* Epültre, és Szén Egetésre elegendő Erdőt [Torockó; TLev. 9/22. — *A földesurak a torockói bányászoknak]. 1794: az Ipja ... Vén koráig Bányász, őt, hat Esztendőig szén égető volt, Velem is Sokáig Bányászodván, a Bányából Sérvést, az szén égetésből pedig roncsolodást eleget kapott [Déva; Ks].

szénegethetés-engedelem szénegető engedély; autorizație pentru producerea cārbenului de lem; Köhlereirecht, Recht des Kohlenbrennens. 1828: Van még egy Czigány Huruba is ... ad az Udvarnak Esztendőnként a' szén égethetés engedelem meg nyeresiért Négy Rftokat váltóban [Moholy SzD; WassLt].

szénegető I. mn szénegetéssel foglalkozó; care lucrează la producerea cārbenului de lem; kohlenbrennend, Köhlerei betreibend. 1582: Petrus Gruz ... fassus est ... Nyreo Kalman felde ... kerlek Attiamfia Gruz Peter Menny el ... Az Zen egetheo Tot Mihaltol az en Bekkennemnek az vratol s mind a' Bekkenneteol, kerd meg a' Katalinh [Kv; TJK IV/1. 34].

Szn. 1453: Thomas Zenegethew [Kv; TT 1882. 531]. 1582: Michael Korcholias al(ia)s Zen egető [Kv; TJK IV/1. 42]. 1665: Senegeto Andrasne [Kv; Dica X. 27]. 1666: Szénegető István [Kv; i.h. XXII. 2]. 1667–1668: Szenegető Christoph [Kv; i.h. XXIV. 174]. 1711: Szén Egető Mihály [Kv; i.h. XXVII. 9].

II. fn 1. szénegetéssel foglalkozó személy; cārbunar, bocsier; Köhler, Kohlenbrenner. 1677: Német Miklós szén égető [CsVh 59]. 1681: Fa, kő és szén nélkül az hámor semmiképpen nem lehetvén, az fa és kővágókra és szénegetőkre oly szorgalmatos vigyázással legyen, hogy ezekben s ezek miat az hámor meg ne fogyatkozzék | Egy szén égetőnek egy teher egy forint ~ ... fl 1/00 [i.h. 108, 110]. 1780 u.: adóságokkal azon kívüllis terheltek lévén végső inségre jutunk ha tsak a' Királyi Judicium által Thesaurius eleiben ... ez keserves panaszkunkal tellyes igaz kérésünket nem terjeszti ... a' mellyet a' Királyi Judiciumtól alázatosan kérünk örvendeztető kegyes választát várván Torotzkói Bányász Gazdák Verős Kovátsok, Szén égetők és collaboratorok | Az 1771ben 8dik Maji költ Királyi Rescriptumban, a' Boldog emlékezetű Koronás Kirallyne Maria Theresia Aszszonyunk rollunkis Torotzkai Verős Kovátsi Mesterséget folytatókrol, Vas-hámorak és Kohok mellett lévő mivesekről, Bányászokrol, Szén égetőkről és dolgosokrol ... azon királyi kegyelemben mint más igaz Bányászokat részesíteni parantsalt [Torockó; TLev. 14/2]. 1781: Mind verős Kovátsok, mind szén égetők, kohó Mesterek, és edgy szóval valakik ezen opificium által a' vas fizetésiben involvalodnak igen terhes lévén az Mlgs Uraságnak szolgáltyával mesterségek folytatásául valo elszakasztások ...

hogy ezen terhekből is sublevaltathassék, ennekutánna valamint minden Individuumoknak az Mlgs Uraság praestatioji a' Felsőes Királyi Rendelésekkel vagy Urbarizatiokkal reguláztattak s reguláztatnak [uo.; i.h. 9/20].

Szk: *cédulás* ~. 1681: Ezek ketten czédulás szén egetők, edgyik-edgyik egy héten szolgál, ennek egy hétre fizetnek egy forintot [CsVh 101].

2. szénégető hely; cārbunārie; Kohlenbrennerei, Köhlerrei, Meilerstätte. **Hn.** 1559: Sylua que vocatur Zen egeto via ... tendit ... Ad Syluam Zen egeto fark [Ignice SzD; JHb Régi jelz. 104/43]. 1576: nomine Zeenegetheo berceze [Középlak K; KHn 204]. 1579: Szén egetőben (sz) [Berekeresztúr MT]. 1587/1855: Kis Zénégető [Kisfalud AF]. 1608: az Zent Simoni határ zelyben uagion ... az Zen egetoben (sz) [Szentimre Cs]. 1679: Az Szén Egetőb(en) (sz) [Vajdasztiván MT]. 1692: az Szén egetőb(en) (e) [Várfva TA]. 1720: Erdő alatt Szén egetőben (k) [Szentsimon Cs]. 1740: az Szent Imre j also erdő alatt Szén egető nevű helyben (sz) [Szentimre Cs]. 1744: Szén egetőbe (sz) [Vécke Uj]. 1745: Győrfalva (!) felől való Réteken nagy színegető előtt (k) [Retteg SzD]. 1751: A Szén egető Erdő (e) [Visa K]. 1758: A Szénn Egetőb(en) (k) [Inaktelke K]. 1761: A Szenegető (irt.) [Szentháromság MT]. 1763: A Szen egetőben (k) [A.jára TA]. 1781: A Szén egető végibe (sz) [Petek Uj]. 1786: a Nagy Irtásban Szénégető Völgy nevezetű hejen (sz) [Érszölös/Nagypacal Sz]. 1790: Sajgo (sz) ... vicinus-sa ... belől ő Patak, kívül szénégető [Étéd Uj]. 1826: A' Szén egetőbe (sz) [Márdok MT]. 1847: A' Szénégetőbe (k) [A.jára TA]. 1848: a Királyi erdejének a' Szén egetővel szomszédi körös-körül a' Korház erdő táblái (e) [Méra K]. 1883: Csicsó Szénégető (e) [Retteg SzD]. 1891: Színegető [Bh; KHn 29]. 1898: Szénégető [Málom SzD; SzDMon. V, 121]. — L. még KHn Mut.

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

szénégetőbéli a szénégetés helyén levő; de la cārbunārie; auf der Köhlerei (befindlich). **Hn.** 1686: az Szenegetőbéli Föld [Kibéd MT; EHA]. 1718: az szénégetőbéli és somorákbi két darab szántó föld [Sóvárád MT; Berz. 15. XXXIX/8]. 1746: a Szen egetőbéli föld [Szentsimon Cs; EHA]. 1796: Paschiumnak ki fogadak ... szin egető béli Erdeit, Eózszi (!) Tollo szabadulasig [Asz; BLt II. 12].

szenel fából szenet éget; a produce/face cārbuni de lemn; Kohlen brennen, kohlen. 1782: Borév mellett vagyon edgy fiatal erdő, mellyből pénzért adnak a Falusiak edgy edgy darabott a kovátsoknak szenelni [Torockó; Thor. XX/4 Sako Mihály (42) j b vall.]. 1784: Tit. szolga Biro Urainaknak ugy méltostassék Committalni, hogy mind azoknak a' Possessoroknak és Lakosoknak, valakiknek hataraikrol szenelünk s pénzünk után élünk publicallyuk, hogy a' szénnek való erdőket, melyek meg nőttek 's arra való és meg vetűk vághassuk [Torockó; TLev. 10/4].

széneladás szénárusítás; vīnzarea cārbunelui de lemn; Kohlenverkauf. 1810: csak mostanáb(an) két, avagy három Esztendőktől fogva az Szén csinálók magok szoktanak az Szén el adásrol Törvényt szabni még az meszsze lévő Havasakb(an) is 5. Márvásra egy lo tereh Szénnek az árrát fel vitték [Torockó; TLev. 9/44].

szenelés szénégetés; producere de mangal, carbonizarea lemmului; Kohlebrennen, Köhlerei. 1782: Városunk körül

lévő Falusi lakosokat az Erdőknek szabados usussáttal el zárta, hogy az mi városunk az azokkal való élés és vásárlás által, se szenelés végett, se tüzelés végett többé ne élhessen [Torockó; Thor. XX/4]. 1784: meg engedtetik hogy a szenelést Sz. György nap után is a hol vett fájak vagyon mindenütt az idén üzhessek és azt Processualis Szolga Biro ő kegyelme mindenütt publicallyais [uo.; TLev. 10/4]. 1785: eo Nadságokis, mint Mlgs Patronus Urak ha a vasból a tizediket kívánnák, méltostassanak a magok részéről a vas készítésre meg kívántato materialékról ugy mint szenelésre való erdőkről, Bányák Kohok, Verők, építésére fákat és vasisat rendelni, 's azokról ugy provideálni, hogy azok iránt fogytokozásunk ne légyen [uo.; i.h. 4/11. 2a].

szenelő 1. szénrel fűtött, szenes; (care este încălzit) cu cārbuni, cu încălzire de cārbuni; mit Kohle geheizt, kohlebeheizt. **Szk:** ~ hely. 1679: Kemencze also ket oldala festet deszkával borított. Szenelő helye előtt festet deszka tábla nro 1 | Serfőző Ház ... Belső háza ... Teglabol rakott szenelő helye kürtőjével együtt nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 23, 137–8] * belől ~. 1679: Haz ... Kemenczeja zöld mazos czifra kalyha, belől szenelő, elől vas Labakon álló, vas pártazatos Nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 6] * belől ~ kemence. 1648: vagion ... egy beleölli szenelő veres kályhás kemencze [Komána F; UF I, 927]. 1681: Udvar Birák Háza ... Elegyes Zöld es fejer Lapos kályhabol rakott, kő labakon álló, belől Szenelő kemenczeje Nro 1 [Vh; VhU 516] * belől ~ tűzhely. 1679: (A) Sütő Ház ... Teglabul czinalt Sütő kemenczeje nro 1. ... Belől szenelő, kürtös Tűzhelye is; teghlabul rakott [Vh; VhU 66].

2. szénégetésre való; pentru mangal; für Köhlerei. **Szk:** ~ fa. 1648: Ugyan bal kéz felől vagion lészátlan rekész seővény, melyben szenelő rákás fákat s-holmi kárbol be hagyott marhakatis rekesznek [Komána F; UF I, 924].

szenes I. *mn* 1. megszenesedett; carbonizat, ars; verkohlt. 1658/1741: El éget az falu s annak helje szenes [EM XXXVI, 146 Köröspataki B. János hist.]. 1731: Székelly Péter az ehezés és tetvesség mián ollyanná lett vala, mint egy szenes tőke [Kézdisztlélek Hsz; HSzJP Mich. Kováts senior (70) pp vall.]. 1811: Ezen Templomba is hagyott pusztá falat A' Tűz ... Hogy e' vólt még égsyszer a' tűznek prédája, Mutattya égy ajtó félnek szenes fája [ArÉ 170].

2. ~ víz (szemverés elleni) szenes lé; apa de pe cārbuni stinși (folosită la descintece); Kohlenwasser (gegen Bann). 1637: Varga Peterneis fel úze s el tazigala az haza eleől, orczatla(n), meni be s mosd meg az katonának az szerszamat szenes vizzel | monda balogh Giörgineis, oczman Kurua talam ugia(n) megh igiztek most bar szenes vizet Czinaltas neki | azt mondotta volna modouajne, hagi megh mosta volna az katona farkat szenes vizben [Mv; MvLt 291. 317a–b].

3. szénégető; cārbunar, bocșier; Köhler, Kohlerbrenner. **Szn.** 1453: Thomas Zenes [TT 1882. 526]. 1763: Martinus Zenes [Kv; Dica XIV. 126].

II. *fn* kb. szénégetésre használt hely; loc unde se fac cārbuni de lemn; Kohlenbrennstätte. **Hn.** 1754: egy hitvan inasom egj fát le vágót volt a Szenesből mellyen is rajta kapvan Páscuj Spinán Tisztarto ... azon szolgámat mindadig el nem bótstotta valamig négy forintokat nem fizettem [Boldogfva KK; WassLt Pascuj Veszeosan (50) zs vall.] | én vevén 3rom véka zabon Tisztarto Urto! valamely

tserefá agakat a Szenesből mellyeket fel is hasagattunk volt de réánk találván Toma Sztár elvette fejszéinket és lánczunkat [A.kápolna KK; i.h. Juon Marián (26) j.b. vall.].

szenesember szénégető; cãrbunar; Köhler. 1766: utrizalt Tisztartó Ur(am) az el hányt Istállónak három fenyő Geren-dáját egy Székelly Györgj nevű szenes embernek adta el [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV. 18].

szenesház szénraktár; şopron pentru cãrbuni; Kohlenge-wölbe. 1633: Ezen uduarlo palotabol nyilik eczakára egy twez szenes házra egy berlett festet aito, vas sorkokkal, fel szarral [Fog.; UF I, 313]. 1676: Nyilik ezen casamata mellet egy boltozos szenes házra ... fél szer ajto most szénis vagyon benne [Fog.; UF II, 705. — *Sajtóhiba? boltozatos h.].

szeneskamra szénraktár; şopron pentru cãrbuni; Kohlen-kammer. 1849: Vagyon ezen gabánás mellett egy kis szenes kamra, vas sarkakan forgo, szimpla fenyő ajtaja reke-seis van [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

szénfa szénégetésre való fa; lemn pentru mangal; Köhle-reiholz, Holz für Kohlen. 1604: az kúton keouyl tudo(m) hogy leoutej mert my zen fatis kértünk ott az leoutejekteol s ne(m) bantott senkj erte [Lövéte U; EHA]. 1625: Szénfat-is egettem az Telekfalui Kouaczi Andrasnak az Cziomos-bwkben [Kénos U; UszT 181b].

szénfőgő parázsfőgő; cleşte pentru jãratic; Kohlenzange. 1715: egy etek melegittő Szen fogaival edgütt Gira 2 Lott 9 [BfR]. 1737: Egy Szén főgő [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.]. 1789: Egy Tűzhellyre való Vaskalán és egy szén Fogo Rf — xr 30 [Mv; ConscrAp. 23]. 1802: Egy konyhára való nagy Vas kalán, és egy szén foga [Ne; DobLev. IV/858. 8b]. 1816: Konyhába találtatott Vas Eszközök ... Szén foga ... 50 xr ... Szén vono ... 1 Rf 20 xr [Kv; Born. IV. 11]. 1819: egy Szénfoga és egy vas kalán [Baca SzD; TSb 6].

szénhányás szénlapátolás; aruncarea cãrbunelui cu lopa-ta; Kohleschaufeln. 1681: Szén hanjashoz való vas Lapat, fa nyelestől Nro 1 [Vh; VhU 584].

szénhányó-lapát lopatã de cãrbuni; Kohlenschaufel, Kohlenschippe. 1677: Vas verő ház ... Felső vas futató ke-menczék ... Vagynak ugyan itt vas kő hordo targonczák no. 4, szén és kő hanyó lapát nro. 1 [EMLt].

szénház szénraktár; (un fel de) şopron în care se păstrează cãrbunele; Kohlenlager, Kohlenspeicher | sütőház; clãdire anexã în care se gãseşte cuptorul de copt piine; (Bau) Anexe mit Backofen. 1701: Az épületeket meg becsülvén az Eos házat pinczéstől, szén házastól, egészszen becsültük ad flo Hung. 18 [Kissolyos U; BLev.]. 1767: Udvarház ... oldalai Sövényből valok, és három házokra, egy konyha forma szénházra s egy Pitvarra divdaltatott [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129].

szénhely szénégető hely; loc unde se fac cãrbuni de lemn, cãrbunãrie; Meilerstättle. 1681: az három eörző ház mellett ... vagyon kád egy, szán 2. ~ kettő az szén helyből csak mostan ki hozatott, de épp szén kas 1, cseber is egy

[CsVh 96]. 1781: a szolgát a szén helybe szén tsinálni rája küldették [Torockó; Bosla. Mich. Koronkai (40) j.b. vall.].

Hn. 1738: Szén helyben [Ketesd K; KHn 61]. 1813: a' Szén helyen (k) [uo.; KHn 63]. 1815/1817: A Szén hely fiatalossába (e) [Vágás U; EHA]. 1831: A Szénhejben [M.valkó K; KHn 109].

A kalotaszegi adatok esetében 'kőszénlő hely' jel-sel is számolhatunk.

szénhordás szénzállítás; transportul cãrbunelui; Kohlenzufuhr, Transport von Kohle. 1784: aztis méltoztassék meg engedni a' Commune Commerciumra s szén hordásra nézve, hogy Hidunk építésihez kívántato fakat vágassunk [Torockó; TLev. 10/4].

szénhordó I. mn szénzállító; pentru transportul cãrbunelui; für Kohlentransport. Szk: ~ kas. 1756 k.: Három lora kő és szén hordo kasra f. h. 4 [Torockósztyörgy TA; TLev. 9/9. 1] * ~ kosár. 1681: Ploszka Bánya ... Vagyon itt ... Szen hordo Kosár Par 8 [Vh; VhU 578].

II. fn szénzállító munkás; muncitor care lucrează la transportul/transportarea cãrbunelui; Kohlenträger. 1681: Az Bányákba(n) levő Munkások, — s fizetesek ... Szénhordo, kettő, Ezeknekis egy egy fertály vasok jar egy hetre [Vh; VhU 66].

szénhúzó szénvonó; vãtrai; Kohlenträger. 1841: egy szénhuzo s egy vasláb [Kv; SL].

szénil köpenyegféle; un fel de manta; Art Militãrmantel. 1823–1830: Én vettem neki egy katonaköpenyeg formának valót, szénilnek nevezik ott [FogE 286. — *Szóts Al-bertnek].

senior I. fn 1. tanácsúr; consilier; Ratsherr, Senior. 1590: 2 Marty Seniornak menyekeszere egy Zönyeg Stenczel Janosnak fizete(m) f. 4 d. 50 [Kv; Szám. 4/XX. 30 Hooz Lőrinc sp kezével]. 1595: Az senior hazaban az belseoben chynaltattunk egy wy kemenczet [Kv; i.h. 6/XIII. 46]. 1597: Biro vram ew klgmek keozzewl az Seniorokban egy reowid terminűsson be gyewichieon, es eggyewt le-we(n) ackor ew kegmek vegezzenek es determinallianak feleolle [Kv; TanJk I/1. 289]. 1617: Az Beotsületes varos es Seniorok eo klgmek sem szolítottanak volna megh enge-met feleole [Kv; RDL I. 11].

2. esperes; protopop; Dechant, Senior, Superintendent. 1614: az Pwspekek es Seniorok, ki ki mind az eo zokot valaszat recepta religioian vallokat mindennwt az orzagban zabadon visitalhassak [Ks 87 egy- végzés]. 1634: Georgius Albisnak ki mostan Jeierdi Pastor Sok gianossarok (!) alat forogua(n) magatt abbol cum tertio sed ad quindenam Senior Ura(m) eleőt purgallia [SzJk 44]. 1639: Vegezte ezt az Eccle(s)ia az Schola Mesterek feleől hagi valakj mas Diocesiből uagi Scholakból Jőnek be mi keözinkben tar-tozzanak denecesse (!) senioroktól, auagi Mesterektől illen-dő Testimonialist ... mutatni es hozni [i.h. 46]. 1650: Damasdi Istuan ... Bennunket oda mennven Seniorunkkal egiben az Parochialisból ki szarhattat [i.h. 182]. 1688: Vasarhelyi K. Peter a Széki Tracttus(na)k seniora és Szék Városanak L. Pasztora [i.h. 176]. 1700: En Darona (!) Mihály ... Compromittalom magamat ezekre ... Senior-romnak minden tisztesszeges dependentiaval engedelmes-ke-dem* [i.h. 108. — *Fels-ből kiemelve]. 1723: A Kolosi és Kalotka szegi sz. Fraternitas, nagy fájdalommal panaszol-

kodik, hogy a' Kolosvári Ref(o)r(matum) Ministeri(um) maga authoritasabul contra Canonem 89. holmi Matrimonialis Causakhoz hozzá nyúl, és azokba(n) decisive pronuncial, ezen Dioecesisnek Seniors és Assessori nélkül az Kolosvári Gyülekezettben Mátkásokat választá(na)k [Kv; KvRLt]. 1782/1790: keresere adom ezen Testimonialisomat jó és egyenes lelki esmérettel, Krasznán la Marty 1782. Szathmari Nagy István Senior [Borb. II].

3. a diákság választott előjárója; conducătorul ales al elevilor; Senior (von Studenten). 1573: Aron deak azt vallia hogy Egy vasarnap estwe fele ... volt eo az Zabo Gasparne hazanal az Seniorral Es Megien volt onnat Be az Scholaba [Kv; TJK III/3. 275]. 1609: Asztalos Orelt Janos ... chinalt ... Az Seniornak" egy kereszt labu asztalt [Kv; Szám. 126/IV. 116. — "A ref. kollégiumba]. 1706: többé Harangozo Ur(am) ahoz" ne nyulyon ... Ez iránt Nagyfalvi Ur(am) és más Harangozato Mesterek Contrája lészen a' T. Consistorium tettzéséből, a' Collegium Seniorsa vagi Seribaja [Kv; SRE 97. — "A harangozásért szedett pénzhez]. 1711: En Déési Sigmund, a Nagy Enyedi Collegium(na)k akkori Seniorsa ... féltem attol hogy az én haereditariu(m) bonumim is ne involválodgya(na)k affele adosságra(n); ha-za jöttem hogy kevés bonumimat azon periclitatiotul praeservallya(m) [Dés; Jk 357b–8a]. 1740: Az Ur munkájában hiv Szolgai a' MVásár(helyi) Refor(mata) igyefogyott N. Coll: Tagjai és annak Seniorsa [Told. 20a]. 1763 u.: (A kántálás jövedelméből) dupla portio a' Seniore, egy a' Contrascriptibájé, a' többi proportionaliter a' Cántáló Déákoké [Kv; BK Kv-i ref. koll. lev.]. 1823–1830: 30-án a senior háza ablakába való csengettyűjét ellopták [FogE 101].

II. mn szn előtt v. után nemzedékviszonyító jelzőként/értelmezőként; pe lîngă un nume propriu de persoană, indicînd relația dintre generații; zur Bezeichnung des Generations- o. Altersunterschieds, bei Nămen: idősebb; senior; der Ältere, Senior, sen. 1640: Senior Sztoika Motok [UF I, 756]. 1666: Danka Balás Deák sen(ior) Alsó Toriay, Kézdí szék(ne)k hűtös Notáriussa nobil(is) [Altörja Hsz; Borb. I]. 1767: a Gyo Ditrjai senior Mészáros Andras Leánya Ersébet kikkell Conversalodot s kiktől esett meg a mostani Gyermeké kítől esik [Ditró Cs; LLt Fasc. 149 vk]. 1783: Azért megtekintvén az akkori bíró, senior Botár Jó-zsef eskütelivel edgyütt, kívánságokat megírák, és az Szent Lőrincz kápolnájának viaszra 48 pénzt ada [Taploca Cs; RSzF 138]. 1786: Léven controversiájok együtt a mészégtőknek, úgymint Barabás András, senior Gyulai László, Kús Miklós és Barabás Gábor ökegyelmeknek a tisztelt Ujvári hadnagy úr parancsolatjából [Arkos Hsz; i.h. 123–4].

seniorság esperesség; protopopie; Seniorat, Dechanat. 1617/1687 k.: János pap á Kölpényi azt vallya ... hogy Johannes Szilvási" Seniorságában ő Kövesdi Mester volt, oda ment visitalni Szilvási [Kövesdi MT; MMatr. 398. — "1586–1602 között volt esp.]. 1650: Damasdi Istuan ... Szarand var = Megieben Soti Janos Uram Seniorsaga alol magatt seculari commendatione insinualta [SzJk 182].

szénkas szeneskosár; coș pentru transportul cărbunelui; Kohlenkorb. 1681: szén kas I [CsVh 96].

szénmerő szénmeréshez használt; (care este) folosit la scoaterea cărbunelui; Kohlenschaufel. Szk: ~ vaslapát. 1681: Vagyo(n) itt ... Szén merő vas Lapát Nro I [Vh; VhU 578–9].

szénpatak szénégető hely közelében levő patak; pîrîu care se află în apropierea locului unde se fac cărbuni de lemn; Kohlbach. Hn. 1815/1859: A Szén patakában [Eld-patak Hsz; EHA]. 1830: a' Szén patak fejeben | a' Szén-patak forrásánál [Hidvég Hsz; EHA].

szénplac szénvásárhely; piață de cărbuni; Kohlmarkt. 1851: Széna és Szén piatz ugy a csebresek á Veres kútnál [Dés; EHA].

szénpince szenespince; pivniță pentru cărbuni; Kohlenkeller. 1774: Szabó János ... szalma földél alatt való Háza füst házzal, Kamarával és szin Pinczével edgyütt [Kászoni-impér Cs; JHb sub K I/29].

szénsavanyos kb. szénsavas; carbogazos; kohlsensauer, kohlsensäurehaltig. 1844 k.: 1842. szinbör. Kedves-üzű — tiszta — vadságát el vesztette. Szénsavanyos | Édes. Áslog-üz. Tisztaságban sem(m)it sem haladt ... Szénsavanyos forrong úze finomodott a gyümölcs-törkölyektől" [Csekela AF; KCsl 6. — "Ti. bor].

szénszító szénélesztő/gerjesztő; care este folosit pentru aștărea focului; Schürhaken, Stocker. 1753: Szen szitto N. I [Marossztkirály AF; Told. 18].

Szk: ~ vasfogó. 1693: Andrisnak ... egy szen Szito vas fogo. Egy harapo fogo [Ne; DobLev. I/38. 10] * ~ vaslapát. 1770: Szén szitto vaslapát nro I [Királyhalm NK; Ks 23. XXIIb]. 1797: Két Szén szito vas Lapát [M.igen AF; DobLev. IV/777. 14].

szent I. mn I. Istenre von.; referitor la Dumnezeu; Gott betr.: szentséges; sfînt; heilig. 1542: Az Vyrsten az ew zenth jo volthaból tarcha meg the k : nag sok jo ezthendeyg ... Az the k. zolgay Daczo Mathe es Olah Balas" [Fog.; LevT I. 19. — "Maylath Gaborhoz, Fog. vára urához]. 1614: Ngd legh kiuallkepen valo es feo gondgiay nezzenek az vr Istennek zent tizteletire, annak utanna zegeni megh romlot, es az sok niomoruságh miat telliesseggel el Epedet hazánkank ez utan valo epwletire es cziendes allapattiaira [Ks 87 egy-i végzés]. 1636: Az láthatatlan lelkek, az Angyalok-is, erre való köteleességekből ditsérik az ő teremőjőket az egekben szüntelenül nagy fen szóval ezt mondván; Szent, Szent, Szent az Seregeknek Ura Istene, tellyes az egész föld az ő ditsőségével [ÖGr Aj 6]. 1657: Ajánlván szent kezaidben szegény bűnös lelkeinket, testeinket, nyomorult sorsunkat, édes hazánkat, nemzetünket, abban letelepített anyaszent-egyházadat, minden kedvesinket és javainkat, most és életünknek minden napjaiban a' Te szent lelked és szent angyalid legyenek mi velünk, hogy az ördög és az ellenség azokon s rajtunk hatalmat ne vehessen [Kemlr. 334–5]. 1683: Hogy Nagy Istua(n) feleséget Fazakas Katat mind prostitualta s mind peng az napságtól fogua el hagyta legyen az ellene való Relatoria. Annakokaert mint ollyia(n), Iste(n) szent szörzesenek meg rontojaitol absolvallyiuk az aszonyi allatot et ad secunda vota fel eresztjük [SzJk 194]. 1759: az kis Antikonknak ujabb csudálatos változása len, az melynek kimenetelég még az Vr Isten kglmes szent tetszését ez nyavalyáb(an) továbbrais meg nem mutattya ... terhes állapotáb(an) lévő kedves Társomat elhadni nem tartottam tanácsosnak [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.]. 1811: Uram! ... Hajtsad szent tettzésed szerént én szivemet, És fordítsd jóra igyekezetemet [ArÉ 41].

Szk: ~ *igéje*. 1662: Nem kell vala hiszem az Isten és az ő szent igéje! megcsömrőlöttünk vala abba, megutálók, megvetők az isteni buzgósággal felgerjedt s könyökök alá vánkösöket várni nem tudó jó tanítókat [SKr 715]. 1761: Adjad, Uramisten, kinek-kinek a te szent lelkednek világosító erejét, hogy a te szent igéd tisztaságát vegyék eszükben mindenk, de kiváltképpen azok, az kik magok felől nagyokat állítanak és a te anyaszentegyházadat elnyomni igyekeznek, hogy légyen annak e földön is békessége, és zengjen mindenütt a te szent igédnek praedicálása [RettE 119] * ~ *Isten*. 1614: Ekkor Géczi István és az bátyja, Géczi András Báthori Gábormak engem elárulának, ki miatt csak az szent Isten tartá meg életemet [BTN² 60]. 1620: az szent Isten az mű kegyelmes urunkat Betlen Gábert az királyságra választotta [Mv; EM XXI, 535]. 1718: Ezek(ne)k utanna a'szent Isten oltalmab(a) ajánlam uram keglm(ed)et és maradak Keg(elm(ed) ála(za)t(ol) szolgálja Fogarasi János [Mezőbodon MT; KJ. Fogarasi János lev.]. 1775/1781: Bor is terem egyik részre kő(n)nyen, mikor a szent Isten ítéletit nem bósáttya a szőlőkre, ezer két száz, ezer háromszáz veder [Bokonya H; JHb LXXI/3. 407] * ~ *Istennnek neve*. 1592: az Zent Istennnek Newe tiztesseget, valakiteol ez zítok hallia, mingyarast az tanachinak tartozzek ighaza(n) be mondanj [Kv; TanJk I/1. 175] * ~ *képe*. 1847: Mely csudálatosak az Isten dolgai, megvizsgálhatatlan az ő szent utai. Hatalmas kezekkel az embert teremti, de szent szárnyaival szépen fedezgeti, hogy az ő szent képén maradjon az épség [VKp 158 Varga Katalin kezével] * ~ *keze*. 1679: Nagy, meg kell vallani, Istennnek sujtóló kezének ereje Kegyelmeteken valóban, de mit tehet az romlandó ember teremtető ellen, kinek élete, halála szent kezeiben forog [TML VIII, 508 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. 1690: sok utakon, módokon ellenünk készített veszedelmes praktikáoktól, álnok(úl) forralt hamis minájoktól, szent kezeivel védelmezvén [VassN 94] * ~ *patrocíniuma*. 1740 k.: el bocsáttatásunk felől méltóztassék kglmesen determinálni mert ha mászent volna soha Excellentiád Kglmes számai alol magunkat nem vonogatnok, Isten is Excellentiád kegyis (!) és Istenes szent Patrocíniumaért Mltgs Uri Háza(na)k sok jóval fizetni emlékezetben tészí [TKI] * ~ *szárnya*. 1700 k.: ~ *képe* * ~ *szava*. 1662: Isten s az ő szent szava ellen soha magunkat felemelni ne merészeljük [SKr 718] * ~ *titkában áll/van*. 1665: Mire adja Isten végét, van szent titkában [TML III, 534 Kapi György Teleki Mihályhoz. — "Kundi előléptetésének]. 1670: Bizonyos, hogy az fővezérnek nehézsége nagy volt; addig Isten mennyire lágyítja szívét és Isten mint boldogítja dolgunkat, áll az ő szent titkában [TML V, 402 Rédei Ferenc ua-hoz Drinápolyból]. 1678: elmenetelekkel már az uraknak, mennyire vétettek, arról nem szölok, elég nagy confusióban vagyunk, Isten mire adja, szent titkában van [TML VIII, 81 Kornis Gáspár ua-hoz] * ~ *Úr*. 1638: ha az szent Vmak ez az ev akarattia hogi az niaualya alltal, ky szollitczon az elok kozzul, legien az eo szent akarattia [Kv; RDL I. 113]. 1653: Ez az esztendő elég csendes állapottal telék el a szent Urnak akaratjából [ETA I, 123 NSz] * ~ *Úristen*. 1660: Az szent úr Isten tartsa meg Kegyelmedet [TML I, 553 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1792: az Menyébéli Szent Ur Isten [Kv; TSb 10] * ~ *útja* → ~ *képe* * (Istennnek) ~ *akaratja*. 1657: Tenéked örvendöz halálat adhassunk: szabad kézzel, lábbal, csendes elmével, szívvel s lélekkel életünket szent akaratod szerént rendelhessük [Kemlr. 334]. 1664: Mi akkor az ország gyűléséből úgy jövének, a mint men-

tünk, azutántól fogva csak teprenkedünk, mint legyen hazánk megmaradása; tovább nem vihetjük Istennnek szent akaratjánál s oltalmánál [TML III, 100 Székely András Teleki Mihályhoz]. 1665: Noha nem alitom magam, de mint Kundi uram, talán én is úgy szolgálhatnék; mindazonáltal ezek is, tudom, mind Istenemtől vannak, legyen szent akarattja; patientia [TML III, 533 Kapi György ua-hoz] * *Isten(nek) ~ áldása*. 1619: Kegyelmes uram, Felséged kegyelmesen megbocsássa, az magam életemre s fejemre veszem; illendőbbnek látván, hogy Istennnek szent áldásából magam életemmel vigyem az Felséged kezibe [BTN² 304]. 1662: Ezek után Istennnek szent áldását kívánom Kegyelmedre [TML II, 320 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. 1678: Kgdet idebevaló dolgokról most nem terhelem, látván reménységen kívül és az ellen való dispositioit, hanem Isten szent áldását kívánom Kgdre [TML VIII, 218 Bethlen Farkas ua-hoz] * *Istennnek ~ kegyelme*. 1618: Istennnek szent kegyelméből második útamra indultam el Konstantinápolyba az continuus oratorságra 1618 die 25 mensis Martii nagy keserűséggel az én kedves házamtól, Maros-Székelyvásárhelyről [BTN² 81]. 1620: 3 die Aprilis Istennnek szent kegyelméből indultunk ki Konstantinápolyból [i.h. 408]. 1646: az nagi Istennnek szent kegyelméből az diuisio eppen ueghez menuen közzöttök minden fen allo difficultas el igazodek [Kv; RDL I. 133] * *Istennnek ~ marka*. 1658: Legh Elszöben Azert aja(n)lom az en Bñeosz Lelkem az en Teremteő Istennnek szent Markaba, az en Eodveziteo Jesus Christuso(m) által, Testemet penegle(n) az Eo Annyanak a Földnek, az melyből vetetet volt [Mv; NSz Nagy Szabó Ferenc végr.] * *Istennnek ~ segítsége*. 1619: Ezen kívül, Kegyelmes uram, nékem úgy tetszik, az-mint eddig az dolgokat az circumstantiákból eszembe vehettem, hogy az szent Istennnek szent segítsége vélem lévén, azt az tractatust talám úgy viselhetem, hogy valami conclusionának ha kell lenni, de az Nagyságod adóval bájóvó kövőre relegálom, ha lehet | Azmi penig az több derék nagy secretumokat nézi, abban is, Kegyelmes Uram, Istennnek szent segítsége velünk lévén, semmi hátra nem maradt [BTN² 186, 292] * (Istennnek) ~ *színe*. 1627: Varga Miklostol ... azt hallotta(m), hogy eo ne(m) lakik az felesége-uel mi(n)t kuruaual ... Isten eo neki ne hadgia sze(n)t színet latni, ha eo melleie al az felesegenek [Mv; MvLt 290. 27]. 1758: Vagyok is oly reménységben, hogy az megboldogított szentekkel ez órában is örvendez a mindenható Istennnek dicsőséges szent színe látásában [RettE 70] * *Isten ~ beszéde* isteni tanítás. 1759: Bánffí Dienes ... az Istennnek drága szent beszédén fundáltott religióját elhagyá [i.h. 95] * (Isten) ~ *lelke*. 1591: Legelőzzer nag' halakat adok az en kegmis Istene(m)nek, hog Engemet e wilagra teremtet, sok youaual meg látogatot, es leg fellieb hog' az ew Esmeretire ywttatot, Zent leikewel még aiandekozoth [Gyf; Bállt 93]. 1679: Ő is az szájára tette kezeit, egyebet nem szöllott, ha az jót elveszszök, az gonosz is Istentől el kel vennönek, hogy Istentől tanitassunk, csak az Isten szent lelkét el ne vegye [TML VIII, 509 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1695: Bajcsi Sámuel uram sok keserves bujdosási után Isten segédelméből indult ez sovány földről édes hazánkba, kit Isten vezéreljen szent lelkével, őrizze minden gonoszoktól s édesatyja örömeire vigye békével [KvE 237 VBgy]. 1710 k.: Még az én gyermekségemben a te Szent Lelkednek olyan drága ajándékot csillámlattál én körülöm, hogy az emberek azon csudálkoztak, a nagy méltóságok is nem szánták fáradságokat, hanem eljöttek hallá-

sára és abban gyönyörködtek [Blm. 985] * *Isten/Úristen ~ neve*. 1618: Légyen áldott az Úristennek szent neve, csak eddig való kicsiny industriánkkal is ugyan renováltattak az vezérek, és az Nagyságod felől való reménységben igen szállott az előtt való rancor benne [BTN² 162]. 1736: Áldassék, dicsértessék, felmagasztaltassék örökkön örökké Istennek szent neve, minekutána in anno 1687 az pogány török igája alól felszabadula, dicsőségesen visszamene édes hazánk az angyali apostoli szent magyar korona alá [MetTr 421]. 1785: áldassék az Istennek szent Neve érette a' ki meg őrzötte minden szerentsetlenségtől [Nsz; TSb 13 Bethlen Zsuzsánna kezével] * *Isten/Úristen ~ segedelmé*. 1660: eltökéltem igyekeztem az, hogy közelebb és kegyelmek közé az haza szolgálatjára magamat több böcsületes hazafiával együtt bépraesentálni ne halasztanám Istennek ő szent felségének szent segedelméből [Kemlr. 337]. 1680: Anno 1680 die 25 Junii. Búcsúztam el az nemes várostól az bajoskodó <e sok bajoskodással jár> serbíroságnak tisztitól <titizből>, melyet az nagy Úristennek szent segedelméből viseltem szegény hazánknak hasznára [Kv; KvE 216–7 AM]. 1811: E' földet mikor a' Teremtő formálta, Szőlőnek ki nézte és jónak találta: Én hát Istenemnek szent segedelmével, E' Következő módon bántam evel" [ArE 46. — "Köv. a részl.] * *Jézus ~ neve*. 1662: azalatt akik az ostromra rendeltettek vala is, ki-ki az ő helyén, szörnyű kiáltással, sívalkodással, a Jézus méltóság szent nevének segítségül való hívásával a sánkra rohanának [SKr 329] * *ő ~ felsége*. 1611: Zekel Miklos vrunkot az vristen ő szent Felsege mostan hozta idegen orszagbol haza közinkben [Taploca Cs; LLt 155]. 1656: Jesus Christusnak ... ő Szent felségének, szent vére, mosogattia, az en ondok sebeimet [Adámos KK; Bállt 93]. 1715: ő Szent Felsége ellen káromkodott ördög Teremtetével, attával ördög Lelküvel, irtoztato keppen szitkozodott [Vaja MT; VH]. 1742: ha az Isten ő Szent Felsége üdőt jártat hétfőn az árpához fogattatok, aztis bē takarítván, ügyekezem Ngodhoz magam fel [Szemerja Hsz; ApLt 4 Gazda Mihály Apor Péteméhez]. 1781: Isten ő Szent Felsége az életből engemet ki szollitván, mindazon Jóságok ... maradgyanak ... Groff Kendeffi Elek Kedves Ötsém Uramra [Nsz; Told. 3].

2. (*Isten*) ~ *fia* Jézus Krisztus; Isus Cristos; Gottes allerheiligster Sohn, der Allerheiligste Jézus Christus. 1566: mostis alazatoson kenyeorgwnk felsegednek, az hatalmas egy byzon Istennek zent fyaert, meltoztassek kegyelmesben es wilagosban az my hozzank walo kegyelmesseget meg mwatny [SzO II, 191 a székely főemberek foly. János Zsigmondhoz]. 1597: kezde Arra Emlekeztetny hogy Eőnekj Zeőleas balas ados volna, nagy sok zamu penzre es forintra zol vala bernald Andras Jilyen szoual az Jstenymeth (!) kerlek az Eő zent fjaert hogy Ne mesd megh az En gyermekj(m)nek torkat En maga(mn)akis [UszT 12/60 Benkeo Janos Zombafaluy jv vall.]. 1657: vallyon, s Szent Fiadnak kinszenvedésének érdemét semmissé tehetik-e? lehetetlenek mindezek ... Könyörülj, könyörülj annakakéért mirajtunk, és a' mi bűneinket szent Fiadnak drágalatos vérenek erejével és érdemével elmosogatván, elégeld meg azokért való büntetésüket [Kemlr. 333–4]. 1676: Isten szent fiáért Nagyságtokat sok esztendeig szerencsésen éltesse [TML VII, 245 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. 1684: Sok kinja és fohászkodási után mult ki ez világból ... azon kedves barátom és jó-akaróm, kit az Ursten boldogiton szent fiáért! [Torda; TT 1889. 263 SzZsN]. 1705: Azonban most mind kicsinytől fogva nagyig oly despectus-

ban van a magyar a német előtt, hogy mindenféle rend csak keresi a garázdát a magyarral, valamiben tud neki injuriát tenni, kit a szent Isten elégeljen meg szent fiáért [WIN I, 446]. 1761: Adjad érnem nekem is, oh én Istenem!, ez kívánatos és gyönyörűsége időnek bárcsak kezdetit, hogy több alázatos hiveddel egyetemben örvendezhessek énis a te dicsőségednek elterjedésén, szent fiad előtted nyugvó drága érdeméért [RettE 119]. 1776: Ne nézd Uram, a mi sok különb-különbféle bűneinket, hanem kegyelmesen tarts meg minket és mindazokat valakik egyedül csak tebenned vetik [bizodalmukat] és a te szent nevedet segítségül hívják, szent fiadért, az Úr Jézus Krisztusért, Amen [i.h. 370].

3. ~ *Szűz Szűz Mária; Sfinta Maria; die Heilige Jungfrau*. 1657: az fejedelem is pedig mind méltóságára, mind az emberek gyanújára nézve nem járhat vala hozzája, hanem engemet jártatott, kinek mikor az két hatalmas dolgokat forog az fejedelem előtt proponálám, expaveszálván hozzá elő az Szent Szűznek szavait ... Úgy vagyon, az emberek-nél sok dolgok rendszerént lehetetleneknek látszanak, de Istennél semmi nincsen lehetetlen, valamit akar, és az mint az Szent Szűznek lehetetleneknek látszó dolog vala az természet rendi szerént, hogy szűlne [KemÖn. 190].

4. szentek életére von.; referitor la viața sfinților; von heiligem Lebenswandel, heilig. 1823–1830: Trencsényi Sámuel nevű pap ... A városon felkereste a gyermekes házakat, ott tanította őket vallásra, szent históriáskára, azután küldözgettek neki egy-egy kenyeret s egyebet [FogE 94].

5. egyházra/vallásos életre von.; referitor la biserica/viața religioasă; fromm Religion/Kirche/religiöses Leben betr. 1643: Minek utanna syralmas karokon^a elegge töreodtwnk es bankodtunk volna, forditok elminket az zent ezközők-(ne)k Ujolahg valo építésenek go(n)dolkodasara [Dés; DLT 408. — "Az 1642-ben villámsújtotta templom és torony pusztulása]. 1742: Egi másfel singes Brassai láda az Eccla procuralta melyben conservalt(na)k az Eccl(esi)á(na)k szent edényei [Bodok Hsz; SVJK].

Szk: ~ *áldozat*. 1671: Kérem ... minde(n) egyházi és szerzetes Atiaimat, á mint énis nem voltam eo kegl(me)k felől feledékeny, eo keglmekis lelki kötelességakis aszt hozván, lelkemről ne legyenek szent imátságokban es az Isten oltárán szent áldozatiokban feledékeniek [Ks 14/ XLIIIb Csáki Istvánné Mintsenti Krisztina végr.] * ~ *gyülekezet*. 1636: az kürtök, az mellyekkel az Sidók az szent gyülekezetet öszve hiuják vala, az áldozatok ... és egyebek mind azon régi vigorokban, divattyokban, és ususokba(n) maradtak volna, holott azok az Isteni tiszteltben levő musicalasok, az áldozatokkal mind egy tzélra néző, és egy hátrba(n) ütköző s-szűnő szerzetek voltanak [ÖGr 8]. 1662: Hogy az praesbyterium, ecclesiái egyházi fenytékrül való tudomány az szentírás tanítása és református keresztény doctorok igaz értelme szerint mindenütt tanitassék a nép között a szent gyülekezetben [SKr 277]. 1669/1726 k.: Mindenek(ne)k előtte ki ki Istenehez való kötelességéről megemlékezzén, minek előtte hivatalos munkájára menne, annak előtte ... ő Felségét szolgállya az szent Gyülekezetben, vagy mennyen osztán munkájának végben vitelére [Dés; Jk 2]. 1781: (Az) öszvegyült Capitalis ... addig az ideig költetik az Erdő sz. Györgyi ref. Templom Renovatiojához ... mig az Ur Isten ingyen kegyelméből Református Szent Hitünkön vallásunkon valo Szent Gyülekezetünk kezeknél meg tartja ezen E. Sz. Györgyi Templomát [Erdő-sztgyörgy MT; MMatr. 493–4] * ~ *hit*. 1833 k.: Mellyekre nézve esedezem a n(eme)s Presbiteriumnak, hogy a fen ér-

deklet T. Esperesi rendelés nyomán méltóztat a mű ügyünköt jó lelki ismeretesen és Törvényesen fel venni; ha lehet... Férfem Keresztényi Férji kötelessége, és az Szent Hűt mellé állítani a köztünk fen forgo s háborúság okait közöttünk le Csenedsíteni [Usz; Borb. II] * ~ *imádság* → ~ *áldozat* * ~ *kereszttség* keresztelési szertartás. 1662: immár az evangélicus egyházi szolgák számkivettettek vala, immár a kisdedek a szent kereszttségnek feredőjétől megtiltatnak vala | Hogy az úr vacsorája s az szent keresztység után való ceremóniák, az hitnek ágazati, ecclesiák igazgatásiban való regulák, az egész magyar nemzet között azon vallásbéli keresztényen eclésiákban, gyülekezetekben minde-nütt egyformán lévén, aszerint egyenlőképpen taníttassanak [SKR 102, 277] * ~ *miniszter*. 1719: az Szent Ministereknek sok panasza van az Megye Birák és Aedilisek iránt [Kisborosnyó Hsz; HSzj megye-bíró al.] * ~ *sakramentum* oltáriszentség. 1729: közelebe Mélt(ó)s(á)g(o)s Attya, Annya Hazát meg örvendeztető Isten s jó Emberek előtt kedves szép Fiat kívánok, de mikor Isten meg adja örömben ugi tánczollyon mint David, de Minuetet s Capriolt ne járjon a Keresztelőben, mert az, Szent Sacramentum [Légen K; TL. Szilvási Boldizsár gr. Teleki Pálhoz]. 1771: kész vagyok a szent Sacramentumra kétszeris meg esküni [Dés; DLT 321. 32b–33a G. Hanczi (56) vall.] * ~ *szerszet*. 1736: Épített vala ezen református szerszetnek a méltóságos Hallerház egy klastromot Fejérvármegyében Fejéregyház mellé ... de ... az erdélyi kálvinista fejedelmek megtiltják ... az fejéregyházi klastrom elpusztula ugyan s ma is pusztán áll [MetTr 437. — *Ref. franciskánus] * ~ *vallás*. 1855: három héti tanítás után szent vallásunk hit ágazatai 's erkölcsi alaptudományábanis jártasságok iránt közönséges helyen megvizsgáltattak ... e' következők [Bádok K; RAK 258] * ~ *vizitáció*. 1746: de most jó időtől fogva maga régi nemessi praerogativáját meg akarván tartani Pünköszt Susánna és Sára Aszszony, nem admittálták az elsősegre, hanem magok édes Anyok mellett megálván úgy communicaltanak, melyben Scandalumot keresvén Kispál Györgyné Aszszonyom provocalta a' Szent Visitatio eleibe a' megnevezett Leányokat; de a' Szent Visitatio nem ítélte Scandalosaknak a' Leányokat [Uzon Hsz; Kp 1. 160b]. 1753: A szent visitatio ... a hangrálbat dűlő félben szemlélté [Vajdasztiván MT; ETF 107. 24]. 1775: az akkori Megye bírot tertio se provocalvan a' Dálnoki Generalis Szent Visitationa [Lécfa Hsz; HSzjP Fr. Keresztes (49) ns vall.] * ~ *zsoltár*. 1658: azok közül penig sok ezeren mostan is vélem együtt sanyarú rabságot viselő magyar vitézlő rendek az emlétt és egyéb fogyatkozástételek nélkül olvashassák, hallgathassák és magok szükségekre szabhassák az szent zsoltárokkal való éléseket [Kemlr 329] * *papi* ~ *szolgálat*. 1846: Papi szent szolgálatunk bérének egy nem legkissebb részét teszi a' Quarta [Dés; DLT 941].

6. vallásos; religios; gläubig, religiös. 1672: de az mi nagyobb, addig nem szolgáljuk az Isten dicsőségét, még dicsőségének letapodását hivalkodó szemmel nézzük, hogy félek rajta, nekünk is jut az pohár búnak az seprejében. Mi nem vagyunk mi azoknál szentebbek, jobbak [TML VI, 143 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz]. 1710: szent ember vala Jeremiás proféta, mégis a gonosz Sedechiás király miatt neki is, szegénynek, el kelle veszni [CsH 192]. 1736: amaz nagy szent ember és nagy úr Haller János kicsin fa tángyérok csináltatott, s az ön tángyérmak az közepiben tette, s úgy fa tángyérről ett [MetTr 323].

Szk: ~ *életű ember*. 1766: A szegény doctor Pataki Sámuel uram is meghala. Szép solemnitással temettetett Kolozsvárt 3-tia Septembbris, Deáki uram volt actor, Huszti uram orátor. Jó lelkiismeretű, szent életű ember vala szegény [RetE 203] * *(Isten)* ~ *szolgája* pap. 1657: mégis a' Te szent akarod alá bocsátkozunk, mert tudjuk azt, hogy még a' Te szent szolgálidnak is nem adtál volt változhatatlan erősséget, sőt még az angyalokban is találtál bűnt [Kemlr 332]. 1710: Azért Felséged általam kéretik a hatalmas ordók, parancsoljon Felséged azoknak az Isten szent szolgálaink szabadulások felől, sőt hazájokba s hivataljokba Felséged méltóztassék őket restituálni [CsH 99].

7. ~ *író* szentírási könyv(ek) írója; scriitor al cărtilor religioase; Verfasser von heiligen Büchern, frommer Autor. 1811: Ők abba-is a' mit a' szent Írók imak Különösök, mert a' Sirókkal nem simak [ArE 167].

8. megszentelt; sfintit; geheiligt, heilig. 1612/1723: egyik helyet szentebbnék ítéltek a' másíknál [HbEk]. 1736: az fejéregyházi klastrom elpusztula ugyan ... az szárhegyi mind addig pusztán álla, az mig kegyelmes felségs urunknak fegyverit Isten béhozá; s azótától fogva megint azon szent helyen az Istent dicsérik azon szerzetesek [MetTr 437]. 1811: Melynek a' martyában sok élő-fák álnak, 'S Dianához illő szent berket formálnak [ArE 53. — 'A malomároknak]. 1834: egy Szent Hajlekotska építése [KLev. 13].

Hn. 1571/1745: Szent helje inde in Homorod fő [Ompolyica AF]. 1754: Szent Hegyen (sző) [Somlyó Sz]. 1755: A' Szent, Püpos és Fejér hegyek (sző) [Somlyó Sz]. 1770: a' kraszna vizén tul lévő Liget, Fejer, Szent és Püpos n. Hegyek (sző) [Somlyó Sz]. 1795: A Szent Mészön (k) [Váralmás K; KHn 312]. 1797: A' szent Uttyában (sz) [Ajton K].

Szk: ~ *klastrombeli* kolostorbeli. 1598: Mostan ismég az szent kalastrombeli Moldouiczay kalugorok my előnkbe iutanak panazoluan, hogy annak a monaszternek hauasban ualo hatarat elfoglalta uolna kegyelmetek varos szamara ... azont byzonitchiak, hogy megh reghi Alexander Vaida azt a feoldet ahoz a monosterhoz adot volt [Szucsava; Humr. XII, 363 Jeremia vajda a besztercei tanácshoz] * ~ *mísemondó ház* imaház. 1736: A szent misemondó háznak az piacz felől való résziben volt két bolt két felől, az Torda-utca felől való boltot tartották segrestyének [MetTr 426–7] * ~ *templom*. 1695: Isten itiletiből a' Szent Templom tűzzel el ígvén ez itt meg irt szent edénjek igen el égtének ... Az égis lött; Anno Domi ni 1691. Mense martio [SzVJk 51] * *Isten* ~ *háza*. 1723 u./1770 k.: Gróf Bethlen József Uram ... Hogy az Istennek szent Háza Isten Ditsősségére tartozó Eszközökkel jobbal fel-ékesíttethessék, Gróf Uram Ő Nga az Asztalra conferalt egy szép dufla szőnyeget [Vajdakamarás K; SzConscr.].

9. ~ *eklézsia* egyház; biserică; Kirche, Gotteshaus. 1655: Bodoni Martha, mostan Rettegen lako jelenti az szent Ecclesia előt, hogy Kükölli Varmegyeben Egrestön volt ferynel Vajda Lukatsnal. Mivel pedig igen keményen tartotta, kenszeretet mellőle elmenni [SzJk 78]. 1656: Szeken lako Nagy Istvan felesége levén, mindazaltal paraznasagban leledzven, gratia adattatot neki, mivel az felesége rea nem al- lot. A reconciliatoria admittalta az szent Ecclesia, de ily okkal hogy ha ez utan azon vetekben esnek, minden törvény- nel kül meg ölettesek [SzJk 80]. 1676/1683 k.: Megte- kintven azert az Szent Ecclia illendő kivansagat Goroszlo- nak hogy ne maradnanak árvaui meg-hagyatek közöttök

akkori Lelki-pásztorok úgy mint Tiszteletes Beerzi Janos Uram [M.goroszló Sz; SzVjk 170]. 1739: Katona al(ia)s Imre István, maga Paráznság béli vétét, magáb(a) szállván és önként meg-vallván, a Tkts Nms Tanácsot alázatos Instantiája által requirálta. A' T. N. Tanács is, ebbéli maga exhumiliatioját respectálván, annyi atyai Gratiáját mutatta hozzá, hogj deponálván in sui poenam flor. Hung. 7 az után mint keresztényekhez illik, Istenet és a Szent Eklesziát hogj meg-kövesse 's reconciliállyon, in Loco Publico, az Isten Házáb(an) Deliberáltatt | 'A Tkts Nms Tanácsn(a)k satisfaciálván N. Bagosi Mihályné Székely Kis Anna; adjudicáltatt, hogj Istenét, és a' szent Eklát kövesse meg, in Loco publico, az Jsten Házáb(an) [Dés; Jk 297b, 523b].

10. ~ ország mennyország; rai; Himmelreich. 1729: Anno 1729 die 16 Mensis Marty Déll után árom orakkor mult ki ez világból Az én kedves édes Atyám Uram P. Nagy Sigmond el felejtethetlen holtig valo Szomorúságunkra ... Az én jo Istenem nyugossa meg az eő Szent országában [TKI 5a Petki Nagy család szám.].

11. ~ korona ref. egyházmegyei papi testület gyűlése; adunare eparhială, ședință de protopopiat; Versammlung der geistlichen Körperschaft der reformierten Superintendentur. 1641: mostanis peniglen szemelie előtt vagide mind az egesz sz. Corona eleőt valo giülekezetnek, io lelki ismertetel iteletet tehet a sz. szék, es az sz. Corona alat valo giülekezet, hogi nem voltam akkoris megh mostannis alkalmas" a sz. hazassagra [Keserű K; SzJk 53. — "Kihúzza s fölér irva: melto]. 1655: Fratan Iako Csongoradi Istvan hűtőlentül tüle elment feleségetül Horvat Margitul elvasztotta az szent corona. mivel immar ötödik esztendeje foly-na, miolta tüle el szőköt | Rettagen Iako Moldovai Andras protestatal (!) ez szent corona előtt ezen, hogj feleséget Varga Eörsebeth citaltatta az szent szekre de nem comparealt [i.h. 77]. 1656: Az Szent Gothardiak instalanak az szent Corona előtt, hogj holot eddig vasamapokon egy-szeris reggel az Minister nem ment közikbe, avagy csak negyedik vasamap menne reggel közikbe: melyet az szent Corona meg engede ... Annak utanna a haz körül valo minden eppitesben nyegedések (!) legyenek [i.h. 80].

12. ~ könyv biblia, szentírás; biblie, sfinta scriptură; die Heilige Schrift, Bibel. 1672: Pataki uramnak szóló levelét szakasztottam fel; abban, látom, átkozódik, ezt írván post-scriptumban: az Isten méltán valo átkában leszen (akárki legyen) minden evangelicus, mert kin szenvedő magyaroknak ily nagy alkalmatosságokat, melyet az sz(ent) könyv, canon is megtenni parancsol, elmulatja avagy akadályozza, Judit 5. 23 [TML VI, 219 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

13. ~ sereg szentté avatottak sokasága; multimea celor canonizati/sanctificati; heilige Schar, Heer der Heiligen. 1619: Az szent seregeknek Istene Nagyságodat látogassa meg minden kívánsága szerént való sok bódog áldásával, Nagyságod szerelmes familiájával egyetemben | Az szent seregeknek Istene Felségedet sok bódogágos áldásával tegye bódoggá, és ez mostani előtté álló bódog szerencsáját vigye elő az ő szent nevének dicsőretire, szegény hazánknak épületire [BTN² 227, 291].

14. a házasság szentségének megnevezésében; în denu-mirea tainei sfintei căsătorii; der heilige Ehebund. Szk: ~ házasság. 1632: Vezen ezt ezemben hogi az szent hazas-sagnak vinculumatt egi nehani izben altal hagta" [SzJk 36. — "A feleség]. 1670: az felesges Isten ... nem czik meg engedte sőt ugia(n) paranczollais az szent hazassagot hogj az altál a' férfinák tulajdon felesége es az asszony allatnak

tulajdo(n) ferje lenne es az ketteő egy akarattal mint egy testb(en) diczirnek eő szent felesget [JHB főúri lakodalmi meghívóból]. 1688: Causa Szásznyiresiensis ... Zompér Judith Asszony ... Diuortiumot kíván, per hoc hogy nem a zent hazasság(na)k rendi szerint hanem rendkívül valo undok bujassággal élt véle [SzJk 223]. 1736: az menyasszonyt a vőlegény hálózába bévített, s az vőlegénynek az vőfély presentálta ... azután az vőfély az kardját kivonta, és kard-dal az menyasszony fejről az koszorút le metszette ... az azért volt, hogy emlékezzék meg az menyasszony, hogy mivel szüzességének jegyét az koszorut, karddal veszik le úgy viselje magát az szent házasságban, hogy ha azt meg-mocskolja, kard leszen az fején [MetTr 388] * házassági ~ szövetségre lép. 1841: Branyitskai Liber Báro Méltóságos Josika Josef nőtelen Ur ... és Tekintetes Marillai Héléná Kis Asszony, egymással házassági Szent Szövetségre ki-vánván lépni ... hivatalosan dispensaltatik [Ne; Végr.].

15. nagy vallásos ünnepek megnevezésében; în denu-mirea marilor sărbători sfinte; in der Benennung großer religiöser Feiertage. 1722: Ezek után a jo Istennek oltalmában ajánlom Ur(am) kgd(e)t. Isten eő Felséghe az következő Sz. Innep Napokra kgd(e)t szép házával egjüt virraszsa ör-vendetes statusban és fris egységben [Fog; KJ. Rétyi Péter lev.]. 1725: Igen szépen köszönnöm s' nagyra bősüllőm kigyelmed atyafisagos rollam való meg emlékezését és az következő szent Innepekre való köszöntését [O.fenes K; Ks Mikola László lev.]. 1755: eo Excellentiájok ... a szent Innepekre Fogarash(a) mennek, onnan pedig ... Gyogyra feredőre [Nsz; Ks 96 Baló Antal lev.]. 1760: Töltöttem a karácsonyi szent innepeket Macskáson Décei Zsigmond uramnál [RettE 113]. 1768: Drága Kedves Édes Asszonyom Anyám! Hogy Isten eő Szent Felsége az következő Szent Innep napokat szerentsés Jó egységben el érni 's elis töltetni engedje Kedves édes Asszonyom Anyám(na)k Fiui indulatból ohajtom [Záh TA; DobLev. II/387 Székely Ist-ván anyjához]. 1814: ezen következő Pünköszi szent In-nepi nap tiszteletire el kell halasztani azon Rendelést [Dés; DLt 56]. 1832: A közelebről valo kalatsoni (!) Szent In-nepi Napokat kívánom hogy a' Tekintetes Sogor érhesse el még sok számos Esztendőkre örömmel, friss jo egésséggel és áldott békességben Uri Kedvesseivel edgyütt [O.asz-szonynépe AF; DobLev. V/1184 Zabolai F. Pál Kőkösi Do-bolyi Zsigmondhoz]. 1847: csak a legközelebbi karácsonyi szent innepekre érkeztem vissza Abrudfálvára [VKp 166 Varga Katalin nyil.].

16. szentté avatott személyek neve előtt; înaintea nume-lor sfintilor/celor canonizati; vor dem Namen kanonisierter Personen: der/die Heilige ... 1619: Itt is igaz sententia az szent Dávid mondása, hogj: Jobb Isten kezébe esni, hogy-nem mint ellenség kezébe [BTN² 215]. 1636: Parantsolato-kot olvasunk Psal, 150. az hol a' szent David a buzgó hive-ket az musikai eszközökkel való Isteni ditséretre ekképpen hisztegeti" [ÖGr. Aj. 8. — "Köv. a szoltárbeli idézet]. 1710: Minekutána az első magyar Szent István király férfigagva I. Lajos királyban deficiált volna, kinek fiai nem születvén, maga penig ... dicsőségesen megholt volna, maradának két leányi, Mária és Adjuga [CsH 61]. 1710 k.: az Isten titkai a természetben, melyekről bővön szól az Isten Szent Jóbnál az utolsó részekben | A panasznak vagy kérdésnek másik ága csak azt teszi, és igen régi, mint ezt felveszi Szent Pál, Rom. 9: 19. 20 | Szépen és szentül mondotta Szent Ágoston doctor: Ha a bűn nem lett volna, az Isten fia a testben meg nem jelent volna [BÖn. 456, 476, 477]. 1732: (A) képneis

edgyik részén meg van írva a Boldogságos Szűz, más felől pedig Szent Antal képeit ábrázoló effigies [Kóród KK; Ks 12. l]. 1762: Szent Lukácsnál azt mondja a Krisztus: „Ne félj kicsiny sereg.” [RetE 140]. 1779: Egy kis sz. János Státuátskája [Nsz; CsS]. 1797/1812: a Ius Regium ... az egész Jurisdictiont, és Hotalmot ... Szent István első Magyar Királynak a Nemzett által adta [SLt évr.]. 1811: Mint-hogy Szent Lászlóról ítéletim nagyok, Mert, bár nem szent-is, én-is László vagyok, Alkalmatosságát vévén a' Hegyiről, Szóllok a' Szent László' emlékezetiről, Melyet ezen Vidék' helyei fenn hagytak, 'S ezeknek Lakóssi szájáról szájra adtak [ArÉ 61].

Hn. 1608: az Zent margit azzonj kapolnaianal (sz) [Szentimre Cs]. 1748: az szent Peter kuttyára [Kál MT; Berz. 2. 41/127].

Szk: ~ *Antal kápolnája*. 1751: azon Utrumban fel tött föld az Szent Antal kápolnajához valo [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 11] * ~ *Erzsébet ispotálya* Szent Erzsébet-kórház. 1819: bátorakadt a' Szent Ersébet Kolosvári Ispatállya Mérai Erdejébe gyakor Renden menni [Kv; AggmL 168] * ~ *Erzsébet ispotályabeli*. 1596: az zent Ersebet Espotallia hely seginyek [Kv; RDL I. 65] * ~ *Ilona oltára*. 1552: az vyzteleo Barchay Gerg, es Kelemen pap Thorday Oltarmester, Theonek ilyen vegezesth, es zerseth (!), Eleozar Kelemen pap ada Barchay Gergnek az Monyaros alath ualo Thonak feléth cherebe, ky volna az Zenth Ilona azzon oltarahoz tartozo Thordan [Mezőszengely TA; BfR II] * ~ *László kápolnája*. 1811: 'S A' Kápolna-is Szent László' Kápolnája, Melynek még most-is jól látszik ruderája [ArÉ 63] * ~ *László vára*. 1811: Innen ama kis Vár, mely a' Hegyen vala, Melynek most-is látszik öszve romlott fala, Most-is nevezetetik Szent László Várának, És ama szép Forrás Szent László Kútyának [ArÉ 63] * ~ *Péter egyháza*. 1582: az Gereofy Caspar Gattyarúl Az zay Jeg vyz Torlas, Annrya fely Torlott vala a koloswary feoldre ... hogy Magyar vchyaban, az szent Peter Egyhazanal, Az Plebanos Molnays az Gerendelyey mynd be fagyot vala [Kv; KvL VII. 42. A kolosmonostori konvent oklevele. — *A kv-i szentpéter templomnál]. 1593: Az Zem Petter Egi hazabol hogy az Ayw globist ky vettek, fiztettem akar Egi Deiaknak a' Mely fel Jrta f — d 10 [Kv; Szám. 5/XXII. 1].

17. a szentek ünnepének jelzőként; ca attribut in denumirea zilelor consacrate sfinților; als Attribut des Feiertags eines Heiligen: der/die Heilige, ..., sankt ... Szk: ~ *Ambrus napja* december 7. 1570: Vas Gergely Byzonsaga felperesse Az Eotthuesek Cehe Ellen Kedden zent Ambrus Napyan Eppel Janos elewth [Kv; Tjk III/2. 121] * ~ *András estje*. 1567: Kelth Enyedeon Zombathoz szent andras estyn 1567 Wrunck w felseghe hopp Mesthere Pokay Jakabh [BesztL 91 Thymar Gergel beszti-bíróhoz és tanácsához] * ~ *András nap(ja)* november 30. 1567: (Gyűlést a három nemzet számára) zent Andras napyara Zebenbe hirdetteonk wala [SzO II, 212 fej.]. 1585: Az Jskola Mesternek ky most Lector tölt vala ky az fel Esztendő az mestersege(n) Zent Andras napyan ... Az vtan zolgalt az mestesege(n) 1585 Ezttendőbennys Martiusnak 5 Napyay ez az köz idő tezen Zent Andras naptol fogua 12 hetet [Kv; Szám. 3/XXII. 81]. 1653: Szent András nap estin hozának három öreg fáltörő ágyukat Szamos-Ujvárból Görgénybe [ETA I, 147–8 NSz]. 1693: (Kocaba Demeter) az utan' Hordastol fogua meegh Szent Andras Napigh elt az utan holt megh [Szészáma SzD; BK. Hitikas Todor j b vall. — *A verekedés után] * ~ *Anna asszony nap(ja)* július 26. 1567: szent Anasson Nap

ellot valo sombato(n) fiztettem Jstvan Vramnak ...^a f. 2 [Kv; Szám. 1/XIII. 81. — *Olvashatatlan szó]. 1570: Zabo Balintne Byzonsagy Kalmar Andrasne ellen cheterteken zent Anna azzon Nap vtan, Vichey Janos eleot [Kv; Tjk III/2. 68]. 1581/1584: Ez lewel keolt wy falwn Zent Anna Azzony Nap vtan valo vosarnap 1581 [Ujfalú K; Ks 42. B. 9]. 1590: Zent Anna Azony Napia(n) fizzettünk Imreh vramnak hogy Beteges valla hoo penzt f. 57 [Kv; Szám. 4/XXI. 1 Kis István sp kezével] * ~ *Antal estje*. 1587: Miért hogi varas vegeszte hogi az keozeoket meg czinaltas-swk, S Antal esztin ... veotttem vala ket szeket deszkakat ... f. 1/46 [Kv; i.h. 3/XXX. 32 Seres István sp kezével] * ~ *Antal-napi sokadalom*. 1591: Mezaros Miklos ... tuggia azt hogi zent Antal nap eleot, annak vtánnas zent Antal napi sokadalmot, egi hetet tartiak zent Antal nap eleot, annak vtánnas zent Antal napia el mulvan egi hetet [Kv; Tjk V/1. 63]. 1676: Anno 1676 mense Junio most az Zent Antal napi Kolosvarat eset sokadalo(m)kor valo vasarlasok Folthi Kato es Pannus szamokra [Beszt.; Törzs.]. 1766: László Vaszi ... Kolosváratt a Sz: Antal napi sokadalom előtt valo baram vásaron adott volt nekem edgi pej metztelen csikot [Torda; TjkT V. 299] * ~ *Antal nap(ja)* június 13. 1573: Thakacz Andras, Takacz Antal, fazakas peter, Zeoch pal, zigarto Balint, cheob Janos azt valliak hogy zent Antal nap Eleot vasarnap az hid kapwn Eorzenek volt [Kv; Tjk III/3. 77]. 1600: Zent Antal Napian, Attunk el eggiwt Saytot ... ki kiszeb s ki Nagiub volt [Kv; Szám. 9/XII. 101 lgyártó Simon isp. m. kezével]. 1651: ez mostani közelbik Szent Antal nap uta(n) Harmad vagi negied nap ... halla(m) hogi Beczki Sigm(n)d szidgja vala az Jobb(a)git [Gyula K; RLt I] * ~ *Balázs-nap* február 3. 1574: Ez elmult zent Balas Nap vtan valo zeredan, Mikor az Nehay Priny Bernardne testamentomoth tenne, meg Emlekezek Zabo Palnak zolgalattyarol Es adossagarol Hagya annak okaerth neky Egy Puzta hazath [M.gáld AF; KCs 41] * ~ *Bálint estje*. 1570: Thakacz Janos Alperes es Byzonsagy Byro Mihaly felperes ellen; hetfén zent Balint estin Zabo Marton Elewth [Kv; Tjk III/2. 40] * ~ *Bálint (mártir) nap(ja)* február 14. 1554: En was Janos fraty wettem Ez may kedden zenth Balinth martir napyá elewth walon ... Ewth forinthat fraty gergelytiwl [Usz; SLT 18]. 1584: Zent Balint nap vtan valo zeredan [Dés; DLT 211]. 1610: Zent Balint Martir nap tauatt [UszT 31] * ~ *Benedek-nap* március 21. 1558: Buday gergel walatoth zent Benedek nap Elewth valo vasarnapon Jm ezekrewl [Búrjánosóbuda; JHbK XXIII/39] * ~ *Bertalan (apostol)-nap* augusztus 24. 1570 k.: Anna Consors Gregory Beke Jur(ata) fassa est, hogy w Adoth Borne-myza Awagy serfőző Janosnenak Zent Bertalan Nap vtnn keeth hetet egy fel fhont (!) Aranyath f 8 [Kv; Tjk III/2. 102a]. 1592: Azert Euocaltwk az Jnctusokat ... hogy ez jelen valo 1592 ezttendőbe(n) Z Birtalan Apostol nap tawat mentenek az Z. kiralyi hatarba(n) Aklos neuw helyben valo keozeos zena fwueonkre szenankra [UszT]. 1653: Ezt a gondolatot jóvá és helyén hagyván felkészülének és haza szállának szent Birtalan nap után ottan hamar [ETA I, 75 NSz]. 1673: Nemzetes Rudnaj Anna Asszsonj(na)k egy Vajda János Nevű jobbágiaért, Szent Bertala(n) napigh. kilen kilen Negiven Negiven forintigh Lének kezesek [RLt O. 5] * ~ *Demeter előtti*. 1570: Varga Balint Byzonsaga felperese, Paxy Tamas ellen zent Demeter eleot hetfén, Vichey Janos elewt [Kv; Tjk III/2. 116] * ~ *Demeter nap(ja)* október 26. 1557: ez leuel feir varot keult zent Demeter napian Anno do(mi)ni 1557 Zalanchi ianos [Gyf;

BesztLt 59]. 1587: Az 1586 eztendeoben Szent Demeter Napian Zegeottem az Petterrel az Maiorral f 8 [Kv; Szám. 3/XXVI. 13]. 1662: Hogy pedig Szent Demeter napja már az ő tartásuk szerint is csak előtők volna, mely napnál tovább az törökök régi szokásuk szerint nem tartoznának táborozni és a hadban maradni, a vezér mind a magyar, mind a török zalogok által ő is a hadakat elbocsátaná, s fejedelem is hadait elbocsáthatná [SKr 190]. 1760: la Muntyle mare, ez egy nagy méző ide is sokszor jönnek Legéltetni, és ha Szent György naptól fogva Sz. Demeter napig ott maradnak fizetnek egy Tehéntől két póltrát egy Lótól négyet, és egy Juhtól egy póltrát ha pedig Szent Demeter nap után is őt legéltetik marhájakat külön fizetnek [Hasadát TA] * ~ *Dénés-nap* október 9. 1568: My Porkolab Janost Byraya által andras byro által felseged Eleybe hywok ok adny ... az hywatal leon zent dienes Nap eleot walo Pentheken [Kük.; EMLt 25] | Keolt Ez lewel zenth dienes Nap wtan walo hetfeon Anno dni 1568 [uo.; JHb XXIV/25]. 1590 u.: 1590 Esztendobe szent dyenes nap tayba [UszT] * ~ *Dorotya asszony-nap* február 6. 1610: azert hittam teóruenhez az Alperest ... Zent Dorottia aszoni nap tauat [Martonos U; UszT 34a] | Az hiuadalt (!) tettvk ez Jelen ualo 1610: esztendőben : szent Dörötia azzonj nap tauat [i.h. 37a] * ~ *Erzsébet (asszony) nap(ja)* november 19. 1559: Zent Ersebet nap eloth zombaton Kalmar lazlo adoth neki fl y [Kv; Szám. IV/1. 174]. 1590: Az tilalmot teottem ezen 1590 eztendöbe Zent Ersebet azzonj nap elöt walo vasarnak [UszT]. 1653: 1605 esztendöben szent Erzsébet nap estén az az die 19 novembris adá az úr Isten e világra az első magzatomat az én feleségemtől Rosás Ersébettől, kit Batizi János pap keresztelt meg Ersébetnek [ETA I, 101 NSz]. 1704: Ugyan ma voltam szerencsétlenni az holnapi szent Erzsébet napját a generálnénak, minthogy annak hívják a fejedelemszonyt, kit igen jó szívvel fogada és köszöne [WIN I, 287] * ~ *Fabián, Sebestyén-nap* január 20. 1570: Thrombitas Demeter Byonsagy, Zabo Janos Ellen zent fabian Sebestien (!) Nap eleot cheoterteken, Kappa Antal es Zabo Marthon Eleoth [Kv; TJK III/2. 33] * ~ *Ferenc nap(ja)* október 4 és december 3. 1552: Menedeket attunk az my pechetewnk allat Keolt Zen Jvann Zent ferencz Nap utan walo hetfeon [Vasassztiván SzD; BesztLt 30]. 1562: Mykor Jmanak Ezer eöth zaz hatwan keth Eztendöbe zenth ferenc Nap vtan valo penteken León olassok Es Meg Jgenesswlessek Kemen Janosne Azzonyomnál az Eo Mwstoha fyaywal, Ez wytezlew Nemes zemelyek Elöth [KP]. 1592 u.: az J ... feoldembe(n) zantot ell ket auagy három borozdat zent ferenczy nap tayba(n) 1592 ezte(nde)ben [UszT]. 1606: Tilalmat teöt uala kys Janos, az mostani, eztendöben Zent Ferencz nap uta(n), ualo penteken, tiltotta uolt megh egy kortöuel fankat mely swtö kortouelj [i.h. 20/275]. 1705: Ugyan ezen Szent Ferenc napján kereszteltettem meg a kisfiamat ugyanazon Ferencnek [WIN I, 553] * ~ *Fülöp (és) Jakab nap(ja)* május 1. 1552: frathan⁹ Jrtwk Zent fylep Jakab Napyan [SLt 19. — "M. fráta (K)]. 1596: Szent Fülöp, Szent Jakab nap után való vásármapon adának nekem az egerpataki uram falustól egy darab tó helt [Egerpatak Hsz; SzO V, 160–1]. 1757: Déva Várossán esztendöben esendő három rendbéli Sokadalmaknak ... Szabados folytatási usus szerént egyszersmind terminaltattak, ugymint Az Első : Sz. Filep, es Szent Jakab napjára. Második : Maria Magdolna Aszony napjára. Harmadik: Szent Lukács Evangelista napjára [Déva; Ks 101] * ~ *Gál nap(ja)* október 16. 1557: ez leuel keult bez-

tercen zent gal nap eleot való ceóteóken (!) 1.5.5.7 [Beszt.; BesztLt 49]. 1574: Koppany Andras orozfay Apaffy ferencz ur(am) Jobbagya ... ezt walla hogy ez el mwlt zent gal napyan hywattak wala az tekeyek wrwnk w nagsagha parancholatt'awal tekebe hog erked es teke köztöt hatart Jamank [Erked K; LLt 29]. 1598: hywa minket ... az wytezleó Mikola Pal zent gal Nap Eleot walo hetfeón Poklostelkere ... hogy Nymconymeo wallasokat wennenk be [Poklostelke SzD; JHbK VIII/14]. 1642: Sarközj Janos Uram ... talaltatta megh Nemzetes Gauay Peter Uramat leuele atal ... hogy eö kglme ... Sz: Gal Napigh adna kj Jobagianak az el dult es el hajtot marhakat [Sófva BN; Ks 41b]. 1756 k.: Murha és Kerepes felöl valo felső és also tilalmasak Sz. Gál napján, melyekbenis az első egész héten, tsak a havas lovaknak szabad legeltetniek, a' szarvas marhák az után valo hetekben engedessenek oda legeltetni járni, első héten pedig nem [Bom. XXXVIII. 8 abrubbányai bányászok törv.] * ~ *Gál-napi sokadalom*. 1590 k.: az el mult Zent Galnapi sokadalomkor eztendeie mult Im(m)ar most [UszT]. 1676: An(n)o 1676 die 15 8bris Szent Gal napi Enyedi sokodalomkor vötmem Folthi Kato lakodalmara 2 font Mondolat flo 1 Jtem 2 font füget de 30 Jtem 2 font Malosa szölöt de 30 [Beszt.; Törzs] * ~ *Gergely pápa nap(ja)* március 12. 1568: Keolth Ez lewél Walko newew falwban Zenth Gergel papa nap eleot walo cheteorteoken, Ezer Eotház hathwan nyolcz eztendeoben [M.valkó K; KP]. 1569: zent gergel papa Nap elwt walo kedden 1569 [Szentegyed SzD; WassLt]. 1570 k.: végeztük egyenő aka-ratból, hogy egy ifjú (m)esternek is egész terhet ne légyen szabad vinni, hanem ha ketten egy székkel; sem özvegy asszonymak, az ki kézzel nem csinálja, Szent Gergely pápa napjára az ki ezen kívül cselekszik egy forintig megbüntetik [Dés; DFaz. 10]. 1597: pechietes leweleket eleo hozwan vgj mi(n)t 1587 Eztendeoben Zent Gergely Papa Napia(n) emanaltattat, my eleoteonk myndeneket megh ada [Galac BN; WLt] * ~ *György estje*. 1589: hoza mi nekwnk az Vitezleo Kws Meodi Marton Gyeorgy Zent Egyeden lakozo, felesighe kipibe, Was Ersebet azzony kipibe, az Nagysagod parancholo lewelyt Zent Georgy estin [Vasassztegyed SzD; Jakó, Dézsma 19] * ~ *György (mártir) nap(ja)* április 23. 1553: Az Kemen Janos Tyztatoya ... Szentgeorgynapba, Ely Thylyta: Az Rettol az Rado Sigmund Jobagiath chamo Tywardart [Solyomkö K; KCs]. 1563/1569: Potyncza Azzon az mely lewellel Byrta az Jozagoth ha zenth Gyorgy napigh megy talalya, tahat my ... wyzza tartozwnk adny Potyncz azzonnak ... de ha addegan megj nem talalhattya Annak wttanna Erőtellen legen ha megy thalalnayais w kegelme [Mészkö TA; Told. 27]. 1583: Szentth Georgy Mátyr napp withan walo cheoteorteokón [Dés; DLt 216]. 1656: az Sokadalamis amelly Kővöközik az 1656 esztendöben ugj mint Kis Karácson napján, es Sz: Györgi napja(n) lesz az Falué a' több Pátronusokkal együtt [Makfva MT; DLev. 5]. 1677: Noha ennek előtte esztendönként kétszer, ugymint Sz. György napban, és Szent Mihály napban celebrattattanak a' Gyülések, de bizonyos respectusokra nézve, a' Szent Mihály napi Gyülés ... abrogaltat ... hogy minden szükségének complementumára valo contributiok, azon egy Szent György napban celebrando Gyülésben, az előbbi szokot terminusokra fel-vetethessenek [AC 90–1/1]. 1755: A Korcsmatartás Szent Mihály Naptól fogva Szent György Napig az az a' Téli Kántor a Hellysége ... Szent György Naptól fogva pedig Szent Mihály Napig a Nyári Kántor a' Mlgs Possessor Ur és Asz-

szony eö Ngaké [BfN Nalácz Sára conscr.]. 1804: 3. evocationis expositioit kell készíteni ... hogy álljon készen és a' második kurir hogy hozza el, mert különben Szent György napig a' Jozságot nem rémítálják [Szásznyíres SzD; Ks 94 Thuroczy Károly lev.] * ~ *György-napi sokadalom*. 1746: Szent György napi Sokadalomnak előtte leendő barom Vásárban jövő S. V. Marhákot az Hidon az Vamos által ne botsássa jó és hiteles Passus nélkült [Torda; TJkT III. 25] * ~ *György-ünnep*. 1651: Es ha kerteimbeől hogyha Szent Georgy inepigh hol mi edgyetmasinkott ki nem hordhatnanak es ültetni valo medgy fa fiatalokat Pünköstighis azutanis szabadon ki hordhassak [Altörja Hsz; HSzjP] * ~ *Illés estje*. 1570: Kadar Gergel Byzonsaga Byro es kyal byro vra(m) elewt kedden zent lles estin (igy!) [Kv; TJk III/2. 63] * ~ *Illés-nap* július 22. 1570: hetfén zent lles nap eleot [Kv; TJk III/2. 61] * ~ *Imre napja* november 5. 1562: Ezután csak harmadidővel, János vajda Magyarországon mind az egész országtól királlyá választaték az ő fogadások szerént, és szent Imre napján megkoronáztaték Fejérvárat [ETA I, 12 BS]. 1571: Szent Imre heo(n) tizeo(n)kett apostol napyan mykoron llnak ezeor őtt zaz hettue(n) egy eztendeoben Zyletet vttan [BfR 87. 3] * ~ *Imre útján* Szent Imre napja körül. 1677: megemulának, más útát keresvén ellenem, hanem a gyűlés után kapának harnis tanút ellenem, a ki a segélyével eskűd meg, hogy a fejérvári gyűlés alatt Sz(ent) Imre táján talált engemet az mül kegyelmes urunk bosszuságára praktikál munkában [TML VII, 341 Bethlen János Teleki Mihályhoz] * ~ *István király-napi sokadalom*. 1831: Igenis jártam Gubába, melyet hat Forinton, várakozás fejibe vettem, tavaly Chirurgus Vajna Umál kotsiskadatt Sukán Ilia nevű Sogoramtól, a Deési Sz. István király napi sokadalom után [Dés; DLt 332. 23–4] * ~ *István (király) nap(ja)* augusztus 20. 1556: az keth Negwen forynthyath az Jowendo Zent Esthwan Kyal Napyara tarthozyk Eccersmynth tellyessegel meg Adny [Mikefva KK; BfR II. 283. 3]. 1586: Ez melle vegeztek ezt(is) ennek vthanna obseruaini, hogy Zent Istua(n) Napia(n) mikor polgarok valaztatnak Adegh haza senky az zaz Vraim se polgarok keozwz Ne Mennye(n) amegh Birot Ne(m) valaztnak [Kv; TanJk I/1. 38]. 1600: (Zabo Vince) az mostani . 1600 eztendeoben Zenth Istúan kiralj nap taiban ... teob trsaialu egytyt ... egy ejel s egi nap zernyeo tekozlast tett es dulaat [UszT 15/183]. 1770: Szt. István király nap tájban ritka helyen volt lágy szőlőszem [RettE 247]. 1779: Szent István Király napig a' Tekintetes Tábla Törvényes dolgok fojtatására nem Conflual [Kv; SLt XL] * ~ *István-napi periódus* augusztus 20 és december 24. 1815: Szekely Mihaly őtsém ... alig várta hogy bé álljon a Sz Istvan napi periodus [Várfva TA; JHb 18 br. Jósika István br. Jósika Jánoshoz] * ~ *Jakab (apostol)-nap* július 25. 1578: Ezt Jriuk az my hutunk szerenth pechetunkkel meg erossituin Ez leuel kolt lomperton szent Jacob nap utan valo vasarnap 1.5.7.8 rosa Imre Kolos uar megie uice biraia legenbül pestely Janos galachrül [Lompert K; WLt]. 1595: Az el mult 1594 eztendeoben nyarba Zenth Jakab Apostol nap taúatt [UszT]. 1639: Zent Jacob Apostol nap tayb(an) [M.köblös SzD; RLt I] * ~ *Jakab estje*. 1584: Dengler Lukach es Vadalma Mihaly valliak vagion tizen hat extendeie es zinte Zent Jacob estyn valo tiz orakort eyel, zep holdvilag vala, es ez zeles Miklosne el Jeowe az vczara, oth egy fawal Negy vagy ot hazig eg fawal ot fadaza (igy!) [Kv; TJk IV/1. 248] * ~ *János fejevétele napja* augusztus 29. 1658: 29-k aug. szent János fe-

jevétele napján esmét futamodás lön jöve hírül : hogy Bala-vásáránál az ellenség — és eget — ől — s vág [ETA I, 168 NSz] * ~ *János-napi sokadalom*. 1750: a Sz. János napi sokadalomban össze vesz két olá Fitsor egimáson vért tőnek [Sszgy; HSzjP Serester Samuel (72) pp de Szemerja vall.]. 1768: (A kancát) Szent Jánosnapi sokadalomba vásárlotta, és szent Fülöp Napjára viradolag ell lopták [Kovácsna Hsz; SzentGy. 18 Jos. Kotsis miles pedestris ord. vall.] * ~ *János nap(ja)* június 24 és december 27. 1664/1667: Kötelesek ... az jövendő közelbik Szent János napjára satisfactiot tenni [Szentgerice MT; Ks 55] * ~ *József nap(ja)* március 19. 1665/1754: Az Legények gyertyázásának ideje kezdetik Szent Mihály napján; végződik Szent József napján [Kv; ACart. 16]. 1724: A Két Klastromból hivatok vagy Két Patert Sz: Joseph napjára ha Isten engedi; s jobbacsán leszek [Altörja Hsz; ApLt 2 Apor Pétermé Kálnoki Borbála férjéhez]. 1811: Sz. Josef napig el vár az árért [Dés; DLt 147] * ~ *Katalin (asszony) nap(ja)* november 25. 1540: szent Katalin azonj nap wta(n) keden [Sebesvár K; MNy XXXV, 55]. 1567: vrunk őfelsege adot vala Nekwnk az almasy* banya arayyat, peter deak altal m(arcas) 75, p(esetas) 10, k(arat) 14, ezt ... betewök zent katalin asszony Napian [Nsz; MKSz 1896. 355. — *Minden valószínűséggel Nagyalmasra (H) von.]. 1754: Timár Miklos és Timár Roska György ... Lévaltanak ... két száz m. forintokat ... az jövő Esztendőb(en) Szent Katalin napján esendő Alvinczi Sokadalom napjaig őt mása olvasztott ketske fadju interesse ... Mely fadjutis okvetellen tartozzanak az Szász sebesi jó Sz: Bertalani Sokadalomkor meg adni [Alvinc AF; Incz. XI. 4a]. 1768: a szerint esett Szent Katalin napkor Déván ... a' Piaczon a' Sokadalomba [Bukuresd H; Ks] * ~ *király nap(ja)* augusztus 20. 1589: Az minemű uegezesse ennekem az Deesi Biro Vraimmal uolt az Saito dolgabul ualo megh Igieneseolessem feleol eo kgelmekkel tudni illik hogy ennekem keolczegem az Zent Kiralj nap estin huszoneott forintot Adgianak [Dés; DLt 22]. 1618: En egiebet ne(m) tudok hane(m) Zent kiralj napian Estue ualamj palczja Czjattogást hallek [Kozmás Cs; BLt 3 Orban Gergelne Annos Aszon Nemes személt vall.] * ~ *László király nap(ja)* június 27. 1582: Zent Lazlo kiral nap vtan valo vosarnap 1582 esztendőben [Tamásfva K; Jakó, Dézsma adm. 16]. 1725: Haller Janos Ur(ama) ... sz: Laszlo kirallj nap előtt valo napon akarja introducaltatni [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. 1811: A' Naphoz Szent László Király napján Junius 27kén 1807 [ÁrE 117] * ~ *Lőrinc estje*. 1570: Kedden zent Lérinch estin [Kv; TJk III/2. 72] * ~ *Lőrinc-napi sokadalom*. 1638: az ide(n) hogi Eöperjesre az szent Lőrinc Napi sokadalomra megjünk vala fel, az Tisza mellett megh szallank egjütt [Mv; MvLt 291. 148a] * ~ *Lőrinc nap(ja)* augusztus 10. 1557: az el mwlt napokba eg yobaguk (!) ... walamy marhaya wezet wolt el ... az zekyn embert karosa nem haghatom torwynzerynt es yrte kel yamom ... Somkerec Zent Leoryncap vtan walo chotortokon 1.5.5.7. Erdely myklos somkereky Zolnok warmeegy yspan a besz. bírónak és a száz embernek [Somkerék SzD; BesztLt 32]. 1585: Theremy Janos ... vallia, Es Bakos Casparis hogy Zent leorinc napja zere-da(n)* vala Regenbe a' sokadalom [Kv; TJk IV/1. 518. — *Az ónapár szerint Szent Lőrinc napja kedre esett]. 1633: az eo keglme szolgálója az kit el boczatol vala en hozza(m) St Leorinc nap előtt mint egi uagi ket het elöt jeót uala, es en ugi szegótte(m) uala megh uelle [Mv; MvLt 290. 132a]. 1736: Mentünk szent Lőrinc napján gyakorta az Fenes

mellett Kolosvár felől való kápolnához is búcsúra, de oda is az monostori templomból indultunk el, és megint oda jöven vissza, ott is végeztük [MetTr 436] * ~ *Luca asszony-nap* december 13. 1553: My dazco (!) györgy Es fanchyaly Balynt Agywk Emlkezetre hogy zent Luzca (!) Azony naph Elöth keden Jeowe my Elönkbe Boyar Balas Az Ew feleseghe kypeben [Kv; BfR II. 295. 1]. 1572: Zenth Lucha Azzon Nap wtan walo Kedden Mentwnk Hwnyadra [Meregő K; KP 1]. 1596: Zent Luzca Azzoni napba esmet, az generalis giwlesben, az meli ezer forintot Imponalt volt az orzagh ez városra fizettwnk f 1000 [Kv; Szám. 6/XX. 2] * ~ *Lukács (evangélista)-nap* október 18. 1560: mikor my zent lukach Euangelista nap wtan valo zeredan Jt fogaras waraba voltunk volna. Theortenek az vitezleo frathay Gergelnek hertelen reggel valo Bethegsege [Fog.; SLt 10]. 1572: Attuk ez my leweleoneket pechyetuekkel es az kik deakwl tudunk kezeonk Irassawal megy erosssetet ky keolt fogaras waraba az feleol meg mondot Zent lwkach nap wtan valo cheterteken 1572 ezendeoben [SLt S. 10]. 1585: Bornemicza Mihaly desen lakozo hoza mynekonk az Nag(o)d paranczolatlyath Szent Lwcacz napp wtan walo penteken [Dés; DLT 220]. 1603: Keórispatakban az Kysnód úiszen walo jaro lizeleo molnomot ... ismet Vyobban In Anno 1602 ki foglaltak kezembeol Zent lukach Euangelista nap tauatt [UszT 17/11]. 1628 u.: Hites feleségem ... Mikor in Anno 1628. Octoberben Zent Lukacz Euangelista nap tajban Torciaj Giörgh vrammal Sogorommal egienlő akarathol Magiar orzagba(n) varadra Attiom fiaj kezdse latogatni ki mentem vala hozsa valo Complicesivel egiót ellenem hamis tanacziot tartuan ... Diosi Anna ... en ream es maga szemeliere, vallot volna [SzJk 31] * ~ *Lukács-napi*. 1631: Országunknak előttünk álló Sz: Lúkácz napi Terminusa(n) ielen kellettue(n) magunknakis meggiesi városunkban lennwnk [Törzs] * ~ *Magdolna asszony-nap* május 29. és július 22. 1579: 1579 ezendőben, Zent Magdalna azzoni nap előt ualo vasarnapon Gierő Monostoron ... Kemeni Giorghe eg felől, mas felől Birtalan Orban" ... Kemeni Janosne es Kemeni Boldisar kipekben iouének my előttwnk illien igienessigre" [Gyerőmonostor K; KCs IV/56. — "Mindkettő tt. "Köv. az egyezség] * ~ *Margit asszony estje*. 1550: Ez Lewel keolt Az felwl Megh Mondot berenden Szent Margyt Azonj estyn. Ano Do(mi)ny 1550 [Berend K; BfR VI. 28. 2] * ~ *Margit asszony nap(ja)* január 18. és július 13. 1542: Ez Lewel kewlth Fogarasban az k. hazaban, Zenth Margyth azon nap eloth walo keden Ezer 542 ... Petrus Orozy servitor perpetuus manu propria" [LevT I, 18. — "Zalay Janos Poson m-i ispánhoz és Fog. vára urához]. 1559: ez witezleo Rakosy Antal Rakosy Janos es Rakosy Ferencz. keöte my eleottunk magokat Jellen modon hog ez Jeowendeo Zenth Margit Azzon napiara Az okleueleket, Mindeneket ... Barchaj Farkas kezebe Zengielbe tartozzanak Adnya [Mezőszengyel TA; BfR VI. 304/29]. 1582: Zent Margit asszony nap előtt valo vasárnap Mikor farkas Mihaly Leczfalwabol Nazzawal joett vala az chakani Benedek hazához [Lécfa Hsz; HSzJP]. 1635: hogy en ez városra jöttem lakni Zent margith Azzony nap-tól fogva fordult huzo(n)hat ezendejebén(n) [Mv; MvLT 291. 45a] * ~ *Margit (asszony) után* Szent Margit-napot követően. 1570: Kowach Kalara Byzonsagy, Zabo Balynt es felesége ellen cheterteken Zenth Margith vtan (igy!) Vichey Janos es Eppel Janos elewth | Kyrál Balintne Byzonsagy Mynt felperese Istwan wayda es felesége ellen, Vasarnap Zent Marghit azzon vtan, Jgarto esthwan eleoth [Kv;

TJk III/2. 55, 58] * ~ *Margit-napi sokadalom*. 1736 u.: Apor István ... Medgyesi szent Margitnapi sokadalomba ... esztendőnként elment [MetTrCs 444–5] * ~ *Margit sokadalma*. 1714: az három ... kezesek tartoznak az következő Sz. Margit Sokadalmára jo el kelhető kész pénzül ... meghadni [Szépviz Cs; Ks 65. 44. 12] * ~ *Mária Magdolna (asszony)-nap* július 22. 1586: Dobray Peteőr ... arra igiré magatt hogj Tyzenötöd Napra, Matol fogwa szamlalwan az az szent maria Magdalena Asszonj Nap vtan walo wasarnapon, my közzwlwnk kettőnk előtt ... Nemetjben minden lewelet producal es Dobray ferencznek In specie restitual az megh lrt kötel alatt [Lesnek H; BfN VI. 225/16]. 1594: Anno 1594 Zent Maria magdolna nap eleott walo cheoteorteoken leon Terwenie Zent Kiraly Georgy vramnak az zetelakj Nagy Boros Janossal egy zegeodeott zolga feleol [UszT 12/133]. 1600: Szent Maria Magdolna Asszony nap ellot valo zeredan vizza tartozek boczjatanj de akkor mikoron vgar zerbe fordul [HSzj ugar-szer al.] * ~ *Márk (evangélista) napja* április 25. 1697: aszt mondotta nékem hogy egykor szent Márk Evangélista napján ... vala az dolog mikor Szebeni Janos Deak Szent Györgyi Schola Mester vala [Kotomány Cs; CsJk 2–3]. 1736: szent Márk napján búza szentelni ... kellett mennünk az monostori templomhoz [MetTr 434] * ~ *Márk evangélista-ünnep* április 25. 1596: 24. Április. Asszonyunk ő fge Sz. Mark Eüangelista Innepet tartani akaruan, vitetek Deakokat fel ex Collegio, vitte Gyaluig Brassai Peter 4 loal ... d 50 [Kv; Szám. 6/XXI. 20] * ~ *Márton estje*. 1573: Kys Gaspar byzonsagy leany kepebe Takacz Andrasne ellen Espotal Mester Eleot Zent Marton estin [Kv; TJk III/3. 116] * ~ *Márton nap(ja)* november 11. 1540: Azzonyom Waydane azzony Zenth Marthon nappara the k: ygen eremesth Somlyora warya [Kv; LevT I, 10 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. 1575: az ado zedew vram ez Jeowendeo zenth Martonnapi Minden Restanciaiwal egetembe fely zediek" [Kv; TanJk V/3. 128a. — "Az adót]. 1589: minden Wdeok Waltozasiba(n) az Mezarossy Rendnek az az a' belseo es kilseo meszarosoknak edoreokeoswl megh engettek varosul, Zentmarton Nap wtan pwnkeostigh az hus Adast egy fontra, Es pwnkeost vta(n) zentmarton Napigh egy fontot fertalt Adnj [Kv; i.h. I/1. 107]. 1636: az buzának minden esztendőn szent marthon napia s az zabnak Koratson napia uolt prefigalt napia az Arbiter Uraktol [Körispatak U; Pf]. 1818: az Ur Isten ... viroszza fel Szent Márton Pátronussa napjára [Vályebrád H; Ks 103. 67 Gencsi Aloysius krájin Boznyák Gergely perceptorhoz] * ~ *Máté nap(ja)* szeptember 21. 1559: Zent Mathe nap wtan hetffen ordoghnek attam ... d 50 [Kv; Szám. I/V. 178]. 1570: Bor Egethew Marthon Byzonsagy, Zabo Jmreh ellen hetffen Zent Mathe nap elewt Vichey Janos Elewt [Kv; TJk III/2. 90]. 1608: Techett aszett Tanachinkal egygywt esz mostani dolgoknak Allapattyahoz kepest, hogy esz ieouendeo Szent Mathe napjara asz asz 7bernek 4 napjara" Orszagu(n)kbelj hieunknek Colosuay uarasunkba(n) g(ene)ralis gywlest hirdetne(n)k [BLt 9 a fej. Béldi Kelemenhez. — "A Julianus-naptár szerint] * ~ *Mátyás (apostol) nap(ja)* február 23. és május 14. 1568: esztendőben szent Mátyás-nap estin bőjtelő-havának 23-k napján ada az úr Isten az én gazdám-asszonyának egy leány magzatot, kit Eresbetnek hivtunk [ETA I, 26 BS]. 1584: Zent matias nap wtan valo kedden el menek meheősheli meli vagio(n) Kolos megieben [Fráta K; BálLt 80]. 1589: Zent Matias Apostol Napyan [Dés; DLT 226] * ~ *Mihály (arkangyal) nap(ja)* szeptember 29.

1566/1576: el mene(n)k fratare Zanizlo Zent Mihaly nap wta(n) walo chyethertheke(n) [Kisszölös KK; SLt XJ. 21]. 1585: Az három olah faluknak⁷ Zenth Mihaly napban ualo diznoknak meheknek megh zamlalasa, rend zerint ig' keowetkeoznek [Kv; Szám. 3/XVI. 17. — "A.-, F.füle és Asszonfa (TA)]. 1619: Mi Leszai Gaspar Urunk eö Flge Fogaras Varaban es Videken leweö Udvarbiraia es Gondviseleoe Adgiuk emlekezetre mindeneknek az kiknek illik hogy in Anno 1619 Szent Mihaly Arch-angial nap tayban, az videknek regi szokasa szerint az tizenket Boyerokkal teoruent latni le wltwnk volna [Fog.; Szád.]. 1640: Itt az korczomat kraczontol fogva Z(ent) Mihaly Napigh Az Ur szamara tartiak [Gyalu K; GyU. 56]. 1739: Mivel a Dominus Terrestris Vjj esztendötöl fogva Sz. Mihály napig usuállya az Korcsomálást midön expirál Sz. Mihály Napja, akkor az Korcsomákon az mi bor meg marad ... kénszeritetik az szegény város eo practio meg fizetni a mennyin korcsomároltatot volt [Hátszeg; Ks 83]. 1803: A borjúk különösen őriztessenek a sertésektől, midön makk lészen Szentmihály-nap előtt [M.hermány U; RSzF 191] * ~ *Mihály este*. 1551: ez Lewel költ Lwdason szent Myhal estin 1551 [Marosludas TA; BesztLt 70 Gr. Apaffy de apagnafalwa⁸ Vincencius zwcy beszti-bíróhoz. — "SzD] * ~ *Miklós másodnapja* december 7. 1575: Az meg Newezet zam weveo vram Zent Myklos Maszod Napyan Ely kezdyek az zamwetel dolgot [Kv; TanJk V/3. 129a] * ~ *Miklós-napi vásár*. 1840: Hagymási kezések ... be fizettek ... 150 ~ Száz ötven v. Rfokat, el marad 100 ~ száz v. Rft ezen évben esendő Sz. Miklos napi Tordai vasárig melljet akkor hiba nélkül tartoznak be fizetni a kezések [Torockó; Bosla. Bosla Ferenc lev.]. * ~ *Miklós nap(ja)* december 6. 1548: En Thwlem kerty vála . Gyalwban fl 77. Azert Zenth Myklos Napjan Thordan. En Nekewm Megy Ada Mynd az fl 77 [BesztLt 27]. 1599: zent myklos nap tayat fegyweres kezzel Ereowel el weztek wyttek Juhomot, kétt kechykemet [UszT 14/23]. 1632: Korczomat elein, eztendő altal három heteken tartani, az városnak szabad uolt, melinek első Pwnkestb(en) masik kis azzon napban, harmadik Zent Miklos nap taiban esett [Fog.; UC 14/38. 110]. 1745: resolwlla à Magistratus hogy maga Krisán Páskuly mint Város Ménes Pásztorja Szent Miklós napig mig tudniilik à Ménest be hajtján Pásztorságáról egészen Számot ad, jo kezesség alá vetessék [Torda; TJkT II. 90] * ~ *Orbán-nap* május 25. 1568: kynek byzonsagara es ereossegere Aggywk ez My pechetes lewelewnkett, kj keolt, Gywla feyer waratt Zent Vrbán Nap wthan valo zerdan Anno d(omi)nj 1568 [BfN 54/6] * ~ *Pál fordulása másodnapja* január 26. 1573: hozza my Nekwnk az wytezleo feyerwary Ambrus az Nagod Communis Luelet Zent pal fordulasa Masod Napyan [RLt O. 5] * ~ *Pál fordulása (napja)* január 25. 1570: Kys Myhal Byzonsagy, Zëch Balasne Alperes ellen penteken Zent Pal fordulasa vtan Eppel Janos es Zabo Marthon elewth [Kv; TJk III/2. 157]. 1589/XVII. sz. eleje: Az Ceh mesterek minden esztendönként, szent Pal fordulasa napianak estuein, az cheknek minden azon esztendei Jóuedelmírólt tartozzanak igaz szamot adni, es szent Pal fordulasa napian osztan tiszteteket az Ceh előtt le tenni, es ugian azon napon, uy Ceh Mestereket egienleö voxal ualasztani [Kv; KörnCART. 12]. 1629: ez köuetkezendő 1630 szent Pal fordulasa napjara Tóroczykay Zabo Jstuan, minden teoruenybeli remediumokat excludaluan, az ezer eöttzaz, negyuenkilencz forintot, és e<ot>uen nioicz penzt tisztza, kész penszül deponalja [Kv; RDL I.

144] * ~ *Pál-nap* január 25. 1596: Zent Pal nap vtan valo vasarnap az J(n)ctus my nekönk illjen gyalazatos zot zolla [UszT 11/35]. 1610: 1610 eztendőben Fuuagath Zent Pal nap [i.h. 4. 7]. 1814: Dobai Mihály Vram az Exponenseket ... midön szent Pál napkor Czéh mesterek meg maradott, örökké hol édygel hol massol mortificalta civodott veleik [Dés; DLT 56. 21] * ~ *Pál sokadalma*. 1644: Zent Pal Sokadalmaban Enieden az Górógh Thamas felesége Annia megh Zolita az Piaczon Bekesi Mathiast [Mv; MvLt 291. 426a] * ~ *Péter (és) ~ Pál nap(ja)* június 29. 1580: Legenben Zent peter zent pal Nap wtan valo hetfön 1580 [Légen K; JHbK XVI/23]. 1588: el mene(n)k megh neuezet helire⁹ ... zent Peter zent Pal nap utan valo cheoteorteokeon Anno d(omi)ni 1588 [KCs IV. 58. — "Jákótelkére (K)]. 1736: Mentünk szent Péter és szent Pál napján az bácsi templomhoz is, de mikor oda mentünk, csak az Nádas pataka mellett öltözött fel az páter, az mint az Hóján Monostorról által jön az út, a keresztzászlókat is ott emelték fel [MetTr 434–5] * ~ *Péter-nap* február 22 és június 29. 1578: Ez weghez Lun zawaban zent peter nap wtan kedden [Szava K; JHbK XV. 25]. 1627: az kik alkoholmatossak volnanak az Varosban valok es lakosok közzül az Soovagasra, azon Deesi varasunk(n)ak birayual az Kamora Ispanok eggiertuen az ollianokat szent Peter napban az réghi usus szerént az Soo vagasra ell rendeluén, az determinált üdöbe(n) szoktak vala ökött megis posztozni [Dés; DLT 356]. 1681: (A) meszarosok(na)k ... adatott vala száz nyolcz forintara vas ... mely pinz miolta es meddigh nallok áll, és leszen. tartoznak az vár beli Konyhara, ingye(n) ... Sz : Peter naptol fogva Husvét bojti kezdeteigh, minden naponként szek hust per libr. 14 [VhU 51]. 1722: Attam ... Török buzat ... Olar Peternek hitelben ket vekat egy egy horgason Peter napigh interest adgyon vagy hat örregh fazakakat, vagi egy nap szolgallyon [Lezsnek H; Szer.]. * ~ *Piroska asszony nap(ja)* január 18. 1570: Zabo Janos Byzonsagy Mint fely peres Trombitas Demeter ellen zerdan zenth piroska azzon Napyan, Eppel Janos es Zabo Marthon Vraim elewth [Kv; TJk III/2. 20]. 1584: Kolt Frathan¹⁰, Zent piroska Azzony Nap vtan walo hetfeon Anno d(omi)nj 1584 [SLt U. 38. — "K] * ~ *Tamás (apostol)-nap* december 21. 1576: Zent Tamas nap eleot valo csüörtört [Hidvég Hsz; BLt]. 1594 k.: 1593 Esztendőben szenth Tamas Apostol nap tayban [UszT 10/121] * ~ *Vid(-nap)* június 15. 1570: Bwda Balazne felperes Byzonsagy Varady Kalmar Janosne Margit azzon ellen, Zenth Vyd Nap vtan chéterteken, Eppel Janos es Jgartho Esthwan ellewth | Thalass Matthe Alperes Byzonsagy, Vyztay Zabo Myklos felperes ellen, eppel Janos es Jgartho esthwan elewt, Zent Vid vtan cheoterteken [Kv; TJk III/2. 46, 47]. 1604: ez mostani 1604 Eztendőben, Zent vid nap taüat [UszT 18/39] * ~ *Vince-nap* január 29. 1581: Ezeket Karachyon naptol fogwa veottem Zent vince napig | Az Ket Lora walo Keolchyege Karachyontol fogwa zen vince napig Keolt Zab el Keobeol 7 1/4 veottem Keoblet p(er) 25 d Teze(n) f. l d. 81 [Kv; Szám. 3/I. 3, 9 Eppel András mb kezével]. 1584: Zent Vinczh Nap vtan valo Chieótörtédeon el menenk Naznanfaluarah¹¹ [BálLt 80. — "MT] * ~ *Zsófia asszony-nap* május 15. 1590 u.: En nekem tysztessegem Ellen szolt 1590 Esztendobe szent sofya asszonj nap tajba aszt mo(n)dotta hogy en or vagyok [UszT] * (baptista/keresztelő) ~ *János-nap* június 24. 1559: hat zaz forintba torozko zalogba wolt Zent Janos nap elot walo chotortoken mynden Jwedelmeket kezegbe wewen ... az napon thorozkot az thorozkay Wraimnak kezekbol ky bochatok mynden

Jwedelmewel ... Ez lewel kolt thorozkon Zent Janos nap elot walo chotortoken Anno d(omi)nj 1559 [Torockó; Thor. II/14]. 1567: Keolt Egresteon Kerezteleo Zent Janos Napja vitan walo chyterteken [Egrestő KK; Bállt 42]. 1604: ezen jelen valo 1604. ezstendőben Baptista Zent Janos nap ta-uatt [Uoszt 18/37]. 1701: Az Betsületes és Nemes Céh minden Esztendőben kétszer öszve gyűllyen, és tartozza-nak elő jöni a Betsületes Céh Atya Házához, tudniillik Uj Esztendő napján és szent: János napján sub-poena 13:50 (igy!) [Kv; PosztCART 3]. 1777: A bérrel Szent-jános-napj minden gazda fele bérrel tartozik fizetni, ha ki nem csele-kegne, a bíró bírsággal is adigálly, mind pénz és gabona-beli bérrel [Zalán Hsz; RSzF 190]. 1806: Ha Szent János-napj fejjend valamely marhát, tartozik a bács fele haszná-
val, ha pedig Szent János-nap után is valami kevés téj lé-jend benne két-három hétig, tartozik egész hasznával [F.rá-
kos U; RSzF 199] * magyar ~ György-nap április 23. 1834: a' magyar Szent György nap után az erdőbe küldeni
fa vágás végett nem volt szabad [K; Somb. II] * remete ~ Pál napja január 15. 1597: huiatta ... Remethe Zent Pal
napian Zw kerekre" [JHbK XVII/24. — "Szűkerék (SzD)]
* üszgös ~ Péter napja február 22. 1589: wzőgöz Zent
Peter Napyan, ky februariusnak 22 napyan volt 1589 ezten-
dőbe [Szamosfva K; i.h. LVII/40].

18. szentekről elnevezett időszak jelzőjeként; ca attribut al lunilor/perioadelor denumiți după sfîntii; als Attribut in Monatsnamen, nach dem betr. Heiligen. Szk: ~ *András ha-va* november. 1600: Zent Andras houanak 28dik napiatol fogua ...az teob keöltsigreól zamot atta(m) [Kv; Szám. 9/XIII. 13 Damakos Máté isp. m. kezével]. 1620: Szent András havában nagy földindulás lön itt Erdélyben [ETA I, 124 NSZF]. 1629: 1629. esztendőben 14. napján" Szent András havának holt meg az boldog emlékeztű fejedelem Bethlen Gábor Fejérvárat 12 óraker délbén [HGN 2. — "Helyesen: 15-én]. 1707: Az jelen való hónak, úgy mint no-
vember vagy szent András havának 26-ik napján gyűlés hirdettet k. Kisvárdába, az hova minden Erdélyből kibűjdo-
sott főúri és nemesi rendek fognak compareálni az erdélyi dolgok iránt [Kv; KvE 252 MG] * ~ *György hava* április. 1630: az leany" azt mondotta hogy megh Husvetba(n) megh allott raita az Sz: Giörgi hava [Mv; MvLt 290. 191b. — "A teherte esett leány]. 1662: Vezér Szejdi Ahmes pas-
sa azért mindjárt április, Szent György hava elein Töms-
vartul igen nagy erővel indult vala [SKr 537]. 1694: En Fe-
jérvármegyében Fogarasban Lako Boér Peter ... az jele(n) valo 1694. esztendőben szent György havának tizen ötödik
napján ... Apafi Mihály Kgl's Urunk eő Nsga Kgl's paran-
csolatyabol ... alitattam az Fog(a)rasi Udvarbíroság tisztib-
ben [Fog.; Szád.]. * ~ *György hete* április 20–26. 1584: Gazdagh Jakabne vallia, Taualy Zentgeorgy hetiben wala
hogy valamely Barom amy (!) vczankból ky takarodot vala
mind visza futa Az vcaz vegiteól ez zelesne hazara [Kv; TJk IV/1. 52]. 1687: Ha l(ste)n jo időt ad Szent Giörgi he-
tiben magadis Bandra" jöi ki; talan l(ste)n adgia, akkor meg
latogathatlak [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez. — "MT] * ~ *Iván hava* június. 1577: Ez leuel keolt szoporon —
szent Janos Nap elott valo vasarnap Az az szent Juan. haüa-
nak 23 napian A.d. 1.5.7.7. [SLt Y. 17. — "K]. 1624: 1624
eztendőben Zent Juan huanak hatodik napian [Mihályfva
NK; JHb XXIII/6]. 1718/1781: ez mostan folylo 1718dik
esztendőben, Szt Iván Havának 27dik napján [JHb LXXI/3.
481] * ~ *Jakab hava* július. 1562: 1558 esztendőben Né-
meti Ferencz Tokajból, a János király híve, szent Jakab ha-

vának húszadik napján ötszázad magával megveré a néme-
teket Szerencs alatt [ETA I, 18 BS]. 1580: 1580 esztendő-
ben szent Jakab havának harmadik napján, az az szent Pál
és szent Péter nap után való vasárnap ada az úr Isten a fele-
ségmentől a Kristina aszszonytól egy leány magzatot Juditot
[ETA I, 35 BS]. 1600: En Kardos Miklosne Erdeő teleyk
Borbalazzony ... Keölt ez lewel Perechenben", szent Jakab
huanak második napia(n) az wy Calendarium szerint
[WLT. — "Sz] * ~ *János hava* december. 1583: Im hallom
hogy ketteo az Wrwk parancholattja ... Zent Janos hawa-
nak 5 napia(n) keölt [Hsz; Bállt]. 1621: Barabassi Borbara
Asson ... 21 napian szent Janos huanak hjua engem ...
hogi engemet megh biralua(n) Tiltanam [DobLev. I/3] * ~
Mátyás böjje. 1545: En Sombory Janos vallom Ez lewel-
nek zeribe hogy En az en atymffyanak Sombory Mihaly-
nak Somborbely es az dalbely rezt az ky nalam tewle zalog-
gon eloth keth zaz forinterth ma zent Matyas bewytin en
ew neky megbochatam [Zsombor K; MNy XL, 137] * ~
Mihály hava szeptember. 1578: ez leuel Költ Diosadban"
zent mihalj huanak 24 napian anno 1578 Dios ady Kolchar
Janos [WLT. — "Sz]. 1685: Szent Mihály hovának 15 nap-
ián [Záh MT; Told. 22] * ~ *Péter böjje*. 1756: Grohoti
Petruzc János Exponálly, hogy ennek előtte esztendővel
Szent Péter Böjje alkalmatosságával ... bé Zárt Hajlékom-
ból két türedék vásznamot ... ellopták [Grohot H; Ks 62.
6]. 1763: ez a Patak sokszor ki üt, ... az elmúlt Esztendő-
ben Szent Péter Böjjetiben ki ütött [Szecsel Szb; JHb Grip
Dregán (26)jb vall.].

19. szentek nevét viselő tárgyak jelölésében; in denumi-
rea monedelor cu efigia sfîntilor respectivi; in Bezeichnung
von Sachen als Namensträger von Heiligen. Szk: ~ *Dávid
aranya*. 1752: Egy Szent David tizes aranya [Ks Kornis Fe-
rencz lelt.] * ~ *János aranya*. 1774: Sz = Janos Aranya
[Szászkerked K; LLt 110] * *keresztelő ~ János talléra*.
1752: Egy keresztelő Szent János talléra [Ks Kornis Ferencz
lelt.].

20. szk-okban; in constructii; in Wortkonstruktionen:
Szk: ~ *István pohara* István-napi köszöntés; mică petrecere
cu ocazia onomasticiii lui Ștefan; zum Ehrentrunk um Ste-
fanstag od. Michaelstag. 1697: Voltak szál(I)ásomon a feje-
delem, gubernátor, cancel(I)ariusok, Komornik, Sz(ent)
Iváni László uramék Sz(ent) István poharára [A1N 150] *
~ *Mihály pohara* Mihály-napi köszöntés; mică petrecere cu
ocazia onomasticiii lui Mihai; Sankt Mikhaelstag-Gruß/Be-
grüßung 1775: Kupas Mihály igen részeg volt azon a napon
iván meg Sz. Mihály poharat [Tarcsafva U; Pf].

21. ~ *Miklós-pénz* előleg, foglaló; avans, arvună; Anzah-
lung, Handgeld. 1584: Margit Molnar Gergelne vallia ...
Maga az Zentmiklos penznal teobot Nem Adot volt megh,
Az haz Arraba(n) Bokor Gaspárnak, vegre az zonzedgia el
vete Istwa(n)t a' hazrol es az egy penzt(is) az Zentmiklos
penzét meg kwile az zonzed kowach Balas en teollem ez
Istwannak [Kv; TJk IV/1. 319]. 1618: talán nem kellene azt
az sátozt sokáig itt tartani, ... Tóth Mihály uram is adott
volt még az áraba Szent Miklós-pénzbe 16 tallért [BTN
118]. 1625: Heszosasi Talas Simonnak es Hozzu Deme-
te(me)k atta(m) Kopia fara. Zemmyklos penznben f. 6 [Kv;
Szám. 16/XXXII. 149]. 1631: Az mikor az szekeres felet
veszekedenek, halla(m) hogi monda Lengiel Miklosne hogi
harmad napia hogi az szent Miklos penzt megh attá, s
megis az szekeresnek az felesége visza akarja adni [Mv;
MvLt 290. 260a]. 1648: Száz véka árpára alkottunk vékáját
den. 42, de azután rajta hattuk, jóllehet attunk volt szent

miklós-pénzt Ren. fl. 1/44, mert nagyobb kártól feltűnt [Torda; SzZs 266].

22. ~ *Péter hajója* egyház; biserică; Schiff des heiligen Petrus, die Kirche. 1736: az nagy jó Isten, az ki megengedi ugyan hogy az szent Péter hajója habozzon, de soha meg nem engedi hogy elmerüljön, felgerjeszte némely szent hitekhöz buzgó erdélyi lelkeket, úgy hogy ma Isten jövotából anynyi fundatit tettek, hogy ... bővön vannak fundálva az clericusok (így!), és nem csak jó példaadásokkal, hanem tudományokkal is meg tudnak akárkinek felelni [MetTr 423–4].

23. szentekről elnevezett adónemek jelzőjeként; ca atribut al taxelor/impozitelor denumite după ziua anumitor sfinți; als Attribut von Abgaben, Steuern, nach Heiligen benannt. Sz.: ~ *György adója*. 1594: Zent Georgy, Szent Marto(n) Adaiath feold vannak heak, melliet Nyilas ember zamra fizetnek, az fel Nylas ember 4 pinzt fizet [Mákó K; GyU 26]. 1625/1839: Szent György adója rajtok kabola Patakiával együtt marhájak vtán adják Szent Mihály adóját is tavaly úgy mint 1624. adtak fl.: 24 virraztó pénz ft. 1 Sold pénz fl. 3 [CsákyLt 28. 50]. 1672: Ado. Szent György Adója f 3 d 50. Szent Mihály Adája f 3 d 50 Drabant pénz f 2 d 66 Vagho Marha Nr. 1 ... Bodon Turo Nr. 1 [Berekszó Sz; Born. Vid. 24]. 1725: ha ... a Részen valok Sz: Gjörgy Adajából ki nem telik az Arenda befizetés a Dominus Terrestis Supleálja [Szászrégen; Eszt-Mk Inv. 18–9] * ~ *György-napi adó*. 1597: Az Vy Jozagbely faluk(nak) Adoya. P(rimo) Zent Gergy Napy Ado ... Zent Myhali Napy Ado [Kv; Szám. 7/VIII. 15 Altzuer Georgy kezével]. 1609: Az Vrunck eo F: zamara ez eztendeobeli vasarlasomnak Summaia, melliet eo .F. az zent Georgi napi es Octoberben fel uetet Adonkbol defalcaltatta tezen egi Summaba(n) f: 688/83 [Kv; i.h. 12b/V. 420] * ~ *György-napi pásztidisz-nó*. 1585: Szent Georgy napy Pasith diznoknak es meheknek szamlalasa Azzonfaluan Anna Giermannak diznaia 12 [Kv; i.h. 3/XVI. 9] * ~ *György-napi pásztidisz-nó-válság*. 1585: Summa universalis totius Prouentus ... f. 75 d. 51. Zent Georgynapi pasith dizno valtsaghat facit in vniuer(sum) f. 4 d. 82 [Kv; i.h. 3/XVI. 32] * ~ *György tehene*. 1587: Az ado be Zolgaltatasa az három falubol Azzony falvarol ado pinzt tezen fl. 8 Abroz pinz es Zent Georgy tehene valtsaga fl. 2. Az Pasit Diznoknak es Meheknek az valtsaga mely volt 103 facit f. 2 d 6 ... Felseo file Zent Georgy tehene es Abroz pinz valchaga facit fl. 2 [Kv; i.h. 3/XXXII. 6]. 1590: Zent Georgy tehene teze(n) f. 3. Abroz penz f. 3 d. — Chyerge valchaga Jspant Jlely [Kv; i.h. 4/XVII. 6] * ~ *György ünője*. 1585: Elseoben Zenth Georgy napban Zenth Georgy wneie vagion ki tezen az három falun" f. 3 [Kv; 3/XVI. 48. — "A.-, F.füle, Asszonyfva (TA)] * ~ *János adó(ja)*. 1768: Pénznek Percept(ioja) ... Tekéből" Sz. György, Sz. János, és Sz. Márton adóját, s egyéb aproság ingredientia, a Tekei Biro recognitioja mellett Hf 118 Dr 38 [DobLev. II/391. 19a. — "K]. 1831: Ezennel küldetik Mel-tosag Bartsai N urnak az 183 (így!) esztendőből Dezma ... Taxabeli penz pedig e szerént ... Sz: Márton ado ab Anno 1829 Sz: György ado ab Anno 1830 Sz Janos ado ab Anno 1830 Multa (!) penz pedig ab Anno 1830 [Teke K; LLt] * ~ *Márton adója*. 1585: Az három olah falunak" zenth Marton adaia mind egi Summaban facit f: 24 Annak felette tartoznak három chergewel kitt egiebkor az Ispanok wettenek el. Egi Summaban tezen az Chierge penzel f 27 [Kv; Szám. 3/XVI. 26. — "A.-, F.füle es Asszonyfva (TA)]. 1592: Felseő filej Zenth Marthon adaia, Abroz penzell, Tehen, dizno, es meh valtsagall Egiétomben, tezen egi sum-

maban f 12/42 [Kv; i.h. 5/XIII. 2]. 1625/1839: Szent György Zent Márton adóját adunk per Annum fl. 24. Karatson Zabiath cub: 12 Tykoth egyet egyet minden ember, Ezen kívül valamikor Élés kívántatik tartoznak adni [Galgó Sz; CsákyLt 28. 50]. 1685: Almakereken jellen levő, Majorsagh, Szent Marton adaja, Dezma, kilenczed, sajt ára és vágo barom áraban" borok(na)k revid le írása [Almakerék NK; Utl. — "Alább ua-zal a kézzel: töltet]. 1745: Minden Jobágy egy egy Karacson Tyukjával, és nyárban ött öt Csürkével tartoznak. Szent Márton Adajában egy köböl zabbal [Ohába AF; Told. 18]. 1816: Kortsomárlás a' Szász helyeken sehon sem szabad az Uraságnak, mivel a' Szent Márton adóját azért szokták adni hogy az Kortsomát redimálják [Hr 9. 15] * ~ *Márton zabja*. 1635: Szent Marton Zabiath megh attak Az Nadasiak Cub 4. Egy keoblőt attunk feold ualtsagb(an). az többi hazi mayorsagra keolt el [Utl] * ~ *Mihály adója*. 1594: Hytek zarent ualliak ez vaida Babos Gergeli es az Meszes allia yvjekbeli krainikok, hogi az szent Mihály adaia eő nalok az feleől megh jrt hett faluban" teszen mindenesteől f. 180 Thretina tehennel vgian ezen het falutol eztendeigh tartoznak No. 27 [Szász; UC 113. 5. 73. — "E meszesalji hét falu: Csiszér, Boján, Barnamező, Bagolyfva, Vajfva, Bogdánháza és Rátpataka]. 1672: Nagy Goroszlay Ado, boldogh üdöbe(n) ... Szent György, Szent Mihály Adayaval ugy Drabant, es Tretina pénz, Vayal, Karacson Tyukkal es Tyukmonnyal tartoznak Hanyisanak Adaya edgyüt lar Goroszlokkal" [uo.; Born. 6/24. — "Kis-és Nagygoroszló (Sz)]. 1681: Minden ember annuatim, egész örökségtől; Szent György es Szent Mihály adajab(an), ősszel tartozik adni két két forintára bort, ugi a' mint valujan indul; ozo(n) fellyül penigh minden forintra egi egi veder bort tartoznak adni ... ha kinek penig bora nem terem ... tartozik adni a D(omi)nus Terrestis számára ket ket forintot mindenik személy | Sz: György es Sz: Mihály adajaban minden egész örökséges ember adot, egi egi köböl zabot; buzat és a szerint, es egi egi forintot is [Mogyorosd H; VhU 80, 84]. 1769/1778: A' Szőlőgalaton kívül Szent Mihály Adóját minden ősszén, melyet Tüz-hely Pénznnek is hívának három három Márjást adunk [Bogos Sz; BfR 1/4] * ~ *Mihály-napi disznódézma*. 1585: Az felseő fwlen" walo zenth Mihály napy dizno dezma [Kv; Szám. 3/XVI. 21. — "TA].

24. szentekről elnevezett növények jelzőjeként; ca atribut al plantelor denumite după sfinți; als Attr.: Pflanzen nach Heilige benannt. Sz.: ~ *Birtalan körtéje*. 1625 u./1687 k.: Fodor Mártha Havadi" ada egy öreg édes alma fát ... egy ház számára. Az Adorján völgyében a hosszu borozdáb(an) adtanak a Mihályfiak 8. gyümöls fakát, az első borozdában 2. körtvély fa muskotály, a másik Sz. Birtalan körtvélye [MMatr. 159. — "MT] * ~ *György gombája*. XVIII. sz. köz.: A Jobbágyok annualis Taxája ... egy ejetel száraz Szent György Gombája [Szárhegy Cs; LLt 152] * ~ *Ilona asszony füve* (erdei) vadzsálya. XVII. sz. eleje: Orbantzrol valo Oruassagh az Zent illonazzonj Fwet vidzeletuel Törice eözwe es aual mossa es reais kösse meggiogul probatu(m) apud Garamantas [Kv; TJK X/2. 1] * ~ *János kenyér/kenyere* a. egyiptomi füge, fulicula. 1791: 14 font Szent Jánoskenyere [Mv; MvLt boltbéli portékák közt]. 1805: ki mentünk a Rectorral a kertbe Pityokát ástunk ... Pityokat kaptam főve, Szilvát és Sz. János kenyeret [Dés; KMN 132]. — b. ? 1732: Egy Sz. János kenyere fábol valo [Kv; Ks 6 Kornis Zsigmond lelt.] * ~ *Tamás alma/almája*. 1690: Mihály Kovacz az emlitet Kertb(en)

szent Thamas almat raz vala etczakanak idejen [Aranyosrákos TA; Borb. I Gombosi Janos (45) ns vall.] | Gombasi Janos mondá hogy no az Borbely Istva(n) szent Thamas Almajat ő raza le [uo.; i.h. Thothóri Thamas feleséghe, Biro Kisanna Aszonj (28) vall.].

25. népszokásokbeli ételek/italok jelzőjeként; ca atribut al mîncăruirilor/băuturilor tradiționale consumate cu ocazia unor obiceiuri populare; Sankt-, als Namensergänzung volkstümlicher Speisen/Getränke. Szk: ~ *Márton bora* újbor. 1774: itten ugyan nem adnak Sz. Marton Borát, hanem a Sz Martoniaktól minden Esztendőbe kaptak őt. 6. veder Bort, még tán többetis discretioban [Mocs K; KS Conscr. Áts István (30) lib. molitor vall.] * ~ *Márton lúdja* Márton-napkor fogyasztott lúd. 1705: Vagy három rabot is hoztanak, akik azt beszélnek, hogy Orosz Pál uram azelőtt való nap mondotta, hogy már ki nem mér júni az az rossz Rabutin, mert ha kijűne, Szent Márton lúdját süttetne véle | Ma hívott vala Haller György uram engemet ebédre Szent Márton lúdjára [WIN 588–9, 592]. 1810: Szent Márton Lúdját, Karácson Tyukját, Tojássát és Zabját, Nyári csirkéket vagy egyéb Adományokat (: Daciakat :) szoktanak é a' Szolgáló Emberek az Uraság számára praestálni? [Dob.; Ks 76 Conscr. 13] * ~ *Márton tyúkjá* Márton-napkor fogyasztott tyúk. 1590: zent Marton tiukia egy egy tiuk, az pipebeóll is ha tiz lizenis egyet, ha 5 lizen is, ha teob vagio(n) is [Tiborc K; GyU 19].

26. ~ *Mihály lova* halottas kocsis; násállie pentru dus mortul la groapă; Leicherwagen. 1600: Aztalos Lukach ... Az Cantornak ... Ket Zentmihal lowat f l d 10 Az zaz Cantor sellieteoł attunk d 95 | Az zent mihali lowat Torda kis Aitolot vittek ketten vasazni az Ciganoknak, fizettwnk azoknak kik el vittek d 6 [Kv; Szám. 9/IX. 42–3, 46].

27. szerzetesrendek nevében; în denumirea ordinelor călugărești; im Namen geistlicher Orden. Szk: ~ *Ferenc szerzetbeli*. 1821: Fejérvári Simonyi Sándor minek utánna ... katonai kötelességének szándékos el titkolásával tsalardal (!) a' Szent Ferentz szérszetbeli (!) Bulgaros Barátok között magát fel vétette volna, azon Barátok Alvinczi Klastromából ... el szökött [DLT 467 nyomt. kl] * *Remete* ~ *Pál szerzete*. 1653: Ide által Szent-Király felett is vala egy igen szép kalastrom, ott Remete Szent-Pál szerzetén való barátok laktanak abban [ETA I, 71 NSz].

28. vmiért nagy megbecsülést érdemlő; care inspiră sentimente de venerație, sacru; hochgeschätzt. 1710: (A gubernátor) deáluk hosszú levelet írta a császárnak: ... kérvén azon, őfelsége tekintsen kegyelmes szemeivel erre a megnyomorodott Erdélyországra, és kegyességgel inkább, mint keménységgel igyekezzék Erdélyt igazgatni, megemlékezzén maga szent Diplomájáról s fogadásáról [CsH 413–4]. 1751: Mert láttuk az ő tsillagát Nap keleten szent zászlóját Jöttünk ide meg keresni Őtet tisztelni s imádni [Hétfalu Br; EM LI, 124 bethl. ját. — "Az újszülött Jézusét"]. 1811: Erköltseid jók légyenek és szentek [ArE 116]. 1817: Légyenek a' nemessi rend és Civisek közül egyenlő Számmal huszon négy választott öregek, azoknak egy Praesesse vagy orátora, kik is a' Magistratussal együtt léve, a' mit a' városnak jóvára végeznek a' Szent és állandó legyen [Szu; UszLt VIII. 68]. 1818: Mostan midőn még úgy látom, hogy az Urak a' Varmegye Rendei meg szollitásokra, a' kívánt végre ki nem Szállottanak, Szükségesnek találtam az Urakat újjabban is mint a' Varmegyének feje meg Szollitani, és hathatosan ajánlani s Szivesen kérni, hogy azon Szent tzel elérésére, haladék nélkül ki rendelt

Processusaikban szállyanak ki és mindent kövessenek el a' mit ezen hasznos intézet elő mozditására szükségesnek találunk [Ne; DobLev. V/1018. — "Ti. az árvaszék bírái fizetésének biztosítására szükséges gyűjtése].

Szk: ~ *igéret* eskü, fogadalom. 1718 u.: Farkas Jánosis eleiteg a három satoros innepekben tartozik szent igireti szerént az Ur asztalára borral [Havad MT; MMatr. 161].

29. vkinek nagyon becses/drága/mindennél értékesebb; foarte prețios/valoros, cel mai de preț; hochheilig gehalten, sehr geschätzt. 1619: az conscientia ... az lélekkel az Istenhez megyen Az bizony igen szép, szent dolog, az ki odamehet [BTN² 229]. 1643: nem akamank az zent dologba(n) meg cözkeonni [Dés; DLT 408]. 1657: (Az oláhság elei) értekek szerint valo segitsegeket igirték ez Istenes dologhoz [UF II, 185 Lorántffy Zsuzsanna ut.]. 1662: E szükséges szent dologra való felindításunkért vöttem ez igéket fel: mellyeket megmagyarázván, három tanúságot hoztam ki" [SKr 700. — "Köv. a részl.]. 1678: az Nagyságod'előbbeni mindenkori szent intenciói szerént is az közikben való menetelre resolváltam magamat [TML VIII, 102 Teleki Mihály a fej-hez]. 1683: valamikor az Egerhatai azo(n) szent ususokra kivanni Fogiak", tartozzek ... kiadni [Szi-lágycséh; SzVJk 117. — "A harangot]. 1710: mind az én hívséges szolgálatomról, mind a maga Felséged nekem tett igireteiről és szent szavairól megemlékezvén, kegyelmes szemeit fordítsa reám [CsH 88]. 1739: l(ste)n őo kglmét szentellye meg maga dúcsóságára, háza szent szolgálatya előmenetelére számos esztendőig [Kv; SRE 169]. 1769: A Felséged Királyi szent Igyekezet kívánván sok hasznos, és szükséges okokra nézve az Határoknak három Részekre való szakasztását, s úgy az három Határnak fel állását ... a Tavaszzsal ki intéztet Com(m)issariuos által [UszLt XIII. 97 gub.]. 1811: Ez egy fontos paraszt példa-beszédetske: Fontosnak mondanám, mert Urak-is követik, 'S Kapóknak első köjkeit el-vetik: Fontos valósággal, és igazsága szent, Kiváltképpen arra nézve a' mit jelent [ArE 48].

Szk: ~ *írás* nagyon fontos/értékes dolog. 1677: Nem lehet pedig azok között az emberek között ember elméjének egy nyomban jámi mindenkor, mert ha az egyikkel beszéllek, vagy írását olvasom, vagy izenetit hallom, azt tudom, szent írás; ugyanazon dologról meg mások meg más izenetek, imak, mondanak és így az ember elméjének is változni kell [TML VII, 474 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

30. sérthetetlen/igazi; intangibil, sacru, sfînt; sakrosankt. Szk: ~ *békesség*. 1614: az egész keresztényen fejedelmek és az hatalmas császár között való frigyet, szent békességet ő akarja felbontani [BTN² 74. — "A fej.]. 1619: Ne mondják azt azután, ha felbomol az szent békesség az egy rossz vár miatt, hogy ezt értették volna, különben kellett volna az dologhoz szólni | Ugyan nem gondol-e nagyságtok s az hatalmas császár az szent békességnek felbontásával? [i.h. 197–8, 201]. 1662: így régtől fogva egymás között szépen megtartott szent békességet a magok hasznok s a kicsiny károk miatt így felháboríták [SKr 315]. 1781 k.: Ne károsodjék a' Szegény Bátyya egyedül ... esküdjön mindenik Testvér egymásnak erőss hittel a' Szent Békesség közöttünk ... soha ... meg se bomoljon [Told. 27] * ~ *igazság*. 1847: (A kérdésre) igaz lelkiismerettel, a szent igazság mellett ezt feleljük" [VKp 157 a halmágyi (NK) tanács jel-e Köhalom-székhez. — "Köv. a felelet].

31. azon ~ *pillanatban* rögtön, tüstént; îndată, în clipa aceea; in dem Augenblick, im Nu. 1799: azon szent Pillanatban [Vaja MT; VH].

◇ **Szn.** 1397: Jacobus de Zenthmiclos nob. com. Doboka [TelO I, 259]. 1674: Szent Georgine [SzJk 126].

◇ **Hn.** 1584: zentegiede(n) [JHbK XVIII/20. — *SzD]. 1588: Zentgeorgy hegye [Kv; Szám. 4/I. 34]. 1590: Zent Jmrehen [Szu; UszT]. 1600: zent Martonon | Zenth Jmreh vezaban [UszT 15/123, 258. — Az első adalék Sandor Balinth Lokodi (60) vall.]. 1603: Zent Georgy hegiere [Kv; TJK VI/1. 642]. 1604: Zent Marton megyeje [UszT 18/100 Martin(us) felzaghj de S. Marto(n) (53) lib. vall.]. 1607: Szenttrontason Maroszekben [Berz. 8. 72. 17]. 1617: zent Marton megiejebeliek [Szentsimon Cs; BLt]. 1618: az Zent Lazlo patakiaira (sz) [Maroskislalud MT]. 1623: az Zent Kozma vczaiban [Mv; MvH]. 1632: Szent Miklos uczaiban [Mv; KJ]. 1650: Zent Tamast [UszT 8/64. 22c]. 1652: Szentersebeten [Usz; Borb. II]. 1659: Szent Mikloson Gyergyoban [Gyszm; LLt Kupás György (70) Eör álló vall.]. 1672: az Szenkiraly Patakon (sz) [Szentkirály K; KHn 50]. 1675: Szent Peter hegy(en) [Dés; Borb. II]. 1716: A szent Péter hegyen [Dés; Ks 26. XIII]. 1742: Szent Annai Ut [Mv; MvH]. 1748: a Szemmihaly fele [M.zsombor K]. 1757: Szent Mikos Uttzára [Mv; MvH]. 1763: Szent Anna felé ... Szent Annán [Udvarfa MT]. 1768: Szász Szent László [Tordasztlászáló TA].

II. *fn* 1. szentté avatott személy; persoană sfântă/canonizată; Heiliger, Heilige. 1662: Mindkét tanúság itt a Jeremiás s több szentek példájokban vagyon [SKr 697]. 1663: tudván azt minden kételkedés nélkül, hogy beviszi az én lelkemet az örök életre, az holott vég nélkül minden szentekkel dicsőíthessem általa az én istenemet [Kv; KvE 188 LJ]. 1671: Kérem annak felette á boldogságos Szűz Mariát, és I(ste)nnnek minden szentit, szentséges esedezések által nyerjenek ennékem boldog ki mulást Égyarlo Világol [Ks 14. XLIIlb özv. gr. Csáki Istvánné Mintsenti Krisztina végr.]. 1705: törölvén szemekről minden könnyhullatást, nyugosson meg bennünk az Ábrahámmal, Izsákkal és Jákobbal és több szentekkel az ő szent színének látásában [WIN I, 659]. 1710 k.: Szóljunk röviden a szentekről. Mit ártott valaha a szenteknek a világnak felőlők való gonosz titéleti, üldözése, gyalázása, vont-é le csak egyet is az égből közülök avval? [BÖn. 404]. 1732: Egy Scatulában bé rakva vadnak Reliquiárék úgy mint ... egy ezüstbe foglalt 10 küllömb(féle) szentek tetemei [Kv; Ks 21 Kornis Zsigmond lelt.]. 1847 k.: vérengző Virág László ... több betsületes embereket minden igazok nélkül megvert ... Isten Kristus, és Szentek borzasztó káromlásik között [Dés; DLT 5308/1847]. 1851: Maftyej ... estve jövet haza esmet ivutt és itten részegen Istent, szenteket káromolt [BetLt 3].

Hn. 1799: A Szentek szere nevű Lábban (sz) [Kézdialmás Hsz].

2. ~ek ~e örök élet, üdvösség; viață eternă; ewiges Leben. 1811: Lássam Nagyságodat a' Szentek' Szentibe, A' Ditsüült Bárány Szent Menyegzőibe | Bóldogitsad éltit a' jó szerentsével Hogy Idvességedet lássa még éltibe, 'S színről színre lásson a' Szentek' Szentibe [ÁrÉ 183, 196].

3. minden ~ hava október; octombrie; Allerheiligen Monat. 1625: az 1625 Eztendeoben Minden Szent havanak huszongedik napian [UszT 165a].

4. szitk 1804: Popa Vonnak Istenit, Szentet, Prápolját könyörgéses könyvét mellyből imádkozni szokot öszve baszta [KLev 10]. 1818: Baszszam a' Lelkedet, Szentedet mit csinálók a' Gubás Jesuskádnak [Dés; DLT]. 1832: Bruzer nekie Szentyit Istenét Szidta és Karomolta hogy miért Dolgozik midőn ő Bláumontagazik [Kv; ACLev. Hat. Prot.

1]. 1843: egy kitsit kutatva azt mondja Kotsis Károly gróf Teleki Sándor umak Czuki állj ki előlém Baszam aki szentet van alatson gaz embere [Moson MT; Tsb 49]. 1844: Vár (!) meg baszom a cigány szentedet, hozd ki onnét a fogadat [Torda; KLev. 9].

A címszó jelzet nélküli adatai az EHA-ból valók.

szentábrahái a Szentábrahám (U) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szentábrahám/Avrămești; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szentábrahám. 1. Szentábrahám lakó; din/care locuiește la Szentábrahám; aus/in/von Szentábrahám. 1585 u.: fel peres szent abrani Farkas Janos lianiaj farchadi petterne anazon [UszT]. 1589: Egy zent Abrani Jobagio(m) [i.h.]. 1602: Bolgar georgi Zent abranj palfi andras zalogos-sa (40) ... Bolgar Giörgi zent Abranj (40) palfi Andras lakoia [i.h. 17/37-8]. 1604: Kazas mihalj Zent abranj zabad zekel [i.h. 20/319]. 1606: Zent Abranj Mattias Peter wram Zabaditata magat, az Zolgaia miklos Buzaia meg aratasaban | Mattias Peter Zent Abranj Ass(ess)or sedis [i.h. 20/243, 298]. 1614: Barrabas Georgj zent Abrany zs [Csekefva U; BethU 173]. 1681: Uduarhelyszeki Vice Kiraly biro Uraink, ugy mint Nemzetes Patakkfalui Ferenczi Georgy, es Sz. Abrani Jakabhazi Pal exmissioiokbol es engedelmekbol, Hiuata minket Uduarhelyszekben Homorod Sz Martonban lako üdösbik Nemes Biro Istuan Urunk [Borb. II].

2. Szentábrahámhoz tartozó; care aparține de Szentábrahám; zu Szentábrahám gehörend, Szentábrahámer. 1607: Zent abranj hatarban az maleban (sz) [Szentábrahám U; EHA].

széntartó I. mn széntároló; în care se păstrează cărbuni; für Einlagerung von Kohle, Kohlen-. 1681: vagyon fenyő fákból fel rakott, rongyos deszkákkal né fedett szén tartó csűr, melynek jobbik oldalában vagyon fenyő boronákkal el rekesztetett vas keő tarto helyecske [CsVh 89]. 1694: va(gyo)n egy Kovacs mihely ... Ugyan ezen mihely mellett mindgiart az Garadics alat va(gyo)n egy meg romladozott ritkason megis Deszkasztatot Kovacs Széntarto helyecskeis [Kővár Szt; JHb Inv.].

II. *fn* széntároló edény; vas în care se păstrează cărbuni; Kohlenbehälter. 1660: Vagion egi haz belső Közep uczaiban ... mellyet az Atiafiak az mostani üdödhöz kepest uelünk eghiut hagianak ezer forint beccziuben egi nyuszolialual egy Almariummal ... Egi sarga medenczeuel korsostol, Egi pizselljel, egy széntartoual, es az konyhaban ualo talassal deszkastol [Kv; RDL I. 145].

Szk: sárgaréz ~. 1677: Egi sárga réz szén tartó v(a)l(e)t — f. — // 60 [Kv; RDL I. 155b].

széntasszony Szűz Mária; Fecioara, Maica Domnului; die Heilige Jungfrau. 1570: Jloná Gal pal hwga ezt vallyá hogy hallotta Zabo Balintthne hogy ezt Monta, hogy am egy gywreomet leltem Megh az Nagy azzonnal ... Katalin Senes Myhalne ezt vallyá ... gyanakodom amaz Nagy azzonra hogy Twttara vagion, de Jsthen zent azzon (igy!) ely vezessen ha Megh Nem kenoztatom, ha Theorwen aggya [Kv; TJK III/2. 66c-d].

széntasztal úr asztala; masă de cult, altar; Abendmahlisch, Altar. 1742 u.: Szaparodott az Egerpataki Ekkesia Sz. Asztalhoz valo készületi [SVJk].

szentatya 1. r. k. pap; preot catholic, pārinte; Priester, heiliger Vater. 1710: János s Tamás Deák a csiki barátok klastromában gyűlést tartván, ott végeztek vala el, hogy a németek megöljék, a szentatyák, a barátok is annuálván olyan nyilvánvaló gyilkosságnak [CsH 338–9]. 1847: a' szentatya vonakodott a' királyné gyónása árulója lenni [Méhés 4].

2. egyházatya; patriarh; Kirchenvater, Patriarch. 1704: Ma lón a szegény Gyulaffi Klárának koporsóba való tételének ceremóniája, ki felett prédikált pater Talian ... előhöz a limbus és purgatoriumot, és valamely locusocból annak árnyékát is próbálá, mintha a régi szentatyák Krisztus urunk eljövételéig nem idévezültenek volna [WIN I, 286].

szentdomokosi a Szentdomokos (Cs) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szentdomokos/Sîndominic; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szentdomokos: Szentdomokoson lakó; din/care locuiește la Szentdomokos; in/von/aus Szentdomokos (ansässig). 1710: Fel Csik Szeki Sz: Damokosi Iffibabik Sándor Mihály [Born. XL. 88].

szentegyház templom; biserică; Kirche, Gotteshaus. 1507: Az zentegyhaz epulussere hagy<om> [Nyírk VI, 187 Cheh István végr.]. 1572: enekem Jrja meg kegelmed hogy ha napzama fizetet kegelmed az kewmyeseknek mykor az Zentegy hazat raktak [Csicsókeresztúr SzD; BesztLt 3697 Thorma Jannos Vyuary Vduar byro lev.]. 1586: Wayda Mathe Czichay Nemes Ember ... azt valla. Zent Egyhazhoz megiónk vala Egyczer az zegin Becz Pallal [BK. Misc. 1145–78]. 1593: Buzaj Matiasz fogtatok megh ... az Atia zidalmazasaert ... Az Teorueni ugj Talalta hogy az kezj kalodaban tegiek es egy napot allion az utan az zent egy hazban az Attiat megh keouesse ... Az utan Vasamap hogy az Attiat megh keouette ugian azon zent egy hazban gyalazta es megh feniegette az attiat [Kv; Szám. 5/XX. 172. 2–3]. 1606: Tudom mikor az Remeteyekel Jlyen dolgoth vegezenk remeteuel az Zentegy haz eleoth, ha az Remetey marha talalna Jönj marefalj Zena fwben, az marefaluj Ember benne talalna haiczia kj belölle bekesegeessen viza az Njomasaban az Remeteiben [UiszT 20/89]. 1618: Nagy Mihály Kolosvári fiu ... kötelezé önnön magát ... a Nyárádtói Szent egyházhoz jobbságra [Nyárádtó MT; MMatr. 6]. 1630: Az szentegyház tornyában mikor halottnak harangoztak, az harangozások az mennykő az toronyba esett az plébániához felől, és az legényekben hármat is sértett meg úgyannyira, hogy kettei mindjárt szörnyű halált holt [Kv; KvE 159 SB]. 1728: Hadnagy Lőcsei Joseph Atyánk fia eö kglme a Desi Residentiab(an) mostan epitendő Szent egyházhoz hozasson, adgion tizenöt száll fákát, az Hidhoz fat hozni tartozó Faluk(na)k akár melyikéből [Dés; Jk 375b]. 1752: ujj Gát-Vetéssel ... az erre Járo Viz fojását mostan szük Viz idejin ugy el fogták, dugták, hogy a közönséges Szentegyház ágára járo Viz tellyességgel elfogyott, száradot [HSzj gát-vetés al.]. 1806/1816: a' ... Határ Hídnál lévő Szentegyház Földe [Nyárádsztlászló MT; EHA].

Hn. 1564: Zentegy haz vcay [Kv; Szám. 1/X. 64]. 1571: az Zenthegyhaz Rethy mellet [Szentyörgy MT]. 1588: Zent egihaz touanak hyak [M.palátka K]. 1596: az Zentegyhaz mezejen [UiszT 11/67]. XVI. sz. v.: Az zent Egi haz erdeje alatt [Jedd MT]. 1605: az Zentegyhaz fiuen(n)is [Márféva U]. 1608: az Zentegyhaz dombian (sz) [Kozmász

Cs]. 1613/1640: Szentegyhaz orotvanjara [Gyulakuta MT]. 1618: Az Szentegyhaznal ... az felső hatarban (sz) [Szentkirály MT]. 1624: Az Zentegyhaz patakia mellett (sz) [Nyárádtó MT]. 1627: az Szentegyhaz feolde [Galambod MT]. 1632: Az Burianus Buday Zent egi haz meget (sz) [JHBK XXII/31]. 1647: az Szent egyhaz hegben (szó) [Szénave-rős KK]. 1658: Szent Egyhaz allya Réth [Ujlak Sz; MNy-TK 132. 118]. 1668: Az Szentegyhaz dombian (sz) [Imecs-fva Hsz] | az Szent egyház réte [Egrestő KK] | Szent egihaz földé [Mezőbánd MT]. 1679: Szent egyhazon kül (sz) [Szováta]. 1689: Szent-egy-haz rete mellett (k) [Szemerja Hsz]. 1690: az Szentegyhaz mezeje nevű helyben [Tarc-sfva U]. 1695: Sz. Egyhazra jövőb(en) (sz) [Szotyör Hsz]. 1700/XVIII. sz.: A magyar Szentegyháznál (sz) [M.felek U]. 1714: Szent egy ház hágoba (sz) [Feltíz Cs]. 1728: Szentegyhaz Vizej [Illyefva Hsz] | A Sz. Egihaz avassa alatt (sz) [Nagyborosnyó Hsz]. 1754: A' Botzi Szent Egyháznál (sz) [Szucság K; KHn 254]. 1766: Nap<kele>t felől a Sz: egyház Berke volt vicinussa [Nyárádkarácsony MT]. 1795: A' Szent-egyház Völgyben [Szénave-rős KK]. 1807: Sz: Egyház Cserejiben (sz) [Nyárádmogyorós MT]. 1816: Szentegyház vagy Papok ösvenyiebéli competens részek (k) [Nyárádsztlászló MT]. 1834: Az Sz. Egyhaz megett (sz) [M.gombás AF].

A jelzet nélküli adatok az EHA-ból valók.

Szk: megyés ~ székesegyház. 1653: Legelsőbben is azért a templomnak ablakait rakák bé, és ara lövő lyukat ... A Szent-Miklósról a megyés szentegyházról szedének cserepet le és a val cserepezék meg, mely máig is rajta vagyon [ETA I, 76 NSz] * unitária ~. 1796: ki menven ... Felső és Also Szovátok köze az Ns Unitaria Sz(e)nt edj haz Czin-teremjenek Dél felől valo Szeliben ... levő Dombotskára [SLt XLII. 2].

szentegyház templomhoz vezető; care duce spre biserică; zur Kirche führend. Hn. XVIII. sz. eleje: Az nagy Sz: egyhazas uton alol [Tekerőpataka Cs; EHA]. 1773: A Szent egy Hazas ut hosszában (sz) [Alfalu Cs; GyHn 17].

szentegyház **szóláhlvi** a Szentegyházszóláhlvi (U) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szentegyházszóláhlvi/Vilăhija; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szentegyházszóláhlvi: Szentegyházszóláhluban lakó; care locuiește la Szentegyházszóláhlvi; aus/in/von Szentegyházszóláhlvi. 1590: Zentegyhazas Olahffalj Bodo Peter Vrunck eo N. Jobba(gya) [UiszT.]. 1591: Leorinczy Benedek Z(ent)egyzahas olahfaly Vrunck Jobba(gia) [i.h.]. 1600: Bodo Janos Zent Egyhaz Olahfalui, Zabad Zekely [i.h. 15/64]. 1604: Tanko Andras Zent egihazas olah falwy lofw Ember [i.h. 16/23]. 1606: Ferencz Andras Zentegyhazas olahfalj lib(ertinus) [i.h. 20/173].

szentegyházfi(ú) egyházfi; paracliser; Gemeinde-/Kirchendiener. 1589: Az Zentegyhazfi Attak penzawl f. 36 [Kv; Szám. 4/VIII. 1–2]. 1628: en voltam Szent egihaz fiú [Gyerővásárhely K; BfN]. 1639: az megye ualasztá 12 szentegyhaz fiaot [Gyszm; LLt]. 1648/1687 k.: egy Gege-si alma fa és egy piros körtvély fa ... Sz. egyházfiak gondviselése alatt légyen [Havad MT; MMatr. 159]. 1653: Tam-s Deak kerczedi szent Egihaz fiu [Borb.]. 1666/1793: (A) birság nem a birónál hanem a Szent egyház fiánál áljon

[SzékFt 19]. 1675/1687 k.: Thót Péternek a Bércz földéből jár a templomhoz egy kalongya búza ... mely búzát, a Sz. egy ház fiak vizsik be (!) [Csejé MT; MMatr. 292]. 1699: az egyik szentegyházi mellett legyen egy jó lelkű ember ... Az praedicator és schola mester kerteit az szentegyház-fiai szorgalmatosan mind épületekkel procuráltassák és minden jövedelmekre szorgalmatos gondjok legyen [Zalán Hsz; Barabás, SzO 388]. 1722: A' Szent Egyházfiak Szent-Mihály napkor változnak, ugyan akkor számot is adjanak, nem változtatván pedig minden esztendőben, hanem az Evangelicusok ususa szerint legyen egy bizonyos értelmes, és a Megyében elsőbb residentiaju ember, a' ki a megye pénzét procurálja és számot adjon róla [HbEk]. 1737: a Curator ő kglme Sz. egyházfiak az Eccles(a)k mindenemű javairól világos demonstrációt tehessenek [Nagyercse MT; Told. 36]. 1804: Plébános Hézános (!) István Urat, Bálint István Nevezetű ... Harangozoja által, edgyik Szentegyházfia és mostani Fungens Cánthorát is a Tisztelt Plébános Urral meg tanálván, az Instructiot ... a' Harangozo előtt szorol szora fel Olvasván meg értettük s ő általa a' ki Nevezettiket Certificáltuk [Remete Cs; Borm. XVd].

Szk: *fungens* ~ működő egyházfi. 1772: Szabo Márton Ur(am) mint az Adámosi Vnitaria Ecclesiának mostani Fungens Curatora ... és Libertinus Orbán István és Kolosvári Ferentz ő kglmek mint a nevezett Unitar. Ecclesiának fungens Szt egy Ház Fiai [Adámos KK; JHb XIX/13] * *hites* ~. 1642/1687 k.: Malom-falván Iako Imreh Ferencz hites Sz. egyház fiu és Csit Sz. Ivánon Iako Fabján István hites Sz. egyház fiak idejében irtuk fel ez dolgot [Csitsztiván MT; MMatr. 329] * *számado* ~. 1831: a' Számado Szt Egyházfiakra v. Harangazokra vissza iratott főpénz a' Sérelmekes által ... vétessék Testimoniumba ... mert addig a' dolgon segíteni nem lehet [Vaja MT; HbEk].

szentegyháziúság egyházfiúság; funcție de paraciser; Gemeindedienerschaft. 1692: Isten téged ugy segéllyen ... hogy a megyebírósnak, szentegyháziúságnak tisztiben, hivatalyában, akármí névvel nevezendő legyen, tehetséged szerint híven és igazán eljárj; templom és megye házáinak épületeibe szorgalmatoskodál, azoknak földet, javait, egyet másit oltalmazod és el nem idegenítod, sőt gyarapítod, és mi elidegenedett volt, visszahozod ... Az megye báváiról ... ecclesiái tiszteidnek, vicariusodnak és esperesednek ... engedelmes lésszes és törvényivel élsz; és egyéb minden megyebírósághoz, szentegyháziúsághoz tartozandó hivatalban eljárj tehetséged szerint igazán és istenesen [Kozmás Cs; SzO VI, 432].

szentegyházfundáló templomépítő; întemeietor de biserică; Kirchenstifter. 1586: 20 Marty Herman Marton viszi Tordaig az fogarasi Szent egy ház fundalot feleségestel atam az Negi lora tordaig f. i [Kv; Szám. 3/XXIV. 49].

szentel I. (egyházi szertartással) megáld; a sfînti, a trage harul divin asupra unor obiecte; weihen, (ein)segnen. 1678: kérem mindennapi könyörgésben az én jó Istenemet, Kgdnek mostani felvőtt előtte álló dolgait s útját áldja, szentelje és adja Salamon bölcsességét, hogy tudjon az nép előtt kimenni és bójóni [TML VIII, 125 Kapi Györgyné Tekli Mihályhoz].

Szk: *búza* ~ni. 1725: tegnap nagy pompával voltunk buza szentelni M. Püspök ur(am) meg szentelte [Kv; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez].

2. házat (meg)szentel; a sfînti locuința credincioșilor; einweihen, segnen (das Haus). 1807: Januarius 6a ... a Papok el jöttek szentelni [Dés; KMN 87. 345].

3. vallásos ünnepet megtart/szentel; a ține/cinsti sărbătorile religioase; weihvoll feiern, begehen. 1662: die 15. Aprilis gróf Öreg Bethlen István is Ecsedből fejedelem udvarához jövéen ... s az húsvéti innepekre is megmarasztván, és azokat együtt szentelvén s töltvén el is, az Öreg gróf die 19. Aprilis indult vala el Munkácsról ecsedi házához [SKr 248]. 1811: A' Második Innep, (hallják meg mindenek) Melyet ma szenteltek, Tiétek Bethlenek [ÁRÉ 194].

Szk: *ünnepet* ~. 1658/1799: Husvét negyednapján az megharagudt jó Istennek áldozván, innepet szenteltek a jámbor papok [Mv; EM XVIII, 450].

4. *pappá* ~ papnak felszentel; a hirotonisi; (zum Priester) weihen, ordinieren. 1636: Az kegtek tartomaniában Szent Giorgirol küldetolt uolt alla kegtek egi deiakot hogi Papa tegiem megh latuan tudomaniat az kegtek becziülletiere Papa zenteltem ... Az Szent Giorgi Papot az kit en mostan fel zenteltem Popa Mironnak hiak hogi ti kegtek tudgia meg es ismerie megh [Babolna H; BesztLt 1628, 41 Popa Giorgi az ola ecclesianak (!) Püspoke a beszt-i királybíróhoz].

5. vminek a szolgálataba állít; a consacra/dedica; dienen, weihen. 1696: en az en Ifjusagomnak sengejet nem Istennek az kinek tellyes eiletemben valo haladassal tartoztam volna szentelnem, hanem az ördögnek, mivel mas szegeny keresztény Felebaratimtul el lopot lovak(na) kereskedesével masok botrankozasara tudva eltem [Dés; Jk].

6. kb. felajánl; a închina; weihen, widmen, opfern. 1681: Retyi Matthe Ura(m), az Sz: ministeriu(m) ellen ... az leanyiat distösseges hűtünk és vallasunk mocskolasara, az gyengek(ne)k meg botrankoztatasa, az Sz: ministeriu(m)-ra teőt hűti kötelessége elle(n) vallasa(n) kívül valo férfinak elocalta, és a' Baalnak szentelte [SzJk 152]. 1733: Széken Pünkösöd Havának 25 napján nappali tíz és 11 ora között adott Isten egy Léányt ... kitis Istennek szenteltem és a' szent keresztség által az Anyaszház (!) kebelébe bé iktattam [ArJk 40. — "SzD]. 1811: És azon szölőit 's Cseresznyéit ennek, Mely az idén termett szenteltem Istennek [ÁRÉ 50].

szentelés vallásos ünnep megtartása/szentelése; ținerea/cinstirea sărbătorilor religioase; Begehung eines religiösen Festes. 1586: eo kgmek vegeztenek volt, hogy az Innepnek Napian se kaput Ne Nittatnanak, se semmit senkj ne Arulhatna ... De eo kgmek inkab el Akariak ezt hadnj, es mas Napra, vgmint holnap Vtanra hettfeore Rendelny az vy eztendeo vasarat hogy Nem Mint eleobely vegezesez ellen, az Innepnek zentelesez violaln, Seot Biro vram vgia(n) megh kialtassa hogy senky holnap Ne Arullion [Kv; TanJk I/1. 40]. 1677: Karácsoni, Husvét, Pünkösdi innep napoknak meg-illetések, Isteni szolgálattal valo el-töltések, mint Istennek nevezetes jó tétéményinek emlékeztetire rendeltet napok, annál inkább a' Vasárnapi innep napok-is hogy innepi szenteléssel töltessenek-el, méltó dolog; annakokáért azokon a' napokon senki, se maga, se szolgálai, sem el-kerülhető és rabotás munkára ne kényszeríttessenek [AC 237].

szentelhet vmire áldozhat; a putea consacra ...; widmen können. **Szk:** *időt* ~. 1867: Szabó István gondnok, okul adván, hogy mint magános ember házi elfoglaltatásai miatt az egyház ügyeinek elég időt nem szentelhet, hivataláról lemond [M.bikal K; RAK 261].

szentelt 1. megáldott; sfintit, binecuvîntat; geweiht, gesegnet. 1771: Féjrem ... annakutanna olyan rosszszul lett, hogy ha a Papjaink nem segítenek a szentelt Eszközök által el is veszet volna minden bizonynyal [Dés; DLt 321. 35b Nob. Éva Szanto Georgii Hanc cons. (37) vall.].

2. pappá ~ papnak felkent; hirononisit, ridicat la treapta preotiei; (zum Priester) geweiht, ordiniert. 1842: Üressége jöven Vásártelki Megyénk, Egeresi születésű papi tudományokat, vegzett Oprea Pétert pappá szentelvén azon megyére népszerűnek, rendeltém, — de egynehányan azokból nem akarják elfogadni Fogarasi püspök mlgos Lemény János Úr ... papitánt végzett, 's pappá szentelt Opra Pétert népszerűnek rendelve ... az ottan g. e. hivatelt igyekezzek felvilágosítani arról milly jótékony befolyással vagyon egy tanult 's előítéleteken fellyül emelkedő lelkésznek tanítása [KLev. 13 Lemény János fogarasi püspök kezével].

3. 1670: Némely írásiban bár ő kegyelme^a megvonta volna pennája orrát, az szentelt víztéséget bár ne forgatná ki-vált az hunyadi dologban [TML V, 82 Nalácz István Teleki Mihályhoz. — "Vitonyédi uram].

szenteltet szk-okban; in constructii; in Wortkonstruktionen: *papságra* ~i magát papnak felkeneti/szentelteti magát; a se hirononisi (ca preot); sich zum Priester weihen lassen. 1674: Popa Opra simjliter. Ennek fiais most papsagra szenteltette magát [A.porumbák F; UF II, 627].

szenteltetik tartatik; a fi tinut (o sárbaőtare); (weihevoll) begangen werden. 1664/1799: Julius 7-én végezte az ország gyűlése, hogy minden kedden innep szenteltessék a megharagudott Isten engesztelésére [Mv; EM XVIII, 456].

szenteltvíz apă sfintită, agheasmă; Weihwasser. 1730: Egy szentelt Víznek való Palackkocská [Kv; Ks 15. LVIII. 6]. 1732: (A templomban) egy pár onból való ampolná paténajával edgyutt, egy Szentelt víznek való réz üstöcské [Kóród KK; Ks 12. I].

szenteltvíz-hordozó szenteltvíz szállítására való edény; agheasmatar, vas liturgic în care se ține agheasma; Gefäß für Weihwasser; Weihwasserbehälter. 1732: Egy Ezüst szentelt víz hordozó srofos Lot. 7 [Kv; Ks 11 Kornis Zsigmond lelt.].

szenteltvíztartó I. mn szenteltvíz tartására való; în care se ține agheasma; für Weihwasser. 1732: Ezen kápolnában ... egy szentelt víz tarto on üst [Kv; Ks 40. XXVIIc néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.]. 1744: Szentelt víz tarto pléh [Szentdemeter U; LLt 67]. 1808: két Szentelt víz tarto üstek [Bodola Hsz; BLt II. 11].

II. fn szenteltvíztartó edény; agheasmatar, vas liturgic în care se ține agheasma; Weihwasserbecken. 1732: Szentelt víz tarto [Brassó; ApLt 5]. 1748: Az Aszszony Házáb(an) Szentelt Víz Tarto [Ks 8. XXVIII. 5].

szentencia 1. értéktétel, vélemény; părere, opinie, punct de vedere; Urteil, Meinung. 1669: Jobb az vigyázás az vigyázatlanságnál. Nem okos embernek való sentencia ez: nem gondolom vala ezt, amaz [TML IV, 597 Teleki Mihály Nalácz Istvánhoz]. 1676: noha az közönséges dolgok-ról épen semmit sem ír, mihez tartsam magamat, holott valóban szükséges, mert úgy hallom, jőnek hamis lélekkel,

sentenciával némelyek Erdélyből [TML VII, 275 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

2. bírósági határozat/végzés; sentință, hotărîre, decizie; Sentenz, Richterspruch. 1539/1675: Ezer forint keotl alatt keotek magokat harma(n) küleon küleon, hogy soha azzal az Sentenciával elni nem akamak hane(m) el szaggattjak [SLt T. 10 kápt.]. 1569: Lucas Custos Canysi, Juratus fasus est ... hallotta ezt, hogy Janos deak ezt Monta Wicey Janos vramnak hogy te Wicey Janos Jgen kerengez Az halo eleot egzer rea kerytettek vala, Azonban Az keobelere Mutat, es Mond hogy Byzon esmet rea kerytlek az halora ewel A sentenciával [Kv; Tjk III/1. 172b]. 1571: az Sentencia ys helyen vagyon az kytt Kegtek nekwnk adott [Dés; BesztLt 23 Lucas L(ite)ratust Peztahy nyil.]. 1590: Azalos Thamas ... ha az eo Compositioiat in aliquot sui parte vel in toto nem obzerualna ez feleol Meg irt Sententia legyen az eo feyen, Kiwl mynden helyen persequalwan meg foghassak es mint gilksok ... erdem zarent meg bwn-tethessen (igy!) [Bönye Sz; WLt]. 1605: mw mostis be Adgyuk minden teoruen foliasarul valo leuelwnket Relatori-riankot Sententiankot cziak teorue(n)t varunk [Uszt 19/52]. 1653: (Az) hat Nylakat es tellyes abbeli igassagat azon Sententia vigorauál eo kegne Balogh Lazlo Vram, es Successori számokra el foglalnok es eőreőkeős birodalmaban hadnok [DLv. 5]. 1677: A' Fiscalis jóságokból, Aknákból, és egyéb helyekről, a Tisztektől repetállják a' Jobbágyot, az Articulusokban specificalt módok szerint, és a' meg nem adásért-is ugyan azonok incurrályanak poenában, s' azon Sententia mellett akarholot-is Executio peragáltas-sék [AC 194]. 1712: Az Actrix ... olyan ember által prohibealtatta volna az sententiat kinek ezen Thorda vármegyében residentiaja nincsen [Torda; JHb LIV]. 1752: Most Hunyadi Ferencz Ur(am) ben vagyon Medgyesen, és alig ha kezénél nintsen azon Sententia, ha nem terheltetnék Ur(am) Kglđ requirálni, aligha meg nem mutatná Ur(am) Kglđ-n(e)k, talám valamit utositna benünket, hogy miiformán birta Mikola" [Aranyosgyéres TA; BLt 11. — "A birtokot]. 1785: az Thorotzkaí Lakosok Jóságak elvesztésére sententiatiztattak, melly Sententia tsak királyi Beneficiumból Jóságat Szabados Jussal biro Személyekre extendálhat, és nem sonálhat olyan örökös Jobbágyakra minemüelkről itt a kérdés vagyon [Torokóc; TLv. 6/1. 20]. 1807: a midőn az ottani" Királyi Táblán Sentencia fog hozattatni ebben a perben, nékem külgye el [Kv; Incz. XII. 3b br. Josinczi József lev. — "M.országi]. 1826: Gyermekek koromban egy Czigányt akasztottak fel a Szebets nevezetű helyen lévő akasztófára s mikor fel akasztották, s a Sententiaját el olvasták, azt mondták, hogy a három határ közti akaszt-szák [Szék Szt; WassLt Tyifor Juon (90) marokházi ns vall.].

Szk: ~ba irattatik. 1805: a' Mlgs Királyi Táblának 1768-ban Május 4-kén hozott ... Ítélete ... a' szokott mod szerint sententiaiba irattassék, expediatassék, és a maga erejébe tétessék, s' executioiba vétetni rendeltessék [Mv; DobLev. IV/893. 1a tábl.]. * ~ba marad. 1598: Olah Miklos maradott volt egy yneő tehennel el vezese feleol Sente(n)-tiaba [Uszt 13/65]. * ~t (ki)vált (vki ellen). 1624: az Daruassok. Sententiat valtanak Beldj Kelemen Vra(m) ellen [Cszs; BLt 3 Bodo Peterne Anna Aszoni ns chjekefalui vall.]. 1782 k.: mikor modunk es alkalmatosságunk lészén, mik is ki váltjuk a Sententiát és a mellett ki viszszzük az executiot [Ne; DobLev. III/567. 1b]. * definitiua ~ végleges ítélet/határozat. 1642: Meszaros Istvan vram ...

mutata mi nekünk egy Definitiva Sententia, mely költ Fejervarat ... 1573 Eszten<deob>en, az Nehai Felseges Bathori Istvan akkorj Fejedelmünk ideiben leot octavas Gyűlésben [Nagymeregőy K; JHbK XVIII/20]. 1677: Ha ki peressét ... a' Táblán akarja keresni ... második Terminusig ki-bocsáttassanak ... reportalván, ugyan akkor törvények légyen, és definitiva Sententia pronunciatatván, ulterioribus remediis denegatis exequaltassék-is [AC 178]. 1727: én executiora ezen Nms Vármegye also Járásának Vice Tiszteit eö kglmeket ki vittem ... de a Litigiosa Háznak kapuját a Gores Linéáján lévő Atyafiak ... meg állottak és definitiva Sententiam ellen repelláltak ... Ezen rendetlen Repulsiot tették ... Vramék* [Ne; DobLev. I/129. — "Elötte a nevek fels.] * *finalis* ~ 'ua.' 1603: Minnek eleotte finalis sententiat p(ro)nuncialnak, tehát tettczyk hogy elseoben megh kenoztassék hogy euidentusban (!) meg teltsék (!) minden chelekedethy [Kv; TJK VI/1. 657]. 1628: azt kiuno(m) a z. zékto, quod juxta vetera(m) et approbata(m) ritü et consuetudinu(m) Eccl(es)iae ... ellene Finalis Sententiat pronunciallion [SzJK 29]. 1650/1687: Góralisba(n) transmissionak revisioja és finalis Sententianak ki mondása flor. 3 [MVJK 2]. 1666: Retegi János al(i)as Pulyoni ifju legenyi, ki Udvar Gyalogink között lakván ho penzünkkel és ruhankal el szökvén ket izbenis, mellyert finalis sententia leven fejen, halakra adjudicaltatot volna [Szád. fej.]. 1793 k.: azon kéttzeri finalis Sententiák executioját intra Dominium az Inctusok Semmiféle Remediummal nem inpedialhatták volna [T; DobLev. IV/730. 2b] * *kapitális* ~ *van* főbenjáró ítélet alá esik. 1600: Azertt hiuattam Ketek Eleybe az alperessekkel ... mind(en) hazaimnak es ahoz walo épülettimmek el posztittassaban ott woltak kiert si iuris az mondom kapitalis sententian wadnak kilen kilen [UiszT 15/45] * *királyi tábla* ~ *ja*. 1756: Az utolszori Mlgős Királyi Tábla Sententiájáért f. 12 [Császari SzD; WassLt 27]. 1786: meg kívánom 'a Tkns Tábla Normativuma szerint, a Királyi Tábla Sententiájának elégtétődjék és mennyen effectumba [Nagyak AF; DobLev. III/607. 39] * *per non venit* ~. 1590: Peres Pereyre Keoltott Gilyeni Jmreh vra(m) Az mint kouetkozzyk. Egy hyuatalt veottem Georoffy Janos ellen f. — d. 34. Ket deaknak attam hogy Reya hyttak az Relatoriara f. 1 Apafy Miklosra p(er) non venit Sententiat f. 6 [Kv; Szám. 4/XX. 28 Hooz Lörinc sp reg. kezével]. 1677: Vadnak a' per non venit Sentenciáknak ki-adásában-is emendálásra valo dolgok; hogy azért a' per non venit Sententiák in longis Causarum processibus jo modon ki-kellessenek a' Mes-terek, ezen módot tartsák-meg; a' Magyar Ország Causakban semmikeppen a' per non venit Sententiákat inclusive tized napig ki ne adgyák [AC 185]. 1737: litigálván en az Jvel ... a Tordai Határon ... lévő egy darab Széna fű iránt ... az l ellen per non venit Sententiat obtinealtam [Torda; TJKt I. 127] * *portai* ~. 1678: igen közel járt az nyakunkhoz az portai sententia [TML VIII, 77 Teleki Mihály Kapi Györgyhöz] * *prorogatoria* ~ elhalasztható ítélet. 1677: Ha penig az In causam attractus semmit nem contendál, nem excipial-is, hanem simpliciter csak Evictorra fog; arrol néki Prorogatoria Sententiát ad a' Szék, és így mindgyárt le-tétetődik az Evocatoria, vagy Evocatoriol valo Relatoria, soha többé azt az Actor nem tartozik producálni, hanem más Széken vagy Táblán, csak a' Prorogatoria Sententia mellé proclamatattya [AC 182] * *táblai* ~. 1730: Vármezőn a' Mgs Csáki Urakul repetáltak volt valami Jobbagyokat az Aszszony Vér Judith Aszszony számára,

kiket is hogy fel nem adtak, Tablai Sententia és Deliberatum mellett Vármezőn foglaltak osztán érettek, mind Jobbagyokat, mind penig bizonyos számú Sessiokot [Reteg SzD: TKI Stephi Zabolai de Dees (57) vall.] * *tanács* ~ *ja*. 1593: Az Tanaczj ugj deliberala hogj megh kinozak hoüa Teotte az giermeket, Tisztasagba(n) attam d 12 Be vittek az kenzasra d 4 Megh uallattak es hozatta(m) kj d 4 ... Az Birak Vraim Az Tanachj sentenciaja zerent hogj semmit nem ualla Vezcore itilek [Kv; Szám. 5/XX. 172. 1 Eppel Péter sp kezével] * *terhes* ~. 1736: ezen Tktes Nms Tanács Törvényes Forumán minémü Controversiáb(an) forogó Almafa iránt allyával egjgütt litigalódván, az mostani l ... En velem ... hogj én azon Vicinitássit nem tettem fel, ... az l ... ellenem terhes sententiát obtineált | Az A. új látom, engemet Contra Leges Patriae in Jus attrahált, absq(ue) ulla legitima Citazione, és ellenem Levatát iratott, és terhes Sententiát kíván ellenem p(ro)nunciatlatni [Dés; JK 276b–277a, 280b]. 1765: Documentumb(an) meg fogyatkozván, pronunciatlatott vala ellenem igen terhes Sententia [Torda; TJKt V. 264] * *törvényes* ~. 1666: Az Olah Budakiak kepeb(en) ki iövéen az egész Faluval edgyüt Repulsiot tűnek mezetelen kardnak ki vonásával; Mely Executiob(an) repulsió tétellel meg gátolva(n). Nemzetes Gavai Miklos Vr(am) protestala én előttem ige(n) solemmiter azon hogj Törvényes Sententiaia mellől el nem ál semikeppe(n), hanem annak törvényes processussa szerint, az Repulsionak ok adasara reá hivattya [O.budak BN; Ks 41. C. 7] * *udvari* ~. 1777: Udvari Sententia mellett valo meg határozások után [KK; JHb 23] * *végso* ~. 1695: Ha mi difficultas esik ... dolgaban a' Quartasnak vagy ugyan valami kár tettel a Curatoria Szék kezében talál, suhuva ne appellallasson, hanem végso sententiát ezen széktől végyen, és ugyan azzal megis elegendyen [Kv; SRE 38].

3. (bölcs) mondás, mondat; sentință, maximă, propositie; Sentenz, Sinnspruch, Weisheit. 1618: egy sententiát hallottam mástól régen, s ez az, hogy: Supplices principes ad Portam Ottomanicam usu debebant ignem, venenum, acutum gladium mittere, nisi sequebantur cum aperto Marte [BTN² 119]. 1619: S igen nagy sententia is, hogy: Melius est obedire Deo, quam hominibus. De talám ez az sententia nem Jenő megadására néz | Más az lehet, hogy igyekezzék az ember valamibe, de bizony nem látom, hogy amaz sententiát elkerülhessék, hogy: defendam te si potero etc. | Itt is igaz a sententia az szent Dávid mondása, hogy: Jobb Isten kezébe esni, hogynemmint ellenség kezébe [i.h. 214, 215, 250]. 1823–1830: Ennélfogva éjféltűn két-három órakor felköltvén, az ágya eleibe asztalt vitetett, írdeákokkal hármán az asztal mellé ültünk, s míg egy szentenciát leírtunk, addig úgy elfelejtette magát, hogy míg más szentenciát mondott, addig az asztalra lekönyökölve jót is aludtunk, mégis virradatig csak lett valami a dologból [FogE. 90].

4. *jövendölő* ~ *jövendölés*; precicere, prevestire, pronosticare; Voraussage, Prophezeiung. 1664: Mert, Uram, nem tudom, az úr Isten mire adja, de én az ő felsége tavalyi 7. Junii költ levelében kiírt jövendölő sententia mellől, úgy tetszik, el nem mehetek [TML III, 190 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

5. jelmondat; devizá; Devise, Wahlspruch. 1657: maga az hadaknál elébb általmene Lengyelországba, és onnat két nagy fejér aranyos zászlót hozván néki a követek, salutálják ő nagyságát. A két zászlón két igen szép sententia volt írva arannyal [ETA I, 161 NSz].